

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗΣ ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗΣ

**ΥΠΟΕΡΓΟ: ΥΠΟΕΡΓΟ 3 «ΔΡΑΣΕΙΣ ΒΕΛΤΙΩΣΗΣ ΠΟΙΟΤΗΤΑΣ ΕΠΙΜΟΡΦΩΤΙΚΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ»**

**της Πράξης «ΔΡΑΣΕΙΣ ΣΥΝΕΧΙΖΟΜΕΝΗΣ ΚΑΤΑΡΤΙΣΗΣ 2014-2018»
κωδ. ΟΠΣ 5000245**

ΤΙΤΛΟΣ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ:

**«Ο ρόλος του προσωπικού των φυλακών στην μεταχείριση και επανένταξη των
κρατουμένων»**

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

Κωδικός εκπαιδευτικού υλικού:

Κωδικός Πιστοποίησης προγράμματος:

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Ταμείο
για την Ανάπτυξη

Ε.Π.
ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ
ΔΗΜΟΣΙΟΥ
ΤΟΜΕΑ

ΕΣΠΑ
2014-2020
ανάπτυξη - εργασία - αλληλεγγύη

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

**ΥΠΟΕΡΓΟ: ΥΠΟΕΡΓΟ 3 «ΔΡΑΣΕΙΣ ΒΕΛΤΙΩΣΗΣ ΠΟΙΟΤΗΤΑΣ ΕΠΙΜΟΡΦΩΤΙΚΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ»**

«Ο ρόλος του προσωπικού των φυλακών στην μεταχείριση και επανένταξη των κρατουμένων»

ΟΜΑΔΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ
Μέλη Ομάδας

Συντονίστρια:

Σπυριδούλα Βαρτελάτου

Συντάκτες/-τριες:

Καλλιόπη Δημητρούλη

Γεώργιος Νικολόπουλος

Λάζαρος Μπίσμπας

Ε.Π.
ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ
ΔΗΜΟΣΙΟΥ
ΤΟΜΕΑ
ΙΩΝΕΥ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	8
ΕΝΟΤΗΤΑ 2. ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΩΝ ΚΡΑΤΟΥΜΕΝΩΝ ΚΑΙ Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΕΠΑΝΕΝΤΑΞΗΣ	11
2. Η κοινωνική επανένταξη ως δικαίωμα των κρατουμένων: Θεωρητική θεμελίωση και ιστορική διαδρομή	12
2.1. Προδιάθεση	12
2.2. Τί είναι η κοινωνική επανένταξη των κρατουμένων;	15
2.3. Διαχρονικές θεωρήσεις της επανένταξης των παραβατών στην ιστορία της ποινικής καταστολής: Από την κρίση του θεραπευτικού προτύπου στο δικαίωμα ατομικής συμμετοχής.	20
2.4. Ανάλυση του ισχύοντος εθνικού νομικού πλαισίου, καθώς και των ευρωπαϊκών κανόνων και των διεθνών κειμένων για την κοινωνική επανένταξη	29
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	35
ΕΝΟΤΗΤΑ 3. Η ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΤΗΣ ΕΠΑΝΕΝΤΑΞΗΣ ΩΣ ΣΥΝΕΧΕΣ. ΘΕΣΜΙΚΕΣ ΔΥΣΚΟΛΙΕΣ ΚΑΙ ΚΩΛΥΜΑΤΑ	39
3.1. Η κοινωνική επανένταξη ως συνεχές	40
3.2. Παρατηρήσεις σχετικά με τα κριτήρια αξιολόγησης των προγραμμάτων κοινωνικής ένταξης των πρώην παραβατών.	43
3.3. Συντελεστές επιτυχίας των προγραμμάτων επανένταξης: « <i>Something from nothing</i> »	48
3.4. Θεσμικές δυσκολίες και κωλύματα	50
3.5. Ειδικότερα: Το ποινικό μητρώο και οι παρεπόμενες ποινές.	55
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	57
ΕΝΟΤΗΤΑ 4. ΕΓΚΑΙΡΗ ΕΠΑΝΕΝΤΑΞΗ ΚΑΙ ΜΕΙΩΣΗ ΥΠΟΤΡΟΠΗΣ - ΕΥΑΛΩΤΕΣ ΟΜΑΔΕΣ ΚΡΑΤΟΥΜΕΝΩΝ	59

4.1. Έγκαιρη επανένταξη και μείωση υποτροπής	60
4.1.1. Παράγοντες που οδηγούν στην υποτροπή	60
4.1.2. Κοινωνική επανένταξη και μείωση της υποτροπής: Παράλληλοι δρόμοι;	69
4.1.3. Η κοινωνική επανένταξη ως συνεχές	72
4.1.4. Αρχές και προϋποθέσεις προγραμμάτων έγκαιρης παρέμβασης	75
4.1.5. Παρεμβάσεις/Προγράμματα μέσα στη φυλακή	77
4.1.6. Προετοιμασία για την αποφυλάκιση και η ζωή μετά τη φυλακή	79
4.2. Ευάλωτες ομάδες κρατουμένων	81
4.2.1. Στερεότυπα και ευάλωτες ομάδες	81
4.2.2. Ευάλωτες ομάδες στη φυλακή	83
4.2.2.1. Χαρακτηριστικά και ανάγκες των γυναικών κρατουμένων	84
4.2.2.2. Χαρακτηριστικά και ανάγκες ανήλικων κρατουμένων	93
4.2.2.3. Χαρακτηριστικά και ανάγκες αλλοδαπών κρατουμένων	99
4.2.2.4. Χαρακτηριστικά και ανάγκες Ρομά κρατουμένων	115
4.2.2.5. Χαρακτηριστικά και ανάγκες ψυχικά ασθενών κρατουμένων	120
4.2.2.6. Χαρακτηριστικά και ανάγκες υποδίκων – νεοεισερχόμενων κρατουμένων	125
4.2.2.7. Χαρακτηριστικά και ανάγκες μακροχρόνια εγκλείστων	127
4.2.2.8. Χαρακτηριστικά και ανάγκες ασθενών χρόνιων παθήσεων	129
4.2.2.9. Χαρακτηριστικά και ανάγκες κρατουμένων τρίτης ηλικίας	130
4.3. Τοξικομανείς κρατούμενοι και θεραπευτικές παρεμβάσεις για την ομαλή επανένταξή τους.	132
4.3.1. Τοξικομανείς κρατούμενοι	132
4.3.1.1. Η έννοια της εξάρτησης	132
4.3.1.2. Χαρακτηριστικά και ανάγκες χρηστών κρατουμένων	135

4.3.1.3. Χρήστες κρατούμενοι στις ελληνικές φυλακές	137
4.3.1.4. Αποφυλάκιση και υποτροπή	143
4.3.2. Θεραπευτικές παρεμβάσεις για την ομαλή επανένταξη των τοξικομανών κρατουμένων	144
4.3.2.1. Θεραπεία και αλλαγή	144
4.3.2.2. Θεραπεία και φυλακή	148
4.3.2.3. Οι διαφορετικές υποστηρικτικές - θεραπευτικές παρεμβάσεις	151
4.3.2.4. Η συνέχεια της θεραπείας και η μείωση της υποτροπής	157
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	159
ΕΝΟΤΗΤΑ 4B. ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ/ ΚΑΤΑΡΤΙΣΗΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ ΣΤΗ ΦΥΛΑΚΗ	167
4B.1. Εκπαίδευση – συμβουλευτική: κοινό τόπος;	168
4B.1.1. Ο ρόλος της εκπαίδευσης σε συνθήκες εγκλεισμού	170
4B.1.1.1. Εκπαίδευση: ανάγκη και δικαίωμα	171
4B.1.1.2. Η εκπαίδευση ως διεργασία	173
4B.1.1.3. Εκπαίδευση και προετοιμασία για αλλαγή	175
4B.1.1.4 Οι εκπαιδευτές στο «εκπαιδευτικό πλαίσιο» της φυλακής	176
4B.1.1.5. Το ελληνικό και ευρωπαϊκό θεσμικό πλαίσιο εκπαίδευσης στη φυλακή	177
4B.1.1.6. Εκπαιδευτικό προφίλ κρατουμένων	179
4B.1.1.7. Δομές και δράσεις εκπαίδευσης μέσα στη φυλακή	183
4B.1.2. Συμβουλευτική παρέμβαση στο χώρο των φυλακών	192
4B.1.2.1 Δράσεις συμβουλευτικής στη φυλακή	196
4B.1.2.2 Οι αρχές και οι κανόνες της συμβουλευτικής παρέμβασης	198
4B.1.3. Εργασία και φυλακή	202
4B.1.3.1 Οργάνωση της εργασίας μέσα στη φυλακή	204

4B.1.3.2. Στόχοι της εργασίας μέσα στη φυλακή	205
4B.1.3.3. Η εργασία των κρατουμένων σύμφωνα με τον Σωφρονιστικό Κώδικα	206
4B.1.3.4 Η εργασία στα Αγροτικά Καταστήματα Κράτησης	208
4B.1.3.5. Δυνατότητες απασχόλησης μετά τη φυλακή	211
4B.1.4. Ο ρόλος της τέχνης στην προοπτική της αλλαγής	215
4B.1.4.1. Η τέχνη μέσα στη φυλακή	213
4B.1.4.2. Το θέατρο στη φυλακή μέσα από το βλέμμα των πρωταγωνιστών και των δασκάλων τους	218
4B.1.5. Ενημέρωση, ψυχαγωγία, αθλητισμός	223
4B.2. Ο ρόλος των σωφρονιστικών υπαλλήλων στην υποστήριξη δράσεων κοινωνικής επανένταξης των κρατουμένων	225
4B.2.1. Οι διαφορετικές ανάγκες της φυλακής και η δυσκολία του ρόλου	228
4B.2.2. Η αναγκαιότητα εκπαίδευσης του προσωπικού	231
4B.3. Ανάλυση στοιχείων συσχέτισης επανένταξης και υποτροπής	233
4B.3.1. Το «νόημα» της «αλλαγής» στη ζωή των πρώην κρατουμένων	236
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	240
ΕΝΟΤΗΤΑ 5. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΚΑΙ Η ΑΝΑΠΤΥΞΗ-ΔΙΑΤΗΡΗΣΗ- (ΕΠΑΝΑ)ΣΥΝΔΕΣΗ ΤΩΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΩΝ ΔΕΣΜΩΝ	243
5.1. Η σημασία των οικογενειακών δεσμών για την ομαλή εξέλιξη του ανθρώπου και η σημασία της οικογένειας στην ενήλικη ζωή.	246
5.2. Η συμβολή του φυλακτικού προσωπικού στην ενίσχυση των οικογενειακών δεσμών του κρατούμενου.	255
5.3 Γονεϊκότητα «πίσω από τα κάγκελα- Τα χαρακτηριστικά και οι δυνατότητες της “εξ αποστάσεως γονεϊκότητας”	258
5.4. Η ανάγκη προστασίας των παιδιών που έρχονται στα επισκεπτήρια στην φυλακή	263

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	273
ΕΝΟΤΗΤΑ 6. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΥ ΦΥΛΑΞΗΣ ΚΑΙ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΦΡΟΥΡΗΣΗΣ ΣΤΗ ΜΕΤΑΧΕΙΡΗΣΗ ΚΑΙ ΕΠΑΝΕΝΤΑΞΗ ΤΩΝ ΚΡΑΤΟΥΜΕΝΩΝ	274
6.1. Συνέπειες του εγκλεισμού	275
6.2. "Ιδρυματοποίηση» των κρατουμένων	280
6.2.1. Παράγοντες αποτροπής του "Ιδρυματισμού» των κρατουμένων	284
6.3. Η επανένταξη των κρατουμένων στην κοινωνία	287
6.4. Ο Ρόλος του Προσωπικού των Καταστημάτων Κράτησης στην επανένταξη των κρατουμένων.	301
6.4.1. Σχέσεις προσωπικού –κρατουμένων	301
6.5. Ο Ρόλος του Προσωπικού των Καταστημάτων Κράτησης στην επανένταξη των κρατουμένων.	304
Η Κινητοποιητική Συνέντευξη στο χώρο των Καταστημάτων Κράτησης	309
6.6.1. Η Επικοινωνία με τον κρατούμενο	309
6.6.2. Η Κινητοποιητική Συνέντευξη : Ορισμός	310
6.6.3. Τεχνικές της Συνέντευξης Κινητοποίησης	312
6.7. Η Παραπομπή κρατουμένων	321
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	322
ΕΝΟΤΗΤΑ 7. ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΑΣΦΑΛΕΙΑ. ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΤΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΤΥΠΑ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ ΣΤΙΣ ΦΥΛΑΚΕΣ	326
7.1. Διάκριση στατικής και δυναμικής ασφάλειας - Σύγχρονες τάσεις	327
7.2. Βασικές αρχές της δυναμικής ασφάλειας – Η σημασία της θετικής σχέσης του προσωπικού με τους κρατούμενους	333
7.3 . Η «ανοιχτή» προς την κοινωνία φυλακή στην πραγματικότητα της φυλακής	344
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	352

1.ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το προσωπικό φύλαξης των Καταστημάτων Κράτησης διαδραματίζει πολύ σημαντικό ρόλο σε σχέση με την μεταχείριση των κρατουμένων, ενώ μπορεί να συμβάλλει πολύ ουσιαστικά και στην διαδικασία της επανένταξης, ειδικότερα στο τμήμα της διαδικασίας που λαμβάνει χώρα εντός των Καταστημάτων Κράτησης. Ο σύγχρονος αυτός ρόλος του προσωπικού των φυλακών έχει αναδειχθεί και σε ευρωπαϊκό επίπεδο και έχει αποτυπωθεί σε ευρωπαϊκά κείμενα ιδίως του Συμβουλίου της Ευρώπης. Ενδεικτικά, όπως αναφέρεται στους Ευρωπαϊκούς Σωφρονιστικούς Κανόνες (*Σύσταση Rec[2006]2 της Επιτροπής Υπουργών των Κρατών-μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης*), τα καθήκοντα του φυλακτικού προσωπικού των καταστημάτων κράτησης δεν πρέπει να περιορίζονται στην απλή φύλαξη των κρατουμένων. Στον σύγχρονο αναβαθμισμένο επαγγελματικό ρόλο του υπαλλήλου κλάδου φύλαξης περιλαμβάνεται η καθημερινή θετική μέριμνα και βοήθεια προς τους κρατουμένους για την καλύτερη δυνατή αξιοποίηση του χρόνου εγκλεισμού τους καθώς και για την προετοιμασία της επανένταξής τους στην κοινωνία μετά την αποφυλάκιση.

Στο πλαίσιο αυτό, καθίσταται αναγκαία η βελτίωση των επαγγελματικών δεξιοτήτων του προσωπικού φύλαξης και εξωτερικής φρούρησης ώστε να υιοθετήσει το νέο αυτό επαγγελματικό ρόλο, με απώτερο στόχο τη γενικότερη αναβάθμιση της λειτουργίας των καταστημάτων κράτησης. Η επιμόρφωση θεωρείται αναγκαίο να περιλαμβάνει τόσο την ευαισθητοποίηση για τα δικαιώματα των κρατουμένων όπως αυτά αποτυπώνονται στο εθνικό και ευρωπαϊκό κανονιστικό πλαίσιο, όσο και την πληρέστερη κατανόηση των ιδιαίτερων αναγκών των διαφορετικών ομάδων των κρατουμένων στη συγκεκριμένη πραγματικότητα των ελληνικών φυλακών. Περαιτέρω, θεωρείται σημαντικό να αναπτυχθεί συστηματικά η έννοια της επανένταξης ως βασικός στόχος της σωφρονιστικής πολιτικής αλλά και ως κοινωνικό δικαίωμα και αξίωση του εγκλείστου πληθυσμού. Ειδικότερα, θα παρουσιαστεί ο ρόλος των εκπαιδευτικών, επιμορφωτικών, θεραπευτικών, συμβουλευτικών και λοιπών δραστηριοτήτων εντός της φυλακής καθώς και η σημασία που έχει για κάθε κρατούμενο η προοδευτική συμμετοχή του σε τέτοιες δραστηριότητες για την ομαλότερη ένταξή του στην κοινωνία μετά την αποφυλάκιση. Ιδιαίτερη έμφαση θα δοθεί στο ρόλο της οικογένειας ως προστατευτικού παράγοντα για την πρόληψη της υποτροπής αλλά και τις δυσκολίες και τις δυνατότητες που έχει η άσκηση του γονεϊκού ρόλου «πίσω από τα

κάγκελα». Τέλος, κρίνεται απαραίτητο να υπάρξει επεξεργασία των δυνατοτήτων και περιορισμών που θέτει το παρόν πλαίσιο λειτουργίας του σωφρονιστικού συστήματος αλλά και των δυνατοτήτων που υπάρχουν για τη διευρυμένη συμβολή του προσωπικού φύλαξης και εξωτερικής φρούρησης στη μεταχείριση και επανένταξη των κρατουμένων. Εκτιμάται ότι η επιμόρφωση του προσωπικού αναφορικά με τον αναβαθμισμένο ρόλο του στη διαδικασία επανένταξης εντός των καταστημάτων κράτησης, μπορεί να συμβάλει πολύ ουσιαστικά τόσο στη σταδιακή εμπέδωση αυτού του ρόλου και τελικά στην πιο αποτελεσματική λειτουργία όλου του συστήματος της φυλακής προς την κατεύθυνση της υποστήριξης των κρατουμένων και της μείωσης της υποτροπής.

Το σεμινάριο στοχεύει στο να συμπληρώσει και να ενισχύσει την ελλιπή και πολλές φορές αποσπασματική γνώση του προσωπικού φύλαξης και εξωτερικής φρούρησης σχετικά με τα δικαιώματα των κρατουμένων και την έννοια της επανένταξης ως ένα συνεχές από τη στιγμή της σύλληψης έως την αποφυλάκιση. Επίσης την ευαισθητοποίηση και ενεργοποίησή τους ως προς τη δική τους συμβολή στη μεταχείριση των κρατουμένων.

Ειδικότερα, οι μεγάλες δυνατότητες συμβολής του προσωπικού φύλαξης στην διαδικασία επανένταξης έχουν ως αφετηριακή βάση τα χαρακτηριστικά της συγκεκριμένης ομάδας επαγγελματιών στον χώρο των Καταστημάτων Κράτησης:

- άμεση, καθημερινή και πολύωρη επαφή με τους κρατούμενους σε όλες τις διαδικασίες που λαμβάνουν χώρα στα Καταστήματα Κράτησης
- καλύτερη και αμεσότερη γνώση των χαρακτήρων, προβλημάτων, συνηθειών, νοοτροπίας κλπ των κρατουμένων
- ευχερέστερη και πιο αποτελεσματική δυνατότητα κινητοποίησης των κρατουμένων σε σχέση με την συμμετοχή τους στις υλοποιούμενες ή σχεδιαζόμενες διαδικασίες επανένταξης (εκπαίδευση, κατάρτιση, ψυχοκοινωνική στήριξη, πολιτιστικά και θεραπευτικά προγράμματα, κλπ)
- άμεση και συχνή επαφή με τις οικογένειες και τους γνωστούς των κρατουμένων.

Περαιτέρω, η συνειδητοποίηση του ρόλου τους και η κατά το δυνατόν καλύτερη αξιοποίηση των χαρακτηριστικών τους συμβάλει:

- σε πιο επιτυχημένη διαδικασία επανένταξης και παρεπόμενα στην μείωση της υποτροπής
- στην ανάδειξη των οικογενειακών δεσμών ως ενός από τους βασικούς πυλώνες της διαδικασίας επανένταξης
- στην άρση αρνητικών νοοτροπιών σε σχέση με τις διαδικασίες επανένταξης που υλοποιούνται εντός των Καταστημάτων Κράτησης
- στην άρση του αρνητικού περιβάλλοντος ή επιφυλακτικών σχέσεων μεταξύ του προσωπικού φύλαξης και του επιστημονικού προσωπικού των Καταστημάτων Κράτησης και στη δημιουργία συνεργατικού κλίματος
- στην επαύξηση της δυναμικής ασφάλειας.

Σύμφωνα με τις αρχές της δυναμικής ασφάλειας (η οποία αποτελεί το δεύτερο βασικό πυλώνα μαζί με τη στατική ασφάλεια), όπως αποτυπώνονται στα σύγχρονα ευρωπαϊκά και διεθνή πρότυπα, το προσωπικό φύλαξης αναλαμβάνοντας έναν αναβαθμισμένο ρόλο στο έργο της μεταχείρισης και επανένταξης των κρατουμένων, συμβάλει στην ενίσχυση της ασφάλειας του καταστήματος κράτησης. Ειδικότερα, η καλύτερη γνώση του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος των Καταστημάτων Κράτησης και η ανάπτυξη θετικών σχέσεων με τους κρατουμένους οδηγούν στην επαύξηση του συνολικού επιπέδου ασφάλειας του καταστήματος κράτησης.

ΕΝΟΤΗΤΑ 2. ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΩΝ ΚΡΑΤΟΥΜΕΝΩΝ ΚΑΙ Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΕΠΑΝΕΝΤΑΞΗΣ

Στόχος

Στόχος της ενότητας είναι η κατανόηση της έννοιας και του περιεχομένου της κοινωνικής επανένταξης ως δικαιώματος των κρατουμένων, η ιστορική πορεία και εξέλιξή του, καθώς και το ισχύον εθνικό και ευρωπαϊκό νομικό πλαίσιο.

Σύντομη περιγραφή της ενότητας

- Η κοινωνική επανένταξη ως δικαίωμα των κρατουμένων.
- Θεωρητική θεμελίωση και ιστορική διαδρομή.
- Ανάλυση του ισχύοντος εθνικού νομικού πλαισίου, καθώς και των ευρωπαϊκών κανόνων και των διεθνών κειμένων που αφορούν την κοινωνική επανένταξη .
- Η ισότιμη μεταχείριση των κρατουμένων και οι περιορισμοί του σωφρονιστικού συστήματος

Προσδοκώμενα αποτελέσματα

Οι επιμορφωνόμενες/νοι θα είναι σε θέση:

- Να κατανοούν την έννοια και το περιεχόμενο της κοινωνικής επανένταξης ως δικαίωμα των κρατουμένων.
- Να γνωρίζουν την ιστορική πορεία του δικαιώματος της κοινωνικής επανένταξης.
- Να γνωρίζουν το ισχύον εθνικό και ευρωπαϊκό νομικό πλαίσιο.

Έννοιες - κλειδιά

Κοινωνική επανένταξη - Δικαιώματα κρατουμένων - Μετασωφρονιστική μέριμνα - Πρότυπα μεταχείρισης καταδίκων - Ν.Π.Ι.Δ. «Επάνοδος».

2. Η κοινωνική επανένταξη ως δικαίωμα των κρατουμένων: Θεωρητική θεμελίωση και ιστορική διαδρομή.

2.1. Προδιάθεση

Στη συντριπτική τους πλειοψηφία όλοι οι κρατούμενοι, κάποτε, αποφυλακίζονται. Ιδίως σε ποινικά καθεστώτα - όπως των κρατών μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης - που έχει καταργηθεί η θανατική ποινή, η αποφυλάκιση αποτελεί την αναπόφευκτη κατάληξη της έκτισης των στερητικών της ελευθερίας ποινών και, επομένως, τίθεται επιτακτικά το ζήτημα της οργάνωσης της επιστροφής τους στην ελεύθερη κοινωνική ζωή και της επανένταξής τους σ' αυτή.

Ωστόσο, η κοινωνική επανένταξη των αποφυλακιζομένων αποτελεί ένα εξαιρετικά σύνθετο εγχείρημα, με την επιτυχία του να εξαρτάται από πολλές θεσμικές, κοινωνικές και αξιακές παραμέτρους, αφού απ' τη μια υποκινεί στο ευρύτερο κοινωνικό σώμα αρνητικούς συμβολισμούς και στερεότυπα, ενώ απ' την άλλη απαιτεί την επιτυχή διαχείριση των έντονων συναισθημάτων και των ποικίλων πρακτικών δυσκολιών, που συνοδεύουν τη μετάβαση των αποφυλακιζομένων στην κοινότητα – εξαιτίας, ιδίως, του ποινικού στιγματισμού (που κατοχυρώνεται επίσημα από το ποινικό μητρώο), ο οποίος αυξάνει τις πιθανότητες εκ νέου διολίσθησης στην εγκληματικότητα και πιθανής επιστροφής στη φυλακή.

Στις προσπάθειες, επομένως, που καταβάλλονται για τη στήριξη της επιτυχούς επανόδου των παραβατών στην κοινωνία, πρέπει να λαμβάνονται ταυτόχρονα υπόψη τόσο η κάλυψη των αναγκών τους όσο και η κατοχύρωση της ασφάλειας του κοινωνικού συνόλου. Για το σκοπό αυτό έχουν σχεδιασθεί και εφαρμόζονται, σε αρκετές χώρες, ειδικά προγράμματα, που στοχεύουν στην αποτροπή της εμπλοκής των αποφυλακιζομένων με εγκληματικά περιβάλλοντα, καθώς και στη μείωση του ενδεχομένου υποτροπής τους. Σ' αυτή την προοπτική, οι παρεμβάσεις κοινωνικής επανένταξης κινητοποιούν ένα ευρύ φάσμα φορέων (θεσμικών, κοινωνικών, εκπαιδευτικών, επαγγελματικών, καθώς και τις ίδιες τις οικογένειες των αποφυλακιζομένων), αποβλέποντας στη δημιουργία ενός πλαισίου που θα λειτουργεί υποστηρικτικά για τους αποφυλακιζομένους, αυξάνοντας ταυτόχρονα την ευαισθητοποίηση και ενεργό συμμετοχή του κοινού στη διαδικασία της επανένταξης, ώστε αυτή να μπορέσει να αποβεί επωφελής τόσο για τους ίδιους όσο και για το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο.

Διακρίνουμε, γενικά, δύο κύριες κατηγορίες προγραμμάτων κοινωνικής επανένταξης ανάλογα με το χρόνο και το περιβάλλον εφαρμογής τους:

- αφενός, εκείνα που προσφέρονται μέσα στο ιδρυματικό περιβάλλον, πριν από την αποφυλάκιση των παραβατών, και αποβλέπουν στην προετοιμασία τους για την αποφυλάκιση μέσω της απόκτησης ικανοτήτων, που θα τους επιτρέπουν να καλύπτουν τις ανάγκες τους με νόμιμο τρόπο·
- αφετέρου, εκείνα που υλοποιούνται στην κοινότητα μετά την αποφυλάκιση (οριστική ή υπό όρους) με σκοπό τη στήριξη και αρωγή των ίδιων των αποφυλακισζομένων και των οικογενειών τους.

Σε σχέση, ειδικότερα, με το ρόλο του προσωπικού φύλαξης των Καταστημάτων Κράτησης στη διαδικασία της κοινωνικής επανένταξης των κρατουμένων, η σημασία του αναδεικνύεται, κυρίως, στο πλαίσιο της πρώτης κατηγορίας προγραμμάτων, δηλ. εκείνων που λαμβάνουν χώρα μέσα στο ίδιο το περιβάλλον εγκλεισμού. Στο σύγχρονο αναβαθμισμένο επαγγελματικό ρόλο των εργαζόμενων στον κλάδο φύλαξης περιλαμβάνεται η καθημερινή θετική μέριμνα και βοήθεια προς τους κρατούμενους για την καλύτερη δυνατή αξιοποίηση του χρόνου εγκλεισμού τους και την προετοιμασία της κοινωνικής τους επανένταξης μετά την αποφυλάκιση. Απ' αυτή την άποψη, θεωρείται αναγκαία τόσο η ευαισθητοποίησή τους για τα δικαιώματα των κρατουμένων - όπως αυτά αποτυπώνονται στο εθνικό και ευρωπαϊκό κανονιστικό πλαίσιο - όσο και η πληρέστερη κατανόηση των ιδιαίτερων αναγκών των διαφορετικών ομάδων των κρατουμένων. Κατ' αυτόν τον τρόπο, μπορούν να αναπτυχθούν με περισσότερο θετικό τρόπο οι σχέσεις μεταξύ κρατουμένων και φυλακτικού προσωπικού, συμβάλλοντας, γενικότερα, στη δημιουργία ευνοϊκών προϋποθέσεων «για μια ορθά διοικούμενη φυλακή»¹.

Πιο συγκεκριμένα, η δυνατότητα ενεργού εμπλοκής του φυλακτικού προσωπικού των Καταστημάτων Κράτησης σε προγράμματα μεταχείρισης κρατουμένων βασίζεται στις ακόλουθες διαπιστώσεις:

- Έχει άμεση, καθημερινή και πολύωρη επαφή με τους κρατούμενους σε όλες τις διαδικασίες που λαμβάνουν χώρα εντός των Καταστημάτων Κράτησης αλλά και κατά τις μετακινήσεις τους από αυτό.

¹ Coyle, A., *Η διοίκηση των φυλακών. Μια θεώρηση υπό το πρίσμα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Εγχειρίδιο για το σωφρονιστικό προσωπικό*, Μετ. Ν. Βαρβατάκος, Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 2012, σ. 70

- Έχει καλύτερη και αμεσότερη γνώση των χαρακτήρων, προβλημάτων, συνηθειών, νοοτροπίας κλπ των κρατουμένων.
- Διαθέτει ευχερέστερη και αποτελεσματικότερη δυνατότητα κινητοποίησης των κρατουμένων σε σχέση με την συμμετοχή τους στις υλοποιούμενες ή σχεδιαζόμενες διαδικασίες επανένταξης (εκπαίδευση, κατάρτιση, ψυχοκοινωνική στήριξη, πολιτιστικά και θεραπευτικά προγράμματα, κλπ).
- Διατηρεί άμεση και συχνή επαφή με τις οικογένειες και τους οικείους των κρατουμένων.

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω χαρακτηριστικά του επαγγελματικού ρόλου του φυλακτικού προσωπικού - αναφορικά, ιδίως, με την καθημερινή του επικοινωνία με τους κρατούμενους - εκτιμάται ότι αυτά μπορούν να αξιοποιηθούν θετικά, δημιουργώντας ένα χρήσιμο υπόβαθρο για την ενεργό εμπλοκή τους σε προγράμματα επανένταξης εντός των Καταστημάτων Κράτησης, όπως ενδεικτικά:

- Στην ανάδειξη των οικογενειακών δεσμών ως ενός από τους βασικούς πυλώνες της διαδικασίας επανένταξης.
- Στην άρση των αρνητικών στερεοτύπων σε σχέση με τις διαδικασίες επανένταξης, που υλοποιούνται εντός των Καταστημάτων Κράτησης.
- Στη δημιουργία συνεργατικού κλίματος και αμοιβαίας εμπιστοσύνης μεταξύ του προσωπικού φύλαξης και του επιστημονικού προσωπικού των Καταστημάτων Κράτησης.
- Στην επαύξηση της δυναμικής ασφάλειας του Καταστήματος (η οποία αποτελεί το δεύτερο βασικό πυλώνα ασφάλειας, δίπλα στη στατική) σύμφωνα με τα σύγχρονα ευρωπαϊκά και διεθνή πρότυπα, που προβλέπουν έναν αναβαθμισμένο ρόλο για το προσωπικό φύλαξης στο έργο της μεταχείρισης και επανένταξης των κρατουμένων. Ειδικότερα, η καλύτερη γνώση που έχουν οι τελευταίοι για το κοινωνικό περιβάλλον των Καταστημάτων Κράτησης και η ανάπτυξη θετικών σχέσεων με τους κρατούμενους οδηγούν στην επαύξηση του συνολικού επιπέδου ασφάλειας του Καταστήματος.

Ο σύγχρονος ρόλος του προσωπικού των φυλακών έχει αναδειχθεί σε ευρωπαϊκό επίπεδο και αποτυπώνεται σε ευρωπαϊκά κείμενα ιδίως του Συμβουλίου της Ευρώπης. Ενδεικτικά, όπως αναφέρεται στους Ευρωπαϊκούς Σωφρονιστικούς Κανόνες (*Σύσταση Rec[2006]2 της Επιτροπής Υπουργών των Κρατών-μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης*), τα καθήκοντα του φυλακτικού

προσωπικού των καταστημάτων κράτησης δεν πρέπει να περιορίζονται στην απλή φύλαξη των κρατουμένων.

2.2. Τί είναι η κοινωνική επανένταξη των κρατουμένων;

Σύμφωνα με το εγχειρίδιο του Ο.Η.Ε. «για την πρόληψη της υποτροπής και την κοινωνική επανένταξη των παραβατών»², «Η “κοινωνική ένταξη” αναφέρεται στη διαδικασία ενσωμάτωσης ενός ατόμου, κοινωνικά και ψυχολογικά, στο κοινωνικό του περιβάλλον. Στα πεδία, ωστόσο, της πρόληψης του εγκλήματος και της ποινικής δικαιοσύνης, όπου γίνεται συχνή του χρήση, ο όρος αυτός αναφέρεται ειδικότερα σε διάφορες μορφές παρεμβάσεων και προγραμμάτων, που στοχεύουν σε άτομα, με σκοπό την αποτροπή της εμπλοκής τους στην εγκληματικότητα ή (για τα άτομα που βρίσκονται ήδη σε σύγκρουση με τον νόμο) στη μείωση του ενδεχομένου υποτροπής τους. Κατά συνέπεια, οι παρεμβάσεις κοινωνικής ένταξης συνιστούν προσπάθειες εκ μέρους διαφόρων συνιστωσών του συστήματος δικαιοσύνης - σε συνεργασία με κοινωνικούς φορείς, μη κυβερνητικές οργανώσεις, εκπαιδευτικά ιδρύματα, κοινότητες, καθώς και με τις οικογένειες των παραβατών - με σκοπό τη στήριξη της επιτυχούς κοινωνικής ένταξης των ατόμων που βρίσκονται σε κίνδυνο να διαπράξουν αδίκημα για πρώτη ή επόμενη φορά».

Από τον παραπάνω περιεκτικό ορισμό συνάγεται ότι η διαδικασία της κοινωνικής επανένταξης των παραβατών αποτελεί ένα σύνθετο εγχείρημα, από την άποψη ότι αφενός αναπτύσσεται εξελικτικά μέσα σε διαφορετικά περιβάλλοντα (εντός και εκτός φυλακής) και αφετέρου εμπλέκει διαφορετικούς φορείς και υπηρεσίες, (σωφρονιστικούς αλλά και από το ελεύθερο κοινωνικό περιβάλλον), που διέπονται από διαφορετικές επιταγές (όπως π.χ. η τήρηση της ασφάλειας στη φυλακή) και καλούν το υπό ένταξη άτομο να ανταποκριθεί σε διαφορετικές απαιτήσεις.

Αντίστοιχα με τους διαφορετικούς χρόνους εξέλιξης της διαδικασίας της επανένταξης πρέπει να διακρίνουμε, εξ αρχής, μεταξύ αποφυλακιζομένων και αποφυλακισμένων, μια διάκριση που έχει να κάνει με τον υπολογισμό του χρόνου απόλυσης από τη φυλακή: στον μεν αποφυλακιζόμενο απομένει σχετικά λίγος χρόνος μέχρι την έξοδό του, που συνήθως υπολογίζεται

² United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC), *Introductory Handbook on the Prevention of Recidivism and the Social Reintegration of Offenders*, Criminal Justice Handbook Series, United Nations Office at Vienna - Publishing and Library Section, December 2012, σελ. 5.

σε ένα εξάμηνο, ενώ ο αποφυλακισμένος μόλις έχει απολυθεί (οριστικά ή, συνηθέστερα, υπό όρους).

Πέρα, όμως, από τη βασική αρχή ότι η διαδικασία της κοινωνικής επανένταξης εκτείνεται τόσο μέσα στη φυλακή όσο και έξω απ' αυτή, η προηγούμενη διάκριση σε αποφυλακιζόμενους και αποφυλακισμένους επισημαίνει, επίσης, ότι η χρονική αφετηρία της κοινωνικής επανένταξης των κρατουμένων συμπίπτει με την έναρξη της έκτισης της ποινής ή του μέτρου που τους επιβλήθηκε (δηλ. με την είσοδό τους στη φυλακή) και συνεχίζεται μέχρι την οριστική εξάλειψη των δεινών του εγκλεισμού (κυρίως των συνεπειών του ιδρυματισμού και του στίγματος). Απ' αυτή την άποψη η ένταξη στο πρόγραμμα της φυλακής δυνατοτήτων για δημιουργική αξιοποίηση της περιόδου του εγκλεισμού των κρατουμένων (όπως π.χ. η διεξαγωγή εκπαιδευτικών και παιδαγωγικών προγραμμάτων), υποστηρίζει σημαντικά τη διαδικασία της επανένταξής τους, μέσα από έναν ατομικό σχεδιασμό της προετοιμασίας για την αποφυλάκιση.

Ωστόσο, ενώ, στην πραγματικότητα, η αφετηρία της κοινωνικής επανένταξης των παραβατών συμπίπτει με τη διαδικασία έκτισης της ποινής ή του μέτρου που τους επιβλήθηκε, η συστηματική κατάταξη της κοινωνικής επανένταξης των παραβατών δεν μπορεί να εναρμονιστεί ούτε με τη διαλεκτική του εγκλήματος ούτε με τη διαλεκτική της ποινής. Γνωρίζουμε, βέβαια, ότι το ζήτημα της κοινωνικής επανένταξης των καταδίκων εμφανίζεται, συνήθως, ως προγραμματική διακήρυξη της αντεγκληματικής και της σωφρονιστικής πολιτικής (στο στάδιο, κυρίως, της έκτισης της ποινής) αποβλέποντας, μακροπρόθεσμα, στη μείωση των τιμών εγκληματικότητας μέσα από τον έλεγχο της υποτροπής. Απ' αυτή την άποψη, η κοινωνική επανένταξη αποτελεί περισσότερο αντικείμενο της ποινικής φιλοσοφίας (στο πλαίσιο της συζήτησης για τους στόχους της ποινής) και λιγότερο της ποινικής δογματικής, για την οποία, άλλωστε, η επανένταξη δεν αποτελεί συστατικό στοιχείο της διαλεκτικής «έγκλημα-ποινή»: πράγματι, αν το έγκλημα συνιστά την άρνηση του δικαίου και η ποινή την άρνηση αυτής της άρνησης - που αποκαθιστά το δίκαιο εξουδετερώνοντας, ιδεατά, το έγκλημα - ποινή και επανένταξη φαίνεται να ακολουθούν αντίθετες προοπτικές, αφού ολόκληρη η ποινική διαδικασία είναι στραμμένη στο παρελθόν του υποκειμένου, ενώ η επανένταξη αποτελεί την προβολή της ζωής του στο μέλλον. Κι εδώ ακριβώς είναι που αναδεικνύεται όλη η αντιφατικότητα που εμπεριέχεται μέσα στην ίδια τη λογική της επανένταξης, εφόσον, αν και προσανατολισμένη στο μέλλον, καλείται να διαχειριστεί τις συνέπειες μιας ποινής, η οποία επιβλήθηκε μέσα από το πρίσμα της αξιολόγησης του παρελθόντος! – όπως ορθά επιβάλλει, από δικαιοπολιτική άποψη, η θεμελιώδης αρχή «κανένα έγκλημα, καμιά ποινή χωρίς νόμο». Άλλωστε,

το σχήμα «απειλή - επιβολή - έκτιση ποινής» καλύπτει απλώς τους στόχους της γενικής και της ειδικής πρόληψης, με την τελευταία, όμως, να περιορίζεται στην εξατομίκευση της ποινής μέσω της δικαστικής επιμέτρησης και της ενδεχόμενης επιβολής μέτρων ασφαλείας ή παρεπόμενων ποινών.

Αυτή η αμηχανία στη νοηματοδότηση της επιστροφής των παραβατών στην ελεύθερη κοινωνική ζωή γίνεται εναργέστερη αν αναλογιστούμε τον πληθωρισμό των εννοιών που χρησιμοποιούνται για να αποδώσουν αυτή την κατάσταση «επιστροφής», τους μεταβαλλόμενους ορισμούς, που μεταφράζονται με ποικίλους τρόπους σε διάφορες γλώσσες, χωρίς, ωστόσο, να συμπίπτουν πάντα από πλευράς περιεχομένου (όπως π.χ. «αναπροσαρμογή» / «readaptation», «επανακοινωνικοποίηση» / «resocialisation», «επανένταξη» / «reintegration», κ.ά) ³, αποδεικνύοντας, εν τέλει, ότι πρόκειται για ένα κοινωνικό διακύβευμα, που συναρτάται με τους εκάστοτε τρόπους θεώρησης του εγκληματία και της φυλακής από την «κοινή γνώμη», τον επιστημονικό λόγο και τον εκάστοτε «ορισμό της συγκυρίας» ως περίπτωσης «κοινωνικής κρίσης» ή «ασφυκτικής και άδικης τάξης πραγμάτων»⁴.

Δεν μένει, επομένως, παρά να αναζητήσουμε τη συστηματική θέση της επανένταξης μέσα στην προέκταση της διαλεκτικής ακολουθίας «νόμος -έγκλημα - ποινή», σαν μια καινούργια κατάφαση, μετά την ολοκλήρωση της διπλής άρνησης που είναι η ποινή. Για να ανταποκριθούμε, όμως, σ' αυτή την καινούργια κατάφαση, που συνιστά η επανένταξη, πρέπει να ξεκινήσουμε από τις αρνήσεις που προηγήθηκαν. Μ' άλλα λόγια, αν θέλουμε να μιλήσουμε για το «μετά τη φυλακή», πρέπει να ανατρέξουμε στο «πριν από τη φυλακή», δηλ. για να κατανοήσουμε το πέρασμα από τη στέρηση της ελευθερίας στην επανάκτησή της, πρέπει να συμπεριλάβουμε στην προβληματική μας και στο σχεδιασμό των προγραμμάτων επανένταξης την προηγούμενη κίνηση, δηλαδή από την κατάσταση ελευθερίας στη στέρησή της.

³ Ακόμη και η ίδια η γλώσσα που χρησιμοποιείται στους συναφείς διεθνείς κανόνες και τα πρότυπα, έχει, με την πάροδο του χρόνου, εξελιχθεί και αλλάξει. Το 1955, για παράδειγμα, στους Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων του ΟΗΕ (*Human Rights: A Compilation of International Instruments, Volume I [First Part], Universal Instruments* [έκδοση των Ηνωμένων Εθνών, Sales No. E.02.XIV.4 {Vol. I, Part 1}], sect. J, No. 34) γινόταν λόγος για «κοινωνική αποκατάσταση» των κρατουμένων αντί για «κοινωνική επανένταξη». Στη σχετική ανάλυσή του ο S. Cohen, *Visions of social control. Crime, punishment and classification*, Polity Press, Cambridge, 1985, σ.76 επ., αναφέρεται, χαρακτηριστικά, στα διάφορα «Rs» των «σύγχρονων μεθόδων σωφρονισμού» («reparation, restitution, repayment, reconciliation»), όπου «η μαγική λέξη “επανένταξη” (“reintegration”)» αποτελεί «το καινούργιο “R” στην ιστορία του σωφρονισμού», μετά την «εκδίκηση» (“Revenge”), τον «περιορισμό» (“Restraint”) και την «αναμόρφωση» (“Reformation”).

⁴ D. Melossi, Η κοινωνική θεωρία και οι μεταβαλλόμενες αναπαραστάσεις του εγκληματία, στο Α. Κουκουτσάκη (επιμ.), *Εικόνες εγκλήματος*, Πλέθρον, Αθήνα, 2000, σσ.21-59.

Πιο συγκεκριμένα, αν θέλουμε να αποκτήσουμε μια ολοκληρωμένη και συνεκτική θεώρηση του ζητήματος της επιστροφής από τη φυλακή στην ελεύθερη κοινωνική ζωή, οφείλουμε να ανατρέξουμε στην αφετηρία των προβληματικών σχέσεων του αποφυλακισμένου με κανόνες, αξίες και νοήματα, να επεξεργαστούμε τις ματαιώσεις, που τον έφεραν σε σύγκρουση μαζί τους και τον έστρεψαν στην αναζήτηση λύσεων στο πεδίο της παραβατικότητας. Έχουμε να κάνουμε, δηλαδή, με πορείες ζωής, που, σε κάποιο σημείο τους, έρχονται αντιμέτωπες με την παρέμβαση των φορέων της ποινικής εξουσίας, οπότε οξύνονται τα συγκρουσιακά βιώματα των υποκειμένων και αρχίζει να ξετυλίγεται πλέον το σπινάλι του στιγματισμού και της εμπλοκής τους με τις ποινικές διαδικασίες, καταλήγοντας, μερικές φορές, στη φυλακή.

Όταν έρθει ο καιρός της οριστικής ή προσωρινής απόλυσης, τα αρχικά προβλήματα επανέρχονται - με πολύ δυσμενέστερους όρους αυτή τη φορά - αφού έχει μεσολαβήσει, στο μεταξύ, ο «σκοτεινός θάλαμος» της φυλακής, μέσα απ' τον οποίο προβάλλει ένα υποκείμενο ακόμη πιο ευάλωτο σε σχέση με τους όρους της επανένταξής του στην κοινότητα, αφού ο δρόμος της επιστροφής είναι ήδη ναρκοθετημένος απ' το στίγμα - και το ποινικό μητρώο, που το κατοχυρώνει επίσημα - αυξάνοντας, έτσι, τις πιθανότητες επανάληψης της ίδιας διαδρομής προς τα πίσω⁵.

Σ' αυτή την κατάσταση, ο αποφυλακισμένος καλείται να εξισορροπήσει τις προσωπικές του επιλογές και επιθυμίες με τους κοινωνικούς καταναγκασμούς που προέρχονται απ' την ιδιαίτερα επισφαλή κατάσταση που διαμορφώνεται μετά την έξοδό του από τη φυλακή. Κι εδώ ακριβώς αναδεικνύεται όλη η αντιφατικότητα που εμπεριέχεται μέσα στην ίδια τη λογική της κοινωνικής επανένταξης των πρώην κρατουμένων, αφού αυτοί έρχονται αμέσως αντιμέτωποι με ένα πλήθος θεσμικών και κοινωνικών εμποδίων, σε σχέση ιδίως με την επαγγελματική τους αποκατάσταση.

Σε κάθε περίπτωση, το ζήτημα της κοινωνικής επανένταξης των πρώην κρατουμένων δεν τίθεται ανεξάρτητα τόσο από τον γενικότερο τρόπο που κάθε κοινωνία ενσωματώνει τα μέλη της μέσα από πρωτογενείς θεσμούς κοινωνικοποίησης (όπως η οικογένεια, η γειτονιά, η εκπαίδευση, οι

⁵ Βλ. τις σημαντικές πρωτοβουλίες που έχει αναλάβει ο Συνήγορος του Πολίτη στην κατεύθυνση της εναρμόνισης της ισχύουσας νομοθεσίας με την ανάγκη επαγγελματικής και κοινωνικής ένταξης των αποφυλακισμένων στο Β. Καρύδη, Ε. Φυτράκη, *Ποινικός εγκλεισμός και δικαιώματα. Η οπτική του συνηγόρου του Πολίτη*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2011. Επίσης, η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου έχει διατυπώσει από το 2009 αναλυτικές παρατηρήσεις σχετικά με τις αρνητικές επιδράσεις που έχει η τήρηση ποινικού μητρώου για ανήλικους και νεαρούς ενήλικες παραβάτες στην προσπάθεια επανένταξής τους και κυρίως στην πρόσβασή τους στην αγορά εργασίας, προτείνοντας τη μείωση των προβλεπόμενων από τον Κώδικα Ποινικής Δικονομίας προθεσμιών για την καταστροφή των σχετικών δελτίων, καθώς και την απαγόρευση της πρόσβασης των υποψήφιων εργοδοτών στο ποινικό μητρώο δικαστικής χρήσης.

ομάδες φίλων, κλπ)⁶ όσο και, ειδικότερα, από τον τρόπο που αντιμετωπίζει τον εγκληματία και χρησιμοποιεί τη φυλακή. Οι ειδικότερες διαδικασίες κοινωνικής ένταξης αφορούν:

- είτε στην επιβολή μέτρων στην κοινότητα, όπως π.χ. των αναμορφωτικών και θεραπευτικών, που προβλέπονται για τους ανήλικους παραβάτες, ή της παροχής κοινωνοφελούς εργασίας
- είτε στη λεγόμενη μετασφρονιστική μέριμνα, δηλαδή την οργάνωση της επιστροφής του υποκειμένου στην ελεύθερη κοινότητα μετά τη λήξη του χρόνου έκτισης ενός μέτρου εγκλεισμού.

Οι δύο αυτές διαδικασίες κοινωνικής ενσωμάτωσης του πληθυσμού (γενική / ειδική) συνδέονται διαδραστικά μεταξύ τους, αφού η έκβαση της μιας προδικάζει την εξέλιξη της άλλης, διαγράφοντας, στο σύνολό τους, τον τρόπο που κάθε κοινωνία ενσωματώνει τα μέλη της.

Σ' αυτή την προοπτική, η φυλακή λειτουργεί ως επιβεβαίωση της προηγούμενης αποτυχημένης ή, έστω, δυσλειτουργικής επίδρασης στο υποκείμενο των φορέων γενικής κοινωνικοποίησης (όπως η οικογένεια, το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον, η εκπαίδευση, η εργασία κλπ). Απ' αυτή την άποψη, οι ίδιοι λόγοι που οδήγησαν στην είσοδο του υποκειμένου στο ποινικό σύστημα, λειτουργούν, αντίστοιχα, και ως εμπόδια που επηρεάζουν τον τρόπο επανένταξής του στην κοινότητα, τη σταθερότητα της παραμονής του σ' αυτή και την ενδεχόμενη επανάληψη της ποινικής διαδρομής.

Το κρίσιμο, επομένως, είναι η στάση της κοινωνίας τόσο σε σχέση με τα στερεότυπα που κυριαρχούν όσο και με τους πόρους (ressources), που διαθέτει, ώστε να μπορεί να κερδηθεί το στοίχημα της επανένταξης: οι πόροι αφορούν στην οργάνωση κοινωνικών δικτύων ανάμεσα σε φορείς παροχής υπηρεσιών, πληροφόρησης και επικοινωνίας (θεσμικών και μη), οργανωμένων σε τοπικό επίπεδο, που βασίζονται στις ιδέες της συνδιαλλαγής και της κοινωνικής αλληλεγγύης και λειτουργούν ως ανάχωμα στην ανάπτυξη του spiral του αποκλεισμού και της ποινικής επανεμπλοκής του αποφυλακισμένου.

Απ' την άλλη, η διαδικασία της κοινωνικής επανένταξης των κρατουμένων δεν εξελίσσεται ευθύγραμμα αλλά διέρχεται από συγκρούσεις και αντιφάσεις, οι οποίες, άλλωστε, εμπεριέχονται μέσα στην ίδια τη λογική της, αφού το στίγμα και το ποινικό μητρώο (που επίσημα το κατοχυρώνει), υπονομεύουν εξ ορισμού κάθε προσπάθεια κοινωνικής αποκατάστασης του

⁶ Βλ. D. Schnapper, *Qu'est-ce que l'intégration?* Gallimard, Paris, 2007, σσ.59επ. (σε ελληνική μετάφραση Ξ. Γιαταγάνα: *Η κοινωνική ενσωμάτωση. Μια σύγχρονη προσέγγιση*, Κριτική, Αθήνα, 2008, σ. 100επ.),

αποφυλακισμένου, αυξάνοντας τις πιθανότητες επανάληψης της ίδιας ποινικής διαδρομής προς τα πίσω⁷. Απ' αυτή την άποψη, δεν πρέπει να εκπλήσσει η παρουσία ορισμένων αντιφάσεων (επιστημονικών, ηθικών και κανονιστικών) στις εγκληματολογικές πρακτικές της επανένταξης, εφόσον οφείλουν να εξισορροπούν, διαρκώς, ανάμεσα στην ελευθερία και τον καταναγκασμό. Σ' αυτή την προοπτική, το ζήτημα της κοινωνικής επανένταξης των πρώην κρατουμένων δεν μπορεί παρά να προσεγγίζεται με προσεκτική αναλογία ουτοπίας και πραγματισμού γιατί ξέρουμε ότι, αν αφήσουμε κενό το διάστημα ανάμεσα στην φυλακή και την κοινωνία, ο μοναδικός τρόπος για να καλυφθεί θα είναι ο αποκλεισμός και η καταστολή: «Επιβάλλεται μεγάλη προσοχή. Είναι βέβαιο ότι η επανένταξη, χωρίς να αποτελεί απλή ουτοπία, απέχει πολύ από την πραγματικότητα. Εμφανίζεται μάλλον σαν τη γραμμή του ορίζοντα προς την οποία πρέπει να τείνουμε.»⁸.

2.3 Διαχρονικές θεωρήσεις της επανένταξης των παραβατών στην ιστορία της ποινικής καταστολής: Από την κρίση του θεραπευτικού προτύπου στο δικαίωμα ατομικής συμμετοχής.

α. - Προδιάθεση

Η κοινωνική κατάσταση στην οποία περιέρχονται οι παραβάτες μετά την έκτιση της ποινής ή του μέτρου που τους επιβλήθηκε, συνιστά σημαντικό κριτήριο για την αξιολόγηση της ποινικής τους «μεταχείρισης»⁹ (είτε σε χώρους εγκλεισμού είτε στην κοινότητα) και συναρτάται άμεσα με

⁷ Για τις επιπτώσεις του ποινικού μητρώου στη διαδικασία της επανένταξης βλ. Σ. Γιοβάνογλου, *Θεσμικά προβλήματα της κοινωνικής επανένταξης των αποφυλακισμένων*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2006, V. De Greef (dir.), *Le casier judiciaire. Approches critiques et perspectives comparées*, Larcier, Bruxelles, 2011.

⁸ Ch. Lagerges, «Le défi de la réinsertion», *Archives de Politique Criminelle*, 2000, 22:93. Την ίδια αντίληψη για την ένταξη ως «έννοια - ορίζοντα» («concept - horizon») ακολουθεί και η D. Schnapper, ό.π., σ.100επ. στην προοπτική που προτείνει ο C. Lévi – Staruss, δηλ. ότι «πρόκειται για ένα όριο στο οποίο δεν αντιστοιχεί στην πραγματικότητα κανένα εμπειρικό γεγονός...αλλά μπορεί να προσανατολίσει τις κοινωνιολογικές αναζητήσεις, ακόμα και αν δεν προσφέρεται σε άμεση παρατήρηση, ακόμα και αν δεν είναι άμεσα λειτουργική στο πλαίσιο της επιστημονικής έρευνας».

⁹ Για το περιεχόμενο της έννοιας «μεταχείριση του εγκληματία» βλ. ενδεικτικά: Η. Δασκαλάκη, *Η μεταχείριση του εγκληματία*, τ.Α', Α. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα - Κομοτηνή, 1981, σ. 1-35, I. Crow, *The Treatment and Rehabilitation of Offenders*, Sage, London, 2003.

τον γενικότερο σχεδιασμό και τους όρους υλοποίησης της αντεγκληματικής πολιτικής¹⁰, ιδιαίτερα στον τομέα της «σωφρονιστικής» και της «μετασωφρονιστικής μέριμνας». Ειδικότερα, η είσοδος των πρώην παραβατών στην αγορά εργασίας θεωρείται - μαζί με την αποφυγή της υποτροπής - ένα από τα σημαντικότερα κριτήρια επιτυχίας των προγραμμάτων κοινωνικής επανένταξης που αναπτύσσονται στο πεδίο της «μεταχείρισης» της «πελατείας» του Σ.Α.Π.Δ. Το θεωρητικό υπόβαθρο για την ανάπτυξη τέτοιων προγραμμάτων αποτελεί, συνήθως, η γενική υπόθεση ότι η ανεργία συνιστά ένα σημαντικό συντελεστή στην ανάπτυξη της διαδικασίας της εγκληματογένεσης και, συνεπώς, η καταπολέμησή της θα οδηγούσε σε μείωση των τιμών εγκληματικότητας. Πρόκειται για μια υπόθεση που ανατρέχει στην καθιέρωση της φυλάκισης ως κυρίαρχου τρόπου έκτισης των ποινών στο τέλος του 18^{ου} αιώνα και στις προσπάθειες προσομοίωσης του ποινικού εγκλεισμού με τον κόσμο της εργασίας¹¹. Μεταγενέστερα, το ενδιαφέρον στράφηκε στην εξέταση και της αντίστροφης υπόθεσης, κατά πόσον δηλ. η εμπλοκή με το ποινικό σύστημα (και, πολύ περισσότερο, ο εγκλεισμός) επιδρά στην εργασιακή αποκατάσταση των πρώην παραβατών, αναδεικνύοντας έτσι τον ιδιαίτερα αρνητικό ρόλο του *ποινικού στίγματος* κατά τη διεκδίκηση μιας θέσης στη νόμιμη αγορά εργασίας. Παράλληλα, η διάδοση της ιδεολογίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου διεύρυνε τη σχετική προβληματική, θεωρώντας ότι ο εγκλεισμός δεν πρέπει να αναστέλλει την άσκηση του δικαιώματος κάθε πολίτη στην εκπαίδευση, στην επαγγελματική κατάρτιση, στην εργασία και, γενικότερα, στην προσωπική του ανάπτυξη¹².

¹⁰ Στον όρο «αντεγκληματική πολιτική» («criminal policy») περιλαμβάνουμε, γενικά, κάθε μέτρο του επίσημου κοινωνικού ελέγχου που θεσπίζεται με στόχο είτε την πρόληψη είτε την καταστολή ποινικά κολάσιμων συμπεριφορών. Απ' αυτή την άποψη, η έννοια της «αντεγκληματικής πολιτικής» καλύπτει τόσο το επίπεδο της «πρωτογενούς» όσο και της «δευτερογενούς ποινικοποίησης», δηλ. τόσο τις κοινωνικές διαδικασίες παραγωγής των ποινικών κανόνων όσο και την ενεργοποίηση των διαφόρων τομέων του ΣΑΠΔ μετά την παραπομπή σ' αυτό μιας υπόθεσης. Η «αντεγκληματική πολιτική» δεν ασκείται, βέβαια, μόνο από το υπό στενή έννοια ΣΑΠΔ αλλά ενεργοποιεί σε μεγάλο βαθμό φορείς του «περιποινικού» και του «παραποινικού» τομέα καθώς και της «κοινωνίας των πολιτών» (κυρίως στο πλαίσιο της λεγόμενης «συμμετοχικής αντεγκληματικής πολιτικής»). Για μια σχηματική ταξινόμηση των ιδεολογικών κατευθύνσεων, των προτύπων και των τάσεων της αντεγκληματικής πολιτικής βλ. ενδεικτικά M. Delmas-Marty, *Πρότυπα και τάσεις αντεγκληματικής πολιτικής*, Μετ. Χ.Ζαραφονίτου, Νομική βιβλιοθήκη, Αθήνα, χ.χ.

¹¹ Βλ. D. Melossi & M. Pavarini, *The Prison and the Factory*, Macmillan, London 1977. Πρβλ. και την Απόφαση (75)25 της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης για τη «σωφρονιστική εργασία», η οποία «συνιστά» την προσαρμογή των συνθηκών, των στόχων και της ανταμοιβής της εργασίας των κρατουμένων «λαμβάνοντας υπόψη την ιδιόμορφη φύση της εργασίας στο σωφρονιστικό κατάστημα, με όρους της ελεύθερης αγοράς».

¹² Βλ. ενδεικτικά: Ίδρυμα Μαραγκοπούλου για τα δικαιώματα του ανθρώπου, (εκδ.), *Η στέρηση της ελευθερίας στο ποινικό σύστημα και τα δικαιώματα του ανθρώπου*, 42^ο Διεθνές Σεμινάριο Εγκληματολογίας, Νομική βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1991. Από πλευράς διεθνών κειμένων αντεγκληματικής πολιτικής βλ. ενδεικτικά τις διατάξεις σχετικά με την εκπαίδευση και την κοινωνική επανένταξη των κρατουμένων που έχουν θεσπισθεί τόσο στο πλαίσιο του Ο.Η.Ε. (ιδίως με τους «Στοιχειώδεις Κανόνες Μεταχείρισης των Κρατουμένων», το «Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα» και την Απόφαση 1990/20 του Οικονομικού και Κοινωνικού Συμβουλίου για την εκπαίδευση στη φυλακή) όσο και στο πλαίσιο των πρωτοβουλιών του Συμβουλίου της Ευρώπης (ιδίως με τους «Ευρωπαϊκούς Σωφρονιστικούς Κανόνες» και τη Σύσταση της Επιτροπής Υπουργών R(89)12 σχετικά με την εκπαίδευση στη φυλακή).

Σχετικά με την προώθηση του ιδεώδους της κοινωνικής επανένταξης των κρατουμένων, η αρχική συναίνεση που είχε διαμορφωθεί από το τέλος του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου γύρω απ' αυτό, άρχισε να συναντά, σταδιακά, από τη δεκαετία του '60, σημαντικές ενστάσεις τόσο από την πλευρά των σχετικών ερευνών αξιολόγησης¹³ όσο και από τις ριζοσπαστικές τάσεις που άρχισαν να επικρατούν στην εγκληματολογική θεωρία, με αποτέλεσμα την ενίσχυση του σκεπτικισμού γύρω από τις πρακτικές που ακολουθούνταν στο πλαίσιο του συστήματος απονομής της ποινικής δικαιοσύνης. Οι εξελίξεις αυτές οδήγησαν στην εκτεταμένη αμφισβήτηση των μέτρων στέρησης της ελευθερίας και συνέβαλαν στην πρόταξη των αξιών της δικαιοσύνης και της ισότητας σε κάθε μορφής παρέμβαση στη διαχείριση της εγκληματικότητας και του εγκληματία¹⁴. Οι εκτιμήσεις αυτές συνέβαλαν στην ανάδειξη της «κρίσης» του λεγόμενου «θεραπευτικού μοντέλου» μεταχείρισης (*“medical model”*) και άνοιξαν ένα ευρύ πεδίο συζητήσεων τόσο γύρω από ζητήματα *μακροκοινωνικής τάξεως* (αναφορικά, δηλαδή, με τη σημασία της ποινικής εξουσίας του κράτους, το ρόλο της φυλακής και τις κοινωνικές συνέπειες του «αναμορφωτικού ιδεώδους») όσο και γύρω από ζητήματα *μικροκοινωνικής τάξεως* (αναφορικά, κυρίως, με τον καταλυτικό ρόλο που ασκεί η φυλακή και η οργάνωση του χρόνου των κρατουμένων στην μετέπειτα ελεύθερη πορεία τους στην κοινότητα). Οι εξελίξεις αυτές συμβάδισαν με την έναρξη, στα μέσα της δεκαετίας του '70, και στις δύο πλευρές του Ατλαντικού, των διαδικασιών απορύθμισης της αγοράς εργασίας και σταδιακής υποχώρησης του κράτους πρόνοιας. Κατ' αυτόν τον τρόπο αποδυναμώθηκε κάθε προνοιακή διάσταση της ποινικής πολιτικής, ενώ προκρίθηκαν οι τιμωρητικές και εξουδετερωτικές (*incapacitative*) λειτουργίες της ποινής, με αποτέλεσμα την αυξανόμενη περιθωριοποίηση των περισσότερο ευπαθών κοινωνικών ομάδων, ανάμεσα στις οποίες περιλαμβάνονταν, βέβαια, οι πρώην κρατούμενοι. Εντούτοις, η τροπή που ακολούθησαν οι εν λόγω εξελίξεις και οι επιπτώσεις που είχαν στον αναπροσανατολισμό της ποινικής πολιτικής κάθε κράτους, συναρτήθηκαν άμεσα με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της εκάστοτε κοινωνικοπολιτικής συγκυρίας και, ειδικότερα, από την

¹³ Βλ. ενδεικτικά: Γ. Νικολόπουλου, Το ζήτημα της επαγγελματικής επανένταξης των πρώην καταδίκων: θεωρητικές επισημάνσεις, ερευνητικά πορίσματα και κοινωνικές δράσεις», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, Γ' / 2005, τ.118, σσ. 95-118. Σχετικά με τις επικρίσεις που διατυπώθηκαν για τη μεθοδολογία αυτών των ερευνών βλ. ενδεικτικά: H.- J. Albrecht, Εξελίξεις στο σύγχρονο σωφρονισμό: Φυλακή και εγκλεισμός στις σύγχρονες κοινωνίες, επίμετρο στο Α. Χάιδου, *Το σωφρονιστικό σύστημα.. Ζητήματα θεωρίας και πρακτικής*, Νομική βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2002, σ. 191-232 (ιδίως την §3.4. «Το ζήτημα των σωφρονιστικών στόχων: Τί συνέβη με τη μεταχείριση και την επανόρθωση;» σ. 214-218).

¹⁴ G. Houchon, La problématique du surveillant de prison et la pénologie, *Cahiers de criminologie et de pathologie sociale*, Université Catholique de Louvain, Faculté de Droit – École de Criminologie, Journée du 10.6.1977 : «Position et formation du surveillant de prison », 1977, σ.1-14 (13).

επικρατούσα οργάνωση του ΣΑΠΔ. Για παράδειγμα, η συζήτηση γύρω από την κρίση του «θεραπευτικού μοντέλου» είχε τελείως διαφορετική σημασία και συνέπειες στις Η.Π.Α. των δεκαετιών '60 και '70 απ' ό,τι στην ευρωπαϊκή ήπειρο: εκεί, το καθεστώς των «*χρονικά απροσδιόριστων ποινών*» («*indeterminate sentences*») και η αποφασιστική εξουσία των «*επιτροπών αναστολής εκτέλεσης της ποινής*» («*parole boards*») στον καθορισμό του χρόνου αποφυλάκισης, σηματοδότησαν διαφορετικά το αίτημα για μεταρρύθμιση του καθεστώτος ποινικής μεταχείρισης απ' ό,τι στην ευρωπαϊκή ήπειρο, όπου το χρονικό πλαίσιο της έκτισης της ποινής καθοριζόταν, κατά κανόνα, από το νόμο και τη δικαστική απόφαση.

β. - Περιοδολόγηση του ιδεώδους της κοινωνικής αποκατάστασης στην αντεγκληματική πολιτική.

Οι δομικοί καταναγκασμοί που ασκούνται στο περιεχόμενο και τον τρόπο οργάνωσης των διαφόρων μεθόδων «ποινικής μεταχείρισης» (είτε αναπτύσσονται σε συνθήκες εγκλεισμού είτε στην κοινότητα), έχουν οδηγήσει τις σχετικές έρευνες αξιολόγησης των προγραμμάτων επαγγελματικής ένταξης των αποφυλακισμένων σε πολύ μετριοπαθείς - αν όχι και απαισιόδοξες - εκτιμήσεις σχετικά με την εμβέλεια και την αποτελεσματικότητά τους¹⁵. Μάλιστα, οι σχετικές αξιολογήσεις συμπίπτουν ανεξάρτητα από το είδος των κριτηρίων που επικαλούνται, δηλ. είτε πρόκειται για κριτήρια ποινικής φύσεως (όπως η υποτροπή) είτε για κριτήρια που αφορούν στην προσωπική «αποκατάσταση» («*rehabilitation*») των αποφυλακισμένων είτε για κριτήρια κοινωνικής και επαγγελματικής φύσεως (όπως η προσαρμογή στην κοινότητα και η επαγγελματική αποκατάσταση).

Η μόνη, ίσως, περίοδος στην ιστορία της ποινικής καταστολής που το ζήτημα της αποκατάστασης του εγκληματία (*rehabilitation*) είχε ενταχθεί ως συστατικό μέρος μέσα στη διαλεκτική της ποινής, ήταν κατά την επικράτηση στις Η.Π.Α. των «*χρονικά απροσδιόριστων ποινών*» («*indeterminate sentences*») και της αποφασιστικής εξουσίας που είχαν στον καθορισμό του χρόνου αποφυλάκισης οι «*επιτροπές αναστολής εκτέλεσης της ποινής*» («*parole boards*»). Οι κοινωνικοπολιτικές συγκρούσεις και τα ειδικότερα προβλήματα που προκάλεσαν στον αμερικάνικο σωφρονιστικό οι αυθαίρετες κρίσεις των “*parole boards*” σχετικά με τον πραγματικό χρόνο

¹⁵ Πρβλ. σχετικά τις επισημάνσεις της Ch. Lazerges, *Le défi de la réinsertion, Archives de Politique Criminelle*, 2000, 22:93: «Επιβάλλεται μεγάλη προσοχή. Είναι βέβαιο ότι η επανένταξη, χωρίς να αποτελεί απλή ουτοπία, απέχει πολύ από την πραγματικότητα. Εμφανίζεται μάλλον σαν τη γραμμή του ορίζοντα προς την οποία πρέπει να τείνουμε.».

απόλυσης των κρατουμένων αποτυπώθηκαν στη δραματική μεγέθυνση του αριθμού των κρατουμένων και την εκδήλωση, στις αρχές της δεκαετίας του '70, μιας σειράς ιδιαίτερα αιματηρών εξεγέρσεων στις αμερικάνικες φυλακές, όπως του Homelsburg στην Πενσυλβάνια και της Attica στη Νέα Υόρκη¹⁶. Προκειμένου να αντιληφθούμε τις τάσεις που εκδηλώθηκαν σ' αυτό το πλαίσιο συζήτησης, θα αναφέρουμε, επιγραμματικά, ορισμένους σημαντικούς «σταθμούς»:

α. - λίγο πριν από την έναρξη της δεκαετίας του '60, στις Η.Π.Α., ο Francis Allen¹⁷ εκφράζει τους πρώτους δισταγμούς του για τον τρόπο προώθησης του «αναμορφωτικού ιδεώδους», ενώ, λίγα χρόνια αργότερα, το 1964, ο Roger Hood¹⁸, σε μια εισήγηση που παρουσίασε στη 2^η Συνέλευση των Διευθυντών των Ινστιτούτων Εγκληματολογικών Ερευνών του κρατών-μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης, γύρω από τα πορίσματα ενός συνόλου βρετανικών, κυρίως, ερευνών αξιολόγησης της αποτελεσματικότητας των τεχνικών μεταχείρισης, κατέληξε στην ιδέα της *εναλλαξιμότητας* (interchangeability) των διαφόρων μέτρων μεταχείρισης, συμπεραίνοντας ότι: «*απ' όσο γνωρίζουμε, τίποτα δεν οδηγεί σε αξιοσημείωτα ή διαφοροποιημένα αποτελέσματα, έτσι ώστε όλα να συμβαίνουν να να βρισκόμαστε μπροστά σ' ένα μαύρο κουτί που η αδιαφάνειά του αποκρύπτει τις διαδικασίες που εξελίσσονται στο εσωτερικό του*».

β. - το 1971, στις Η.Π.Α και πάλι, η *American Friends Service Committee* απευθύνει δριμύεια κριτική στην αυθαιρεσία και τις διακρίσεις της σωφρονιστικής διοίκησης κατά την εφαρμογή του «αναμορφωτικού μοντέλου».

γ. - το 1974 ο Robert Martinson¹⁹ δημοσιεύει το κλασικό πλέον άρθρο του με τίτλο «*What works? - questions and answers about prison reform*», όπου μετά από ανάλυση 231 προγραμμάτων

¹⁶ Βλ. Γ. Νικολόπουλου, Επικρίσεις και αντιστάσεις γύρω από την έννοια της επικινδυνότητας: από το θετικιστικό παράδειγμα στις θεωρίες της διακινδύνευσης, στον *Τιμητικό τόμο για την Α. Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου «Δικαιώματα του Ανθρώπου - Έγκλημα – Αντεγκληματική Πολιτική»*, τ. Β', Νομική βιβλιοθήκη –Bruylant / Αθήνα - Βρυξέλλες, 2003, σ. 951-960.

¹⁷ F. Allen, Criminal justice, legal values and the rehabilitative ideal, *The Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science*, 1959, 50:3, σ. 226-232.

¹⁸ R. Hood, *Research on the effectiveness of punishments and treatments*, στο European Committee on Crime Problems, Council of Europe, Collected Studies in Criminological Research, Strasbourg, 1967.

¹⁹ R. Martinson, What works? - questions and answers about prison reform, *The Public Interest*, 1974, τ. 35, σ. 22-54.

κοινωνικής επανένταξης αποφυλακισμένων καταλήγει στα εξής συμπεράσματα: «Με λίγες και μεμονωμένες εξαιρέσεις, οι προσπάθειες αποκατάστασης («the rehabilitative efforts») που καταγράφονται εδώ και καιρό δεν εμφανίζουν αξιοσημείωτες επιπτώσεις στις τιμές υποτροπής (σ. 25) ... Αυτό δεν σημαίνει ότι αποκλείονται περιπτώσεις επιτυχίας ή, έστω, μερικής επιτυχίας· σημαίνει απλώς ότι αυτές οι περιπτώσεις είναι μεμονωμένες και δεν παρουσιάζουν κάποιο ξεκάθαρο χαρακτηριστικό που να υποδηλώνει την αποτελεσματικότητα κάποιας ιδιαίτερης μεθόδου μεταχείρισης. Δεν πρέπει επίσης να αποκλείσουμε ότι παράγοντες που δεν σχετίζονται με το πεδίο της αποκατάστασης συμβάλλουν ενεργά στη μείωση της υποτροπής – όπως η τάση μείωσης των τιμών υποτροπής σε δράστες πάνω από 30 χρονών· πρέπει όμως να επισημάνουμε ότι αυτού του είδους οι παράγοντες φαίνεται να έχουν πολύ λίγη σχέση με κάποια από τις μεθόδους μεταχείρισης που, προς το παρόν, διαθέτουμε (σ. 49)».

δ. - στην ηπειρωτική Ευρώπη, η ριζική αμφισβήτηση του θεσμού της φυλακής σηματοδεύτηκε από την έκδοση, το 1975, του εμβληματικού, πλέον, έργου του Michel Foucault “*Surveiller et punir*”²⁰, παρασύροντας μαζί της κάθε ιδέα «ποινικής μεταχείρισης».

Εντούτοις, οι παραπάνω επικρίσεις δεν έμειναν χωρίς απάντηση από τους υποστηρικτές του «αναμορφωτικού ιδεώδους», που επικαλούνταν κυρίως την ύπαρξη προγραμμάτων μεταχείρισης μέσα στη φυλακή με υψηλούς δείκτες επιτυχίας στην κοινωνική επανένταξη των κρατουμένων και τη μακροχρόνια μείωση της υποτροπής, τα οποία, μάλιστα, διαφοροποιούνται με αξιόπιστο τρόπο από αντίστοιχα μη αποτελεσματικά προγράμματα, ανάλογα με την ύπαρξη ή την απουσία συγκεκριμένων εκπαιδευτικών παραμέτρων²¹.

Η αντιμετώπιση της κρίσης οδήγησε, τελικά, στην καθιέρωση του αποκαλούμενου «δικαιικού προτύπου» («justice model»), που περιόρισε τη διακριτική ευχέρεια των δικαστών στην ελαστικοποίηση του χρόνου κράτησης, καθιερώνοντας δεσμευτικές κατευθυντήριες γραμμές (“sentencing guidelines”) στη λήψη δικαστικών αποφάσεων. Κατ’ αυτόν τον τρόπο, οδηγήθηκε σε κρίση το λεγόμενο «αποκαταστατικό πρότυπο» μεταχείρισης, αποδυναμώνοντας την προνοιακή διάσταση της σωφρονιστικής πολιτικής και δίνοντας έμφαση στις ανταποδοτικές («retributivism»)

²⁰ M. Foucault, *Surveiller et punir. Naissance de la prison*, Gallimard, Paris, 1975 και σε ελληνική μετάφραση από τις Κ. Χατζηδήμου και Ι. Ράλλη, *Επιτήρηση και τιμωρία. Η γέννηση της φυλακής*, Ράππας, Αθήνα, 1989.

²¹ Βλ. ενδεικτικά τη συζήτηση ανάμεσα στους A. N. Doob και P. Gendreau στο A. N. Doob, *Rehabilitating the debate on rehabilitation*, *Canadian Journal of Criminology*, 1989, 31:1, σ. 179-192 με σχόλιο του P. Gendreau, *A brief comment*, στο ίδιο, σ. 193-195.

και εξουδετερωτικές («incapacitation») λειτουργίες της ποινής²². Σε κάθε περίπτωση, πάντως, αυτές οι – σε μεγάλο βαθμό δικαιολογημένες – επικρίσεις εναντίον του «αναμορφωτικού προτύπου» οδήγησαν στην αποδυνάμωση του «προνοιακού βραχίονα» της αντεγκληματικής και της ποινικής πολιτικής προς όφελος των τιμωρητικών και εξουδετερωτικών (incapacitative) λειτουργιών της ποινής. Άλλωστε, οι εξελίξεις αυτές συμβάδιζαν με τους χρόνους έναρξης (δηλ. περί τα μέσα της δεκαετίας του '70) - και στις δυο πλευρές του Ατλαντικού - των διαδικασιών απορύθμισης της αγοράς εργασίας και σταδιακής υποχώρησης του «κράτους πρόνοιας», με συνέπεια την αυξανόμενη περιθωριοποίηση των κοινωνικών ομάδων που θίγονταν εντονότερα απ' αυτές, ανάμεσα στις οποίες περιλαμβάνονταν, βέβαια, οι πρώην κρατούμενοι.

Κατ' αυτόν τον τρόπο, παγιώθηκε, βαθμιαία, μια συγκυρία, όπου οι ποινικές πολιτικές εγκατέλειπαν - τόσο σε ρητορικό όσο και σε πρακτικό επίπεδο - κάθε ενταξιακή στόχευση για την «πελατεία» τους, επιβεβαιώνοντας, έτσι, μια ολόκληρη ερευνητική παράδοση στην εγκληματολογία που έχει δείξει την σύνδεση ανάμεσα στις τιμές καταστολής και τις τιμές ανεργίας: *«Όσο περισσότερο αποσύρεται το κράτος από τη διαχείριση της κοινωνικής και οικονομικής ζωής προκειμένου να αφήσει ελεύθερο το παιχνίδι των νόμων της αγοράς τόσο περισσότερο επεκτείνεται το πεδίο που καταλαμβάνει το ποινικό σύστημα στην ανάπτυξη του κοινωνικού ελέγχου, βρίσκοντας έτσι μια ευκαιρία επανανομιμοποίησης του κράτους.»* (G. Houchon, 1986:82). Στο καινούργιο τοπίο που διαμορφώνουν πλέον οι «σωφρονιστικές πολιτικές» των δυτικών κοινωνιών κυριαρχούν οι τάσεις διαχείρισης (managerialism) και διατήρησης των κοινωνικών διακρίσεων ²³. όπως παρατηρεί εύστοχα ο D. Garland ²⁴: *«Αντίθετα απ' ότι συνέβαινε με τις ποινικές στρατηγικές του κράτους-πρόνοιας, που αποτελούσαν τμήμα μιας ευρύτερης πολιτικής κοινωνικής αλλαγής και ενός οράματος κοινωνικής δικαιοσύνης - παρά τα λάθη στη σύλληψη και την εκτέλεση τους - οι καινούργιες ποινικές πολιτικές δεν εγγράφονται σε κάποιο ευρύτερο πρόγραμμα ούτε διαθέτουν στρατηγική για προοδευτική*

²² Τ. Τζαννετάκη, *Ο νεοσυντηρητισμός και η πολιτική της μηδενικής ανοχής: μια κριτική θεώρηση των θέσεων του James Q. Wilson*, Εκδόσεις Α.Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη, 2006.

²³ M. Feeley, J. Simon, Actuarial Justice: the Emerging New Criminal Law, στο D. Nelken (ed.), *The Futures of Criminology*, Sage Publications, London, 1994, σ.173-201.

²⁴ D. Garland, The Limits of the Sovereign State. Strategies of Crime Control in Contemporary Society, *The British Journal of Criminology*, 1996, 36:4, σ. 466.

κοινωνική αλλαγή και πολύ περισσότερο για την υπέρβαση των κοινωνικών διακρίσεων. Αντίθετα μάλιστα, συνιστούν πολιτικές για τη διαχείριση των κινδύνων και τον έλεγχο των διακρίσεων που δημιουργεί κάποιο είδος κοινωνικής οργάνωσης, καθώς και για τη μετατόπιση του βάρους του κοινωνικού ελέγχου πάνω σε άτομα και οργανισμούς, που συχνά είναι ανεπαρκώς εξοπλισμένοι για να φέρουν σε πέρας αυτό το καθήκον."

Σε κάθε περίπτωση, πάντως, η ιδέα της επανένταξης των κρατουμένων και, γενικότερα, η λεγόμενη «μετασφρονιστική μέριμνα» φαίνεται να συντονίζεται δύσκολα με τα προτάγματα της ποινής και της ασφάλειας· αποτελώντας, συχνά, τον αδύναμο κρίκο μιας αρκετά εύθραυστης ισορροπίας, κλίνει περισσότερο στην επαύξηση της ποινικής καταστολής, με αναπόφευκτο αντιστάθμισμα την αφαίρεση προσωπικής ελευθερίας. Σήμερα, βέβαια, έχουμε διανύσει αρκετό δρόμο, και από το «*nothing works*» του '70 μπορούμε να θεωρήσουμε ασφαλέστερη τη διαβεβαίωση των ερευνητών ότι «*something works*»: «κάτι φαίνεται να δουλεύει, αλλά χρειάζεται προσεκτική αξιολόγηση, με καλά καθορισμένα κριτήρια αποτελεσματικότητας, ώστε να αποδειχθεί το είδος των προγραμμάτων που πρέπει να εφαρμόζουμε, σε ποιό βαθμό, με ποιές κατηγορίες παραβατών και μέσα σε τί είδους καθεστώς ποινικής [ή εξωποινικής] μεταχείρισης»²⁵.

Η σύγχρονη αντίληψη για την ποινική μεταχείριση αναγνωρίζει τους κρατούμενους όχι ως «αντικείμενα παρέμβασης» («*objects of intervention*») αλλά ως φορείς δικαιωμάτων και ενεργούς μετόχους σε «διαδικασίες αλλαγής» («*engaging offenders in processes of change*»), έτσι ώστε το εγχείρημα της κοινωνικής τους επανένταξης να βασίζεται στην ατομική τους υπευθυνοποίηση και συμμετοχή («*the "responsibility model" of rehabilitation*»)²⁶. Η υιοθέτηση καινούργιων «παραδειγμάτων» ποινικής μεταχείρισης - όπως το αλληλοδρασιακής προέλευσης «*παράδειγμα της*

²⁵ M. Israel, J. Dawes, 2002, «Something from nothing»: Shifting credibility in community correctional programmes in Australia, *Criminal Justice*, 2:1, 5-25.

²⁶ P. Raynor, Rehabilitative and reintegrative approaches, στο A. Bottoms, S. Rex, G. Robinson (eds), *Alternatives to Prison. Options for an insecure society*, Willan Publishing, Cullompton, Devon, 2007, σ. 195-223. Βλ. επίσης Γ. Πανούση, Πέραν των σφρονιστικών κανόνων; Προκαταρκτικές σκέψεις, *Δικαιώματα του Ανθρώπου*, 50/2011, σ. 461-466 και του ίδιου, Η κοινωνική επανένταξη ως αυτοτελές δικαίωμα των κρατουμένων. Αρχή διαλόγου, στο *Το δημόσιο δίκαιο σε εξέλιξη. Σύμμεκτα προς τιμήν του καθηγητού Πέτρου Ι. Παραρά*, Εκδόσεις Α.Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 2012, σ. 677-698 (683), που αναφέρεται στην αναγόρευση του κρατούμενου σε «*subjectum* (υποκείμενο ελευθερίας και ηθικής)» και όχι στην υποβάθμισή του σε «*subjectus*, δηλαδή σε υπάκουο, υποτελές, άβουλο ον, το οποίο πρέπει να ανασυναρμολογηθεί». Γενικότερα για το ζήτημα της προστασίας των συνταγματικών δικαιωμάτων των κρατουμένων και τη νομική φύση του καθεστώτος του σφρονιστικού εγκλεισμού βλ. ενδεικτικά Β. Καρύδη, Ε. Φυτράκη, όπ.π., Χ. Χατζή, Η φυλάκιση ως ειδική σχέση εξουσίας. Δικαιώματα υπό σκιά, *Το Σύνταγμα*, 2/1995, 287-299, η οποία επισημαίνει (σ.298-299) ότι η αναγνώριση των δικαιωμάτων των κρατουμένων και η άσκησή τους στη συνθήκη του εγκλεισμού συναντά «τα προδιαγεγραμμένα όρια διατήρησης του ίδιου του θεσμού της φυλακής» και οδηγεί σε «ρήξη με την πειθαρχική λειτουργία της φυλακής ως μηχανισμού επιτήρησης και χειραγώγησης», οδηγώντας, όμως, σε μια «διόλου ευκαταφρόνητη για το Κράτος Δικαίου» εξέλιξη, όπου η λειτουργία του ίδιου του θεσμού της φυλακής καθίσταται «απλώς πιο διαφανής».

αποχής» («*the desistance paradigm*»)²⁷ - αποδεικνύει τη δυνατότητα εναρμόνισης του δικαιοκρατικού πλαισίου έκτισης της ποινής μπορεί με την ουσιαστική στοχοθεσία της κοινωνικής επανένταξης των κρατουμένων. Σύμφωνα μ' αυτή την αντίληψη, η αποστολή του σωφρονιστικού προσωπικού συνίσταται, κατ' αρχήν, στην προσφορά στους κρατούμενους της ευκαιρίας «να αξιοποιούν εποικοδομητικά τον χρόνο παραμονής τους στη φυλακή, έτσι ώστε να μπορέσουν να επανενταχθούν στην κοινωνία μετά την αποφυλάκισή τους»²⁸.

Παρόλ' αυτά, η γενική κατεύθυνση που φαίνεται ν' ακολουθεί η διαμόρφωση του σύγχρονου σωφρονιστικού τοπίου στην Ευρώπη προβάλλει καινούργια εμπόδια και προκλήσεις στο πρόταγμα της κοινωνικής επανένταξης, ώστε η εμβέλειά του να μη μπορεί να ξεπεράσει έναν περιορισμένο πλαίσιο εφαρμογής. Σ' αυτή την προοπτική, το ζητούμενο από τις πολιτικές κοινωνικής επανένταξης των αποφυλακισμένων είναι η αναζήτηση ευκαιριών συμμετοχής τους σ' ένα ραγδαία και εκ βάθρων μεταβαλλόμενο κοινωνικό και εργασιακό περιβάλλον, αφού γνωρίζουμε ότι οι ευάλωτοι πληθυσμοί στην αγορά εργασίας, είναι εξίσου ευάλωτοι και απέναντι στο ποινικό σύστημα²⁹.

Είναι προφανές ότι αυτές οι εξελίξεις αντιστρατεύονται κάθε προσπάθεια που καταβάλλεται στο πλαίσιο των προγραμμάτων μεταχείρισης των παραβατών και αποβλέπει στην ανάπτυξη μιας δυναμικής για την κοινωνική ένταξη των χρηστών τους στην αγορά εργασίας. Επιπλέον, η κυριαρχία του προτάγματος της ασφάλειας προσδιορίζει αποφασιστικά τον τρόπο οργάνωσης των ενταξιακών πρακτικών, αποβλέποντας, κυρίως, στην πολιτική διαχείριση των εγκληματοφοβικών αισθημάτων του κοινωνικού σώματος³⁰.

Σ' αυτό το πλαίσιο, η απουσία εκείνων των μακροκοινωνικών και μικροκοινωνικών προϋποθέσεων που μπορούν να εγγυηθούν την επιτυχία των προγραμμάτων κοινωνικής ένταξης, δυσχεραίνει – αν δεν υπονομεύει - κάθε κοινωνική δράση που αναπτύσσεται στο μεταίχμιο του κοινωνικού ελέγχου και της αγοράς εργασίας, εφόσον καταλήγει, συχνά, σε σύγκρουση της

²⁷ S. Maruna, T.P. LeBel, *The desistance paradigm in correctional practice: from programmes to live*, F. McNeill, P. Raynor, C. Trotter (eds), *Offender Supervision. New directions in theory, research and practice*, Routledge, London – N. York, 2012, σ. 65-87.

²⁸ A. Coyle, όπ.π., σελ. 71.

²⁹ T. Godeffroy *Nouvelle donne sur le marché du travail, nouvelle économie répressive?*, στο S. Paugam (dir.), *L' exclusion; L' état des savoirs*, La Découverte, Paris, 1996, 449-459.

³⁰ Πρβλ. αντί άλλων πολλών τις διαπιστώσεις της F. Digneffe, Αίσθημα ανασφάλειας, παραβατικότητα και κοινωνικός αποκλεισμός, Μετ. Γ.Π. Νικολόπουλου, *Ποινική Δικαιοσύνη*, 2000, τ. 8-9, σ. 892: «έχουμε την εντύπωση ότι οι πολυάριθμες παρεμβάσεις των δημοσίων πολιτικών που αποβλέπουν στον περιορισμό του αποκλεισμού και στην επανασύσταση των κοινωνικών δεσμών δεν απευθύνονται τόσο στους ενδιαφερόμενους πληθυσμούς αλλά σε ένα άλλο υποκείμενο: στην κοινή γνώμη, που η ανασφάλειά της προβάλλεται από τα Μ.Μ.Ε. και, κατά τις προεκλογικές περιόδους καταντά πλέον έμμονη ιδέα για τους πολιτικούς».

εσωτερικής λογικής και των προθέσεων της με τις αντιστάσεις του πεδίου εφαρμογής της. Για παράδειγμα, η αξιολόγηση της υλοποίησης ορισμένων δράσεων του διακρατικού προγράμματος «Leonardo» της Ε. Ε. - που απέβλεπε στην καταπολέμηση του αποκλεισμού από την αγορά εργασίας των «κοινωνικά μειονεκτούντων νέων» μέσω του σχεδιασμού αποτελεσματικών τρόπων παρέμβασης στο χώρο της εκπαίδευσής τους και της επαγγελματικής τους κατάρτισης³¹ - κατέληξε στην εξής διαπίστωση: ενώ η βασική υπόθεση εργασίας του προγράμματος έδινε έμφαση στην ενίσχυση της επένδυσης στην εκπαίδευση και την επαγγελματική κατάρτιση προκειμένου να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά η εν λόγω κατηγορία νέων τις ανταγωνιστικές προκλήσεις της σύγχρονης οικονομικής τάξης πραγμάτων και τους κινδύνους κοινωνικού αποκλεισμού που αυτή παράγει, εντούτοις, η εμπειρική διερεύνηση των δυνατοτήτων πρόσβασης της συγκεκριμένης κοινωνικής ομάδας σε προγράμματα εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης που να διευκολύνουν την ένταξή τους στην αγορά εργασίας απέδειξε ότι η πρόσβασή τους σε αυτά είναι εξαιρετικά περιορισμένη. Φάνηκε, δηλαδή, αφενός μεν ότι «τα προσφερόμενα προγράμματα εκπαίδευσης και κατάρτισης, σε μεγάλο βαθμό, αδυνατούν να αντιμετωπίσουν τις ανταγωνιστικές πιέσεις της αγοράς εργασίας» και αφετέρου ότι «η πενιχρή οικονομική ενίσχυση των ενδιαφερομένων χρηστών και των εμπλεκόμενων φορέων υλοποίησης των παραπάνω προγραμμάτων αδυνατεί να διαπεράσει τα φράγματα της κοινωνικής περιχαράκωσης και του επαγγελματικού προστατευτισμού των «ομάδων μονοπωλίων», των ομάδων με «δύναμη» και «εξουσία» αποκλεισμού κοινωνικών μελών εκτός ομάδας από την πρόσβαση στα εκλαμβανόμενα ως κεκτημένα «προνόμιά» τους. Με αυτόν τον τρόπο, οι ήδη υφιστάμενες κοινωνικές διαφοροποιήσεις και ανισότητες εμμένουν και διευρύνονται.»³².

2.4. Ανάλυση του ισχύοντος εθνικού νομικού πλαισίου, καθώς και των ευρωπαϊκών κανόνων και των διεθνών κειμένων για την κοινωνική επανένταξη .

³¹ Βλ. J. Tsiganou et al., *Young people at social « diasadvantage » . Research Report and Findings. The Greek Case*, Working paper n° 1999/7, National Centre for Social Research (Ε.Κ.Κ.Ε.), Institute of Political Sociology, Athens, 1999 και Ι. Τσίγκανου, Εκπαίδευση και απασχόληση «κοινωνικά μειονεκτούντων» ατόμων: φράγματα και αποκλεισμοί, στο Ε.Κ.Κ.Ε., *Ανεργία, εργασία, εκπαίδευση – κατάρτιση στην Ελλάδα και στη Γαλλία*, έκδοση Ε.Κ.Κ.Ε., Αθήνα, 1998, σ. 249-259.

³² J. Tsiganou et al, ό.π.

α. - Διεθνές και ευρωπαϊκό πλαίσιο

Η σημασία της ανάπτυξης πολιτικών για την κοινωνική επανένταξη των κρατουμένων δεν πρέπει να γίνεται αντιληπτή απλώς ως επένδυση στην προσδοκία μείωσης των τιμών της υποτροπής αλλά ως δικαίωμα κάθε κρατούμενου³³, που εμπίπτει στη γενικότερη υποχρέωση κάθε δημοκρατικής Πολιτείας να παρέχει την απόλαυση όλων των ατομικών, πολιτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων που αντιστοιχούν στους φορείς τους. Για την Ελλάδα, η υποχρέωση αυτή ερείδεται σε θεμελιώδεις διατάξεις του Συντάγματος σχετικά με το σεβασμό της αξίας του ανθρώπου (άρ. 2§2), της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας (άρ.5§1), της προστασίας του δικαιώματος στην εργασία χωρίς διακρίσεις (άρ.22), καθώς και από τη γενική ρήτρα για την κατοχύρωση του κοινωνικού κράτους και την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου ως ατόμου και μέλους του κοινωνικού συνόλου (άρ. 25).

Ειδικότερα, η κοινωνική επανένταξη των κρατουμένων αποτελεί αντικείμενο ιδιαίτερων ρυθμίσεων τόσο σε διεθνή κανονιστικά κείμενα με δεσμευτικό ή όχι περιεχόμενο όσο και σε εθνικά. Απ' αυτή την άποψη, είναι χαρακτηριστική η πρόβλεψη των Ευρωπαϊκών Σωφρονιστικών Κανόνων ότι «Όλοι οι κρατούμενοι πρέπει να επωφελοούνται από τις ρυθμίσεις που θεσπίστηκαν για να υποστηρίξουν την επάνοδό τους στην ελεύθερη κοινωνία μετά την απόλυση» (άρ. 33, εδ. 3 της Σύστασης Rec(2006)2 της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης). Αλλά και στο πλαίσιο των αναθεωρημένων το 2015 Ελάχιστων Βασικών Κανόνων του Ο.Η.Ε. για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων («the Mandela Rules») η λήψη μέτρων από τη σωφρονιστική διοίκηση για την κοινωνική επανένταξη των κρατουμένων θεωρείται ότι αποτελεί το μοναδικό μέσο για την εξυπηρέτηση των πρωταρχικών στόχων του ποινικού εγκλεισμού ή παρόμοιων μέτρων στέρησης της προσωπικής ελευθερίας, που είναι η προστασία της κοινωνίας από το έγκλημα και η μείωση της υποτροπής, αναγνωρίζοντας τον κρίσιμο ρόλο του σωφρονιστικού προσωπικού στην προσωπική αποκατάσταση των φυλακισμένων (Κανόνας 4: «1. *The purposes of a sentence of imprisonment or similar measures deprivative of a person's liberty are primarily to protect society against crime and to reduce recidivism. Those purposes can be achieved only if the period of imprisonment is used to ensure, so far as possible, the reintegration of such persons into society upon release so that they can lead a law-abiding and self-supporting life.* 2. *To this end, prison administrations and other competent authorities should offer education, vocational training and*

³³ Ν. Κουράκη, Μέρμινα για τους αποφυλακιζόμενους: Η σημαντικότερη προϋπόθεση για μείωση της υποτροπής, αλλά και για μια αντεγκληματική πολιτική με ανθρώπινο πρόσωπο, *Ραδάμανθς*, 2008, τ. 13, σσ.336-346 / *Ποινικός Λόγος*, 2008, τ. 2, σσ. 253-257. Βλ. επίσης τις παραπομπές στην υποσημ. 27.

work, as well as other forms of assistance that are appropriate and available, including those of a remedial, moral, spiritual, social and health- and sports-based nature. All such programmes, activities and services should be delivered in line with the individual treatment needs of prisoners» αλλά και στους Κανόνες 88, 89, 91-94, 96-108).

Η πρόταξη της κοινωνικής επανένταξης των κρατουμένων περιλαμβάνεται, επίσης, σε διεθνή νομοθετικά κείμενα με δεσμευτικό περιεχόμενο για την Ελλάδα, όπως το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα του Ο.Η.Ε (ν.2462/1997), που προβλέπει (άρ. 10§3) ότι ουσιαστικός σκοπός της μεταχείρισης των κρατουμένων είναι η «*βελτίωση*» («*reformation*») και η «*κοινωνική επανένταξη*» τους («*social rehabilitation*») αλλά και η Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού (ν. 2101/1992), η οποία προβλέπει επίσης (άρ. 40 §1), για κάθε παιδί που παραπέμπεται στο ποινικό σύστημα, το δικαίωμα σε αξιοπρεπή μεταχείριση, καθώς και «*την ανάγκη για επανένταξη στην κοινωνία και την ανάληψη από το παιδί ενός εποικοδομητικού ρόλου στην κοινωνία*».

β. - Εθνικό πλαίσιο και λειτουργία του Ν.Π.Ι.Δ. «Επάνοδος»

Παρά την ύπαρξη του παραπάνω διεθνούς θεσμικού πλαισίου για την ανάπτυξη πολιτικών κοινωνικής επανένταξης των κρατουμένων, η ελληνική σωφρονιστική νομοθεσία (απ' το 1967 μέχρι σήμερα) αντιμετώπισε με αρκετές διακυμάνσεις το ζήτημα, αμφιταλαντευόμενη απ' τη μια ανάμεσα σε διεθνείς επιταγές και εγχώριες ανάγκες, απ' την άλλη ανάμεσα σε ωφελιμιστικές στοχοθεσίες και το σεβασμό των ορίων της προσωπικής ζωής των κρατουμένων.

Συγκεκριμένα, παρόλο που οι Σωφρονιστικοί Κώδικες του '67 και του '89 έθεταν ως τελικό σκοπό του εγκλεισμού ο μεν πρώτος «*την κοινωνικήν αναπροσαρμογήν των κρατουμένων δια της αγωγής και βελτιώσεως αυτών*» και ο δεύτερος «*την αγωγή ... και την κοινωνική επανένταξη*», αντίθετα, ο ισχύων «*Σωφρονιστικός Κώδικας*» (ν.2776/1999) φαίνεται να ακολουθεί, κατ' αρχήν, μια ουδέτερη στάση απέναντι στην εκτέλεση των στερητικών της ελευθερίας ποινών και μέτρων ασφαλείας, αρκούμενος σε μια τυπική στοχοθεσία σχετικά με τη νομιμότητα των όρων έκτισης της ποινής³⁴ και αποφεύγοντας να θέσει ουσιαστικούς στόχους - όπως η προσωπική αποκατάσταση, η κοινωνική αναπροσαρμογή ή η κοινωνική επανένταξη. Στη συνέχεια, ωστόσο, φαίνεται ν' αμφιταλαντεύεται ανάμεσα στην αρχική του αποστασιοποίηση και στο στόχο της «*προσαρμογής*

³⁴ Στο τμήμα των «Γενικών αρχών» του διακηρύσσει ότι οι ποινές και τα μέτρα ασφαλείας κατά της ελευθερίας εκτελούνται «*σύμφωνα με το Σύνταγμα, τις διεθνείς συμβάσεις, τους νόμους και τις κανονιστικές πράξεις που εκδίδονται κατ' εξουσιοδότησή τους*» (άρ.1§1).

στην κοινωνική ζωή μετά την απόλυση» (άρ. 51 §1), αφού τον επικαλείται σε πολλές επιμέρους διατάξεις, με εμβληματικό, βέβαια, το 12^ο κεφάλαιό του που τιτλοφορείται «*Μετασφραγιστική μέριμνα*» και προβλέπει ρητά στο άρ. 81§1 ότι «*η Πολιτεία οφείλει να μεριμνά έγκαιρα για την ομαλή επάνοδο και προσαρμογή του κρατουμένου, που πρόκειται να απολυθεί οριστικά, στο κοινωνικό, επαγγελματικό και οικογενειακό του περιβάλλον*».

Ανάλογες διατάξεις για την κοινωνική επανένταξη των κρατουμένων μπορούμε να συναντήσουμε, για παράδειγμα, στο μεταγενέστερο του ΣωφρΚ του 1999 Οργανισμό του Υπουργείου Δικαιοσύνης (Π.Δ. 36/2000), όπου στον ορισμό της πολιτειακής αποστολής του Υπουργείου συγκαταλέγεται, μεταξύ άλλων, ο σκοπός της κοινωνικής επανένταξης των πολιτών που εκδηλώνουν παραβατική και κολάσιμη συμπεριφορά. Ανάλογες στοχοθεσίες προβλέπονται και στους επίσης μεταγενέστερους του ΣωφρΚ του 1999 «Εσωτερικούς κανονισμούς λειτουργίας» των γενικών και ειδικών καταστημάτων κράτησης ανηλίκων.

Διαπιστώνουμε, επομένως, *de lege lata*, ότι ενώ η υποχρέωση μέριμνας της Πολιτείας για την «ομαλή επάνοδο» του κρατουμένου στην ελεύθερη κοινωνική ζωή αποσιωπάται επιμελώς στο τμήμα των «Γενικών αρχών» του ισχύοντος ΣωφρΚ, εμφανίζεται, ωστόσο, πανηγυρικά προς το τέλος του και μάλιστα σε ιδιαίτερο κεφάλαιο. Απ' τη μια, δηλαδή, ο στόχος της «ομαλής επανόδου» αποκόπτεται από το κανονιστικό πλαίσιο και τη στοχοθεσία της έκτισης της ποινής, ενώ απ' την άλλη θεσπίζεται ως αυτοτελής υποχρέωση της Πολιτείας, η οποία, μάλιστα, όπως γίνεται πλέον δεκτό, αντιστοιχεί σε δικαίωμα των ίδιων των κρατουμένων.

Η νομοθετική αυτή αμφιθυμία επιτείνεται ακόμη περισσότερο, αν αναλογιστούμε ότι μεταξύ των διεθνών συμβάσεων, στις οποίες παραπέμπουν οι γενικές αρχές του ΣωφρΚ, περιλαμβάνονται και διεθνή κείμενα, που αναφέρθηκαν προηγουμένως, τα οποία, μάλιστα, μετά την επικύρωσή τους από τη χώρα μας διαθέτουν αυξημένη μάλιστα, τυπική ισχύ (σύμφωνα με το άρ. 28 του Συντάγματος) και αναφέρονται ρητά στο στόχο της επανένταξης, όπως το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (άρ. 10 §3, ν.2462/1997) και η Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού (άρ. 40 §1, ν. 2101/1992).

Αυτή η επαμφοτερίζουσα στάση της σφραγιστικής μας νομοθεσίας πάνω στο ζήτημα της επανένταξης δεν είναι άσχετη, ασφαλώς, με το ιδεολογικό και διαχειριστικό κενό που δημιούργησε η κρίση του λεγόμενου «*αποκαταστατικού ή θεραπευτικού προτύπου μεταχείρισης των κρατουμένων*». Παρά τις δικαιολογημένες αμφισβητήσεις και αρνητικές εμπειρίες από την εφαρμογή του, ιδίως στις ΗΠΑ, η αντικατάστασή του από το λεγόμενο «*δικαικό πρότυπο*» όχι μόνο

επέτεινε την κατασταλτική λειτουργία της ποινικής μηχανής αλλά αποθάρρυνε και την ανάληψη οποιασδήποτε μορφής υποστήριξης προς τους πελάτες του ποινικού συστήματος.

Βέβαια, στην ελληνική ποινική πραγματικότητα - όπως, άλλωστε, γενικότερα, στην ηπειρωτική ευρωπαϊκή - η αντιπαράθεση ανάμεσα σ' αυτά τα πρότυπα μεταχείρισης δεν απηχούσε τις κοινωνικοπολιτικές συγκρούσεις και τα ειδικότερα προβλήματα που είχε προκαλέσει στον αμερικάνικο σωφρονιστικό τομέα η εφαρμογή του ιδεώδους της αποκατάστασης του εγκληματία, εξαιτίας ιδίως της θέσπισης χρονικά απροσδιόριστων ποινών, με αποτέλεσμα τις αυθαίρετες κρίσεις των επιτροπών αναστολής της ποινής (των περίφημων "parole boards") σχετικά με τον πραγματικό χρόνο απόλυσης των κρατουμένων. Στην περίπτωση μας, θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε ότι αυτή η αντιπαράθεση περιορίστηκε στο ιδεολογικό επίπεδο και επικεντρώθηκε, κυρίως, σε μια συζήτηση γύρω από τους σκοπούς της ποινής και το περιεχόμενο της έννοιας «μεταχείριση των κρατουμένων».

Σε κάθε περίπτωση, σ' αυτή την αντιπαράθεση κυριάρχησε μια αντίληψη για την κοινωνική επανένταξη που παρέβλεπε την ιδιότητα του κρατουμένου ως υποκειμένου δικαιωμάτων και, κατ' επέκταση, του έδινε μια καθαρά παθητική θέση στη διαδικασία της μεταχείρισης, οπότε σωστά είχε επικριθεί ως «διπλή ποινή».

Η βασική νομοθετική ρύθμιση για τη σύσταση του μοναδικού μέχρι σήμερα επίσημου φορέα για την παροχή ουσιαστικής βοήθειας σε κρατουμένους και αποφυλακιζόμενους συναντάται, για πρώτη φορά, στο Σωφρονιστικό Κώδικα (άρ. 81§1, ν. 2776/1999), όπου προβλέφθηκε η ίδρυση ενός Ν.Π.Ι.Δ., μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα, υπό την εποπτεία του Υπουργείου Δικαιοσύνης, με την επωνυμία «Επάνοδος» και σκοπό την «επαγγελματική κατάρτιση και αποκατάσταση, οικονομική συμπαράσταση και σταδιακή κοινωνική επανένταξη των αποφυλακιζόμενων». Ωστόσο, η έκδοση Προεδρικού Διατάγματος, για τη σύσταση του παραπάνω φορέα δημοσιεύθηκε 4 χρόνια αργότερα (πρόκειται για το Π.Δ. 300/5-11-2003) αλλά ακόμη και τότε η «Επάνοδος» δεν μπόρεσε να λειτουργήσει, αφού το πρώτο της Διοικητικό Συμβούλιο, υπό την προεδρία του καθηγητή Ν. Κουράκη, συγκροτήθηκε το Μάρτιο του 2007, δηλαδή μετά 4 επιπλέον χρόνια, ενώ ένα χρόνο αργότερα εκδόθηκε και ο Κανονισμός Λειτουργίας της (Υ.Α. Δικαιοσύνης 68173/18-26/9/2008).

Σε κάθε περίπτωση, η «Επάνοδος», ως φορέας που άρχισε να δραστηριοποιείται ουσιαστικά σχετικά πρόσφατα, αντιμετωπίζει σημαντικές δυσκολίες στη λειτουργία, τη χρηματοδότηση και τη στελέχωσή της, ενώ, αξιοποιώντας τη σχετική ευελιξία που παρέχει το νομικό καθεστώς της, προσπαθεί να αντλεί πόρους για την ανάπτυξη και την αναβάθμιση των υπηρεσιών της

συμμετέχοντας σε προγράμματα εθνικής και ευρωπαϊκής εμβέλειας, παρέχοντας συστηματικά υπηρεσίες ενημέρωσης, κοινωνικής, ψυχολογικής και νομικής υποστήριξης καθώς και συμβουλευτικής για την απασχόληση, ενώ συνεργάζεται με άλλους εθνικούς φορείς που σχετίζονται με το αντικείμενό της (όπως το Κεντρικό Επιστημονικό Συμβούλιο Φυλακών, το Κ.Ε.Σ.Α.Θ.Ε.Α., η Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, η Γενική Γραμματεία για την Ισότητα των Φύλων, το Ίδρυμα Νεολαίας και Δια Βίου Μάθησης του Υπουργείου Παιδείας αλλά και με μη κυβερνητικές οργανώσεις όπως η «Άρσις» και η «Πράξις») και συμμετέχει ενεργά σε συναφή εθνικά και ευρωπαϊκά δίκτυα (όπως ΔΙ.ΣΥΝ και «Ορέστης» του Κ.Ε.Σ.Α.Θ.Ε.Α., European Offender Employment Forum, CEP-The European Organisation for Probation, Ex-Offender Community of Practice, Grundtvig)³⁵.

Η μεθοδολογία που ακολουθείται αποσκοπεί σε μια ολιστική προσέγγιση των προβλημάτων των αποφυλακισμένων, προβλέποντας, όμως, εξατομικευμένες δράσεις, με πολυπαραγοντική διάσταση, ανάλογα με την προσωπικότητα, τις ανάγκες και τις επιθυμίες καθενός που προσφεύγει στις υπηρεσίες μας. Εντούτοις, το κρίσιμο σημείο στη διαδικασία της επανένταξης και απαραίτητο όρο για την ομαλή διεξαγωγή της αποτελεί το ενδιάμεσο στάδιο ανάμεσα στον εγκλεισμό και την απόλυση, που αφορά στην προετοιμασία για την αποφυλάκιση. Δυστυχώς το στάδιο αυτό δεν εφαρμόζεται ακόμη ολοκληρωμένα στη χώρα μας, οδηγώντας σε υψηλό ποσοστό υποτροπής των αποφυλακισμένων και υπονομεύοντας την αποτελεσματικότητα των δράσεων που περιορίζονται, κατ' ανάγκην, στο στάδιο μετά την έξοδο από τη φυλακή.

Η «Επάνοδος», αξιοποιώντας τις δυνατότητες της κοινωνικής οικονομίας και, ιδιαίτερα, του θεσμού της κοινωνικής συνεταιριστικής επιχείρησης (ΚοινΣΕπ), υλοποίησε ένα πρόγραμμα τοπικής δράσης για ευάλωτες κοινωνικές ομάδες, που κατέληξε στη δημιουργία της πρώτης κοινωνικής συνεταιριστικής επιχείρησης αποφυλακισμένων στη χώρα μας (και 5^η στην Ευρώπη) με την ονομασία «*Νέοι ορίζοντες*»³⁶. Το ενδιαφέρον αυτού του εγχειρήματος είναι ότι σηματοδοτεί μια «αλλαγή παραδείγματος», αφού είναι πλέον οι ίδιοι οι αποφυλακισμένοι που αναλαμβάνουν - μετά από εκπαίδευση στο πλαίσιο επιδοτούμενου προγράμματος - να συστήσουν και να αναπτύξουν τη δική τους επιχείρησή τους, αντί να αναζητούν εργασία στις επιχειρήσεις άλλων με τα γνωστά επακόλουθα του ποινικού στιγματισμού.

³⁵ Βλ. αναλυτικά τις ετήσιες Εκθέσεις πεπραγμένων της «Επανόδου» στον ιστότοπο www.epanodos.org.gr

³⁶ <https://neoiorizonteskoinsep.blogspot.gr>

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αλεξίου, Θ., *Περιθωριοποίηση και ενσωμάτωση. Η κοινωνική πολιτική ως μηχανισμός ελέγχου και κοινωνικής πειθάρχησης*, Παπαζήσης, Αθήνα, 1998.

Γιοβάνογλου, Σ., *Θεσμικά προβλήματα της κοινωνικής επανένταξης των αποφυλακιζομένων*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη, 2006.

Δασκαλάκη, Η., *Η μεταχείριση του εγκληματία*, τ.Α', Α. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα - Κομοτηνή, 1981.

Θανοπούλου, Μ. (σε συνεργασία με την Β. Μοσχόβου), *Εκπαιδευτική και επαγγελματική πορεία αποφυλακισμένων και ανηλίκων παραβατών. Διερεύνηση μιας βασικής διάστασης των προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης*, Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων – Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης, Αθήνα, 1998.

Θανοπούλου, Μ., Φρονίμου, Ε., Τσιλιμγκάκη, Β., *Αποφυλακιζόμενες γυναίκες: το δικαίωμα στην επαγγελματική επανένταξη*, Α. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα - Κομοτηνή, 1997.

Ιδρυμα Μαραγκοπούλου για τα δικαιώματα του ανθρώπου (εκδ.), *Η στέρηση της ελευθερίας στο ποινικό σύστημα και τα δικαιώματα του ανθρώπου*, 42^ο Διεθνές Σεμινάριο Εγκληματολογίας, Νομική βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1991.

Καρύδη, Β., Φυτράκη, Ε., *Ποινικός εγκλεισμός και δικαιώματα. Η οπτική του συνηγόρου του Πολίτη*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2011.

Κουράκη, Ν., Μέριμνα για τους αποφυλακιζόμενους: Η σημαντικότερη προϋπόθεση για μείωση της υποτροπής, αλλά και για μια αντεγκληματική πολιτική με ανθρώπινο πρόσωπο, *Ραδάμανθς*, 2008, τ.13, σ.336-346 / *Ποινικός Λόγος*, 2008, τ.2, σ. 253-257.

Νικολόπουλου, Γ., Το ζήτημα της επαγγελματικής επανένταξης των πρώην καταδίκων: θεωρητικές επισημάνσεις, ερευνητικά πορίσματα και κοινωνικές δράσεις», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, Γ'/2005, τ.118, σσ. 95-118.

Νικολόπουλου, Γ., Επικρίσεις και αντιστάσεις γύρω από την έννοια της επικινδυνότητας: από το θετικιστικό παράδειγμα στις θεωρίες της διακινδύνευσης, στον *Τιμητικό τόμο για την Α.*

Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου., «Δικαιώματα του Ανθρώπου - Έγκλημα – Αντεγκληματική Πολιτική», τ. Β΄, Νομική βιβλιοθήκη –Bruylant / Αθήνα - Βρυξέλλες, 2003, σ. 951-960.

Πανούση, Γ., Η κοινωνική επανένταξη ως αυτοτελές δικαίωμα των κρατουμένων. Αρχή διαλόγου, στο *Το δημόσιο δίκαιο σε εξέλιξη. Σύμμεικτα προς τιμήν του καθηγητού Πέτρου Ι. Παραρά*, Εκδόσεις Α.Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 2012, σ. 677-698.

Πανούση, Γ., Πέραν των σωφρονιστικών κανόνων; Προκαταρκτικές σκέψεις, *Δικαιώματα του Ανθρώπου*, 50/2011, σ. 461-466.

Τζαννετάκη, Τ., *Ο νεοσυντηρητισμός και η πολιτική της μηδενικής ανοχής: μια κριτική θεώρηση των θέσεων του James Q. Wilson*, Εκδόσεις Α.Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη, 2006.

Τσίγκανου, Ι., 1998, Εκπαίδευση και απασχόληση «κοινωνικά μειονεκτούντων» ατόμων: φράγματα και αποκλεισμοί, στο Ε.Κ.Κ.Ε., *Ανεργία, εργασία, εκπαίδευση – κατάρτιση στην Ελλάδα και στη Γαλλία*, έκδοση Ε.Κ.Κ.Ε., Αθήνα, 1998, σελ. 249-259.

Χατζή, Χ., Η φυλάκιση ως ειδική σχέση εξουσίασης. Δικαιώματα υπό σκιά, *Το Σύνταγμα*, 2/1995, σελ. 287-299.

Albrecht, H.- J., Εξελίξεις στο σύγχρονο σωφρονισμό: Φυλακή και εγκλεισμός στις σύγχρονες κοινωνίες, επίμετρο στο Α. Χάιδου, *Το σωφρονιστικό σύστημα.. Ζητήματα θεωρίας και πρακτικής*, Νομική βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2002, σσ. 191-232 (ιδίως την §3.4. «Το ζήτημα των σωφρονιστικών στόχων: Τί συνέβη με τη μεταχείριση και την επανόρθωση;» σ. 214-218).

Allen, F., Criminal justice, legal values and the rehabilitative ideal, *The Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science*, 1959, 50:3, σ. 226-232.

Chantraine, G., Prison, désaffiliation, stigmates. L'engrenage carcéral de l' «inutile au monde» contemporain, *Déviance et Société*, 2003, 27 : 4, 363-387.

Cohen, S., *Visions of social control. Crime, punishment and classification*, Polity Press, Cambridge, 1985.

Coyle, A., *Η διοίκηση των φυλακών. Μια θεώρηση υπό το πρίσμα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Εγχειρίδιο για το σωφρονιστικό προσωπικό*, Μετ. Ν. Βαρβατάκος, Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 2012, σ. 70

Crow, I., *The Treatment and Rehabilitation of Offenders*, Sage, London, 2003.

De Greef, V. (dir.), *Le casier judiciaire. Approches critiques et perspectives comparées*, Larcier, Bruxelles, 2011.

- Delmas-Marty, M.**, *Πρότυπα και τάσεις αντεγκληματικής πολιτικής*, Μετ. Χ.Ζαραφονίτου, Νομική βιβλιοθήκη, Αθήνα, χ.χ.
- Doob, A.N.**, Rehabilitating the debate on rehabilitation, *Canadian Journal of Criminology*, 1989, 31:1, σ. 179-192 με σχόλιο P. Gendreau, A brief comment, στο ίδιο, σ. 193-195.
- Feeley, M., Simon, J.**, Actuarial Justice: the Emerging New Criminal Law, στο D. Nelken (ed.), *The Futures of Criminology*, Sage Publications, London, 1994, σ.173-201.
- Garland, D.**, The Limits of the Sovereign State. Strategies of Crime Control in Contemporary Society, *The British Journal of Criminology*, 1996, 36:4, σ. 466.
- Godeffroy, T.**, Nouvelle donne sur le marché du travail, nouvelle économie répressive?, στο S. Paugam (dir.), *L' exclusion; L' état des savoirs*, La Découverte, Paris, 1996, σ. 449-459.
- Hood, R., *Research on the effectiveness of punishments and treatments*, in European Committee on Crime Problems, Council of Europe, Collected Studies in Criminological Research, Strasbourg, 1967.
- Houchon, G.**, La problématique du surveillant de prison et la pénologie, *Cahiers de criminologie et de pathologie sociale*, Université Catholique de Louvain, Faculté de Droit – École de Criminologie, Journée du 10.6.1977 : «*Position et formation du surveillant de prison* », 1977, σσ.1-14
- Israel, M., Dawes, J.** “Something from nothing”: Shifting credibility in Community correctional programmes in Australia, *Criminal Justice*, 2002, 2:1, 5-25.
- Lagerges, Ch.**, Le défi de la réinsertion, *Archives de Politique Criminelle*, 2000, 22:93.
- Martinson, R., What works? - questions and answers about prison reform, *The Public Interest*, 1974, 35, 22-54.
- Maruna, S., LeBel, T.P.**, The desistance paradigm in correctional practice: from programmes to live, στο F. McNeill, P. Raynor, C. Trotter (eds), *Offender Supervision. New directions in theory, research and practice*, Routledge, London – N. York, 2012, σ. 65-87.
- Melossi, D.**, Η κοινωνική θεωρία και οι μεταβαλλόμενες αναπαραστάσεις του εγκληματία, στο Α. Κουκουτσάκη (επιμ.), *Εικόνες εγκλήματος*, Πλέθρον, Αθήνα, 2000, σ.21-59.
- Melossi, D., Pavarini, M.**, *The Prison and the Factory*, Macmillan, London 1977.
- Raynor, P.**, Rehabilitative and reintegrative approaches, στο A. Bottoms, S. Rex, G. Robinson (eds), *Alternatives to Prison. Options for an insecure society*, Willan Publishing, Cullompton, Devon, 2007, σ. 195-223.

Schnapper, D., *Qu'est-ce que l' intégration?* Gallimard, Paris, 2007, σσ.59επ. (σε ελληνική μετάφραση Ξ. Γιαταγάνα: *Η κοινωνική ενσωμάτωση. Μια σύγχρονη προσέγγιση*, Κριτική, Αθήνα, 2008).

Tsiganou J. et al., *Young people at social « diasadvantage ». Research Report and Findings. The Greek Case*, Working paper n° 1999/7, National Centre for Social Research (E.K.K.E.), Institute of Political Sociology, Athens, 1999.

United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC), *Introductory Handbook on the Prevention of Recidivism and the Social Reintegration of Offenders*, Criminal Justice Handbook Series, United Nations Office at Vienna - Publishing and Library Section, December 2012.

ΕΝΟΤΗΤΑ 3. Η ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΤΗΣ ΕΠΑΝΕΝΤΑΞΗΣ ΩΣ ΣΥΝΕΧΕΣ. ΘΕΣΜΙΚΕΣ ΔΥΣΚΟΛΙΕΣ ΚΑΙ ΚΩΛΥΜΑΤΑ

Στόχος

Στόχος της ενότητας είναι η κατανόηση της διαδικασίας της κοινωνικής επανένταξης των κρατουμένων ως συνεχές (continuum), που ξεκινά από την πρώτη επαφή τους με το σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης (αστυνομία, δικαστήρια), συνεχίζεται με την επιβολή της ποινής και το στάδιο του εγκλεισμού, για να ολοκληρωθεί με την αποφυλάκιση και την περίοδο προσαρμογής στην κοινότητα. Αναπτύσσονται τα κριτήρια αξιολόγησης των σχετικών προγραμμάτων και παρουσιάζονται οι συντελεστές επιτυχίας τους, ενώ επισημαίνονται τα θεσμικά εμπόδια και κωλύματα που παρεμποδίζουν την κοινωνική και εργασιακή τους επανένταξη στην κοινότητα.

Σύντομη περιγραφή της ενότητας

- Περιγραφή της διαδικασίας της κοινωνικής επανένταξης. Στάδια, προετοιμασία για την αποφυλάκιση, συμβουλευτική της κοινωνικής επανένταξης, προοπτικές.
- Η διαδικασία της επανένταξης ως συνεχές/continuum (από τη σύλληψη ως την αποφυλάκιση).
- Οι δυσκολίες της κοινωνικής επανένταξης: οι θεσμικές δυσκολίες και τα κωλύματα (ποινικό μητρώο, παρεπόμενες ποινές).

Προσδοκώμενα αποτελέσματα

Οι επιμορφωνόμενοι/νες να είναι σε θέση:

- Να εμβαθύνουν στη διαδικασία της κοινωνικής επανένταξης.
- Να γνωρίζουν τη συμβουλευτική διαδικασία της κοινωνικής επανένταξης.
- Να αντιλαμβάνονται τα θεσμικά εμπόδια της κοινωνικής επανένταξης.

προγράμματα κοινωνικής επανένταξης, υποτροπή, αγορά εργασίας, ποινικό μητρώο, παρεπόμενες ποινές

3.1 . Η κοινωνική επανένταξη ως συνεχές

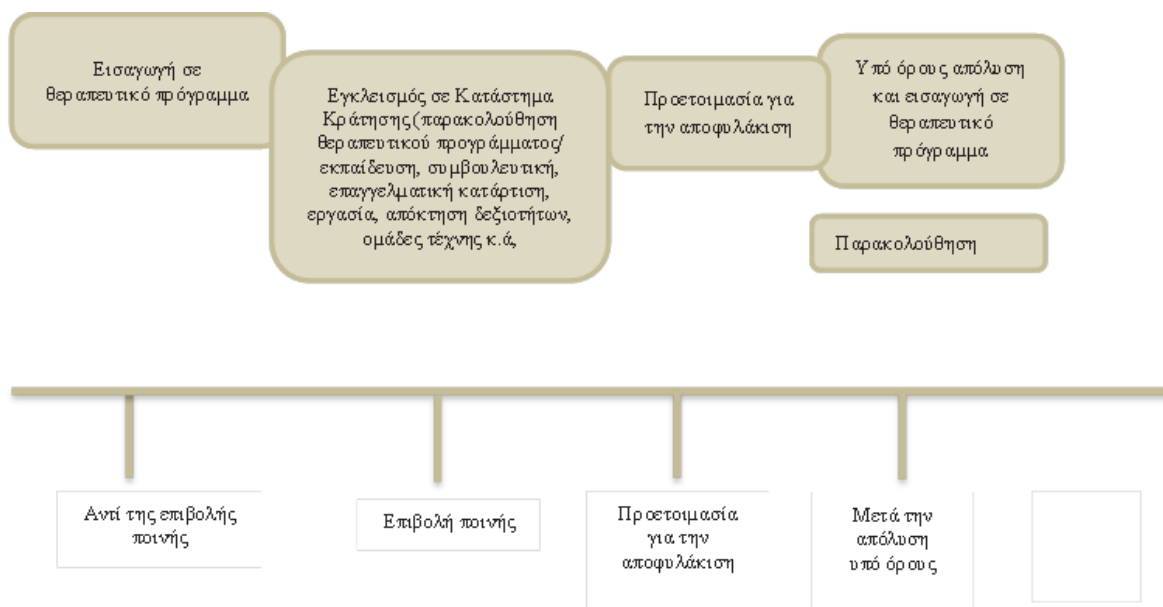
Ο Pinard³⁷ προβλέπει μια προσέγγιση που περιλαμβάνει όλους τους παράγοντες που εμπλέκονται στη διεργασία της επανένταξης και ξεκινούν από την πρώτη επαφή του παραβάτη με το σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης (αστυνομία, δικαστήρια), την επιβολή της ποινής και την περίοδο του εγκλεισμού, στην οποία περιλαμβάνεται και η άκρως στρεσογόνα δικαστική διαδικασία επιβολής της ποινής. Οι δικαστικοί λειτουργοί μπορούν να συμμετέχουν στον προγραμματισμό της ενδεχόμενης προοπτικής επανένταξης του παραβάτη, να επικεντρωθούν στην επιστροφή του στην κοινωνία, εξετάζοντας μια πλήρη προοπτική της ζωής του. Η συγκεκριμένη προοπτική θα πρέπει να αντιμετωπίσει, επίσης, τα αποτελέσματα του πιθανού εγκλεισμού και τα εμπόδια που θα εγείρει στο αρχικό σχέδιο επανένταξης. Αυτή η προνοητική προσέγγιση περιλαμβάνει την ανάγκη θεσμικών και νομοθετικών ρυθμίσεων με επίκεντρο τη δυνατότητα της νομοθεσίας και των δικαστηρίων να προβλέψουν και να υιοθετήσουν μια πιο ανθρωπιστική οπτική, η οποία μπορεί να υποστηρίξει την προοπτική μεταβολής της συμπεριφοράς των παραβατών, να προστατεύει το οικογενειακό περιβάλλον και να μειώσει την υποτροπή.

Οι δράσεις μιας παρέμβασης/ενός προγράμματος μπορεί να πραγματοποιούνται εντός του καταστήματος κράτησης, αλλά και εκτός στην κοινότητα στην οποία θα επιστρέψει ο κρατούμενος, έχοντας υπόψη ότι η αποκατάσταση των κρατουμένων μπορεί και πρέπει να γίνει συνεχιζόμενη διαδικασία, με την επιτυχία των αποτελεσμάτων να εξαρτώνται εξίσου από τη δέσμευση των κρατουμένων, από το πλαίσιο και τις δυνατότητες που παρέχει το σωφρονιστικό σύστημα, από τις προσπάθειες της κοινότητας.

³⁷ Pinard, 2007

Μια σειρά από πρώιμες, προληπτικές παρεμβάσεις μπορεί να μειώσει τους παράγοντες κινδύνου. Αυτές περιλαμβάνουν τον ίδιο τον παραβάτη και την οικογένειά του με δράσεις εκπαίδευσης, υποστήριξης, απόκτησης κοινωνικών δεξιοτήτων, ανάπτυξης ικανοτήτων και αναγνώρισης ορίων.

Όλες οι παρεμβάσεις έχουν καλύτερα αποτελέσματα ως μέρος ενός ολοκληρωμένου προγράμματος σχεδιασμένου για την αντιμετώπιση των συγκεκριμένων αναγκών του συγκεκριμένου παραβάτη. Γι' αυτό είναι σημαντικό να υπάρξει σχεδιασμός συνολικής παρέμβασης, με βάση τη συνέχεια και τη συνέπεια στην υποστήριξη των παραβατών πριν, μέσα και έξω από τη φυλακή. Η προετοιμασία επανεισόδου στην κοινότητα χρειάζεται να αρχίσει πριν από την αποφυλάκιση, έτσι ώστε η παρέμβαση να διευκολύνει την ομαλή μετάβαση από την φυλακή στην κοινότητα, ενισχύοντας τα αποτελέσματα των προσπαθειών, που έγιναν μέσω προγραμμάτων θεραπείας, να συνεχιστούν. Αυτή η προσέγγιση αναφέρεται συχνά ως "through care", ένας τρόπος ολιστικής παρέμβασης πολιτικής της επανένταξης³⁸.

Σχήμα 2. Η διαδρομή της επανένταξης μέσα από ένα θεραπευτικό πρόγραμμα

Το παραπάνω **Σχήμα 2** απεικονίζει τη δυναμική που έχει η συμμετοχή ενός παραβάτη σε ένα θεραπευτικό πρόγραμμα απεξάρτησης από ουσίες καθώς και τις εναλλακτικές δυνατότητες και την

³⁸ Borzycki, 2005

προοπτική συνέχειας εντός του συστήματος απονομής της ποινικής δικαιοσύνης, του σωφρονιστικού συστήματος και της κοινοτικής παρέμβασης.

- α) Η είσοδος και παρακολούθηση ενός θεραπευτικού προγράμματος μπορεί να αποτελεί αναβολή άσκησης ποινικής δίωξης και δυνατότητα αποχής από αυτήν για τους εξαρτημένους χρήστες που το παρακολουθούν³⁹ ή αναστολή εκτέλεσης της ποινής υπό τον όρο της συνέχισης παρακολούθησης θεραπευτικού προγράμματος για εξαρτημένους χρήστες⁴⁰.
- β) Στην περίπτωση εγκλεισμού υπάρχει η δυνατότητα επιλογής των κρατούμενων να συμμετέχουν σε θεραπεία που ανταποκρίνεται στις ανάγκες τους. Η συμμετοχή στο πρόγραμμα παρέχει, επίσης, ευκαιρίες εκπαίδευσης, συμβουλευτικής, επαγγελματικής κατάρτισης, εργασίας, απόκτησης δεξιοτήτων, συμμετοχής σε ομάδες τέχνης κ.ά.
- γ) Κατά τη διάρκεια του εγκλεισμού οι κρατούμενοι χρήστες προετοιμάζονται για τη ζωή τους μετά τη φυλακή
- δ) Παρέχεται, επίσης, η δυνατότητα πρόωρης αποφυλάκισης για τη συνέχιση θεραπευτικού προγράμματος εκτός φυλακής⁴¹
- ε) Οι φορείς που υλοποιούν θεραπευτικά προγράμματα παρακολουθούν την πορεία των πρώην κρατούμενων χρηστών μετά τη φυλακή στο πλαίσιο της κοινοτικής παρέμβασης, αλλά και στο ιδρυματικό πλαίσιο της φυλακής στις περιπτώσεις υποτροπής.

Οι αρχές της αποτελεσματικής παρέμβασης επιχειρούν να μεταβάλλουν, τα πρότυπα εγκληματικής συμπεριφοράς και να παράσχουν εναλλακτικές κοινωνικές προοπτικές, με τρόπους - δράσεις που περιλαμβάνουν εκπαίδευση καθώς και επαγγελματική προετοιμασία, συμβουλευτική υποστήριξη, αλλά και προγράμματα θεραπείας, συνεχίζοντας την παροχή της παρακολούθησης και της φροντίδας και μετά την έξοδο από το πρόγραμμα. Σημαντικός είναι ο ρόλος των θεραπειών και των εκπαιδευτών και η σχέση που αναπτύσσουν με τους παραβάτες σε όλη τη διάρκεια της συμμετοχής τους σε μια υποστηρικτική για την επανένταξή τους δράση.

Η διεργασία της επανένταξης των παραβατών είναι πολύπλοκη διεργασία και συχνά είναι δύσκολο να εκτιμηθεί η αποτελεσματικότητα των επιμέρους δράσεων. Η μειωμένη ποινική υποτροπή παραμένει ως τελικός δείκτης ενός επιτυχημένου προγράμματος κοινωνικής επανένταξης.

³⁹ άρ. 32 παρ. 1α, ν. 4139/2013

⁴⁰ άρ. 32 παρ. 1γ, ν. 4139/2013

⁴¹ άρ. 35 παρ. 1 ν. 4139/2013

3.2 . Παρατηρήσεις σχετικά με τα κριτήρια αξιολόγησης των προγραμμάτων κοινωνικής ένταξης των πρώην παραβατών.

Κάθε αξιολόγηση μεθόδων και πρακτικών αναφέρεται σ' ένα συγκεκριμένο *διαδικαστικό, διαπροσωπικό και θεσμικό* πλαίσιο και, συνεπώς, τα συμπεράσματά της δεν μπορούν ούτε να αποσπασθούν από αυτό ούτε να γενικευτούν και να μεταφτευτούν σε άλλο περιβάλλον. Αλλωστε, κάθε πρόγραμμα δεν αποτελεί έναν απλό σχεδιασμό «ασκήσεων επί χάρτου»: πρόκειται για μια *χωροχρονικά προσδιορισμένη μορφή κοινωνικής δράσης*, που δημιουργεί και αναπτύσσει τη δική της ιδιαίτερη δυναμική. Ωστόσο, η επιτυχής πορεία υλοποίησης ενός προγράμματος εξαρτάται, σε γενικές γραμμές, από ένα συνδυασμό παραγόντων, οι οποίοι, θεωρητικά, μπορεί:

1. είτε να αποτελούν «*εσωτερικά*» συστατικά στοιχεία του ίδιου του προγράμματος, να αποτελούν δηλ. βασικές επιλογές για το σχεδιασμό και τη στόχευσή του· σ' αυτή την περίπτωση μπορούμε να αναφέρουμε ενδεικτικά: το πλαίσιο διεξαγωγής του προγράμματος (κλειστά ή ανοικτά περιβάλλοντα), τον πληθυσμό-στόχο (ανάλογα με το φύλο, την ηλικία και τα κοινωνικά χαρακτηριστικά)⁴², το αντικείμενο (σε σχέση με την ανταπόκρισή του στις ανάγκες τόσο των χρηστών του προγράμματος όσο και της αγοράς εργασίας), τις μεθόδους οργάνωσης του προγράμματος (αν υπάρχει π.χ. πρόβλεψη για συνοδευτικές ενέργειες), τη στόχευση του προγράμματος (άν δηλ. προέχει περισσότερο ο *προσωποκεντρικός* ή ο *εργασιοκεντρικός* του χαρακτήρας ή η σύνθεση και των δύο: η σημασία αυτής της επιλογής έγκειται στον τρόπο που σημασιολογείται το ζήτημα της εργασιακής αποκατάστασης των πρώην παραβατών, δηλ. αν αντιμετωπίζεται μονοδιάστατα ως ανεύρεση μιας θέσης εργασίας, δηλ. ακολουθείται μια *εργασιοκεντρική κατεύθυνση* ή, σφαιρικότερα, ως μια *δυναμική διαδικασία* όπου ενδιαφέρει εξίσου και η προσωπική ανάπτυξη κάθε χρήστη του προγράμματος, οπότε ακολουθείται μια *προσωποκεντρική κατεύθυνση*· σ' αυτή τη δεύτερη περίπτωση, κάθε στάδιο στην τεχνική εκμάθηση μιας επαγγελματικής δραστηριότητας αποτιμάται επίσης και από την άποψη

⁴² Ειδικότερα, σε σχέση με τα κοινωνικά χαρακτηριστικά των ομάδων-στόχων που απευθύνονται τα προγράμματα, θεωρείται σημαντικός παράγοντας η διαφοροποίηση της σχέσης των μελών της ομάδας με την αγορά εργασίας κατά τον χρόνο πριν από τη φυλάκισή τους· συγκεκριμένα, τα προβλήματα επαγγελματικής επανένταξης των πληθυσμών – στόχων ποικίλλουν ανάλογα με το αν υπάρχει «*επαγγελματική ιστορία και επαφή με την αγορά εργασίας ήδη πριν τη φυλάκισή τους*» ή αν δεν υπάρχει καμία τέτοια επαφή, οπότε «*έχουμε διαδικασία επαγγελματικής ένταξης για πρώτη φορά μετά την αποφυλάκισή τους*», βλ. Μ. Θανοπούλου, Ε. Φρονίμου, Β. Τσιλιμγκάκη, *Αποφυλακίζόμενες γυναίκες: το δικαίωμα στην επαγγελματική επανένταξη*, Αθήνα - Κομοτηνή, Α. Ν. Σάκκουλας, σ. 26-27.

της ενίσχυσης της αυτοπεποίθησης και της θετικής εικόνας του εαυτού κάθε συγκεκριμένου χρήστη. Σ' αυτό το επίπεδο αποτελεί σημαντικό ζήτημα ο τρόπος διαχείρισης του ποινικού στίγματος των χρηστών του προγράμματος, εφόσον αυτό θα αποτελέσει «*νέο στοιχείο της κοινωνικής ταυτότητάς*» τους μετά τη λήξη της ποινικής μεταχείρισης, κινδυνεύοντας να υπονομεύσει το στοίχημα της κοινωνικής τους ένταξης και να λειτουργήσει ως αφετηρία διαδικασιών υποτροπής⁴³.

2. μια δεύτερη ομάδα παραγόντων αφορά σε «*εξωτερικές*» συνθήκες, που λειτουργούν διευκολυντικά ή ανασχετικά στη διεξαγωγή κάθε προγράμματος (όπως π.χ. η γενικότερη κοινωνικοπολιτική συγκυρία, η ροή χρηματοδότησης κλπ)· σ' αυτή την περίπτωση μπορούμε να αναφέρουμε ενδεικτικά: την ύπαρξη ή όχι ενός συστήματος «θετικών διακρίσεων» για πρώην παραβάτες, την πρόβλεψη ή όχι υποστηρικτικών δομών για την παρακολούθηση της διαδικασίας ένταξης του εν λόγω πληθυσμού στην αγορά εργασίας, κλπ.

Όλοι οι παραπάνω παράγοντες διαμορφώνουν, με διαφορετικό, κάθε φορά, τρόπο τις «εσωτερικές» και «εξωτερικές» συνθήκες διεξαγωγής ενός προγράμματος και, απ' αυτή την άποψη, αναδεικνύουν διαφορετικούς συντελεστές εγγύησης της επιτυχίας του. Σημαντικός, ωστόσο, θεωρείται ο συγκεκριμένος τρόπος που γίνεται από τους αρμόδιους φορείς η σύνδεση των παραπάνω παραγόντων κατά το στάδιο της κατασκευής των υποθέσεων εργασίας που διέπουν το σχεδιασμό και την υλοποίηση ενός προγράμματος, κατά τρόπο ώστε η στόχευσή του να συντονίζεται με τη γνώση που προέρχεται από το πεδίο της εφαρμογής του. Αυτό, βέβαια, είναι συχνά δύσκολο, ιδίως όταν πρόκειται για κατ' ανάθεση προγράμματα, εκεί δηλ. που το θεωρητικό και εννοιολογικό πλαίσιο του προγράμματος έχει προδιαγραφεί από τους ίδιους τους χρηματοδότες του, οι οποίοι αναζητούν, στη συνέχεια, φορείς υλοποίησης που να αποδέχονται τους όρους της προκήρυξης.

Αντίστοιχα, οι φορείς υλοποίησης - ιδίως οι μη κυβερνητικές οργανώσεις - αγωνίζονται συχνά, μέσα στα στενά προκαθορισμένα ιδεολογικά, χρονικά και οικονομικά πλαίσια ενός προγράμματος, να προωθήσουν, έστω και με πλάγιο τρόπο, τα μηνύματα και τους στόχους τους,

⁴³ Μ. Θανοπούλου (σε συνεργασία με την Β. Μοσχόβου), *Εκπαιδευτική και επαγγελματική πορεία αποφυλακισμένων και ανηλίκων παραβατών. Διερεύνηση μιας βασικής διάστασης των προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης*, Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων - Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης, Αθήνα, 1998, σ. 21.

έτσι ώστε να ανταποκρίνονται καλύτερα στις ανάγκες του πληθυσμού-στόχου, στον οποίον απευθύνονται. Απ' αυτή την άποψη, αναδεικνύεται η σημασία που έχει για την αξιολόγηση των προγραμμάτων όχι μόνο η μέτρηση του βαθμού επίτευξης των επιδιώξεών τους αλλά και ο συνυπολογισμός ορισμένων «καλυμμένων» λειτουργιών τους, που σχετίζονται είτε με «μεταθέσεις των σκοπών του προγράμματος» είτε με ορισμένα «παίγνια» των φορέων υλοποίησής του, μέσα από τα οποία, ενώ εξωτερικά φαίνεται να εφαρμόζονται οι στόχοι του προγράμματος, ουσιαστικά αλλοιώνεται η φύση και ο σκοπός τους.⁴⁴.

α. - Το κριτήριο της ένταξης στην αγορά εργασίας.

Οφείλουμε να εξειδικεύσουμε τις σημασίες που αποδίδουμε στον γενικό όρο «ένταξη στην αγορά εργασίας», λαμβάνοντας υπ' όψη την εξαιρετική ποικιλία των εργασιακών καθεστώτων στα οποία μπορεί να υπαχθεί κανείς σήμερα: μαθητευόμενος, συμβασιούχος, μερικά ή ολικά απασχολούμενος, επιδοτούμενος, ασφαλισμένος, κλπ. Η σημασία που έχει ο ακριβής προσδιορισμός του εργασιακού καθεστώτος των «αποφοίτων» ενός προγράμματος, συνίσταται στο ότι, κατ' αυτόν τον τρόπο, μπορεί να εκτιμηθεί ο *βαθμός κοινωνικής ένταξης* που τους παρέχει κάθε θέση, δηλαδή, η μεγαλύτερη ή μικρότερη ένταση του κινδύνου που διατρέχουν να εμπλακούν σε διαδικασίες κοινωνικού αποκλεισμού, με ενδεχόμενη κατάληξη την επάνοδό τους στο πεδίο της ποινικής καταστολής. Άλλωστε, δεν πρέπει να μας διαφεύγει ότι ο νέος τρόπος οργάνωσης των κυρώσεων διαμορφώνεται σε σχέση με την προσπάθεια ελέγχου ενός συνεχούς αυξανόμενου πληθυσμού, που αποτελείται από αλλοδαπούς και νέους, οι οποίοι βιώνουν μια ολοένα και περισσότερο παρατεινόμενη κατάσταση αναμονής μεταξύ της - συχνά πρόωρης - εξόδου τους από την εκπαιδευτική διαδικασία και της ένταξής τους στην αγορά εργασίας.

Αυτή η κατάσταση καθιστά τους εν λόγω πληθυσμούς ιδιαίτερα ευάλωτους στην ποινική πίεση και η μόνη εναλλακτική προοπτική που τους προσφέρεται είναι να ενταχθούν στην αγορά των ανασφαλών επαγγελμαμάτων και απασχολήσεων. Σ' αυτή την προοπτική, η φυλακή αποτυπώνει όλο το φάσμα των κοινωνικών ανισοτήτων και των εμπειριών εγκλεισμού που βιώνει η «πελατεία» της τόσο έξω όσο και μέσα σ' αυτή, ενώ το Σ.Α.Π.Δ. αναδεικνύεται ως τελικός επιδιαιτητής ενός ολόκληρου δικτύου προνοιακών και εκπαιδευτικών μηχανισμών, που στοχεύει κυρίως στον έλεγχο των τμημάτων του γενικού πληθυσμού που βρίσκονται εκτός της νόμιμης αγοράς εργασίας, δηλ

⁴⁴ Πρόκειται για μια διαπίστωση που προέκυψε από τις έρευνες εφαρμογής των προγραμμάτων αντεγκληματικής πολιτικής, για τις οποίες βλ. διεξοδικά Ε. Λαμπροπούλου, *Κοινωνιολογία του ποινικού δικαίου και των θεσμών της ποινικής δικαιοσύνης*, Ελληνικά γράμματα, Αθήνα, 1999, σ.80 επ.

ενός «ευάλωτου εργατικού δυναμικού», που έχει διέλθει από διαδοχικά στάδια κοινωνικής περιθωριοποίησης (όπως οι μετανάστες, οι νέοι που έχουν ολοκληρώσει ακόμη και μη υποχρεωτικά στάδια της εκπαιδευτικής διαδικασίας, οι τοξικοεξαρτημένοι, οι μακροχρόνια άνεργοι, κλπ) και απορροφάται ευκολότερα από μορφές απασχόλησης που βρίσκονται στο χώρο της παραοικονομίας⁴⁵()). Απ' αυτή την άποψη, το κριτήριο επιτυχίας των προγραμμάτων εργασιακής επανένταξης των πρώην παραβατών δεν πρέπει να αφορά μόνο στην ικανότητά τους να εντάσσουν αλλά και να συγκρατούν σταθερά τους χρήστες τους στη νόμιμη αγορά εργασίας, λειτουργώντας ανασχετικά στην ποινική τους ανακύκλωση⁴⁶.

β. - Το κριτήριο της υποτροπής.

Γενικά, το ζήτημα της υποτροπής αντιμετωπίζεται μέσα από δύο διαφορετικές προσεγγίσεις, οι οποίες, παρόλο που ακολουθούν διαφορετικούς τρόπους μέτρησης του φαινομένου – και γι' αυτό καταλήγουν σε αντίθετα συμπεράσματα – λειτουργούν μάλλον συμπληρωματικά⁴⁷:

- την *κλασική προσέγγιση*, όπου θεωρούνται υποτροπή μόνο εκείνες οι περιπτώσεις επαναπροσαγωγής πρώην καταδίκων στο Σ.Α.Π.Δ. όταν η εκ νέου καταδίκη τους συνεπάγεται εγκλεισμό («επιστροφή στη φυλακή»).
- τη *σφαιρική προσέγγιση*, όπου θεωρούνται υποτροπή όλες γενικά οι περιπτώσεις επαναπροσαγωγής πρώην καταδίκων στο Σ.Α.Π.Δ. ανεξάρτητα εάν η εκ νέου καταδίκη τους συνεπάγεται τον εγκλεισμό τους («επιστροφή στο Σ.Α.Π.Δ.»).

Σ' αυτή την προοπτική, η αντιμετώπιση των περιπτώσεων υποτροπής από τα διάφορα ποινικά συστήματα – δηλ. η πιθανότητα «επιστροφής στη φυλακή» ή η επιβολή μέτρων που δεν συνεπάγονται εγκλεισμό – συνίσταται ουσιαστικά στην επιλογή ανάμεσα σε μέτρα κοινωνικής ή ποινικής πολιτικής· πρόκειται, εν τέλει, για το ζήτημα της προτεραιότητας που κατέχει η τακτική του εγκλεισμού - αποκλεισμού (ή αντίστροφα: της ένταξης) στις επιλογές των πολιτικών άσκησης του επίσημου κοινωνικού ελέγχου.

Προεκτείνοντας τις προηγούμενες σημασιολογήσεις της υποτροπής στο πεδίο των διαδικασιών κοινωνικού αποκλεισμού, μπορούμε «να υποκαταστήσουμε την παραδοσιακή έκφραση 'τιμές

⁴⁵ Μ. Θανοπούλου, όπ.π., σ. 19.

⁴⁶ Συναφές είναι και το θέμα της πολιτικής που ακολουθεί κάθε κράτος σχετικά με τις πληροφορίες που καταχωρούνται στο *ποινικό μητρώο*, εφόσον, κατ' αυτόν τον τρόπο, επηρεάζονται οι προσπάθειες εργασιακής ένταξης που καταβάλουν οι αποφυλακισμένοι. Για τη νομοθετική αντιμετώπιση αυτού του ζητήματος από την ελληνική έννομη τάξη βλ. το 9^ο βιβλίο του ΚΠΔ (άρθρα 573-580).

⁴⁷ Στο σημείο αυτό ακολουθούμε την ανάλυση του Ph. Combessie, *Sociologie de la prison*, Éditions La Découverte, Paris, 2001, σ. 93επ. Για την αντιμετώπιση του ζητήματος της υποτροπής από την ελληνική έννομη τάξη βλ. τα άρθρα 88-93 και 412 του ΠΚ.

υποτροπής' με την έκφραση 'τιμές επιστροφής στο ποινικό σύστημα'»⁴⁸: πράγματι, αν αναλογιστούμε ότι οι πληθυσμοί που είναι ευάλωτοι στην αγορά εργασίας είναι εξίσου και απέναντι στο ποινικό σύστημα, τότε γίνεται σαφής ο συσχετισμός ανάμεσα στις τιμές υποτροπής ορισμένων πληθυσμιακών ομάδων - ή, καλύτερα, ανάμεσα στη συχνότητα εμπλοκής αυτών των ομάδων στις ποινικές διαδικασίες - και τη θέση που κατέχουν στην αγορά εργασίας.

Άλλωστε, σε γενικές γραμμές, τα αποτελέσματα εμπειρικών ερευνών σχετικά με την αποτρεπτική επίδραση που έχει η συμμετοχή κρατουμένων σε εκπαιδευτικά προγράμματα στην εκδήλωση υποτροπής, δεν οδηγούν σε αδιαμφισβήτητα συμπεράσματα ή σε αξιόπιστες προγνώσεις ούτε ως προς τους παράγοντες που επηρεάζουν τη μελλοντική υπότροπη παραβατική συμπεριφορά (με πιθανή εξαίρεση την αύξηση της ηλικίας) ούτε ως προς το προσφορότερο πλαίσιο διεξαγωγής των προγραμμάτων (σε καθεστώς εγκλεισμού, στην κοινότητα ή σε ημιελεύθερη διαβίωση), ούτε ως προς τα κοινωνικά χαρακτηριστικά των περισσότερο «εντάξιμων» ομάδων (παρόλο που θεωρούνται, γενικά, ως ευνοϊκοί παράγοντες η σταθερότητα των οικογενειακών δεσμών και της κατοικίας, καθώς και η ουσιαστική προοπτική για επαγγελματική αποκατάσταση)⁴⁹.

⁴⁸ P. Landreville, La récidive dans l'évaluation des mesures pénales, *Déviance et Société*, 1982, 6:4, 375-388.

⁴⁹ Βλ. ενδεικτικά Α. Πιτσελά, Η εκπαίδευση των κρατουμένων ως παράγοντας κοινωνικής τους επανένταξης, στο G.Bemmann, Δ.Σπινέλλη (επιμ.), *Ποινικό δίκαιο – Ελευθερία – Κράτος δικαίου. Τιμητικός τόμος για τον Γ. - Α. Μαγκάκη*, Α. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1999, σ. 664επ. με την επιφύλαξη των αναφορών της στον προϋσχόντα ελληνικό Σωφρονιστικό Κώδικα.

3.3 Συντελεστές επιτυχίας των προγραμμάτων επανένταξης: «*Something from nothing*».

Απ' όσα προηγήθηκαν προκύπτει ότι δεν διαφαίνεται κάποια «βασιλική οδός» που να οδηγεί τους πρώην παραβάτες στην κοινωνική τους επανένταξη μέσω της αγοράς εργασίας. Διαγράφεται μάλλον μια μεγάλη ποικιλία δρόμων που πρέπει να ακολουθήσουν. Απ' αυτή την άποψη, η συζήτηση γύρω από την αξιολόγηση των προγραμμάτων εργασιακής ένταξης των πρώην «πελατών» του Σ.Α.Π.Δ. εξακολουθεί να διεξάγεται σε πολύ συγκρατημένους τόνους, με τις απαντήσεις να κυμαίνονται ανάμεσα στο «τίποτα δεν αποδίδει» («*nothing works*») και στο «κάτι αποδίδει» («*something works*»). Συνοψίζοντας τα σχετικά ερευνητικά πορίσματα μπορούμε να θεωρήσουμε ότι: «κάτι φαίνεται να δουλεύει αλλά χρειάζεται προσεκτική αξιολόγηση με καλά καθορισμένα κριτήρια αποτελεσματικότητας, ώστε να αποδειχθεί το είδος των προγραμμάτων που πρέπει να εφαρμόζουμε, σε ποιο βαθμό, με ποιές κατηγορίες παραβατών και μέσα σε τί είδους καθεστώς ποινικής μεταχείρισης»⁵⁰. Εντούτοις, ανάμεσα στα στοιχεία ενός προγράμματος που εγγυώνται συνήθως την επιτυχία του θα μπορούσαμε να περιλάβουμε:

α. - την κάλυψη όσο το δυνατόν περισσότερων αναγκών των χρηστών, με ιδιαίτερη έμφαση σε εκείνες που η μη ικανοποίησή τους συμβάλλει αμεσότερα στην εκδήλωση μιας εγκληματογενετικής διαδικασίας. Στην αντίθετη περίπτωση, κοινωνικές καταστάσεις που δεν μπορούν να υποβληθούν στις μορφές μεταχείρισης και στους επιχειρησιακούς κανόνες λειτουργίας των υφισταμένων υπηρεσιών πρόνοιας (δηλ. στις ταξινομητικές τους κατηγορίες, στη μεθοδολογία της παρέμβασης τους, κλπ) μπορούν να οδηγήσουν στη δημιουργία μιας «υπολειμματικής κατηγορίας» («*residual category*»), που θα φέρει το στίγμα της «κοινωνικής επικινδυνότητας» («*social dangerousness*»): «όποιος δεν μπορεί να υποβληθεί σε μεταχείριση ή επανόρθωση είναι, κατά συνέπεια, επικίνδυνος»⁵¹. Κατ' αυτόν τον τρόπο, τα προβλήματα των προγραμμάτων κοινωνικής ένταξης φαίνεται να συναρτώνται άμεσα με τα χαρακτηριστικά και τη μεθοδολογία των φορέων υλοποίησής τους⁵², οι

⁵⁰ M. Israel, J. Dawes, "Something from nothing": Shifting credibility in community correctional programmes in Australia, *Criminal Justice*, 2002, 2:1, σ. 5-25 (8).

⁵¹ T. Pitch, *Limited responsibilities. Social movements and criminal justice*, Μετ. J. Lea, Routledge, London-N.York, 1995, σ. 20-27.

⁵² Μ. Θανοπούλου, Ε. Φρονίμου. Β. Τσιλιμγκάκη, όπ.π., σ. 213.

οποίοι καλούνται να επιλέξουν ανάμεσα στη ριζική μεταρρύθμισή τους και στην υπεράσπιση και νομιμοποίηση των ορίων τους, αφομοιώνοντας, κατ' αυτόν τον τρόπο, τις αποτυχίες τους⁵³.

β. - την κατάλληλη αντιστοίχιση ανάμεσα σε προτεινόμενα προγράμματα, φορείς υλοποίησης και χρήστες. Το στοιχείο αυτό αποτελεί προϋπόθεση για την αποφυγή ή τη μείωση του παραπάνω μειονεκτήματος της «κοινωνικής επικινδυνότητας» και εκφράζει, ουσιαστικά, την ανάγκη για την κατά το δυνατόν πρόβλεψη ειδίκευσης κατά το σχεδιασμό των προγραμμάτων, ώστε να λαμβάνονται υπόψη οι γνώσεις και τα ενδιαφέροντα των ομάδων - στόχων⁵⁴ (Μ. Θανοπούλου, 1998:165β).

γ. - την εγγύτητα του τόπου υλοποίησης των προγραμμάτων και του περιβάλλοντος της τωρινής ή μελλοντικής διαβίωσης των χρηστών Κρίσιμο ζήτημα εδώ αποτελεί η υποδοχή των αποφυλακισμένων από το περιβάλλον της μελλοντικής τους διαβίωσης εξαιτίας του ποινικού στιγματισμού τους. Οι περισσότεροι απ' αυτούς αντιμετωπίζουν τον οικογενειακό και κοινωνικό εξοστρακισμό, καθώς και τις επακόλουθες αρνητικές συνέπειες στη δυνατότητά τους να βρουν εργασία ή στέγη, να επιστρέψουν στην τυπική εκπαίδευση και, γενικότερα, να συγκροτήσουν πάλι το ατομικό και κοινωνικό τους κεφάλαιο. Απ' αυτή την άποψη, γίνεται εμφανής τόσο η ανάγκη προετοιμασίας του στενού κοινωνικού περιβάλλοντος του αποφυλακισμένου και έγκαιρης εμπλοκής του στη διαδικασία της κοινωνικής του επανένταξης όσο και η γενικότερη ευαισθητοποίηση και εμπλοκή του κοινωνικού συνόλου στη διαδικασία.

δ. - την οργάνωση του προγράμματος κατά τρόπο που να εξασφαλίζεται η συνέχειά του, με την επαρκή του χρηματοδότηση, την κατάλληλη και συνεχή εκπαίδευση του προσωπικού, τον συντονισμό και την αξιολόγησή του.

ε. - την παρακολούθηση της απορρόφησης των καταρτιζομένων σε θέσεις εργασίας (follow-up studies).

Σε κάθε περίπτωση, πάντως, η επίδραση των θετικά αξιολογούμενων προγραμμάτων στις αντίστοιχες κρατικές πολιτικές δεν πρέπει να θεωρείται εξ αρχής δεδομένη. Απ' αυτή την άποψη, τα αποτελέσματα των προγραμμάτων αντεγκληματικής πολιτικής που υλοποιούνται σε διάφορους τομείς του ΣΑΠΔ δεν πρέπει να αποτιμώνται μόνο από την άποψη της εφαρμοσιμότητας (effectivity) και της αποτελεσματικότητάς τους (efficacy) στο εμπειρικό επίπεδο αλλά και σε σχέση

⁵³ T. Pitch, όπ. π.

⁵⁴ Μ. Θανοπούλου, όπ. π., σ.165β.

με την απήχησή τους στο *ιδεολογικό επίπεδο*, δηλαδή ως προς την ικανότητά τους να παράγουν λόγους, κοινωνικές αναπαραστάσεις και συμβολισμούς, ικανούς να εμπεδώσουν την άσκηση της ποινικής εξουσίας και τη συνοχή ενός κοινωνικού σχηματισμού⁵⁵. Κατά συνέπεια, υφίσταται πάντα ένας σημαντικός βαθμός απόκλισης ανάμεσα στους διακηρυγμένους στόχους του ΣΑΠΔ⁵⁶ και στα εμπειρικά διαπιστωμένα *αποτελέσματα της λειτουργίας του*. Η απόκλιση αυτή, πάντως, μπορεί, υπό ορισμένες προϋποθέσεις, να λειτουργήσει ως διάυλος επικοινωνίας ανάμεσα στους φορείς υλοποίησης προγραμμάτων και τους διαμορφωτές πολιτικής (policy makers), στο βαθμό, ιδίως, που διαχέεται ευρύτερα η πληροφόρηση για τα ενδεχόμενα θετικά αποτελέσματα των προγραμμάτων, έτσι ώστε να υποστηρίζονται από ευρύτερες κοινωνικές ομάδες, οι οποίες ασκούν πολιτική πίεση για την εφαρμογή τους⁵⁷. Κατ' αυτόν τον τρόπο, η διεξαγωγή ενός προγράμματος κοινωνικής ένταξης πρώην παραβατών μπορεί να παύσει να αποτελεί απλά μια υπόθεση διαχείρισης της «πελατείας» του ΣΑΠΔ και να αναδειχθεί σε πραγματικό κοινωνικό διακύβευμα.

3.4. Θεσμικές δυσκολίες και κωλύματα

Ο σχεδιασμός πολιτικών και προγραμμάτων που αφορούν στην κοινωνική επανένταξη των παραβατών απαιτεί, τουλάχιστον, μια ενδελεχή επισκόπηση της ισχύουσας νομοθεσίας και των υφιστάμενων πολιτικών, καθώς και την επισήμανση των νομικών ή κανονιστικών κωλυμάτων, τα οποία ενδέχεται να παρεμποδίζουν την παροχή στους παραβάτες αποτελεσματικής επίβλεψης και αρωγής ενόψει της επιστροφής τους στην κοινότητα αλλά και μετά απ' αυτή. Σ' αυτή την κατεύθυνση, η βελτίωση του υπάρχοντος νομικού και κανονιστικού πλαισίου είναι συχνά απαραίτητη, με ιδιαίτερη έμφαση σε ορισμένες κρίσιμες πτυχές του, ανάμεσα στις οποίες το

⁵⁵ Για παράδειγμα, σχετικά με την ποινική αντιμετώπιση του φαινομένου της μετανάστευσης πρβλ. τις παρατηρήσεις του K.Günther, Διεθνής αντεγκληματική πολιτική: Η πορεία προς ένα παγκόσμιο δίκαιο ασφάλειας, στο I. Μανωλεδάκη, C. Prittwitz (εκδ.), *Διεθνοποίηση του ποινικού δικαίου*, Σάκουλας, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2003, σελ.31 (η υπογράμμιση δική μας): «*Το ποινικό δίκαιο δε συνιστά βέβαια αποτελεσματικό μέσο για την αντιμετώπιση των προβλημάτων κοινωνικής ενσωμάτωσης που επιφέρουν τα παραπάνω μεταναστευτικά κύματα, είναι όμως πρόσφορο μέσο για μια πολιτική συμβολισμών, η οποία χρησιμοποιεί την 'εγκληματικότητα των αλλοδαπών' προκειμένου να προχωρήσει σε αποτελεσματικές προεκλογικά επιτάσεις του ποινικού και του αστυνομικού δικαίου και κατά συνέπεια σε μαζικούς περιορισμούς της ελευθερίας*».

⁵⁶ Οι στόχοι αυτοί αποτυπώνονται – άμεσα ή έμμεσα - στις διάφορες κατηγορίες λόγων που εκφέρονται είτε «*γύρω από*» το ΣΑΠΔ (δηλ. σε *εξωσυστημικούς λόγους*, όπως π.χ. ο πολιτικός λόγος, ο επιστημονικός λόγος και οι δημόσιες παρεμβάσεις των φορέων του ΣΑΠΔ) είτε «*μέσα από*» το ΣΑΠΔ (δηλ. σε *ενδοσυστημικούς λόγους*, όπως π.χ. οι αποφάνσεις των φορέων του στο πλαίσιο των δικαιοδοτικών ή των διοικητικών αρμοδιοτήτων τους: δικαστικές αποφάσεις, εισαγγελικές εγκύκλιοι, κλπ).

⁵⁷ A. Majchrzak, *Methods for Policy Research*, Sage Publ., Applied Social Research Methods Series, vol.3, California, 1984, σ. 91επ.

εγχειρίδιο του Ο.Η.Ε. «για την πρόληψη της υποτροπής και την κοινωνική επανένταξη των παραβατών»⁵⁸ συγκαταλέγει τις ακόλουθες:

- *Οι νόμοι και οι πολιτικές που ρυθμίζουν την επιβολή ποινών.* Το ποινικό δίκαιο και οι διατάξεις του που αφορούν την επιβολή ποινών έχουν αντίκτυπο στο ποιος καταδικάζεται σε ποινή εγκλεισμού στη φυλακή, στη χρονική διάρκεια της ποινής αυτής, καθώς και στον λόγο για την επιβολή της. Το γεγονός αυτό επηρεάζει καθοριστικά τη φύση και τη σημασία των υλοποιούμενων στη φυλακή προγραμμάτων επανένταξης, και απαιτεί προσοχή.
- *Οι νόμοι που ρυθμίζουν την επιβολή ποινών και οι βασιζόμενες στην κοινότητα εναλλακτικές επιλογές.* Η ισχύουσα νομοθεσία καθορίζει το αν είναι εφικτή η επιβολή μη στερητικών της ελευθερίας ποινών, καθώς και το πόσο συχνά μπορούν οι ποινές αυτές να χρησιμοποιούνται για διάφορες κατηγορίες παραβατών και για διάφορους τύπους εγκλημάτων.
- *Οι νομικές διατάξεις που σχετίζονται με κατά παρέκκλιση διαδικασίες (diversion).* Τα προγράμματα εκτροπής από το ποινικό σύστημα είναι καίριας σημασίας για την κοινωνική επανένταξη των παραβατών και μπορούν να διευκολύνουν την πρόωπη πρόσβασή τους σε κατάλληλες παρεμβάσεις. Η ισχύουσα νομοθεσία που ρυθμίζει τη χρήση διακριτικής εξουσίας σε διάφορα επίπεδα του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης και τη δυνατότητα παραπομπής των παραβατών σε μη ποινικές παρεμβάσεις στον χώρο της δικαιοσύνης, χρειάζεται, συχνά, κριτική εξέταση, αποσαφήνιση ή ενδυνάμωση.
- *Η νομοθεσία που σχετίζεται με το μέτρο της δοκιμασίας (probation).* Αποτελείται από νόμους και πολιτικές που διέπουν τους σκοπούς, τη διαθεσιμότητα της δοκιμασίας ως επιλογής για την επιβολή ποινής, τους όρους που περιέχονται σε ένα ένταλμα δοκιμασίας, καθώς και τη φύση της επίβλεψης που παρέχεται σε παραβάτες οι οποίοι τελούν υπό δοκιμασία. Αποτελείται επίσης από νόμους που ρυθμίζουν τη σύσταση και τις αρμοδιότητες μιας υπηρεσίας δοκιμασίας.
- *Η νομοθεσία που ρυθμίζει την επιβολή ποινών.* Η επιμέτρηση, οι ελαφρυντικές περιστάσεις (ιδίως λόγω καλής διαγωγής) και η εκτέλεση της ποινής έχουν αντίκτυπο

⁵⁸ United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC), *Introductory Handbook on the Prevention of Recidivism and the Social Reintegration of Offenders*, Criminal Justice Handbook Series, United Nations Office at Vienna - Publishing and Library Section, December 2012, σελ. .

στην εξέλιξη του παραβάτη, καθώς και στην τελική του επάνοδο στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον.

- *Η σωφρονιστική νομοθεσία.* Οι νόμοι και οι κανονισμοί για τη διοίκηση των φυλακών καθορίζουν, ως ένα βαθμό, το είδος των προγραμμάτων επανένταξης, που μπορούν να υλοποιηθούν μέσα στη φυλακή.
- *Η νομοθεσία που ρυθμίζει την υπό όρους απόλυση.* Οι νόμοι και οι πολιτικές που ρυθμίζουν την υπό όρους απόλυση και την πρόωγη αποφυλάκιση (καθώς επίσης οι ειδικότερες ρυθμίσεις και πρακτικές γύρω από ζητήματα που αφορούν στα κριτήρια επιλεξιμότητας των ωφελούμενων κρατουμένων, στη διαδικασία λήψης αποφάσεων για τη χορήγησή τους, στους επιβαλλόμενους περιοριστικούς όρους, κλπ) καθορίζουν τη συχνότητα χρήσης προγραμμάτων επανένταξης μέσα στη φυλακή καθώς και το βαθμό συμβολής τους στην κοινωνική επανένταξη των αποφυλακισμένων.
- *Η αστυνομική νομοθεσία.* Οι νόμοι και οι πολιτικές που ρυθμίζουν τις αστυνομικές υπηρεσίες, την εξουσία, τις αρμοδιότητές τους, τη διοικητική τους δομή και, γενικότερα, τις συνολικές παραμέτρους άσκησης των αστυνομικών καθηκόντων, πρέπει επίσης να υποβάλλονται σε προσεκτική εξέταση, δεδομένου ότι μπορεί να διευκολύνουν την κοινωνική επανένταξη των παραβατών καθιστώντας εφικτή τη συνεργασία των αστυνομικών υπηρεσιών με τη σωφρονιστική υπηρεσία και με κοινοτικές οργανώσεις.
- *Η νομοθεσία για την προστασία της ιδιωτικής ζωής.* Οι νόμοι που ρυθμίζουν την προστασία της ιδιωτικής ζωής (όπως και την πρόσβαση στην πληροφόρηση), καθώς και ο τρόπος με τον οποίο εφαρμόζονται, μπορεί να διευκολύνουν ή να δυσχεραίνουν την ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ των διαφόρων υπηρεσιών, η συνεργασία των οποίων είναι απαραίτητη για τη στήριξη της επανένταξης των παραβατών.
- *Η νομοθεσία που ρυθμίζει την προστασία και την εκπαίδευση του παιδιού.* Οι νόμοι που ρυθμίζουν την προστασία και την εκπαίδευση του παιδιού συχνά συνδέονται στενά με την επανένταξη των ανήλικων παραβατών, περιλαμβάνοντας και την προστασία των παιδιών που είναι έγκλειστα μαζί με τις μητέρες τους.
- *Η νομοθεσία για τη δικαιοσύνη ανηλίκων.* Η επανένταξη των ανηλίκων παραβατών πρέπει να αντιμετωπίζεται κατά προτεραιότητα και οι ισχύοντες νόμοι για τη δικαιοσύνη ανηλίκων πρέπει, επομένως, να υποβάλλονται σε κριτική εξέταση υπό το πρίσμα του εάν, μεταξύ άλλων, προβλέπουν εναλλακτικές επιλογές έναντι της φυλάκισης, αν

αφήνουν περιθώριο για το μέτρο της παράκαμψης, αν διασφαλίζουν την παροχή επαρκών προγραμμάτων και εκπαίδευσης σε ανηλίκους που στερούνται την ελευθερία τους και αν διευκολύνουν την πρόωρη αποφυλάκιση και την κοινωνική επανένταξη των ανήλικων παραβατών. Πέρα, όμως, από τις νομοθετικές προβλέψεις, κρίσιμο ζήτημα εδώ αποτελεί, επίσης, η ενημέρωση και ευαισθητοποίηση των δικαστών και εισαγγελέων ανήλικων σχετικά με τον τρόπο εφαρμογής τους, ώστε να μπορέσουν να λειτουργήσουν πραγματικά προς όφελος της κοινωνικής επανένταξης των ανήλικων παραβατών.

- *Η νομοθεσία που ρυθμίζει την επιλεξιμότητα παροχής υπηρεσιών προς καταδίκους.* Νόμοι και κανονισμοί που διέπουν την παροχή διαφόρων προγραμμάτων θεραπευτικής αγωγής, υπηρεσιών και στήριξης προς καταδίκους (ιδίως κρατούμενους) πρέπει να προβλέπουν διευκολύνσεις στην πρόσβαση σ' αυτά των ωφελουμένων, μέσω, κυρίως, της ενημέρωσής τους και της άρσης τυχόν εμποδίων, με ιδιαίτερη μέριμνα για την πρόσβαση σε ιατρικές υπηρεσίες και την παροχή φαρμακευτικής ή άλλης αγωγής σε παραβάτες που αντιμετωπίζουν σοβαρές ασθένειες, ψυχικά νοσήματα ή εξαρτήσεις από ουσίες, καθώς επίσης σε εγκύους και παιδιά.
- *Η νομοθεσία σχετικά με τη μεταφορά καταδίκων στη χώρα καταγωγής τους.* Πρόκειται για τη διευκόλυνση της εφαρμογής του κανονιστικού πλαισίου (εθνικού και διεθνούς) που διέπει τη μεταφορά παραβατών στη χώρα καταγωγής τους - και, ευρύτερα, στη χώρα που πρόκειται να ζήσουν μετά την έκτιση της ποινής ή του μέτρου που τους επιβλήθηκε σε άλλη χώρα - ώστε να μην αποκόπτονται οι συγγενικοί και κοινωνικοί τους δεσμοί και να διευκολύνεται η κοινωνική τους επανένταξη ⁵⁹.
- *Η νομοθεσία περί ναρκωτικών.* Οι νομοθετικές προβλέψεις για την υπό προϋποθέσεις ευνοϊκότερη ποινική αντιμετώπιση των ουσιοεξαρτημένων παραβατών, μπορεί να έχουν θετικό αντίκτυπο στη μείωση της υποτροπής και των θεμελιωδών προβλημάτων εθισμού

⁵⁹ Βλ. Ν. 3351/2005 «Κύρωση του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου στη Σύμβαση για τη μεταφορά καταδίκων» και Ν. 4307/2014 «Ενσωμάτωση στο ελληνικό δίκαιο α) της Απόφασης-Πλαίσιο 2008/909/ΔΕΥ του Συμβουλίου της 27ης Νοεμβρίου 2008, όπως τροποποιήθηκε με την Απόφαση – Πλαίσιο 2009/299/ΔΕΥ του Συμβουλίου της 26ης Φεβρουαρίου 2009, σχετικά με την εφαρμογή της αρχής της αμοιβαίας αναγνώρισης σε ποινικές αποφάσεις, οι οποίες επιβάλλουν ποινές στερητικές της ελευθερίας ή μέτρα στερητικά της ελευθερίας, για το σκοπό της εκτέλεσής τους στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ΜΕΡΟΣ Α'), β) της Απόφασης –Πλαίσιο 2008/947/ΔΕΥ του Συμβουλίου της 27ης Νοεμβρίου 2008, όπως τροποποιήθηκε με την Απόφαση – Πλαίσιο 2009/299/ΔΕΥ του Συμβουλίου της 26ης Φεβρουαρίου 2009, σχετικά με την εφαρμογή της αρχής της αμοιβαίας αναγνώρισης σε ποινικές αποφάσεις που προβλέπουν την αναστολή εκτέλεσης της ποινής ή απόλυση υπό όρους, με σκοπό την επιτήρηση των μέτρων αναστολής και των εναλλακτικών κυρώσεων στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ΜΕΡΟΣ Β'), γ) της Απόφασης-Πλαίσιο 2009/829/ΔΕΥ του Συμβουλίου της 23ης Οκτωβρίου 2009, σχετικά με την εφαρμογή, μεταξύ των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, της αρχής της αμοιβαίας αναγνώρισης στις αποφάσεις περί μέτρων επιτήρησης εναλλακτικά προς την προσωρινή κράτηση (ΜΕΡΟΣ Γ') και άλλες διατάξεις».

που αυτοί αντιμετωπίζουν, ιδίως στην περίπτωση της παραπομπής τους σε προγράμματα απεξάρτησης και αποκατάστασης⁶⁰. Στις περιπτώσεις αυτές το πρόταγμα της θεραπείας υπερτερεί συχνά της ποινικής αξίωσης της Πολιτείας, με ευνοϊκές προβλέψεις για αναστολή και, εντέλει, παύση της δίωξης, για ευεργετικό υπολογισμό λόγω παρακολούθησης θεραπευτικών προγραμμάτων κλπ.

- Με αφορμή τις νομοθετικές ρυθμίσεις για ευνοϊκότερη ποινική αντιμετώπιση των απεξαρτημένων παραβατών χάριν της επανένταξής τους, θα μπορούσαμε να διευρύνουμε το πεδίο υποχώρησης της ποινικής αξίωσης της Πολιτείας, ώστε να μπορούν να επωφεληθούν από μια ευνοϊκή νομοθετική αντιμετώπιση και άλλες κατηγορίες αποφυλακισμένων, οι οποίοι έχουν μεν δικαστικές εκκρεμότητες αλλά βρίσκονται σε θετική τροχιά επανένταξης μετά την έξοδό τους από τη φυλακή (όπως προκύπτει π.χ. από την παρακολούθηση των σπουδών τους, την ένταξή τους σε σταθερή οικογενειακή δομή, την εργασιακή τους απασχόληση κλπ.). Εδώ, θα μπορούσε ένας δημόσιος φορέας, όπως το Ν.Π.Ι.Δ. «Επάνοδος», να πιστοποιήσει επίσημα την επιτυχημένη ενταξιακή πορεία συγκεκριμένων ατόμων και την ανάγκη να μην ανακοπεί αυτή από δικαστικές εκκρεμότητες του παρελθόντος.

⁶⁰ Βλ. Γραφείο των Ηνωμένων Εθνών για τα Ναρκωτικά και το Έγκλημα, “Drug treatment courts work!” 2005 στο www.unodc.org/pdf/drug_treatment_courts_flyer.pdf.

3.5. Ειδικότερα: Το ποινικό μητρώο και οι παρεπόμενες ποινές.

Η τήρηση και χρήση του ποινικού μητρώου αποτελεί, ασφαλώς, ένα ζήτημα σύνθετο, που δεν επιδέχεται μονοδιάστατες προσεγγίσεις και η ρύθμισή του οφείλει να εξισορροπεί, με δικαιοπολιτικά πρόσφορο τρόπο, τα προτάγματα της επανένταξης των αποφυλακισμένων και της δημόσιας ασφάλειας. Δεν παύει, ωστόσο, να αποτελεί το σημαντικότερο εμπόδιο στη διαδικασία της κοινωνικής επανένταξης και γι' αυτό απαιτείται, καταρχήν, η καταγραφή όλων των διάσπαρτων αρνητικών προϋποθέσεων που υφίστανται σχετικά με την επαγγελματική αποκατάσταση των αποφυλακισμένων, ώστε κάθε επακόλουθη νομοθετική μεταβολή να είναι προσανατολισμένη στον εξορθολογισμό ή την οριστική απάλειψη όσων απ' αυτές κρίνονται υπερβολικές και αδικαιολόγητες, θεσπίζοντας, ταυτόχρονα, ανάλογα αντισταθμίσματα σε όσες περιπτώσεις κρίνεται ότι οι απαγορεύσεις πρέπει να παραμείνουν.

Προκειμένου, ειδικότερα, για ανήλικους και νεαρούς ενήλικες παραβάτες, οι νομοθετικές ρυθμίσεις για το ποινικό μητρώο πρέπει να αποβλέπουν, πρωτίστως, στη μείωση των προβλεπόμενων από τον Κώδικα Ποινικής Δικονομίας προθεσμιών για την καταστροφή των σχετικών δελτίων ποινικού μητρώου, καθώς και στην απαγόρευση πρόσβασης των υποψήφιων εργοδοτών στο ποινικό μητρώο δικαστικής χρήσης, ώστε να αποφεύγονται οι αρνητικές επιδράσεις που έχει η τήρηση ποινικού μητρώου στην πρόσβασή τους στην αγορά εργασίας.

Αντίστοιχα, οι παρεπόμενες ποινές - που δεν επιβάλλονται αυτοτελώς αλλά συνοδεύουν τις κύριες στερητικές της ελευθερίας ποινές⁶¹ - «οδηγούν σε μια χρονική διαστολή της ποινικής καταστολής, αφού και μετά το πέρας της κύριας ποινής η παρεπόμενη ποινή συνεχίζει την τιμωρία» επιφέροντας «ρωγμή στην αρχή της χρονικά προσδιορισμένης στερητικής της ελευθερίας ποινής»⁶². Το ποινικό μητρώο και οι παρεπόμενες αποτελούν τα σημαντικότερα θεσμικά εμπόδια με τα οποία έρχονται αντιμέτωποι οι κρατούμενοι αμέσως μετά την αποφυλάκισή τους, υποδηλώνοντας την αντιφατικότητα που εμπεριέχεται μέσα στην ίδια τη λογική της κοινωνικής επανένταξης - όπως

⁶¹ Οι παρεπόμενες ποινές προβλέπονται κατ' αρχήν στον Ποινικό Κώδικα (άρθρα 59 - 68) αλλά μπορούν να θεωρηθούν επίσης σαν τέτοιες - σύμφωνα με τον Ε. Φυτράκη, Προάγοντας τον κοινωνικό αποκλεισμό. Οι έννομες συνέπειες της ποινικής καταδίκης, *Εγκληματολογία*, 2011, τ. 2, σ. 46-52 (47) - τα μέτρα ασφαλείας των άρ. 73§1, 73§3, 74, 76§1 ΠΚ, καθώς και διάφορες απαγορεύσεις ειδικών ποινικών νόμων (όπως π.χ. η αφαίρεση άδειας οδήγησης για κυκλοφοριακά αδικήματα, η απαγόρευση εισόδου σε αθλητικούς χώρους για αθλητικά αδικήματα, το κλείσιμο επαγγελματικής εγκατάστασης για φορολογικά εγκλήματα κλπ).

⁶² Ε. Φυτράκης, *όπ. π.*, σελ. 47, 51.

γράφει χαρακτηριστικά ο Η. Δασκαλάκης αναφερόμενος στον κοινωνικό στιγματισμό των αποφυλακισμένων, «Αυτός που αποκλείει δεν περικλείει»⁶³.

Απ' αυτή την άποψη, προβάλλει επιτακτικά η ανάγκη εναρμόνισης της νομοθεσίας - αναφορικά, ιδίως, με τα κωλύματα ένταξης στην αγορά εργασίας λόγω προηγούμενης ποινικής καταδίκης⁶⁴ - με το στόχο της επαγγελματικής και κοινωνικής επανένταξης των αποφυλακισμένων, έτσι ώστε να πάψουν οι τελευταίοι να βρίσκονται αντιμέτωποι με «ένα συμπαγές φράγμα εξόδου από το σύστημα ποινικής δικαιοσύνης», που οδηγεί, ανεπίτρεπτα, σε μια «παράταση των επιπτώσεων της ποινής και μετά την έκτισή της»⁶⁵.

././.

⁶³ Η. Δασκαλάκης, *Η Εγκληματολογία της Κοινωνικής Αντίδρασης*, Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα - Κομοτηνή, 1985, σελ. 158.

⁶⁴ Βλ. αναλυτικά Δ. Μπλίτσα, Διάκριση στον τομέα της εργασίας λόγω προηγούμενης ποινικής καταδίκης, *Ποινική Δικαιοσύνη*, 2014, τ.7 (σελ. 626-636) & 8-9 (σελ. 739 - 752), ιδίως το Παράρτημα με «Επαγγέλματα 'κλειστά' σε καταδικασθέντες» (τ. 8-9, σελ. 749-752).

⁶⁵ Ε. Φυτράκης, όπ. π., σ. 50.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Λασκαλάκη, Η.,** *Η Εγκληματολογία της Κοινωνικής Αντίδρασης*, Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα - Κομοτηνή, 1985.
- Θανοπούλου, Μ.** (σε συνεργασία με την Β. Μοσχόβου), *Εκπαιδευτική και επαγγελματική πορεία αποφυλακισμένων και ανηλίκων παραβατών. Διερεύνηση μιας βασικής διάστασης των προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης*, Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων - Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης, Αθήνα, 1998
- Θανοπούλου, Μ., Φρονίμου, Ε.,** Τσιλιμγκάκη, Β., *Αποφυλακιζόμενες γυναίκες: το δικαίωμα στην επαγγελματική επανένταξη*, Α. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1997.
- Λαμπροπούλου, Ε.,** *Κοινωνιολογία του ποινικού δικαίου και των θεσμών της ποινικής δικαιοσύνης*, Ελληνικά γράμματα, Αθήνα, 1999, σ.80 επ.
- Μπλίτσα, Δ.,** Διάκριση στον τομέα της εργασίας λόγω προηγούμενης ποινικής καταδίκης, *Ποινική Δικαιοσύνη*, 2014, τ.7 (σελ. 626-636) & 8-9 (σελ. 739 - 752).
- Πιτσελά, Α.,** Η εκπαίδευση των κρατουμένων ως παράγοντας κοινωνικής τους επανένταξης, στο G.Bemmann, Δ.Σπινέλλη (επιμ.), *Ποινικό δίκαιο – Ελευθερία – Κράτος δικαίου. Τιμητικός τόμος για τον Γ. - Α. Μαγκάκη*, Α. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1999.
- Φυτράκη, Ε.,** Προάγοντας τον κοινωνικό αποκλεισμό. Οι ένομες συνέπειες της ποινικής καταδίκης, *Εγκληματολογία*, 2011, τ. 2, σ. 46-52
- Borzycki, M.,** *Interventions for Prisoners Returning to the Community*, Australian Government Attorney-General's Department, Canberra, 2005.
- Combessie, Ph.,** *Sociologie de la prison*, Éditions La Découverte, Paris, 2001.
- Günther, K.,** Διεθνής αντεγκληματική πολιτική: Η πορεία προς ένα παγκόσμιο δίκαιο ασφάλειας, στο Ι. Μανωλεδάκη, C. Prittwitz (εκδ.), *Διεθνοποίηση του ποινικού δικαίου*, Σάκκουλας, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2003.
- Israel, M., Dawes, J.,** “Something from nothing”: Shifting credibility in community correctional programmes in Australia, *Criminal Justice*, 2002, 2:1, σ. 5-25.
- Landreville, P.,** La récidive dans l'évaluation des mesures pénales, *Déviance et Société*, 1982, 6:4, σ. 375-388.
- Majchrzak, A.,** *Methods for Policy Research*, Sage Publ., Applied Social Research Methods Series, vol.3, California, 1984.
- Pinard, M.,** A reentry-centered vision of criminal justice. *Federal Sentencing Reporter*, 2007, 20:2, σ. 103-109.

Pitch, T., *Limited responsibilities. Social movements and criminal justice*, Μετ. J. Lea, Routledge, London-N.York, 1995.

United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC), *Introductory Handbook on the Prevention of Recidivism and the Social Reintegration of Offenders*, Criminal Justice Handbook Series, United Nations Office at Vienna - Publishing and Library Section, December 2012.

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

«Τελευταία Έξοδος: Ρίτα Χέιγουορθ» («*The Shawshank Redemption*»)

- Αμερικανική δραματική ταινία παραγωγής 1994 σε σενάριο και σκηνοθεσία του Φρανκ Ντάραμποντ. Πρωταγωνιστούν οι Τιμ Ρόμπινς και Μόργκαν Φρίμαν.
- Νουβέλα του Stephen King ("*Rita Hayworth and Shawshank Redemption*"), σε ελληνική μετάφραση Σ. Καραγιάννη, εκδόσεις Επιλογή, 2008.
- Βλ. ανάλυση στο Α. Λυδάκη, «Κι αν βγω απ' αυτή τη φυλακή... Διαδικασίες αποδόμησης του εαυτού στην ταινία 'Τελευταία έξοδος: Ρίτα Χέιγουορθ'», στο Α. Κουκουτσάκη, Εικόνες φυλακής, Πατάκης, Αθήνα, 2006.

ΕΝΟΤΗΤΑ 4. ΕΓΚΑΙΡΗ ΕΠΑΝΕΝΤΑΞΗ ΚΑΙ ΜΕΙΩΣΗ ΥΠΟΤΡΟΠΗΣ - ΕΥΑΛΩΤΕΣ ΟΜΑΔΕΣ ΚΡΑΤΟΥΜΕΝΩΝ

Στόχος

Στόχος της ενότητας είναι η συνοπτική περιγραφή των διεργασιών έγκαιρης κοινωνικής επανένταξης, των χαρακτηριστικών και αναγκών των ευάλωτων ομάδων των κρατούμενων και ιδιαίτερα των τοξικομανών.

Σύντομη περιγραφή της ενότητας

Η ενότητα περιλαμβάνει την ανάλυση των παρεμβάσεων/ προγραμμάτων που συμβάλλουν στην έγκαιρη επανένταξη και στη μείωση της υποτροπής των κρατούμενων με ειδική αναφορά στους παράγοντες κινδύνου της υποτροπής. Επιπλέον καταγράφονται τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και οι ανάγκες των ευάλωτων ομάδων των κρατούμενων με έμφαση στους τοξικομανείς κρατούμενους, στην ανάγκη θεραπευτικής παρέμβασης και στα προγράμματα που υποστηρίζουν τη θεραπεία απεξάρτησης και την επανένταξή τους.

Προσδοκώμενα αποτελέσματα

Με την ολοκλήρωση αυτής της ενότητας γίνεται προσπάθεια, οι εκπαιδευόμενοι, ες να έχουν:

- κατανοήσει τη σύνδεση μεταξύ έγκαιρης προετοιμασίας για την επανένταξη και μείωση της υποτροπής
- αναγνωρίσει τις ευάλωτες ομάδες κρατούμενων
- εκτιμήσει τις ιδιαίτερες δυσκολίες των επιμέρους ομάδων
- ευαισθητοποιηθεί για της ιδιαίτερες ανάγκες τοξικομανών κρατούμενων και την ανάγκη θεραπευτικής υποστήριξης τους

Έννοιες - κλειδιά

Παρεμβάσεις/ προγράμματα κοινωνικής επανένταξης, υποτροπή, παράγοντες κινδύνου υποτροπής, ευάλωτες ομάδες κρατουμένων, τοξικομανείς κρατούμενοι, εξάρτηση – απεξάρτηση, θεραπευτικά προγράμματα

5.1 Έγκαιρη επανένταξη και μείωση υποτροπής

4.1.1 Παράγοντες που οδηγούν στην υποτροπή

Οι κρατούμενοι μετά τη φυλακή έχουν αποδιοργανωθεί συναισθηματικά, παρουσιάζουν έντονη επιθετικότητα, πρώιμο γήρας και σοβαρά προβλήματα υγείας. Η πλειοψηφία διακόπτει τους δεσμούς με την οικογένεια, εγκαταλείπει το σχολείο, δύσκολα δεσμεύεται σε συγκεκριμένο πρόγραμμα θεραπείας, εκπαίδευσης ή καθημερινής απασχόλησης, δεν αναλαμβάνει ευθύνες και πρωτοβουλίες. Οι περισσότεροι δεν ανήκουν σε κοινωνικά δίκτυα, δεν γνωρίζουν πώς να αναζητήσουν πληροφορίες, να συνεργαστούν με μια υπηρεσία ή να συνομιλήσουν με έναν υποψήφιο εργοδότη⁶⁶. Σε όλα τα παραπάνω προστίθενται η χρήση ουσιών, η έλλειψη στέγης, η οικονομική ανέχεια, οι τυχόν ποινικές εκκρεμότητες. Τα κοινωνικά στερεότυπα, η ανεπάρκεια των δομών υποστήριξης μετά τη φυλακή, οι δύσκολες συνθήκες που επικρατούν στην αγορά εργασίας μειώνουν τη δυναμική απομάκρυνσης από την παραβατική συμπεριφορά και την προοπτική της αλλαγής.

Το χαμηλό κοινωνικό και εκπαιδευτικό προφίλ καθιστούν την επανένταξη μια επίπονη διαδικασία⁶⁷, αλλά η αποτυχία επανένταξης των κρατουμένων συσχετίζεται και με την έλλειψη εργασιακής εμπειρίας.⁶⁸ Η πλειοψηφία των κρατουμένων παρουσιάζει μεγάλα ποσοστά ανεργίας πριν τη φυλακή, που μπορεί να αγγίζουν το 57% των κρατουμένων κατά τη διάρκεια της πρώτης σύλληψής τους⁶⁹, με το ποσοστό να ανεβαίνει στο 76,3% στους κρατούμενους με υποτροπή, ασυνέπεια στο ιστορικό εργασίας, με περιορισμένη εμπειρία - σταθερότητα σε νόμιμη απασχόληση⁷⁰. Οι κρατούμενοι υποφέρουν, συχνότερα, από ψυχικές ασθένειες, έχουν χαμηλή

⁶⁶ Δημητρούλη, Θεμελή & Ρηγούτσου, 2008

⁶⁷ Γιοβάνογλου, 2006

⁶⁸ Αλοσκόφης, 2013

⁶⁹ Borzycki, 2005; Graffam, Shinkfield & Hardcastle, 2004; Petersilia, 2001

⁷⁰ Loh, Maller, Wrapson & Walsh, 2009

αυτοεκτίμηση και καθώς μέσα στη φυλακή απουσιάζουν τα κίνητρα για προσωπική βελτίωση, αναδύονται ή συντηρούνται ζητήματα διαχείρισης θυμού, προβλήματα με την κατάχρηση αλκοόλ και ουσιών. Επιπλέον αντιμετωπίζουν σοβαρά οικονομικά προβλήματα πριν τη φυλακή, τα οποία διογκώνονται εξαιτίας του εγκλεισμού.

Ο όρος «**υποτροπή**»⁷¹ υποδηλώνει την εκ νέου και σε μεταγενέστερο χρόνο πρόκληση εμπλοκής ενός προσώπου με το σύστημα απονομής της ποινικής δικαιοσύνης, το οποίο έχει αποτελέσει, ήδη, στο παρελθόν αντικείμενο παρέμβασης του συστήματος. Στο επίπεδο του ατόμου, αποτρέπεται η υποτροπή όταν ένας παραβάτης παραμένει μακριά από το έγκλημα.

Οι περισσότεροι παραβάτες αντιμετωπίζουν μια σειρά κοινωνικών, οικονομικών και προσωπικών προκλήσεων που τείνουν να γίνουν εμπόδια στην κοινωνική τους επανένταξη. Οι παράγοντες «κινδύνου» από τους οποίους θα εξαρτηθεί εάν θα επιστρέψει κάποιος στη φυλακή διακρίνονται συνήθως σε:

- **προ-ιδρυματικούς** (ατομικό και κοινωνικό προφίλ πριν από τον εγκλεισμό)
- **ιδρυματικούς** («δεινά του εγκλεισμού»⁷²)
- **μετα-ιδρυματικούς** (καταστάσεις που συναντά ο αποφυλακισμένος και επιλογές που κάνει αμέσως μετά την αποφυλάκιση, αλλά και μακροχρόνια)⁷³

Προ-ιδρυματικοί παράγοντες:

- φιλικές σχέσεις με παραβάτες του ποινικού νόμου
- δυσλειτουργική σχέση με την οικογένεια
- ιστορικό χρήσης ουσιών
- προηγούμενες εμπειρίες εγκλεισμού, ιδιαίτερα σε νεαρή ηλικία
- αδυναμία εργασίας
- χαμηλό ή καθόλου εισόδημα
- έλλειψη κατοικίας
- χαμηλό μορφωτικό προφίλ, πρόωρη αποχώρηση από το σχολείο
- χαμηλή αυτοεκτίμηση
- σε ορισμένες περιπτώσεις εντοπίζεται ιστορικό εγκληματικότητας στην οικογένεια

Ιδρυματικοί παράγοντες:

⁷¹ “recidivism” (“reoffending”)

⁷² Τα «δεινά του εγκλεισμού» (Toch, 1975) ταυτίζονται με τον ιδρυματισμό, την απόσυρση, την αποπροσωποποίηση, τον ιδιαίτερο υποπολιτισμό της φυλακής, συνέπειες που δημιουργούν ανυπέρβλητες δυσκολίες στη συμμετοχή των κρατουμένων σε κάθε προσπάθεια επανένταξης τους στην κοινωνική ζωή μετά τη φυλακή (Δημητρούλη κ. συν., 2008). Μέσα στη φυλακή το άτομο τιμωρείται, μετατρέπεται σε «μη πολίτη» ή «άλλο», **ο οποίος επιτρέπεται να επιστρέψει στην κοινωνία των πολιτών, είτε απρόθυμα ή και καθόλου** Farrall et al., 2010, όπ. αναφ. στο Δημητρούλη, 2017).

⁷³ Αλοσκόφης, 2013

- προβλήματα που απορρέουν από τα «δεινά» του εγκλεισμού
- παραμονή στη φυλακή για μεγάλο χρονικό διάστημα, χωρίς άδειες εξόδου
- πειθαρχικά παραπτώματα κατά τη διάρκεια του εγκλεισμού
- χρήση ουσιών στη φυλακή
- προβλήματα και επιδείνωση της σωματικής και ψυχικής υγείας
- αδυναμία υποστήριξης από την οικογένεια
- αδυναμία ένταξης σε προγράμματα εκπαίδευσης, θεραπείας, συμβουλευτικής κ.ά.
- απαξίωση των υπαρχουσών δεξιοτήτων

Μετα-ιδρυματικοί παράγοντες:

- Φτώχεια
- Κοινωνικός στιγματισμός⁷⁴
- Αδυναμία εύρεσης εργασίας, στέγης, τροφής
- Αδυναμία επανασύνδεσης και υποστήριξης από το οικογενειακό περιβάλλον
- Προβλήματα υγείας, επιδείνωση προβλημάτων που προϋπήρχαν
- Επιστροφή στο ίδιο κοινωνικό περιβάλλον
- Αδυναμία ένταξης σε «νέο» κοινωνικό περιβάλλον
- Αδυναμία υποστήριξης από κοινοτικό δίκτυο υπηρεσιών
- Έλλειψη δεξιοτήτων ζωής, επαγγελματικών και κοινωνικών δεξιοτήτων
- Αδυναμία σύνδεσης ή επανασύνδεσης με προγράμματα και δράσεις όπως εκπαίδευση, επαγγελματική κατάρτιση, θεραπεία, συμβουλευτική

Οι παράγοντες «κινδύνου» υποτροπής ακολουθούν την διαδρομή της ζωής των παραβατών πριν, μέσα και μετά τη φυλακή, όχι μόνο παραμένοντας σταθεροί, αλλά αυξανόμενοι προοδευτικά.

⁷⁴ Κοινωνικός στιγματισμός: η επιβολή στα άτομα της ταυτότητας του ελαττωματικού, που καθορίζει όχι μόνο τη στάση του κοινωνικού συνόλου απέναντί τους, αλλά και της ίδιας της εικόνας που έχουν τα άτομα για τον εαυτό τους. (Λεξικό Επιστημών του Ανθρώπου. (1992). Αθήνα: Gutenberg).

Σχήμα 1. Η συνάφεια των παραγόντων κινδύνου υποτροπής στη ζωή των κρατουμένων (πριν, μέσα και μετά τη φυλακή).

Πολλοί από αυτούς τους παράγοντες, όπως απεικονίζονται στο **Σχήμα 1**, αλληλοσυνδέονται, αλλά διαφέρουν από άτομο σε άτομο, από ομάδα σε ομάδα, σε σχέση με το φύλο, την ηλικία και τις διαφορετικές ανάγκες.

Τα ποσοστά της **υποτροπής** βασίζονται στον αριθμό των παραβατών που έχουν παραβατική συμπεριφορά εντός ενός ορισμένου χρονικού διαστήματος. Ο συνήθης κύκλος των παραβατών από τη φυλακή έξω στην κοινότητα και από έξω – μέσα στη φυλακή αναδεικνύει την αναποτελεσματικότητα των δράσεων και των προγραμμάτων επανένταξης τόσο κατά την περίοδο του εγκλεισμού όσο και μετά την αποφυλάκιση⁷⁵. Από τα στοιχεία του **Πίνακα 1** παρατηρείται ότι ο Καναδάς και η Αγγλία παρουσιάζουν υψηλά ποσοστά υποτροπής των παραβατών, ενώ η Αυστραλία, η Δανία και η Νέα Ζηλανδία εμφανίζουν σημαντικά χαμηλότερα.

⁷⁵ Petersilia, 1999

Πίνακας 1 : Ποσοστά υποτροπής⁷⁶

Δανία	45%
Αυστραλία	38%
Ιρλανδία	49%
Αγγλία	58%
Καναδάς	64%
Νέα Ζηλανδία (άνδρες)	40%
(γυναίκες)	49%
στις ΗΠΑ το 81% των νέων υποτροπιάζουν μέσα σε 3 χρόνια	

Μετά από έρευνα που πραγματοποιήθηκε στην Αγγλία από φορείς επανένταξης διαπιστώθηκε ότι ο κίνδυνος υποτροπής παραβατών, που είχαν εκτίσει ποινή στερητική της ελευθερίας, επηρεάζεται σημαντικά από τη συνήθειά τους σε μια συγκεκριμένη περιθωριακή, παραβατική στάση ζωής, σε κοινή δράση με άλλους, από την κακή σχέση με την οικογένεια, τη βία, τη σωματική, συναισθηματική και σεξουαλική κακοποίηση που είχαν υποστεί ως παιδιά, αλλά και την κακή σχέση που εξακολουθούν να έχουν οι περισσότεροι με την οικογένεια και τα παιδιά τους, το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο, την έλλειψη επαγγελματικών δεξιοτήτων, ευκαιριών απασχόλησης και στέγης, τη χρήση ουσιών και αλκοόλ.

Τα ποσοστά της υποτροπής, που εμφανίζονται στον **Πίνακα 2**, μειώνονται σημαντικά όσον αφορά τους παραπάνω παράγοντες κινδύνου σε παραβάτες που είχαν αποφυλακιστεί με όρους, η εκτέλεση της ποινής τους είχε ανασταλεί, ή μετατράπηκε σε εργασία στην κοινότητα. Επιπλέον, χρειάζεται να διευκρινιστεί ότι πληθώρα ερευνητικών δεδομένων εμφανίζουν μια σταθερά ισχυρή συσχέτιση μεταξύ της χρήσης ουσιών, της παραβατικής δραστηριότητας και της υποτροπής⁷⁷.

⁷⁶ Transforming Rehabilitation: a summary of evidence on reducing reoffending (2013). Ministry of Justice Analytical Series. ISBN 978-1-84099-608-1 Crown copyright 2013 <http://www.justice.gov.uk/publications/researchand-analysis/moj>

⁷⁷ Mouzos & Smith, 2006

Πίνακας 2: Παράγοντες κινδύνου που συνδέονται με την υποτροπή μετά τη φυλακή⁷⁸

Χρήση αλκοόλ	27%
Εκπαίδευση, επαγγελματική κατάρτιση, απασχόληση	70%
Στέγη	56%
Παραβατική συμπεριφορά	77%
Επίδραση άλλων	83%
Οικογένεια	71%

⁷⁸ Transforming Rehabilitation: a summary of evidence on reducing reoffending (2013). Ministry of Justice Analytical Series. ISBN 978-1-84099-608-1 Crown copyright 2013 <http://www.justice.gov.uk/publications/researchand-analysis/moj>

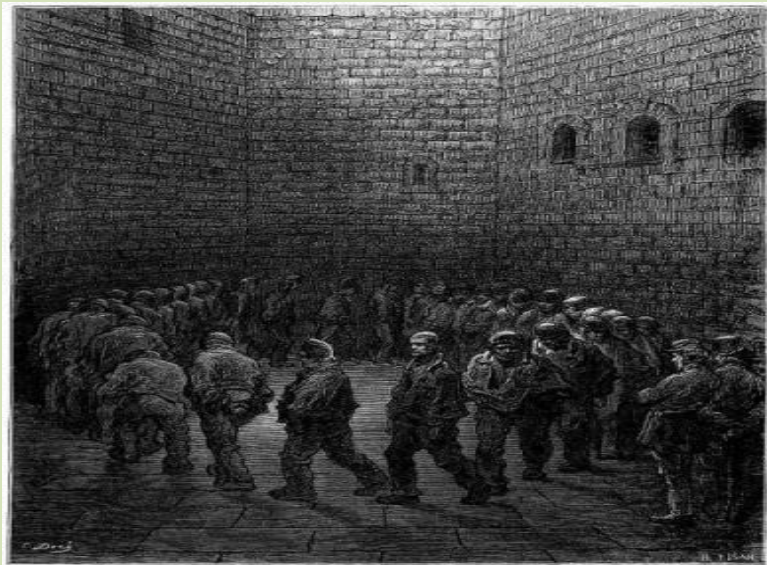
Πίνακας 3.: Δυναμικοί παράγοντες κινδύνου που συσχετίζονται με την υποτροπή⁷⁹

Παράγοντας κινδύνου	Σχέση με την υποτροπή
Χρήση ουσιών	Υπάρχει εδραιωμένη συσχέτιση μεταξύ της χρήσης ναρκωτικών ουσιών και της υποτροπής. Παρατηρούνται υψηλότερα ποσοστά υποτροπής μεταξύ των κρατούμενων που δηλώνουν ότι έχουν κάνει χρήση ουσιών πριν από τον εγκλεισμό. Η σχέση μεταξύ της χρήσης ναρκωτικών και της υποτροπής έχει αποδειχθεί ιδιαίτερα υψηλή ειδικά ως προς τη χρήση πολλών διαφορετικών ουσιών.
Χρήση αλκοόλ	Η υπερβολική κατανάλωση αλκοόλ συνδέεται με την εγκληματικότητα. Αλλά η συσχέτιση μεταξύ του αλκοόλ, του εγκλήματος και της υποτροπής είναι περίπλοκη: καθώς υπάρχουν και άλλοι διαμεσολαβητικοί παράγοντες, όπως η διαταραχή της προσωπικότητας, οι εμπειρίες παιδικής κακοποίησης και κοινωνικοί/πολιτισμικοί παράγοντες, οι οποίοι ενδέχεται να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο στη σχέση μεταξύ χρήσης αλκοόλ και βίαιου εγκλήματος. Παρατηρείται κάποια σχέση μεταξύ χρήσης αλκοόλ και υποτροπής: για παράδειγμα, οι κρατούμενοι που έπιναν αλκοόλ κάθε μέρα λίγο πριν από τον εγκλεισμό τους, είναι πιθανότερο να υποτροπιάσουν εντός ενός έτους από την αποφυλάκισή τους.
Δυσλειτουργική οικογενειακή σχέση	Οι ισχυρές και υποστηρικτικές οικογενειακές σχέσεις θεωρούνται σημαντικοί παράγοντες για την απομάκρυνση από την παραβατικότητα. Οι κρατούμενοι που δέχονται οικογενειακές επισκέψεις διαπιστώθηκε ότι είναι λιγότερο πιθανό να υποτροπιάσουν και είναι πιο πιθανό να αποκτήσουν, μελλοντικά, απασχόληση, να συνεχίσουν την εκπαίδευση και τη θεραπεία τους, να βρουν στέγη.
Έλλειψη στέγης και απασχόλησης	Μια κατάσταση που μπορεί να οδηγήσει στην παραβατικότητα, έχει βρεθεί ότι σχετίζεται με την υποτροπή. Παράγοντες όπως η έλλειψη στέγης και απασχόλησης συνδέονται με την υποτροπή.

⁷⁹ Το ίδιο

Έλλειψη απασχόλησης	<p>Υπάρχει μια πολύπλοκη αλληλεπίδραση μεταξύ της απασχόλησης, της παραβατικότητας και της υποτροπής. Ερευνητικά δεδομένα δείχνουν ότι το καθεστώς απασχόλησης επηρεάζει και επηρεάζεται από την παραβατικότητα.</p> <p>Έχει επίσης βρεθεί ότι επηρεάζει και άλλους παράγοντες που συνδέονται με την παραβατικότητα και την υποτροπή, ιδίως τη στέγη, τη χρήση ουσιών και αλκοόλ. Μελέτες έχουν δείξει ότι η έκταση και η συχνότητα της παραβατικής συμπεριφοράς μειώνεται όταν οι παραβάτες αποκτήσουν δουλειά και η υποτροπή μειώνεται όταν η εργασία είναι σταθερή, νόμιμη και τους παρέχει ικανοποίηση.</p>
Έλλειψη ασφαλούς στέγης	<p>Οι παραβάτες με προβλήματα διαμονής έχει διαπιστωθεί ότι είναι πιο πιθανό να υποτροπιάσουν. Η δυνατότητα σταθερής και ασφαλούς στέγας είναι σημαντική για την υποστήριξη των πρώην κρατουμένων να έχουν πρόσβαση σε ευκαιρίες απασχόλησης και κατάρτισης, γεγονός που μπορεί με τη σειρά του να υποστηρίξει την αποκατάστασή τους.</p> <p>Οι ανάγκες στέγας μπορούν επίσης να επηρεάσουν τις οικογενειακές σχέσεις, τις πιθανότητες επιτυχούς επανένταξης στην κοινότητα κατά την αποφυλάκισή τους και τις πιθανότητες αποφυγής της υποτροπής.</p> <p>Τα προβλήματα στέγας έχουν βρεθεί ότι συνδέονται με άλλες ανάγκες των παραβατών: μια έρευνα για τους κρατούμενους εντόπισε μεγαλύτερες ανάγκες στέγας, συμπεριλαμβανομένης της έλλειψης στέγης, μεταξύ κρατουμένων με προβλήματα χρήσης ουσιών και αλκοόλ.</p>

Δραστηριότητα 1

Newgate prison Exercise Yard , G. Dore, 1872

Οδηγίες:

Στο 1^ο στάδιο

Δίνεται χρόνος για παρατήρηση του πίνακα. Οι εκπαιδευόμενοι παρατηρούν χωρίς σχολιασμό. Στη συνέχεια ο εκπαιδευτής προτρέπει τους εκπαιδευόμενους να εκφράσουν τις πρώτες σκέψεις τους.

Στο 2^ο στάδιο

Ο εκπαιδευτής ζητά από τους εκπαιδευόμενους σε μικρές ομάδες, να συνθέσουν ένα σενάριο, μια ιστορία σχετικά με αυτό που θεωρούν ότι συμβαίνει στον πίνακα. Στο σημείο αυτό ζητείται από τους εκπαιδευόμενους να εκφράσουν την ψυχική τους διάθεση βλέποντας τον πίνακα.

Στο 3^ο στάδιο

Οι εκπαιδευόμενοι επεξεργάζονται ένα κεντρικό ερώτημα, π.χ . «Πόσο επηρεάζουν οι συνθήκες του εγκλεισμού την προσωπικότητα των κρατουμένων» ή «Πώς διαμορφώνεται η ζωή των κρατουμένων μετά τη φυλακή, λαμβάνοντας υπόψη το χρονικό διάστημα του εγκλεισμού τους»; ή κάποιο άλλο ερώτημα που απασχολεί την ομάδα. Στη συνέχεια ο εκπαιδευτής δίνει

πληροφορίες για το συγκεκριμένο έργο⁸⁰ και κινητοποιεί τους εκπαιδευόμενους να αναζητήσουν ομοιότητες με άλλα έργα τέχνης.

Στο 4^ο στάδιο

Πραγματοποιείται η ανασκόπηση της διεργασίας. Ο εκπαιδευτής ζητά από τους εκπαιδευόμενους

1. να ανατρέξουν

α) στο κείμενο της ιστορίας που δημιούργησαν με αφορμή την παρατήρηση του πίνακα στο 2^ο στάδιο

β) στην παραγωγή της ομάδας με αντικείμενο το κεντρικό ερώτημα στο 3^ο στάδιο

2. να διατυπώσουν γραπτά τις σκέψεις τους

3. να εκφράσουν τα συναισθήματά τους.

Στόχος: Να εκτιμήσουν οι εκπαιδευόμενοι την επίδραση του επώδυνου βιώματος του εγκλεισμού στην προοπτική της επανένταξης των κρατουμένων μετά τη φυλακή.

Διάρκεια: 30'

4.1.2 Κοινωνική επανένταξη και μείωση της υποτροπής: Παράλληλοι δρόμοι:

Η προοπτική επανένταξης των πρώην κρατουμένων χρειάζεται να στοχεύει σε μια ολοκληρωμένη στρατηγική κοινοτικής παρέμβασης εξαιτίας των επειγουσών, πολλαπλών και διαφορετικών αναγκών τους. Οι έγκαιρες παρεμβάσεις κοινωνικής επανένταξης ρυθμίζονται από τη συνεργασία και τη δικτύωση διαφόρων συνιστωσών του συστήματος απονομής της ποινικής δικαιοσύνης με κοινωνικές υπηρεσίες, φορείς θεραπείας και απεξάρτησης, εκπαιδευτικά ιδρύματα, την οικογένεια των παραβατών, προκειμένου να υποστηριχθεί η επιτυχής κοινωνική επανένταξη των ατόμων που κινδυνεύουν να υποτροπιάσουν και να εισέλθουν ξανά στο ιδρυματικό περιβάλλον της φυλακής. Γενικά, υπάρχουν δύο κύριες κατηγορίες παρεμβάσεων/προγραμμάτων κοινωνικής επανένταξης:

(α) παρεμβάσεις/προγράμματα που προσφέρονται από το υπάρχον θεσμικό πλαίσιο μέσα στη φυλακή και έξω στην κοινότητα, πριν και μετά την αποφυλάκιση των κρατουμένων, έτσι ώστε να τους υποστηρίζουν

⁸⁰ Οι κρατούμενοι περπατούν σε έναν κύκλο, σε μια αυλή των φυλακών με πέτρινα τοιχώματα που τα διαπερνάει ελάχιστο φως. Οι φρουροί επιβλέπουν, ξεχωρίζουν από τους κρατούμενους, φορούν στολές και καπέλα. Οι σκοτεινοί τοίχοι της φυλακής Newgate στο Λονδίνο αντικατοπτρίζουν θλιβερές σκέψεις που θολώνουν τον πολιτισμό μας. Όσοι δεν εργάζονται και δεν έχουν τα μέσα διαβίωσης, είναι τα παράσιτα κάθε κοινωνίας. Οι ζητιάνοι, οι απατεώνες, οι τελειωμένοι απατεώνες βρίσκονται στοιβαγμένοι στη φυλακή. Χαρακτικό του Gustave Dore, 1872 που ενέπνευσε τον Vincent Van Gogh να ζωγραφίζει τον πίνακά του «Prisoners Exercising (Prisoners' Round)» το 1890.

στην αντιμετώπιση των παραγόντων κινδύνου που έχουν αναπτυχθεί εξαιτίας της προϋδρυματικής τους ταυτότητας και στάσης, αλλά και των «δεινών του εγκλεισμού», στην απόκτηση των απαραίτητων δεξιοτήτων και στην ενδυνάμωση της προετοιμασίας τους για την αποφυλάκιση

(β) κοινοτικά προγράμματα που στηρίζονται στην παροχή εποπτείας καθώς και στην υποστήριξη και την παροχή φροντίδας στους παραβάτες και ορισμένες φορές και στην οικογένειά τους. Στην ελληνική πραγματικότητα ο όρος «ποινές και μέτρα που εκτίονται στην κοινότητα»⁸¹ αναφέρεται σε ποινές και μέτρα που επιτρέπουν στον παραβάτη να παραμείνει στην κοινότητα, περιλαμβάνουν κάποιους περιορισμούς στην ελευθερία του μέσα από την επιβολή όρων ή/και υποχρεώσεων, εφαρμόζονται από αρμόδια όργανα που έχουν θεσμικά αναλάβει το έργο αυτό.

Ο όρος “**desistance**” αναφέρεται στη διαδικασία με την οποία, με ή χωρίς την παρέμβαση των οργάνων ποινικής δικαιοσύνης, οι παραβάτες απομακρύνονται από την παραβατική τους δραστηριότητα, επιλέγοντας μια διαφορετική στάση ζωής. Η επίτευξη της αντίστασης - απομάκρυνσης από το έγκλημα είναι, συχνά, πολύ δύσκολη για εκείνους που έχουν αναπτύξει επαναλαμβανόμενη παραβατική συμπεριφορά και οι προσπάθειες αντίστασης χαρακτηρίζονται από μεγάλη αμφιθυμία⁸².

Εάν και τα εγκλήματα, στα οποία εμπλέκεται μεγάλος αριθμός κρατουμένων, είναι λιγότερο σοβαρά (κυρίως εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας) παρατηρούνται σημαντικά ποσοστά υποτροπής. Ο αντίκτυπος αυτών των

⁸¹ Ο όρος αναφέρεται σε κάθε ποινή που επιβάλλει ένα δικαστήριο ή ένας δικαστής, καθώς και σε κάθε μέτρο που λαμβάνεται πριν ή αντί μιας απόφασης περί επιβολής ποινής καθώς και σε τρόπους έκτισης ποινών στερητικών της ελευθερίας εκτός των καταστημάτων κράτησης. Παρόλο που οι χρηματικές ποινές δεν περιλαμβάνονται στον παραπάνω ορισμό, κάθε δραστηριότητα επιτήρησης ή ελέγχου η οποία στοχεύει στην εξασφάλιση της καταβολής τους εμπίπτει στα όρια των παραπάνω κανόνων. Είναι σαφές ότι στον ορισμό αυτό περιλαμβάνονται μέτρα με μεγάλη ιστορία που τυγχάνουν ευρείας αποδοχής από τους λειτουργούς του συστήματος, όπως η αναστολή εκτέλεσης της ποινής (άρ. 99 επ. ΠΚ), η μετατροπή της ποινής σε χρηματική (άρ. 82 ΠΚ), η απόλυση υπό όρους (άρ. 105 επ. ΠΚ). Επιπλέον, μπορούμε να συμπεριλάβουμε στα εναλλακτικά μέτρα που εκτίονται στην κοινότητα τα παρακάτω μέτρα, που έχουν μικρότερη ή μεγαλύτερη ιστορία στο ποινικό και σωφρονιστικό μας σύστημα:

Κατά το στάδιο της προδικασίας α) περιοριστικοί όροι (άρ. 282 ΚΠΔ) μεταξύ των οποίων και η κατ' οίκον έκτιση με ηλεκτρονική επιτήρηση (ν. 4205/2013), β) ποινική διαμεσολάβηση στα πλημμελήματα σε περιπτώσεις ενδοοικογενειακής βίας (άρ. 11 επ. ν. 3500/2006), γ) ποινική συνδιαλλαγή στις περιπτώσεις εγκλημάτων κατά της ιδιοκτησίας ή της περιουσίας (άρ. 6 και 17 ν. 3904/2010), δ) αναβολή άσκησης ποινικής δίωξης και δυνατότητα αποχής από αυτήν για εξαρτημένους χρήστες που παρακολουθούν θεραπευτικό πρόγραμμα (άρ. 32 παρ. 1α ν. 4139/2013), ε) εισαγωγή σε θεραπευτικό κατάστημα αντί της προσωρινής κράτησης για εξαρτημένους χρήστες ναρκωτικών (άρ. 31 ν. 4139/2013).

Κατά το στάδιο της επιμέτρησης της ποινής α) αναστολή εκτέλεσης της ποινής υπό όρους και υπό επιτήρηση (άρ. 100 επ. ΠΚ), β) αναστολή εκτέλεσης της ποινής υπό τον όρο της συνέχισης παρακολούθησης θεραπευτικού προγράμματος για εξαρτημένους χρήστες (άρ. 32 παρ. 1γ ν. 4139/2013), γ) μετατροπή της ποινής σε κοινωφελή εργασία (άρ. 82 παρ. 5-7 ΠΚ).

Κατά τα στάδια της έκτισης της ποινής_α) κατ' οίκον έκτιση της ποινής, β) κατ' οίκον περιορισμός με ηλεκτρονική επιτήρηση (άρ. 110Β και 110Γ ΠΚ), γ) άδειες κρατουμένων (άρ. 54-58 ΣωφρΚ), στ) πρόωρη απόλυση για τη συνέχιση θεραπευτικού προγράμματος εκτός φυλακής (άρ. 35 παρ. 1 ν. 4139/2013). (Αναγνωστάκη, 2016)

⁸² Introductory Handbook on the Prevention of Recidivism and the Social Reintegration of Offenders. Criminal Justice Handbook Series, Vienna: United Nations Office on Drugs and Crime, 2012

επαναλαμβανόμενων παραβατικών συμπεριφορών μειώνει το αίσθημα της δημόσιας ασφάλειας στην κοινότητα καθώς και την εμπιστοσύνη των πολιτών στη δικαιοσύνη. Οι βραχυπρόθεσμες ποινές, συνήθως, δεν δημιουργούν τις κατάλληλες συνθήκες πρόσβασης των συγκεκριμένων παραβατών σε θεραπεία απεξάρτησης, εκπαίδευση, επαγγελματική κατάρτιση, εκμάθηση ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας (για τους αλλοδαπούς κρατούμενους) συμβουλευτική υποστήριξη και άλλα προγράμματα τόσο μέσα στη φυλακή, όσο και έξω στην κοινότητα. Επομένως, εάν και ο χρόνος κράτησης είναι αρκετά περιορισμένος, ο κίνδυνος υποτροπής παραμένει υψηλός. Η διεργασία της επανένταξης κρίνεται απαραίτητη κυρίως για την υποτροπή των παραβατών και την υιοθέτηση ενός διαφορετικού τρόπου ζωής, αλλά και για την ασφάλεια της κοινότητας, το όφελος των πιθανών μελλοντικών θυμάτων και τελικά την κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη.

Η επιτυχής κοινωνική επανένταξη βασίζεται σε ένα συνδυασμό κινήτρων και ανάπτυξης του ανθρώπινου και κοινωνικού κεφαλαίου. Το «ανθρώπινο κεφάλαιο» αναφέρεται εν μέρει στην ικανότητα του ατόμου να *αλλάζει* και να πετυχαίνει συγκεκριμένους στόχους. Το «κοινωνικό κεφάλαιο» περιλαμβάνει παράγοντες όπως την δυνατότητα απασχόλησης, την ύπαρξη υποστήριξης από την οικογένεια ή/και τη δυνατότητα υποστήριξης από ένα κοινωνικό δίκτυο. Ένας πολύ μικρός αριθμός παραβατών συμμετέχει ουσιαστικά σε προγράμματα επανένταξης μέσα στη φυλακή και ακόμη λιγότεροι από αυτούς λαμβάνουν υποστήριξη ή/και θεραπεία, ή/και εκπαίδευση μετά την αποφυλάκισή τους. Μόνο ένα μικρό ποσοστό των κρατουμένων, οι οποίοι εκτίουν μεγάλες ποινές έχει το πλεονέκτημα συμμετοχής σε δράσεις επανένταξης.

Είναι γεγονός ότι το μεγαλύτερο μέρος του κόστους διαχείρισης ενός καταστήματος κράτησης κατανέμεται στα γενικά λειτουργικά έξοδα, ενώ τα προγράμματα εκπαίδευσης, θεραπείας και γενικότερα δράσεις επανένταξης υποφέρουν από ελάχιστη χρηματοδότηση ή έλλειψη χρηματοδότησης, αφήνοντας αδύνατη την κάλυψη ουσιαστικών αναγκών των κρατουμένων.

Πολλοί κρατούμενοι θα αφήσουν τη φυλακή με τα ίδια ή με μεγαλύτερα προβλήματα από εκείνα τα οποία αντιμετώπιζαν πριν τον εγκλεισμό τους. Ενδεχομένως να έχουν προκύψει περισσότερα ζητήματα εξαιτίας του χρόνου εγκλεισμού, της κατάστασης της υγείας τους ή/και της θυματοποίησής τους στο ιδρυματικό περιβάλλον της φυλακής⁸³. Όταν επιστρέφουν στην κοινωνία, επιστρέφουν με ελάχιστα ή καθόλου χρήματα, με ελάχιστες δυνατότητες εύρεσης εργασίας, αρκετές πιθανότητες διαρραγής των σχέσεών τους με το οικογενειακό περιβάλλον, αποξένωσης από το φιλικό - κοινωνικό περιβάλλον, αδυναμία εξεύρεσης στέγης, δυσχέρειας να λειτουργήσουν ως αυτοδύναμες προσωπικότητες, φέροντας την ετικέτα «του πρώην

⁸³ Petresilia, 2001

κρατούμενου» και το κοινωνικό στίγμα που συνδέεται με το ποινικό τους μητρώο. Το 65% ερωτηθέντων εργοδοτών δήλωσαν ότι δεν προσλαμβάνουν εν γνώσει τους έναν πρώην κρατούμενο⁸⁴.

Η επιτυχία ή η αποτυχία της διαδικασίας επανένταξης δεν μπορεί να εκτιμάται μόνο από τη μειωμένη υποτροπή των πρώην κρατουμένων, αλλά χρειάζεται να αποτυπωθεί και η ποιότητα των σχέσεων που έχουν αναπτύξει α) με την οικογένεια, τα παιδιά τους, με δεδομένο ότι η επιστροφή τους στο οικογενειακό περιβάλλον επηρεάζει άμεσα και τα μέλη της οικογένειας, αλλά και β) με την κοινότητα⁸⁵.

Παρεμβάσεις ή προγράμματα επανένταξης τα οποία λειτουργούν περιστασιακά (χρηματοδότηση ΕΣΠΑ, φιλανθρωπική συνεισφορά, εθελοντική προσφορά, δράσεις ΜΚΟ) ή και σε μονιμότερη βάση, που σχετίζονται άμεσα με κρατικούς φορείς ή/και φορείς που χρηματοδοτούνται από το κράτος και επομένως εκφράζουν την επίσημη πολιτική για την κοινωνική επανένταξη των πρώην κρατουμένων, δεν έχουν αξιολογηθεί ως προς την αποτελεσματικότητά τους και δεν έχει εκτιμηθεί εάν έχουν ακολουθήσει συγκεκριμένα και ποια κριτήρια για τη μείωση της υποτροπής. Επιπλέον, οι παρεμβάσεις και τα προγράμματα επανένταξης χρειάζεται να λειτουργούν σε αμοιβαία σχέση και να συσχετίζονται με την υπάρχουσα νομοθεσία και με τη λειτουργία του συστήματος απονομής της ποινικής δικαιοσύνης, αλλά και να ανταποκρίνονται στις συγκεκριμένες ανάγκες των κρατουμένων και των αποφυλακισμένων.

4.1.3 Η κοινωνική επανένταξη ως συνεχές

Ο Pinard⁸⁶ προβλέπει μια προσέγγιση που περιλαμβάνει όλους τους παράγοντες που εμπλέκονται στη διεργασία της επανένταξης και ξεκινούν από την πρώτη επαφή του παραβάτη με το σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης (αστυνομία, δικαστήρια), την επιβολή της ποινής και την περίοδο του εγκλεισμού, στην οποία περιλαμβάνεται και η άκρως στρεσογόνα δικαστική διαδικασία επιβολής της ποινής. Οι δικαστικοί λειτουργοί μπορούν να συμμετέχουν στον προγραμματισμό της ενδεχόμενης προοπτικής επανένταξης του παραβάτη, να επικεντρωθούν στην επιστροφή του στην κοινωνία, εξετάζοντας μια πλήρη προοπτική της ζωής του. Η συγκεκριμένη προοπτική θα πρέπει να αντιμετωπίσει, επίσης, τα αποτελέσματα του πιθανού εγκλεισμού και τα εμπόδια που θα εγείρει στο αρχικό σχέδιο επανένταξης. Αυτή η προνοητική προσέγγιση περιλαμβάνει την ανάγκη θεσμικών και νομοθετικών ρυθμίσεων με επίκεντρο τη δυνατότητα της νομοθεσίας και των δικαστηρίων να προβλέψουν και να υιοθετήσουν μια πιο ανθρωπιστική οπτική, η οποία μπορεί να υποστηρίξει την προοπτική μεταβολής της συμπεριφοράς των παραβατών, να προστατεύει το οικογενειακό περιβάλλον και να μειώσει την υποτροπή.

⁸⁴ Fowler, 2010

⁸⁵ Petresilia, 2001

⁸⁶ Pinard, 2007

Μια σειρά από πρώιμες, προληπτικές παρεμβάσεις μπορεί να μειώσει τους παράγοντες κινδύνου. Αυτές περιλαμβάνουν τον ίδιο τον παραβάτη και την οικογένειά του με δράσεις εκπαίδευσης, υποστήριξης, απόκτησης κοινωνικών δεξιοτήτων, ανάπτυξης ικανοτήτων και αναγνώρισης ορίων.

```

graph TD
    A[Εισαγωγή σε  
θεραπευτικό πρόγραμμα] --> B[Εγκλεισμός σε Κατάστημα  
Κράτησης (παρακολούθηση  
θεραπευτικού προγράμματος/  
εκπαίδευση, συμβουλευτική,  
επαγγελματική κατάρτιση,  
εργασία, απόκτηση δεξιοτήτων,  
ομάδες τέχνης κ.ά.)]
    B --> C[Προετοιμασία για  
την αποφυλάκιση]
    C --> D[Υπό όρους απόλυση  
και εισαγωγή σε  
θεραπευτικό  
πρόγραμμα]
    D --> E[Παρακολούθηση]
    E --> F[Αντί της επιβολής  
ποινής]
    E --> G[Επιβολή ποινής]
    E --> H[Προετοιμασία  
για την  
αποφυλάκιση]
    E --> I[Μετά την  
απόλυση  
υπό όρους]
    I --> J[ ]
  
```

Εισαγωγή σε
θεραπευτικό πρόγραμμα

Εγκλεισμός σε Κατάστημα
Κράτησης (παρακολούθηση
θεραπευτικού προγράμματος/
εκπαίδευση, συμβουλευτική,
επαγγελματική κατάρτιση,
εργασία, απόκτηση δεξιοτήτων,
ομάδες τέχνης κ.ά.)

Προετοιμασία για
την αποφυλάκιση

Υπό όρους απόλυση
και εισαγωγή σε
θεραπευτικό
πρόγραμμα

Παρακολούθηση

Αντί της επιβολής
ποινής

Επιβολή ποινής

Προετοιμασία
για την
αποφυλάκιση

Μετά την
απόλυση
υπό όρους

73

Σχήμα 2. Η διαδρομή της επανένταξης μέσα από ένα θεραπευτικό πρόγραμμα

Το παραπάνω **Σχήμα 2** απεικονίζει τη δυναμική που έχει η συμμετοχή ενός παραβάτη σε ένα θεραπευτικό πρόγραμμα απεξάρτησης από ουσίες καθώς και τις εναλλακτικές δυνατότητες και την προοπτική συνέχειας εντός του συστήματος απονομής της ποινικής δικαιοσύνης, του σωφρονιστικού συστήματος και της κοινοτικής παρέμβασης.

α) Η είσοδος και παρακολούθηση ενός θεραπευτικού προγράμματος μπορεί να αποτελεί αναβολή άσκησης ποινικής δίωξης και δυνατότητα αποχής από αυτήν για τους εξαρτημένους χρήστες που το παρακολουθούν⁸⁸ ή αναστολή εκτέλεσης της ποινής υπό τον όρο της συνέχισης παρακολούθησης θεραπευτικού προγράμματος για εξαρτημένους χρήστες⁸⁹.

β) Στην περίπτωση εγκλεισμού υπάρχει η δυνατότητα επιλογής των κρατουμένων να συμμετέχουν σε θεραπεία που ανταποκρίνεται στις ανάγκες τους. Η συμμετοχή στο πρόγραμμα παρέχει, επίσης, ευκαιρίες εκπαίδευσης, συμβουλευτικής, επαγγελματικής κατάρτισης, εργασίας, απόκτησης δεξιοτήτων, συμμετοχής σε ομάδες τέχνης κ.ά.

γ) Κατά τη διάρκεια του εγκλεισμού οι κρατούμενοι χρήστες προετοιμάζονται για τη ζωή τους μετά τη φυλακή

δ) Παρέχεται, επίσης, η δυνατότητα πρόωρης αποφυλάκισης για τη συνέχιση θεραπευτικού προγράμματος εκτός φυλακής⁹⁰

ε) Οι φορείς που υλοποιούν θεραπευτικά προγράμματα παρακολουθούν την πορεία των πρώην κρατουμένων χρηστών μετά τη φυλακή στο πλαίσιο της κοινοτικής παρέμβασης, αλλά και στο ιδρυματικό πλαίσιο της φυλακής στις περιπτώσεις υποτροπής.

Οι αρχές της αποτελεσματικής παρέμβασης επιχειρούν να μεταβάλλουν, τα πρότυπα εγκληματικής συμπεριφοράς και να παράσχουν εναλλακτικές κοινωνικές προοπτικές, με τρόπους - δράσεις που περιλαμβάνουν εκπαίδευση καθώς και επαγγελματική προετοιμασία, συμβουλευτική υποστήριξη, αλλά και προγράμματα θεραπείας, συνεχίζοντας την παροχή της παρακολούθησης και της φροντίδας και μετά την έξοδο από το πρόγραμμα. Σημαντικός είναι ο ρόλος των θεραπειών και των εκπαιδευτών και η σχέση που αναπτύσσουν με τους παραβάτες σε όλη τη διάρκεια της συμμετοχής τους σε μια υποστηρικτική για την επανένταξή τους δράση.

⁸⁸ άρ. 32 παρ. 1α, ν. 4139/2013

⁸⁹ άρ. 32 παρ. 1γ, ν. 4139/2013

⁹⁰ άρ. 35 παρ. 1 ν. 4139/2013

Η διεργασία της επανένταξης των παραβατών είναι πολύπλοκη διεργασία και συχνά είναι δύσκολο να εκτιμηθεί η αποτελεσματικότητα των επιμέρους δράσεων. Η μειωμένη ποινική υποτροπή παραμένει ως τελικός δείκτης ενός επιτυχημένου προγράμματος κοινωνικής επανένταξης.

4.1.4 Αρχές και προϋποθέσεις προγραμμάτων έγκαιρης παρέμβασης

Για την δημιουργία μιας/ενός παρέμβασης/προγράμματος επανένταξης λαμβάνονται υπόψη 3 αρχές:

- **η αρχή των παραγόντων κινδύνου υποτροπής**

(σε ποιους απευθύνεται το πρόγραμμα; οι παράγοντες κινδύνου υποτροπής είναι στατικοί ή δυναμικοί; δίνεται ιδιαίτερη σημασία στους παραβάτες που εμφανίζουν παράγοντες υψηλού κινδύνου)

- **η αρχή της ανάγκης**

(ποιος είναι ο στόχος του προγράμματος ανάλογα με την ηλικία, τα χαρακτηριστικά των παραβατών, τους παράγοντες κινδύνου υποτροπής, το είδος της παρέμβασης)

- **η αρχή της ανταπόκρισης**

(πως θα επιτευχθεί ο στόχος, εξαρτάται από το πλαίσιο της υποστηρικτικής δομής, τις υπάρχουσες συνθήκες παρέμβασης, το κίνητρο, τα ειδικά χαρακτηριστικά, το μορφωτικό και πολιτισμικό υπόβαθρο των παραβατών).

Σχεδιασμός παρέμβασης/προγράμματος

Έχει παρατηρηθεί ότι για την ανάπτυξη επιτυχημένων παρεμβάσεων/ προγραμμάτων επανένταξης απαιτείται:

- + κατάλληλος σχεδιασμός με στόχο την ορθή πρακτική διαχείρισης των επιμέρους δράσεων
- + καθορισμός επιτεύξιμων και ρεαλιστικών στόχων και προσδοκιών
- + σαφές θεωρητικό μοντέλο
- + καθορισμός κριτηρίων για την επιλογή συγκεκριμένων δράσεων
- + αναγνώριση και μελέτη των δυσκολιών υλοποίησης
- + σύνδεση με τις πραγματικές ανάγκες των ωφελούμενων
- + έγκαιρη έναρξη της παρέμβασης και συνέχειά της μέχρι τη μετάβαση και την ένταξη των παραβατών στην ζωή της κοινότητας
- + συντονισμένη προσπάθεια όλων των εμπλεκόμενων οργανισμών μέσω της σύναψης πρωτοκόλλων συνεργασίας με σαφή καθορισμό του ρόλου και των δράσεων κάθε οργανισμού, επιμερισμός ευθυνών, σαφή διατύπωση των υπηρεσιών που πρέπει να παρέχονται εντός καθορισμένου χρονικού πλαισίου
- + αξιοποίηση των ευκαιριών που στοχεύουν στην προσωπική αλλαγή των παραβατών, καλλιέργεια της υπευθυνότητας,

- ✚ εξασφάλιση των απαραίτητων ανθρώπινων και χρηματοοικονομικών πόρων
- ✚ εκπαίδευση του προσωπικού
- ✚ παρακολούθηση και αξιολόγηση

Χαρακτηριστικά των επιτυχών παρεμβάσεων/προγραμμάτων επανένταξης

Με βάση τα διαθέσιμα στοιχεία, φαίνεται ότι οι πιο επιτυχημένες παρεμβάσεις επανένταξης των παραβατών είναι αυτές που:

- εμπλέκουν την κοινότητα τόσο στον προγραμματισμό όσο και στην υλοποίηση της παρέμβασης
- εστιάζουν σε μια συγκεκριμένη ομάδα παραβατών και στις ιδιαίτερες ανάγκες τους
- λαμβάνουν υπόψη το φύλο στο σχεδιασμό και την υλοποίηση των δράσεων
- βασίζονται σε συγκεκριμένες μεθόδους για την αξιολόγηση των αναγκών και των παραγόντων κινδύνου υποτροπής των παραβατών
- αναδεικνύουν την ευθύνη των παραβατών ως προς τις δικές τους επιλογές

Πολλές/ά από τις/τα παρεμβάσεις/προγράμματα επανένταξης έχουν υλοποιηθεί και άλλες/α σχεδιάζονται για να αντιμετωπίζουν συγκεκριμένες κατηγορίες παραβατών, όπως γυναίκες, μητέρες κρατούμενες, εξαρτημένους χρήστες, υπότροπους παραβάτες, ανήλικους, ψυχικά ασθενείς κ.ά. σύμφωνα με τους υπάρχοντες διεθνείς κανόνες⁹¹ και τις εθνικές θεσμικές και νομοθετικές ρυθμίσεις. Σημαντικό θεωρείται, επίσης, τα προγράμματα να παρέχουν περισσότερες υπηρεσίες (θεραπεία, εκπαίδευση) που στοχεύουν σε περισσότερες ανάγκες (χρήση ουσιών, χαμηλό μορφωτικό επίπεδο) για να υπάρξει, μελλοντικά, μεγαλύτερο ποσοστό μείωσης της υποτροπής. Οι παραβάτες υψηλότερου κινδύνου πρέπει να λαμβάνουν πολλαπλές υπηρεσίες και να παραμένουν στο πρόγραμμα μεγαλύτερο χρονικό διάστημα για να υπάρξει προοπτική μη υποτροπής.

Παρεμβάσεις/προγράμματα μέσα στη φυλακή που επιφέρουν μείωση της υποτροπής σχετίζονται με τη βασική εκπαίδευση ενηλίκων, την επαγγελματική κατάρτιση με προοπτική τη μελλοντική απασχόληση στην

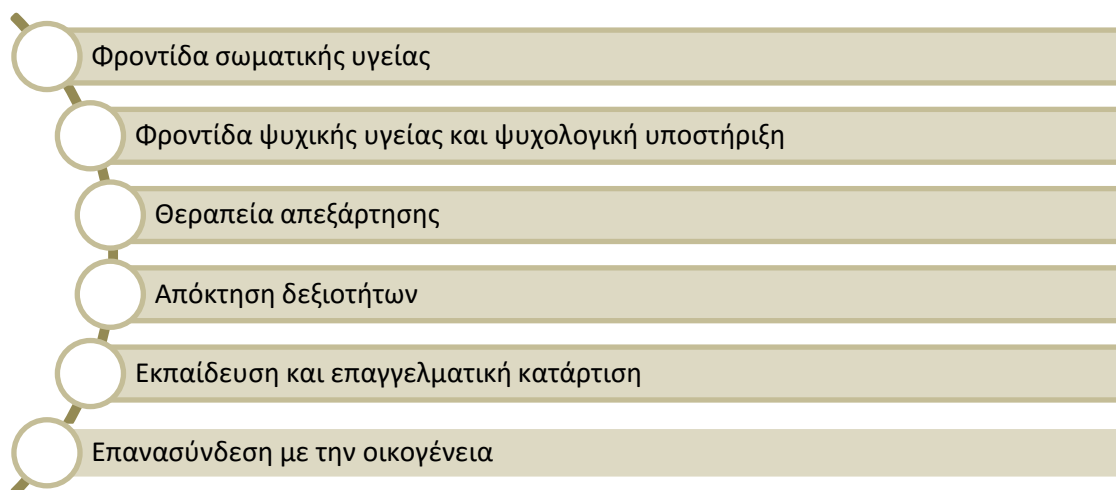
⁹¹ International Covenant on Civil and Political Rights (General Assembly resolution 2200 A (XXI), annex), The Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners General Assembly resolution 45/111, annex), United Nations Rules for the Treatment of Women Prisoners and Non-custodial Measures for Women Offenders (the Bangkok Rules), (General Assembly resolution 65/229, annex), The United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice (the Beijing Rules) (General Assembly resolution 40/33, annex), The United Nations Guidelines for the Prevention of Juvenile Delinquency (the Riyadh Guidelines) (General Assembly resolution 45/112, annex)

κοινότητα, τις ομάδες συμβουλευτικής υποστήριξης, αλλά και τη συμβουλευτική σε ατομικό επίπεδο, τη δεσμευτική παρακολούθηση και συμμετοχή σε πρόγραμμα θεραπείας της εξάρτησης.

Ωστόσο, το κόστος και τα οφέλη μιας παρέμβασης/ ενός προγράμματος πρέπει να αποτελούν δύο κρίσιμους παράγοντες για την εκτίμηση σχετικά με το ότι μια παρέμβαση/ένα πρόγραμμα παραμένει λειτουργικό ή όχι. Μια αποτελεσματική παρέμβαση δεν μπορεί ποτέ να εφαρμοστεί με προοπτική, εάν το προσωπικό της φυλακής δεν υποστηρίζει την αποκατάσταση των κρατουμένων και τις μεταρρυθμιστικές προσπάθειες του σχεδιασμού της σωφρονιστικής πολιτικής.

4.1.5 Παρεμβάσεις/Προγράμματα μέσα στη φυλακή

Παρεμβάσεις/Προγράμματα πολλαπλών δράσεων παρέχουν φροντίδα σωματικής και ψυχικής υγείας, θεραπεία από χρήση ουσιών ή αλκοόλ, επαγγελματική κατάρτιση και υποστήριξη για την απασχόληση, βασική εκπαίδευση, επανασύνδεση με την εκπαιδευτική διαδικασία σε όλα τα δυνατά επίπεδα, απόκτηση δεξιοτήτων ζωής και κοινωνικών δεξιοτήτων (**Σχήμα 3**). Ειδικότερα οι ψυχικές ασθένειες, η εξάρτηση από τα ναρκωτικά, οι δερματικές παθήσεις και οι μεταδοτικές ασθένειες (HIV/AIDS, HIVB, HIVC, φυματίωση) αποτελούν συχνά προβλήματα υγείας μεταξύ των κρατουμένων. Παράλληλα ορισμένοι παραβάτες μπορεί, ήδη, να έχουν υποβληθεί σε **θεραπεία στην κοινότητα** και η συνέχεια της θεραπείας τους κρίνεται απαραίτητη τόσο για τους ίδιους όσο και για τους άλλους κρατούμενους και το προσωπικό της φυλακής. Σε κάθε περίπτωση **η αναγκαία ιατροφαρμακευτική περίθαλψη και η έγκαιρη φροντίδα** αποτελεί κρίσιμη συνθήκη στην ασφαλή διαβίωση αυτών των κρατουμένων μέσα στη φυλακή. **Η εξασφάλιση της συνέχειας της περίθαλψης** μετά την αποφυλάκισή τους είναι ζωτικής σημασίας για την επιτυχή κοινωνική επανένταξή τους.

Σχήμα 3. Τύποι Προγράμματος Επανένταξης μέσα στη φυλακή

Προγράμματα μέσα τη φυλακή που συνδέουν τους κρατούμενους με την αγορά εργασίας και τη ζωή στην κοινότητα, η καλλιέργεια θετικής σχέσης με το οικογενειακό περιβάλλον και η ύπαρξη κοινωνικού δικτύου απομακρύνουν τον κίνδυνο της χρήσης ουσιών και την επανεμπλοκή τους σε παραβατικές συμπεριφορές⁹².

Η οργάνωση και οι συνθήκες της εργασίας εντός της φυλακής χρειάζεται να προσιδιάζουν όσο το δυνατόν περισσότερο εκείνες στην πραγματική ζωή, έτσι ώστε να προετοιμαστούν οι κρατούμενοι στην προοπτική αναζήτησης ικανοποιητικής επαγγελματικής ζωής στην κοινότητα μετά τη φυλακή. Η λειτουργική οικογενειακή σχέση κατά τη διάρκεια του εγκλεισμού συνίσταται από τη διατήρηση ή την αποκατάσταση της (έλλειψη συγκρούσεων, επικοινωνία και υποστήριξη, μη υιοθέτηση παραβατικής συμπεριφοράς από άλλα μέλη της οικογένειας), τη φροντίδα και την επικοινωνία με τα παιδιά τους (των κρατουμένων που είναι γονείς)⁹³. Η **θεραπεία απεξάρτησης** μέσα στη φυλακή σχετίζεται με χαμηλότερη υποτροπή μετά την αποφυλάκιση, κυρίως όταν οι πρώην κρατούμενοι εντάσσονται άμεσα σε πρόγραμμα επανένταξης μετά τη φυλακή.

Η **επανασύνδεση με την εκπαίδευση** μέσα στη φυλακή αλλάζει την καθημερινότητα των κρατουμένων, ενδυναμώνει την αυτοεκτίμηση, την υπευθυνότητα και την οριοθέτησή τους, δίνει προοπτική στην προετοιμασία τους για τη ζωή έξω με την απόκτηση προσόντων και δεξιοτήτων (τίτλοι σπουδών, πιστοποίηση της γνώσης της ελληνικής γλώσσας για τους αλλοδαπούς κρατούμενους κλπ.). Επιπλέον προγράμματα, τα οποία έχουν ως στόχο την **απόκτηση κοινωνικών δεξιοτήτων, δεξιοτήτων ζωής, προγράμματα διαχείρισης θυμού και συναισθηματικού ελέγχου**, καλλιεργούν την ωριμότητα και υποστηρίζουν τους κρατούμενους να διερευνήσουν τις προβληματικές τους αντιλήψεις, σκέψεις,

⁹² Nelson, Deess & Allen, 1999

⁹³ Stephen, Harker, Guild, Paul & James, 2005

συμπεριφορές και να οδηγηθούν στην προσπάθεια να αλλάξουν, έχουν σημαντικό αντίκτυπο στη μείωση της υποτροπής. Κρατούμενοι οι οποίοι συνεισφέρουν στη ζωή της φυλακής, σε άλλους κρατούμενους ή στην ευρύτερη κοινότητα αισθάνονται ενεργοί πολίτες, αποκτούν την αίσθηση της υπευθυνότητας και της φροντίδας των άλλων. Η **συμμετοχή τους σε ομάδες ομοτίμων**⁹⁴ (κρατούμενοι μεταξύ τους) δίνει νόημα στην οριοθέτηση των αναγκών και των επιθυμιών τους, καλλιεργεί την ισοτιμία και την αμοιβαία υποστήριξη και αλληλεπίδραση μεταξύ των μελών μιας ομάδας κρατουμένων. Η **συμμετοχή σε μια ομάδα τέχνης** ενδυναμώνει το συναίσθημα, προβάλλει την ανάγκη ενός καλύτερου εαυτού διεκδικώντας την αποδοχή των άλλων.

4.1.6 Προετοιμασία για την αποφυλάκιση και η ζωή μετά τη φυλακή

«Χρειάζεται ένα χωριό για να μεγαλώσει ένα παιδί»,

«χρειάζεται μια κοινότητα για να επανενταχτεί ένας κρατούμενος»⁹⁵

Όταν οι παραβάτες επιστρέφουν στην κοινότητα, πρέπει να είναι έτοιμοι, να έχουν ένα πλάνο ζωής που να τους οδηγήσει σε μια δημιουργική, παραγωγική διεργασία. Παράλληλα η κοινωνία δεν πρέπει να φοβάται την επιστροφή τους. Η δέσμευση των πρώην κρατουμένων να μείνουν μακριά από το έγκλημα σε όφελος της κοινότητας και η δέσμευση της κοινότητας να υποστηρίξει την επιτυχή επανένταξή τους αποτελεί ένα ακόμα σημαντικό κριτήριο στην αξιολόγηση της επιτυχίας μιας παρέμβασης/ενός προγράμματος.

Η επιβολή και η έκτιση της ποινής αποτελεί σοβαρό παράγοντα στιγματισμού όχι μόνο για τους πρώην κρατούμενους, αλλά και για τις οικογένειές τους. Οι υποστηρικτικές σχέσεις είναι πρωταρχικής σημασίας και διευκολύνουν τη διαδικασία μετάβασης στην κοινότητα, αλλά απαιτείται προσεκτικός σχεδιασμός για τη συνέχεια της θεραπείας και της εκπαίδευσης, τη σύνδεση με φορέα επανένταξης και την οικονομική υποστήριξή τους (τροφή, ρούχα, εξασφάλιση στέγης δυνατότητα εξόφλησης χρεών, έξοδα για αμοιβές δικηγόρων κ.ά).

Η στήριξη της οικογένειας επηρεάζει σημαντικά το αποτέλεσμα της επιστροφής στη φυλακή. Με ισχυρή οικογενειακή υποστήριξη (συναισθηματική και οικονομική), ένας πρώην κρατούμενος, είναι λιγότερο πιθανό να υποστεί εκ νέου καταδίκη. Η σταθερή δυνατότητα παραμονής σε ασφαλές περιβάλλον (οικογενειακό ή κοινοτικό/ ξενώνες φιλοξενίας κλπ.), η σταθερή απόφαση διακοπής της χρήσης και δέσμευσης σε θεραπεία απεξάρτησης (θεραπευτικά προγράμματα), η συνέχεια της εκπαίδευσης, η συμμετοχή σε κοινωνικά δίκτυα και ομάδες, η καλλιέργεια εμπιστοσύνης στην ικανότητά τους να αλλάξουν, η βελτίωση της αυτοεκτίμησής

⁹⁴ Σχετικό παράδειγμα αποτελούν οι ομάδες αυτοβοήθειας των θεραπευτικών προγραμμάτων μέσα στη φυλακή

⁹⁵ Fowler, 2010

τους δημιουργούν πιθανότητες προοπτικής επανένταξης. Η ασφαλής, νόμιμη εργασία που δίνει νόημα στη ζωή μετά τη φυλακή οδηγεί σε μια ικανοποιητική ενήλικη ζωή.

Ως πρωταρχικός στόχος στην ανθρωπιστική έκφραση του σωφρονιστικού συστήματος είναι ανάγκη να τεθεί η εγκαθίδρυση της κουλτούρας στη φυλακή ότι η εκπαίδευση, η επαγγελματική κατάρτιση, η θεραπεία απεξάρτησης, η συμβουλευτική υποστήριξη και η δυνατότητα «χρήσιμης» εργασίας αποτελούν προτεραιότητα για την επανένταξη των κρατουμένων.

4.2. Ευάλωτες ομάδες κρατουμένων

4.2.1 Στερεότυπα και ευάλωτες ομάδες

Η ανθρώπινη αξιοπρέπεια αποτελεί αγαθό, το οποίο ανήκει «εξ αδιαιρέτου» σε όλους τους ανθρώπους⁹⁶. Απαιτούνται συγκεκριμένοι όροι και προϋποθέσεις για τη διασφάλιση της προστασίας και της άσκησης του συνόλου των δικαιωμάτων των κρατουμένων. Ακόμα και σε ευνομούμενα κράτη από τα στερεότυπα⁹⁷ και τις προκαταλήψεις⁹⁸ παράγονται διακρίσεις⁹⁹, οι οποίες τις περισσότερες φορές αποτελούν και παραβιάσεις εννόμων αγαθών και δικαιωμάτων. Βέβαια για πολλά χρόνια οι διακρίσεις λόγω φύλου, φυλής, ηλικίας, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων θεωρήθηκαν ως παραδοχές και συμπεριφορές, οι οποίες αναμετρήθηκαν με το πολιτισμικό υπόβαθρο της κοινωνίας μας. Τα στερεότυπα καθορίζουν αποφασιστικά την αντίδραση και τη συμπεριφορά ενός ατόμου ή μιας ομάδας, απέναντι στα μέλη συγκεκριμένων ομάδων.

Παραδείγματα

Γίνονται σχόλια όπως:

☛ «Οι γυναίκες κλαίνε πιο εύκολα», «οι άνδρες είναι πιο δυνατοί», «είναι άνδρας και δεν αντέχει να μην δουλεύει».

⁹⁶ Τσιάκαλος 1999

⁹⁷ Η προέλευση της λέξης **στερεότυπο** είναι ελληνική από τις λέξεις «στέρεος» και «τύπος». Τα στερεότυπα αντιστοιχούν με σταθερές, πανομοιότυπες εικόνες στο μυαλό των ανθρώπων αποτελούν τρόπους κοινωνικής κατηγοριοποίησης, είναι μια κρίση, η οποία αναφέρεται στα ποιοτικά χαρακτηριστικά ενός προσώπου, μιας έννοιας, μιας κοινωνικής ομάδας, αποτελεί αυθαίρετη και γενικευμένη αντίληψη που δημιουργείται στην προσπάθεια να κατανοήσει κάποιος την πραγματικότητα.

⁹⁸ Η **προκατάληψη** λειτουργεί κυρίως με τη χρήση της στερεοτυπικής σκέψης, εμφανίζεται με την έκφραση αρνητικών συναισθημάτων, την εκδήλωση εχθρικής ή ρατσιστικής συμπεριφοράς προς τα μέλη μιας ομάδας, στοιχειοθετεί συγκεκριμένη κοινωνική στάση. Η προκατάληψη και οι διακρίσεις σε βάρος ατόμων λόγω της εθνικότητας ή του χρώματός τους, των διαφορετικών κοινωνικών ή σωματικών διαφορών τους συνθέτει το **ρατσισμό**. Ρατσιστής χαρακτηρίζεται εκείνος που πιστεύει ότι μερικά άτομα, είναι ανώτερα ή κατώτερα, εξαιτίας των εθνικών ή φυλετικών τους χαρακτηριστικών (Giddens, 2002).

⁹⁹ Οι άνθρωποι αφήνουν το φόβο και το θυμό τους να εκδηλωθεί εναντίον «αποδιοπομπαίων τράγων». Ο όρος προέρχεται από τους Εβραίους, οι οποίοι κάθε χρόνο φόρτωναν τελετουργικά όλα τους τα αμαρτήματα σε έναν τράγο, τον οποίο στη συνέχεια τον έδωχαν στην έρημο (Θεμελή, 2010). Η προσφυγή σε αποδιοπομπαίους τράγους γίνεται συνήθως σε βάρος ομάδων που είναι εύκολα διακριτές και σχετικά αδύναμες (Giddens, 2002). Οι **διακρίσεις** αποτελούν ενεργητικές κοινωνικές διαδικασίες που δημιουργούν εκφράζουν και διατηρούν διαφορές στην κατανομή της εξουσίας, των οικονομικών πόρων και του γοήτρου (Τατά Αρσέλ, 2010).

🦋 «Προσοχή! υπάρχει μια Τσιγγάνα πίσω σου!» (σκηνή στο λεωφορείο).

🦋 «Τι περιμένεις, δεν ξέρουμε από πού κρατάει η σκούφια της! Κάποια στιγμή θα την πιάνανε»
(λέγεται για μια αλλοδαπή κρατούμενη που είναι υπόδικη).

Στην έκφραση των συγκεκριμένων αντιλήψεων η δύναμη, η σκληράδα και η υπευθυνότητα χαρακτηρίζει τους άνδρες, η γλυκύτητα και το συναίσθημα ανήκει στις γυναίκες. Η εγκληματικότητα αποδίδεται στους μετανάστες και τους τσιγγάνους.

Οι συνέπειες της κατηγοριοποίησης που καθορίζεται από τα στερεότυπα:

- επηρεάζουν σημαντικά τον τρόπο με τον οποίο σκεφτόμαστε για τους άλλους
- μπορεί να προκαλέσουν αυτόματα προκατάληψη
- διαιωνίζονται
- προσβάλλουν την προσωπικότητα και την αυτοεκτίμηση των «θυμάτων – στόχων»¹⁰⁰

Νεαρή κρατούμενη Ρομά, έγκυος, με άλλα 2 παιδιά εκτός φυλακής, που δεν έχει πάει καθόλου στο σχολείο κατηγοριοποιείται ανάλογα με το ρόλο της ως «γυναίκα», «μητέρα», «κρατούμενη», αλλά και σύμφωνα με την πολιτισμική της ταυτότητα, την ηλικία, το μορφωτικό επίπεδο. Η εικόνα της γυναίκας αυτής δομείται απέναντι στους άλλους σύμφωνα με την εκτίμηση των πληροφοριών που συλλέγουν, σχετικά με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της και με την τοποθέτησή τους σε διαφορετικές κατηγορίες κοινωνικών στερεοτύπων. Τα κοινωνικά στερεότυπα χαρακτηρίζουν μεγάλο αριθμό ατόμων ή αφορούν σε συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες και συνδέονται άμεσα με την έννοια της κοινωνικής ταυτότητας.

¹⁰⁰ Θεμελή, 2010

4.2.2 Ευάλωτες ομάδες στη φυλακή

Ο όρος **ευάλωτες ή ευπαθείς κοινωνικές ομάδες** δεν αποτελεί νομική έννοια που προσδιορίζεται ακριβώς. Ευάλωτες ομάδες του πληθυσμού μπορούν να χαρακτηριστούν οι ομάδες που βιώνουν αποκλεισμό¹⁰¹ στην κοινωνία στην οποία διαβιών. Ο κοινωνικός αποκλεισμός δεν είναι μια κατάσταση, αλλά μια διαδικασία έκπτωσης που συνδέεται με την ανισότητα και τη φτώχεια. Έχει στατική, αλλά και δυναμική μορφή, αντιστοιχεί με παρεμπόδιση συμμετοχής στον κοινωνικό πλούτο, έλλειψη νομικής προστασίας και δικαιωμάτων, ρατσισμό και περιθωριοποίηση.

Στη φυλακή οι κρατούμενοι, συνήθως, βιώνουν πολλαπλούς αποκλεισμούς, επειδή συγκεντρώνουν χαρακτηριστικά περισσότερων κοινωνικά ευάλωτων ομάδων. Ένας κρατούμενος μπορεί να προσδιορίζεται από διαφορετικές ταυτότητες (*αλλοδαπός, μετανάστης, τοξικοεξαρτημένος, φορέας του HIV/AIDS, ψυχικά ασθενής, μακροχρόνια έγκλειστος*). Ο πληθυσμός των φυλακών στη χώρα μας αντιπροσωπεύεται σε μεγάλο βαθμό από μετανάστες, τσιγγάνους, αλλά και εξαιτίας των κοινωνικών και οικονομικών ανακατατάξεων, σε πολύ μικρότερο αριθμό, από εκπροσώπους των μεσαίων και μεσοαστικών στρωμάτων (Βιδάλη, 2008).

Σύμφωνα, βέβαια, με το άρθρο 3 του Σ.Κ. (ν. 2776/1999) απαγορεύεται κάθε δυσμενής διακριτική μεταχείριση των κρατουμένων, ανεξαρτήτως φυλής, χρώματος, εθνικής ή κοινωνικής καταγωγής, ιδεολογικών πεποιθήσεων, θρησκευματος ή περιουσίας. Ειδική μεταχείριση επιφυλάσσει ο νομοθέτης υπέρ των κρατουμένων για να αντιμετωπίσουν τις ανάγκες τους, οι οποίες δημιουργούνται από την πραγματική ή νομική κατάσταση στην οποία βρίσκονται. Η θετική αυτή διακριτική μεταχείριση αφορά σε γυναίκες και άνδρες, ανηλίκους και ενηλίκους, έγγαμους και άγαμους, υπόδικους, αλλά και κατάδικους.

Στη φυλακή οι κρατούμενοι/ες αποκτούν ιδιαίτερα χαρακτηριστικά ή καλύτερα υποδύονται ρόλους, έτσι ώστε να καλύψουν τις ανάγκες τους υιοθετώντας συγκεκριμένες συμπεριφορές και στάσεις (βία, απομόνωση, αδράνεια, χρήση εξαρτησιογόνων ουσιών, προσαρμογή). Οι ανάγκες των κρατουμένων διαφοροποιούνται ανάλογα με την ευαλωτότητα των χαρακτηριστικών της ταυτότητάς τους κυρίως εξαιτίας του φύλου, της ηλικίας, της εθνικής καταγωγής, της πολιτισμικής

¹⁰¹ Ο Τσιάκαλος (1998, σ. 58) σημειώνει ότι «κοινωνικός αποκλεισμός είναι η παρεμπόδιση απορρόφησης κοινωνικών και δημόσιων αγαθών, όπως της εκπαίδευσης (...) η έλλειψη των οποίων οδηγεί, συνήθως και στην οικονομική ανέχεια και στην περιθωριοποίηση (...), χαρακτηρίζει, δηλαδή, τόσο μια κατάσταση όσο και μια διαδικασία».

κουλτούρας, του λόγου εισόδου στη χώρα, του χρόνου έκτισης της ποινής, της κατάστασης της σωματικής και ψυχικής τους υγείας, του αδικήματος για το οποίο κατηγορούνται.

Περισσότερο ευάλωτες ομάδες κρατουμένων χαρακτηρίζονται:

- Οι γυναίκες
- Οι ανήλικοι
- Οι αλλοδαποί
- Οι Ρομά
- Οι ψυχικά ασθενείς
- Οι χρήστες
- Οι υπόδικοι
- Οι μακροχρόνια έγκλειστοι
- Οι ασθενείς χρόνιων παθήσεων
- Οι κρατούμενοι της τρίτης ηλικίας

4.2.2.1 Χαρακτηριστικά και ανάγκες των γυναικών κρατουμένων

Θεατρική ομάδα κρατουμένων γυναικών στο Κατάστημα Κράτησης Κορυδαλλού

Η ιδρυματοποίηση, ο συνεχής φόβος της τιμωρίας, τα συναισθήματα αβεβαιότητας και ανασφάλειας εξαιτίας της έλλειψης ιδιωτικής ζωής και της συνεχούς εποπτείας αποτελούν συνέπειες του εγκλεισμού, οι οποίες επηρεάζουν περισσότερο τις γυναίκες κρατούμενες (Kilroy & George, 2010). Οι κρατούμενες βιώνουν πιο δραματικά τα δεινά του εγκλεισμού, είναι, συνήθως, αόρατες στις απόπειρες αναθεώρησης του σωφρονιστικού συστήματος, το οποίο είναι προσανατολισμένο και προσαρμοσμένο στις ανάγκες των αντρών. Οι ανάγκες τους διαφοροποιούνται σημαντικά από εκείνες των αντρών κρατουμένων και συχνά αγνοούνται ή αποκρύπτονται. Οι συνθήκες κράτησης στις ελληνικές φυλακές, τις περισσότερες φορές, καθιστούν εξαιρετικά δύσκολη τη διαβίωση των γυναικών, εγκύων, μητέρων, ανηλίκων, αλλοδαπών, Ρομά, χρηστριών κρατουμένων.

Οι κρατούμενες γυναίκες στην Ευρώπη αποτελούν το 4,5% με 5% κατά μέσο όρο του συνολικού πληθυσμού των κρατουμένων και η πλειοψηφία τους είναι ηλικίας από 20 μέχρι 40 ετών. Το ποσοστό αυτό φαίνεται να αυξάνεται σε πολλές Ευρωπαϊκές χώρες, παρόλο που 9 στις 10 κρατούμενες γυναίκες καταδικάζονται για μη βίαιες παραβάσεις¹⁰². Στη χώρα μας οι γυναίκες κρατούμενες υπολογίζονται περίπου στο 5% του συνολικού πληθυσμού των φυλακών. Το 1/3 του συνόλου των κρατουμένων γυναικών είναι αλλοδαπές και πάνω από το 1/3 είναι υπόδικες, ενώ το 23,75% του συνόλου των γυναικών κρατουμένων εκτίουν ποινή πάνω από 10 έτη και το ποσοστό των γυναικών με ποινή ισόβιας κάθειρξης ανέρχεται στο 7,24%.¹⁰³ Οι γυναίκες αλλοδαπές κρατούμενες αποτελούν μόνο το 3,56% του συνολικού αριθμού των αλλοδαπών κρατουμένων, ενώ οι Ελληνίδες κρατούμενες ανέρχονται στο 7,74% του συνολικού αριθμού των Ελλήνων κρατουμένων.

Σε πολλές χώρες ο αριθμός των υπόδικων γυναικών είναι ίσος ή και μεγαλύτερος από τον αριθμό των καταδίκων κρατουμένων γυναικών¹⁰⁴. Οι περισσότερες κρατούνται για εγκλήματα που έχουν σχέση είτε άμεσα με παραβάσεις του νόμου περί ναρκωτικών (19,48%), είτε έμμεσα για εγκλήματα που τελούνται εξαιτίας της εμπλοκής τους με τη χρήση ουσιών. Η εμπλοκή τους σε βίαια

¹⁰² Καρβέλη, Πητρούλακη & Νικολαΐδης, 2012

¹⁰³ Πηγή ΥΔΑΔ, Μάιος, 2017

¹⁰⁴ WHO Regional Office for Europe, 2009

εγκλήματα είναι μικρότερη από ότι στους άνδρες, ενώ είναι, συνήθως, θύματα ενδοοικογενειακής βίας¹⁰⁵.

Πολλές κρατούμενες μεγάλωσαν σε δυσλειτουργικές οικογένειες, κυρίως εξαιτίας της χρήσης αλκοόλ και ουσιών από τους γονείς τους¹⁰⁶, επομένως έχουν βιώσει, από τα πρώτα χρόνια της ζωής τους, συναισθηματική στέρηση, εγκατάλειψη, υποτίμηση, απόρριψη, κακοποιητικές συμπεριφορές (από τον πατέρα, τον σύζυγο ή τον σύντροφό τους ή από άλλα πρόσωπα του στενού οικογενειακού περιβάλλοντός του και λιγότερο από τη μητέρα) αποτελούν ομάδα υψηλού κινδύνου για χρήση ναρκωτικών ουσιών, στην πλειοψηφία τους είναι άνεργες, μητέρες, ανύπαντρες μητέρες, διαζευγμένες, χήρες ή πρόσφατα χωρισμένες και αρκετές από αυτές είχαν αποκλειστικά τη φροντίδα του παιδιού ή και της οικογένειά τους.

Οι κρατούμενες γυναίκες φαίνεται να αντιμετωπίζουν προβλήματα ψυχικής υγείας¹⁰⁷ σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό από το γενικό πληθυσμό αλλά και από τον πληθυσμό των ανδρών κρατουμένων¹⁰⁸, με υψηλότερα ποσοστά κατά την πρώτη περίοδο του εγκλεισμού. Πριν από τον εγκλεισμό σε μεγάλο αριθμό γυναικών έχει γίνει διάγνωση σοβαρής ψυχικής ασθένειας¹⁰⁹. Επιπλέον, μέσα στη φυλακή παρατηρείται ότι οι γυναίκες κρατούμενες είναι πιο πιθανό να αυτοτραυματίζονται επανειλημμένα και να κάνουν απόπειρες αυτοκτονίας, σε σύγκριση με τους άνδρες κρατούμενους¹¹⁰. Οι περισσότερες γυναίκες με παραβατική συμπεριφορά φαίνεται «να έχουν επιζήσει από ψυχικό τραύμα» καθώς έχουν εμπειρίες σωματικής ή/και σεξουαλικής κακοποίησης ως παιδιά και ως ενήλικες¹¹¹ κυρίως, από μέλη της οικογένειας ή από το στενό οικογενειακό περιβάλλον τους. Το ψυχικό τραύμα ενδέχεται να παρεμποδίσει την ψυχολογική τους ανάπτυξη. Είναι γυναίκες που χαρακτηρίζονται από συναισθηματική ανασφάλεια και χαμηλή αυτοεκτίμηση εξαιτίας της κακοποίησης, της απόρριψης και της εγκατάλειψης. Κρατούμενες γυναίκες, θύματα κακοποίησης που υφίστανται σωματική έρευνα ή που πρέπει να κάνουν μπάνιο κοντά σε άνδρες σωφρονιστικούς υπαλλήλους ή όταν κάποιος υπάλληλος από το προσωπικό της

¹⁰⁵ Australian Bureau of Statistics (ABS). (2007). Year Book Australia 2007, catalogue number 4517.0. Canberra: Australian Bureau of Statistics.

¹⁰⁶ Sandifer, 2008, όπ. αναφ. στο Καρβέλη κ. συν. 2012

¹⁰⁷ Διαταραχή μετατραυματικού στρες, κατάθλιψη, άγχος, φοβίες, νευρώσεις), τοξικοεξάρτησης, αλκοολισμού και αυτοκαταστροφικής συμπεριφοράς

¹⁰⁸ WHO Regional Office for Europe, 2009

¹⁰⁹ Veysey, 1997

¹¹⁰ Quaker Council for European Affairs, 2007, όπ. αναφ. στο Καρβέλη, Πετρουλάκη & Νικολαΐδης, Γ., 2012.

¹¹¹ Covington, 2002, 2007

φυλακής τους απευθύνει το λόγο δυνατά ή υβριστικά αναβιώνουν την επώδυνη μνήμη παλαιότερων εμπειριών κακοποίησης.

Κρατούμενες που εισέρχονται στη φυλακή υγιείς κινδυνεύουν να αποφυλακιστούν έχοντας από απλές δερματικές νόσους και οδοντιατρικά προβλήματα μέχρι HIV/AIDS, HBV, HCV, προβλήματα χρήσης ουσιών και κακή ψυχική υγεία¹¹² ή/και εμφανίζουν αδυναμία ανάρρωσης από ήδη υπάρχουσα ασθένεια. Παρατηρείται υψηλό ποσοστό χρήσης ναρκωτικών και εξάρτησης ειδικά στις φυλακές που κρατούνται γυναίκες. Παρατηρείται, επίσης, ότι για ορισμένες γυναίκες η φυλακή αποτελεί τον πρώτο ασφαλή τόπο διαβίωσης, συγκριτικά με τις εμπειρίες βίας που βίωναν στο σπίτι τους ή στο δρόμο¹¹³.

Φωτο: Balamos Teatro¹¹⁴

Η έλλειψη ιδιωτικού χώρου και οι συνθήκες διαβίωσης στη φυλακή δημιουργούν μεγάλη συναισθηματική ανασφάλεια. Οι γυναίκες κρατούμενες εμφανίζουν συγκινησιακές και συναισθηματικές αντιδράσεις, πολύ συχνά αποτραβιούνται από την πραγματικότητα της φυλακής ή σπανιότερα αναπτύσσουν επιθετική συμπεριφορά, ζώντας στην ένταση ενός κλειστού ιδρύματος και βιώνοντας την απώλεια της οικογένειάς τους¹¹⁵. Η ικανοποίηση της ανάγκης των γυναικών για καλύτερη επικοινωνία με το οικογενειακό και κοινωνικό τους περιβάλλον, για εργασία, για εκπαίδευση, αλλά κυρίως για τη φροντίδα της υγείας τους και των παιδιών τους βρίσκεται σε συνεχή διαπραγμάτευση εξαιτίας της ασφάλειας των φυλακών.

¹¹² WHO Regional Office for Europe, 2009.

¹¹³ Covington, 2007

¹¹⁴ Κρατούμενες από τη θεατρική ομάδα στη φυλακή Giudecca της Βενετίας.

¹¹⁵ Μητροσύλη & Φρονίμου, 2006

Μητέρες κρατούμενες

Η μεγάλη πλειοψηφία των κρατουμένων γυναικών, περίπου 77%, είναι μητέρες ή πρόκειται να γίνουν μητέρες¹¹⁶. Ο μητρικός ρόλος της γυναίκας κλονίζεται με τον εγκλεισμό της¹¹⁷. Ο εγκλεισμός στιγματίζει όχι μόνον την ίδια την κρατούμενη, αλλά και την οικογένειά της και κυρίως τα παιδιά της.

Η μητέρα κρατούμενη μπορεί να είναι:

- α) γυναίκα που γεννά το παιδί της στη φυλακή,*
- β) μητέρα που κρατά το νήπιο στη φυλακή μέχρι να γίνει τριών ετών*
- γ) μητέρα της οποίας το παιδί ζει εκτός φυλακής.*

Μέσα στη φυλακή οι μητέρες κρατούμενες διακατέχονται από συναισθήματα πόνου, θυμού, αποτυχίας, ντροπής και ενοχής, αυξημένου άγχους εξαιτίας της ανεπάρκειάς τους στο γονεϊκό ρόλο. Το πρόβλημα γίνεται μεγαλύτερο για τις μητέρες κρατούμενες, οι οποίες δεν έχουν σε ποιόν να αφήσουν τα ανήλικα παιδιά τους ή όταν δεν ξέρουν τι απόφαση να πάρουν σχετικά με τα παιδιά τους μέχρι να γίνουν τριών χρονών :

«να τα κρατήσουν μαζί τους στη φυλακή ή να τα αποχωριστούν και να μεγαλώσουν εκτός φυλακής»;

Θέτοντας την πολυπλοκότητα του ζητήματος με γνώμονα την προστασία των δικαιωμάτων των παιδιών, η φυλακή δεν είναι ένας ασφαλής χώρος για τις έγκυες γυναίκες, τα νεογέννητα και τα μικρά παιδιά, αλλά και δεν συνιστάται η απομάκρυνση από τις μητέρες τους¹¹⁸. Τα παιδιά των κρατουμένων γυναικών, είτε βρίσκονται μέσα στη φυλακή με τη μητέρα τους, είτε ζουν «εκτός των τειχών», αντιμετωπίζουν σημαντικούς κοινωνικούς περιορισμούς που απορρέουν από το ιδρυματικό περιβάλλον της φυλακής και διλήμματα όπως *«μητρική αγκαλιά» ή «ομαλή κοινωνικοποίηση εκτός φυλακής»;*

Πρόσφατα δόθηκε η δυνατότητα σε κρατούμενες μητέρες ανήλικων τέκνων μέχρι 8 ετών να εκτίσουν την ποινή τους ή τμήμα της με κατ' οίκον περιορισμό (άρθρο 20 του ν. 4322/2015), ειδικά όταν η βαρύτητα του αδικήματος τους, σε συνάρτηση με το συμφέρον του ανηλίκου το επιτρέπει.

¹¹⁶ Μηλιώνη, 2012

¹¹⁷ Πανούσης, 2003, Μητροσύλη & Φρονίμου, 2007

¹¹⁸ Μητροσύλη & Φρονίμου, 2006

(Φωτο: Fernando Vergara, 2014¹¹⁹)

Μητέρες που δεν συμβιώνουν με τα παιδιά τους μέσα στη φυλακή

Η επαφή με τα παιδιά τους διακόπτεται για τη συντριπτική πλειοψηφία των κρατούμενων μητέρων με την είσοδό τους στη φυλακή¹²⁰. Η απώλεια και η ρήξη στη σχέση με τα παιδιά τους αποτελούν τη βασική αιτία του πόνου που βιώνουν οι κρατούμενες μητέρες¹²¹, ο οποίος, συχνά, εκφράζεται με έντονη αντίσταση στους κανόνες της φυλακής. Οι κρατούμενες μητέρες, δεν μπορούν να βασιστούν στον σύζυγο ή στον σύντροφο για τη φροντίδα των παιδιών τους. Έχουν χαμηλό μορφωτικό επίπεδο, αλλά και το αντίστοιχο μορφωτικό επίπεδο των συζύγων τους είναι επίσης χαμηλό και επιπλέον αδυνατούν με τις επαγγελματικές δεξιότητες που διαθέτουν να καλύψουν τις οικογενειακές ανάγκες τους.

Η πλειοψηφία των κρατουμένων γυναικών βρίσκεται σε μεγάλη γεωγραφική απόσταση από τα παιδιά τους, η οικογένειά της και η ίδια αντιμετωπίζουν σοβαρά οικονομικά προβλήματα, επομένως η επικοινωνία μαζί τους πραγματοποιείται, κυρίως, μέσω αλληλογραφίας ή τηλεφώνου. Πριν τον εγκλεισμό οι περισσότερες κρατούμενες μητέρες είχαν τη φροντίδα του παιδιού, αλλά και μετά την αποφυλάκισή τους, τις περισσότερες φορές, εξακολουθούν να αποτελούν το μοναδικό πρόσωπο φροντίδας των παιδιών τους.

¹¹⁹ Κρατούμενες από τη φυλακή γυναικών El Buen Pastor παρουσιάζουν την ελληνική τραγωδία “Αντιγόνη” κατά τη διάρκεια του 2ου Φεστιβάλ Θεάτρου Κρατουμένων στην Μπογκοτά, Κολομβία

¹²⁰ Πιτσελά, 2016.

¹²¹ European Parliament (2008, February). *Report on the situation of women in prison and the impact of the imprisonment of parents on social and family life*. (Publication No. A6-0033/2008). <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?language=EN&reference=A6-0033/2008>

Ο εγκλεισμός της μητέρας επιφέρει επώδυνη αλλαγή στην εξέλιξη της ζωής των παιδιών τους αισθάνονται ντροπή και απομακρύνονται ή αποκλείονται από τις παρέες των συνομηλίκων τους. Εφόσον δεν μένουν με τον πατέρα, τους γονείς της μητέρας ή του πατέρα, ένας αριθμός μεγαλύτερων παιδιών βρίσκονται μόνα τους στο σπίτι ή με κάποιο φίλο και αρκετά από αυτά διακόπτουν το σχολείο. Σε μικρό αριθμό περιπτώσεων το παιδί καταλήγει σε κάποιο ίδρυμα.¹²²

Τα ερευνητικά δεδομένα δείχνουν ότι οι περισσότερες **κρατούμενες μητέρες, εξαρτημένες από ουσίες** έχουν δυσκολία να ανταποκριθούν στις ευθύνες του ρόλου τους ως βασικού προσώπου φροντίδας των παιδιών τους καθώς αναπτύσσουν ανεπάρκεια σε σχέση με τη γονεϊκή τους συμπεριφορά πριν τον εγκλεισμό τους¹²³.

Οι **υπόδικες κρατούμενες**, πολλές φορές, υφίστανται περιορισμούς στη διατήρηση επικοινωνίας με την οικογένεια τους. Οι **έγκυες κρατούμενες** ανησυχούν για το περιβάλλον στο οποίο θα γεννηθεί το παιδί τους, βιώνουν πρόωρα τον αποχωρισμό του και χρειάζονται αυξημένη ιατρική φροντίδα την οποία δεν μπορεί να παρέχει το σύστημα της φυλακής.

Μητέρες κρατούμενες που συμβιώνουν με τα παιδιά τους μέσα στη φυλακή

Η ευημερία των παιδιών πρέπει να είναι το καθοριστικό κριτήριο για να βρίσκεται το παιδί μαζί με τη μητέρα του στη φυλακή, αλλά αυτό προϋποθέτει την ύπαρξη ενός περιβάλλοντος που εξυπηρετεί τις ανάγκες του παιδιού και της μητέρας. Στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες, όπως και στην Ελλάδα τα παιδιά των κρατούμενων μητέρων μπορούν να μείνουν στη φυλακή μαζί τους μέχρι και την ηλικία των 3 ετών¹²⁴ (αρ. 13 και 21 Σ.Κ.) σε έναν ειδικά διαμορφωμένο χώρο.

Μετά την ηλικία των 3 ετών το παιδί απομακρύνεται από τη μητέρα και, εφόσον δεν υπάρχει κατάλληλο περιβάλλον για τη φροντίδα του, αυτή ανατίθεται σε κάποιο ίδρυμα, σύμφωνα με την κρίση του αρμόδιου δικαστικού λειτουργού και έπειτα από ακρόαση των γονέων (άρθρο 13 § 3 Σ.Κ.).

Η μητέρα είναι αποκλειστικά υπεύθυνη για τη φροντίδα του παιδιού της μέσα στη φυλακή και η σωματική εγγύτητα που του παρέχει είναι κρίσιμης σημασίας για την ανάπτυξη ενός ασφαλούς συναισθηματικού δεσμού μεταξύ τους¹²⁵. Η αντίθετη άποψη ισχυρίζεται ότι το φτωχό περιβάλλον της φυλακής, όχι μόνο περιορίζει την ελευθερία του παιδιού, αλλά επιδρά αρνητικά και στη γνωστική του ανάπτυξη. Επιπλέον χρειάζεται να σημειωθεί ότι ο αποχωρισμός μετά την ηλικία των 3 ετών δημιουργεί σοβαρά προβλήματα και

¹²² Μηλιώνη, 2012

¹²³ Hanlon, O'Grady, Bennett-Sears & Callaman, 2004

¹²⁴ WHO Regional Office for Europe, 2009

¹²⁵ Goshin & Byrne, 2009, όπ. αναφ. στο όπ. αναφ. στο Καρβέλη κ.συν., 2012

στη μητέρα που παραμένει έγκλειστη και στο παιδί που ξαφνικά βρίσκεται σε μια «άλλη» καθημερινότητα, με ένα «άλλο» πρόσωπο που θα αναλάβει τη φροντίδα του.

Λιγότερες ευκαιρίες για τις γυναίκες κρατούμενες

Οι γυναίκες κρατούμενες πριν τον εγκλεισμό τους αντιμετωπίζουν στην πλειοψηφία τους σημαντικά προβλήματα φτώχειας και ανεργίας. Οι θέσεις εργασίας είναι λιγότερες σε σχέση με το συνολικό αριθμό των κρατουμένων γυναικών. Οι περισσότερες απασχολούνται σε εργασίες, οι οποίες δεν προσδίδουν επαγγελματικές δεξιότητες και δεν δημιουργούν τις συνθήκες να αισθανθούν «παραγωγικές», όπως αντίστοιχα οι άνδρες κρατούμενοι, οι οποίοι έχουν τη δυνατότητα να εκτίσουν την ποινή τους σε αγροτικές φυλακές ή να εργαστούν σε άλλες παραγωγικές δραστηριότητες.

Στο δημοτικό σχολείο, αλλά και στο Σχολείο Δεύτερης Ευκαιρίας συμμετέχει ένας μικρός αριθμός κρατουμένων γυναικών και στη θεραπευτική κοινότητα του ΚΕΘΕΑ ΕΝ ΔΡΑΣΕΙ, ενώ δεν υπάρχει η δυνατότητα να συμμετέχουν αλλοδαπές κρατούμενες που δεν γνωρίζουν ελληνικά. Μια σοβαρή διάκριση που υφίστανται, επίσης, είναι η αδυναμία κράτησής τους στο Νοσοκομείο ή το Ψυχιατρείο Κρατουμένων στο οποίο εγκλείονται μόνο άνδρες κρατούμενοι.

Οι ανάγκες των γυναικών κρατουμένων καθορίζονται κυρίως από τα προβλήματα χρήσης ουσιών ή αλκοόλ, την κατάσταση της ψυχικής τους υγείας, τη σχέση τους με την οικογένεια και κυρίως με τα παιδιά τους, το επίπεδο της αυτοεκτίμησής τους.

Ιδιαίτερες ανάγκες έχουν οι αλλοδαπές κρατούμενες εξαιτίας της αδυναμίας τους να επικοινωνήσουν, στην ελληνική γλώσσα, οι ανήλικες κρατούμενες που στερούνται τις ευκαιρίες που έχουν οι ανήλικοι κρατούμενοι για εκπαίδευση, επαγγελματική κατάρτιση και θεραπεία, οι Ρομά κρατούμενες (νεαρές μητέρες, μεγάλος αριθμός παιδιών, έλλειψη φροντίδας της υγείας τους, διαφορετικές πολιτισμικές συνήθειες). Ο σχεδιασμός και η εφαρμογή παρεμβάσεων για γυναίκες κρατούμενες απαιτεί τη γνώση των ιδιαίτερων αναγκών τους και τη δυνατότητα πρόβλεψης της αποτελεσματικότητάς τους με μεγαλύτερη ευστοχία. *«Για να είναι αποτελεσματική μια παρέμβαση πρέπει (...) να λαμβάνει υπόψη το πλαίσιο της ζωής αυτών των γυναικών»¹²⁶.*

Δραστηριότητα 2

Συζητείστε σε ομάδες εργασίας τη δυνατότητα εφαρμογής ενός παρόμοιου μέτρου: *«Η φυλακή Boronia, στην οποία κρατούνται γυναίκες που πρόκειται να αποφυλακιστούν και οι οποίες συνιστούν περίπου το ¼ του συνόλου των έγκλειστων γυναικών στη Δυτική Αυστραλία,*

¹²⁶ Abbott & Kerr, 1995

διαθέτει ένα σύστημα τηλεπίσκεψης που χρησιμοποιείται από κρατούμενες γυναίκες των οποίων ο τόπος κατοικίας βρίσκεται μακριά από τον προαναφερθέντα χώρο κράτησής τους»¹²⁷.

- Ποιο δικαίωμα των κρατουμένων γυναικών προστατεύεται;
- Με ποιον τρόπο θεωρείτε ότι θα μπορούσατε να συμβάλλετε στην εφαρμογή του στη χώρα μας;
- Γνωρίζετε εάν αντίστοιχο μέτρο έχει ήδη εφαρμοστεί και με ποια αποτελέσματα;

Διάρκεια: 15΄

Δραστηριότητα 3

Χρησιμοποιώντας τον καταιγισμό ιδεών ζητείστε από τους εκπαιδευόμενους να αναφέρουν συγκεκριμένα τις διαφορές που πιστεύουν ότι χρειάζεται να διέπουν τη μεταχείριση των γυναικών κρατουμένων στα καταστήματα κράτησης που εκτίουν την ποινή τους. Συγκεκριμένα καταγράψτε τις απόψεις τους ως προς 1) τα μέτρα ασφαλείας, 2) τα επισκεπτήρια και 3) την προσωρινή έξοδο των κρατουμένων γυναικών στο νοσοκομείο. Στο τέλος κατηγοριοποιείτε όσα ειπώθηκαν σύμφωνα με τις διαφορές, αλλά και τις ομοιότητες που θεωρούν τα μέλη της εκπαιδευτικής ομάδας ότι ισχύουν στη μεταχείριση των κρατουμένων ανάλογα με το φύλο στις 3 παραπάνω περιπτώσεις. Για αφορμή στη συζήτηση δώστε το παρακάτω κείμενο¹²⁸:

«Οι κανόνες οι οποίοι διέπουν τις γυναικείες φυλακές θα πρέπει να είναι διαφορετικοί από τους κανόνες που διέπουν τις ανδρικές, περιλαμβανομένων και εκείνων που αφορούν:

- *τα μέτρα ασφαλείας που εφαρμόζονται τόσο στα κτήρια της φυλακής όσο και περιμετρικά της, όπως είναι οι κιγκλίδες, τα αγκαθωτά συρματοπλέγματα, τα υψηλά τείχη και οι ένοπλοι φρουροί,*

¹²⁷ Απόσπασμα από την Έκθεση αποστολής του Διεθνούς Κέντρου Σωφρονιστικών Μελετών [ICPS], 2008, (Coyle, 2009)

¹²⁸ Απόσπασμα από το Κέντρο της Γενεύης για τον Δημοκρατικό Έλεγχο των Ενόπλων Δυνάμεων στο *Εγχειρίδιο μεταρρύθμισης του τομέα αναφορικά με το φύλο και την ασφάλεια* του Διεθνούς Κέντρου Σωφρονιστικών Μελετών (Coyle, 2009).

- τη μεταχείριση των επισκεπτών και τις ρυθμίσεις που αφορούν τις επισκέψεις από τα μέλη της οικογένειας,
- τις διαδικασίες που πρέπει να ακολουθούνται όταν οι γυναίκες εξέρχονται προσωρινά από τη φυλακή, για παράδειγμα όταν διακομίζονται σε νοσοκομείο».

Διάρκεια: 15΄

4.2.2.2. Χαρακτηριστικά και ανάγκες ανήλικων κρατουμένων

Η «ανηλικότητα» αναγνωρίζεται από το νομοθέτη ως ένα ιδιαίτερο στάδιο στην εξέλιξη της ανθρώπινης ζωής. Ο ανήλικος δεν είναι «μικρός ενήλικος» γι' αυτό έχει ανάγκη από ειδική προσέγγιση και εξειδικευμένη μεταχείριση. Ο όρος «νεαροί κρατούμενοι» (άρθρο 12 Σ.Κ.) περιλαμβάνει εκτός από τους εφήβους και τα άτομα μετεφηβικής ηλικίας (18-21 ετών).

Παρατηρείται ότι η συμμετοχή των ανήλικων κρατουμένων στον πληθυσμό των φυλακών κινείται σε πολύ χαμηλά επίπεδα λόγω των μεταρρυθμίσεων του ποινικού δικαίου ανηλίκων με τον ν. 4322/2015. Συγκεκριμένα αυξήθηκε στο 15^ο έτος από το 13^ο έτος η ηλικία ικανότητας προς καταλογισμό ανηλίκου (άρ. 7) και η κράτηση των ανηλίκων (άρ. 2) περιορίστηκε στα πολύ σοβαρά εγκλήματα (ανθρωποκτονία, βιασμό), στοχεύοντας έτσι στην ορθολογικότερη επιβολή των στερητικών μέτρων κατά ανηλίκων. Μέσω της ρύθμισης επιχειρήθηκε η ελαχιστοποίηση του εγκλεισμού ανήλικων παραβατών, επιδιώκοντας την εναρμόνιση με την πρόβλεψη της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού (ν. 2101/1992), στην οποία ρητά αναφέρεται ότι η σύλληψη, κράτηση ή φυλάκιση των ανηλίκων θα πρέπει να αποτελεί το έσχατο μέτρο και για τον ελάχιστο αναγκαίο χρόνο. Ανήλικοι κάτω των 18 ετών δεν θα κρατούνται σε φυλακή ενηλίκων, αλλά σε κατάσταση ειδικά σχεδιασμένο για τον σκοπό αυτό.

Με ιδιαίτερη φροντίδα αντιμετωπίζεται η διαβίωση των ανηλίκων στη φυλακή, στις εξαιρετικές περιπτώσεις φυλάκισής τους, θέτοντας ως προτεραιότητα την ολοκλήρωση της υποχρεωτικής εκπαίδευσης, παρέχοντας τη δυνατότητα άμεσης πρόσβασης σε εκπαιδευτικά, ψυχαγωγικά προγράμματα, ψυχολογική υποστήριξη, αλλά και σε άλλες ευκαιρίες αντίστοιχες με αυτές που μπορεί να έχουν οι ανήλικοι στην κοινότητα¹²⁹.

Τα παιδιά και τα νεαρά άτομα χρειάζονται ειδική μεταχείριση και κρατούνται σε ειδικά καταστήματα κράτησης επειδή α) είναι πιο εύλωτα από τους ενηλίκους και χρειάζονται προστασία από πράξεις βίας ή

¹²⁹ Σωφρονιστικός Κώδικας (ν. 2776/1999, άρ. 12, 2). Ευρωπαϊκοί Σωφρονιστικοί Κανόνες [Σύσταση R (2006) 2 που υιοθετήθηκε από την Επιτροπή των Υπουργών την 11.1.2006, κατά την 952η συνάντηση των Εκπροσώπων των Υπουργών]

κακοποίησης, β) είναι πιο δεκτικά σε θετικές επιρροές και στην αξιοποίηση της παροχής εκπαιδευτικών και μορφωτικών ευκαιριών¹³⁰.

Ο αριθμός των κρατουμένων στα Ειδικά Καταστήματα Κράτησης Νέων Αυλώνας και Βόλου και στο Ειδικό Αγροτικό Κατάστημα Κράτησης Ανηλίκων Κασσαβέτειας ανέρχεται στο 1,28% του συνολικού αριθμού

Φωτο: Ν. Οικονομόπουλος

κρατουμένων στις ελληνικές φυλακές, με τους υπόδικους να υπολογίζονται περίπου στο 50%. Μόνο το **18,83% είναι ανήλικοι**, ενώ οι αλλοδαποί αποτελούν το 50% του πληθυσμού των συγκεκριμένων καταστημάτων. Ο αριθμός αυτών που εγκλείονται για αδικήματα σχετικά με ναρκωτικά ανέρχεται στο 16,54%, ενώ οι κρατούμενοι με ποινή πάνω από 10 χρόνια αποτελούν το 14,50% με τους περισσότερους να έχουν καταδικαστεί με ποινή μεγαλύτερη από 15 χρόνια.¹³¹

Το μορφωτικό προφίλ της συντριπτικής πλειοψηφίας των κρατουμένων στα 3 αυτά καταστήματα συγκεντρώνεται στο

επίπεδο του δημοτικού, ακολουθεί σε πολύ μικρότερη κλίμακα το γυμνάσιο, ενώ ένα πολύ σημαντικό ποσοστό των κρατουμένων δεν έχουν πάει καθόλου στο σχολείο με το μεγαλύτερο αριθμό να παρατηρείται στο Ε.Α.Κ.Κ.Ν. Κασσαβέτειας¹³². Σημαντικός αριθμός Ελλήνων, κυρίως Ρομά, είναι αναλφάβητοι και μεγάλος αριθμός αλλοδαπών κρατουμένων δεν διαθέτει τη δεξιότητα επικοινωνίας στην ελληνική γλώσσα.

Στοιχεία από την Ετήσια Έκθεση του ΕΚΤΕΠΝ (2016)¹³³ δηλώνουν ότι ο πληθυσμός των ανηλίκων που εισήχθησαν σε δίκη για οποιαδήποτε αιτία παρουσιάζει τα εξής χαρακτηριστικά: Η συντριπτική πλειονότητα (93,3%) είναι άρρενες και το 59,7% των κατηγορουμένων έχουν ελληνική υπηκοότητα. Όσον αφορά το εκπαιδευτικό τους επίπεδο και την εργασιακή τους κατάσταση, το 53% δεν έχει ολοκληρώσει την υποχρεωτική εκπαίδευση, ενώ το 43,3% δεν εργάζεται. Οι ανήλικοι δηλώνουν ως ηλικία έναρξης της χρήσης παράνομων ουσιών τα 14 έτη (16,4%), τα 15 έτη (20,9%), τα 16 έτη (18,7%) και τα 17 έτη (14,2%). Το 41,8% των ανηλίκων δηλώνουν περιστασιακοί χρήστες, το 21,6% μη εξαρτημένοι αλλά συστηματικοί χρήστες, ενώ το 17,9% βρέθηκαν εξαρτημένοι χρήστες. Η κύρια ουσία της χρήσης είναι η κάνναβη. Το 48,5% δεν έχει παρακολουθήσει ποτέ πρόγραμμα συμβουλευτικής και απεξάρτησης, ενώ το 21,6% έχει αποτυχημένες προσπάθειες παρακολούθησης προγράμματος στο ενεργητικό του. Στην συντριπτική τους πλειοψηφία η ηλικία τέλεσης του πρώτου αδικήματος είναι μεταξύ 15 και 16 ετών.

¹³⁰ Coyle, 2002

¹³¹ Πηγή, ΥΔΔΑΔ, Μάιος 2017

¹³² Ρόγκα, 2016

¹³³ ΕΚΤΕΠΝ (Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης και Πληροφόρησης για τα Ναρκωτικά)
<http://www.ektepn.gr/>

Σύμφωνα με έρευνα του ΚΕΘΕΑ (2012)¹³⁴ στα καταστήματα κράτησης ανηλίκων αλλοδαποί ηλικίας κατά μέσο όρο 20 ετών, ιδιαίτερα χαμηλής μόρφωσης, που συλλαμβάνονται για πρώτη φορά και κάνουν περιστασιακή ή συστηματική χρήση ναρκωτικών είναι στην πλειονότητά τους οι ανήλικοι κρατούμενοι, εξαιτίας διαφορετικών παραγόντων, όπως, η απουσία νόμιμων εγγράφων παραμονής στη χώρα, οι επιβαρυνμένες συνθήκες διαβίωσης, η δυσκολία εξασφάλισης βασικών αγαθών με νόμιμους τρόπους, η συχνή απουσία οικογενειακού περιβάλλοντος που να μπορεί να αναλάβει την εποπτεία του ανηλίκου επιτρέποντας την εφαρμογή εναλλακτικών της φυλάκισης μέτρων και, ορισμένες φορές, η προκατάληψη σε διάφορες φάσεις απονομής της ποινικής δικαιοσύνης. Μόνο το 10,9% του συνόλου των κρατουμένων έχει ολοκληρώσει τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Το μεγαλύτερο ποσοστό των νέων κρατουμένων βρίσκεται στη φυλακή κυρίως για κλοπές, ληστείες και αδικήματα σχετικά με τα ναρκωτικά. Για τους περισσότερους αυτή ήταν η πρώτη σύλληψη και 8 στους 10 εκτίουν πρώτη φορά ποινή φυλάκισης. Σχεδόν οι μισοί πριν από τη φυλακή διέμεναν μόνοι ή με φίλους, γεγονός που καταδεικνύει την απουσία ή την ελλιπή λειτουργία του ρόλου της οικογένειας στη ζωή των ανηλίκων, συνθήκη με βαρύνουσα σημασία τόσο για την εμφάνιση όσο και την πρόληψη της παραβατικότητας. Η πλειονότητα των κρατουμένων (58,9%) είχε χρησιμοποιήσει ναρκωτικά κάποια στιγμή στη διάρκεια της ζωής με επικρατέστερη ουσία συστηματικής χρήσης την κάνναβη, 2 στους 5 έχουν κάνει συστηματική χρήση ουσιών, ενώ το 1/3 ανέφερε ότι υπάρχει χρήση ουσιών στη φυλακή.

Οι ανήλικες κρατούμενες αποτελούν μια πολύ μικρή ομάδα ανάμεσα στους ανήλικους κρατούμενους, αλλά και στις γυναίκες κρατούμενες. Η θέση τους στο σωφρονιστικό σύστημα οδηγεί σε ακόμη περισσότερες μειονεκτικές καταστάσεις σε σύγκριση με τους ανήλικους κρατούμενους και τις ενήλικες γυναίκες κρατούμενες. Ειδικά καταστήματα κράτησης για ανήλικες και νεαρές γυναίκες δε λειτουργούν στη χώρα μας. Επιπλέον, μέχρι τώρα δεν έχουν υλοποιηθεί κατάλληλα προγράμματα εκπαίδευσης, εργασίας, θεραπείας και δραστηριοτήτων γι' αυτές. Οι ευκαιρίες κοινωνικής επανένταξης συρρικνώνονται λόγω και της μη λειτουργίας κατάλληλων για την ηλικία τους και προσανατολισμένων στο φύλο τους ομάδων συμβουλευτικής υποστήριξης.

Νέοι και παραβατική συμπεριφορά

Οι ανήλικοι, συνήθως πριν από τον εγκλεισμό τους αντιμετώπιζαν σοβαρά προβλήματα. Ερευνητικά δεδομένα για την παραβατικότητα των εφήβων καταλήγουν ότι το 42% των περιπτώσεων της παράβασης συνδέονται με τη χρήση αλκοόλ, ενώ το 17% των περιπτώσεων συσχετίζονται με τη χρήση ναρκωτικών και

134

<http://www.kethea.gr/%CE%9D%CE%AD%CE%B1/%CE%94%CE%B5%CE%BB%CF%84%CE%AF%CE%B1%CE%A4%CF%8D%CF%80%CE%BF%CF%85/tabid/141/articleType/ArticleView/articleId/310/language/el-GR/Default.aspx> r

το 4% και με τα δύο¹³⁵. Επιπλέον οι ανήλικοι που εκδηλώνουν παραβατική συμπεριφορά προέρχονται από κατώτερα οικονομικοκοινωνικά στρώματα, με διαταραγμένες ενδοοικογενειακές σχέσεις.

Ο εγκλεισμός, η αποκοπή από τον έξω κόσμο, η απομόνωση, η βία και ο εκφοβισμός επιδρούν καταλυτικά στην ήδη ευάλωτη και τραυματισμένη προσωπικότητά τους. Η σχέση με τους γονείς που δεν μπορεί να υπάρξει, αντικαθίσταται με τη σχέση με φίλους που ασκούν την επίδραση που θα έπρεπε να ασκούν οι γονείς. Η παραβατική συμπεριφορά είναι έκφραση απελπισίας, απεγνωσμένη προσπάθεια του εφήβου να καλλιεργήσει την αίσθηση του ανήκειν. Η δημιουργικότητα που δεν καταφέρνει να βγάλει από μέσα του μετατρέπεται σε άγχος να γεμίσει ένα εσωτερικό κενό με τις ουσίες, με τις οποίες προσπαθεί να αντικαταστήσει τα λόγια, την ανταλλαγή των συναισθημάτων¹³⁶.

Οι έφηβοι που υιοθετούν παραβατικές συμπεριφορές διακρίνονται από παρορμητικότητα, επιδιώκουν άμεση ικανοποίηση των αναγκών τους, χωρίς να υπολογίζουν τις μελλοντικές συνέπειες των πράξεών τους¹³⁷, έχουν ανάγκη από έντονα ερεθίσματα και εμπειρίες που τις βρίσκουν σε αντικοινωνικές δραστηριότητες, όταν αυτές επιφέρουν υψηλά επίπεδα φυσιολογικής διέγερσης. Έχουν αρνητική εικόνα για τον εαυτό τους την αξία και τις ικανότητές τους, έχουν πρόωρα εγκαταλείψει το σχολείο. Η χαμηλή αυτοεκτίμηση μπορεί να οδηγήσει σε προβλήματα με το σχολείο, είναι ένας από τους σημαντικότερους αιτιολογικούς παράγοντες εμφάνισης της παραβατικής συμπεριφοράς¹³⁸.

Παράγοντες όπως η σχολική και η επαγγελματική εκπαίδευση, η προσφορά θέσεων εργασίας, η αποκατάσταση οικογενειακού δεσμού, η ύπαρξη ασφαλούς περιβάλλοντος διαβίωσης, η αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου με δημιουργικές δραστηριότητες και γενικότερα οι εποικοδομητικές προσπάθειες κοινωνικής ένταξης των νεαρών ατόμων επιδρούν αποτελεσματικότερα στην απομάκρυνσή τους από την παραβατική συμπεριφορά και από την απειλή της ποινής.

¹³⁵ Millar, 'Dwyer & Finnegan (1998, όπ. αναφ. στο Πλυτάς & Σπύρου, 2016)

¹³⁶ Herbert, 1994

¹³⁷ Wilson & Hermstein (1985, όπ. αναφ στο Τάκης & Βασιλειάδη, 2011)

¹³⁸ Kaplan (1980, όπ. αναφ στο Τάκης & Βασιλειάδη, 2011)

Δραστηριότητα 4

Ποια είναι η δική σας άποψη σχετικά με όσα διαπιστώνονται και προτείνονται σε διεθνές επίπεδο¹³⁹;

«Η κράτησή των ανηλίκων πρέπει να είναι η έσχατη επιλογή της δικαιοσύνης και να διαρκεί όσο το δυνατό λιγότερο.

Τα καταστήματα κράτησης να είναι κατάλληλα διαμορφωμένα για πρόσωπα της ηλικίας τους,

Οι συνθήκες κράτησης για τους ανήλικους κρατούμενους:

- να είναι θετικές, όχι απρόσωπες
- να επιτρέπεται να κατέχουν όσο το δυνατόν περισσότερα προσωπικά είδη και αντικείμενα
- να προσφέρεται ένα πλήρες πρόγραμμα ωφέλιμων δραστηριοτήτων με εκπαίδευση, αθλητισμό, επαγγελματική κατάρτιση, αναψυχή κ.λπ.,
- να προάγονται οι ανάγκες επικοινωνίας τους με το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον
- να αποφεύγονται οι πειθαρχικού χαρακτήρα περιορισμοί της ελευθερίας τους
- να διατηρείται η απαραίτητη ανθρώπινη επαφή
- να παρέχονται εγγυήσεις ακρόασης και έννομης προστασίας
- να υπάρχουν εναλλακτικές λύσεις, όπως διάφορες μορφές επίβλεψης και προσφοράς εργασίας για κοινωφελείς σκοπούς, έκφραση συγγνώμης και αποζημίωση των θυμάτων
- η φροντίδα για την υγεία τους να πραγματοποιείται με τη στενή συνεργασία εξειδικευμένου προσωπικού (ιατρών, νοσηλευτών, ψυχολόγων, κοινωνικών

¹³⁹ Σύμφωνα με τις συστάσεις της Επιτροπής για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων, CPT (Committee for the Prevention of Torture) European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, The CPT Standards. “Substantive” Sections of the CPT’s General Reports, CPT/Inf/E (2002) 1 – Rev. 2006, Council of Europe και του Διεθνούς Κέντρου Σωφρονιστικών Μελετών, ICPS (International Centre for Prison Studies) International Centre for Prison Studies, Guidance Notes on Prison Reform, Guidance Note 14, Children in Prison.

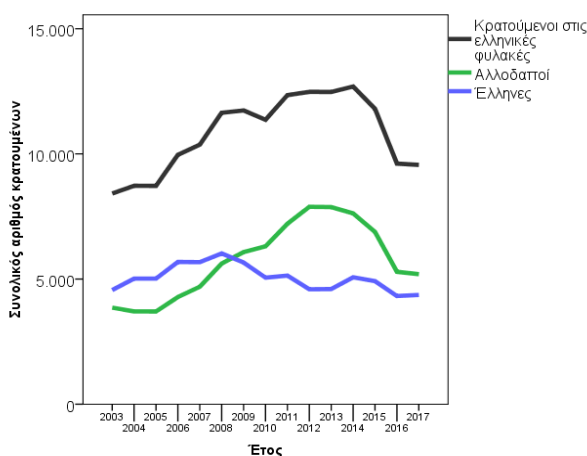
λειτουργών, εκπαιδευτικών) και με έμφαση σε θέματα πρόληψης»¹⁴⁰

Στόχος: να κατανοήσουν οι εκπαιδευόμενοι τις διαφορετικές ανάγκες των νέων και ανηλίκων κρατουμένων και να εκτιμήσουν τη συμβολή του ρόλου τους στην κάλυψη συγκεκριμένων αναγκών.

Διάρκεια: 20΄

4.2.2.3 Χαρακτηριστικά και ανάγκες αλλοδαπών κρατουμένων

Οι αλλοδαποί κρατούμενοι αποτελούν σήμερα την πλειοψηφία του έγκλειστου πληθυσμού τόσο στα καταστήματα κράτησης της χώρας μας όσο και στις περισσότερες ευρωπαϊκές φυλακές. Ο συνολικός αριθμός τους υπερβαίνει το 1/2 του πληθυσμού των εγκλείστων πανελλαδικά, συγκεκριμένα ανέρχεται στους 5053, ποσοστό 52,78% του συνολικού αριθμού των κρατουμένων (η εικόνα αποτυπώνεται στο διάγραμμα¹⁴¹).

Ο αριθμός των γυναικών αλλοδαπών κρατουμένων αντιστοιχεί στο 1/3 του συνολικού αριθμού των γυναικών κρατουμένων, αλλά μόνο στο 3,56% του συνολικού αριθμού των αλλοδαπών κρατουμένων. Αντίστοιχα οι Ελληνίδες κρατούμενες ανέρχονται στο 7,74% του συνολικού αριθμού των Ελλήνων ανδρών κρατουμένων.

Οι αλλοδαποί κρατούμενοι στα ειδικά καταστήματα κράτησης νέων υπερβαίνουν το 50% του συνολικού πληθυσμού των καταστημάτων αυτών, ενώ αντιπροσωπεύουν μόνο το 4,02% του συνολικού αριθμού των αλλοδαπών κρατουμένων, με το ποσοστό των Ελλήνων που κρατούνται στα συγκεκριμένα καταστήματα να μην παρουσιάζει καμιά ουσιαστική διαφορά. Μόνο το 5,46% των αλλοδαπών κρατουμένων εκτίουν την ποινή τους στα ειδικά αγροτικά καταστήματα κράτησης, ποσοστό που δεν παρουσιάζει καμιά διαφορά με το αντίστοιχο των Ελλήνων κρατουμένων. Μόνο το 1,39% των αλλοδαπών κρατουμένων βρίσκεται στο Νοσοκομείο και το 1,21% στο Ψυχιατρείο Κρατουμένων, ενώ τα αντίστοιχα ποσοστά των Ελλήνων κρατουμένων ανέρχονται στο 2,19% και

στο 6,12%. Επιπλέον στο ΚΑΤΚΕΘ βρίσκεται το 0,42% των αλλοδαπών κρατουμένων και το 1% περίπου των Ελλήνων¹⁴².

Οι «διαφορετικοί» – «άλλοι» -«αλλοδαπού»

Δραστηριότητα 5

Μια προσωπική αφήγηση

Οδηγίες: Οι εκπαιδευόμενοι καλούνται να μοιραστούν σε δυάδες την προσωπική τους εμπειρία από την εσωτερική μετανάστευση ή την μετανάστευση σε άλλη χώρα των ίδιων ή των οικείων τους. Στη συνέχεια στην ομάδα παρουσιάζουν την αφήγηση της ύπαρξης ή όχι μετανάστευσης στην προσωπική τους ιστορία, ο Α του Β και ο Β του Α.

Στόχος: Να μπορέσει να λειτουργήσει η διεργασία της ενσυναίσθησης των εκπαιδευομένων σε σχέση με τους «άλλους», τους «ξένους»

Διάρκεια: 15'

Η λέξη «αλλοδαπός» προέρχεται από το «αλλοδ» (αρχική μορφή του άλλο, στα λατινικά aliud) και το «απός» και αναφέρεται σε άτομα που κατάγονται από αλλού, τους αλλοεθνείς. Σύμφωνα με την ελληνική

¹⁴²

νομοθεσία, αλλοδαπός είναι το άτομο που δεν έχει την ελληνική ιθαγένεια ή που δεν έχει ιθαγένεια. Με την ευρεία έννοια του όρου αλλοδαποί χαρακτηρίζονται *οι μετανάστες, οι πολιτικοί πρόσφυγες, οι αιτούντες άσυλο και οι παλιννοστούντες* που διαμένουν στην ελληνική επικράτεια.

Το δικαίωμα στη μετανάστευση αναγνωρίζεται από την Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Για τον ΟΗΕ, ο «διεθνής μετανάστης» είναι ένα άτομο που άφησε τη χώρα του για να εγκατασταθεί σε μια άλλη χώρα για τουλάχιστον ένα χρόνο. Η ευρωπαϊκή νομοθεσία δεν αναφέρεται στους «μετανάστες» αλλά σε αλλοδαπούς υπηκόους χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ή

Φωτο: Ν. Οικονομόπουλος

σε Ευρωπαίους πολίτες), και σε «αλλοδαπούς τρίτων χωρών», δηλαδή *χωρών που δεν ανήκουν στην Ευρωπαϊκή Ένωση*.

Ο όρος «μετανάστης» προέρχεται από την πρόθεση «μετά» και το ρήμα «ναίω» και αναφέρεται στο πρόσωπο που εγκαταλείπει την πατρίδα του, για να εγκατασταθεί για μεγάλο χρονικό διάστημα σε άλλη ξένη χώρα. Η συνεχόμενη αύξηση του μεταναστευτικού ρεύματος στη δυτική Ευρώπη έφερε μαζί της το φόβο για τον «ξένο». Οι εθνοτικές μειονότητες θεωρούνται από πολλούς ως ένας τριπλός σοβαρός κίνδυνος,

κίνδυνος για τη δουλειά τους, κίνδυνος για την ασφάλειά τους και κίνδυνο για τον «εθνικό τους πολιτισμό»¹⁴³.

Νόμιμοι μετανάστες:

Χαρακτηρίζονται τα άτομα τα οποία έχουν εισέλθει και παραμένουν μόνιμα στη χώρα, η παρουσία τους έχει καταγραφεί από τις αρμόδιες αρχές και έχουν λάβει την απαιτούμενη άδεια παραμονής. Χωρίζονται δε σε δύο κατηγορίες: α) Σε όσους προέρχονται από κράτη – μέλη της Ε.Ε και β) στους υπηκόους τρίτων χωρών για την είσοδο και παραμονή των οποίων στη χώρα απαιτείται ειδική διαδικασία προέγκρισης.

Μη νόμιμοι μετανάστες:

Χαρακτηρίζονται οι αλλοδαποί, οι οποίοι είτε εισήλθαν στη χώρα χωρίς νομιμοποιητικά έγγραφα, είτε εισήλθαν νόμιμα με κάποια ιδιότητα (π.χ. φοιτητές) για ορισμένο χρονικό διάστημα αλλά στη συνέχεια παρέμειναν.

Η μη νόμιμη ή παράτυπη παραμονή, που μπορεί να συμβεί λόγω αλλαγών στην εθνική νομοθεσία ή έλλειψης εγγράφων ή υπέρβασης του χρονικού διαστήματος εισόδου και παραμονής βάση βίζας,

¹⁴³ Giddens, 2002

δεν αποτελεί εγκληματική ενέργεια και ως εκ τούτου δεν προβλέπεται κράτηση. Στην περίπτωση που ο μετανάστης έχει συλληφθεί για παράτυπη παραμονή εκδίδεται εντολή απέλασης¹⁴⁴ που πρέπει να εφαρμοστεί εντός 30 ημερών. Αν ο αλλοδαπός συνεχίσει να διαμένει στη χώρα και μετά την παρέλευση της προθεσμίας αυτής, μπορεί να ζητηθεί κράτηση λόγω μη συμμόρφωσης.

Στην πράξη αυτό που συμβαίνει συστηματικά είναι να γίνεται σύλληψη και κράτηση ενόψει, απέλασης αφού στην Ελλάδα το να είσαι παράτυπος μετανάστης αποτελεί σημαντικό λόγο για σύλληψη και κράτηση. Σε αυτή την κατηγορία εμπίπτουν τόσο οι συλληφθέντες στα σύνορα όσο και οι συλληφθέντες εντός της επικράτειας οι οποίοι βέβαια μπορεί να διαμένουν στην Ελλάδα για αρκετούς μήνες ή χρόνια¹⁴⁵.

Οικονομικοί μετανάστες:

Χαρακτηρίζονται οι πληθυσμιακές ομάδες, οι οποίες αναγκάζονται να εγκαταλείψουν τη χώρα τους λόγω των άθλιων συνθηκών διαβίωσης τους και την ανυπαρξία προοπτικής για οικονομική βελτίωση.

Εκτοπισμένοι:

Χαρακτηρίζονται τα άτομα που αποτελούν μειονότητα σε μια χώρα, που δέχονται πολιτικές ή στρατιωτικές πιέσεις για να εγκαταλείψουν την ευρύτερη περιοχή διαμονής τους λόγω εθνικότητας, θρησκείας ή άλλων πολιτικών και οικονομικών σκοπιμοτήτων.

Πολιτικοί πρόσφυγες:

Χαρακτηρίζονται, σύμφωνα με τη Σύμβαση της Γενεύης του 1959 και το Πρωτόκολλο της Νέας Υόρκης του 1967, τα πρόσωπα που, λόγω δικαιολογημένου φόβου διωγμού για πολιτικούς, θρησκευτικούς, κοινωνικούς ή λόγους ένταξης σε συγκεκριμένη ομάδα, διώκονται από τη χώρα καταγωγής τους και αναγκάζονται να ζητήσουν προστασία και άσυλο σε μια άλλη χώρα.

Αιτούντες άσυλο»:

¹⁴⁴ **Απέλαση** είναι ο όρος που συνήθως χρησιμοποιείται στην υπάρχουσα νομοθεσία που ρυθμίζει την είσοδο, διαμονή και κοινωνική ενσωμάτωση των πολιτών τρίτων χωρών στην Ελληνική επικράτεια (3386/2005). Η απόφαση απέλασης είναι μια δικαστική ή διοικητική απόφαση που υποδηλώνει ότι η είσοδος του μετανάστη και/ή παραμονή στη φιλοξενούσα χώρα είναι παράτυπη και απαιτεί την απομάκρυνση/απέλασή του. Επιπρόσθετα μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να τερματίσει τη νόμιμη διαμονή στις περιπτώσεις εκείνες που έχουν διαπραχθεί εγκληματικές ενέργειες. Η απομάκρυνση συνήθως αναφέρεται στους μη-νόμιμους μετανάστες. Αλλά σύμφωνα με την Ελληνική νομοθεσία μπορεί επίσης να αφορά τους αιτούντες άσυλο, υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις, και άλλες κατηγορίες που χρήζουν προστασίας (π.χ. οι ανήλικοι).

¹⁴⁵ Δημητριάδη, Τριανταφυλλίδου, 2009

Χαρακτηρίζονται οι αλλοδαποί που έχουν δικαίωμα να υποβάλλουν αίτηση ασύλου. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με το Π.Δ. 61/1999 αίτηση ασύλου έχει δικαίωμα να κάνει ο αλλοδαπός «... ο οποίος δηλώνει προφορικά ή εγγράφως ενώπιον οποιασδήποτε ελληνικής αρχής στα σημεία εισόδου στην

Ελληνική Επικράτεια ή εντός αυτής ότι ζητεί άσυλο στη χώρα μας ή με οποιονδήποτε τρόπο ζητεί να μην απελαθεί σε κάποια χώρα εκ φόβου δίωξης λόγω φυλής, θρησκείας, εθνότητας, κοινωνικής τάξης ή πολιτικών πεποιθήσεων...».

Επομένως ο ορισμός του δικαιώματος στο άσυλο αφορά στο δικαίωμα που παρέχεται σε ένα

άτομο που κινδυνεύει ή που διώκεται, εξαιτίας λόγων πολιτικής τάξης και του εξασφαλίζει την πρόσβαση σε ένα χώρο ή έδαφος όπου μπορεί να είναι ασφαλής. Το δικαίωμα στο άσυλο κατοχυρώνεται από τη Συνθήκη της Γενεύης, η οποία υπογράφηκε από 138 χώρες ανά τον κόσμο.

Ασυνόδευτοι ανήλικοι:

Χαρακτηρίζονται οι ανήλικοι, οποίοι έρχονται στην Ελλάδα χωρίς τη συνοδεία κάποιου ενήλικα υπεύθυνου για τη φροντίδα τους.

Παλιννοστούντες ή ομογενείς:

Χαρακτηρίζονται τα άτομα που επιλέγουν την αντίστροφη πορεία και διαδικασία της μετανάστευσης. Η μετακίνηση αυτή γίνεται για πολιτικούς κυρίως λόγους και με τη συνδρομή και τη δραστηριοποίηση κρατικών αρχών¹⁴⁶.

Διαφορετικές εθνότητες μέσα στη φυλακή: Πολιτισμικό πλαίσιο και επικοινωνία

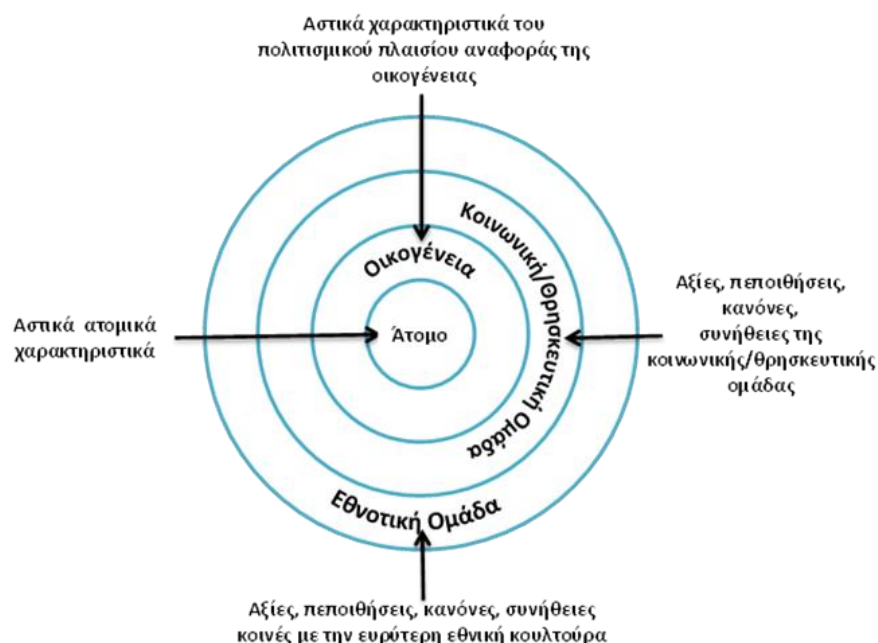
Στην ανθρωπογεωγραφία της φυλακής καθρεφτίζεται το κρίσιμο πρόβλημα της μη νόμιμης μετανάστευσης στη χώρα μας, καθώς κρατούνται αλλοδαποί από όλα τα «μήκη και τα πλάτη της Γης». Αριθμητικά υπερέχουν αλλοδαποί κρατούμενοι από την Αλβανία, τη Συρία, την Τουρκία, το Αφγανιστάν, την Αλγερία, την, την Ουκρανία, τη Βουλγαρία. Στο πρόσφατο παρελθόν μεγάλος αριθμός μη νόμιμων μεταναστών κρατουμένων παρέμειναν έγκλειστοι και μετά από την έκτιση της ποινής τους. Με τον ν. 4322/2015 (άρθ. 4)¹⁴⁷ δόθηκε μια άμεση λύση στο πρακτικό ζήτημα της

¹⁴⁶ ΙΜΕΠΟ, 2007

¹⁴⁷ Στόχευση της ρύθμισης υπήρξε η άμεση βελτίωση του συστήματος επιβολής και εκτέλεσης του μέτρου ασφαλείας της δικαστικής απέλασης, καθότι μέχρι πρότινος η εφαρμογή του είχε οδηγήσει σε μακροχρόνια κράτηση έως 18 μήνες, σύμφωνα με το Ν. 4055/2012, για όσους αλλοδαπούς ήταν ανέφικτη η εκτέλεση της απέλασης.

παρατεταμένης παραμονής στα καταστήματα κράτησης «φιλοξενούμενων» αλλοδαπών, οι οποίοι τον Μάιο του 2017 ανέρχονταν στο 0,42% του συνολικού αριθμού των κρατουμένων.

Η ζωή των αλλοδαπών κρατουμένων πριν τη φυλακή καθορίζει σε μεγάλο βαθμό το λόγο εγκλεισμού τους, αλλά και τα προβλήματα που θα αντιμετωπίσουν μέσα και μετά τη φυλακή. Το πλαίσιο αναφοράς των αλλοδαπών κρατουμένων, πριν τη φυλακή έχει διαμορφωθεί σύμφωνα με τα ατομικά τους χαρακτηριστικά, την πολιτισμική ταυτότητα της οικογένειάς τους, της κοινωνικής, της θρησκευτικής, της εθνικής ομάδας στην οποία ανήκουν, αλλά και της γεωγραφικής περιοχής από την οποία προέρχονται.

Σχήμα 4. Οι αλληπάλλληλοι κύκλοι στο πλαίσιο αναφοράς των αλλοδαπών

Με την έννοια του πολιτισμού χαρακτηρίζονται τα υλικά και πνευματικά προϊόντα της δράσης ενός συνόλου ανθρώπων, σε κοινωνικό, εθνικό, θρησκευτικό επίπεδο, τα οποία αντικατοπτρίζονται μέσα από τις συνήθειες τους, το επίπεδο της πνευματικής ανάπτυξης και των διαπροσωπικών σχέσεών τους, τις συμπεριφορές τους, την αισθητική έκφραση και τον τρόπο ζωής τους. Επιπλέον, ο πολιτισμός καλύπτει τον ευρύτερο χώρο των ιδεών, την τέχνη, την διανοήση, αλλά και αξίες, πεποιθήσεις, εμπεριέχει γνώσεις, ηθικούς κανόνες, έθιμα, καθορίζει τη γλώσσα, αλλά και τη μη λεκτική επικοινωνία, διασφαλίζει την πολιτισμική συνέχεια μιας κοινωνίας, αναδεικνύει τη διαφορετικότητα του ανθρώπου, που τον διαχωρίζει από τα υπόλοιπα όντα, δηλαδή την ελευθερία

Πλέον, εισάγεται, ως ανώτατο όριο διάρκειας της κράτησης από το χρόνο της υφ' όρον απόλυσης ή έκτισης ποινής ο ένας μήνας και αντίστοιχα τρεις μήνες, σε περίπτωση άρνησης του αλλοδαπού να συνεργαστεί και να αποκαλύψει τα πραγματικά του στοιχεία, για την έκδοση των αναγκαίων ταξιδιωτικών εγγράφων.

της σκέψης και των πράξεων, ενθαρρύνει ή αποθαρρύνει συγκεκριμένες συμπεριφορές, γνωστικές ή συναισθηματικές λειτουργίες διαμορφώνει στάσεις και τρόπους συμπεριφοράς. Οι διαφορετικές κοινωνικές ομάδες αποκτούν στοιχεία ταυτότητας, οριοθετώντας το «εμείς», διαφοροποιώντας το από τους «άλλους» μέσα από τον πολιτισμό που τους διακρίνει. Η στάση και ο τρόπος ζωής που έχουν διαμορφώσει καθώς και το πολιτικό, οικονομικό, γεωγραφικό περιβάλλον της χώρας από την οποία προέρχονται λειτουργούν είτε ως παράγοντες αποκλεισμού των «άλλων», είτε ως παράγοντες ένταξης τους στο «εμείς». Η κοινωνική ταυτότητα που προσδιορίζεται από έναν και μοναδικό «εθνικό πολιτισμό» και η διατήρηση του «αναλλοίωτου» των χαρακτηριστικών του οδηγεί σε φοβικές συμπεριφορές «αμυντικού» ή «επιθετικού» χαρακτήρα απέναντι σε κάθε είδους διαφορετικής ταυτότητας.

Στην πραγματικότητα της φυλακής δεν παρατηρείται η προοπτική ανάπτυξης μιας διαλεκτικής σχέσης επικοινωνίας (διαπολιτισμική επικοινωνία), η οποία καθορίζεται από τη δυναμική διαδικασία της αλληλεπίδρασης και της αμοιβαίας αναγνώρισης και της συνεργασίας μεταξύ των ατόμων από διάφορες εθνικές ομάδες, την άρση των εμποδίων της γλωσσικής διαφοράς τους και της διαφοροποιημένης συμπεριφοράς εξαιτίας της πολιτισμικής τους προέλευσης. Αντίθετα, ισχύουν οι τακτικές προσαρμογής των κρατουμένων με το διαχωρισμό ή την περιθωριοποίηση.¹⁴⁸

Η καλλιέργεια μιας διαφορετικής επικοινωνίας απαιτεί την καλλιέργεια δεξιοτήτων και την απόκτηση ικανότητας διαχείρισης της μεγάλης ποικιλίας διαφορών, οι οποίες χαρακτηρίζουν μια ανθρώπινη ομάδα, ακόμη και αν τα μέλη της έχουν κοινή εθνοπολιτισμική προέλευση, συνδέεται με την ικανότητα μετατόπισης των ορίων της ατομικότητας στον χώρο και στον χρόνο με στόχο την κατανόηση, την αποδοχή, αλλά και την αξιοποίηση γνώσεων, δεξιοτήτων και στάσεων που ενδέχεται να θεωρούνται άγνωστες και ως τέτοιες συχνά να απορρίπτονται.¹⁴⁹

Δραστηριότητα 6

Όσο θα είμαστε δυο

¹⁴⁸ **Διαχωρισμός** (separation): το άτομο εμμένει στην εθνική του ταυτότητα, διατηρεί αρνητική στάση και σχέσεις με την κοινότητα της χώρας που τον υποδέχεται

Περιθωριοποίηση (marginalization): το άτομο χάνει την επαφή του με την πολιτισμική ομάδα της χώρας προέλευσής του και απομονώνεται από την ευρύτερη κοινότητα της χώρας υποδοχής .

¹⁴⁹ Μάγος, 2005

Οδηγίες: Οι εκπαιδευόμενοι καλούνται να διαβάσουν προσεκτικά το παρακάτω κείμενο¹⁵⁰.

Στη συνέχεια σε ομάδες εργασίας συζητούν τον αποχωρισμό των μεταναστών από τα πρόσωπα που αγαπούν και τις οικείες μνήμες της χώρας τους. Τίθεται το ερώτημα: **ποια θα είναι η συνέχεια της διαδρομής τους;**

Στόχος: Να κατανοήσουν οι εκπαιδευόμενοι τις συνέπειες που υφίσταται σε ατομικό επίπεδο, όποιος, α ανήκει σε συγκεκριμένες κοινωνικές μειονότητες ή εθνικές ή/και πολιτισμικές ομάδες

Διάρκεια: 15΄

«Είμαι με τον αδελφό μου, τον Τζαμάλ. Δεν λέω τίποτα. Κλείνω με θόρυβο την πόρτα του αυτοκινήτου. Γυρίζει το κλειδί. Η μηχανή βρυχάται. Ετούτη τη νύχτα, τα χελιδόνια πετούν ψηλά στον ουρανό. Οι λεωφόροι αντηχούν από το βουητό των κλάζον. Η σκόνη που σηκώνεται από τα μπουτιλιάρίσματα είναι ακόμη ζεστή από τον ήλιο της ημέρας. Ο αδελφός μου ο Τζαμάλ δεν λέει λέξη. Προχωράμε. Ξέρω ότι θα φύγουμε απόψε. Το κατάλαβα στο βλέμμα του. Αν μου ζήτησε να έρθω μαζί του, είναι γιατί θέλει να δώσουμε μαζί τον τελευταίο αποχαιρετισμό στην πόλη μας.

Δεν λέω τίποτα. Η λύπη και η χαρά διχάζονται μέσα στην ψυχή μου. Οι δρόμοι παρελαύνουν μπροστά από τα μάτια μου. Ήδη αρχίζω να νοσταλγώ τούτη τη χώρα που θ' αφήσω.

Φωτο: Ν. Οικονομόπουλος

Μπαίνουμε στο καφενείο στην πλατεία Ανεξαρτησίας. Ο Φαϊσάλ μας κάνει νεύμα με το κεφάλι. Παίζει ζάρια με το θείο μας. Χαιρετούμε τα πρόσωπα που ξέρουμε, ύστερα ο θείος μας νεύει να καθίσουμε. Ο αδελφός μου διαλέγει ένα από τα τραπέζια που βλέπουν έξω. Μένουμε στο ημίφως του καφενείου, αλλά απολαμβάνουμε τη θέα στην Πλατεία.

Κοιτάζω τον αδελφό μου που χαζεύει τις πορτοκαλιές, το αλαλούμ των αυτοκινήτων και το πλήθος των περαστικών, και ξέρω τι σκέφτεται. Πίνει το τσάι του χωρίς ν' αφήσει από τα μέσα του αυτή την πλατεία που δεν θα ξαναδεί πια. Προσπαθεί να τα καταγράψει όλα. Ναι, ξέρω τι σκέφτεται και κάνω το ίδιο. Αφήνω ακίνητος τους θορύβους και τις μυρωδιές να με πλημμυρίσουν. Δεν θα γυρίσουμε ποτέ ξανά. Θα αφήσουμε τους

¹⁵⁰ Απόσπασμα από το «Ελντοράντο» του Λοράν Γκοντέ (2007).

δρόμους της ζωής μας. Δεν θ' αγοράσουμε τίποτα πια, ποτέ, από τους εμπόρους αυτού του δρόμου. Δεν θα πιούμε άλλη φορά τσάι εδώ. Αυτά τα πρόσωπα σύντομα θα θαμπώσουν και θα γίνουν αβέβαια στη μνήμη μας.

Παρατηρώ τον αδελφό μου που κοιτάζει την πλατεία. Είμαι 16 χρονών. Το υπόλοιπο της ζωής μου θα κυλήσει σ' ένα μέρος για το οποίο δεν γνωρίζω τίποτα, που δεν ξέρω που είναι και που μάλλον ούτε καν θα διαλέξω. Θα αφήσουμε πίσω τους τάφους των προγόνων μας.

Θα αφήσουμε πίσω το όνομά μας, αυτό το ωραίο όνομα, χάρη στο οποίο μας σέβονται όλοι στη γειτονιά. Γιατί η γειτονιά ξέρει την οικογένειά μας. Υπάρχουν ακόμα σε τούτους τους δρόμους, γέροι που γνώρισαν τους παππούδες και τις γιαγιάδες μας.

Θα αφήσουμε αυτό το όνομα εδώ, κρεμασμένο στα κλαδιά των δέντρων σαν ένα παρατημένο παιδικό ρούχο που κανείς δεν έρχεται να αναζητήσει. Εκεί που θα πάμε δεν θα είμαστε τίποτα.

Φτωχοί. Χωρίς ιστορία. Χωρίς λεφτά.

Κοιτάζω τον αδελφό μου που χαζεύει την πλατεία και ξέρω ότι τα σκέφτεται όλα αυτά. Πίνουμε το τσάι μας αργά και φοβισμένα. Όταν τα ποτήρια αδειάζουν, θα πρέπει να σηκωθούμε, να πληρώσουμε και να χαιρετίσουμε τους φίλους. Χωρίς να τους πούμε τίποτα. Να τους χαιρετίσουμε σαν να ήταν να τους ξαναδούμε το βράδυ. Κανένας από μας τους δυο δεν έχει ακόμη τη δύναμη να το κάνει. Κι έτσι πίνουμε το τσάι μας σαν γάτες που θα έπιναν νερό με ζάχαρη. Είμαστε εκεί. Για μερικά λεπτά.

Και σε λίγο ποτέ ξανά.»

Ως συνέχεια της ιστορίας παρακολουθούμε απόσπασμα από το ντοκιμαντέρ της Μαριάννας Οικονόμου «Μακρύς δρόμος»¹⁵¹ (τα 3' πρώτα λεπτά και το τελευταίο δεκαπεντάλεπτο του φιλμ)

¹⁵¹ Η Μαριάννα Οικονόμου βρέθηκε μέσα στις φυλακές ανηλίκων στον Βόλο, ακολουθώντας κινηματογραφικά δύο νεαρούς πρόσφυγες, τον Αλσαλέχ από την Συρία και τον Τσαζίμ από το Ιράκ. Οι δυο τους κατηγορούνται ως διακινητές και περιμένουν για αρκετούς μήνες για να δικαστούν, αντιμετωπίζοντας παράλληλα και όσες δυσκολίες συνεπάγεται η κράτηση τους εκεί: πρέπει να επικοινωνούν με τις αρχές σε μια γλώσσα, που δεν γνωρίζουν, αποκομμένοι από το οικογενειακό και φιλικό τους περιβάλλον.

Τα ιδιαίτερα προβλήματα των αλλοδαπών κρατουμένων στη φυλακή

Τα τελευταία χρόνια η μεγάλη μεταναστευτική ροή από χώρες με έντονες και βίαιες συγκρούσεις έχουν ως αποτέλεσμα τη μεγιστοποίηση των προβλημάτων την ένταση των κακουχιών, τις κακές συνθήκες διαβίωσης που πλήττουν άμεσα τη σωματική και ψυχική υγεία των μεταναστών και των προσφύγων. Ο αποχωρισμός και η απώλεια προσώπων από το στενό και οικείο περιβάλλον τους δημιουργούν έντονο ψυχικό τραύμα. Η έλλειψη ενδιαφερόντων, η αδράνεια, η απουσία ορατού και βιώσιμου σχεδίου για το άμεσο ή και το πιο μακρινό μέλλον τους δημιουργεί φόβο και θυμό απέναντι στη χώρα που τους φιλοξενεί.

Η φτώχεια και η απουσία υποστήριξης από την οικογένεια ή και φίλους δημιουργεί σοβαρό αντίκτυπο στον ψυχισμό των αλλοδαπών κρατουμένων και στην καθημερινή τους διαβίωση μέσα στη φυλακή, αλλά εμφανίζονται περισσότερα προβλήματα και κυρίως:

- Αδυναμία επικοινωνίας λόγω της διαφορετικής γλώσσας
- Πολιτισμικό και συναισθηματικό σοκ
- Αβεβαιότητα για το μέλλον και υπέρμετρος φόβος για τον εγκλεισμό και τη συνέχεια της ζωής μέσα στη φυλακή και μετά τη φυλακή (κίνδυνος απέλασης, ανυπαρξία θετικής μελλοντικής προοπτικής)
- Άγνοια του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης της χώρας μας
- Θυματοποίηση, απομόνωση, κοινωνικός θάνατος, αδράνεια
- Μεγάλη φτώχεια
- Αδυναμία υπεράσπισης των δικαιωμάτων τους
- Αδυναμία επικοινωνίας με τους δικούς τους
- Ανυπαρξία επισκεπτηρίων
- Αδυναμία εκτέλεσης των θρησκευτικών καθηκόντων τους
- Αγωνία για τους οικείους που παραμένουν στη χώρα προέλευσής τους
- Συμμετοχή σε συγκρούσεις και σε υποομάδες μέσα στη φυλακή
- Επιδείνωση των υπαρχόντων προβλημάτων σωματικής και ψυχικής υγείας και εμφάνιση νέων
- Αδυναμία απόκτησης δεξιοτήτων επικοινωνίας και επίκαιρων επαγγελματικών δεξιοτήτων

- Μεγάλος κίνδυνος υποτροπής εξαιτίας της αδυναμίας ένταξης στο κοινωνικό και οικονομικό πλαίσιο της χώρας μας

Πάνω από το 1/3 των αλλοδαπών κρατουμένων δεν μιλούν καθόλου ελληνικά.¹⁵², γεγονός που επηρεάζει σοβαρά την ποιότητα της καθημερινής τους ζωής στη φυλακή, όπως η αδυναμία

κατανόησης των κανόνων λειτουργίας της φυλακής, η εξάρτησή τους από άλλους κρατουμένους οι οποίοι λειτουργούν άτυπα ως διερμηνείς, η αδυναμία επικοινωνίας με το προσωπικό της φυλακής, η αδυναμία αλληλεπίδρασης των διαφορετικών αντιλήψεων, πεποιθήσεων και αξιών των διαφορετικών εξαιτίας της διαφορετικής κουλτούρας ή και του διαφορετικού θρησκευματος.

Στη συντριπτική τους πλειοψηφία δεν μπορούν να συμμετέχουν σε θεραπευτικά προγράμματα εξαιτίας της αδυναμίας τους να επικοινωνήσουν στην ελληνική γλώσσα. Μέχρι πρόσφατα ελάχιστες και σποραδικές προσπάθειες, χωρίς συνέχεια για την εκμάθηση της ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας έχουν λειτουργήσει στα καταστήματα κράτησης με αποτέλεσμα πολύ μικρός αριθμός αλλοδαπών κρατουμένων να έχουν αποκτήσει πιστοποιητικά ελληνομάθειας.

Η εκπαίδευση των αλλοδαπών συνοδεύεται από πολλές ματαιώσεις, κυρίως, εξαιτίας της αρνητικής απόφασης του αρμοδίου οργάνου της φυλακής στο αίτημά τους να φοιτήσουν στο σχολείο, της έλλειψης κατάλληλων πιστοποιητικών από τη χώρα προέλευσής τους για την εγγραφή τους στο σχολείο, της αδυναμίας συνέχισης της φοίτησης λόγω αιφνίδιων μεταγωγών, πειθαρχικών παραπτωμάτων ή απόλυσης και μελλοντικής απέλασης. Ελάχιστοι συμμετέχουν σε ομάδες συμβουλευτικής ή τέχνης που πραγματοποιούνται μέσα στη φυλακή και λόγω της αδυναμίας τους να πληροφορηθούν έγκαιρα την ύπαρξή τους. Οι θέσεις εργασίας που, συνήθως, μπορούν να έχουν στη φυλακή είναι βοηθητικές ή δευτερεύουσες. Μετά την αποφυλάκιση τα προβλήματα εντείνονται με τους περισσότερους να υποτροπιάζουν ή να προσπαθούν να γίνουν αόρατοι για τις ελληνικές αρχές.

¹⁵² Ρόγκα, 2016

Οι διαφορετικές εθνότητες στο Κ.Κ. Κορυδαλλού

A.-Δ. M., Άπλο, (μικρή βάρκα προσφύγων), 2016
ακρυλικά σε καμβά, 30 x 40 εκ.

«Τέχνη και Φυλακή»¹⁵³

Μεγάλος αριθμός διαφορετικών εθνотήτων αλλοδαπών συμβιώνουν στους ίδιους χώρους κράτησης και συγκεκριμένα στο Κατάστημα Κράτησης Κορυδαλλού συνυπάρχουν 60-70 διαφορετικές εθνικότητες κρατουμένων.

Αυτός ο ακραίος εθνοπολιτισμικός πλουραλισμός έχει καταστήσει το κοινωνικό περιβάλλον των ελληνικών φυλακών περισσότερο χαοτικό, αβέβαιο και ανοίκειο από ποτέ Έλληνες κρατούμενοι διαμαρτύρονται για τους κινδύνους που διατρέχουν όταν τοποθετούνται σε ετερογενείς εθνικά πτέρυγες όπου μπορεί να βρεθούν αντιμέτωποι με ισχυρές ομάδες αλλοδαπών¹⁵⁴.

Τα βασικά θρησκευόμενα που επικρατούν στο Κ. Κ. Κορυδαλλού είναι οι Χριστιανοί Ορθόδοξοι και οι Μουσουλμάνοι. Ο μεγαλύτερος αριθμός καταδίκων συγκεντρώνεται στους Έλληνες & Κυπρίους, στους υπηκόους Βαλκανικών χωρών, Μέσης Ανατολής, Κεντρικής & Ανατολικής Ασίας. Έλληνες και Κύπριοι, αλλά και υπήκοοι Βαλκανικών χωρών κρατούνται για βίαια εγκλήματα, συμμετοχή σε εγκληματική οργάνωση, εγκλήματα κατά της γενετήσιας ελευθερίας, αλλά και κλοπές. Για παράνομη μεταφορά μεταναστών και συναφή εγκλήματα κρατούνται υπήκοοι Μέσης Ανατολής και Βαλκανικών χωρών, για παραβάσεις του ν. περί ναρκωτικών υπήκοοι Βαλκανικών χωρών και Κεντρικής & Ανατολικής Ασίας.

¹⁵³ «Τέχνη και Φυλακή»¹⁵³ Κείμενα εισηγήσεων από την εκδήλωση «Τέχνη και Φυλακή» στη Διεθνή Συνάντηση Σύγχρονης Τέχνης «Art-Athina 2016», έκδοση της Γενικής Γραμματείας Αντεγκληματικής Πολιτικής του ΥΔΑΔΑ, επιμέλεια Σοφία Γιοβάνογλου.

¹⁵⁴ Αλοσκόφης, 2017

Δραστηριότητα 7

Φώτο: 2^ο Σδε Τρικάλων

Συζητώντας για περισσότερα

Α. Συζητείστε και από την εμπειρία σας ανασύρετε μια συγκεκριμένη περίπτωση που ένας αλλοδαπός κρατούμενος προσπάθησε να αλλάξει.

- Ποια ήταν η εθνικότητά του, ποιο ήταν το θρήσκευμά του;
- Υπήρξε εθισμένος σε ουσίες;
- Ποια ήταν η χρονική διάρκεια του εγκλεισμού του;
- Ποια ήταν η οικονομική του κατάσταση;
- Είχε τη δυνατότητα να επικοινωνήσει με τους δικούς του;
- Ποια υπήρξε η πορεία του μέσα στη φυλακή ως προς την εκπαίδευσή του;
- Ποιο υπήρξε το «σημείο καμπής» στη ζωή του μέσα στη φυλακή που τον κινητοποίησε, έτσι ώστε να προσπαθήσει να αλλάξει;
- Πως ήταν η αλληλεπίδρασή του με τους άλλους κρατούμενους μετά την

απόφασή του για αλλαγή

- Πως κρίνετε τη συμπεριφορά του απέναντί σας πριν την απόφασή του για αλλαγή;
- Πως κρίνετε τη συμπεριφορά του απέναντί σας μετά την απόφαση για αλλαγή;

B. Περιγράψτε τις δικές σας ενέργειες σχετικά με τις παρακάτω περιπτώσεις:

1. Ο κρατούμενος L από το Ιράν αποφυλακίστηκε από μια φυλακή που βρίσκεται σε αρκετά μεγάλη απόσταση από την κοντινότερη πόλη και το λεωφορείο έχει ήδη περάσει. Αργά τη νύχτα και αφού έχετε σχολάσει τον βλέπετε να περπατά στο δρόμο έξω από τη φυλακή μη γνωρίζοντας που να πάει.
2. Ο Σύριος κρατούμενος P αποφυλακίζεται σήμερα. Στο κατάστημα που εργάζεστε δεν υπάρχει επιστημονικό προσωπικό. Ο κρατούμενος έρχεται και σας ρωτά που μπορεί να κοιμηθεί το βράδυ, εφόσον η πόλη που πιστεύει ότι βρίσκονται οι δικοί του απέχει πολύ από τη φυλακή.
3. Αλλοδαπός κρατούμενος αποφυλακίζεται σήμερα. Κατά τη διάρκεια της κράτησής του είχε την ευκαιρία να παρακολουθήσει μαθήματα ελληνικών από έναν άλλο εγγράμματο έλληνα κρατούμενο που προσφέρθηκε να διδάξει σε μια ομάδα 5 αλλοδαπών κρατουμένων. Βγαίνοντας σας ρωτά να μάθει που και πως θα μπορούσε να συνεχίσει τα μαθήματα.
4. Συνοδεύετε κάποιον αλλοδαπό κρατούμενο στην είσοδό του στη φυλακή.

Συνοδεύετε κάποιον αλλοδαπό κρατούμενο στην έξοδό του από τη φυλακή.

Τι του λέτε; Πως, πιστεύετε ότι μπορείτε να επικοινωνήσετε καλύτερα μαζί του;

Οδηγίες: Ο συντονιστής που θα ορίσουν τα μέλη της ομάδας θα παρουσιάσει και το αποτέλεσμα της δουλειάς της στην ολομέλεια.

Στόχος:

- να εκτιμήσουν οι εκπαιδευόμενοι τις αντιλήψεις που οι ίδιοι έχουν αποκρυσταλλώσει για τους αλλοδαπούς κρατούμενους
- να κατανοήσουν τους τρόπους αντίδρασης των αλλοδαπών κρατουμένων στην μη εκπλήρωση των αιτημάτων τους
- να εμβαθύνουν στην παρατήρηση της αλληλεπίδρασης των κρατουμένων μεταξύ τους

Διάρκεια: 30΄

4.2.2.4 Χαρακτηριστικά και ανάγκες Ρομά κρατουμένων

Οι Ρομά δεν αποτελούν μια απόλυτα ομοιογενή ομάδα ανήκουν σε διαφορετικές «φυλές», επιβιώνουν στο περιθώριο, σε κλειστές κοινωνίες με ιδιαίτερη οργάνωση, ενώ στο σύνολό τους αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα, ανεργίας και φτώχειας.

Η πλειονότητα των Ελλήνων Ρομά είναι Χριστιανοί Ορθόδοξοι, αποτελούν μια διακριτή κουλτούρα μέσα στο πλαίσιο της ελληνικής κοινωνίας, με έντονη θρησκευτικότητα και προσήλωση στις αξίες και τις συνήθειές τους. Στις συναλλαγές τους με τις υπηρεσίες και τους μη Ρομά χρησιμοποιούν τα ελληνικά, ενώ στη μεταξύ τους επικοινωνία μιλούν τη *romani*.

«Μπεσάς-λαντεβάς-νασάς»
(καθόμαστε, φορτώνουμε, φεύγουμε)

Το φωτογραφικό υλικό είναι από το βιβλίο των Παυλή-Κορρέ Μ., Σπανούλη Ρ & Καλούδη Κ. (1991). *Τσιγγάνες, Μύθοι, Έθιμα, Παραδόσεις*. Αθήνα: Ολκός

Η γλώσσα τους αποτελεί κριτήριο εθνικής συγγένειας και ταυτότητας και είναι η μόνη άμυνα που έχουν οι Ρομά απέναντι στους Gadje (μη Ρομά), γιατί τους δίνει τη δυνατότητα να ξεχωρίζουν από το εχθρικό περιβάλλον τους και να μη γίνονται κατανοητοί¹⁵⁵.

Οι Ρομά αντιμετωπίζουν έντονο οικιστικό πρόβλημα, οι περισσότερες ομάδες του πληθυσμού μετακινούνται εντός της χώρας και οι υπάρχοντες καταυλισμοί τους θεωρούνται από την πλειοψηφία των πολιτών του δήμου στον οποίο βρίσκονται, ως εστίες μόλυνσης, παραβατικότητας και αιτία υποβάθμισης της περιοχής τους. Η κατάσταση της υγείας του πληθυσμού ιδίως των

¹⁵⁵ Γεωργίου (1995, όπ. αναφ, στο Θεμελή, 2010)

σκηνιτών είναι επισφαλής λόγω των κακών συνθηκών διαβίωσης τους αλλά και της χρήσης ναρκωτικών ουσιών.

Συχνά αντιμετωπίζονται από μαθητές και δασκάλους ως ενοχλητικοί παρίες που υποβαθμίζουν την εικόνα του σχολείου, δέχονται ρατσιστικά σχόλια, χρειάζεται να μετακινηθούν για άλλη μια φορά με όλη τους την οικογένεια, να αντιμετωπίσουν σοβαρά προβλήματα φτώχειας¹⁵⁶, με αποτέλεσμα να απογοητεύονται και να εγκαταλείπουν το σχολείο. Ο αποκλεισμός των Ρομά από την αγορά «νόμιμης» εργασίας συνδέεται με το επίπεδο της εκπαίδευσής τους. Παράλληλα, η αδυναμία απόκτησης νόμιμης εργασίας συνδέεται με την παραβατικότητα. Οι γυναίκες Ρομά είναι σε ακόμα δυσμενέστερη θέση, αφού απουσιάζουν παντελώς από την αγορά εργασίας. Το πρόβλημα του αναλφαριθμητισμού και η έλλειψη εξοικείωσης τους με τη γραφειοκρατία δεν διευκολύνει τη διαδικασία νομιμοποίησής τους. Σημαντικός αριθμός γεννήσεων Ρομά δεν έχει δηλωθεί στο Ληξιαρχείο, επιπλέον δεν έχουν ταυτότητα ή άλλο ανάλογο πιστοποιητικό, ή εκλογικό βιβλιάριο.

Σημαντικό αριθμό των ελλήνων κρατουμένων αποτελούν οι Ρομά. Ερευνητικά δεδομένα που να υποδηλώνουν τις ιδιαίτερες ανάγκες τους δεν έχουν καταγραφεί. Και μέσα στη φυλακή, ως συνέχεια του τρόπου της ζωής τους στην κοινότητά τους, αντιπροσωπεύουν τον πληθυσμό με το χαμηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης, χωρίς επαγγελματικές και κοινωνικές δεξιότητες. Οι έφηβες και νεαρές γυναίκες Ρομά αποτελούν την συντριπτική πλειοψηφία των νεαρών μητέρων μέσα στη φυλακή.

Υφίστανται και στη φυλακή τα στερεότυπα και τις διακρίσεις που απορρέουν από τα κοινωνικά και πολιτισμικά τους χαρακτηριστικά, συνδέονται μεταξύ τους σε μικρές υποομάδες – οικογένειες που υποδεικνύουν ιδιαίτερη αλληλεγγύη και αφοσίωση μεταξύ τους. Αντιμετωπίζονται ως μέλη μιας εκ των πραγμάτων υφιστάμενης ομάδας, έστω και αν δεν διαθέτουν συγκροτημένη οργάνωση. Δεν διακρίνονται από έντονες συμπεριφορές, αντίθετα, φαίνεται να είναι ευάλωτοι στις πρακτικές εκφοβισμού και εκμετάλλευσης από αλλοδαπούς συγκρατούμενους τους¹⁵⁷.

Συνήθως δεν παρακολουθούν προγράμματα συμβουλευτικής, θεραπείας ή εκπαίδευσης. χωρίς να έχουν διερευνηθεί οι λόγοι για τους οποίους απέχουν. Η συντριπτική πλειοψηφία των κρατούμενων Ρομά είναι αναλφάβητοι, δεν διαθέτουν απολυτήριο δημοτικού σχολείου και ελάχιστοι έχουν αποφοιτήσει από τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Συνήθως οι εργασίες που τους ανατίθενται στη

¹⁵⁶ Τσιάκαλος (1995, όπ. αναφ, στο Θεμελή, 2010)

¹⁵⁷ Αλοσκόφης, 2017

φυλακή είναι δευτερεύουσες ή βοηθητικές. Η συμμετοχή τους σε θεραπευτικά προγράμματα μέσα στη φυλακή δεν συνεχίζεται έξω στην κοινότητα.

Επομένως οι συμπεριφορές και η στάση που οι Ρομά ακολουθούν εκτός φυλακής επεκτείνονται και στην έγκλειστη ζωή τους, η οποία παρά την υποστήριξη των δικών τους (συχνά επισκεπτήρια, οικονομική ενίσχυση), αλλά χωρίς το σχεδιασμό συγκεκριμένων παρεμβάσεων, αυξάνει την υποτροπή της παραβατικότητάς τους, εξουδετερώνει τις λιγοστές ευκαιρίες και δημιουργεί μεγαλύτερη δυσπιστία και απόσταση από τις οργανωμένες κοινωνικές δομές.

Δραστηριότητα 8

Συζητείστε σε ομάδες το βιογραφικό αφηγηματικό απόσπασμα που ακολουθεί. Σχολιάστε και

Φωτο: Ν. Οικονομόπουλος

αναλύστε την άποψή σας σχετικά με την εξέλιξη που θεωρείτε ότι ένας Ρομά θα έχει στην ενήλικη ζωή του λαμβάνοντας υπόψη την αφήγηση του πρώην κρατούμενου Frank Cook (Αγγλία) και τις αντιλήψεις που παρατίθενται από την έρευνα του Δαφέρμου (2006) σχετικά με την περιθωριοποίηση και την εκπαιδευτική ένταξη των τσιγγανοπαίδων στο Ηράκλειο

Κρήτης. Στην ολομέλεια αναλύστε την άποψη του Olesen (2006) για την εκπαίδευση των κοινωνικά ευάλωτων ομάδων και ιδιαίτερα των Ρομά.

Στόχος Να κατανοήσουν οι εκπαιδευόμενοι α) τις διαφορετικές ανάγκες των Ρομά και τις ελάχιστες ευκαιρίες που τους παρέχονται β) την αντίληψη που κυριαρχεί για τις ικανότητες που διαθέτουν και τη στάση που έχουν απέναντι στο εκπαιδευτικό σύστημα.

Διάρκεια: 20΄

1. Αφήγηση του πρώην κρατούμενου

«Επειδή ζούσα σε έναν τσιγγάνικο καταυλισμό μέχρι τα 8 μου χρόνια έχασα την ευκαιρία να παρακολουθήσω το δημοτικό σχολείο και πήγα σε ένα σχολείο για “απροσάρμοστους” και προσφυγόπουλα, που δεν μιλούσαν τη γλώσσα και παιδιά που δεν μπορούσαν να ενταχθούν στο “κανονικό” πλαίσιο του εκπαιδευτικού συστήματος. Θεωρώ ότι ήμουν πιο έξυπνος από τα άλλα παιδιά της ομάδας και ήθελα να μάθω, αλλά, επειδή δεν μπορούσα να διαβάζω και να γράφω, τα μαθήματα δεν με πήγαν παρά πέρα. Το σχολείο δεν μου πρόσφερε ικανοποίηση και έτσι στράφηκα σε άλλους δρόμους. Περιστατικά όπως, να ρίχνω βαριά αντικείμενα (πέτρες, πλάκες τσιμέντου κ.ά) από γέφυρες αυτοκινητοδρόμων, να “βοηθώ” τα ζώα να φύγουν ένα οργανωμένο αγρόκτημα, να οδηγώ ένα κοπάδι με πρόβατα μέσα σε ένα τοπικό νοσοκομείο, με έκαναν δημοφιλή ανάμεσα στους συμμαθητές μου, αλλά οι δάσκαλοι με θεωρούσαν μεγάλο μπελά».¹⁵⁸

2. Απόσπασμα έρευνας

- «τα τσιγγανάκια είναι κλεφτρόνια»
- «πρέπει τα τσιγγανόπαιδα» να ακολουθούν ειδικά προγράμματα, και όχι το συμβατικό σχολείο»
- «τα τσιγγανόπαιδα δεν έχουν πιστοποιητικό γεννήσεως. πώς λοιπόν να τα γράψω;»
- «τα τσιγγανόπαιδα είναι κακοί μαθητές.
- «αν τα εντάξουμε, θα εμποδίζουν τους καλούς», «αν δεν μπορούν τα παιδιά μας να κάνουν παρέα με ανώτερους τους, να κάνουν τουλάχιστον παρέα με ίσους, όχι όμως με κατωτέρους τους»
- «δε θα κάνω το σχολείο μου τσιγγανοσχολείο», «μακριά από μας και όπου να ’ναι»¹⁵⁹

3. Κριτική άποψη για την εκπαίδευση

¹⁵⁸ CooK & Wilkinson, 1998

¹⁵⁹ Δαφέρμος, 2006

«Φαίνεται σαν η εκπαίδευση να έπρεπε να επικεντρωθεί σε κάτι άλλο πέρα από ικανότητες και γνώσεις και θα έπρεπε καλύτερα να υποστηρίζει ενέλικτες παρά σταθερές ταυτότητες. Θα πρέπει να παρέχει κοινωνικές ικανότητες. Από την άλλη πλευρά θα ήταν λάθος να θεωρήσουμε ότι οι τεχνικές δεξιότητες και οι γνώσεις έχουν χάσει τη σημασία τους. Αυτό που χρειάζεται να μάθουμε είναι πώς θα διαχειριζόμαστε και θα συσχετίζουμε τις δεξιότητες, τις ικανότητες και τις γνώσεις σε κοινωνικά πλαίσια, μαζί με άλλους ανθρώπους»¹⁶⁰

Δραστηριότητα 9

Οδηγίες: Με αφορμή το παρακάτω απόσπασμα από την αφηγηματική συνέντευξη πρώην κρατούμενης προσπαθήστε να μοιράσετε ρόλους και οι εκπαιδευόμενοι, ες ανά δυο να συνθέσουν έναν διάλογο ανάμεσα σε μια Ρομά και μια ελληνίδα κρατούμενη.

Μπορείτε στη συνέχεια να ζητήσετε από δυο εκπαιδευόμενους, ες να υποδυθούν τους ρόλους σύμφωνα με το διάλογο που δημιούργησαν. Τα άλλα μέλη της ομάδας παρατηρούν και καταγράφουν την εξέλιξη του παιχνιδιού ρόλων.

Στόχος: Να αποτιμήσουν οι εκπαιδευόμενοι την αντίληψη που κυριαρχεί στη φυλακή σε σχέση με τις συνήθειες και τον τρόπο ζωής των Ρομά κρατουμένων.

Διάρκεια: 15'

«Οι τσιγγάνες αντιδρούσαν στην εκπαίδευση στο να πάρουνε. Είναι μαθημένες στο να παίρνουνε αυτές, είναι μαθημένες στο να παίρνουνε! Εμείς που ξέραμε δίνουμε, κιόλας, πράγματα, έτσι είναι αυτά τα άτομα, οι ξένες, οι Γεωργιανές, Ρουμάνες, οι Τσιγγάνες, οι περισσότερες» (...)

«Τα οποία τα παιδιά αυτά, κανένας δικαστής δεν το αντιλαμβάνεται, αυτά τα παιδιά γεννιούνται

¹⁶⁰ Olesen, 2006

και μεγαλώνουνε μ' αυτό. Είναι δουλειά μου, λένε αυτή, η δουλειά μου είναι πως να βάζω το χέρι και να παίρνω τα χρήματα του άλλου, πως να τον κλέψω, πως να κάνω το εμπόριο, πως ... Αυτό με μάθανε. Αυτό μου είπαν, ότι αυτό είναι η δουλειά μου και για τη δουλειά μου τιμωρούμαι » (...)

«Α μετά το φτιάξαμε!, τραγουδάγαμε κιόλας, είχα, εγώ την τσιγγάνα δίπλα μου, την είχα, εγώ κολλητή, γιατί ήταν διαλοκέρατο και τραγούδαγε, έξω φωνή! Στην αρχή ήταν λίγο ενοχλητικό, πολύ διασκεδαστικό και το κάναμε, δηλαδή μας έλειπε όταν δεν ερχόταν στο μάθημα».

Απόσπασμα από συνέντευξη πρώην κρατούμενης στο πλαίσιο της έρευνας για τις αντιλήψεις των αποφυλακισμένων ως προς το ρόλο της εκπαίδευσης, κατά τη διάρκεια και μετά τον εγκλεισμό τους, στην προσωπική αλλαγή και την κοινωνική επανένταξή τους ¹⁶¹

4.2.2.5 Χαρακτηριστικά και ανάγκες ψυχικά ασθενών κρατουμένων

Οι κρατούμενοι στη φυλακή ζουν σε μια ακραία κατάσταση στέρησης και συμπίεσης των ζωτικών αναγκών τους, χωρίς να έχουν ελευθερία κίνησης, με μικρή ή ανύπαρκτη δυνατότητα ανάπτυξης της δημιουργικότητάς τους. Η φυλακή, σύμφωνα με τον Φουκώ ¹⁶², χαρακτηρίζεται από την τιμωρία που επιβάλλει στη σκέψη και στη θέληση. Η επιβολή όρων διαβίωσης που ακολουθούν τους κανόνες ενός ολοκληρωτικού ιδρύματος, προκαλούν έντονο συναισθηματικό σοκ ¹⁶³. Το υπέρμετρο άγχος, η ανασφάλεια και ο ιδρυματισμός δυσχεραίνουν τη διεργασία προσαρμογής σε συνθήκες κράτησης ¹⁶⁴. Ο ιδρυματισμός μπορεί να χαρακτηριστεί ως σύνδρομο και τα συμπτώματά του αφορούν

- στις γνωστικές λειτουργίες: *χαοτική μνήμη, αδυναμία συγκέντρωσης*
- στην αντίληψη: *ψευδαισθήσεις, αποπροσωποποίηση*
- στην κινητοποίηση: *αδράνεια, απομόνωση, απώλεια πρωτοβουλίας, έλλειψη ενδιαφερόντων*
- στο συναισθημα: *ευερεθιστότητα, απελπισία, φόβος*
- στο αυτόνομο νευρικό σύστημα: *διαταραχές της σεξουαλικότητας*

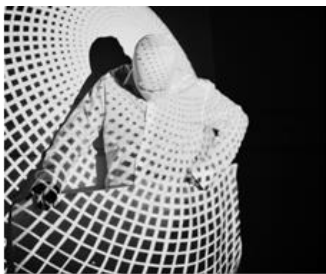
¹⁶¹ Δημητρούλη, 2016 (απόσπασμα από αφηγηματική έρευνα στο πλαίσιο διπλωματικής εργασίας σχετικά με την επίδραση της εκπαίδευσης στην προσωπική αλλαγή και την επανένταξη των κρατουμένων κατά τη διάρκεια και μετά τη φυλακή, ΕΑΠ).

¹⁶² Φουκώ (1989, σ. 27, όπ. αναφ. στο Βεργίδης, Ασημάκη & Τζιντζίδης, 2007)

¹⁶³ Liebling, 1992

¹⁶⁴ Θεμελή, 2008

Η στέρηση της ελευθερίας βρίσκεται, σύμφωνα με την ειδική κλίμακα μέτρησης άγχους¹⁶⁵ που προκαλούν τα επώδυνα γεγονότα¹⁶⁶, στην τέταρτη θέση μετά το θάνατο προσφιλούς ατόμου, το

W.I.N.N.E.R. Photo Class

2^ο ΣΔΕ Κορυδαλλού, «Γεώργιος Ζουγανέλης»

διαζύγιο και το χωρισμό. Περισσότεροι από το 1/3 των κρατουμένων υποφέρει και από ψυχικές διαταραχές¹⁶⁷. Οι ψυχικές διαταραχές, μπορεί να προϋπάρχουν του εγκλεισμού, αλλά και να αποτελούν συνέπεια των συνθηκών κράτησης, της απομόνωσης και της αναγκαστικής συνύπαρξης. Η ψυχική μεταβολή είναι ιδιαίτερα έντονη στις περιπτώσεις των υποτρόπων ή των βαρυποινιτών¹⁶⁸.

Θεωρείται πολύ δύσκολο να διασώσουν οι έγκλειστοι τον αρχικό, πριν τον εγκλεισμό, εαυτό τους.

Οι διαταραχές της ψυχικής υγείας που εμφανίζονται συχνότερα μεταξύ των κρατουμένων είναι η κατάχρηση αλκοόλ και ουσιών, οι καταθλιπτικές διαταραχές¹⁶⁹, οι αγχώδεις διαταραχές¹⁷⁰, η αντικοινωνική διαταραχή προσωπικότητας οι ψυχωσικές διαταραχές¹⁷¹. *Κραυγές αγωνίας των κρατουμένων* χαρακτηρίζονται οι απόπειρες αυτοκτονίας και οι αυτοτραυματισμοί που συμβαίνουν, συνήθως, την πρώτη περίοδο του εγκλεισμού.

Η διεθνής βιβλιογραφία αποδεικνύει ότι ο δείκτης ψυχικής ασθένειας στον έγκλειστο πληθυσμό είναι υψηλότερος από τον αντίστοιχο στο γενικό πληθυσμό¹⁷².

- Το 63% του πληθυσμού των φυλακών εμφανίζει κάποιου είδους ψυχικής διαταραχής.
- Το 40% παρουσιάζει διαταραχές σχετιζόμενες με ουσίες
- Το 25% πάσχει από διαταραχές της διάθεσης ή αγχώδεις διαταραχές

¹⁶⁵ "Social readjustment rating scale" «social readjustment rating scale»

¹⁶⁶ όπως αυτά χαρακτηρίζονται από τους Holmes & Rahe, 1967

¹⁶⁷ Blaauw, Ronald & Kerkhof, 2000

¹⁶⁸ Βιδάλη, 2008

¹⁶⁹ 1. Αγχώδης κατάθλιψη: χαρακτηριστικά της είναι η δύσπνοια, η ευερεθιστότητα, η ένταση και οι ενοχές.

2. Γνωστική κατάθλιψη: χαρακτηρίζεται από μη ικανοποίηση, απαξίωση, απελπισία.

3. Κατάθλιψη που σχετίζεται με τη διατροφή: χαρακτηρίζεται από απώλεια όρεξης, ενέργειας και αυξημένη κούραση.

4. Ενδογενής κατάθλιψη: είναι η πιο σοβαρή περίπτωση. Χαρακτηρίζεται από διακυμάνσεις της διάθεσης κατά τη διάρκεια της ημέρας, πολύ πρωινό ξύπνημα, απώλεια βάρους, ευερεθιστότητα και ένταση.

¹⁷⁰ «Οι κρατούμενοι μπορεί να νιώθουν την ένταση να ανεβαίνει χωρίς να μπορούν να την καταλάβουν, να την ερμηνεύσουν ή να κάνουν κάτι για αυτή, μπορεί να βάλουν τις φωνές σε κάποιον φύλακα ή σε άλλον κρατούμενο, μπορεί να καταστρέψουν το κελί τους ή να αυτοτραυματιστούν» (Cooke, Baldwin & Howison, 1990)

¹⁷¹ Andersen, Sestoft, Lillebæk, Gabrielsen, & Kramp, 1996. Ψυχωσική διαταραχή: δυσλειτουργία της σκέψης, συχνά περιγράφεται ως απώλεια επαφής του ασθενούς με την πραγματικότητα.

¹⁷² Θεμελή, 2008

■ Το 5% περίπου εκδηλώνει ψυχωσικές διαταραχές

Ο συνολικός πληθυσμός των κρατουμένων στο Ψυχιατρείο Κρατουμένων ανέρχεται στο 2,43% του συνολικού πληθυσμού των κρατουμένων στο σύνολο των καταστημάτων κράτησης. Στο σύνολο τους είναι άνδρες, το 23,60% είναι υπόδικοι, το 26,18% είναι αλλοδαποί, ενώ το 15% κρατούνται για αδικήματα που σχετίζονται με ναρκωτικά.

Η διάρκεια των ποινών για τους περισσότερους είναι πάνω από 10 χρόνια (28,33%) και ισόβια (28,33%)¹⁷³, γεγονός που καταδεικνύει ότι οι ψυχικά ασθενείς κρατούμενοι χαρακτηρίζονται ως βίαιοι και επικίνδυνοι και οι ποινές που τους επιμετρούνται είναι μεγαλύτερες από αυτές των άλλων κρατουμένων (James & Glaze, 2006).

Στη χώρα μας σχετική έρευνα στη Δικαστική Φυλακή Κομοτηνής κατέδειξε την ύπαρξη ψυχιατρικών διαταραχών στο 78% των κρατουμένων.

- ▶ το 37,5% διαγνώστηκε με αγχώδεις διαταραχές,
- ▶ το 27,55% με μείζονα καταθλιπτική διαταραχή,
- ▶ το 37,5% με αντικοινωνική διαταραχή προσωπικότητας,
- ▶ το 53,8% με διαταραχές σχετιζόμενες με ουσίες (26,3% χρήση αλκοόλ και 27, 5% χρήση ναρκωτικών)
- ▶ το 11,2% με σχιζοφρένεια και διπολική διαταραχή¹⁷⁴

Συχνά, την περίοδο πριν την αποφυλάκιση παρουσιάζονται μια σειρά από σωματικές δυσλειτουργίες και ψυχολογικά προβλήματα. Πρόκειται για το σύνδρομο του «*πυρετού της πύλης*», το οποίο πρώτος περιέγραψε ο Cormier¹⁷⁵. Μια τέτοια κατάσταση συναντάται αντίστοιχα και στα ψυχιατρεία και ο Pinatel την ορίζει ως «*δεσμοωτηριοφιλία*», δικαιώνοντας τον Goffman για τα κοινά γνωρίσματα που διέπουν τα ολοκληρωτικά ιδρύματα¹⁷⁶.

Τα άτομα που παρουσιάζουν προβλήματα ψυχικής υγείας έχουν 67 φορές περισσότερες πιθανότητες σύλληψης έναντι των ατόμων που η συμπεριφορά τους δεν υποδηλώνει την ύπαρξη σχετικού προβλήματος¹⁷⁷. Παράλληλα με την ψυχική ασθένεια οι συνέπειες του εγκλεισμού δυσχεραίνουν την κατανόηση των κανόνων που επιβάλλει η φυλακή με συνέπεια οι συγκεκριμένοι κρατούμενοι να μην πειθαρχούν και να τιμωρούνται. Η έννοια του αυτοελέγχου και της αυτοδιαχείρισης

¹⁷³ Πηγή ΥΔΑΔ, Μάιος 2017

¹⁷⁴ Fotiadou, Livaditis, Manou, Kaniotou & Xenitidis, 2006

¹⁷⁵ Cormier, Kennedy & Sendbuehler, 1967

¹⁷⁶ Τσαλίκoglου, 1996

¹⁷⁷ Themeli, 2006

πλήττεται έντονα στη στάση ζωής των συγκεκριμένων κρατουμένων με αποτέλεσμα να εμφανίζεται μεγαλύτερη αδυναμία στην επανένταξή τους μετά τη φυλακή. Η λήψη φαρμάκων, χωρίς αυτή να συνδυάζεται με ψυχολογική υποστήριξη και ατομική ή/και ομαδική συμβουλευτική, δεν αποτελεί αποτελεσματική θεραπεία για τους ψυχικά ασθενείς κρατούμενους.

Δραστηριότητα 10

Οι εκπαιδευόμενοι συζητούν σε ομάδες εργασίας με αφορμή το περιεχόμενο του **Πρακτικού οδηγού: Αυτοκτονία στη φυλακή: Πώς να την προλάβω;**¹⁷⁸ το ρόλο που διαδραματίζει η

Πρακτικός οδηγός

*Αυτοκτονία στη φυλακή: Πώς να την προλάβω;*¹⁷⁸

έγκαιρη παρέμβασή τους στην προστασία της ζωής των κρατουμένων που κινδυνεύουν. Αναλύουν, επίσης τη δυνατότητα επικοινωνίας με τους συγκεκριμένους κρατούμενους και τακτικής παρακολούθησής τους στις ισχύουσες συνθήκες κράτησης στις ελληνικές φυλακές. Στην ολομέλεια καταγράφονται, επίσης οι απόψεις τους σχετικά με την ανάγκη, α) διαγνωστικού ελέγχου της ψυχικής υγείας των κρατουμένων, β) δημιουργίας ασφαλών χώρων φύλαξης, γ) εκπαίδευσης και εποπτείας του προσωπικού.

Στόχος: Να επισημάνουν οι εκπαιδευόμενοι την αναγκαιότητα ενημέρωσής τους σχετικά με θέματα ψυχικής υγείας των κρατουμένων και να υιοθετήσουν ενεργή στάση έγκαιρης παρέμβασης.

Διάρκεια: 20'

¹⁷⁸ Ο Πρακτικός Οδηγός Πρόληψης Αυτοκτονιών για το προσωπικό των Καταστημάτων Κράτησης «Αυτοκτονία στη φυλακή. Πώς να την προλάβω;» είναι έκδοση του ΥΔΔΑΔ και συγκεκριμένα της Γενικής Γραμματείας Αντεγκληματικής Πολιτικής, αφορά στην ενημέρωση και την υποστήριξη του προσωπικού που έρχεται σε επαφή με τους κρατουμένους, με στόχο την πρόληψη των αυτοκτονιών και των αυτοκαταστροφικών πράξεων των κρατουμένων. Με την έκδοση αυτή, η χώρα μας ανταποκρίνεται στις Ευρωπαϊκές και Διεθνείς συστάσεις για τη λήψη μέτρων εντοπισμού των κρατουμένων, που είναι πιθανόν να αυτοτραυματισθούν ή να αυτοκτονήσουν (Ελάχιστοι Κανόνες για την Μεταχείριση των Κρατουμένων του ΟΗΕ / «Κανόνες του Μαντέλα», 2015 Κανόνας 30 περ. γ', Ευρωπαϊκοί Σωφρονιστικοί Κανόνες, 2006, Κανόνας 47.2, Πρότυπα CPT, § 57 σ. 47). Από τον Μάρτιο του 2015 άρχισε να τηρείται μητρώο για τους τραυματισμούς, τις απόπειρες αυτοκτονίας και τις αυτοκτονίες στο υπουργείο Δικαιοσύνης.

4.2.2.6 Χαρακτηριστικά και ανάγκες υποδίκων – νεοεισερχόμενων κρατουμένων

Στο κείμενο του ισχύοντος Σωφρονιστικού Κώδικα (αρ. 14, 2) καθορίζεται ότι η διαβίωση των υποδίκων πρέπει να προσεγγίζει όσο το δυνατόν περισσότερο τις συνθήκες της ελεύθερης διαβίωσης, αλλά στην πραγματικότητα η καθημερινότητά τους ακολουθεί τους όρους και τους κανόνες της φυλακής. Το σύνολο των υποδίκων κρατουμένων ανέρχεται περίπου στο 1/3 του συνολικού αριθμού των κρατουμένων. Αντίστοιχα οι υπόδικες γυναίκες είναι το 1/3 του συνολικού αριθμού των γυναικών κρατουμένων¹⁷⁹.

Η απότομη μετάβαση από το καθεστώς ελευθερίας σε καθεστώς εγκλεισμού και αντίστροφα, είναι τραυματική και προκαλεί έντονο συναισθηματικό σοκ¹⁸⁰, θέτει τους νεοεισερχόμενους κρατούμενους σε μια ιδιαίτερη κατάσταση περιθωριοποίησης δημιουργώντας σοβαρά προβλήματα ένταξης στο ιδρυματικό περιβάλλον της φυλακής¹⁸¹. Οι κρατούμενοι που για πρώτη φορά εισέρχονται στη φυλακή, υποβάλλονται, αρχικά, στη διαδικασία ελέγχων και επιβολής όρων αναγκαστικής συνύπαρξης, αιφνίδιας και ολοκληρωτικής κατάργησης της ιδιωτικής σφαίρας της προσωπικότητάς τους και αυτοδιαχείρισης των αναγκών τους. Ο προσωπικός χώρος καταλύεται μέσα από την υποχρεωτικά «κοινή ζωή» (κρατούμενοι, σωφρονιστικοί υπάλληλοι).

Ο κρατούμενος, αδυνατώντας να διατηρήσει την απόσταση την οποία επιθυμεί με τους άλλους, νιώθει διαρκώς την παρουσία τους ως απειλή. Νέοι όροι διαμορφώνονται, αυταρχικά, μέσα από τους τυπικούς κανόνες κοινής διαβίωσης των κρατουμένων (ωράριο, κλείσιμο και άνοιγμα της φυλακής) αλλά και μέσα από τους άτυπους κανόνες της συμβίωσής τους (μεγάλος αριθμός κρατουμένων, ιεραρχικές σχέσεις, ανταλλαγές, προνόμια, δημιουργία άτυπων ομάδων). Στις σύγχρονες «πολυπολιτισμικές» φυλακές οι **νεοεισερχόμενοι κρατούμενοι** αναζητούν πληροφόρηση και συμπαράσταση πρωταρχικά από τους ομοεθνείς τους, με δεδομένο ότι τους συνδέει η κοινή γλώσσα, τα κοινά πολιτισμικά βιώματα, η κοινή θρησκευτική πίστη¹⁸².

Στη φυλακή κυριαρχεί ένα είδος *μαγικής γνώσης*, η οποία τροφοδοτείται από τη δυνατότητα συνεχών ελέγχων της καθημερινότητας και της προσωπικής ζωής των κρατουμένων. Στο χώρο της φυλακής κάθε ενέργεια αξιολογείται θετικά ή αρνητικά, καταγράφεται ως απάντηση λεκτική ή εξωλεκτική στις προκλήσεις των «αναγκαστικών συντρόφων» και δημιουργεί συνεχή αγωνία και υπέρμετρο άγχος.

¹⁷⁹ πηγή ΥΔΑΔ, Μάιος 2017

¹⁸⁰ Liebling, 1992

¹⁸¹ Wheeler, 1961

¹⁸² Αλοσκόφης, 2017

Σε συνδυασμό με εξωτερικούς παράγοντες (συνθήκες διαβίωσης στη φυλακή, σχέση με τους άλλους και το προσωπικό της φυλακής) αλλά και ενδογενείς παράγοντες (οικογενειακό πλαίσιο αναφοράς, πολιτισμικό και μορφωτικό υπόβαθρο, σύστημα αξιών) οι νεοεισερχόμενοι κρατούμενοι επιλέγουν την απόσυρση και την αδράνεια ή τη σύγκρουση και τη βία ή την προσαρμογή για να αντέξουν την πίεση. Το σύνδρομο του παγώματος εμφανίζεται στα πρώτα στάδια του εγκλεισμού και συνίσταται στην πλήρη έλλειψη οποιουδήποτε συναισθήματος.

Μια αντίδραση στο υπερβολικό στρες που εκδηλώνεται με συμπτώματα, υστερίας, διαταραχών μνήμης και συνείδησης αποτελεί το σύνδρομο Ganser¹⁸³, το οποίο τοποθετείται μεταξύ παράνοιας και υστερίας ή εντός της πρώιμης άνοιας, συνδέεται με την προφυλάκιση, δηλαδή με την περίοδο που το άτομο αναμένει τα αποτελέσματα της δίκης, αλλά και με την απομόνωση. Προσπαθώντας οι υπόδικοι κρατούμενοι να αποφύγουν τις ανεπιθύμητες καταστάσεις μέσα στη φυλακή, εμφανίζουν επιλεκτική αμνησία, αδιαφορία, αδράνεια, διαταραχή κινητικών και αισθητηριακών λειτουργιών ή κατακλύζονται από υπέρμετρο άγχος.

Οι υπόδικοι, επιβεβαιώνοντας την ευαλωτότητά τους, οδηγούνται στην αυτόβουλη αφαίρεση της ζωής τους με μεγαλύτερη συχνότητα από ότι οι κατάδικοι. Πάνω από το 50% του συνολικού αριθμού των αυτοκτονιών αφορά σε αυτοκτονίες νεοεισερχόμενων κρατουμένων και συγκεκριμένα τις πρώτες 48 ώρες της εισόδου τους στο χώρο της φυλακής¹⁸⁴.

Νέοι κρατούμενοι ελαχιστοποιούν ή διακόπτουν την επικοινωνία με το συγγενικό και το φιλικό τους περιβάλλον για να αποφύγουν τη συναισθηματική ένταση και εξάρτηση ή/και να απαλλαγούν από τη βασανιστική ενοχή και την αμφιβολία της αποδοχής από τους δικούς τους.

¹⁸³ Καράβατος, Νασίκα, Πετρίκης & Σαββίδου, 2002. Πρόκειται για αναστρέψιμη διαταραχή, η οποία εμφανίζεται ως επί το πλείστον σε συνθήκες εγκλεισμού κι ειδικότερα, σε σχέση με τους κρατούμενους, σε καθεστώς απομόνωσης. Μετά την επαναφορά στην καθημερινότητα της φυλακής, τα συμπτώματα υποχωρούν σταδιακά και το άτομο επανέρχεται στα προηγούμενα λειτουργικά επίπεδα. Το 1897, ο Ganser περιέγραψε ένα σύνδρομο που το κυριότερο σύμπτωμά του ήταν οι «κατά προσέγγιση απαντήσεις» σε απλές, συνήθεις ερωτήσεις. Αφορούσε, κυρίως, σε υπόδικους. Η συμπεριφορά μιας γυναίκας θεωρήθηκε «προσποιητή παραφροσύνη» και για το λόγο αυτόν καταδικάστηκε σε φυλάκιση, επειδή είχε εξαπατήσει και παραπλανήσει το δικαστήριο: «Τα χαρακτηριστικά της είχαν μια βλακώδη έκφραση, σαν να μην άκουγε. Έβλεπε μπροστά στο κενό ή καθήλωνε το βλέμμα της στο έδαφος. Υπήρχε ένας βαθμός ανησυχίας (...).Τη ρώτησαν πόσα δάχτυλα είχε σε κάθε χέρι και απάντησε: τέσσερα δάχτυλα. Την άφησαν να μετρήσει τα δάχτυλα του χεριού της. Τα μέτρησε, παραλείποντας τον παράμεσο, 1, 2, 4, 6. Τη ρώτησαν πόσο κάνουν δύο και δύο. Μετά από σκέψη, απάντησε έξι». Πρόκειται για περιγραφή του 1855.

¹⁸⁴ Hayes, 1995; Backett, (1988; Rowan, 1994, όπ. αναφ. στο Θεμελή, 2016).

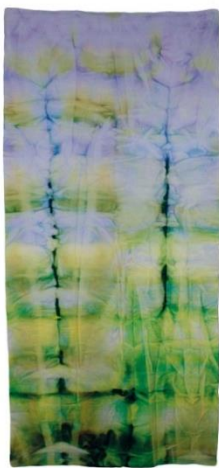
Κατά την εισαγωγή των νεοεισερχόμενων μέσα στη φυλακή σημαντική παράμετρος για την ψυχική τους υγεία αποτελεί η δυνατότητα επικοινωνίας με τους δικούς τους. Η δυνατότητα αυτή μπορεί να αποκατασταθεί με ενέργειες του προσωπικού της φυλακής. Οι νεοεισερχόμενοι κρατούμενοι μπορούν να απευθύνονται στο επιστημονικό προσωπικό ή σε υπάλληλο του καταστήματος κράτησης σε περίπτωση που τους απασχολεί κάποιο ιδιαίτερο προσωπικό πρόβλημα, υπάρχει κάποιο οικογενειακό θέμα ή έχουν ανάγκη νομικής βοήθειας. Επιπλέον, μπορούν να έχουν επισκεπτήριο 2 φορές την εβδομάδα και να συναντούν όσες φορές χρειάζεται τον δικηγόρο τους.

Για τους αλλοδαπούς κρατούμενους που το επιθυμούν ενημερώνεται η πρεσβεία τους για την κράτησή τους.

Σημαντική προσπάθεια για την ασφαλή ενημέρωση των νεοεισερχόμενων, πρωτόπειρων κρατουμένων ως προς τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τους μέσα στη φυλακή αποτελεί το **Αλφαβητάρι του κρατούμενου**¹⁸⁵, το οποίο έχει, ήδη, μεταφραστεί στα Αγγλικά και στα Αλβανικά.

4.2.2.7 Χαρακτηριστικά και ανάγκες μακροχρόνια εγκλείστων

13091920 HIV Prisoners Koriadalis, 6i Sinantisi, 2016, 145x65 cm, ink on fabric

Οι πρώην κρατούμενοι, κυρίως όσοι εξέτισαν μακροχρόνιες ποινές, εξαιτίας της αδράνειας, της απόσυρσης και της προσαρμογής δεν έχουν την ικανότητα να χειριστούν απλά ζητήματα της καθημερινής ζωής τους μετά τη φυλακή. Συχνά

εκδηλώνουν καθυστερημένο πένθος για την απώλεια οικείων προσώπων στη διάρκεια του εγκλεισμού τους. Δυσκολεύονται να συνάψουν συναισθηματικούς δεσμούς (φιλικές και ερωτικές σχέσεις) και να βρουν νέους συντρόφους. Αισθάνονται ασφάλεια και οικεία με πρώην κρατούμενους, καλύπτοντας την ανάγκη να ανήκουν και να προσδιορίζονται από μια ομάδα.

185

Το «**Αλφαβητάρι του κρατούμενου**: Δικαιώματα και Υποχρεώσεις;» (2016) είναι έκδοση του ΥΔΑΔ και συγκεκριμένα της Γενικής Γραμματείας Αντεγκληματικής Πολιτικής με συντάκτη τον Ο. Αλοσκόφη.

Κουβαλούν ανεξίτηλα τα σημάδια της φυλακής (τατουάζ), μιλούν τη γλώσσα της, αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα υγείας, δεν έχουν εμπιστοσύνη στον εαυτό τους και τους άλλους. Στην πλειοψηφία τους αγωνίζονται για να μην τραυματιστούν από τη βία της φυλακής, να παραμείνουν αόρατοι, να μην ξεχωρίζουν μέσα στο πλήθος της φυλακής. Στα επισκεπτήρια κρύβουν αρνητικές σκέψεις και τραυματικά βιώματα από τους συγγενείς για να μην τους καταθλίβουν και διακόψουν την επικοινωνία μαζί τους, αισθάνονται ότι κανένας δεν μπορεί να τους καταλάβει εκτός από τους συγκρατούμενούς τους.

Ο μακροχρόνιος εγκλεισμός οδηγεί, συχνά, τους κρατούμενους στην αίσθηση ότι *δεν είναι πραγματικά ο εαυτός τους*, νιώθουν *αποχωρισμένοι από το σώμα τους*¹⁸⁶ δεν νιώθουν ζωντανοί. Ο «*συμβολικός θάνατος*» αποτελεί μια μορφή άμυνας σε ένα εχθρικό περιβάλλον και δημιουργεί μια ασπίδα αυτοπροστασίας.

Σε ορισμένες περιπτώσεις, ιδιαίτερα όταν η παραμονή στη φυλακή παρατείνεται για μεγάλο χρονικό διάστημα, είναι τέτοια η ταύτιση του κρατούμενου με το ίδρυμα ώστε στη συνείδησή του να προβάλλει σαν το μοναδικό «φυσικό πλαίσιο» διαβίωσής του και η ζωή «*εκτός των τειχών*» φαντάζει αδιανόητη. Ο φόβος για το άγνωστο που τον περιμένει «*έξω*», ο στιγματισμός, ο αποχωρισμός αγαπημένων συγκρατουμένων, που σε πολλές περιπτώσεις έχουν υποκαταστήσει την οικογένειά του, η φτώχεια, τα χρέη, η ανυπαρξία στέγης που θα τον φιλοξενήσει, καθιστούν ανυπόφορη την προσμονή της αποφυλάκισης. Η αδυναμία αποχωρισμού του περιβάλλοντος της φυλακής χαρακτηρίζεται από τον Pinatel ως «*δεσμοτηριοφιλία*»¹⁸⁷.

Και πάλι τον κατακλύζει υπέρμετρο άγχος και ανασφάλεια. Λίγες μέρες πριν την αποφυλάκιση οι κρατούμενοι, που έχουν πολλά χρόνια μέσα στη φυλακή, νιώθουν φόβο, θυμό, εσωτερική ταραχή και ανησυχία, ευερεθιστότητα, σύγχυση ανάμεσα στο παρελθόν και το μέλλον, έντονους πονοκεφάλους, γαστρεντερικές παρενοχλήσεις, αϋπνία, ψυχοκινητική διέγερση¹⁸⁸.

Η προσωπικότητα των εγκλείστων, η ποιότητα των σχέσεων που διατήρησαν κατά την διάρκεια του εγκλεισμού τους και η υποστήριξη που έλαβαν, άλλα και η διάρκεια της ποινής τους παίζουν καθοριστικό ρόλο στη ζωή τους μετά τη φυλακή. Επιπλέον χρειάζεται ιδιαίτερη φροντίδα για την προετοιμασία της επανένταξής τους με τη δυνατότητα βαθμιαίας επιστροφής τους στη ζωή

¹⁸⁶ Laing, 1965

¹⁸⁷ Τσαλίκoglου, 1996

¹⁸⁸ Πρόκειται για το σύνδρομο του Πυρετού της πύλης «*Gate Fever*» Cormier, Kennedy & Sendbuehler, 1967).

της κοινότητας, η οποία να συνδυάζεται με αποτελεσματική κοινωνική υποστήριξη. Η προώθηση της *θετικής αλλαγής* απαιτεί χρόνο, επειδή οι άνθρωποι δύσκολα δέχονται το καινούριο, η διαδικασία είναι μακριά, αργή και μερικές φορές επώδυνη, ειδικά για κρατούμενος με μακροχρόνιες ποινές.

4.2.2.8 Χαρακτηριστικά και ανάγκες ασθενών χρόνιων παθήσεων

13077025 HIV Prisoners Koridallos, 21 Sinantisi, 2016, 120x45 cm, blue acrylics on tarpaulin

Οι κρατούμενοι με σοβαρές χρόνιες παθήσεις παρουσιάζουν μεγάλη ευαλωτότητα διαβιώνοντας μέσα στις δυσμενείς συνθήκες της φυλακής, όχι μόνο από άποψη υγιεινής, διατροφής και νοσηλείας, αλλά κυρίως από την ανυπαρξία της δυνατότητας αντιμετώπισης των προβλημάτων της υγείας τους έγκαιρα και διαρκώς. Στο Νοσοκομείο Κρατουμένων παραμένουν σταθερά κρατούμενοι με σοβαρές χρόνιες ασθένειες, αναπηρία και αδυναμία αυτοεξυπηρέτησης, έτσι ώστε να έχουν καλύτερες συνθήκες διαβίωσης και άμεση πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας.

Σύμφωνα με στοιχεία του Συνηγόρου του Πολίτη ο πληθυσμός των κρατουμένων στο νοσοκομείο έχει διαφορετικές ανάγκες (οροθετικοί, κρατούμενοι με αναπηρία, αδυναμία αυτοεξυπηρέτησης, κρατούμενοι με φυματίωση (TB) κλπ.). Η συγκέντρωση των οροθετικών σε μία πτέρυγα έχει δημιουργήσει συνθήκες γκετοποίησης και στιγματισμού τους, αλλά και επιδείνωσης για τους υπόλοιπους κρατούμενους λόγω περιορισμού του διαθέσιμου χώρου. Κυριαρχεί, ακόμα η αντίληψη ότι οι οροθετικοί κρατούμενοι χρειάζεται να απομονώνονται από τους άλλους κρατούμενους¹⁸⁹. Είναι σημαντικό να αυξηθεί η συνειδητοποίηση της κρισιμότητας του προβλήματος μεταξύ των σωφρονιστικών υπαλλήλων και των κρατουμένων, με την έγκυρη εκπαίδευση και πληροφόρησή τους, έτσι ώστε να μπορούν οι κρατούμενοι να ενημερώνονται για τους τρόπους με τους οποίους μπορούν να αποτρέψουν την περαιτέρω μετάδοση της νόσου.

Η δυνατότητα έκτισης της ποινής στην κατοικία των κρατουμένων παρέχεται ως δυνατότητα σε κρατουμένους των οποίων ο εγκλεισμός σε κατάστημα κράτησης θα ήταν υπέρμετρα δυσανάλογος λόγω της σοβαρής κατάστασης της υγείας τους. *Με τις ρυθμίσεις του ν. 4322/2015*

13094128 HIV Prisoners Koridallos, 10η και 11η Συνάντηση, 2016, Ακρυλικό σε καρτόλινο, 1,70x90 εκ

κρατούμενοι με σοβαρά προβλήματα υγείας ή σοβαρή αναπηρία, μπορούν να αποφυλακιστούν νωρίτερα, έτσι ώστε να μην επιβαρύνεται υπέρμετρα η υγεία τους. Για τον λόγο αυτό, μπορούν να ζητήσουν σχετική εξέταση από πραγματογνώμονα ιατρό ή ΚΕ.Π.Α (Κέντρο Πιστοποίησης Αναπηρίας). Ωστόσο, εάν διαπράξουν νέο αδίκημα, θα εκτίσουν όλο το υπόλοιπο της ποινής τους, χωρίς να έχουν το δικαίωμα να αποφυλακιστούν για δεύτερη φορά με τις διατάξεις αυτές (άρθρο 110^A Ποινικού Κώδικα). Ο ευεργετικός υπολογισμός ημερών ποινής επεκτείνεται και στους ασθενείς κρατουμένους και στα άτομα με αναπηρία. Η συνεργασία του ΥΔΑΔ με το Υπουργείο Υγείας και η επεξεργασία σχεδίου συνολικών παρεμβάσεων είναι απαραίτητο μέτρο για την αναβάθμιση και τον εξορθολογισμό του συστήματος παροχής υπηρεσιών υγείας στους κρατουμένους.

4.2.2.9 Χαρακτηριστικά και ανάγκες κρατουμένων τρίτης ηλικίας

Η διαβίωση μέσα στη φυλακή επιβαρύνει σημαντικά την υγεία των ηλικιωμένων κρατουμένων. Εξάλλου η πρόωγη γήρανση αποτελεί μια επώδυνη συνέπεια του εγκλεισμού. Πολλοί ηλικιωμένοι κρατούμενοι αντιμετωπίζουν έντονα ψυχολογικά προβλήματα κατά την είσοδό τους στη φυλακή, τα οποία επιδεινώνονται στη συνέχεια, αισθάνονται λιγότερο ικανοί να αντεπεξέλθουν στο ιδρυματικό περιβάλλον της φυλακής από ότι οι νεότεροι κρατούμενοι, νιώθουν ευάλωτοι και πιστεύουν ότι διατρέχουν κίνδυνο από άλλους κρατούμενους. Ειδικότερα οι ηλικιωμένες γυναίκες κρατούμενες αισθάνονται ότι απειλούνται από τις νεότερες και συχνά γίνονται στόχος εκφοβισμού¹⁹⁰.

Οι μεγάλοι σε ηλικία κρατούμενοι δεν μπορούν να ανταπεξέλθουν σε σκληρή ή βαριά εργασία, αλλά θα πρέπει να έχουν την ευκαιρία να παρακινούνται να μένουν απασχολημένοι ή να συμμετέχουν σε δράσεις επανένταξης μέσα στη φυλακή, όπως η εκπαίδευση, η συμβουλευτική υποστήριξη, η συμμετοχή σε παραγωγικές δραστηριότητες και ομάδες πολιτισμού (κατασκευές, θέατρο). Το προσωπικό της φυλακής χρειάζεται να ενθαρρύνει την προσπάθειά τους για την πιστοποίηση των γνώσεων, την απόκτηση δεξιοτήτων των κρατουμένων τρίτης ηλικίας.

Στην πραγματικότητα οι ίδιοι αποφεύγουν να εντάσσονται σε ομάδες εκπαίδευσης, υποστήριξης ή θεραπείας, όχι μόνο επειδή το επιλέγουν, ή εξαιτίας των σχέσεων που έχουν αναπτύξει με τους

¹⁹⁰

Introductory Handbook on the Prevention of Recidivism and the Social Reintegration of Offenders. Criminal Justice Handbook Series, Vienna: United Nations Office on Drugs and Crime, 2012.

άλλους κρατούμενους, αλλά, επειδή, συχνά, η φυλακή αποθαρρύνει και απορρίπτει τα σχετικά αιτήματά τους.

Μετά τη φυλακή ένα από τα μεγαλύτερα αδιέξοδα που αντιμετωπίζουν, εκτός από τα προβλήματα υγείας, είναι και η έλλειψη κατάλληλων δομών να τους υποδεχτούν και να τους παρέχουν διαμονή και φροντίδα.

Κρατούμενοι που εκτίουν ποινή μέχρι 10 χρόνια, μπορούν να ζητήσουν με αίτησή τους στο Συμβούλιο Πλημμελειοδικών του τόπου όπου κρατούνται να εκτίσουν την ποινή στην κατοικία τους, εφόσον είναι πάνω από 75 χρόνων.

4.3. Τοξικομανείς κρατούμενοι και θεραπευτικές παρεμβάσεις για την ομαλή επανένταξή τους.

4.3.1 Τοξικομανείς κρατούμενοι

4.3.1.1 Η έννοια της εξάρτησης

Η **εξάρτηση** σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας χαρακτηρίζεται ως «ένα σύμπλεγμα γνωστικών, συμπεριφερσιολογικών και φυσικών συμπτωμάτων που δείχνουν ότι ένα άτομο έχει απολέσει τον έλεγχο στη χρήση ψυχοδραστικών ουσιών και συνεχίζει τη χρήση της ουσίας, παρά τις δυσμενείς συνέπειες». Με την υιοθέτηση του όρου «τοξικομανία» και τη θεώρηση των χρηστών ως «ασθενών»¹⁹¹ θεσπίστηκε, για πρώτη φορά, η αντικατάσταση της βραχείας ποινής με θεραπευτικά μέτρα και συγκεκριμένα την εισαγωγή σε ειδικό κατάστημα για θεραπεία. Η **τοξικομανία** χαρακτηρίζεται επίσης ως «χρόνια υποτροπιάζουσα νόσος του εγκεφάλου». Ωστόσο η αναγωγή της τοξικομανίας σε «νόσο», αναπαράγει τα κοινωνικά στερεότυπα για τον τοξικομανή ως «ψυχικά πάσχοντα, χρόνια και κατά συνέπεια επικίνδυνο»¹⁹².

Η έννοια της εξάρτησης περιλαμβάνει τα παρακάτω στοιχεία:

- ✓ Τη χρήση της ουσίας
- ✓ Τη διάρκεια της χρήσης που οδηγεί στην εξάρτηση
- ✓ Την ανάγκη που ωθεί στη χρήση
- ✓ Τα συμπτώματα, τις συμπεριφορές και τα προβλήματα που δημιουργούνται από τη χρήση

Σωματική εξάρτηση: (ανοχή¹⁹³ και συμπτώματα απόσυρσης) θεωρείται η κατάσταση εκείνη, όπου η ουσία έχει γίνει απαραίτητο στοιχείο των βιολογικών λειτουργιών του σώματος του χρήστη, έτσι ώστε η έλλειψή της να προκαλεί στέρηση¹⁹⁴. Σταδιακά δημιουργείται η συνεχής ανάγκη για χρήση της ουσίας, η οποία συνοδεύεται από επώδυνα συμπτώματα, όταν αυτή διακοπεί. Όταν επέλθει η σωματική εξάρτηση, το άτομο χρειάζεται να κάνει επανάληψη της χρήσης πιο συχνά και, ενώ αρχικά η

¹⁹¹ ν.δ. 3084/1954

¹⁹² Μάτσα, 2006α

¹⁹³ Ο όρος ανοχή αναφέρεται στη διαδικασία προσαρμογής του οργανισμού στα αποτελέσματα της ουσίας. Τα αποτελέσματα μιας ορισμένης δοσολογίας μειώνονται σε ένταση μετά από κάποιο διάστημα συστηματική χρήσης, άρα χρειάζεται μεγαλύτερη δόση για να προκληθούν τα επιθυμητά αποτελέσματα.

¹⁹⁴ **Στερητικό σύνδρομο:** Ο όρος αναφέρεται στην ανάπτυξη ενός συνδρόμου, ειδικού για την εκάστοτε συγκεκριμένη ουσία κατάχρησης, που οφείλεται στην παύση ή στην ελάττωση της βαριάς και παρατεταμένης χρήσης της ουσίας. Το ειδικό για κάθε ουσία σύνδρομο χαρακτηρίζεται από δυσπροσαρμοστικές μεταβολές της συμπεριφοράς καθώς και σωματικά και γνωστικά συμπτώματα. Στερητικό σύνδρομο προκαλούν το αλκοόλ, η κοκαΐνη, η νικοτίνη, τα οπιοειδή, οι αμφεταμίνες και άλλες παρόμοιες δράσης ουσίες, τα αγχολυτικά ή υπνωτικά.

χρήση αποσκοπεί στην αλλαγή της διάθεσης, στη συνέχεια γίνεται αναγκαία για να μπορεί ο χρήστης να νιώθει «φυσιολογικός» και να είναι λειτουργικός.

Ψυχική εξάρτηση: (απώλεια ελέγχου της χρήσης ουσιών) θεωρείται η κατάσταση, η οποία χαρακτηρίζεται από την ψυχική ικανοποίηση που προκαλεί η χρήση ή την ψυχική ώθηση που οδηγεί το άτομο στην περιοδική ή συνεχή χρήση, για να αισθάνεται καλά και χωρίς να έχει ενοχλήσεις. Ο εξαρτημένος επιθυμεί εναγωνίως να κάνει χρήση της ουσίας και δεν μπορεί να λειτουργήσει πια χωρίς αυτήν. Οργανώνει όλη του τη ζωή γύρω από την ουσία, η οποία, πλέον, γίνεται αυτοσκοπός. Στην πορεία προς την εξάρτηση σε ολοένα και πιο σφιχτούς κύκλους, περιορίζεται η ζωή των εξαρτημένων μέχρι να επικεντρωθούν μόνο στην ουσία, η οποία αποτελεί, πλέον την οργανωτική αρχή της καθημερινότητά τους. Η καλλιέργεια της σχέσης αγάπης-μίσους με την ουσία αρχίζει να κυριαρχεί στον κόσμο τους¹⁹⁵.

Στην περίπτωση της εξάρτησης ενεργοποιούνται μηχανισμοί άμυνας, έτσι ώστε να μπορεί ο εξαρτημένος χρήστης να διαφύγει από την πραγματικότητα και τη δυσλειτουργική στάση ζωής που υιοθετεί, αναπτύσσοντας την ψευδο-πεποίθηση ελέγχου της χρήσης. Η αδυναμία διακοπής της ουσίας, εξαιτίας σωματικής και ψυχικής εξάρτησης σαν αποτέλεσμα της συνεχούς κατάχρησης, οδηγεί, συχνά, σε συμπτώματα τοξίκωσης¹⁹⁶ και στέρησης και επηρεάζει αρνητικά και στο σύνολό της την πορεία της ζωής του χρήστη.

¹⁹⁵ Covington, 2002

¹⁹⁶ **Τοξίκωση από ουσίες:** Όρος που αναφέρεται στην ανάπτυξη ενός (αναστρέψιμου) συνδρόμου, ειδικού για την εκάστοτε συγκεκριμένη ουσία. Το σύνδρομο οφείλεται σε πρόσφατη λήψη ή έκθεση στην ουσία (ανάλογα με την ουσία). Το σύνδρομο χαρακτηρίζεται από κλινικά σημαντικές δυσπροσαρμοστικές συμπεριφορές ή ψυχολογικές μεταβολές που οφείλονται στην επίδραση της ουσίας στο κεντρικό νευρικό σύστημα και αναπτύσσονται κατά την διάρκεια ή σύντομα μετά την χρήση της ουσίας. Παραδείγματα τέτοιων μεταβολών είναι: επιθετική συμπεριφορά, γνωστική έκπτωση, έκπτωση της κρίσης, ευμετάβλητη διάθεση, έκπτωση της λειτουργικότητας.

Δραστηριότητα 11

«Συνθέτοντας το προφίλ και τις ανάγκες του χρήστη μέσα στη φυλακή»

Οδηγίες: Συζητείστε σε ομάδες εργασίας τα κείμενα που ακολουθούν. Συνθέστε, από την εμπειρία σας, το προφίλ και τις ανάγκες του χρήστη κρατούμενου στις ελληνικές φυλακές. Καταγράψτε τις σημαντικότερες ανάγκες που κατά τη γνώμη σας αντιμετωπίζει ένας εξαρτημένος τις πρώτες ημέρες διαβίωσης σε ένα κατάστημα κράτησης.

Στόχος: Να αντιληφθούν οι εκπαιδευόμενοι την κατάσταση την οποία βιώνουν οι χρήστες κρατούμενοι εξαιτίας της εξάρτησης μέσα στη φυλακή

Διάρκεια: 20΄

«Οι συνθήκες των καταστημάτων κράτησης και γενικά των χώρων κράτησης χαρακτηρίζεται από σημαντικές ελλείψεις και απουσία υλικοτεχνικής υποδομής. Κυρίαρχο ζήτημα θεωρείται ο υπερπληθυσμός και ο συγχρωτισμός ετερόκλητων κρατουμένων. Οι συνθήκες διαβίωσης είναι συχνά δυσχερείς με προβλήματα σίτισης, καθαριότητας, υγιεινής, θέρμανσης και υγειονομικής περίθαλψης. Τα προβλήματα αυτά επιδεινώνονται λόγω της οικονομικής κρίσης αλλά και της γενικότερης απαξίωσης του πληθυσμού αυτού».¹⁹⁷

«Οι περισσότεροι χρήστες που προσέρχονται στα θεραπευτικά προγράμματα δεν έχουν ολοκληρώσει τη σχολική εκπαίδευση, δεν έχουν μάθει κάποιο επάγγελμα, δεν έχουν εργαστεί συστηματικά στη ζωή τους, έχουν φυλακιστεί, τα νόμιμα έσοδά τους προέρχονται από την οικογένεια ή από κοινωνικό βοήθημα, είναι καταχρεωμένοι, είναι στιγματισμένοι, είτε ως εγκληματίες είτε ως ασθενείς, δεν εμπιστεύονται κανέναν και για τίποτε, αλλά δεν τους εμπιστεύεται και κανείς, έχουν εκπαιδευτεί να διασφαλίζουν τα απαραίτητα με κοινωνικά

¹⁹⁷ Πλυτάς & Σπύρου, 2016

εξαιρετικά προβληματικούς τρόπους· θεωρούν δε ότι αυτό είναι και το μόνο περιθώριο κινήσεων που τους απομένει».¹⁹⁸

«Η καταθλιπτική ειρωνεία είναι πως ενώ πολλοί αναζητούν στα ναρκωτικά μια ανάπαυλα από τα δεινά του εγκλεισμού, κάποιοι άλλοι βλέπουν τον τελευταίο σαν ευκαιρία για να κάνουν «off», μια προσωρινή ανάπαυλα από τη χρήση. Γι' αυτούς, η ζωή είναι γενικά μια άχαρη και αντίξοχη ρουτίνα και τα ναρκωτικά η συντομότερη διέξοδος. Μοναδικό πολιτικό τους αίτημα είναι η νομιμοποίηση της χρήσης».¹⁹⁹

«Αλλά, οι χρήστες ουσιών αντιμετωπίζουν κίνδυνο υποτροπής και όταν απομακρύνονται από ένα προστατευμένο περιβάλλον».²⁰⁰

4.3.1.2 Χαρακτηριστικά και ανάγκες χρηστών κρατουμένων

Σύμφωνα με στοιχεία του Εθνικού Κέντρου Τεκμηρίωσης και Πληροφόρησης για τα Ναρκωτικά²⁰¹ οι χρήστες ουσιών είναι νέοι, κυρίως Έλληνες, που βρίσκονται σε παραγωγική ηλικία, στην πλειονότητά τους δεν έχουν πρόσβαση στην αγορά εργασίας και τους στηρίζει η οικογένεια. Οι περισσότεροι έχουν χαμηλό μορφωτικό επίπεδο (πλειοψηφία απόφοιτοι Δημοτικού και Γυμνασίου). Πρόκειται, επομένως, για μια ομάδα πληθυσμού που βρίσκονται στο περιθώριο από την άποψη της κοινωνικής ένταξης (υγεία, εκπαίδευση, απασχόληση). Οι εξαρτημένοι, ιδιαίτερα οι χρήστες ηρωίνης, αντιμετωπίζουν σημαντικά προβλήματα υγείας, έχουν περιορισμένη πρόσβαση σε υγειονομική περίθαλψη, ελλιπή εκπαίδευση και κατάρτιση, ζητήματα κοινωνικού στιγματισμού και γενικότερου οικονομικού αποκλεισμού. Αναμφίβολα στο τοπίο της κρίσης κάνουν θραύση τα «ναρκωτικά της κρίσης»²⁰²

Οι χρήστες χαρακτηρίζονται από

- Χαμηλή αυτοεκτίμηση
- Αποσταθεροποίηση, χαοτική μνήμη και σκέψη

¹⁹⁸ Γαργαλίδης, 2005

¹⁹⁹ Αλοσκόφης, 2010

²⁰⁰ Gossop, et. al., 1989, όπ. αναφ. στο Stang et al., 2006

²⁰¹ www.ektepn.gr (ΕΚΤΠΕΝ, 2014)

²⁰² Πλυτάς & Σπύρου, 2016 (ναρκωτικά της κρίσης: επικίνδυνες ουσίες (συνθετικά κανναβινοειδή και shisha, μορφή κρυσταλλικής μεθαμφεταμίνης)

- ✚ Αδόμητο σύστημα αξιών και έλλειψη ορίων
- ✚ Έλλειψη ικανότητας οργάνωσης της ζωής τους με δημιουργικό τρόπο
- ✚ Αδυναμία ανάπτυξης προσωπικής ταυτότητας
- ✚ Έλλειψη αυτοελέγχου
- ✚ Έλλειψη ωριμότητας
- ✚ Έλλειψη δεξιοτήτων ζωής (life skills) και κοινωνικών δεξιοτήτων (social skills)
- ✚ Δυσκολίες στη διαχείριση συναισθημάτων
- ✚ Ανασφάλεια, μοναξιά, πόνο απώλειας ή αποχωρισμού, θυμό για τους άλλους ή/και για τον εαυτό τους
- ✚ Υπέρμετρη αύξηση ενοχικών συναισθημάτων
- ✚ Προσπάθειες αυτοτραυματισμού ή απόπειρες αυτοκτονίας
- ✚ Έλλειψη εμπιστοσύνης στους άλλους
- ✚ Διάρρηξη της σχέσης με την οικογένεια
- ✚ Υιοθέτηση παραβατικής συμπεριφοράς

Ως προς την εξάρτηση σε σχέση με το φύλο παρατηρούνται τα παρακάτω:

- Η πλειοψηφία των χρηστών είναι άνδρες
- Το μορφωτικό επίπεδο των ανδρών είναι χαμηλότερο
- Η σχέση με την οικογένεια παίζει καθοριστικό ρόλο στην απόφαση των γυναικών για συμμετοχή σε θεραπευτικό πρόγραμμα
- Οι γυναίκες αναφέρουν συχνότερα περιστατικά υπερβολικής δόσης
- Η πρόωρη διακοπή της εκπαίδευσης, η παραβατικότητα συνδέονται με τη χρήση ουσιών από τους άνδρες
- Η ψυχική υγεία, η κατανάλωση αλκοόλ ή ναρκωτικών ουσιών από μέλη της οικογένειάς τους καθώς και η κακοποίησή τους συνδέονται με τη χρήση ουσιών από τις γυναίκες.

Αιτίες που σχετίζονται με την εξάρτηση ειδικά σε σχέση με το φύλο²⁰³

- ✚ Χαμηλή αυτοεκτίμηση
- ✚ Διακρίσεις λόγω φύλου και παρενόχληση
- ✚ Θυματοποίηση

²⁰³ Covington, 2002

- ✚ Μη λειτουργικές ή /και κακοποιητικές οικογενειακές και διαπροσωπικές σχέσεις
- ✚ Θλίψη σχετικά με την απώλεια παιδιών, μελών της οικογένειας
- ✚ Βία, συμπεριλαμβανομένης της αιμομιξίας, του βιασμού, της κακοποίησης
- ✚ Διατροφικές διαταραχές
- ✚ Προβλήματα με τη σεξουαλικότητα, συμπεριλαμβανομένης της σεξουαλικής λειτουργίας και του σεξουαλικού προσανατολισμού
- ✚ Χρήση αλκοόλ
- ✚ Προβλήματα με την εργασία
- ✚ Κατάσταση της σωματικής και ψυχικής υγείας
- ✚ Απομόνωση που σχετίζεται με την έλλειψη συστημάτων υποστήριξης (οικογενειακό, κοινωνικό δίκτυο)
- ✚ Αδυναμία ανάπτυξης σχεδίου ζωής

Ο άνδρας χρήστης μπορεί να στιγματιστεί κοινωνικά, αλλά σπάνια δέχεται επίθεση για τη σεξουαλικότητά του ή την ικανότητά του στον γονεϊκό του ρόλο. Οι άνδρες που είναι εξαρτημένοι από ουσίες οικοδομούν μεγαλοπρεπή ψεύτικο εαυτό που χρειάζεται να αμφισβητηθεί, έτσι ώστε να μπορέσουν να ανακαλύψουν και να καλλιεργήσουν τον αληθινό τους εαυτό. Οι εξαρτημένες γυναίκες, ωστόσο, γενικά, έχουν μειωμένη αίσθηση του εαυτού, έχουν μάθει να αρνούνται και να παραμελούν τον αληθινό τους εαυτό υπέρ των άλλων και των ουσιών που επιλέγουν. Υποχωρεί στο παρασκήνιο η ανάγκη σχέσης και μοιράσματος με τους άλλους και κυριαρχεί η εμμονή με τις ουσίες αποκρύπτοντας τον αληθινό εαυτό.

4.3.1.3 Χρήστες κρατούμενοι στις ελληνικές φυλακές

Τα προβλήματα της χρόνιας χρήσης αλκοόλ ²⁰⁴ και ουσιών δημιουργούν σοβαρά προβλήματα στη σωματική και στην ψυχική υγεία των εξαρτημένων. Η συμπεριφορά των χρηστών χαρακτηρίζεται ως συμπεριφορά υψηλού κινδύνου για την υγεία και τις σχέσεις τους με τους άλλους. Χωρίς να έχουν την ικανότητα να διακόψουν τη χρήση, υιοθετούν παραβατική στάση ζωής. Στη συνέχεια εφόσον εμπλακούν στο σύστημα της ποινικής δικαιοσύνης, το ιδρυματικό περιβάλλον της φυλακής, οι κακές συνθήκες διαβίωσης και υγιεινής, η έλλειψη κατάλληλης και επαρκούς

²⁰⁴ Το αλκοόλ είναι ιδιαίτερα τοξικό για τον οργανισμό. απορροφάται γρήγορα και διεισδύει σε όλους τους ιστούς του οργανισμού προκαλώντας σοβαρές βλάβες στην σωματική και ψυχική υγεία των χρηστών. Η υπερβολική χρήση αλκοόλ προκαλεί οξεία τοξίκωση, μια σοβαρή κατάσταση η οποία μπορεί να επιφέρει ακόμη και το θάνατο (ΕΟΦ). Μισουρίδου, *Προβλήματα λήψης ψυχοδραστικών ουσιών στο αίσιο επείγουσας βοήθειας*. ΤΜΗΜΑ ΝΟΣΗΛΕΥΤΙΚΗΣ, ΤΕΙ ΑΘΗΝΑΣ.

ιατρικής φροντίδας, η αναγκαστική συνύπαρξη με άλλους κρατούμενους, η αδράνεια, ο «νεκρός χρόνος» μέσα στη φυλακή, η έλλειψη κινήτρων και θετικής προοπτικής, δημιουργεί εντάσεις, επιδεινώνει τις εσωτερικές συγκρούσεις με αποτέλεσμα η χρήση ουσιών να φαντάζει ως η μοναδική λύση για να αντέξουν. Ο εγκλεισμός στη φυλακή αποτελεί επώδυνο βίωμα, οι κρατούμενοι χρήστες οδηγούνται στην υπαρξιακή ανασφάλεια την «*αέναη καταδίκη*», τη μεταμόρφωση σε «*άλλο πράγμα*»»²⁰⁵

Το εγκλήματα που σχετίζεται με τα ναρκωτικά διαχωρίζονται (EMCDDA, 2007, 2009) στις παρακάτω κατηγορίες:

- Τα «*ψυχοφαρμακολογικά εγκλήματα*», τα οποία είναι τα εγκλήματα που απορρέουν από την κατανάλωση νόμιμων ή παράνομων ουσιών. Οι χρήστες εμφανίζουν, μετά από περιοδική ή χρόνια χρήση, παράλογη ή βίαιη συμπεριφορά, ευερεθιστότητα, δραστικές μεταβολές της διάθεσης, παράνοια και ψύχωση.
- Τα «*οικονομικά-κατά συρροή εγκλήματα*», τα εγκλήματα που διαπράττονται από τους χρήστες για να υποστηρίξουν οικονομικά τον εθισμό τους, όπως κλοπές, ληστείες, εκβιασμοί.
- *Εγκλήματα που παράγονται από το σύστημα διακίνησης και διανομής ναρκωτικών*, το οποίο συνήθως περιλαμβάνει περιστατικά βίας μεταξύ χρηστών και dealers ή ανταγωνιστών κατασκευαστών και προμηθευτών.
- «*Αδικήματα του νόμου περί ναρκωτικών*», τα οποία είναι εκείνα τα εγκλήματα που συνδέονται άμεσα με τη χρήση και αφορούν κυρίως στην παραβίαση νόμων που απαγορεύουν την κατοχή, χρήση, κατασκευή, διανομή και διακίνηση παράνομων ναρκωτικών. Η οδήγηση υπό την επήρεια οινοπνεύματος και άλλων ναρκωτικών περιλαμβάνεται επίσης στην κατηγορία αυτή.

Παρά την κατηγοριοποίηση αυτή η σχέση μεταξύ ναρκωτικών και εγκληματικότητας δεν είναι απλή, γραμμική, ούτε καθολική και δεν μπορεί να αντιπροσωπεύσει ολόκληρη την πολυπλοκότητα της σχέσης της εγκληματικότητας με τα ναρκωτικά.

²⁰⁵ Δημητρούλη, 2017

Στο υπάρχον κοινωνικοοικονομικό πλαίσιο η κρίση ευνοεί παράγοντες κινδύνου για την εξάπλωσή της χρήσης σε νέες ομάδες και εμμέσως επιβαρύνει το πρόβλημα όσων είναι ήδη εξαρτημένοι²⁰⁶. Σύμφωνα με στατιστικά δελτία του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, το ΕΚΤΕΠΝ παρουσιάζει στοιχεία για την κατάσταση Ελλήνων και αλλοδαπών κρατουμένων για παραβάσεις του νόμου περί ναρκωτικών στις ελληνικές φυλακές.

Αριθμός υποδίκων, καταδίκων και σύνολο ανά έτος, για αδικήματα σχετικά με ναρκωτικά (2000-2017)

Ειδικότερα, το σύνολο των υποδίκων/ καταδίκων του νόμου περί ναρκωτικών παρουσιάζει αύξηση κατά το χρονικό διάστημα 2000-2008, ενώ παρατηρείται μείωση 33% μεταξύ των ετών 2013-2015. Το ποσοστό των κρατουμένων για παραβάσεις του νόμου περί ναρκωτικών ανέρχεται στο 21,75% του συνολικού αριθμού των κρατουμένων. Μόνο το 5% είναι γυναίκες και περίπου το 3% είναι νέοι και ανήλικοι. Στο Ψυχιατρείο και στο Νοσοκομείο Κρατουμένων βρίσκεται μόνο το 3% και στο ΚΑΤΚΕΘ μόνο το 1,06%²⁰⁷.

Στις περισσότερες χώρες του κόσμου μεγάλος αριθμός χρηστών καταλήγει στη φυλακή. Η διεθνής βιβλιογραφία αναφέρει ότι περισσότεροι από τους μισούς κρατούμενους κάνουν χρήση ουσιών²⁰⁸. Στους ενήλικους άνδρες κρατούμενους, τα ποσοστά χρήσης ουσιών υπερβαίνουν κατά πολύ το ποσοστό του γενικού πληθυσμού²⁰⁹. Οι χρήστες ουσιών έχουν χαμηλότερο εκπαιδευτικό επίπεδο, μεγαλύτερα ποσοστά ανεργίας και αστεγίας, αντιμετωπίζουν περισσότερα προβλήματα

²⁰⁶ Πλυτάς & Σπύρου, 2016

²⁰⁷ πηγή: ΥΔΑΔΔ, 2017

²⁰⁸ Blaauw, Ronald, Kerkhof, 2000

²⁰⁹ Strang, Gossop, Heuston, Green, Whiteley & Maden, 2006

υγείας, σωματικής και ψυχικής, από ότι οι άλλοι κρατούμενοι. Στις φυλακές των χωρών της ΕΕ τα τρία βασικότερα προβλήματα σε σχέση με την υγεία των κρατουμένων είναι η ψυχική υγεία, τα ναρκωτικά και οι μεταδιδόμενες ασθένειες, προβλήματα που μπορεί να αντιμετωπίζει σωρευτικά ο ίδιος κρατούμενος. Με δεδομένο ότι το περιβάλλον της φυλακής δημιουργεί κινδύνους για την υγεία των κρατουμένων χρηστών (όπως HIV/AIDS, HCB, HCV) χρειάζεται να υπάρχει ειδική μέριμνα, έτσι ώστε να μπορούν να προστατεύονται τόσο οι ίδιοι οι χρήστες όσο και οι συγκρατούμενοί τους. Οι απόπειρες αυτοκτονίας παρουσιάζονται σημαντικά αυξημένες μεταξύ των χρηστών²¹⁰

Παρόλο που αρκετοί εξαρτημένοι κρατούμενοι θεωρούν τον εγκλεισμό τους ως ευκαιρία απεξάρτησης, οι περισσότεροι συνεχίζουν τη χρήση μέσα στις φυλακές. Η χρήση ναρκωτικών μέσα στις ελληνικές φυλακές εκτιμάται περίπου στο 50%²¹¹, ενώ ένας σημαντικός αριθμός των χρηστών κρατουμένων (34%) ξεκίνησε την ενέσιμη χρήση μέσα στη φυλακή. Σύμφωνα με τα δεδομένα της έρευνας που πραγματοποιήθηκε από το 2006 μέχρι το 2011 σε 617 εξαρτημένους (78,30% άνδρες και 21,70% γυναίκες, 72% Έλληνες και 28% αλλοδαπούς, κυρίως από την Αλβανία), οι οποίοι είχαν απευθυνθεί στην πρώτη φάση του προγράμματος απεξάρτησης του Κέντρου Απεξάρτησης Τοξικομανών Κρατουμένων (Κ.Α.Τ.Κ.) στο Κατάστημα Κράτησης Κορυδαλλού παρατηρείται ότι όλοι οι θεραπευόμενοι ανήκουν στην ομάδα των χρηστών που ανέπτυξαν κάποια παραβατική συμπεριφορά, πέραν της ίδιας της χρήσης²¹².

Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας εκτιμάται, ότι περίπου το 75% των γυναικών που συλλαμβάνονται, αντιμετωπίζει και κάποιο πρόβλημα που έχει σχέση με τη χρήση αλκοόλ ή ναρκωτικών ουσιών, ενώ τα ποσοστά χρήσης είναι υψηλότερα στις γυναίκες κρατούμενες και περισσότερες οι πιθανότητες να έχουν κάνει χρήση ενέσιμων ουσιών από ότι οι άνδρες κρατούμενοι.²¹³

²¹⁰ Hawke, Jainchill & Deleon, 2003

²¹¹ IDCP, 2010, EMCDDA, 2003, Μάτσα, 2006β

²¹² Maerkl & Σπύρου, 2012

Ειδικότερα τα στοιχεία που παρατίθενται στη συγκεκριμένη έρευνα αφορούν, κυρίως, το οικογενειακό και το εκπαιδευτικό/εργασιακό προφίλ των θεραπευόμενων, προβλήματα που σχετίζονται με τη χρήση και τον εγκλεισμό, τη χρήση και θέματα ψυχικής υγείας της οικογένειάς τους, τη χρήση και θέματα ψυχικής υγείας των ίδιων, τη συμμετοχή τους σε θεραπευτικά προγράμματα.

²¹³ WHO Regional Office for Europe, 2009

Ο χώρος της φυλακής μπορεί να αποτελέσει ένα επικίνδυνο πλαίσιο υποδοχής εξαρτημένων ατόμων²¹⁴. Οι αλλαγές στη συμπεριφορά των χρηστών μέσα στη φυλακή διαφέρουν ανάλογα με την ουσία που χρησιμοποιούν²¹⁵. Επιπλέον, το περιβάλλον της φυλακής δομεί ένα διαφορετικό σύστημα αξιών που στηρίζεται στην ανάγκη επιβίωσης των κρατουμένων, στη δημιουργία υποομάδων, στη διατήρηση της ιεραρχίας. Η «ετικέτα του χρήστη» μέσα στη φυλακή, η στάση που πολλές φορές υιοθετούν οι συγκεκριμένοι κρατούμενοι εξαιτίας της εξάρτησης, δεν διευκολύνει τη σχέση τους με τους άλλους, καθώς αμφισβητείται η λειτουργικότητά τους, η δυνατότητά τους να οικοδομήσουν σχέσεις εμπιστοσύνης, η ικανότητά τους να αναπτύξουν δεξιότητες, να αλλάξουν. Αντίθετα κυριαρχεί η άποψη ότι συμμαχούν με οποιονδήποτε τους διευκολύνει, προκειμένου να «βολευτούν». Αλλά, και οι ίδιοι αντιμετωπίζουν με δυσπιστία τους άλλους κρατούμενους, εκφράζουν θυμό απέναντι στο σύστημα της φυλακής, πιστεύουν ότι έχουν μικρές πιθανότητες συμμετοχής σε προγράμματα θεραπείας. Στην πραγματικότητα επιδιώκουν να κρύβονται από τους άλλους και, κυρίως, από τον εαυτό τους.

Τα άτομα που κάνουν χρήση ουσιών νιώθουν, συχνά, έντονη ντροπή, ενώ παράλληλα κατακλύζονται από συναισθήματα αδυναμίας, αγωνίας, θυμού, φόβου, ενοχών, απομόνωσης και μοναξιάς. Η σχέση με την οικογένεια διαταράσσεται, τα οικονομικά προβλήματα μεγεθύνονται (δικαστικά έξοδα, αμοιβή δικηγόρου, έλλειψη εσόδων από εργασία), οι υπάρχουσες δεξιότητες απαξιώνονται, μεγεθύνεται η απόσταση από την πρόσφατη περίοδο εργασίας, δεν αποκτώνται νέες επαγγελματικές δεξιότητες. Επιπλέον, επέρχεται η αλλοίωση του εξαρτημένου ως κοινωνικού όντος με τον υποβιβασμό της συναισθηματικής, ιδεολογικής και κοινωνικής διάστασης της προσωπικότητάς του λόγω της χρήσης²¹⁶.

²¹⁴ Γαγγαλλίδης, 2005

²¹⁵ Strang et al., 2006

²¹⁶ Μάτσα, 2001

Δραστηριότητα 12

Έργο της φωτογραφικής ομάδας της Μονάδας Απεξάρτησης «18 άνω»

στην Έκθεση Φωτογραφίας [«Grey Out»](#) (2014).

Οδηγίες: Συζητείστε σε ομάδες εργασίας απόψεις που πιθανά εκφράζονται μεταξύ των κρατουμένων. Με πιο τρόπο, θεωρείτε, ότι δημιουργούνται και υποστηρίζονται παρόμοιες απόψεις;

Στόχος: Να εκτιμήσουν οι εκπαιδευόμενοι το περιεχόμενο της αντίληψης που κυριαρχεί για τη σχέση και το ρόλο τους με τους κρατούμενους χρήστες.

Διάρκεια: 15΄

«Στη φυλακή φτιάχνονται ομάδες, γίνονται συμμαχίες με το προσωπικό και έτσι είναι όλοι κερδισμένοι».

«Μπαίνουν τα ναρκωτικά με μεγάλο ρίσκο, αλλά αυτό κάνει τους αρχηγούς, και κερδίζεται ο σεβασμός των άλλων».

«Οι υπάλληλοι ούτε να μας δουν, πόσο μάλλον να μας ακούσουν!».

«Αν υπάρχουν χάπια δεν γίνονται εξεγέρσεις. Γι' αυτό υπάρχουν».

4.3.1.4 Αποφυλάκιση και υποτροπή

Τις πρώτες βδομάδες μετά την αποφυλάκιση εμφανίζονται αυξημένα ποσοστά θανάτων πρώην κρατουμένων χρηστών²¹⁷, ακόμα και όταν, σε ορισμένες περιπτώσεις παρακολουθούσαν θεραπευτικό πρόγραμμα μέσα στη φυλακή.

Ερευνητικά δεδομένα εμφανίζουν μια σταθερά ισχυρή συσχέτιση μεταξύ της χρήσης ουσιών, της παραβατικής δραστηριότητας και της υποτροπής. Κρατούμενοι εξαρτημένοι από ουσίες συλλαμβάνονται κατά μέσο όρο 3 φορές το χρόνο μέσα σε 12 μήνες σε σύγκριση με το μέσο όρο των 0,6 των κρατουμένων που δεν είχαν χρησιμοποιήσει ποτέ ουσίες το αντίστοιχο χρονικό διάστημα²¹⁸. Επιπλέον η ζωή τους μέσα στη φυλακή καλλιεργεί τις κατάλληλες προϋποθέσεις και «δεξιότητες» για την εμπλοκή τους σε παραβατικές πράξεις μετά την αποφυλάκιση. Η υποτροπή μπορεί να κάνει το περιβάλλον της φυλακής περισσότερο οικείο, αλλά η σωματική και ψυχική υγεία των χρηστών επιβαρύνεται σημαντικά και η αυτοεκτίμησή τους εκμηδενίζεται.

Ο αποφυλακισμένος/ εξαρτημένος, με το στερεότυπο να μεγεθύνεται στην κοινωνική αντίληψη των άλλων, δεν χαρακτηρίζεται από μια μόνο ετικέτα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η δήλωση ορισμένων εργοδοτών (16% των συμμετεχόντων σε έρευνα, σχετική με την απασχόληση ευάλωτων κοινωνικά ομάδων) ότι θα καλούσαν σε συνέντευξη έναν απεξαρτημένο χρήστη ηρωίνης, αλλά με τον αριθμό τους να μειώνεται στο 50% στην περίπτωση πρώην κρατουμένων για χρήση ουσιών (Ζάννης,2009).

²¹⁷ Bird, 2003

²¹⁸ Mouzos & Smith, 2006

4.3.2 Θεραπευτικές παρεμβάσεις για την ομαλή επανένταξη των τοξικομανών κρατουμένων

Τα προβλήματα μεταξύ του πληθυσμού των κρατουμένων καθώς και στοιχεία που υποδηλώνουν τη σχέση μεταξύ χρήσης ουσιών και εγκλεισμού καθιστούν σαφή την ανάγκη παροχής προγραμμάτων θεραπείας με στόχο και προσανατολισμό την αποχή από τη χρήση, την προσωπική αλλαγή - ανάπτυξη και την κοινωνική επανένταξή τους. Αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό λαμβάνοντας υπόψη το σημαντικό κόστος που συνδέεται με την κατάχρηση αλκοόλ και άλλων ναρκωτικών ουσιών, όχι μόνο για το σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης, αλλά και για την ευρύτερη κοινότητα και κυρίως **για την σωματική και ψυχική υγεία του χρήστη**, τις συνέπειες στην προσωπική και οικογενειακή του ζωή, την αδυναμία επανένταξής του στην κοινότητα.

Οι σημαντικότεροι οργανισμοί και φορείς που συλλέγουν πληροφορίες για το πρόβλημα των ναρκωτικών ουσιών σε διεθνές, ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο είναι αντίστοιχα

- ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ),
- το Ευρωπαϊκό Κέντρο Παρακολούθησης Ναρκωτικών και Τοξικομανίας (*European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, EMCDDA*)²¹⁹
- το Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης και Πληροφόρησης για τα Ναρκωτικά (ΕΚΤΕΠΝ).²²⁰

4.3.2.1 Θεραπεία και αλλαγή

Μεγάλος αριθμός χρηστών δεν αναζητούν βοήθεια ή δεν ομολογούν τα προβλήματα τους εξαιτίας της χρήσης, λόγω των πιθανών επιπτώσεων στη ζωή τους.

«Δεν υπάρχει θεραπεία. Αργά ή γρήγορα θα ξανακυλήσει, όπως όλοι τους». Στερεότυπες απόψεις για την κοινωνική αξία των ατόμων που κάνουν χρήση ουσιών και μύθοι σχετικά με την εξάρτηση συντελούν στην αρνητική στάση των άλλων απέναντί τους. Στην πραγματικότητα έρευνες πάνω

²¹⁹ <http://www.emcdda.europa.eu/>

²²⁰ <http://www.ektep.gr/>

στην αποτελεσματικότητα της θεραπείας αποδεικνύουν ότι η αλλαγή είναι εφικτή για μεγάλο αριθμό ατόμων. Η υποτροπή αποτελεί στάδιο στη διεργασία της αλλαγής και καταδεικνύει την ευαλωτότητα του χρήστη, αλλά και την συνειδητοποίηση των συνεπειών της χρήσης.

Το «Πρόσωπο» πίσω από τη μάσκα της προκλητικής συμπεριφοράς

Copyright ΚΕΘΕΑ

«Με τρομάζει το απέραντο κενό που υπάρχει μέσα μου... Αισθάνομαι εγκλωβισμένη σ' ένα σκοτεινό κουτί. Ξέρω ότι αν πιω πρέζα, θα βγω από αυτό το κουτί. Θα μπορέσω να ζήσω, να δουλέψω. Να μετατρέψω το πεδίο μάχης που υπάρχει μέσα μου σε γαλήνη. Χωρίς την πρέζα αισθάνομαι ακρωτηριασμένη. Τελικά, ναι υπάρχει ο μύθος της πρέζας. Νομίζοντας ότι πίνοντας πρέζα ξεφεύγεις. Νομίζεις ότι με την πρέζα βρίσκεις τον εαυτό σου, νομίζεις ότι η πρέζα σου δίνει κάποιο νόημα, κάποια δύναμη να συνεχίσεις, ότι σε κάνει να αντέχεις όλα όσα δεν μπορείς να δεχτείς ότι συμβαίνουν σε σένα. Αλλά όλα αυτά είναι ένας μύθος. Η πρέζα είναι σαν ένα επίδεσμο που βάζεις επάνω σε μια πληγή»²²¹..

²²¹ Μάτσα, 2006α

Σύμφωνα και με τους διεθνείς κανόνες²²², ο κρατούμενος θα πρέπει να αντιμετωπίζεται ως ολότητα, με αιτούμενο την υποστήριξή του στις πολλαπλές ανάγκες που έχει ανεξάρτητα από την εθνική ή θρησκευτική ή φυλετική ή ηλικιακή του ταυτότητα. Αρκετές έρευνες καταδεικνύουν ότι ένα μεγάλο ποσοστό χρηστών που υποβάλλονται σε θεραπεία έχουν εμπλακεί με το σύστημα ποινικής δικαιοσύνης.

Στις περιπτώσεις, στις οποίες πρώην κρατούμενοι αποκτούν μια δεσμευτική σχέση με τη θεραπεία μπορούν να αντιμετωπίσουν καλύτερα τα προβλήματα της υγείας τους, τα δε ποσοστά υποτροπής είναι μικρότερα από τις περιπτώσεις των αποφυλακισμένων που δεν εισέρχονται σε θεραπευτικό πρόγραμμα ή που εγκαταλείπουν τη θεραπεία²²³. Η μείωση της υποτροπής μπορεί να αυξηθεί όταν η θεραπεία προσανατολίζεται στη σχέση του εξαρτημένου με τη ζωή στην κοινότητα²²⁴. Συνήθως η

Copyright, KEΘΕΑ

υποτροπή στη χρήση ουσιών και το έγκλημα παρουσιάζει μεγάλη συχνότητα κατά τις πρώτες 90 ημέρες μετά την αποφυλάκιση. Η φροντίδα μέσα σε ένα πλαίσιο κοινότητας μπορεί να συμβάλλει στην πρόληψη της υποτροπής προσφέροντας μια συνεχή, εντατική υποστήριξη και θεραπεία, διευκολύνοντας την απότομη μετάβαση από τη φυλακή στην κοινότητα, βοηθώντας τη σταθερότητα τόσο στις συνθήκες διαβίωσης όσο και στην επανασύνδεση με την οικογένεια, την εκπαίδευση, την εργασία, θέτοντας τα όρια για υγιείς σχέσεις²²⁵.

Οι αλλαγές στο άτομο επιτυγχάνονται και μέσα από τις αλλαγές του άμεσου περιβάλλοντός του²²⁶. Οι αλλαγές που επιτυγχάνονται στο πλαίσιο της οικογένειας των θεραπευμένων μέσα από την υποστηρικτική παρέμβαση των θεραπευτικών προγραμμάτων, επιδρούν θετικά και στους ίδιους τους θεραπευμένους. Τέλος, σημειώνεται ότι ο ρόλος της τέχνης είναι καταλυτικός στην θεραπευτική διαδικασία της αλλαγής και της κοινωνικής επανένταξης²²⁷.

²²² European Prison Rules, R(2006)2

²²³ Howells, Heseltine, Sarre, Davey & Day, 2004, Inciardi, Martin, Butzin, Hooper & Harrison, 1997, Melnick, Hawke & Wexler, 2004.

²²⁴ Howells et al., 2004

²²⁵ το ίδιο

²²⁶ Maerkl & Σπύρου, 2012

²²⁷ Μάτσα, 2006β

Θεραπεία θεωρείται η αλλαγή ταυτότητας και τρόπου ζωής των χρηστών. Η αλλαγή αυτή ακολουθεί διαδοχικά βήματα απομάκρυνσης από έναν συγκεκριμένο τρόπο ζωής στον οποίο κυριαρχεί η χρήση σε μια στάση ζωής απαλλαγμένη από ουσίες με σταθεροποιημένη αποχή²²⁸.

Στόχοι της θεραπείας είναι η ανάπτυξη ικανοτήτων και δημιουργικότητας, η αλλαγή με την υιοθέτηση ενός διαφορετικού τρόπου ζωής.

Η κοινωνική επανένταξη των αποφυλακισμένων χρηστών αποτελεί δικαίωμα όπως και σε κάθε πρώην κρατούμενο. Η επιβολή της ποινής, ο εγκλεισμός και η σωματική απεξάρτηση, ενεργώντας εξ ορισμού ατομικά, δεν επαρκούν. Η επιτυχία της συμμετοχής ενός χρήστη κρατούμενου σε πρόγραμμα θεραπείας (μέσα στη φυλακή) και επανένταξης (μετά την αποφυλάκιση) προϋποθέτει τη δική του κινητοποίηση και την ενεργή συμμετοχή του, την αποδοχή των ορίων στο πλαίσιο της συνύπαρξης με τους άλλους μέσα στη φυλακή και έξω στην κοινότητα, τη συμφιλίωση με τον εαυτό του και τους άλλους, την απόκτηση κοινωνικών δεξιοτήτων.

Απεξαρτημένος θεωρείται αυτός που έχει πραγματοποιήσει, στο πλαίσιο της θεραπευτικής διαδικασίας απεξάρτησης, βαθιές αλλαγές στις ψυχολογικές του λειτουργίες, στον τρόπο που σκέφτεται, που εκφράζει τα συναισθήματά του, που οικοδομεί αληθινές σχέσεις επικοινωνίας. Μέσα απ' αυτές τις αλλαγές αποκτά την ικανότητα κριτικής σκέψης και

αυτοπροσδιορισμού, διατυπώνοντας το δικό του λόγο. Παράλληλα απομακρύνεται από την κατάσταση της αδράνειας και των αναγκαστικών σχέσεων, αποκτά κοινωνικές δεξιότητες, εγκαταλείπει την απομόνωση και εντάσσεται σε συλλογικότητες, μαθαίνει να λειτουργεί ομαδικά, να θέτει και να κατακτά υψηλούς στόχους, να είναι δημιουργικός, να δίνει αξία στον εαυτό του και να παίρνει αναγνώριση της αξίας του από τους άλλους. Μέσα σ' αυτή τη δύσκολη, καθόλου ευθύγραμμη πορεία, με βήματα προς τα εμπρός αλλά και προς τα πίσω, όταν δυσκολεύεται να ξεπεράσει τα εμπόδια και γλιστρά στην υποτροπή, αποκτά, με τη βοήθεια του θεραπευτικού πλαισίου, συνείδηση όλων εκείνων των παραγόντων, ατομικών και ομαδικών που τον οδήγησαν στη χρήση. Εκείνο που κυρίως επιδιώκεται με τη θεραπευτική διεργασία είναι η αναδόμηση των κοινωνικών και οικογενειακών δεσμών που έχουν διαρραγεί εξαιτίας της εξάρτησης. Αυτή η αναδόμηση προϋποθέτει συνέργεια, συγκεκριμένα μέτρα και ενέργειες τόσο

²²⁸ Prochaska, DiClemente & Norcross, 1992

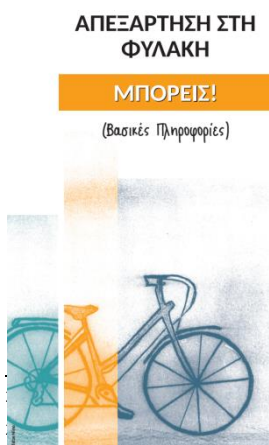
από την πλευρά του εξαρτημένου, της οικογένειάς του και του θεραπευτικού πλαισίου στο οποίο εντάσσεται, αλλά παράλληλα ουσιαστικό ρόλο διαδραματίζει το κοινωνικό πλαίσιο εντός του οποίου επιχειρεί να επανενταχθεί ο πρώην εξαρτημένος καθώς και οι κρατικές και κοινοτικές παρεμβάσεις που υιοθετούνται από την πλευρά της Πολιτείας²²⁹.

Η εξάρτηση είναι μια χρόνια παραμέληση του εαυτού που συνοδεύεται από την επανάληψη και τον καταναγκασμό που ενισχύουν την αυτοκαταστροφική συμπεριφορά²³⁰. Η πορεία προς την απεξάρτηση οικοδομείται με υγιείς σχέσεις. Είναι μια διαδικασία βαθιάς αλλαγής. Κατά τη διάρκεια της θεραπευτικής διεργασίας οι χρήστες αλληλεπιδρώντας με τους άλλους, αποκτούν μέσα από τη σχέση την ικανότητα να διερευνήσουν τις αντιλήψεις και τα συναισθήματά τους, να μετακινηθούν από και με τα συναισθήματα και τις αντιλήψεις των άλλων.

Η ενσυναίσθηση είναι μια εξαιρετικά ανεπτυγμένη ικανότητα στην αλληλεπίδραση με άλλους σε γνωστικό και συναισθηματικό επίπεδο χωρίς να χαθεί η σύνδεση με την προσωπική εμπειρία²³¹. Ταυτόχρονα συνυπάρχει η αίσθηση της αυθεντικότητας του εαυτού στη σχέση και η αίσθηση ότι γνωρίζεις τον άλλον. Η αμοιβαία σχέση και η ενσυναίσθηση ενισχύουν τους θεραπευόμενους όχι με δύναμη πάνω στους άλλους, αλλά με δύναμη που χρησιμοποιείται με άλλους. Ως αποτέλεσμα, αισθάνονται πιο ικανοί να μοιραστούν τη δύναμή τους για δημιουργικούς σκοπούς.

4.3.2.2 Θεραπεία και φυλακή

232

Στην Ελλάδα εξαιτίας της αυξανόμενης έντασης του προβλήματος της χρήσης έχουν αναπτυχθεί θεραπευτικά πλαίσια και προγράμματα πρόληψης, θεραπείας, κοινωνικής επανένταξης και οικογενειακής υποστήριξης από διάφορους φορείς. Η επιστημονική προσέγγιση στον τομέα της τοξικοεξάρτησης είχε ως αποτέλεσμα τη λειτουργία διαφορετικών δομών και

²³¹ το ίδιο

²³² Ενημερωτικό φυλλάδιο, το οποίο παρέχει πληροφορίες στους κρατούμενους για τις δυνατότητες ένταξής τους σε θεραπευτικά προγράμματα μέσα στις φυλακές (έκδοση της Γενικής Γραμματείας Αντεγκληματικής Πολιτικής, 2017).

κέντρων απεξάρτησης, με διαφορετικούς στρατηγικούς στόχους, θεραπευτικές προσεγγίσεις και μεθόδους.

Εγκεκριμένοι οργανισμοί ή φορείς θεραπείας και απεξάρτησης στο πλαίσιο του ποινικού συστήματος (ν. 4322/2015) είναι οι εξής

- 1) Οργανισμός κατά των Ναρκωτικών (ΟΚΑΝΑ)
- 2) Κέντρο Θεραπείας Εξαρτημένων Ατόμων (ΚΕΘΕΑ)
- 3) Ψυχιατρικό Νοσοκομείο Αθηνών (ΨΝΑ)
- 4) Ψυχιατρικό Νοσοκομείο Θεσσαλονίκης (ΨΝΘ)
- 5) Κέντρο Απεξάρτησης Τοξικομανών Κρατουμένων Ελεώνα Θηβών

Ένας πρώην θεραπευόμενος είπε:

**«Η ΖΩΗ ΧΩΡΙΣ ΟΥΣΙΕΣ
ΕΙΝΑΙ ΣΑΝ ΤΟ ΠΟΔΗΛΑΤΟ:**

**ΣΤΗΝ ΑΡΧΗ ΕΙΝΑΙ ΔΥΣΚΟΛΑ, ΤΕΛΙΚΑ ΟΜΩΣ ΚΑΤΑΛΑΒΑΙΝΕΙΣ
ΟΤΙ ΔΕΝ ΤΗΝ ΕΧΕΙΣ ΞΕΧΑΣΕΙ**

Το σύνολο των προγραμμάτων απεξάρτησης δέχονται σε θεραπεία (απεξάρτηση και κοινωνική επανένταξη) αποφυλακισμένους, ενώ τα περισσότερα παρέχουν υποστήριξη και συμβουλευτική σε νομικά ζητήματα. Οι χρήστες ναρκωτικών στις φυλακές αποτελούν μια εξαιρετικά ευάλωτη ομάδα με ιδιαίτερες ανάγκες. Χρήστες οι οποίοι ολοκλήρωσαν την παρακολούθηση υποστηρικτικών προγραμμάτων που υλοποιούνται στις φυλακές, ενεργώντας βάσει των σχετικών νομοθετικών ρυθμίσεων (ν. 4139/2013 και ν. 4322/2015), εντάσσονται σε πρόγραμμα θεραπείας εκτός σωφρονιστικού πλαισίου διακόπτοντας την κράτησή τους υπό όρους ή με αναστολή.

Οι θεραπευτικές, υποστηρικτικές παρεμβάσεις μέσα στη φυλακή έχουν ως στόχο την κινητοποίηση των κρατουμένων χρηστών, την έξοδο από την αδράνεια, τη δημιουργία χρόνου μέσα στη φυλακή, την βαθύτερη επεξεργασία της ενοχής και του φόβου, τη μείωση των εσωτερικών συγκρούσεων και της αντίστασης στην αλλαγή τρόπου ζωής και στάσης. Οι κοινωνιολογικές και ψυχολογικές εξηγήσεις της εξάρτησης αποτελούν συνήθως τη βάση και εμπνέουν τις μεθόδους των «στεγνών» προγραμμάτων απεξάρτησης²³³, επίσης παρατηρείται η πλήρης απεξάρτηση χιλιάδων ατόμων χωρίς την προσφυγή σε κανένα απολύτως φάρμακο²³⁴. Κρίσιμο παράγοντα στην ένταξη των κρατουμένων σε θεραπευτικό πρόγραμμα μέσα στη φυλακή αποτελούν

²³³ Παρασκευόπουλος, 2004

²³⁴ Μάτσα, 2006β

η αξιολόγηση α) της συχνότητας της χρήσης ουσιών πριν από τον εγκλεισμό, β) της κατάστασης της σωματικής και ψυχικής τους υγείας, γ) της δυνατότητας του προγράμματος να ανταποκριθεί στις ανάγκες τους.

Οι υποστηρικτικές παρεμβάσεις που έχουν αναπτυχθεί τα τελευταία χρόνια στις φυλακές βασίζονται στη λειτουργία :

α) των Προγραμμάτων Συμβουλευτικής, των Ομάδων Στήριξης και Ευαισθητοποίησης και των Συμβουλευτικών Σταθμών (ΚΕΘΕΑ, 18 ΑΝΩ και ΚΑΤΚΕΘ)

β) των Θεραπευτικών Κοινοτήτων (ΚΕΘΕΑ και ΚΑΤΚΕΘ), γ) των Μονάδων Υποκατάστασης (ΟΚΑΝΑ) ανταποκρίνονται στις εξειδικευμένες ανάγκες των κρατούμενων χρηστών.

Οι παρεμβάσεις αυτές, κυρίως, αφορούν

- ✚ ατομική και ομαδική συμβουλευτική
- ✚ ενημέρωση/ κινητοποίηση/ ευαισθητοποίηση
- ✚ μείωση της βλάβης
- ✚ ομάδες αυτοβοήθειας
- ✚ ενημέρωση για θέματα υγείας
- ✚ ενημέρωση για νομικά θέματα

Επιπλέον σημαντικές παρεμβάσεις στοχεύουν στην πρόληψη των θανάτων, στην ασφαλή χρήση και την πρόληψη της υποτροπής, η οποία παρουσιάζει αποθαρρυντικά αποτελέσματα (4,90% των συμμετεχόντων κρατούμενων σε υποστηρικτικές παρεμβάσεις μέσα στη φυλακή). Όσον αφορά τους διαφορετικούς τύπους παρεμβάσεων, τα στοιχεία που παρουσιάζονται στον παρακάτω πίνακα αφορούν τον αριθμό των κρατούμενων που δέχτηκαν κάθε ένα από τα είδη παρέμβασης κατά τη διάρκεια του 2015²³⁵.

Πίνακας 1: Αριθμός κρατούμενων ανά είδος παρέμβασης

Είδος παρέμβασης στη φυλακή	Αριθμός κρατούμενων που επωφε- λήθηκαν από την παρέμβαση	% του συνολικού αριθμού των ωφελούμενων
Θέματα υγείας	1.784	99,7
Ενημέρωση, κινητοποίηση, ευαισθητοποίηση	1.784	99,7
Συμβουλευτική (ατομική ή ομαδική)	1.736	97,0
Ομάδες αυτοβοήθειας	1.425	79,7
Νομικά θέματα	1.319	73,7
Πρόληψη θανάτων	1.315	73,5
Μείωση της βλάβης	1.230	68,8
Ασφαλής χρήση	1.196	66,9
Πρόληψη της υποτροπής	88	4,9

ΠΗΓΗ: ΕΚΤΕΠΝ 2017.

²³⁵ Πηγή: ΕΚΤΕΠΝ, 2017

Ένα θεραπευτικό πρόγραμμα μέσα στη φυλακή χρειάζεται να ανταποκρίνεται σε διαφορετικές ανάγκες ενός μεγάλου αριθμού χρηστών κρατουμένων. Το βασικό κίνητρο συμμετοχής εκτός από την αποχή από τις ουσίες είναι η επιθυμία για την αλλαγή του τρόπου ζωής. Τα όρια που τίθενται σύμφωνα με τους κανόνες και τις αρχές συμμετοχής και παρακολούθησης ενός θεραπευτικού προγράμματος και αφορούν, κυρίως, στην τήρηση συγκεκριμένου ωραρίου δραστηριοτήτων, στη συμμετοχή σε ομάδες συμβουλευτικής, εργασίας, εκπαίδευσης και δημιουργίας καθώς και στην ατομική συμβουλευτική, συνθέτουν την αρχή της προσπάθειας για μια ουσιαστική αλλαγή. Τα προγράμματα θεραπείας των εξαρτημένων κρατουμένων στα καταστήματα κράτησης έχουν εθελοντικό χαρακτήρα προϋποθέτουν ενεργή συμμετοχή, απαιτούν κίνητρο για αλλαγή.

Η αλλαγή από τις εξαρτητικές συμπεριφορές (με ουσίες, ανθρώπους ή και τα δύο) μπορεί να μετατραπεί με τον θεραπευτή και την ομάδα αυτοβοήθειας σε αναπτυξιακή σχέση και σύνδεση. Ιδανικά χρειάζονται 9 έως 12 μήνες, μερικές φορές μέχρι και 18 μήνες²³⁶, για να αμφισβητήσουν, οι εξαρτημένοι, το δυσλειτουργικό πλαίσιο αναφοράς τους, τις αξίες, τις πεποιθήσεις και τις αντιλήψεις που τους οδήγησαν στη χρήση και την παραβατικότητα και να μετακινηθούν σε έναν διαφορετικό τρόπος ζωής.

4.3.2.3 Οι διαφορετικές υποστηρικτικές - θεραπευτικές παρεμβάσεις

Α. Κέντρο Απεξάρτησης Τοξικομανών Κρατουμένων στον Ελεώνα Θηβών (ΚΑΤΚΕΘ)

Κέντρο Απεξάρτησης Τοξικομανών Κρατούμενων Ελεώνα Θηβών

Το Κέντρο Απεξάρτησης Τοξικομανών Κρατουμένων (δομή του ΥΔΑΑΔ) λειτουργεί από το 2002 στον Ελεώνα Θηβών (ΚΑΤΚΕΘ) αποτελεί ένα «διαφορετικό» κατάστημα κράτησης, όπου η κοινοτική θεραπεία εξαρτημένων χρηστών συνυπάρχει και εφαρμόζεται ως ένα ιδιόμορφο πλαίσιο φυλακής.

Το ΚΑΤΚΕΘ είναι ένα πολυφασικό θεραπευτικό πρόγραμμα διάρκειας δύο ετών περίπου, στο οποίο μπορούν να συμμετέχουν κρατούμενοι από όλα τα καταστήματα κράτησης. Στόχοι του είναι η σωματική και ψυχική απεξάρτηση εγκλείστων χρηστών, η αποχή από παραβατική συμπεριφορά, η υιοθέτηση ενός νόμιμου, καθαρού τρόπου ζωής, η οργάνωση εκπαίδευσης και κατάρτισης των

²³⁶ Mason, Mason & Brooks (2001, όπ. αναφ. στο Maerkl & Σπύρου, 2012)

θεραπευομένων, η πρόληψη της υποτροπής και η κοινωνική επανένταξή τους²³⁷. Το ΚΑΤΚΕΘ λειτουργεί με βάση τις αρχές των «στεγνών» προγραμμάτων: *την εκούσια συμμετοχή, την αποχή από ουσίες, σεξ ή βία, το σεβασμό των αρχών και των ορίων του προγράμματος, τη συμμετοχή σε όλες τις δραστηριότητες του προγράμματος (εργασία, θεραπευτικές διαδικασίες, εκπαίδευση)*²³⁸. Η λειτουργία του ΚΑΤΚΕΘ ενισχύθηκε με τη διεύρυνση των προϋποθέσεων για τη μεταγωγή κρατουμένων, έτσι ώστε να συμμετέχουν στο θεραπευτικό πρόγραμμα²³⁹.

Οι προϋποθέσεις ένταξης στο θεραπευτικό πρόγραμμα του ΚΑΤΚΕΘ απαιτούν οι εισερχόμενοι κρατούμενοι να είναι πάνω από 17 ετών, εάν είναι υπόδικοι το αδίκημα για το οποίο κατηγορούνται να μην επισύρει ισόβια κάθειρξη, εάν έχουν καταδικαστεί η ποινή να μην υπερβαίνει τα 15 έτη, να καταλαβαίνουν και να μιλούν ελληνικά.

Οι Φάσεις του Προγράμματος

Η α' φάση του θεραπευτικού προγράμματος /προετοιμασία/κινητοποίηση

- ✓ έχει διάρκεια τουλάχιστον 2 μήνες
- ✓ πραγματοποιείται σε φυλασσόμενο χώρο του ΚΑΤΚΕΘ
- ✓ τηρούνται οι ισχύοντες κανόνες κράτησης στα Καταστήματα Κράτησης²⁴⁰ σε συνδυασμό με θεραπευτική παρέμβαση

Η β' φάση του θεραπευτικού προγράμματος /μεταβατική

- ✓ έχει διάρκεια τουλάχιστον 4 μήνες
- ✓ πραγματοποιείται σε διαφορετικό χώρο του ΚΑΤΚΕΘ
- ✓ συνδυάζει το σωφρονισμό με τη θεραπεία
- ✓ έχει ως στόχο τη συνέχιση της κινητοποίησης και της ενίσχυσης του κινήτρου καθώς και τη σταδιακή αλλαγή της συμπεριφοράς των θεραπευομένων
- ✓ πραγματοποιούνται καθημερινά ομαδικές και ατομικές θεραπευτικές διαδικασίες σε συνδυασμό με την υποχρεωτική συμμετοχή των κρατουμένων σε εργασία

²³⁷ Πλυτάς & Σπύρου, 2016

²³⁸ Merkel & Σπύρου, 2012

²³⁹ Κ.Υ.Α. 90412/2016, ΦΕΚ Β' 4399. Πλέον, στο ΚΑΤΚΕΘ μπορούν να μετάγονται και υπόδικοι τοξικοεξαρτημένοι, εφόσον δεν κατηγορούνται για αδίκημα που επισύρει τη ποινή της ισόβιας κάθειρξης. Επίσης, αυξήθηκε κατά τρία έτη το ανώτατο όριο ποινής το οποίο καθιστά τον κρατούμενο επιλέξιμο προς ένταξη στο θεραπευτικό πρόγραμμα (από 12 σε 15 έτη) και κατά δύο έτη σε περιπτώσεις ύπαρξης ποινών που έχουν συγχωνευθεί (από 15 σε 17 έτη). Τέλος, καταργήθηκε η υποχρέωση περί προηγούμενης έκτισης του 1/10 της ποινής σε περιπτώσεις κάθειρξης. Με τις παραπάνω ρυθμίσεις, δίνεται η δυνατότητα σε μεγαλύτερο αριθμό τοξικομανών κρατουμένων να συμμετέχουν στο θεραπευτικό πρόγραμμα

²⁴⁰ όπως αυτοί προβλέπονται από το Σωφρονιστικό Κώδικα και τον Εσωτερικό Κανονισμό Λειτουργίας Καταστημάτων Κράτησης

Η γ' **φάση** του θεραπευτικού προγράμματος /κοινοτική

- ✓ έχει διάρκεια τουλάχιστον 6 μήνες
- ✓ πραγματοποιείται σε ειδικά διαμορφωμένο χώρο του ΚΑΤΚΕΘ
- ✓ χαρακτηρίζεται ως φάση ψυχικής απεξάρτησης
- ✓ εφαρμόζονται οι βασικές αρχές των θεραπευτικών κοινοτήτων και οι κανόνες που διέπουν τη θεραπεία.

Η δ' **φάση** του θεραπευτικού προγράμματος /κοινωνικοποίηση

- ✓ έχει διάρκεια 18 τουλάχιστον μήνες
- ✓ πραγματοποιείται έξω από το χώρο του ΚΑΤΚΕΘ, σε μισθωμένο διαμέρισμα στην Αθήνα
- ✓ στοχεύει στην προώθηση και επανένταξη των θεραπευομένων στην κοινωνία
- ✓ επιχειρείται η εκ νέου οργάνωση της ζωής τους σε νέες βάσεις με απώτερο στόχο ένα διαφορετικό καθαρό τρόπο ζωής.

Η οργάνωση και λειτουργία της κοινότητας, αναφορικά με τις ανάγκες των μελών, τις σχέσεις με το πλαίσιο, την οργάνωση και τη διαχείριση του χώρου, αποτελεί ευθύνη των θεραπευομένων.

B. Υποστηρικτικές Παρεμβάσεις

B.1. Προγράμματα Συμβουλευτικής – Ομάδες Στήριξης και Ευαισθητοποίησης

Οι υποστηρικτικές παρεμβάσεις στις φυλακές προσφέρουν ψυχοκοινωνική υποστήριξη, γνωριμία με τα προγράμματα ψυχικής απεξάρτησης, συμμετοχή σε ομάδες όπου οι χρήστες κρατούμενοι συζητούν τα προβλήματά τους, ενδυνάμωση του κινήτρου για αλλαγή τρόπου ζωής, βεβαίωση παρακολούθησης για δικαστική χρήση, αλλά και συνέχεια της θεραπείας μετά την αποφυλάκιση. Απευθύνονται σε όλους τους κρατούμενους και οι κανόνες συμμετοχής είναι η τακτική παρακολούθηση, η ενεργή συμμετοχή, η εχεμύθεια για τα θέματα που διαπραγματεύεται η ομάδα. Απαγορεύεται η άσκηση βίας.

Ειδικότερα:

Στόχοι των προγραμμάτων συμβουλευτικής του **Κέντρου Θεραπείας Εξαρτημένων Ατόμων (ΚΕΘΕΑ)**, αυτοδιοικούμενου ΝΠΙΔ) είναι η αξιολόγηση της κατάστασης των κρατουμένων, η ενημέρωση γύρω από την εξάρτηση, τις επιπτώσεις και τη θεραπευτική αντιμετώπισή της, η ψυχολογική υποστήριξη, η μείωση της βλάβης που έχει προκληθεί από τη χρήση, η προετοιμασία εισαγωγής σε πρόγραμμα θεραπείας απεξάρτησης εντός ή εκτός φυλακής σύμφωνα με τις

προϋποθέσεις που τίθενται από το νόμο, η δόμηση θεραπευτικού πλάνου κάθε μέλους σύμφωνα με τις ανάγκες του.

Προγράμματα Συμβουλευτικής λειτουργούν στα Καταστήματα Κράτησης Κορυδαλλού, Νοσοκομείου Κρατουμένων, Ελεώνα Θηβών, Τρικάλων, Λάρισας, Θεσσαλονίκης, Κομοτηνής, Χανίων (Κρήτη Ι), Νεάπολης, Αλικαρνασσοῦ, Αγυιάς, Αγίου Στεφάνου Πατρών, Γρεβενών, Νιγρίτα Σερρών, ΕΚΚΝ Αυλώνας και Κασσαβέτειας, στο Αγροτικό Κατάστημα Κράτησης Κασσάνδρας Χαλκιδικής.

Το Πρόγραμμα φυλακών της Μονάδας Απεξάρτησης **18 Ανω**²⁴¹, η οποία ανήκει διοικητικά στο Ψυχιατρικό Νοσοκομείο Αττικής, δραστηριοποιείται στο Κατάστημα Κράτησης Κορυδαλλού, στο Ψυχιατρείο και στο Νοσοκομείο Κρατουμένων. Στο πλαίσιο του προγράμματος λειτουργούν **Ομάδες Στήριξης και Ευαισθητοποίησης**, ανοιχτές, δίχως καθορισμένη διάρκεια, χρόνο έναρξης και λήξης. Στόχος των ομάδων είναι να κατανοήσουν οι εξαρτημένοι κρατούμενοι τους λόγους για τους οποίους οδηγήθηκαν στη φυλακή, να επανεξετάσουν τα δεδομένα της ζωής τους και να ενισχύσουν το αίτημα της απεξάρτησής τους.

Προϋποθέσεις ένταξης των κρατουμένων στις ομάδες αποτελούν η προφορική δήλωσή τους ότι είναι χρήστες ψυχοτρόπων ουσιών, η έγγραφη δήλωσή τους προς την κοινωνική υπηρεσία του Καταστήματος Κράτησης ότι επιθυμούν να ενταχθούν στις συγκεκριμένες ομάδες. Στο πλαίσιο λειτουργίας τους πραγματοποιείται ελληνόφωνη ομάδα για αλλοδαπούς καθώς επίσης και αγγλόφωνη ομάδα για αλλοδαπούς που δεν μιλούν ελληνικά.

Η συμμετοχή στις ομάδες Στήριξης και Ευαισθητοποίησης διασφαλίζει την άμεση ένταξη των κρατουμένων στο Πρόγραμμα αποφυλακισμένων της Μονάδας Απεξάρτησης 18 ΑΝΩ αμέσως μετά την αποφυλάκισή τους, εφόσον οι ίδιοι το επιθυμούν. Για τη συμμετοχή στο Πρόγραμμα αποφυλακισμένων του 18 ΑΝΩ απαιτείται θεραπευτικό συμβόλαιο, ατομικά ραντεβού με το θεραπευτή που πραγματοποιεί τις ομάδες στήριξης και ευαισθητοποίησης στη φυλακή, ουροληψία (2 φορές τη βδομάδα), 20 μέρες αποχή από ουσίες.

Θεραπευτική κοινότητα ΚΕΘΕΑ ΕΝ ΔΡΑΣΕΙ

Κατάστημα Κράτησης Κορυδαλλού

B.2. Θεραπευτικές κοινότητες (στεγνά προγράμματα)

Στις ελληνικές φυλακές λειτουργούν δύο στεγνά προγράμματα για άνδρες και γυναίκες από το ΚΕΘΕΑ και

το ΚΑΤΚΕΘ. Στα Κατάστημα Κράτησης Κορυδαλλού και στο Κατάστημα Κράτησης Γυναικών Ελεώνα Θηβών (**ΚΕΘΕΑ ΕΝ ΔΡΑΣΕΙ**) και στο Κατάστημα Κράτησης Θεσσαλονίκης (**ΚΕΘΕΑ ΠΡΟΜΗΘΕΑΣ**) λειτουργούν **Θεραπευτικές Κοινότητες**. Το ημερήσιο πρόγραμμα στις θεραπευτικές κοινότητες περιλαμβάνει εκπαίδευση, κατάρτιση ομάδες εργασίας²⁴².

Τα στεγνά προγράμματα προσφέρουν «καθαρό» περιβάλλον, ομαδική και ατομική θεραπεία, εκπαίδευση και συμμετοχή στη ζωή της θεραπευτικής κοινότητας, ευεργετικό υπολογισμό ημερών ποινής, αποφυλάκιση υπό όρους²⁴³ (εφόσον πληρούνται οι προϋποθέσεις που τίθενται από το ισχύον νομικό πλαίσιο), επανένταξη μετά την αποφυλάκιση, αναστολή/διαγραφή των χρηματικών ποινών (προστίμων) μετά την επιτυχή ολοκλήρωση της επανένταξης.

Οι προϋποθέσεις ένταξης στις θεραπευτικές κοινότητες του ΚΕΘΕΑ απαιτούν οι εισερχόμενοι κρατούμενοι να είναι ενήλικες, να έχουν ολοκληρώσει το πρόγραμμα συμβουλευτικής του ΚΕΘΕΑ μέσα στη φυλακή, να καταλαβαίνουν και να μιλούν ελληνικά.

Οι προϋποθέσεις συμμετοχής των κρατουμένων σε θεραπευτική κοινότητα απαιτούν πλήρη αποχή από τη χρήση, αποδοχή των όρων της συμβίωσης, ενεργή συμμετοχή σε όλες τις δραστηριότητες του προγράμματος της θεραπευτικής κοινότητας και έμπρακτο ενδιαφέρον για την κοινότητα και τα μέλη.

Δείγμα σύγχρονης και πολιτισμένης παρέμβασης για τις γυναίκες εξαρτημένες κρατούμενες αποτελεί το πρόγραμμα το οποίο υλοποιείται από το ΚΕΘΕΑ ΕΝ ΔΡΑΣΕΙ και το οποίο είναι σχεδιασμένο ώστε να ανταποκρίνεται στις ιδιαιτερότητες των κρατουμένων χρηστριών γυναικών (Μηλιώνη, 2009).

Η Θεραπευτική Κοινότητα ΚΕΘΕΑ ΠΡΟΜΗΘΕΑΣ στεγάζεται σε αυτόνομη πτέρυγα, λειτουργεί σε 24ωρη βάση, οι κρατούμενοι που παρακολουθούν το πρόγραμμα διαμένουν στη συγκεκριμένη πτέρυγα, η οποία διαθέτει μαγειρείο, τραπεζαρία, αίθουσες συναντήσεων, αυτόνομο χώρο προαυλισμού, άθλησης και κελιά.

Η συνέχεια της θεραπείας μετά την αποφυλάκιση εξασφαλίζεται είτε στις **Μονάδες Απεξάρτησης**, είτε στα **Κέντρα Υποδοχής και Επανένταξης** στην Αθήνα και στη Θεσσαλονίκη. Στα Κέντρα Υποδοχής και Επανένταξης μπορούν να εισαχθούν χρήστες και χωρίς προηγούμενη συμμετοχή στο πρόγραμμα του ΚΕΘΕΑ μέσα στη φυλακή, εφόσον υπήρξαν κρατούμενοι ή έχουν εμπλοκή με το ποινικό σύστημα.

Το πλαίσιο λειτουργίας των προγραμμάτων συνδέεται με το πρόσφατα αναθεωρημένο νομοθετικό πλαίσιο²⁴⁴.

²⁴² Ανάλογα προγράμματα υπάρχουν στις ΗΠΑ και την Μ. Βρετανία.

²⁴³ **Όροι αποφυλάκισης:** Κάθε 6 μήνες δικαίωμα αίτησης στο Συμβούλιο της φυλακής, χρήση του ν. 3459/2006 και 4139/2013 (υποχρεωτική παρακολούθηση αναγνωρισμένου θεραπευτικού προγράμματος, χρηματική εγγύηση με τον όρο να παρουσιάζονται στο Α.Τ. της περιοχής.

²⁴⁴ Ν. 4139/2013 (ΦΕΚ Α' 74) « Νόμος περί εξαρτησιογόνων ουσιών και άλλες διατάξεις» άρθρα 30 -35, 51 και 58 παρ. 2, εδ. β και γ (άρθρο 31 σωματική ή ψυχική απεξάρτηση και με τις αλλαγές που έφερε ο ν. **4322/2015 (ΦΕΚ Α 42) «Μεταρρυθμίσεις ποινικών διατάξεων, κατάργηση των καταστημάτων κράτησης Γ τύπου και άλλες διατάξεις».**

Γ. Προγράμματα Υποκατάστασης - ΟΚΑΝΑ

Ο Οργανισμός Κατά των Ναρκωτικών (ΟΚΑΝΑ), αυτοδιοικούμενο ΝΠΙΔ υπό την εποπτεία του Υπουργείου Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, δημιούργησε το 2014 **Μονάδες Υποκατάστασης**²⁴⁵ στα Καταστήματα Κράτησης Κορυδαλλού και Πάτρας. Οι μονάδες παρέχουν στους ωφελούμενους εκτός από τη χορήγηση φαρμάκου, ψυχιατρική παρακολούθηση και ψυχοκοινωνική στήριξη, υποστηρίζουν την αποφυλάκιση υπό όρους (εφόσον πληρούνται οι προϋποθέσεις που τίθενται από το ισχύον νομικό πλαίσιο) για συνέχεια της θεραπείας σε μονάδα εκτός φυλακής. Η συμμετοχή στις μονάδες απαιτεί από τους κρατούμενους σεβασμό στους κανόνες του προγράμματός τους. **ένταξης**

Οι **προϋποθέσεις ένταξης** των κρατουμένων σε μονάδα υποκατάστασης του ΟΚΑΝΑ είναι η ηλικία των 20 ετών και άνω καθώς και η εξάρτηση από οπιοειδή.

Η συμμετοχή στα θεραπευτικά προγράμματα

Στα 33 καταστήματα κράτησης το προηγούμενο έτος το ποσοστό των κρατουμένων για παραβάσεις του νόμου Περί ναρκωτικών ανήλθε στο 19% και περίπου οι μισοί από αυτούς διαγνώστηκαν με ιατρική γνωμάτευση ή δικαστική απόφαση ως τοξικοεξαρτημένοι.

Στις αρχές του 2016 συμμετείχαν²⁴⁶ :

- 653 τοξικοεξαρτημένοι στα συμβουλευτικά προγράμματα του ΚΕΘΕΑ
- 111 στα θεραπευτικά προγράμματα του ΚΕΘΕΑ
- 100 στα προγράμματα υποκατάστασης του ΟΚΑΝΑ.
- 98 στα προγράμματα Θεραπείας και Συμβουλευτικής του 18 ΑΝΩ.
- 36 στο πρόγραμμα απεξάρτησης του ΚΑΤΚΕΘ
- 10 στους Ναρκομανείς Ανώνυμους²⁴⁷

Τα συμβουλευτικά προγράμματα, οι ομάδες στήριξης και ευαισθητοποίησης, οι θεραπευτικές κοινότητες μέσα στις φυλακές δεν επαρκούν για να καλύψουν τις ανάγκες του πληθυσμού των εξαρτημένων κρατουμένων. Επιπλέον εμφανίζονται αρκετοί ανασταλτικοί παράγοντες στη λειτουργία τους όπως ο νόμος της σιωπής, ο ιδιαίτερος κώδικας αξιών και η έλλειψη εμπιστοσύνης από την πλευρά των κρατουμένων, οι μεταγωγές, τα έκτακτα γεγονότα στην καθημερινότητα της φυλακής, τα θέματα συνεργασίας με τους σωφρονιστικούς υπαλλήλους, η έλλειψη ενημέρωσης των σωφρονιστικών υπαλλήλων σχετικά με το θεραπευτικό χαρακτήρα των υποστηρικτικών παρεμβάσεων και των προγραμμάτων. Για την αποτελεσματικότερη λειτουργία των ομάδων μέσα στις φυλακές απαιτείται η εξασφάλιση των κατάλληλων χώρων για τις θεραπευτικές συναντήσεις, η προστασία της εμπιστευτικότητας στις διεργασίες τους, η

²⁴⁵ Θεραπευτικές Μονάδες Φαρμακευτικής Αντιμετώπισης της Εξάρτησης (ΘΜΦΑΕ)

²⁴⁶ Πηγή: ΥΔΑΔΔ: Ένα πρόγραμμα απεξάρτησης από τα ναρκωτικά σε κάθε φυλακή της χώρας | iefimerida.gr

²⁴⁷ Οι Ναρκομανείς Ανώνυμοι είναι ένας παγκόσμιος μη κερδοσκοπικός οργανισμός ανδρών και γυναικών για τους οποίους τα ναρκωτικά είχαν γίνει κύριο πρόβλημα. Οι Ν.Α. είναι εθελοντικές ομάδες αλληλοβοήθειας. Είναι ένα πρόγραμμα πλήρους αποχής απ' όλα τα ναρκωτικά, συμπεριλαμβανομένου και του αλκοόλ. Το πρόγραμμα των ΝΑ εστιάζει στον εθισμό και στη διαδικασία ανάρρωσης από αυτόν.

απρόσκοπτη συμμετοχή και παρακολούθησή τους από τους κρατούμενους, η εκπαίδευση του προσωπικού των φυλακών και η συνεργασία του με το θεραπευτικό πλαίσιο, η γνώση της ελληνικής γλώσσας από τους αλλοδαπούς κρατούμενους.

Ως σημαντικότεροι λόγοι ένταξης και συμμετοχής σε ένα θεραπευτικό πρόγραμμα μέσα φυλακή καταγράφονται από τους φορείς θεραπείας και απεξάρτησης

- ✚ η χορήγηση βεβαίωσης παρακολούθησης,
- ✚ η ενημέρωση για νομικά θέματα,
- ✚ η αξιοποίηση του νεκρού χρόνου μέσα στη φυλακή,
- ✚ η ανάγκη ένταξης σε μια ομάδα,
- ✚ η ενίσχυση του αιτήματος για αποχή από τις ουσίες,
- ✚ η συμβουλευτική υποστήριξη,
- ✚ η ενίσχυση κινήτρων για απεξάρτηση μετά τη φυλακή.

Ως σημαντικότεροι λόγοι ένταξης και συμμετοχής ένταξης και συμμετοχής σε ένα θεραπευτικό πρόγραμμα μετά τη φυλακή καταγράφονται από τους φορείς θεραπείας και απεξάρτησης

- ✚ οι νομικοί λόγοι (υποχρεωτικός όρος αποφυλάκισης, εκκρεμείς δικαστικές υποθέσεις, ευνοϊκότερη δικαστική απόφαση),
- ✚ η άσκηση πίεσης από το οικογενειακό περιβάλλον,
- ✚ ο φόβος της υποτροπής,
- ✚ το αίτημα για απεξάρτηση.
- ✚

4.3.2.4 Η συνέχεια της θεραπείας και η μείωση της υποτροπής

Οι πρόσφατα αποφυλακισμένοι χρήστες καθώς και εκείνοι που έχουν εμπλοκή με το ποινικό σύστημα²⁴⁸ αντιστοιχούν στο 33,60% του συνόλου των θεραπευομένων χρηστών. Οι αποφυλακισμένοι που εντάσσονται σε θεραπευτικό πρόγραμμα για πρώτη φορά αποτελούν το 88,10% του συνολικού αριθμού των θεραπευμένων πρώην κρατουμένων.

Πηγή: ΕΚΤΕΠΠΝ, 2017

Οι πρώην χρήστες παρουσιάζουν συνήθως χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης και κατάρτισης, ενώ συχνά έχουν στο ιστορικό τους καταδίκες ή νομικές εκκρεμότητες. Επιπλέον, είναι πιθανό να είναι άστεγοι και να αντιμετωπίζουν χρόνια προβλήματα υγείας. Επομένως η υποστήριξη των πρώην εξαρτημένων στην εύρεση εργασίας, στη συνέχεια της εκπαίδευσής τους, στην πρόσβαση σε νομικές υπηρεσίες, στην κάλυψη της ανάγκης για ιατροφαρμακευτική φροντίδα και στέγαση είναι ζωτικής σημασίας.

²⁴⁸ Υπό δικαστική επιτήρηση ή αναστολή/ εκκρεμότητα δίκης ή απόφασης δικαστηρίου/ υπόδικοι.

Αναμφίβολα η δημιουργία και στήριξη ενός οργανωμένου δικτύου υποδοχής και μετασφρονιστικής πρόνοιας θα συντελέσει ουσιαστικά στη μείωση της υποτροπής. Οι θεραπευτικές υπηρεσίες σε χρήστες ουσιών οφείλουν να είναι αναπόσπαστο τμήμα παρακολούθησης του πληθυσμού και όρος αποφυλάκισής του²⁴⁹. Τροποποιήσεις στη νομοθεσία²⁵⁰ για τα ναρκωτικά με σκοπό τη διευκόλυνση της απεξάρτησης και την ουσιαστική άσκηση του δικαιώματος στη θεραπεία των εξαρτημένων κρατουμένων, παρέχουν τη «νομική δυνατότητα» συνέχειας της θεραπείας και *εκτός των τειχών*. Αλλά, η μεταβολή των εσωτερικών αξιών, που σηματοδοτεί η θεραπευτική διεργασία και σχέση έχει αποδειχτεί μακρόχρονη και μη γραμμική για την πλειοψηφία των θεραπευμένων. *Η απαλλαγή όχι μόνο από συμπεριφορές «πιάτσας», αλλά και από τη «νοοτροπία της φυλακής» του πληθυσμού των εξαρτημένων παρουσιάζει πολλές ματαιώσεις για όλους όσους εμπλέκονται στο εγχείρημα της αλλαγής.*

²⁴⁹ Πλυτάς & Σπύρου, 2016

²⁵⁰ ν. 4322/2015

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική

Αλοσκόφης, Ο. (2010). *Ο άτυπος κώδικας συμπεριφοράς των κρατουμένων: Στρατηγικές επιβίωσης στη σύγχρονη φυλακή*. Αθήνα: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα.

Αλοσκόφης, Ο. (2013). *Το κοινωνικό προφίλ των κρατουμένων και οι ανάγκες τους μετά την αποφυλάκιση*. Εισήγηση στο εργαστήριο εργασίας του Ν.Π.Ι.Δ. ΕΠΑΝΟΔΟΣ - Κέντρο Επανάταξης Αποφυλακισμένων. <http://epanodos.org.gr/arthra> (9/6/2017).

Αλοσκόφης, Ο. (2017). *Κοινωνικά χαρακτηριστικά και ποινική κατάσταση κρατουμένων στο Κ. Κ. Κορυδαλλού*. Έκθεση με στατιστικά στοιχεία.

Αναγνωστάκη, Μ. (2016). *Η λειτουργία και το έργο των Υπηρεσιών Επιμελητών Κοινωνικής Αρωγής*. Πορίσματα έρευνας. Στο *Κρίση, Ποινές και Ποινική Μεταχείριση εν ελευθερία. Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Νέστορα Κουράκη*. Επιμ. Μ. Γασπαρινάτου. Αθήνα: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα.

Βεργίδης, Α., Ασημάκη, Α., & Τζιντζίδης, Α. (2007). *Η εκπαίδευση των κρατουμένων: Το Σχολείο Δεύτερης Ευκαιρίας στη Φυλακή Κορυδαλλού*. Στο ΑΡΕΘΑΣ, Τόμος IV, Επιστημονική Επετηρίδα του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης της Σχολής Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Πατρών. Πάτρα: Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, 61-92.

Βιδάλη, Σ. (2008). Νέες «ειδικές» κατηγορίες κρατουμένων: Διαστάσεις της συμβουλευτικής στη φυλακή. Στο Σ. Βιδάλη & Π. Ζαγούρα (Επιμ.), *Συμβουλευτική και φυλακή*. Αθήνα: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, σ. 41-69.

Βασιλειάδου, Μ., & Παυλή-Κορρέ, Μ. (1996). *Όποιος ξέρει πολλά, πολλά τραβάει*. Αθήνα: ΥΠΕΠΘ /Γ.Γ.Λ.Ε

Γαζγαλίδης, Κ. (2005). *Ναρκωτικά: εγχειρίδιο για την μείωση της βλάβης*. Αθήνα: Εκδόσεις Εξάντας.

Γιοβάνογλου, Σ. (2006). *Θεσμικά προβλήματα της κοινωνικής επανένταξης των αποφυλακισμένων*. Αθήνα - Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα.

Δαφέρμος, Μ. (2006). *Περιθωριοποίηση και εκπαιδευτική ένταξη: Η περίπτωση των Τσιγγάνων του Ηρακλείου Κρήτης*. Αθήνα: Ατραπός

Δημητριάδη, Α., Τριανταφυλλίδου, Α. (2009). Μελέτη σχετικά με προγράμματα και στρατηγικές της Ελλάδας για την προώθηση της υποστηριζόμενης επιστροφής και επανένταξης σε τρίτες χώρες. Κέντρο Ευρωπαϊκού και συνταγματικού δικαίου. Ίδρυμα Θεμιστοκλή και Δημήτρη Τσάτσου. Πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Δικτύου για τη Μετανάστευση (EMN, *European Migration Network*).

Δημητρούλη, Κ. (2017). Ενδυναμώνοντας τη συνέχεια ... εκτός των τειχών. *Καλές εκπαιδευτικές πρακτικές: Κριτική σκέψη και δημιουργικότητα*. 6ο Επιστημονικό Συνέδριο της Επιστημονικής Ένωσης Εκπαίδευσης Ενηλίκων, Αθήνα, 23-25 Ιουνίου 2017.

Δημητρούλη, Κ., Θεμελή, Ό., & Ρηγούτσου Ε. (2008). Η Εκπαίδευση Ενηλίκων στις φυλακές. Το αποτέλεσμα μιας προσπάθειας στη χώρα μας. Στο Πρακτικά Πανελλήνιου Επιστημονικού Συνεδρίου με Διεθνή Συμμετοχή: «*Διά Βίου Μάθηση για την Ανάπτυξη, την Απασχόληση και την κοινωνική συνοχή*», Βόλος, 31 Μαρτίου – 2 Απριλίου 2006. Αθήνα: Γ.Γ.Ε.Ε./ Ι.Δ.ΕΚ.Ε., 199-204.

ΕΚΤΕΠΝ (2015)- Ετήσια έκθεση για την κατάσταση του προβλήματος των ναρκωτικών και των οιοπνευματωδών στην Ελλάδα (2015). Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης και Πληροφόρησης για τα Ναρκωτικά. Αθήνα: Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγιεινής.

ΕΚΤΕΠΝ (2017)- Ετήσια έκθεση για την κατάσταση του προβλήματος των ναρκωτικών και των οιοπνευματωδών στην Ελλάδα (2017). Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης και Πληροφόρησης για τα Ναρκωτικά. Αθήνα: Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγιεινής.

<http://www.ektepn.gr/Documents/PDF/Cover.pdf>

Ζάννης, Π. (2009), Οι Δυνατότητες Κοινωνικής Ενσωμάτωσης Ειδικών Κοινωνικών Ομάδων μέσω της Αγοράς Εργασίας Έρευνα που υλοποιήθηκε στο πλαίσιο του προγράμματος «Δίαυλοι Επικοινωνίας» του έργου: «Ενίσχυση της Απασχόλησης με την Ενεργό συμμετοχή των Μ.Κ.Ο.» β΄ κύκλος, Αθήνα, Σωματείο «ΕΡΜΗΣ».

Ηλίας, Σ., Κανέλλου, Ν., Μαυρομάτη, Ε., Κωνσταντοπούλου, Α., Περτέση, Ε. (2005). Χρήστες εξαρτησιογόνων ουσιών στο Ψυχιατρικό Ιατρείο Εφημερίας Γενικού Νοσοκομείου. *Τετράδια Ψυχιατρικής*, 89, 146-148

Θεμελή, Ό. (2008). Τα «δεινά του εγκλεισμού» και η συμβουλευτική κρατουμένων. Στο Σ. Βιδάλη & Π. Ζαγούρα (Επιμ.), *Συμβουλευτική κρατουμένων*. Εργαστήριο Ποινικών και Εγκληματολογικών Σπουδών, 21-39. Αθήνα: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα.

Θεμελή, Ο. (2010). *Επιμόρφωση στελεχών και εκπαιδευτών για κοινωνικά ευάλωτες ομάδες*. Δημητρούλη, Κ. (επιμ.). Αθήνα: ΓΓΔΒΜ/ ΙΔΕΚΕ.

Θεμελή, Ο. (2016). Η αναγκαιότητα υιοθέτησης ενός προγράμματος πρόληψης αυτοκτονιών στη φυλακή <http://theartofcrime.gr>

Καράβατος, Α., Νασίκα, Ζ., Πετρίκης, Π. & Σαββίδου, Ι. (2002). Παλαιές και σύγχρονες νοσογραφικές «περιπέτειες» του συνδρόμου Ganser. *Ψυχιατρική*, 13, 97-105.

Καρβέλη Β., Πετρούλακη, Κ. & Νικολαΐδης, Γ. (2012). *Μεγαλώνοντας ένα Παιδί μέσα από τα Κάγκελα της Φυλακής. Εγχειρίδιο για επαγγελματίες*. Αθήνα: Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού. Πρόγραμμα DAPHNE III (2007-2013).

Κουλούρης, Ν. (2009). Η κοινωνική (επαν)ένταξη της φυλακής. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Μάγος, Κ. (2005). Προσεγγίζοντας τον Άλλο: Εκπαίδευση Ενηλίκων και Διαπολιτισμική Ικανότητα. Στο Επιστημονική Ένωση Εκπαίδευσης Ενηλίκων, *2ο Διεθνές Συνέδριο: Εκπαίδευση Ενηλίκων και Κοινωνικές Δεξιότητες*, 199-209). Αθήνα: ΕΕΕΕ.

- Maerkl, C. & Σπύρου, Σ.** (2012). Απεξάρτηση κρατουμένων. Κέντρο Απεξάρτησης Τοξικομανών Κρατουμένων. *Άτη*, 4, 21-24.
- Μάτσα, Κ.** (2013). *Ταπείνωση και ντροπή, Γυναίκες τοξικομανείς*. Εκδόσεις Άγρα
- Μάτσα, Κ.** (2001). Ψάξαμε ανθρώπους και βρήκαμε σκιές. Το αίνιγμα της τοξικομανίας. Αθήνα: Εκδόσεις Άγρα
- Μάτσα, Κ.** (2006α), Η περίπτωση Ευρυδίκη: Κλινική της τοξικομανίας, Αθήνα: Εκδόσεις Άγρα
- Μάτσα, Κ.** (2006β). Κοινωνικός αποκλεισμός και τοξικομανία: Όψεις της βιοπολιτικής της εξουσίας στο «Κοινωνία και Ψυχική Υγεία», 1, 66-76 https://www.psy.auth.gr/sites/default/files/Periodiko_1st_volume.pdf
- Μηλιώνη, Φ.** (2009). Γυναίκα και Φυλακή. Στο *Έμφυλη εγκληματικότητα. Ποινική και εγκληματολογική προσέγγιση του φύλου*. Ν. Κουράκης (επιμ.), 574 – 622. Αθήνα – Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα.
- Μηλιώνη, Φ.** (2012). Η μητέρα κρατούμενη στην Ελλάδα. Στο *Μεγαλώνοντας ένα Παιδί μέσα από τα Κάγκελα της Φυλακής. Εγχειρίδιο για επαγγελματίες*. Αθήνα: Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού. Πρόγραμμα DAPHNE III (2007-2013).
- Μητροσύλη, Μ & Φρονίμου, Ε.** (2006). Οικογενειακή, Κοινωνική και Επαγγελματική Επανάταξη Ειδικών Θεμάτων Πληθυσμού. Η περίπτωση των γυναικών κρατουμένων. Αθήνα: εκδόσεις ΕΚΚΕ.
- Ναυρίδης, Κ.** (2005). *Ψυχολογία των ομάδων. Κλινική ψυχοδυναμική προσέγγιση*. Εκδόσεις Παπαζήση.
- Πανούσης, Γ.** (2003). Συναισθηματική, οικογενειακή, ερωτική ζωή κρατουμένων γυναικών στην Ελλάδα. Μια έρευνα στις Γυναικείες Φυλακές Κορυδαλλού, *Ποιν. Δικ.* 6, 1.
- Παρασκευόπουλος Ν.** (2004). *Η καταστολή της διάδοσης των ναρκωτικών στην Ελλάδα*. Αθήνα: Εκδόσεις Σάκκουλα ΑΕ.
- Πιτσελά, Α.** (2016). Γυναίκες στις ελληνικές φυλακές. Στο *Χώροι κράτησης, κρατούμενοι και ανθρωπιστική κρίση*. Τιμητικός Τόμος για τον καθηγητή Νέστορα Κουράκη, Επιμ. Μ. Γασπαρινάτου. Αθήνα: Εκδόσεις Αντ.. Ν. Σάκκουλα.
- Πλυτάς, Ν. & Σπύρου Σ.** (2016). Θεραπεία χρηστών και παραβατικότητα: Κρίση εν μέσω κρίσης. Στο *Παραβατικότητα Ανηλίκων, Ποινική Δικαιοσύνη Ανηλίκων, Ουσίες και Κρίση*. Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Νέστορα Κουράκη. Επιμ. Μ. Γασπαρινάτου. Αθήνα: Εκδόσεις Αντ.. Ν. Σάκκουλα.
- Ρόγκα, Ε.** (2016). Εκπαιδευτικές δομές στα καταστήματα κράτησης και μορφωτικό status των κρατουμένων. Εισήγηση στο πλαίσιο της συζήτησης *Εκπαίδευση στη φυλακή: Σύγχρονες προοπτικές* (6/10/2016) στην 31η Πανελλήνια Έκθεση Έργων Κρατουμένων και Προϊόντων Φυλακών, η οποία διοργανώθηκε από τη Γενική Γραμματεία Αντεγκληματικής Πολιτικής του ΥΔΑΔ.
- Τάκης, Ν & Βασιλειάδη Ζ.** (2011) Νεανική παραπταματικότητα. Διερεύνηση του φαινομένου από ψυχολογική σκοπιά στο *Διεπιστημονικότητα, διεταιρικότητα και κοινωνική επανάταξη του νεαρού παραβάτη*. Επισ. Επιμ. Π. Ζαγούρα. Αθήνα: Εκδόσεις Σάκκουλα, 179 – 227.

Τατά Αρσέλ, Α. (2010). Φύλο και καλή ανθρώπινη ζωή. Στο *Καταργώντας τα εμποδια: Συμβουλευτική και ενδυνάμωση γυναικών*. Επιστημ. Επιμέλεια: Λίμπυ Τατά-Αρσέλ, Μίκα Χαρίτου-Φατούρου, Θεοδώρα Αδαμάκη. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Τσαλίκoglου, Φ. (1996). *Μυθολογίες Βίας και Καταστολής*. Αθήνα: Παπαζήση.

Τσιάκαλος, Γ. (1998). Κοινωνικός αποκλεισμός ορισμοί, πλαίσιο και σημασία. Στο Κ. Κασιμάτη (Επιμ.), *Κοινωνικός αποκλεισμός: Η ελληνική εμπειρία*. Αθήνα: Gutenberg, 39-66

Τσιάκαλος, Γ. (1999). *Ανθρώπινη αξιοπρέπεια και κοινωνικός αποκλεισμός. Εκπαιδευτική πολιτική στην Ευρώπη*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Μεταφρασμένη

Bird, S.M. (2013). Θάνατοι ανδρών που σχετίζονται με τις ουσίες κατά το πρώτο δεκαπενθήμερο μετά την αποφυλάκισή τους. Σκωτία: 1996-199. *Εξαρτήσεις* 3, 136-144.

Giddens, A. (2002). *Κοινωνιολογία* (επιμ. Ι. Τσαούσης), Gutenberg, Αθήνα.

Goleman, D. (1998). *Συναισθηματική νοημοσύνη*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Herbert, M. (1994). Η μετάβαση από την παιδική ηλικία στην ενήλικη ζωή: τα συναισθηματικά προβλήματα της εφηβείας. Στο *Ψυχολογικά Προβλήματα εφηβικής ηλικίας*,. Α. Καλαντζή – Ασσίζη (επιμ.). Ζ' Έκδοση. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 79 – 106.

Olesen, H. S. (2006). Δια Βίου Μάθηση – Μια πρόκληση για την Έρευνα στην Εκπαίδευση Ενηλίκων. *Εκπαίδευση Ενηλίκων*, 8, 12-17.

Strang, J., Gossop, M., Heuston, J., Green, J., Whiteley, C. & Maden, T. (2006). Η συνέχιση της χρήσης ουσιών κατά τη διάρκεια της φυλάκισης. Η σχέση ανάμεσα στο είδος της ουσίας, το πόσο πρόσφατη είναι η χρήση και στη σοβαρότητα της εξάρτησης από τη χρήση ηρωίνης, κοκαΐνης και αμφεταμινών στη φυλακή. *Εξαρτήσεις*, 10, 93 – 106

Ξενόγλωσση

- Abbott, B. & Kerr, D.** (1995). Substance abuse program for federally sentenced women. Ottawa, Ontario: Correctional Services of Canada.
- Andersen, H., S., Sestoft, D., Lillebæk, T., Gabrielsen, G. & Kramp, P.** (1996). Prevalence of ICD-10 Psychiatric Morbidity in Random Samples of Prisoners on Remand. *International Journal of Law and Psychiatry*. 19, (1), 61-74.
- Blaauw, E., Roesch, R. & Kerkhof, A.** (2000). Mental disorders in European Prison Systems», *International Journal of Law and Psychiatry*, 23,(5-6), 649-663
- Borzycki, M.** (2005). *Interventions for Prisoners Returning to the Community* Canberra: Australian Government Attorney-General's Department.
- Cook, F. & Wilkinson, M.** (1998). Hard Cell. Liverpool: Blue Coat Press
- Cooke, D. J., Baldwin, P. J. & Howison, J.** (1990), *Psychology in prisons*, dge, London
- Cormier, B. M., Kennedy, M. & Sendbuehler, M.** (1967). Cell Breakage and Gate Fever: A Study of Two Syndromes Found in the Deprivation of Liberty. *The British Journal of Criminology*, 7 (3), 317-324.
- Coyle, A.** (2009). *A Human Rights Approach to Prison Management Handbook for Prison Staff* . London: International Centre for Prison Studies.
- Covington, S. S.** (2002). Helping Women Recover: Creating Gender-Responsive Treatment in *The Handbook of Addiction Treatment for Women: Theory and Practice*. S. L. A. Straussner & S. Brown, (Eds.) London: Jossey-Bass
- Covington, S., S** (2007). The relational theory of women's psychological development: implications for the criminal justice system. In Zaplin, R. (Ed.), *Female offenders: critical perspectives and effective interventions* (2nd ed.). <http://www.centerforgenderandjustice.org/pdf/FinalTheRelationalTheorychapter200>
- EMCDDA.** (2003). European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. Τα ναρκωτικά στο προσκήνιο Θεραπεία Χρηστών Ναρκωτικών στις Φυλακές – Ένας κρίσιμος τομέας για την πολιτική προώθησης της υγείας και μείωση της εγκληματικότητας.. Λουξεμβούργο: Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης
- EMCDDA.** (2007). European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. Drugs and crime: A complex relationship. Towards a definition of drug-related crime. http://www.emcdda.europa.eu/attachements.cfm/att_44774_EN_Dif16EN.pdf

EMCDDA (2009). European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. Drug related crime.
<http://www.emcdda.europa.eu/themes/monitoring/crime>

Fotiadou, M., Livaditis, M., Manou, I., Kaniotou, E. & Xenitidis, K. (2006). Prevalence of Mental Disorders and Deliberate Self-harm in Greek Male Prisoners, *Int.J. Law and Psychiatry*, 29, 68-73.

Fowler, M., J. (2010). Public Policy and Criminal Rehabilitation. University Honors in Justice. HNRS-490-044H

Graffam, J., Shinkfield, A. & Hardcastle, L. (2007). The Perceived Employability of Ex-Prisoners and Offenders. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 2, 1.

Hanlon, T. E., O'Grady, K. E., Bennett-Sears, T. & Callaman, J. M. (2004). Incarcerated Drug-Abusing Mothers: Their Characteristics and Vulnerability. *The American Journal of Drug and Alcohol Abuse*, 30, 915-934.

Hawke, J., M., Jainchill, N. & Deleon, G. (2003). Post treatment victimization and violence among adolescents following residential drug treatment. *Child Maltreatment*, 8, 58-71.

Holmes, T. & Rahe, R. (1967). The Social Adjustment Rating Scale. *Journal of Psychosomatic Research*, 11, 213-218

Howells, K., Heseltine, K., Sarre, R., Davey, L. & Day, A. (2004). Correctional offender rehabilitation programs: The national picture in Australia. Adelaide: University of South Australia

IDCP - International Drug Policy Consortium, (2010), Drug Policies in South East Europe: Towards regional cooperation, Meeting Report, 19th – 20th March 2010. Athens, Greece.

Inciardi, J. A., Martin, S. S., Butzin, C. A., Hooper, R. M. & Harrison, L. D. (1997). An effective model of prison-based treatment for drug-involved offenders. *Journal of Drug Issues*, 27(2), 261-279

Introductory Handbook on the Prevention of Recidivism and the Social Reintegration of Offenders. Criminal Justice Handbook Series, Vienna: United Nations Office on Drugs and Crime, 2012

James, D. J. & Glaze, L. E. (2006). Mental Health Problems of Prison and Jail Inmates (NCJ No. 213600). Washington, DC: Office of Justice Programs, Bureau of Justice Statistics, U.S. Department of Justice. <https://www.bjs.gov/content/pub/pdf/mhppji.pdf>.

Kilroy, D. & George, A. (2010). Women and Prison. In P. Eastaugh (ed.) *Women and the Law in Australia*. Sydney: Lexis Nexis.

- Laing, R. D.** (1965). *The Divided Self: An Existential Study in Sanity and Madness*. London: Penguin Books. http://www.curezone.org/upload/PDF/laing_the_divided_self.pdf (25/8/2015).
- Liebling, A.** (1992). *Suicides in Prison*. London: Routledge.
- Loh, N. S. N., Maller, M. G., Wrapson, W. & Walsh, M. R. J.** (2009). Adult Imprisonment, Western Australia 2006. Annual Statistical Report Series No. 3/2009. Crime Research Centre, University of Western Australia
- Melnick, G., Hawke, J. & Wexler, H.** (2004). Client perceptions of prison-based therapeutic community drug treatment programs. *The Prison Journal*, 84 (1), 121-138
- Mouzos, J. & Smith, L.** (2006). *Drug use among police detainees, 2005*. Canberra: Australian Institute of Criminology.
- Nelson, M., Deess, P. & Allen, C.** (1999). *The first month out: Post incarceration experiences in New York City*. New York: Vera Institute of Justice.
- Petersilia, J.** (1999). Parole and prisoner reentry in the United States. *Crime and Justice*, 26, 479-529.
- Petersilia, J.** (2001, September). Prisoner reentry: Public safety and reintegration challenges. *The Prison Journal*, 81, 3, 360-375.
- Pinard, M.** (2007). A reentry-centered vision of criminal justice. *Federal Sentencing Reporter*, 20, 2, 103-109.
- Prochaska, J., DiClemente, C. & Norcross, J.** (1992). In search of how people change: Applications to addictive behaviours. *American Psychologist*, 47 (9), 1102-1114
- Recommendation No. R (2006)2** of the Committee of Ministers to member states on the European Prison Rules. Adopted by the Committee of Ministers on 11 January 2006 at the 952nd meeting of the Ministers' Deputies. (http://www.coe.int/t/dgi/criminallawcoop/Presentation/Documents/European-Prison-Rules_978-92-871-5982-3.pdf) (20/2/2016).
- Stephen, J., Harker, A., Guild, B., Paul, E. & James, K.** (2005). The reentry process: How parolees adjust to release from prison. *Fathering*, 3(3), 243-266.
- Themeli, O.** (2006). Suicide in the Greek Penal System and the Problem of the Various limitations in Relevant Studies. *Crisis: The Journal of Crisis Intervention and Suicide Prevention*, 27(3), 135-139.
- Transforming Rehabilitation: a summary of evidence on reducing reoffending (2013).

Ministry of Justice Analytical Series. ISBN 978-1-84099-608-1 Crown copyright 2013.
<http://www.justice.gov.uk/publications/researchand-analysis/moj>

Toch, H. (1975). *Men in crisis: Human Breakdowns in Prison*. New York: Aldine.

Veysey, B.M. (1997) *Women's Mental Health Services: A Public Health Perspective*. CA: Sage Publication.

Winters, C. (1997). Learning Disabilities, Crime Delinquency and Special Education Placement. *Adolescence*, 32, 451- 462.

ΕΝΟΤΗΤΑ 4Β. ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ/ ΚΑΤΑΡΤΙΣΗΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ ΣΤΗ ΦΥΛΑΚΗ

Στόχος

Στόχος της ενότητας είναι η συνοπτική περιγραφή των δράσεων και της λειτουργίας των δομών εκπαίδευσης, επαγγελματικής κατάρτισης και συμβουλευτικής εντός των καταστημάτων κράτησης και ο ρόλος των σωφρονιστικών υπαλλήλων στην επιτυχή παρέμβασή τους.

Σύντομη περιγραφή της ενότητας

Η ενότητα περιλαμβάνει την ανάλυση του πλαισίου λειτουργίας και των δράσεων εκπαίδευσης/ κατάρτισης, συμβουλευτικής, ομάδων τέχνης και άλλων δραστηριοτήτων μέσα στη φυλακή, του ρόλου που διαδραματίζουν στην επανένταξη των κρατουμένων και της σημασίας της θετικής στάσης και της συνέργειας των σωφρονιστικών υπαλλήλων στη διεξαγωγή των συγκεκριμένων δράσεων. Επίσης συσχετίζονται ερευνητικά δεδομένα και στοιχεία σχετικά με την αποτελεσματικότητα παρεμβάσεων επανένταξης και τη μείωση της υποτροπής.

Προσδοκώμενα αποτελέσματα

Με την ολοκλήρωση αυτής της ενότητας γίνεται προσπάθεια, οι εκπαιδευόμενοι, ες να έχουν:

- γνωρίσει το πλαίσιο και τη λειτουργία των δομών εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης, τις δυνατότητες παροχής συμβουλευτικών υπηρεσιών και δημιουργίας ομάδων τέχνης και πολιτισμού στα Καταστήματα Κράτησης
- αναγνωρίσει τον ρόλο τους και τη συμβολή τους στις διαδικασίες επανένταξης
- να εκτιμήσουν το ρόλο της επανένταξης στη μείωση της υποτροπής

Έννοιες - κλειδιά

Εκπαίδευση, εκπαιδευτές, εκπαιδευόμενοι, επαγγελματική κατάρτιση, συμβουλευτική παρέμβαση, εργασία, ομάδες τέχνης, ο ρόλος των σωφρονιστικών υπαλλήλων, συνεργασία, επανένταξη και υποτροπή

4B.1 Εκπαίδευση – συμβουλευτική: κοινό τόπος;

Λαμβάνοντας υπόψη τη διαμόρφωση και υιοθέτηση συγκεκριμένων συμπεριφορών από τους κρατούμενους μέσα στη φυλακή, σημαντικό ζητούμενο αποτελούν οι προσπάθειες δημιουργίας δράσεων και προγραμμάτων επανένταξής τους. Τόσο η εκπαίδευση (τυπική²⁵¹, μη τυπική εκπαίδευση²⁵², επαγγελματική κατάρτιση²⁵³) και η εργασία, όσο και η συμβουλευτική υποστήριξη,

αλλά και η συμμετοχή σε ομάδες τέχνης κατά τη διάρκεια έκτισης της ποινής, αποσκοπούν στην ελαχιστοποίηση των δεινών που συνεπάγεται η στέρηση της ελευθερίας, στην απόκτηση δεξιοτήτων και προσόντων, στην ενδυνάμωση και την κοινωνική επανένταξη των κρατουμένων.

W. IN. NE. R. Photo Class

2^ο ΣΔΕ Κορυδαλλού, «Γεώργιος Ζωγανέλης»

Η ουσιαστική συμμετοχή των κρατουμένων προϋποθέτει τη δημιουργία ενός κλίματος ασφάλειας και εμπιστοσύνης.

Οι κρατούμενοι για να συμμετέχουν ενεργά τόσο στην εκπαιδευτική όσο και στη συμβουλευτική διεργασία, χρειάζεται να αισθανθούν ότι βρίσκονται σε ένα ασφαλές περιβάλλον προκειμένου να δημιουργηθεί μια γέφυρα ανάμεσα στο μέσα και το έξω, ανάμεσα σε εκείνους και την κοινωνία, ανάμεσα σ' αυτό που αισθάνονται και τον τρόπο που μπορούν να το εκφράσουν.

Εύλογα διερωτάται κανείς, εάν θα μπορούσε να εφαρμοστεί στη φυλακή με την ίδια αποτελεσματικότητα ένα μοντέλο εκπαιδευτικής ή συμβουλευτικής παρέμβασης, το οποίο εφαρμόζεται, ήδη, στο γενικό πληθυσμό και εάν θα μπορούσε να δημιουργηθεί εκείνη η ιδιαίτερη σχέση εμπιστοσύνης μεταξύ εκπαιδευτή - εκπαιδευομένων, συμβούλου - συμβουλευομένων.

²⁵¹ Δημοτικό, Γυμνάσιο, Σχολείο Δεύτερης Ευκαιρίας/ΣΔΕ (παρέχει απολυτήριο Γυμνασίου), λύκειο, ΑΕΙ και ΤΕΙ

²⁵² Προγράμματα εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας ως δεύτερης γλώσσας για αλλοδαπούς κρατούμενους, γραμματισμού για αναλφάβητους κρατούμενους, πληροφορικής, ομάδες τέχνης και πολιτισμού κλπ.

²⁵³ Ινστιτούτο Επαγγελματικής Κατάρτισης/ΙΕΚ (Αρχική Επαγγελματική Κατάρτιση), Προγράμματα Συνεχιζόμενης Επαγγελματικής Κατάρτισης

Παρά την αναπόφευκτη ύπαρξη σημαντικών περιορισμών η εκπαίδευση και η συμβουλευτική στη φυλακή αποκτά ιδιαίτερη αξία αφού συμβάλλει σημαντικά στην προστασία και τον σεβασμό της ανθρώπινης αξίας σε ένα σύστημα που εξ ορισμού τη συνθλίβει²⁵⁴.

Κάθε παρέμβαση στη φυλακή θα πρέπει να αποτελεί μέρος μιας γενικότερης δράσης με στόχο :

- ❖ την κάλυψη των αναγκών των κρατουμένων
- ❖ τη σύνδεση με την κοινότητα έξω, έτσι ώστε να προετοιμάζεται η κοινωνική επανένταξη.

Συχνά οι αποσπασματικές προσπάθειες, η έλλειψη υποδομών και εξειδικευμένου προσωπικού, το πρόβλημα του υπερπληθυσμού και οι συχνές μεταγωγές αποτελούν τροχοπέδη για την επιτυχή ανάπτυξη προγραμμάτων και παρεμβάσεων μέσα στη φυλακή. Τέλος, είναι σημαντικό να υπογραμμιστεί ότι ακόμα και η καλύτερη δυνατή προσπάθεια δε θα μπορέσει να αποδώσει εάν δεν υπάρξει συνέχεια μετά την αποφυλάκιση.

²⁵⁴ Θεμελή, 2008

4B.1.1 Ο ρόλος της εκπαίδευσης σε συνθήκες εγκλεισμού

Η συμφιλίωση και η σύνδεση των κρατουμένων με το ευρύτερο περιβάλλον εκτός φυλακής επιτυγχάνεται κυρίως με την εκπαίδευση.

Η προηγούμενη εκπαιδευτική εμπειρία

Δραστηριότητα 1

Μια προσωπική αφήγηση

Οδηγίες: Οι εκπαιδευόμενοι καλούνται να μοιραστούν σε δυάδες την πιο σημαντική για τους ίδιους εκπαιδευτική εμπειρία.

- *Ποια ήταν τα χαρακτηριστικά του δασκάλου ή του εκπαιδευτή σας;*
- *Σε ποιο πλαίσιο πραγματοποιήθηκε η συγκεκριμένη εκπαίδευση;*
- *Ποιοι είναι οι λόγοι που θεωρείτε σημαντική αυτή την εμπειρία σας;*

Στη συνέχεια στην ομάδα παρουσιάζουν την αφήγηση της εκπαιδευτικής εμπειρίας τους, ο Α του Β και ο Β του Α.

Στόχος: Να γίνει κατανοητή η σημασία της εκπαίδευσης στην προσωπική μας ιστορία.

Διάρκεια: 15 λεπτά

Οι κρατούμενοι στην πλειοψηφία τους έχουν αρνητικές εμπειρίες από το εκπαιδευτικό σύστημα, ενώ συχνά διακατέχονται από συναισθήματα αποτυχίας και ντροπής για την πρόωρη αποχώρησή τους από το σχολείο²⁵⁵, είναι ιδιαίτερα επιφυλακτικοί απέναντι σε κάθε νέα πρόκληση συμμετοχής και ένταξης σε μια εκπαιδευτική ομάδα, αντιμετωπίζουν δυσκολίες συνέπειας και δέσμευσης στην παρακολούθηση ενός εκπαιδευτικού προγράμματος, επίλυσης και καθορισμού στόχων. Παράλληλα, η διαβίωση στον ιδρυματικό χώρο της φυλακής κάνει αδύνατη τη δημιουργία ουσιαστικής σχέσης με τον εκπαιδευτή τους, αλλά και οι μεταγωγές από φυλακή σε φυλακή, η δυσκολία πρόσβασης στους εκπαιδευτικούς χώρους, ο ελάχιστος διαθέσιμος χρόνος για εκπαίδευση στο σύνολο του «νεκρού χρόνου» μέσα στη φυλακή εμποδίζουν τη συνεχή παρακολούθηση ενός προγράμματος μέχρι την ολοκλήρωσή του.

²⁵⁵ Winters, 1997

Σύμφωνα με ερευνητικά δεδομένα, η πλειοψηφία του έγκλειστου πληθυσμού σε παγκόσμια κλίμακα έχει διαρρεύσει από την υποχρεωτική εκπαίδευση²⁵⁶ και συγκεκριμένα το 77%²⁵⁷, λόγω της πρώιμης εμπλοκής τους στα γρανάζια του ποινικού μηχανισμού²⁵⁸. Αποδεικνύεται, επίσης, ότι αντιμετωπίζουν δυσκολίες με το γράψιμο, το διάβασμα, τη λεκτική επικοινωνία και άλλες μαθησιακές δυσκολίες, οι οποίες δεν είχαν ποτέ διαγνωστεί κατά τη φοίτησή τους στο σχολείο²⁵⁹.

Στον γενικό πληθυσμό οι εκπαιδευόμενοι έχουν το δικαίωμα της επιλογής, του αυτοκαθορισμού και της αυτοδιάθεσης, αντίθετα στον έγκλειστο πληθυσμό τα ίδια δικαιώματα ακυρώνονται. Ενώ στον γενικό πληθυσμό οι εκπαιδευόμενοι επιδιώκουν μέσω της μάθησης τη βελτίωση των όρων της ζωής τους και την αντιμετώπιση των προβλημάτων τους με τον καλύτερο δυνατό τρόπο, πρώτιστος στόχος των κρατουμένων είναι η επιβίωση και η αποφυλάκιση.

4B.1.1.1 Εκπαίδευση: ανάγκη και δικαίωμα

«Είμαι ελεύθερος σημαίνει ότι είμαι αντουργός που κάνει επιλογές και επιζητεί να κατευθύνει ο ίδιος τα πεπρωμένα του. Είμαι ελεύθερος σημαίνει ότι γνωρίζω ποιος είμαι και πώς έχω διαμορφωθεί από τον κοινωνικό κόσμο που με περιβάλλει. Δίχως τη γνώση και συναίσθηση αυτού του καθορισμού ο εξανθρωπισμός είναι ανέφικτος»²⁶⁰.

Η εκπαίδευση είναι δικαίωμα των κρατουμένων και θα πρέπει όλοι οι κρατούμενοι να έχουν τις ίδιες εκπαιδευτικές ευκαιρίες όπως όλοι σε μια κοινότητα έξω. Η συμμετοχή σε εκπαιδευτικές δράσεις επιδρά θετικά στην ψυχική υγεία των κρατουμένων καθώς μειώνει τις συνέπειες του εγκλεισμού, ενδυναμώνει την προσπάθεια αλλαγής των αντιλήψεων και των αξιών τους, συμβάλλει στη δημιουργία ήρεμου κλίματος μέσα στη φυλακή, περιορίζει τη χρήση βίας και παράλληλα εξανθρωπίζει τις συνθήκες κράτησης. Μαζί με την ανάπτυξη των θεραπευτικών προγραμμάτων μπορεί να θεωρηθεί ως η αποτελεσματικότερη παρέμβαση πρόληψης και μείωσης του κόστους λειτουργίας του συστήματος απονομής της ποινικής δικαιοσύνης και άσκησης σωφρονιστικής πολιτικής.

²⁵⁶ Vacca, 2004

²⁵⁷ Stephens, 1992

²⁵⁸ Harlow, 2003

²⁵⁹ Mears & Aron, 2003

²⁶⁰ Spring, 1985, σ. 47

Η ανάγκη των κρατουμένων για εκπαίδευση εμπεριέχει την αντίσταση στην ιδρυματοποίηση της φυλακής, τη διατήρηση της ψυχικής τους ισορροπίας, τη βελτίωση της αυτοεκτίμησής τους και των οικογενειακών τους σχέσεων, τη δημιουργία προοπτικής κοινωνικής και επαγγελματικής ένταξης ή επανένταξής τους.

Με την εκπαίδευση επιχειρείται :

- ✚ Η μείωση των συνεπειών του εγκλεισμού
- ✚ Η δημιουργική διαχείριση του «νεκρού» χρόνου
- ✚ Η επανασύνδεση με την εκπαιδευτική διαδικασία
- ✚ Η απόκτηση τυπικών προσόντων
- ✚ Η απόκτηση βασικών δεξιοτήτων
- ✚ Η απόκτηση κοινωνικών δεξιοτήτων
- ✚ Η καλλιέργεια της υπευθυνότητας
- ✚ Η απόκτηση ικανοτήτων να θέτουν στόχους, να διαχειρίζονται προβλήματα
- ✚ Η βελτίωση της αυτοεκτίμησης
- ✚ Η απόκτηση κοινωνικής εμπειρίας και βαθμιαίας προετοιμασίας για τη ζωή εκτός των τειχών
- ✚ Η βελτίωση των προοπτικών απασχόλησης
- ✚ Η μείωση της υποτροπής

Η ύπαρξη εκπαιδευτικών δομών μέσα στη φυλακή συμβάλλει στην ομαλή λειτουργία της, στην αλληλεπίδραση των εκπαιδευόμενων κρατουμένων με τους εκπαιδευτές τους, στη βελτίωση των σχέσεων τους με τους σωφρονιστικούς υπαλλήλους, στην κατανόηση της έννοιας της ομάδας μέσα από τους στόχους της εκπαίδευσης και όχι τη σύγκρουση ή τη βία και την καταστροφική ή αυτοκαταστροφική συμπεριφορά, προσβλέποντας έτσι, στην ανάδειξη μιας διαφορετικής κουλτούρας στην καλλιέργεια των σχέσεων και των προσδοκιών.

Η διακοπή της εκπαίδευσης αποτελεί μια σημαντική απώλεια για τους κρατούμενους.

Καθώς ο **χώρος της εκπαίδευσης** λειτουργεί ως «καταφύγιο», «ένα μικρό νησί», «μια ζωντανή δραστηριότητα», μέσα στη «Νεκρά Θάλασσα της φυλακής»²⁶¹ «όαση», η **μάθηση** είναι «ευκαιρία», «εργαλείο», «ανάσα από το πριν», «καθρέφτισμα του

²⁶¹ Goffman (1961 [1994])

εαυτού», «αίσθηση ελευθερίας», «διαφυγή από το κελί», «εσωτερικός διάλογος», «ωριμότητα», «απόκτηση συνείδησης», «προσωπικό ταμείο στη ζωή», «συμφιλίωση με τους άλλους», «ανάγκη», «ανθρώπινο δικαίωμα», «αλλαγή», «ελευθερία». «Η γνώση» είναι «ΘΗΣΑΥΡΟΣ»²⁶².

Οι κρατούμενοι νιώθουν έντονα την ανάγκη προστασίας των δομών και των χώρων της εκπαίδευσης, χωρίς την άσκηση βίας ή επιθετικής συμπεριφοράς.

4B.1.1.2 Η εκπαίδευση ως διεργασία

«Οι άνθρωποι γίνονται κάτι παραπάνω επειδή μαθαίνουν, γνωρίζουν μέσα από την επικοινωνία με άλλους, αλλάζουν»²⁶³

Ο εγκλεισμός αποτελεί ένα σημείο καμπής στη ζωή των κρατουμένων, όπου επανατοποθετούνται ζητήματα γύρω από την τιμωρία, την ανάγκη για αλλαγή, τη δικαιοσύνη. Σε μια περίοδο έντονης υπαρξιακής ανασφάλειας θέτουν στους εαυτούς τους κρίσιμα υπαρξιακά ερωτήματα για τα οποία οι ενήλικοι εκτός φυλακής αναρωτιούνται σε στιγμές μεγάλου άγχους, προσωπικών διλημμάτων και αδιεξόδων «ποιος είμαι;», «που πηγαίνω;», «ποιο είναι το νόημα της ύπαρξής μου;», «ποιο είναι το λάθος του τρόπου που ζω;», «τι χρειάζεται να αλλάξω»;²⁶⁴

Η έννοια της **ενδυνάμωσης** των κρατουμένων μέσα από την εκπαίδευση στη φυλακή ορίζεται από :

- ❖ την προσπάθεια αλλαγής της εικόνας τους
- ❖ την κατανόηση του κόσμου «εκτός των τειχών»
- ❖ την επανάκτηση του δικαιώματος να ονομάζουν τον κόσμο με τις δικές τους λέξεις²⁶⁵
- ❖ την αλλαγή της αντίληψης ότι «δεν αξίζουν» και «δεν μπορούν να μάθουν» στο ότι «είναι δημιουργικοί και ικανοί»
- ❖ τη λειτουργία της φαντασίας και των συναισθημάτων

²⁶² Δημητρούλη, 2016 (απόσπασμα από αφηγηματική έρευνα στο πλαίσιο διπλωματικής εργασίας σχετικά με την επίδραση της εκπαίδευσης στην προσωπική αλλαγή και την επανένταξη των κρατουμένων κατά τη διάρκεια και μετά τη φυλακή, ΕΑΠ).

²⁶³ Freire & Shor (1987 [2010])

²⁶⁴ Δημητρούλη, 2017

²⁶⁵ Freire, 1997

❖ την κριτική συνειδητοποίηση

Οι κρατούμενοι που δεσμεύονται σε μια εκπαιδευτική διεργασία αντιλαμβάνονται ότι η εκπαίδευση συνδέει το *μέσα* με το *έξω*, δίνοντας νόημα στις προσωπικές τους εμπειρίες. Η ζωή στη φυλακή φαντάζει λιγότερο αδιέξοδη, επιχειρούν τη συνδιαλλαγή με τα όρια και την κοινωνική υπευθυνότητα, προσπαθούν να αντισταθούν στην αντίληψη ότι *βρίσκονται παγιδευμένοι στην προσωπική τους ιστορία και την ζαναζούν σε συνέχειες*.

Η ομάδα ως πηγή ανακούφισης μέσα στη φυλακή καλλιεργεί, σταδιακά, την ασφάλεια, την εμπιστοσύνη, την ισοτιμία, την ελευθερία, την ανοχή και τον σεβασμό μεταξύ των μελών της μέσα από διάλογο με όρια και συνέχεια. Ταυτόχρονα με την αλληλεπίδραση και τη συναίνεση των *άλλων* και εισπράττοντας τη συναισθηματική κατανόηση των εκπαιδευτών τους, προσδιορίζονται ως «*καλοί μαθητές*», επιζητούν την αποδοχή των *άλλων*, μπορούν να παλέψουν για τη συμφιλίωση με την οικογένειά τους, να βελτιώσουν τη σχέση με τα παιδιά τους.

Κίνητρα συμμετοχής των κρατουμένων στην εκπαίδευση

- ✚ η απόκτηση τυπικών προσόντων
- ✚ η επιβίωση και η δημιουργική διαχείριση του χρόνου τους μέσα στη φυλακή
- ✚ η απόδραση από την καθημερινότητα της φυλακής
- ✚ η βελτίωση των προοπτικών απασχόλησης
- ✚ η προετοιμασία για τη ζωή μετά τη φυλακή
- ✚ η προσωπική αλλαγή

4B.1.1.3 Εκπαίδευση και προετοιμασία για αλλαγή

Η ελευθερία δε δωρίζεται και ούτε κανείς γίνεται ελεύθερος από μόνος του. Οι άνθρωποι γίνονται ελεύθεροι σε στενή συνάφεια με άλλους, διαμέσου μιας κατάστασης που πρέπει να αλλάζουν»²⁶⁶.

Η αλλαγή εκφράζεται με μια επώδυνη απόφαση για ένα ταξίδι που εμπεριέχει τη θέληση να αφήσουν οι κρατούμενοι την παραβατικότητα πίσω και «να αποκτήσουν μια σταθερή δουλειά», «να είναι καλοί άνθρωποι», «να αποτελέσουν μέλη μιας κοινωνίας».

Η μάθηση δεν έχει, μόνο, μια κατεύθυνση, ούτε είναι γραμμική, αλλά είναι χρήσιμη σε μια χρονική ακολουθία, αποτελεί εργαλείο που αποδεικνύει ότι οι κρατούμενοι δεν προσδιορίζονται απόλυτα από τη φυλακή, αλλά είχαν μια ζωή πριν τη φυλακή και κάποιοι θα προχωρήσουν μπροστά μετά τη φυλακή (Reuss, 1999).

Πληθώρα ερευνών έδειξε ότι κρατούμενοι, που φοιτούσαν σε εκπαιδευτικά προγράμματα κατά τη διάρκεια έκτισης της ποινής τους, εμφάνισαν μείωση των ποσοστών υποτροπής τους σε σχέση με

τους κρατούμενους που δεν είχαν αντίστοιχες επιλογές και ευκαιρίες. Δραστική μείωση της υποτροπής εμφανίζεται σε κρατούμενους, οι οποίοι ολοκληρώνουν έναν κύκλο σπουδών κατά τη διάρκεια της ποινής τους και παρακολουθούν προγράμματα που έχουν σχεδιαστεί με βάση τις ιδιαίτερες ανάγκες τους²⁶⁷. Οι αποφυλακισμένοι με υψηλότερη μόρφωση παρουσιάζουν χαμηλότερα ποσοστά υποτροπής²⁶⁸. Επικρατεί η άποψη ότι όσοι τελειώνουν μεταδευτεροβάθμια εκπαίδευση στη φυλακή είναι αυτοί που έχουν πιθανότητες καλύτερης

επανένταξης και ξεκινούν με καλύτερες προοπτικές²⁶⁹ και όσο υψηλότερο το επίπεδο εκπαίδευσης που επιτυγχάνεται, τόσο μικρότερος ο δείκτης υποτροπής των εκπαιδευομένων μετά την αποφυλάκισή τους²⁷⁰. Στην Αμερική, τα συμπεράσματα της μεταανάλυσης σε 267 έρευνες²⁷¹ σε

²⁶⁶ Freire, 1985

²⁶⁷ Vacca, 2004

²⁶⁸ Eikeland, Manger & Asbjørnsen, 2009

²⁶⁹ Knepper, 1989

²⁷⁰ Zoukis, 2014, όπ. αναφ. στο Αλοσκόφης, 2016

πρώην κρατούμενους, με ελάχιστο χρόνο παραμονής εκτός φυλακής τα τρία χρόνια, συνδέουν τη μείωση της υποτροπής (13%) με την παρακολούθηση προγραμμάτων σωφρονιστικής εκπαίδευσης²⁷² μέσα στη φυλακή.

4B.1.1.4 Οι εκπαιδευτές στο «εκπαιδευτικό πλαίσιο» της φυλακής

Ο εκπαιδευτής μέσα στη φυλακή θέτει όρια, αποδίδει νόημα και αξία στις εμπειρίες, στις σκέψεις και τα συναισθήματα των εκπαιδευόμενων κρατουμένων, σέβεται και ενδυναμώνει τη διαφορετική πολιτισμική κουλτούρα τους, εξελίσσει τη γνώση, εμπνέει, ανασύρει τη δημιουργική και παραγωγική πλευρά τους. Οι εκπαιδευτές θα πρέπει

W.I.N.N.E.R. Photo Class

2^ο ΣΔΕ Κορυδαλλού, «Γεώργιος Ζωγανέλης» μαθαίνουν από τους παλαιότερους συναδέλφους ή από ένστικτο. Μαθαίνοντας να διδάσκει κανείς μέσα στη φυλακή με αυτό τον τρόπο, επιφυλάσσει κινδύνους που συχνά οδηγούν σε ματαίωση, ακόμα και τους πλέον αφοσιωμένους εκπαιδευτές (Δημητρούλη, Θεμελή & Ρηγούτσου, 2012).

Το ιδρυματικό πλαίσιο της φυλακής δεν προσφέρει τις αναγκαίες συνθήκες για την εκπαίδευση των κρατουμένων με προοπτική. Επομένως, οι εκπαιδευτές οφείλουν να αναπτύσσουν τον εαυτό τους πέρα από τα όρια της εργασίας τους, να διεκδικούν την εξασφάλιση των κατάλληλων συνθηκών, που θεωρούνται αυτονόητες σε άλλες εκπαιδευτικές δράσεις εκτός φυλακής, όπως η ύπαρξη χώρου και αναγκαίου εξοπλισμού, η ελεύθερη πρόσβαση στη γνώση (βιβλιοθήκη, εκπαιδευτικά υλικά, διαδίκτυο), η δυνατότητα προσέλευσης των εκπαιδευόμενων στον χώρο εκπαίδευσης, η δυνατότητα προετοιμασίας για την επόμενη εκπαιδευτική συνάντηση, οι ίσες

²⁷¹ Davis, Steele, Bozick, Malcolm, Williams, Turne, Jeremy Miles, Saunders & Steinberg, 2014

²⁷² Η σωφρονιστική εκπαίδευση “correctional education” περιλαμβάνει την εκπαίδευση ενηλίκων σε βασικές δεξιότητες και Αγγλικά ως δεύτερη γλώσσα (*English Second Language, ESL*), τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση ενηλίκων που οδηγεί στην απόκτηση απολυτηρίου γυμνασίου (*General Education Development, GED*), την επαγγελματική εκπαίδευση ή την τεχνική εκπαίδευση καριέρας (*Career Technical Education, CTE*) και τη μεταδευτεροβάθμια εκπαίδευση.

ευκαιρίες συμμετοχής, η συνέχεια και διάρκεια της εκπαίδευσης και κυρίως η αντιμετώπιση της τροχοπέδης των συνεπειών του εγκλεισμού που είναι ο τρίτος, αθέατος, αλλά σημαντικότερος παράγοντας στη σχέση εκπαιδευτών και εκπαιδευομένων²⁷³.

4B.1.1.5 Το ελληνικό και ευρωπαϊκό θεσμικό πλαίσιο εκπαίδευσης στη φυλακή

«η εκπαίδευση ενηλίκων δεν αποτελεί παθητική απορρόφηση γνώσεων και δεξιοτήτων, αλλά το μέσο με το οποίο οι άνθρωποι μπορούν να διερευνήσουν και να ανακαλύψουν την προσωπική και κοινωνική ταυτότητά τους»²⁷⁴

Το Σύνταγμα και ο Σωφρονιστικός Κώδικας (ν. 2776/1999) κατοχυρώνουν το δικαίωμα της εκπαίδευσης των κρατουμένων στις ελληνικές φυλακές. Παράλληλα, το Συμβούλιο της Ευρώπης με συστάσεις προς τα κράτη – μέλη της Ε.Ε. προτείνει μια συγκεκριμένη στρατηγική εκπαίδευσης και κοινωνικής επανένταξης των κρατουμένων.

Σύμφωνα και με τις αρχές του Συντάγματος (άρθρο 16, 4) ο κρατούμενος είναι και παραμένει υποκείμενο δικαιωμάτων. Το δικαίωμα του έγκλειστου πληθυσμού στην εκπαίδευση είναι θεσμικά το ίδιο ως προς το περιεχόμενο με το αντίστοιχο δικαίωμα των ελεύθερων πολιτών, διαφέρει όμως ως προς τον τρόπο άσκησης του.

Ο Σωφρονιστικός Κώδικας (Σ.Κ.) με τα άρθρα 34 και 35 ρυθμίζει τα θέματα της εκπαίδευσης. Η εκπαίδευση των κρατουμένων αποβλέπει στην απόκτηση ή συμπλήρωση της εκπαίδευσης όλων των βαθμίδων καθώς και στην παρακολούθηση προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης (άρθρο 35, 1). Οι παρεχόμενοι τίτλοι σπουδών είναι ισότιμοι με τους αντίστοιχους της ίδιας βαθμίδας εκπαίδευσης εκτός φυλακής. Ειδική μνεία γίνεται για την εκπαίδευση των αλλοδαπών κρατουμένων (άρθρο 35, 4). Η συμμετοχή των κρατουμένων σε προγράμματα εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης παρέχει το δικαίωμα μείωσης της ποινής στην περίπτωση επιτυχούς αποπεράτωσης ολοκληρωμένου κύκλου σπουδών τρίμηνης, τουλάχιστον, διάρκειας (άρθρο 35, 8 σύμφωνα με τις προϋποθέσεις του άρθρου 46). Η εκπαίδευση των κρατουμένων δεν σταματά ούτε σε περίπτωση μεταγωγής ή επιβολής πειθαρχικής ποινής, όταν αυτό είναι δυνατό. Αν επιβληθεί πειθαρχικός περιορισμός κατά τη διάρκεια των σπουδών (άρθρο 35, 9), η έκτιση του μέτρου μπορεί να

²⁷³ Δημητρούλη, 2017

²⁷⁴ Συμβούλιο της Ευρώπης, 1990

πραγματοποιηθεί κατά τη διάρκεια διακοπών ή αργιών. Για τη φοίτηση των κρατουμένων σε σχολές όλων των βαθμίδων της εκπαίδευσης χορηγείται εκπαιδευτική άδεια με συγκεκριμένες προϋποθέσεις (άρθρο 58). Οι κρατούμενοι, οι οποίοι κάνουν χρήση εκπαιδευτικής άδειας, μπορούν να επιδοτηθούν για τα αναγκαία έξοδά τους από τα Κεφάλαια Εργασίας Κρατουμένων.

Η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ υιοθετεί τις *Βασικές Αρχές Μεταχείρισης των Κρατουμένων* επισημαίνοντας την ανάγκη για την αντιμετώπιση των κρατουμένων με σεβασμό και αναγνώριση των δικαιωμάτων και των ελευθεριών τους, όπως ορίζεται στην Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΟΗΕ, 1990). Η στρατηγική για την εκπαίδευση στη φυλακή τίθεται από το Συμβούλιο της Ευρώπης σύμφωνα με τη Σύσταση *Rec (89)12* για την «Εκπαίδευση στις φυλακές»²⁷⁵.

Το Συμβούλιο της Ευρώπης χαρακτηρίζει τον κρατούμενο ως “*whole person*” «άτομο ως σύνολο εντός του κοινωνικού, οικονομικού, πολιτισμικού και υπαρξιακού του πλαισίου» και στοχεύει στη μείωση των συνεπειών του εγκλεισμού (Council of Europe, 1990).

Ο ρόλος της εκπαίδευσης στη φυλακή επαναπροσδιορίζεται με τους Ευρωπαϊκούς Σωφρονιστικούς Κανόνες²⁷⁶, Σύσταση *Rec (2006)2* (Council of Europe, 2006), οι οποίοι περιλαμβάνουν περιεκτικές οδηγίες για την εκπαίδευση των κρατουμένων. Συγκεκριμένα υπερασπίζεται το δικαίωμά τους να συμμετέχουν σε εκπαιδευτικά προγράμματα σύμφωνα με τις ανάγκες και τις προσδοκίες τους. Κάνει ιδιαίτερη μνεία στις εκπαιδευτικές ανάγκες των νέων

275 Η Σύσταση του Συμβουλίου της Ευρώπης *Rec (89) 12* για την «Εκπαίδευση στις φυλακές» μεταξύ άλλων προβλέπει ότι:

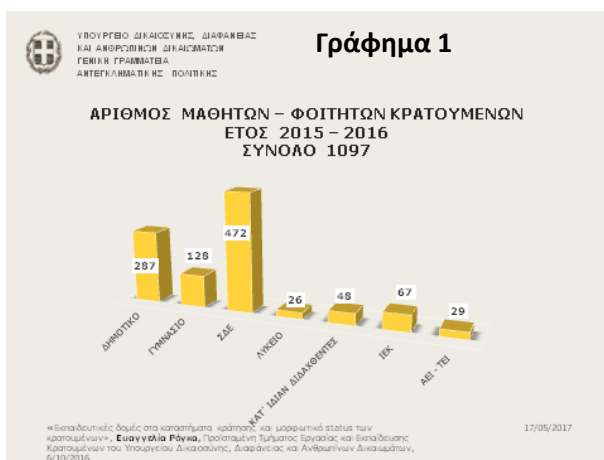
- Η εκπαίδευση για τους κρατούμενους πρέπει να είναι η ίδια με αυτή που παρέχεται στις παρόμοιες ηλικιακές ομάδες της κοινωνίας.
- Η εκπαίδευση εστιάζει στην ανάπτυξη του κρατούμενου ως συνολικής οντότητας.
- Ο αλφαριθμητικός και η βασική εκπαίδευση είναι προτεραιότητα.
- Όλοι οι κρατούμενοι έχουν ίδια πρόσβαση στην εκπαίδευση, στην επαγγελματική κατάρτιση, σε δημιουργικές δραστηριότητες, κοινωνική εκπαίδευση, φυσική εκπαίδευση και αθλητισμό καθώς και δυνατότητα χρήσης βιβλιοθήκης.
- Η συμμετοχή των κρατουμένων είναι εθελοντική.
- Η εκπαίδευση πρέπει να υπολογίζεται όσο και η εργασία στη σωφρονιστική πολιτική και οι κρατούμενοι δεν πρέπει να χάνουν από οικονομικής ή άλλης άποψης με το να λαμβάνουν μέρος στην εκπαίδευση.
- Πρέπει να παρέχονται αναπτυξιακά προγράμματα, ώστε να διασφαλίζεται ότι οι εκπαιδευτικοί της φυλακής υιοθετούν τις κατάλληλες εκπαιδευτικές μεθόδους για ενήλικες.
- Η κοινωνική εκπαίδευση πρέπει να περιλαμβάνει πρακτικά στοιχεία, ώστε ο έγκλειστος να αντεπεξέρχεται ικανοποιητικά στην καθημερινή ζωή μέσα στη φυλακή, με απώτερο στόχο να διευκολυνθεί η επανένταξή του στην κοινωνία.
- Όταν είναι δυνατόν πρέπει να επιτρέπεται στους έγκλειστους να μετέχουν στην εκπαίδευση εκτός φυλακής.
- Όπου η εκπαίδευση γίνεται μέσα στη φυλακή, η ελεύθερη κοινωνία πρέπει να εμπλέκεται όσο το δυνατόν περισσότερο.
- Πρέπει να ληφθούν μέτρα που θα καθιστούν δυνατό για τους έγκλειστους να συνεχίσουν την εκπαίδευση και μετά την αποφυλάκισή τους.
- Πρέπει να υπάρχουν διαθέσιμα κεφάλαια, ο εξοπλισμός και το αναγκαίο εκπαιδευτικό προσωπικό για να μπορούν οι κρατούμενοι να λαμβάνουν την κατάλληλη εκπαίδευση.
- Η εκπαίδευση προετοιμάζει τους κρατούμενους για τη ζωή μετά τη φυλακή.

276 European Prison Rules

κρατούμενων. Μεταξύ άλλων, υποδεικνύει την παροχή των εκπαιδευτικών προγραμμάτων από εξωτερικούς φορείς και τη σύνδεση των προγραμμάτων σπουδών με τα αντίστοιχα προγράμματα στην κοινότητα, έτσι ώστε οι κρατούμενοι να μπορούν να συνεχίσουν την εκπαίδευσή τους και μετά τη φυλακή. Επιπλέον, ορίζει ότι «όλοι οι κρατούμενοι πρέπει να επωφελούνται από τις ρυθμίσεις που θεσπίστηκαν για να υποστηρίξουν την επάνοδό τους στην ελεύθερη κοινωνία μετά την απόλυση». Οι οδηγίες, αυτές αν και δεν είναι δεσμευτικές για τα Κράτη – Μέλη της Ε.Ε., το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (Ε.Δ.Α.Δ.)²⁷⁷ τις χρησιμοποιεί ως βάση όταν κρίνει καταγγελίες για τις συνθήκες στις φυλακές.

4B.1.1.6 Εκπαιδευτικό προφίλ κρατούμενων

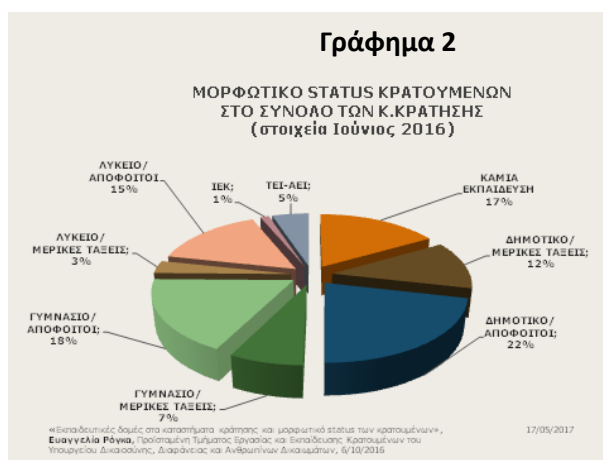
Ο μεγαλύτερος αριθμός κρατούμενων συγκεντρώνεται στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση και κυρίως στα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας, παρόλο που αυτά λειτουργούν σε 10 καταστήματα κράτησης (Γράφημα 1)²⁷⁸. Πολύ μικρός είναι ο αριθμός των κρατούμενων που παρακολουθούν το δημοτικό και ελάχιστος ο αριθμός των εκπαιδευομένων στο λύκειο, εφόσον δεν έχουν ιδρυθεί δομές Λυκείου μέχρι σήμερα στα Καταστήματα Κράτησης.

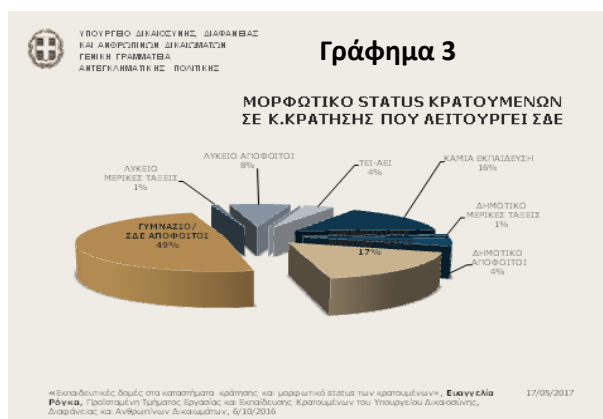
Οι κρατούμενοι στην συντριπτική τους πλειοψηφία δεν έχουν ολοκληρώσει την υποχρεωτική εκπαίδευση. Το 17% είναι αναλφάβητοι και μόνο το 15% έχουν τελειώσει το Λύκειο. Ελάχιστοι έχουν πανεπιστημιακή εκπαίδευση (Γράφημα 2).

²⁷⁷ European Court of Human Rights (ECHR)

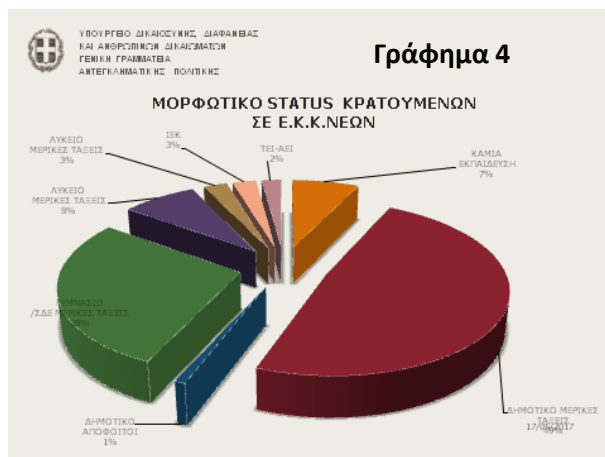
²⁷⁸ Τα Γραφήματα 1, 2, 3, 4 και 5 αποτελούν υλικό εισήγησης της Ε. Ρόγκα (με θέμα: *Εκπαιδευτικές δομές στα καταστήματα κράτησης και μορφωτικό status των κρατούμενων στο πλαίσιο της συζήτησης για την Εκπαίδευση στη φυλακή: Σύγχρονες προοπτικές* (6/10/2016) στην 31η Πανελλήνια Έκθεση Έργων Κρατούμενων και Προϊόντων Φυλακών, η οποία διοργανώθηκε από τη Γενική Γραμματεία Αντεγκληματικής Πολιτικής του ΥΔΑΔΔ.

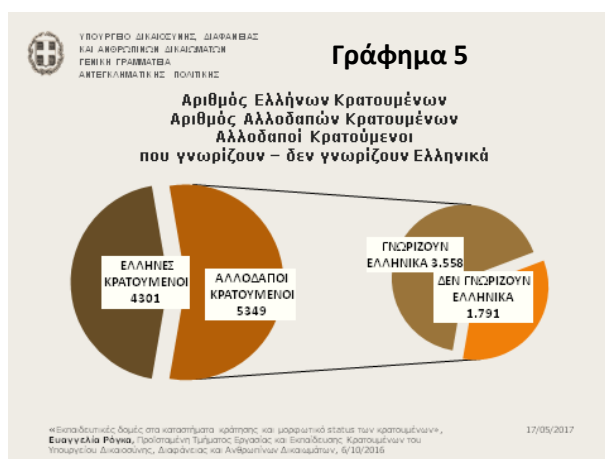
Στις φυλακές που λειτουργούν Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας αυξάνεται ραγδαία ο πληθυσμός των κρατουμένων που αποκτούν απολυτήριο Γυμνασίου και αντίστοιχα μειώνεται ο αριθμός των κρατουμένων – αποφοίτων Δημοτικού, αλλά ο αριθμός των αναλφάβητων παραμένει σταθερός. Οι ευκαιρίες για απόκτηση απολυτηρίου Λυκείου και η φοίτηση σε ΑΕΙ είναι ελάχιστες (Γράφημα 3).

Στα Ειδικά Καταστήματα Κράτησης Νέων εάν και λειτουργούν Δημοτικά και Γυμνάσια, η ανάγκη για ολοκλήρωση της υποχρεωτικής εκπαίδευσης παραμένει σταθερή. Εμφανίζεται μειωμένος κατά 50% ο αριθμός των αναλφάβητων κρατουμένων και παρατηρείται μεγαλύτερη συμμετοχή των νεαρών κρατουμένων σε λυκειακές τάξεις. Τόσο η συμμετοχή σε δομές Αρχικής Επαγγελματικής Κατάρτισης, Ινστιτούτα Επαγγελματικής Κατάρτισης (ΙΕΚ), όσο και η φοίτηση σε ΑΕΙ δεν φαίνεται να ενισχύεται στα συγκεκριμένα καταστήματα κράτησης (Γράφημα 4).

Η ανάγκη των αλλοδαπών κρατουμένων για εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας είναι πρωταρχικής σημασίας, εφόσον πάνω από το 1/3 δεν γνωρίζει ελληνικά (Γράφημα 5).

4B.1.1.7 Δομές και δράσεις εκπαίδευσης μέσα στη φυλακή

A. Δομές τυπικής εκπαίδευσης

A1. Δημοτικό σχολείο και Γυμνάσιο

Δημοτικό σχολείο και Γυμνάσιο λειτουργούν στο Ειδικό Κατάστημα Κράτησης Νέων Αυλώνα

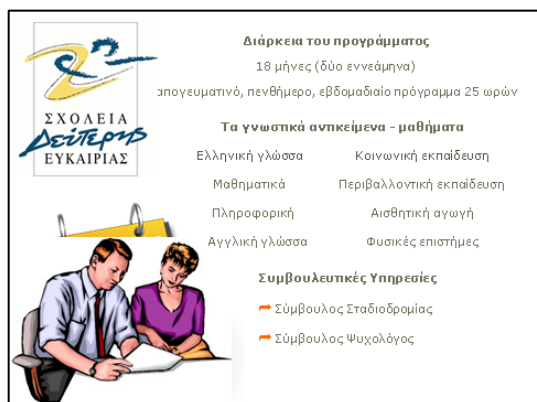
Φωτό: 3ο Σδε Θεσσαλονίκης

Κατάστημα κράτησης Διαβατών Θεσσαλονίκης

(ΕΚΚΝΑ), στο Κατάστημα Κράτησης Κορίνθου, στο Ειδικό Κατάστημα Κράτησης Νέων Βόλου, στο Ειδικό Κατάστημα Κράτησης Νέων Κασσαβέτειας και στο Ίδρυμα Αγωγής Ανηλίκων Αρρένων Βόλου. Στο ΕΚΚΝΑ και ΚΚ Κορίνθου έχουν δημιουργηθεί και Λυκειακές τάξεις. Επίσης Δημοτικό έχει ιδρυθεί στο Κατάστημα Κράτησης Κομοτηνής (2017) και επαναλειτουργεί στο Κατάστημα Κράτησης Γυναικών Ελεώνα Θηβών (ιδρύθηκε το 2008, επαναλειτουργεί το 2017).

Η απόκτηση απολυτηρίου Δημοτικού, στα Καταστήματα Κράτησης που δεν λειτουργούν σχολεία, είναι εφικτή μετά από τη συμμετοχή σε εξετάσεις που διοργανώνει η πρωτοβάθμια εκπαίδευση (Προεδρικό Διάταγμα 201/1998, ΦΕΚ 161 Α΄, άρ.9,4) μέσα στις φυλακές μετά από διαβίβαση σχετικού αιτήματος των κρατούμενων. Επίσης, οι κρατούμενοι μπορούν να εγγραφούν σε Γυμνάσιο ή Λύκειο της περιοχής που βρίσκεται η φυλακή και να συμμετέχουν *ως κατ' ιδίαν* διδασκόμενοι σε γραπτές προαγωγικές ή απολυτήριες εξετάσεις (Ν. 2413/1996 , ΦΕΚ 124 Α΄, αρ.4).

A2. Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας (ΣΔΕ)

Τα Σ.Δ.Ε θεσμοθετούνται με το Ν. 2525/1997, ως ένα ευέλικτο πρόγραμμα εκπαίδευσης ενηλίκων που δίνει τη δυνατότητα σε όσους διαρρέουν από το εκπαιδευτικό σύστημα, πριν να ολοκληρώσουν την υποχρεωτική εκπαίδευση, να συνεχίσουν τις σπουδές τους και σε διάστημα δύο ετών να αποκτήσουν τίτλο ισότιμο με το απολυτήριο γυμνασίου. Υπεύθυνοι φορείς για τη λειτουργία των Σχολείων Δεύτερης Ευκαιρίας

είναι η Γενική Γραμματεία Νεολαίας και Δια Βίου Μάθησης (Γ.Γ.Ν.Δ.Β.) και το Ινστιτούτο Νεολαίας και Διά Βίου Μάθησης (Ι.ΝΕ.ΔΙ.ΒΙ.Μ.). Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή επιχειρώντας να βρει τρόπους αντιμετώπισης των κοινωνικών ανισοτήτων υιοθετεί την απόφαση ίδρυσης και λειτουργίας Σχολείων Δεύτερης Ευκαιρίας με στόχο την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού, αφού είναι, πλέον, προφανές ότι «...το χάσμα ανάμεσα σε αυτούς που έχουν γνώση και αυτούς που δεν έχουν πρέπει να μικρύνει» (Ε.Σ., 1995:30)²⁷⁹. Η λειτουργία των Σχολείων Δεύτερης Ευκαιρίας εξελίσσεται στις φυλακές με προοπτική αύξησης του αριθμού τους, απαντώντας στις ανάγκες εκπαίδευσης των κρατούμενων. Κρατούμενοι, ηλικίας 18 ετών και άνω μπορούν να εγγραφούν στο ΣΔΕ προσκομίζοντας το Απολυτήριο Δημοτικού.

Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας	Έτος Ίδρυσης
Κατάστημα Κράτησης Λάρισας	2004
Κατάστημα Κράτησης Κορυδαλλού	2005
Παράρτημα στο Νοσοκομείο Κρατουμένων Κορυδαλλού	2016
Κατάστημα Κράτησης Θεσσαλονίκης	2006
Κατάστημα Κράτησης Τρικάλων	2008
Κατάστημα Κράτησης Γυναικών Ελεώνα Θηβών	2008
Κατάστημα Κράτησης Πατρών	2008 αυτόνομη δομή το 2016

²⁷⁹ Νικολοπούλου & Δημητρούλη, 2011

Κατάστημα Κράτησης Γρεβενών	2010
Κατάστημα Κράτησης Χανίων	2016
Κατάστημα Κράτησης Νιγρίτας	2016
Κατάστημα Κράτησης Μαλανδρίνου	2016
Κατάστημα Κράτησης Δομοκού	2008, επαναλειτουργία 2016

Α3. Φοίτηση κρατούμενων στην τριτοβάθμια εκπαίδευση

Οι κρατούμενοι μπορούν να φοιτήσουν σε Α.Ε.Ι. ή Τ.Ε.Ι αφού πρώτα δώσουν Πανελλήνιες Εξετάσεις για την εισαγωγή τους. Οι κρατούμενοι δικαιούνται να ζητήσουν εκπαιδευτική άδεια από το Πειθαρχικό Συμβούλιο της Φυλακής για να παρακολουθήσουν τα μαθήματα και να δώσουν εξετάσεις. Μέχρι την ψήφιση του Ν.4312/2014 (ΦΕΚ Α' 260/2014, άρθρο 11) και την ΚΥΑ, 29809/2-6-2015 (ΦΕΚ Β' 1368/03-07-2015), η φοίτηση σε ανώτατες σχολές ήταν θεωρητικά δυνατή μέσω εκπαιδευτικών αδειών, αλλά μόνο κατ' εξαίρεση προσφερόταν στην πράξη²⁸⁰

Με την Κ.Υ.Α. 29809/2015, ανατίθεται στο Συμβούλιο Φυλακής το καθήκον να υποστηρίζει την παρακολούθηση μαθημάτων και εργαστηρίων καθώς και να προβαίνει σε όλες τις απαραίτητες ενέργειες για την εξασφάλιση της απρόσκοπτης επικοινωνίας των φοιτητών - κρατούμενων με το εκπαιδευτικό προσωπικό και τις διοικητικές υπηρεσίες του τμήματος φοίτησης. Στους εξ αποστάσεως φοιτητές διασφαλίζεται η χρήση Η/Υ, η ελεγχόμενη πρόσβαση στο διαδίκτυο και σε κάθε άλλο οπτικοακουστικό ή έντυπο υλικό για εκπαιδευτικούς λόγους και ειδικοί χώροι για μελέτη. Το Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο (ΕΑΠ) προχώρησε στην προσφορά 20 θέσεων υποτροφιών σε φοιτητές κρατούμενους.

Οι απολυτήριοι τίτλοι όλων των βαθμίδων τυπικής εκπαίδευσης δεν αναγράφουν ότι αποκτήθηκαν εντός της φυλακής ή από εκπαιδευόμενους κρατούμενους.

Β. Δομές επαγγελματικής κατάρτισης

Β1. Δημόσια Ινστιτούτα Επαγγελματικής Κατάρτισης (ΔΙΕΚ)

Η αρχική επαγγελματική κατάρτιση παρέχει το κίνητρο σύνδεσης με την εργασίας υστερεί κατά πολύ στη δομών και τη λειτουργία προγραμμάτων ελληνικές φυλακές. Συγκεκριμένα οι που λειτουργούν στο 2^ο ΔΙΕΚ Κορυδαλλού είναι η «Γραφιστική εικονογραφίας και ηλεκτρονικών μέσων»

Συμμετοχή σε διαγωνισμό λογότυπου
2ο ΔΙΕΚ Κορυδαλλού

αν και
αγορά
δημιουργία
στις
ειδικότητες

εντύπου
και η

²⁸⁰

Koulouris & Aloskofis, 2013, όπ. αναφ. στο Αλοσκόφης, 2016

«Τέχνη σκίτσου εικονογραφίας και γραφικών». Στο Δ.ΙΕΚ ΚΑΣΣΑΝΔΡΑΣ οι κρατούμενοι μπορούν να εκπαιδευτούν στις παρακάτω ειδικότητες: «Τεχνικός Μηχανοτρονικής» (Αυτοκινήτων και Μοτοσυκλετών), «Τεχνικός Αμπελουργίας και Οινολογίας» και «Τεχνικός Γαλακτοκομίας-Τυροκόμος». Οι δύο τελευταίες είναι νέες και σχετικές με την καθημερινή πραγματικότητα της ζωής των κρατουμένων στο Αγροτικό Κατάστημα Κράτησης και την εργασία τους στα αμπέλια και στο Τυροκομείο που λειτουργούν στον χώρο της φυλακής.

B2. Προγράμματα Συνεχιζόμενης Επαγγελματικής Κατάρτισης

Προγράμματα συνεχιζόμενης επαγγελματικής κατάρτισης εδώ και αρκετά χρόνια δεν λειτουργούν στις ελληνικές φυλακές, εφόσον δεν υπάρχει σχετική πρόβλεψη για την οργανωμένη, με χρονοδιάγραμμα και σύμφωνη με τις ανάγκες των κρατουμένων υλοποίησή τους. Πρόσφατα (2017) ξεκίνησε η συνεργασία με τον ΟΑΕΔ για την υλοποίηση προγραμμάτων κατάρτισης και συμβουλευτικής απασχόλησης στις φυλακές Δομοκού, Τρικάλων και Χανίων.

Γ. Προγράμματα μη τυπικής εκπαίδευσης

*Βιβλιοθήκη Ιου σδε Γρεβενών
Κατάστημα Κράτησης Γρεβενών*

Φορείς εκπαίδευσης ενηλίκων όπως τα Κέντρα Διά Βίου Μάθησης (Κ.Δ.Β.Μ.), τα οποία εδρεύουν στους δήμους, εποπτεύονται από τη Γενική Γραμματεία Νεολαίας και Δια Βίου Μάθησης (Γ.Γ.Ν.Δ.Β.) και χρηματοδοτούνται από το Ινστιτούτο Νεολαίας και Δια Βίου Μάθησης (Ι.ΝΕ.ΔΙ.ΒΙ.Μ.) οργανώνουν, χωρίς ιδιαίτερο προγραμματισμό με μικρή συχνότητα, ελάχιστα προγράμματα μη τυπικής εκπαίδευσης στις φυλακές και παρέχουν σχετική βεβαίωση. Ενδεικτικά προγράμματα:

- ✓ Προγράμματα εκμάθησης ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας
- ✓ Προγράμματα γραμματισμού
- ✓ Προγράμματα εκμάθησης Η/Υ
- ✓ Προγράμματα επιχειρηματικότητας κ.ά

Πρόσφατα (2017) σε συνεργασία με το Κέντρο Ελληνική Γλώσσα έχει ξεκινήσει στο Κατάστημα Κράτησης Θεσσαλονίκης μια προσπάθεια εκπαίδευσης αλλοδαπών κρατουμένων στην ελληνική γλώσσα με στόχο στη συνέχεια κρατούμενοι από τη συγκεκριμένη ομάδα να αναλάβουν το ρόλο του συντονιστή/μέντορα σε άλλες ομάδες κρατουμένων.

Πιστοποίηση γνώσεων

Η πιστοποίηση της ελληνομάθειας των αλλοδαπών κρατουμένων πραγματοποιείται μέσα στα Καταστήματα Κράτησης από το Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας μετά από τη διεξαγωγή εξετάσεων. Η πιστοποίηση δεξιοτήτων χρήσης Η/Υ πραγματοποιείται από αρμόδιους φορείς πιστοποίησης ως αποτέλεσμα της εκπαίδευσης των κρατουμένων σε αντίστοιχο πρόγραμμα εκμάθησης Η/Υ.

Η πιστοποίηση και οι βεβαιώσεις των ΔΙΕΚ, των Κ.Δ.Β.Μ. και των άλλων φορέων (επαγγελματικής κατάρτισης, γλωσσικής επιμόρφωσης, πιστοποίησης Η/Υ κλπ.) δεν αναγράφουν ότι αποκτήθηκαν εντός της φυλακής ή από εκπαιδευόμενους κρατούμενους.

1^η Μελέτη Περίπτωσης ***Μια δύσκολη μέρα ή***

*Φωτογραφία από την εκδήλωση για την ημέρα της
ποίησης, σδε Δομοκού, 22/3/2017*

Στο Κατάστημα Κράτησης «....» λειτουργεί εδώ και 5 χρόνια Σχολείο Δεύτερης Ευκαιρίας. Η παρακολούθηση και η επιτυχής ολοκλήρωση και των δυο κύκλων σπουδών του Σχολείου Δεύτερης Ευκαιρίας (σδε) οδηγεί τους κρατούμενους στην απόκτηση απολυτήριου τίτλου Γυμνασίου, στον οποίο δεν αναγράφεται ότι η φοίτηση πραγματοποιήθηκε μέσα στη φυλακή.

A. Πριν από την έναρξη του σχολικού έτους 2 κρατούμενοι διαμαρτύρονται έντονα γιατί το αίτημά τους να συμμετέχουν στο σδε δεν έγινε δεκτό. Οι ίδιοι ισχυρίζονται ότι είναι άδικη η απόφαση που τους στερεί τη δυνατότητα να φοιτήσουν στο σχολείο, παραπονιούνται ότι δεν γνωρίζουν να γράφουν και να διαβάζουν και διαμαρτύρονται έντονα γιατί άλλοι κρατούμενοι Ρομά και αλλοδαποί θα ξεκινήσουν μαθήματα στο σχολείο. Ως αιτιολογία απόρριψης του αιτήματός τους αναφέρεται για τον έναν η μη προσκόμιση απολυτήριου τίτλου εκπαίδευσης από τη χώρα προέλευσής του, ο οποίος να πιστοποιεί το επίπεδο των σπουδών του στην τυπική εκπαίδευση και για τον άλλο η εκτέλεση πειθαρχικής ποινής, η οποία μπορεί να επισύρει και πιθανή μεταγωγή του σε άλλη φυλακή.

B1. Στη συνέχεια της ημέρας εισέρχονται στη φυλακή οι πρωτοδιοριζόμενοι εκπαιδευτικοί του σδε. Μαζί τους έχουν φωτογραφική μηχανή και ψηφιακή κάμερα. Κατά τον έλεγχο για την είσοδό τους στο κατάστημα αναφέρουν ότι μεταφέρουν μαζί τους τον απαραίτητο εξοπλισμό για την αποτύπωση της εκδήλωσης έναρξης του σχολικού έτους και ότι ο εξοπλισμός αυτός θα παραμείνει στο σχολείο για να καλύψει αντίστοιχες δράσεις του σδε.

- B2. Παράλληλα, ο πληροφορικός του σχολείου θέλει να δει εάν στο σχολείο λειτουργεί internet για να μπορέσει να υπάρξει δυνατότητα μελέτης και αποστολής των εργασιών των κρατουμένων που φοιτούν στο **ανοικτό πανεπιστήμιο**.
- Γ. Επιπλέον η διευθύντρια του σχολείου με μεγάλη αγωνία σας ρωτά να μάθει την τύχη του ΑΛΝΤΟ που αποφυλακίστηκε κατά τη διάρκεια των διακοπών του σχολείου. Πιστεύει ότι χάθηκε η ευκαιρία να συνεχίσει την παρακολούθηση του β' κύκλου σπουδών του **σδε** εκτός φυλακής και ανησυχεί επειδή ο συγκεκριμένος κρατούμενος δεν έχει κάποια σύνδεση με την οικογένειά του, η ψυχική του υγεία είναι κλονισμένη και βρίσκεται σε πλήρη ένδεια.
- Δ. Φεύγοντας από τη φυλακή πληροφορείστε από έναν συνάδελφό σας ότι ο κρατούμενος Χ, φορέας του HIV, έχει επιλεγεί για να παρακολουθήσει το σχολείο.
1. Πιστεύετε ότι η διαμαρτυρία των κρατουμένων, οι οποίοι δεν επιλέχθηκαν για να παρακολουθήσουν το σχολείο είναι βάσιμη; Κατά τη γνώμη σας ποια εναλλακτική λύση μπορεί να υπάρξει;
 2. Εάν και άλλοι κρατούμενοι έχουν απορριφθεί από την ευκαιρία φοίτησης στο σδε, κατά τη γνώμη σας ποιοι θα μπορούσαν να είναι οι πιθανοί λόγοι απόρριψής τους;
 3. Πώς, θεωρείτε, ότι θα μπορούσατε να καλλιεργήσετε τη σχέση σας με τους εκπαιδευτικούς του σχολείου, μέσα στην καθημερινότητα της φυλακής;
 4. Στην υποπερίπτωση Β2 τι εξυπηρετεί για εσάς η εισαγωγή των κρατουμένων στην τριτοβάθμια εκπαίδευση; Συζητείστε και αποτυπώστε αναλυτικά την άποψή σας.
 5. Γιατί, νομίζετε, ότι αγωνιά η διευθύντρια για τον συγκεκριμένο κρατούμενο; Ποια κατά την κρίση σας θα ήταν τα βήματα που χρειάζεται να ακολουθηθούν *α) από τη φυλακή, β) από το σχολείο, γ) από υπηρεσίες και οργανισμούς εκτός φυλακής*, έτσι ώστε ο ΑΛΝΤΟ να συνεχίσει να έχει ευκαιρίες και μετά τη φυλακή;
 6. Στην υποπερίπτωση Δ θεωρείτε ότι η συμμετοχή του συγκεκριμένου κρατούμενου θα δημιουργήσει προβλήματα στη λειτουργία του σχολείου, στους άλλους κρατούμενους, στον εαυτό του, στη φυλακή; Ποια άλλα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά ή ανάγκες των κρατουμένων, νομίζετε, ότι θα μπορούσαν να δημιουργήσουν παρόμοιες δυσκολίες;
 7. Πως θα μπορούσε να αναπτυχθεί καλύτερα η δυναμική επανασύνδεσης των κρατουμένων με τη μάθηση; Πως θα μπορούσατε, εσείς, να υποστηρίξετε αυτό το στόχο στην προοπτική της επανένταξής τους;

Οδηγίες:

Ο χρόνος εργασίας της ομάδας είναι 30 λεπτά.

Ο συντονιστής που θα ορίσουν τα μέλη της ομάδας θα παρουσιάσει και το αποτέλεσμα της δουλειάς της.

4B.1.2 Συμβουλευτική παρέμβαση στο χώρο των φυλακών

Παράλληλα με την εκπαίδευση, είναι σημαντικό να παρέχεται και η δυνατότητα συμβουλευτικής παρέμβασης στον χώρο των φυλακών.

Η «Συμβουλευτική κρατουμένων» ή «Σωφρονιστική συμβουλευτική»²⁸¹ τα τελευταία χρόνια έχει αναγνωριστεί, ως ιδιαίτερος κλάδος της συμβουλευτικής ψυχολογίας²⁸². Το 1981, ο Kratcoski²⁸³ εξέδωσε το πρώτο εξειδικευμένο εγχειρίδιο συμβουλευτικής κρατουμένων²⁸⁴. Η συμβουλευτική προσπαθεί να βοηθήσει τον άνθρωπο να βελτιώσει την ψυχολογική του κατάσταση, να επιλύσει τις διάφορες κρίσιμες καταστάσεις που αντιμετωπίζει και να αυξήσει την ικανότητά του για επίλυση των προβλημάτων που του παρουσιάζονται²⁸⁵. Η συμβουλευτική στη φυλακή στοχεύει, μεταξύ άλλων, στην υποστήριξη των κρατουμένων να αλλάξουν την παραποιημένη εικόνα που έχουν για τους ίδιους και τον κόσμο που τους περιβάλλει, να θέσουν εφικτούς στόχους για μια «άλλη» ζωή μετά τη φυλακή.

Η ενδυνάμωση είναι στόχος της συμβουλευτικής και συνίσταται στην υποστήριξη των κρατουμένων να αποκτήσουν ξανά τον έλεγχο της ζωής τους. Είναι μια κοινωνική διαδικασία, δεδομένου ότι γίνεται σε σχέση με άλλους, μια διαδικασία όμοια με ένα μονοπάτι ή ένα ταξίδι, που εξελίσσεται μέσα από τις συναντήσεις των ομάδων συμβουλευτικής²⁸⁶.

Ειδικότερα, η συμβουλευτική λαμβάνοντας υπόψη τόσο τον παθογόνο χώρο του εγκλεισμού όσο και τις ιδιαίτερες ανάγκες των ευάλωτων ομάδων των κρατουμένων αποσκοπεί στην:

- ✓ διερεύνηση των αναγκών των κρατουμένων
- ✓ κατανόηση του πλαισίου εντός του οποίου βρίσκονται οι κρατούμενοι μέσα στη φυλακή καθώς και των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεών τους
- ✓ προσπάθεια μετακίνησης των κρατουμένων από την κατάσταση της αδράνειας στην κινητοποίηση και τη δράση
- ✓ ενδυνάμωση των κρατουμένων να θέσουν προσωπικούς στόχους, να αναλάβουν ευθύνες και πρωτοβουλίες
- ✓ δημιουργία εξατομικευμένου σχεδίου δράσης

²⁸¹ “correctional counseling”, “inmate counseling”, “offender counseling”

²⁸² Θεμελή, 2008

²⁸³ Kratcoski, 1981

²⁸⁴ “Correctional Counseling and Treatment”

²⁸⁵ Μαλικιώση-Λοϊζου, 1997

²⁸⁶ Page & Czuba, 1999

- ✓ καλλιέργεια δεξιοτήτων που θα υποστηρίξουν τους κρατούμενους στην καλύτερη διαχείριση των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν κατά τη διάρκεια του εγκλεισμού τους (διαχείριση θυμού και περιστατικών βίας, αποφυγή συγκρούσεων, λήψη αποφάσεων σε κρίσιμες καταστάσεις, αποφυγή αυτοτραυματισμών - απόπειρας αυτοκτονίας κλπ.)
- ✓ απόκτηση κοινωνικών δεξιοτήτων και δεξιοτήτων ζωής για την αντιμετώπιση των προβλημάτων μετά τη φυλακή
- ✓ κατανόηση των ορίων στη στάση και τη συμπεριφορά τους εντός της φυλακής και στην κοινότητα έξω
- ✓ συμφιλίωση με τον εαυτό και σημαντικούς
- ✓ επανασύνδεση και βελτίωση των σχέσεων των κρατουμένων με την οικογένεια και τα παιδιά τους
- ✓ επανασύνδεση με την εκπαιδευτική διαδικασία
- ✓ υποστήριξη της επιλογής των χρηστών κρατουμένων για εισαγωγή σε θεραπευτικό πρόγραμμα
- ✓ προετοιμασία για την αποφυλάκιση
- ✓ πληροφόρηση των κρατουμένων που πρόκειται να αποφυλακιστούν για τις δυνατότητες κάλυψης των βασικών τους αναγκών μετά την αποφυλάκιση
- ✓ σύνδεση με φορείς επανένταξης

Η διεργασία της συμβουλευτικής σε ατομικό και ομαδικό επίπεδο είναι ένα σημαντικό εργαλείο των θεραπευτικών προγραμμάτων μέσα στη φυλακή. Παράλληλα το ψυχικό τραύμα και οι ψυχικές διαταραχές που δημιουργεί ο εγκλεισμός των κρατουμένων αποτελούν αντικείμενο και της συμβουλευτικής παρέμβασης μέσα στη φυλακή.

Η **ψυχοκοινωνική συμβουλευτική** φροντίζει, έτσι ώστε οι κρατούμενοι να μπορέσουν να δουν τον εαυτό τους μέσα από μία άλλη προοπτική, να αποκτήσουν αυτογνωσία, να χτίσουν σταδιακά μία άλλη ταυτότητα, να δομήσουν τα χαρακτηριστικά αυτά που θα τους οδηγήσουν προς μία κατεύθυνση επανένταξης και δημιουργίας, να αρχίσουν να κατανοούν την έννοια της προσωπικής ευθύνης, της δέσμευσης, της οριοθέτησης, της προσπάθειας.

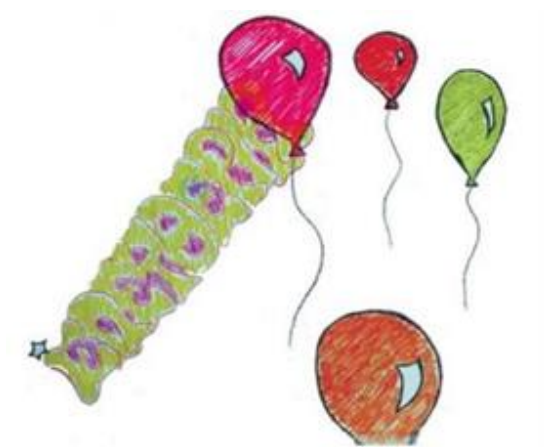
Η παροχή **πληροφοριών πάνω σε νομικά, εργασιακά και εκπαιδευτικά ζητήματα** εντάσσεται σε ένα πρόγραμμα συμβουλευτικής που στοχεύει στην επανένταξη των κρατουμένων στην κοινότητα. Η **νομική υποστήριξη** επιδιώκει την ενημέρωση και τη συμβουλευτική παρέμβαση αναφορικά με τα ατομικά δικαιώματα και τις υποχρεώσεις, αλλά και τη βοήθεια των

ωφελομένων στην επίλυση θεμάτων νομικού ή οικονομικού χαρακτήρα, ποινικών, δικαστικών, φορολογικών εκκρεμοτήτων.

Με τις **τεχνικές εξεύρεσης εργασίας και την επαγγελματική συμβουλευτική** οι κρατούμενοι μαθαίνουν να προβάλουν πιο αποτελεσματικά τον εαυτό τους και τις ικανότητές τους, να παίρνουν αποφάσεις σε σχέση με τη ζωή: *πώς προχωρούν, με ποιους συνεργάζονται, πώς υλοποιούν τους στόχους τους*. Επιπλέον η επαγγελματική συμβουλευτική προσβλέπει στην επαγγελματική αποκατάσταση των κρατουμένων, στην ευαισθητοποίηση των εργοδοτών και της τοπικής κοινωνίας.

Η συμβουλευτική παρέμβαση έχει μεγάλη σημασία ιδιαίτερα την περίοδο του εγκλεισμού, αλλά και την περίοδο πριν την αποφυλάκιση για να υπάρξει σύνδεση με την κοινότητα και φροντίδα για τους κρατούμενους που δεν έχουν υποστηρικτικό περιβάλλον.

Κάθε συμβουλευτική διαδικασία θα πρέπει να εντάσσεται στο πλαίσιο μιας ολοκληρωμένης σωφρονιστικής παρέμβασης για την ικανοποίηση των αναγκών των κρατουμένων και των πρώην

*Πρόγραμμα συμβουλευτικής κρατουμένων
Κέντρα Εκπαίδευσης Ενηλίκων*

κρατουμένων, να συνδέεται με το σύστημα και τις δομές που υπάρχουν και δραστηριοποιούνται μέσα στη φυλακή (κοινωνική υπηρεσία της φυλακής, θεραπευτικές κοινότητες, σχολεία), αλλά ταυτόχρονα να αναπτύσσεται στην κοινότητα έξω, έτσι ώστε να επιτυγχάνεται η κοινωνική επανένταξη των παραβατών.

Η σχέση μεταξύ συμβούλου και κρατούμενων προσδιορίζεται από την αλληλεπίδραση των παρακάτω βασικών παραγόντων:

- των αναγκών των συμβουλευόμενων
- του χρόνου παραμονής τους στη φυλακή
- των συνθηκών που επικρατούν στη φυλακή
- της επιστημονικής μεθοδολογικής προσέγγισης που επιλέγει να ακολουθήσει ο σύμβουλος κατά τη διάρκεια της συμβουλευτικής διεργασίας
- των στόχων που θέτει η ομάδα της συμβουλευτικής

- των συγκεκριμένων ενεργειών που συμφωνούνται μεταξύ συμβούλου και συμβουλευόμενων κρατουμένων στο πλαίσιο των ατομικών ή/και των ομαδικών συναντήσεων

Πίνακας 1. Πλαίσιο συμβουλευτικής παρέμβασης στη φυλακή

	ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ	
ΣΚΟΠΟΣ	<ul style="list-style-type: none"> ♦ Προσωπική ανάπτυξη ♦ Αλλαγή στάσης ♦ Λήψη αποφάσεων ♦ Αυτογνωσία ♦ Συμφιλίωση με τον εαυτό και τους άλλους ♦ Διαχείριση θυμού ♦ Πρόληψη αυτοκαταστροφικών συμπεριφορών 	Βασίζεται στις ανάγκες και το αίτημα των κρατουμένων
ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑ	<ul style="list-style-type: none"> ♦ Ατομικό πλάνο δράσης ♦ Παραπομπή ♦ Υποστήριξη της απόφασης ένταξης σε μια ομάδα 	Καθορίζεται από τις ανάγκες των συμβουλευόμενων κρατουμένων
ΧΡΟΝΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ	<ul style="list-style-type: none"> ♦ Εξατομικευμένος ρυθμός ♦ Βραχυπρόθεσμο ή μακροπρόθεσμο πλάνο ♦ Συνέχεια και μετά την αποφυλάκιση 	Εξαρτάται από το χρόνο παραμονής στη φυλακή
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ	<ul style="list-style-type: none"> ♦ Βασισμένο στις ανάγκες του συμβουλευόμενου και στο πλαίσιο της φυλακής 	Προσδιορίζεται από την ανάγκη των συμβουλευόμενων κρατουμένων, τις δομές και το εξειδικευμένο προσωπικό που διαθέτει ή με το οποίο συνεργάζεται η φυλακή
ΔΙΕΡΓΑΣΙΑ	<ul style="list-style-type: none"> ♦ Διερεύνηση αναγκών ♦ Δημιουργία εξατομικευμένου πλάνου συμβουλευτικής ♦ Προγραμματισμός ενεργειών ♦ Παρακολούθηση της εξέλιξης ♦ Αναθεώρηση του πλάνου ♦ Αξιολόγηση των ενεργειών ♦ Εποπτεία του συμβούλου 	Εξελίσσεται σύμφωνα με την επιστημονική μεθοδολογική προσέγγιση και την πορεία της ατομικής ή ομαδικής διαδικασίας που επιλέγει να ακολουθήσει ο σύμβουλος

4B.1.2.1 Δράσεις συμβουλευτικής στη φυλακή

Το επιστημονικό προσωπικό των καταστημάτων κράτησης έχει αναλάβει, εκτός των άλλων, τον δύσκολο ρόλο της κάλυψης των ψυχοκοινωνικών αναγκών των κρατουμένων σε συνεργασία με κοινωνικούς φορείς και άλλες ομάδες.

Συγκεκριμένα ο κοινωνικός λειτουργός, εφαρμόζοντας τις μεθόδους της κοινωνικής εργασίας με άτομα και ομάδες μεριμνά για την επανασύνδεση των κρατουμένων με την οικογένειά τους, τη σύνδεση με την κοινότητα έξω με στόχο την κοινωνική τους επανένταξη (συνεργασία με φορείς, προετοιμασία των ίδιων των κρατουμένων στο πλαίσιο των συναντήσεων του μαζί τους), αλλά και την παρακολούθηση των κρατουμένων που απολύονται με όρους.

Επιπλέον μέσα από τη σχέση που αποκτά με τους κρατούμενους συγκεντρώνει τα απαραίτητα στοιχεία για την οικογενειακή και κοινωνική κατάστασή τους, συνεργάζεται με το προσωπικό των θεραπευτικών παρεμβάσεων και προγραμμάτων με στόχο τη θεραπεία απεξάρτησης των χρηστών κρατουμένων.

Παράλληλα και ο ψυχολόγος, από το δικό του επιστημονικό πεδίο, συνεργάζεται με την οικογένεια των κρατουμένων και μεριμνά για τη διαχείριση προβλημάτων χρήσης και γενικότερα ψυχικής υγείας των κρατουμένων. Και οι δυο και ο κοινωνιολόγος της φυλακής, όπου υπάρχει, μεριμνούν για την εκπαίδευση των κρατουμένων²⁸⁷.

Επομένως μέσα από τον ρόλο του εξειδικευμένου επιστημονικού προσωπικού των φυλακών λειτουργεί η συμβουλευτική παρέμβαση σε ατομικό και ομαδικό πλαίσιο και ενισχύεται η παραπομπή των κρατουμένων σε φορείς με τους οποίους συνεργάζεται η φυλακή, έτσι ώστε να αντιμετωπιστούν αποτελεσματικότερα οι ανάγκες τους μέσα στη φυλακή, αλλά και να ενδυναμωθούν στην προετοιμασία της ζωής τους μετά την αποφυλάκιση.

Τα προγράμματα Συμβουλευτικής, οι Ομάδες Στήριξης και Ευαισθητοποίησης, οι Συμβουλευτικοί Σταθμοί και οι Θεραπευτικές Κοινότητες (ΚΕΘΕΑ 18 ΑΝΩ και ΚΑΤΚΕΘ), οι Μονάδες Υποκατάστασης (ΟΚΑΝΑ) και οι

²⁸⁷ άρθρα 53, 54 και 56 του Εσωτερικού Κανονισμού Λειτουργίας των Γενικών Καταστημάτων Κράτησης τύπου Α' και Β', ΦΕΚ Β' 463/2003.

Ναρκομανείς Ανώνυμοι (ομάδες αυτοβοήθειας) ανταποκρίνονται στις εξειδικευμένες ανάγκες των κρατούμενων χρηστών και παρέχουν στο πλαίσιο της δράσης τους ατομική και ομαδική συμβουλευτική μέσα στη φυλακή.

Συγκεκριμένα προσφέρουν ψυχοκοινωνική υποστήριξη, γνωριμία με τα προγράμματα ψυχικής απεξάρτησης, συμμετοχή σε ομάδες όπου οι χρήστες κρατούμενοι συζητούν τα προβλήματά τους, ενδυνάμωση του κινήτρου για αλλαγή τρόπου ζωής, συνέχεια της θεραπείας μετά την αποφυλάκιση.

Τα **Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας** έχουν προβλέψει συγκεκριμένες δράσεις συμβουλευτικής για τους εκπαιδευόμενους των ΣΔΕ. Συγκεκριμένα ο *σύμβουλος – ψυχολόγος* μεριμνά για την καλύτερη ένταξη των εκπαιδευόμενων στο σχολείο και την ψυχοκοινωνική τους υποστήριξη, ο *σύμβουλος σταδιοδρομίας* συνεργάζεται με τους εκπαιδευόμενους στοχεύοντας στη σύνδεσή τους με την αγορά εργασίας.

Επιπρόσθετα **τοπικοί φορείς, επιστημονικές ενώσεις, σύλλογοι, ΜΚΟ, εθελοντικές οργανώσεις** παρέχουν προγράμματα συμβουλευτικής, δράσεις ψυχολογικής υποστήριξης, επικοινωνίας και διαχείρισης συγκρούσεων, επαγγελματικού προσανατολισμού, νομικής συμβουλευτικής, δημιουργούν ομάδες ευαισθητοποίησης και στήριξης κρατουμένων με ιδιαίτερα προβλήματα (όπως οι οροθετικοί, οι αλλοδαποί, οι ανήλικοι κρατούμενοι) φροντίζουν τη σχέση των μητέρων κρατουμένων με τα παιδιά τους κ.ά.

Η **Επάνοδος**²⁸⁸, μετά τη φυλακή, προσφέρει με συγκεκριμένη μεθοδολογική παρέμβαση υποστήριξης και ενδυνάμωσης των πρώην κρατουμένων στο πλαίσιο ατομικών, κυρίως, συναντήσεων ένα ολοκληρωμένο πρόγραμμα ψυχοκοινωνικής ενίσχυσής τους, με τη συνεργασία εξειδικευμένων κοινωνικών λειτουργών, ψυχολόγων, συμβούλων απασχόλησης και νομικών, το οποίο περιλαμβάνει

- διάγνωση των αναγκών και των αιτημάτων των πρώην κρατουμένων
- ψυχολογική υποστήριξη

²⁸⁸ Ν.Π.Ι.Δ., μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα, υπό την εποπτεία του Υπουργείου Δικαιοσύνης Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, η *Επάνοδος* ιδρύθηκε με το Π.Δ. 300/2003, ενώ ο Κανονισμός Λειτουργίας της προβλέπεται στην Υ.Α. του ΥΔΑΔ 68173/18-26/9/2008, με σκοπό την *επαγγελματική κατάρτιση και αποκατάσταση, οικονομική συμπαράσταση και σταδιακή κοινωνική επανένταξη των αποφυλακισμένων*.

- επαγγελματική συμβουλευτική και τεχνικές εξεύρεσης εργασίας
- συμβουλευτική για την κοινωνική επιχειρηματικότητα
- νομική συμβουλευτική
- παραπομπή των συμβουλευόμενων σε φορείς με τους οποίους συνεργάζεται

Η συνέργεια της Επανάδοσης με άλλους φορείς διασφαλίζει την αποτελεσματικότητα των παραπομπών των πρώην κρατουμένων και την παροχή σ' αυτούς των κατάλληλων υπηρεσιών για θέματα που σχετίζονται με τη χρήση ουσιών, προβλήματα σωματικής και ψυχικής υγείας, στέγασης, εκπαίδευσης, εύρεσης εργασίας, φορολογικών και νομικών εκκρεμοτήτων, απόδοσης επιδομάτων κ.ά.

4B.1.2.2 Οι αρχές και οι κανόνες της συμβουλευτικής παρέμβασης

Μέσα από τη συμβουλευτική διαδικασία

- + δίνεται η ευκαιρία έκφρασης των προσδοκιών των κρατουμένων σε ατομικό επίπεδο
- + επιχειρείται η οικοδόμηση ομαδικού πνεύματος, συνεργασίας, καλής επικοινωνίας ανάμεσα στα μέλη της ομάδας.

Στόχος της συμβουλευτικής είναι να προσδιορίσει ο ωφελούμενος το είδος της ανάγκης που χρειάζεται να βάλει σε προτεραιότητα (υγεία, οικογενειακές σχέσεις, εκπαίδευση, θεραπεία, εργασία κλπ.), να εξετάσει τι ακριβώς είναι σε θέση να κάνει, να εκτιμήσει εάν διαθέτει τις κατάλληλες δεξιότητες και ικανότητες. Μέσα από τη διερεύνηση των αναγκών και τον προσδιορισμό ενός ατομικού πλάνου, ίσως μπορέσει να συνειδητοποιήσει τις ελλείψεις και τις αδυναμίες του. Η εκτίμηση της κατάστασης απαιτεί τη συστηματική αξιολόγηση των προβλημάτων, των προτεραιοτήτων, των χαρακτηριστικών της προσωπικότητας, των κλίσεων και των ενδιαφερόντων του.

Η Συμβουλευτική βοηθά τους κρατούμενους να συνειδητοποιήσουν ότι εντασσόμενοι σ' ένα πλαίσιο όπου τίθενται όρια και κανόνες συμμετοχής και παρακολούθησης, θα μπορέσουν²⁸⁹:

- ✓ να ενεργοποιηθούν
- ✓ να αισθανθούν μέρος ενός συνόλου, με σεβασμό στις ανάγκες και τη διαφορετικότητά τους ως άτομα
- ✓ να βάλουν στόχους και να μεθοδεύσουν τρόπους για την επίτευξή τους
- ✓ να συνεργαστούν για την επίτευξη των στόχων τους

²⁸⁹ Ελληνική Εταιρεία Ψυχικής Υγιεινής & Νευροψυχιατρικής του παιδιού, 1994

- ✓ να αναγνωρίσουν και να αποτιμήσουν, κριτικά, συναισθήματα και σκέψεις
- ✓ να αποκτήσουν μια προοπτική προσωπική ή επαγγελματική

Η συμβουλευτική υποστήριξη έχει ως αρχή την τήρηση της **δεοντολογίας του απορρήτου**.

Οι σύμβουλοι χρειάζεται να εδραιώσουν μια σχέση εμπιστοσύνης με τους κρατούμενους για να αποκτήσουν την προοπτική της μελλοντικής παρακολούθησης της προσωπικής εξέλιξής τους (follow-up), με τη δική τους συναίνεση και συμμετοχή.

Ο σύμβουλος καλείται ν' ακούσει το αίτημα του ωφελούμενου, αλλά παράλληλα θα πρέπει να ακολουθεί τις βασικές αρχές της συμβουλευτικής (εθελοντική συμμετοχή του κρατούμενου στο

*Πρόγραμμα συμβουλευτικής κρατουμένων
Κέντρα Εκπαίδευσης Ενηλίκων*

πρόγραμμα, εχεμύθεια και εμπιστευτικότητα, προσδιορισμός πλαισίου, ορίων, ρόλων και στόχων των συναντήσεων), να γνωρίζει τις ιδιαιτερότητες του χώρου της φυλακής και τις επιδράσεις του εγκλεισμού στην προσωπικότητα των κρατουμένων. Η συμβουλευτική δεν είναι μια παθητική διαδικασία, αντίθετα ο κρατούμενος συμμετέχει ενεργά με τις εμπειρίες, τις γνώσεις, τις απόψεις και τα συναισθήματά του. Ο σύμβουλος τον ακούει, τον ενθαρρύνει και διευκολύνει αυτή τη διαδικασία. Εγγυάται τη λειτουργία του πλαισίου της

συμβουλευτικής, αλλά δεν καθοδηγεί τη ζωή του. Είναι σημαντικό να υπογραμμιστεί ότι οι παρεμβάσεις των συμβούλων θα είναι αποτελεσματικές μόνο όταν εκείνος καταφέρει να δημιουργήσει με τον συμβουλευόμενο μια σχέση, βασισμένη στην κατανόηση και την αποδοχή.

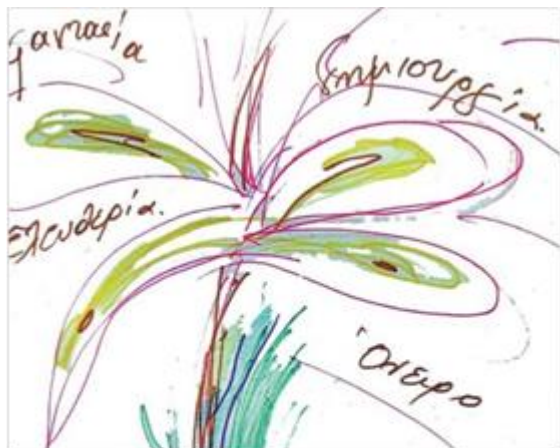
4B.1.2.3 Ο ρόλος των συμβούλων

Οι σύμβουλοι χρειάζεται να κατανοήσουν:

- την υποχρέωσή τους να υπακούουν τους κανόνες ηθικής και επαγγελματικής συμπεριφοράς μέσα στη συμβουλευτική σχέση
- τη διαφορετική ταυτότητα των συμβουλευόμενων (κρατούμενοι με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά και ανάγκες, με διαφορετικά πολιτισμικά στοιχεία)
- τη σημασία της αυτογνωσίας στην προσωπική και επαγγελματική ανάπτυξη των συμβουλευόμενων.
- το πλαίσιο της φυλακής, έτσι ώστε να μπορέσουν να ανταποκριθούν στην

αντιμετώπιση κρίσεων ή επικίνδυνων καταστάσεων μεταξύ των συμβουλευόμενων κρατουμένων.

Σημαντικότερος είναι ο ανθρώπινος παράγοντας, οι συντελεστές των δράσεων

συμβουλευτικής υποστήριξης, οι σύμβουλοι και η συμβουλευτική προσέγγιση αλλά κυρίως η σχέση των συμβούλων με τους ωφελούμενους. Η στάση των συμβούλων απαιτεί γνώση, ακρίβεια, φυσικότητα (να είναι ο εαυτός τους), όρια στη συναισθηματική φόρτιση, ψυχραιμία, σεβασμό, ειλικρίνεια, άμεση παραδοχή του λάθους, καλλιέργεια κλίματος εμπιστοσύνης και ασφάλειας.

*Πρόγραμμα συμβουλευτικής σε γυναίκες κρατούμενες
Κέντρα Εκπαίδευσης Ενηλίκων*

Ειδικότερα οι σύμβουλοι ενδείκνυται να γνωρίζουν τα δικαιώματα των κρατουμένων, να

μπορούν να διαχειριστούν αποτελεσματικά θέματα που αναδύονται στο πλαίσιο της ομάδας και οδηγούν σε συγκρούσεις, να λαμβάνουν υπόψη την διαφορετικότητα των μελών της ομάδας (εθνικότητα, ηλικία, εκπαιδευτικό επίπεδο, είδος παραβατικότητας, χρόνος παραμονής στη φυλακή, υποτροπή, εξάρτηση από ουσίες κτλ.) και να προσαρμόζουν την υποστηρικτική τους προσέγγιση και πρακτική στα συγκεκριμένα δεδομένα και συνθήκες. Επιπλέον και κατά κύριο λόγο να προσεγγίζουν και ατομικά τους ωφελούμενους, να αξιολογούν και να υποστηρίζουν τις ανάγκες τους.

Η βάση πάνω στην οποία λειτουργεί η συμβουλευτική διαδικασία είναι η σχέση εμπιστοσύνης που χτίζεται σταδιακά ανάμεσα στον σύμβουλο και τον ωφελούμενο. Ο σύμβουλος από τη δική του πλευρά, οφείλει να ενισχύσει την πεποίθηση ότι κάποιος, ακόμα και στο περιβάλλον της φυλακής, μπορεί να «αλλάξει».

2^η Μελέτη Περίπτωσης

Προσπαθώντας για την αλλαγή ...

Φωτο από τη θεραπευτική κοινότητα

ΚΕΘΕΑ ΕΝΔΡΑΣΕΙ στον Κορυδαλλό

<http://news.in.gr/features/article/?aid=1231402>

Υπόδικος αλλοδαπός κρατούμενος εμφανίζει συμπτώματα απομόνωσης και είναι ελάχιστα λειτουργικός στη θέση εργασίας (καθαριότητα) που είχε την ευκαιρία να αποκτήσει. Διαπιστώνετε ότι δεν μπορεί να ανταποκριθεί μέρα με τη μέρα στην κάλυψη των στοιχειωδών αναγκών του, αποσύρεται σταδιακά όλο και περισσότερο μέσα στο κελί του, αρνούμενος να βγει ακόμα και τις ώρες που η φυλακή είναι ανοιχτή.

Μαθαίνετε, ακόμα, από τον ίδιο ότι έχει σύντροφο, η οποία ζήτησε να τον επισκεφθεί, αλλά την περιμένει ακόμα, έχει κάνει στο παρελθόν αποτυχημένες προσπάθειες αποτοξίνωσης σε διαφορετικά προγράμματα και για μικρά χρονικά διαστήματα και ότι οι γονείς του αρνούνται να επικοινωνήσουν μαζί του, απογοητευμένοι από τη στάση του καθώς αυτοί φροντίζουν το ανήλικο παιδί του.

Έχει ζητήσει να δει την υπεύθυνη του θεραπευτικού προγράμματος, αλλά δεν έχει κατορθώσει να τη συναντήσει.

Πρόσφατα προσπάθησε συγκαταρούμενός του να τον κινητοποιήσει να επικοινωνήσει με έναν φορέα συμβουλευτικής που δραστηριοποιείται στη φυλακή, έτσι ώστε να μπορέσει να κατανοήσει και να διαχειριστεί τα προβλήματα που αντιμετωπίζει με την οικογένειά του. Εάν και προσπαθεί να συμπληρώσει την αίτηση συμμετοχής στην ομάδα συμβουλευτικής απογοητεύεται γρήγορα γιατί δεν μπορεί να εκφραστεί καλά στα ελληνικά και πολύ περισσότερο να αποτυπώσει το αίτημά του γραπτά.

1. Συζητείστε διεξοδικά την περίπτωση του συγκεκριμένου κρατούμενου και αποτυπώστε

το προφίλ του. Πως, εσείς, θα ιεραρχούσατε τις ανάγκες του, έτσι ώστε να μπορέσει να δει πέρα από το αδιέξοδο, στο οποίο φαίνεται ότι έχει περιέλθει;

2. Με ποιον τρόπο οι υπηρεσίες που παρέχει η φυλακή θα μπορούσαν, κατά τη γνώμη σας, να υποστηρίξουν τις ανάγκες του;
3. Με ποιον τρόπο οι υπηρεσίες που παρέχει ένας φορέας απεξάρτησης θα μπορούσαν, κατά τη γνώμη σας, να υποστηρίξουν τις ανάγκες του;
4. Με ποιον τρόπο οι υπηρεσίες που παρέχει ένας φορέας συμβουλευτικής/ ή και επανένταξης θα μπορούσαν, κατά τη γνώμη σας, να υποστηρίξουν τις ανάγκες του;
5. Πως η δική σας στάση μπορεί να συμβάλλει θετικά στην εξέλιξη της διαβίωσης αυτού του κρατούμενου μέσα στη φυλακή;
6. Θα μπορούσατε να σκεφτείτε πως θα αντιδρούσατε στην περίπτωση που τις ίδιες ανάγκες είχε μια γυναίκα κρατούμενη; Τι διαφορές παρατηρείτε εξαιτίας του φύλου;
7. Θα μπορούσατε να σκεφτείτε πως θα αντιδρούσατε στην περίπτωση που τις ίδιες ανάγκες είχε κρατούμενος που κατηγορείτε για έγκλημα κατά της γενετήσιας ελευθερίας; Τι διαφορές παρατηρείτε εξαιτίας του συγκεκριμένου αδικήματος;

Οδηγίες: Ο χρόνος εργασίας της ομάδας είναι 30 λεπτά.

Ο συντονιστής που θα ορίσουν τα μέλη της ομάδας θα παρουσιάσει και το αποτέλεσμα της δουλειάς της.

4B.1.3 Εργασία και φυλακή

Η βιωσιμότητα της απασχόλησης των πρώην κρατουμένων είναι ο αποφασιστικός παράγοντας για τη μείωση της υποτροπής μετά την αποφυλάκιση.²⁹⁰

Επομένως, η οργάνωση και οι συνθήκες εργασίας μέσα στη φυλακή χρειάζεται να προσιδιάζουν όσο το δυνατόν περισσότερο εκείνες στην πραγματική ζωή, έτσι ώστε να προετοιμαστούν οι κρατούμενοι για την προοπτική αναζήτησης ικανοποιητικής επαγγελματικής ζωής στην κοινότητα μετά τη φυλακή.

Για μεγάλο χρονικό διάστημα, η εργασία στη φυλακή αποτέλεσε εργαλείο για τη διατήρηση της τάξης και της πειθαρχίας, αλλά και μια καλή πηγή εσόδων για τη φυλακή και μέσο για τη βελτίωση της επαγγελματικής προοπτικής των κρατουμένων. Η εργασία στη φυλακή είναι ένα θέμα

²⁹⁰ Nally, Lockwood, Taiping & Knutson, 2012

που απασχολεί τα κράτη-μέλη της ΕΕ. Στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες η εργασία στη φυλακή θεωρείται για τους κρατούμενους μέρος της διαδικασίας επανένταξης τους.

Οι δυσκολίες δημιουργίας εργασιακού περιβάλλοντος μέσα στη φυλακή:

- ❖ έλλειψη θέσεων εργασίας μέσα στα Καταστήματα Κράτησης
- ❖ δυσανάλογα μεγάλος αριθμός θέσεων εργασίας που δεν απαιτεί ουσιαστικές δεξιότητες, δεν ενδυναμώνει την αυτοεκτίμηση των κρατουμένων, δεν κινητοποιεί την προσωπική τους ανάπτυξη και βελτίωση
- ❖ απουσία αμοιβής για την εργασία μέσα στη φυλακή ή ιδιαίτερα χαμηλή αμοιβή στις περιπτώσεις που προβλέπεται
- ❖ αδυναμία κατοχύρωσης σημαντικών εργασιακών δικαιωμάτων (οι συμβάσεις εργασίας δεν προστατεύουν τον εργαζόμενο κρατούμενο, δεν αποτυπώνεται ως προϋπηρεσία, δεν προσμετράται στην κοινωνική του ασφάλιση)
- ❖ ανυπαρξία σύγχρονου εξοπλισμού, έτσι ώστε να δημιουργηθεί ένα σύγχρονο εργασιακό περιβάλλον μέσα στη φυλακή
- ❖ οι συνθήκες εργασίας καθορίζονται απόλυτα από τις συνθήκες και το πλαίσιο της φυλακής.

Είναι πολύ δύσκολο να επιτευχθεί η μείωση της υποτροπής της παραβατικής συμπεριφοράς λόγω της αδυναμίας αύξησης της απασχολησιμότητας των πρώην κρατουμένων. Το είδος της παρεχόμενης εργασίας μέσα στη φυλακή δεν διευκολύνει την απόκτηση χρήσιμων δεξιοτήτων και κατάλληλων προσόντων ή την πρακτική εξάσκηση των δεξιοτήτων που ήδη υπάρχουν και την αναβάθμιση των υπάρχοντων τυπικών προσόντων των κρατουμένων, έτσι ώστε να τους προετοιμάσει κατάλληλα για την διεκδίκηση μιας νόμιμης, σταθερής και ασφαλούς θέσης στην αγορά εργασίας.

Αντίθετα, η έμφαση, στις περισσότερες περιπτώσεις, εξακολουθεί να δίνεται σε εργασίες που αφορούν, κυρίως, στην καθαριότητα της φυλακής και στη διατροφή των κρατουμένων (μαγειρείο, καφεενείο) και λιγότερο στην ενασχόληση με τεχνικές εργασίες όπως επισκευή διαφόρων τεχνικών (κτιριακών, κατασκευαστικών ή μηχανικών) προβλημάτων.

Ελάχιστος αριθμός κρατουμένων έχει κατορθώσει να αξιοποιήσει τις γνώσεις και τις δεξιότητες που είχε πριν τη φυλακή και πολύ λιγότεροι να αναβαθμίσουν τις υπάρχουσες.

Φωτο: Αγροτικό Κατάστημα Κασσάνδρας Χαλκιδικής

Για εκείνους που το χαμηλό μορφωτικό τους επίπεδο και η έλλειψη επαγγελματικής εμπειρίας τους χαρακτηρίζει πριν τη φυλακή, οι ευκαιρίες εξέλιξής τους κατά τη διάρκεια του εγκλεισμού τους μειώνονται στο ελάχιστο. Ιδιαίτερα ευάλωτοι στην απόκτηση επαγγελματικών δεξιοτήτων και προσόντων εμφανίζονται οι αλλοδαποί κρατούμενοι, οι γυναίκες, αλλά και οι ανήλικοι και οι χρήστες. Επιπλέον στους ασθενείς κρατούμενους και στους κρατούμενους τρίτης ηλικίας η έλλειψη δυνατότητας προοπτικής απασχολησιμότητας αυξάνεται και εξαιτίας της φυλάκισης.

Το πρωταρχικό κίνητρο συμμετοχής στην εργασία είναι ο ευεργετικός υπολογισμός της ποινής.

Στις περισσότερες χώρες της Ευρώπης εξακολουθεί να υπάρχει ένα σημαντικό χάσμα μεταξύ των εργασιακών δικαιωμάτων των κρατουμένων σε σχέση με τους εργαζόμενους εκτός

Εργαστήριο κοσμετολογίας στην φυλακή
γυναίκων Giudecca στη Βενετία

φυλακής. Θετικό παράδειγμα η περίπτωση της Γαλλίας, όπου οι κρατούμενοι έχουν σχεδόν την ίδια κοινωνική προστασία με τους εργαζόμενους στην κοινωνία. Οι αμοιβές των κρατουμένων για την εργασία που παρέχουν δεν αντιστοιχούν με τις αμοιβές των εργαζομένων πολιτών έξω. Αλλά στην Ιταλία υπάρχει η υποχρέωση καταβολής, στους κρατούμενους που εργάζονται, αμοιβής ίσης με τον κατώτατο μισθό των εργαζομένων έξω. Στη Γερμανία η εργασία θεωρείται υποχρεωτική συνθήκη στην προετοιμασία της επανένταξης των κρατουμένων.

4B.1.3.1 Οργάνωση της εργασίας μέσα στη φυλακή

Οι βασικές κατηγορίες των εργαστηρίων στη φυλακή είναι:

- ✚ Τα εσωτερικά εργαστήρια μέσα στη φυλακή, τα οποία εποπτεύονται άμεσα από την υπηρεσία της φυλακής και η παραγωγή τους στρέφεται κυρίως στην εσωτερική αγορά (στολές για τους σωφρονιστικούς υπαλλήλους, έπιπλα και στρώματα για τη φυλακή, τρόφιμα για τις ανάγκες των κρατουμένων κ.λπ.).

✚ Τα εξωτερικά εργαστήρια, τα οποία λειτουργούν σε διάφορες χώρες της Ευρώπης συνδέονται με επιχειρήσεις εκτός της φυλακής, οι οποίες έχουν μεταφέρει μέρος της παραγωγής τους μέσα. Η φυλακή παρέχει τον χώρο και το ανθρώπινο δυναμικό με μια συμφωνημένη αμοιβή για τη χρήση των εγκαταστάσεων και των μισθών των εργαζομένων κρατουμένων, συμπεριλαμβανομένων και των εργοδοτικών εισφορών. Η εταιρεία/επιχείρηση είναι, συνήθως, υπεύθυνη για την επίβλεψη της παραγωγής, αλλά η διεύθυνση της φυλακής διατηρεί τον έλεγχο της ασφάλειας των εργαστηρίων. Τα καθήκοντα των κρατουμένων δεν απαιτούν εξειδικευμένη προηγούμενη επαγγελματική εμπειρία (εργασίες, όπως: διαλογή, συσκευασία, ελαφριά συναρμολόγηση, πλύσιμο, σιδέρωμα, κατασκευές κ.λπ.).

4B.1.3.2 Στόχοι της εργασίας μέσα στη φυλακή

Η εργασία μέσα στη φυλακή οφείλει να συνδέεται με τη δυνατότητα απόκτησης ασφαλούς απασχόλησης, αλλά και να υποστηρίζει πολλαπλές ανάγκες των κρατουμένων, όπως η ανάπτυξη επαγγελματικών και κοινωνικών δεξιοτήτων, η μείωση της ανάγκης για παραβατική συμπεριφορά, η μείωση της βλάβης από την ιδρυματοποίηση και η μείωση της Η έλλειψη υποδομών στις φυλακές, εκτός ελάχιστες εξαιρέσεις, δυσχεραίνει τη εργασιακής ένταξης ή επανένταξης των κρατουμένων. Τα προγράμματα κατάρτισης υλοποιούνται στις φυλακές είναι μικρής παρουσιάζουν ασυνέχεια, δεν επαρκούν για απόκτηση ολοκληρωμένων γνώσεων για την άσκηση κάποιου επαγγέλματος και δεν συνδέονται με τις ανάγκες της αγοράς εργασίας²⁹¹. Εξάλλου οι σημερινές, εξαιρετικά, δυσμενείς κοινωνικοοικονομικές συνθήκες επηρεάζουν άμεσα και την επαγγελματική αποκατάσταση των κρατουμένων μετά την αποφυλάκισή τους.

Φωτο: Αγροτικό Κατάστημα Κασσάνδρας Χαλκιδική

υποτροπής.
από κάποιες
διεργασία

που
διάρκειας,
την

Οι θεσμοί της εκπαίδευσης, της εργασίας καθώς οι εναλλακτικές μορφές έκτισης της ποινής σχετίζονται άμεσα με την κοινωνική και επαγγελματική επανένταξη των κρατουμένων. Χρήσιμο είναι η εργασία στη φυλακή να συνδέεται με επιχειρήσεις και εργασιακές δομές που αναπτύσσονται στην τοπική κοινωνία.

²⁹¹ Θανοπούλου, Φρονίμου & Τσιλιμγκάκη, 1997

Οι στόχοι της εργασίας μέσα στη φυλακή εξειδικεύονται στην

- μείωση της υποτροπής
- δημιουργική κάλυψη του «νεκρού» χρόνου
- απόκτηση και αναβάθμιση βασικών επαγγελματικών δεξιοτήτων
- απόκτηση νέων δεξιοτήτων
- απόκτηση κοινωνικών δεξιοτήτων
- προσωπική ανάπτυξη και δημιουργία
- βελτίωση αυτοεκτίμησης
- εύρεση εργασίας μετά την αποφυλάκιση

Στην ελληνική πραγματικότητα η εργασία και η εκπαίδευση αντιμετωπίζονται ως δυο αντικρουόμενες ενασχολήσεις των κρατουμένων μέσα στη φυλακή, εφόσον χαρακτηρίζονται ως θέσεις που προσφέρουν το ευεργέτημα μείωσης της ποινής.

Αλλά τόσο η εκπαίδευση όσο και η εργασία παρέχουν τη δυνατότητα στους κρατούμενους να προσπαθήσουν να αλλάξουν:

να γίνουν «καλοί μαθητές», να αποκτήσουν μια δουλειά, να νοιώσουν «δημιουργικοί», «παραγωγικοί», «κανονικοί», «ανθρώπινοι».

4B.1.3.3 Η εργασία των κρατουμένων σύμφωνα με τον Σωφρονιστικό Κώδικα

Με τα άρθρα 40 – 50 του Σ.Κ. καθορίζονται τα θέματα εργασίας των κρατουμένων. Γενικά ο Σωφρονιστικός Κώδικας δεν αναγνωρίζει το δικαίωμα στην εργασία ως θεμελιώδες δικαίωμα των κρατουμένων (σύμφωνα και με το άρθρο 22 του Συντάγματος σχετικά με τη προστασία του

Φωτο: Αγροτικό Κατάστημα Κασσαβέτιδας Βόλου

δικαιώματος στην εργασία χωρίς διακρίσεις) και προσδίδει στην εργασία των κρατουμένων περισσότερο εθελοντικό χαρακτήρα, δεν αναγνωρίζει κατάρτιση σύμβασης, όπως σε κάθε πολίτη, αλλά και επίδομα ανεργίας σε περίπτωση απόλυσης²⁹². Σύμφωνα με το άρθρο 40, 1 η εργασία ή απασχόληση²⁹³ του κρατουμένου δεν έχει τιμωρητικό ή

²⁹² Μητροσύλη & Φρονίμου, 2006

²⁹³ Οι κρατούμενοι απασχολούνται σε βοηθητικές εργασίες ή υπηρεσίες για την εξυπηρέτηση λειτουργικών αναγκών του καταστήματος κράτησης και άλλων δημοσίων κτιρίων ή χώρων, όπως εργασίες καθαριότητας,

καταπιεστικό χαρακτήρα. Η συμμετοχή των κρατουμένων σε προγράμματα επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης πραγματοποιείται με τη με τη θέλησή τους (άρθρο 40, 4). Επίσης, απαγορεύεται να εργαστούν ή να απασχοληθούν, εάν μετά από ιατρική γνωμάτευση, μπορεί να προκληθεί σοβαρή και μόνιμη βλάβη της υγείας τους. Το πενταμελές Συμβούλιο Εργασίας Κρατουμένων (άρθρο 41, 3) λειτουργεί σε κάθε κατάσταση και έχει την ευθύνη συνεργασίας με αρμόδιους επαγγελματικούς ή άλλους φορείς της περιοχής, ή άλλους κοινωνικούς φορείς για την επαγγελματική εκπαίδευση, κατάρτιση, μαθητεία ή εξειδίκευση των κρατουμένων, την εξεύρεση εργασίας και την ομαλή εκτέλεσή της.

Η εργασία των κρατουμένων μέσα στη φυλακή μπορεί να παρέχεται σε αγροτικές ή βιοτεχνικές μονάδες εργασίας για την εξυπηρέτηση των λειτουργικών αναγκών της φυλακής. Η εργασία των κρατουμένων έξω από το κατάστημα οργανώνεται από τη διοίκηση των μονάδων ή επιχειρήσεων, στις οποίες πρόκειται να με τη συνεργασία της αρμόδιας διεύθυνσης και εποπτεύεται από τη διεύθυνση της κρατούμενοι μπορούν να εργάζονται σε βιομηχανικές, αγροτοβιομηχανικές, ή αγροτικές μονάδες ή επιχειρήσεις που δημόσιο ή στον ευρύτερο δημόσιο τομέα ή στον ιδιωτικό τομέα (άρθρο 43).

Φωτο: Αγροτικό Κατάστημα Αγιάς Βόλου

κράτησης
των
εργαστούν,
του ΥΔΑΔ
φυλακής. Οι
βιοτεχνικές
ανήκουν στο

Με τα άρθρα 43 και 44 καθορίζεται η αμοιβή των κρατουμένων καθώς και το ύψος της στο δημόσιο και ιδιωτικό τομέα. Η εργασία των κρατουμένων, η οποία παρέχεται τόσο μέσα στη φυλακή, όσο και έξω από αυτή στο δημόσιο ή στον ευρύτερο δημόσιο τομέα, αμείβεται με χρηματικό ποσό που ορίζεται με σχετική απόφαση του Υπουργού Δικαιοσύνης, ανάλογα με το είδος της εργασίας και το βαθμό εξειδίκευσης του εργαζόμενου κρατούμενου. Για τον προσδιορισμό της αμοιβής της εργασίας των κρατουμένων που παρέχεται σε ιδιωτικές μονάδες ή επιχειρήσεις έξω από τα καταστήματα κράτησης συνεκτιμάται η νομοθεσία που ισχύει για τους εργαζόμενους, γενικότερα. Το 1/3 της αμοιβής αυτής κατατίθεται στο λογαριασμό «Κεφάλαια Εργασίας Κρατουμένων», ως συμμετοχή των κρατουμένων στις δαπάνες διαβίωσης στη φυλακή. Με απόφαση του Υπουργού Δικαιοσύνης ορίζεται, επίσης, το ύψος του χρηματικού ποσού που

μαγειρείου, πλυντηρίου, καθαρισμού ή μεταφορά τροφίμων, κηπουρικές εργασίες κ.λπ. Η ανάληψη των εργασιών αυτών γίνεται για τρίμηνη το πολύ διάρκεια, με δυνατότητα ανανέωσής της (άρθρο 40, 6 Σ.Κ.)

παραμένει στο λογιστήριο του καταστήματος και στη διάθεση του κρατουμένου για την αντιμετώπιση δικών του αναγκών ή της οικογένειάς του. Το υπόλοιπο ποσό κατατίθεται σε έντοκο τραπεζικό λογαριασμό και αποδίδεται στον κρατούμενο κατά την αποφυλάκισή του. Ο κρατούμενος απαγορεύεται να διαθέτει οποιοδήποτε ποσό υπέρ τρίτου κρατουμένου, εκτός αν ο τελευταίος είναι γονέας, τέκνο, σύζυγος ή αδελφός του.

Κρατούμενοι που παρέχουν εργασία οποιασδήποτε μορφής ή συμμετέχουν σε προγράμματα επαγγελματικής εκπαίδευσης ή κατάρτισης μπορούν, ύστερα από πρόταση του Συμβουλίου Εργασίας Κρατουμένων, να τύχουν του ευεργετικού υπολογισμού ημερών ποινής με ανώτατο όριο δύο ημέρες εκτιώμενης ποινής για κάθε μέρα εργασίας ή κατάρτισης (άρθρο 46). Οι κρατούμενοι, εφόσον εργάζονται ή παρακολουθούν προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης, ασφαρίζονται στο ΙΚΑ μόνο κατά του κινδύνου ατυχήματος. Σε περίπτωση που οι κρατούμενοι εργάζονται σε ιδιωτικές μονάδες ή επιχειρήσεις εκτός φυλακής, οι εισφορές της ασφάλισης του Ι.Κ.Α. βαρύνουν τους ίδιους και τον εργοδότη (άρθρο 49).

4B.1.3.4 Η εργασία στα Αγροτικά Καταστήματα Κράτησης

Τα αγροτικά καταστήματα κράτησης ενισχύουν σημαντικά την προετοιμασία των κρατουμένων για την ένταξή τους στην κοινωνική ζωή μέσω της παραγωγικής εργασίας και της ενίσχυσης της υπευθυνότητάς τους. Επιπλέον, οι κρατούμενοι εξασφαλίζουν ένα μικρό εισόδημα και μειώνουν τον χρόνο παραμονής τους στη φυλακή με τον ευεργετικό υπολογισμό ποινής λόγω εργασίας. Με τον ν. 4322/2015 επιδιώχθηκε η αύξηση του αριθμού των καταδίκων που έχουν τη δυνατότητα να μεταχθούν για εργασία στα αγροτικά καταστήματα κράτησης και κρίνονται κατάλληλοι, χωρίς να τίθεται σε κίνδυνο η δημόσια ασφάλεια.

Με τη δυνατότητα αναδιοργάνωσης των αγροτικών καταστημάτων κράτησης και των παραγωγικών εργαστηρίων υποστηρίζεται

- ✓ η ενίσχυση της επανένταξης των κρατουμένων και η μείωση της υποτροπής
- ✓ η αυτοχρηματοδότηση της υποδομής, του εξοπλισμού, των πρώτων υλών και της παραγωγικής διεργασίας των εργαστηρίων
- ✓ η εξοικονόμηση πόρων για το κατάστημα κράτησης
- ✓ η καλύτερη διαβίωση των κρατουμένων και η δυνατότητα ενίσχυσης των οικογενειών τους

Εκτός από την αύξηση του ποσοστού απασχολησιμότητας των κρατουμένων και την απόκτηση εργασιακών δεξιοτήτων, δίνεται η δυνατότητα μείωσης του πληθυσμού των άλλων καταστημάτων κράτησης με την επιλογή των κρατουμένων να μεταχθούν σε αγροτικά καταστήματα κράτησης. Η δημιουργία γυναικείου τμήματος αγροτικών φυλακών, η ανάπτυξη συνεργασιών με το Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και το Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών έχει ως αποτέλεσμα την προάσπιση της ισότητας των ευκαιριών, τον εκσυγχρονισμό των γεωργικών, κτηνοτροφικών και άλλων εκμεταλλεύσεων των αγροτικών καταστημάτων κράτησης και τη βελτιστοποίηση του παραγωγικού μοντέλου των δραστηριοτήτων τους. Επίσης η ύπαρξη Δημοσίου Ινστιτούτου Επαγγελματικής Κατάρτισης²⁹⁴ στο Αγροτικό Κατάστημα Κράτησης στην Κασσάνδρα Χαλκιδικής συνδέει την παραγωγική διαδικασία με την εκπαίδευση και την κατάρτιση των κρατουμένων. Η διοργάνωση εκθέσεων προϊόντων των φυλακών αναδεικνύει την παραγωγή τους, ευαισθητοποιεί την κοινή γνώμη, υποστηρίζει τις προσπάθειες επανένταξης των κρατουμένων.

4B.1.3.5 Δυνατότητες απασχόλησης μετά τη φυλακή

Οι δυνατότητες απασχόλησης των κρατουμένων μειώνονται κατά πολύ μετά την αποφυλάκισή τους καθώς συνοδεύονται και από την ετικέτα του «φυλακισμένου». Παρατηρείται η αδυναμία τοποθέτησής τους σε συγκεκριμένες θέσεις εργασίας εξαιτίας νομικών κωλυμάτων που απορρέουν από το είδος του εγκλήματος για το οποίο κατηγορήθηκαν. Επιπλέον τα προβλήματα σωματικής και ψυχικής υγείας που αποκτούν οι κρατούμενοι μέσα στη φυλακή, αποτελούν νομικούς, αλλά και ουσιαστικούς ανασταλτικούς παράγοντες εύρεσης εργασίας. Παράλληλα, η στερεοτυπική αντίληψη της τοπικής κοινωνίας καθιστά πολύ δύσκολη την επαγγελματική αποκατάσταση των πρώην κρατουμένων. Ακόμα και η επιδότηση θέσεων εργασίας για αποφυλακισμένους παραμένουν κενές, λόγω άρνησης των εργοδοτών να τους προσλάβουν. Εξάλλου, για την πλειοψηφία των πρώην κρατουμένων, η μέχρι τώρα επαγγελματική εμπειρία τους είναι συνυφασμένη με άτυπες εργασιακές σχέσεις, σε ευκαιριακές απασχολήσεις που δεν απαιτούν εξειδίκευση αλλά και συγκεκριμένα τυπικά προσόντα.

Μέγιστο στόχο κοινωνικής πολιτικής πρέπει να αποτελέσει η εγκαθίδρυση της κουλτούρας στη φυλακή ότι η εκπαίδευση, η επαγγελματική κατάρτιση και η δυνατότητα

²⁹⁴ Στο Δ.ΙΕΚ που λειτουργεί στο Αγροτικό Κατάστημα Κράτησης Κασσάνδρας, προσφέρονται για το 2016-17 3 ειδικότητες : «Τεχνικός Μηχανοτρονικής», «Τεχνικός Γαλακτοκομίας-Τυροκόμος» και «Τεχνικός Αμπελουργίας & Οινολογίας» για κρατούμενους σπουδαστές.

«χρήσιμης» εργασίας αποτελούν τη μέγιστη προτεραιότητα για την επανένταξη των κρατούμενων. Οι δεξιότητες που χρειάζεται να αναπτύξει ένας πρώην κρατούμενος για να μπορέσει να ενταχθεί σε ένα εργασιακό περιβάλλον είναι:

Προσωπικές δεξιότητες: συνέπεια, προθυμία να μάθει, προθυμία για εργασία, επίμονη, ειλικρίνεια, κίνητρο να αποκτήσει έναν διαφορετικό τρόπο ζωής μακριά από την παραβατικότητα και εμπιστοσύνη στον εαυτό του

Δεξιότητες «εργασίας»: να λειτουργεί καλά χωρίς επίβλεψη, να λειτουργεί καλά σε ομάδες, να ολοκληρώνει αποτελεσματικά την εργασία, να ακολουθεί τους κανόνες

Επικοινωνιακές και διαπροσωπικές δεξιότητες: παρουσίαση καλής εικόνας του εαυτού, καλή επικοινωνία στη γλώσσα της χώρας που πρόκειται να αναζητήσει εργασία, δυνατότητα οριοθέτησης και αλληλεπίδρασης με τους άλλους²⁹⁵.

Μία από τις ελάχιστες ευκαιρίες επιδοτούμενων προγραμμάτων κατάρτισης και απασχόλησης ανέδειξε τη δυναμική μιας μικρής ομάδας αποφυλακισμένων, οι οποίοι με την υποστήριξη της Επανόδου δημιούργησαν την πρώτη ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ. «Νέοι Ορίζοντες»²⁹⁶ με ιδρυτικά μέλη και εργαζόμενους πρώην κρατούμενους.

²⁹⁵ Graffam, Shinkfiel & Hardcastle, 2007

²⁹⁶ Η ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ «Νέοι Ορίζοντες» είναι μια επιχείρηση που δραστηριοποιείται με επιτυχία στον τομέα παροχής υπηρεσιών καθαριότητας σε κτιριακές εγκαταστάσεις καθώς και στον τομέα δημιουργίας και συντήρησης κήπων και εξωτερικών περιβαλλόντων χώρων.

4B.1.4. Ο ρόλος της τέχνης στην προοπτική της αλλαγής

«Η πολιτιστική δράση εξυπηρετεί την απελευθέρωση των ανθρώπων, αναπτύσσει και λειτουργεί μέσα στην κοινωνική δομή, επενεργεί πάνω της, δημιουργώντας διαλεκτικές σχέσεις με στόχο την αλλαγή. Σκοπό έχει να ξεπεράσει την ανταγωνιστική αντίφαση της κοινωνικής δομής για να πετύχει την απελευθέρωση των ανθρώπων. Η πολιτιστική δράση, ως ιστορική δραστηριότητα, είναι ένα μέσο για να ξεπεραστεί η κυρίαρχη κουλτούρα, υπηρετεί την οργάνωση της κοινωνικής δομής και ως αποτέλεσμα η οργάνωση της κοινωνικής δομής υπηρετεί τους σκοπούς της απελευθέρωσης»²⁹⁷

Ο πολιτισμός παρέχει τα εφόδια για μια διαφορετική αντίληψη για τον εαυτό και τη συναισθηματική ζωή²⁹⁸. Ο Freire υποστηρίζει ότι «ο πολιτισμός, αποτελώντας αντικείμενο ζωντανής και δημιουργικής συζήτησης σ' όλες τις διαστάσεις, μπορεί να προσφέρει το υπόβαθρο για την αναζήτηση της γνώσης»²⁹⁹. Η συμμετοχή σε ομάδες τέχνης ενδυναμώνει την κριτική σκέψη και την αυτογνωσία των ενήλικων εκπαιδευόμενων. Η επαφή με την τέχνη περιλαμβάνει και το κρίσιμο σημείο της αμφισβήτησης των δυσλειτουργικών απόψεων, αντιλήψεων και παραδοχών.

Φωτο: Clara Vannucci

Το 1988, ο ιταλός θεατρικός συγγραφέας και σκηνοθέτης Armando Punzo ίδρυσε την

²⁹⁷ Freire, 1977

²⁹⁸ Elias, 1982, όπ. αναφ. στο Smith, 2006

²⁹⁹ Connolly, 1980 [1985]

Compagnia della Fortezza στηVolterra της Ιταλίας μια θεατρική ομάδα που αποτελείται κυρίως από «ισοβίτες».

Οι κρατούμενοι αντλούν ιδιαίτερη ικανοποίηση από την εμπλοκή τους σε δημιουργικές δραστηριότητες καθώς, συχνά, για πρώτη φορά τους δίνεται η δυνατότητα καλλιέργειας και ανάπτυξης των θετικών πλευρών της προσωπικότητας τους³⁰⁰. Σε κάθε εκπαιδευτική δραστηριότητα με αντικείμενο την τέχνη υπάρχει μια διάσταση καταφύγιου που υποστηρίζει τους κρατούμενους να αντέξουν τις πιέσεις³⁰¹.

Η τέχνη ενδυναμώνει την αυτοπεποίθηση και την αυτοεκτίμησή τους. Με τη συμμετοχή τους σε καλλιτεχνικές ομάδες οι κρατούμενοι επαναπροσδιορίζουν την κοινωνική τους ταυτότητα μέσα στο ολοκληρωτικό σύστημα της φυλακής. Η αίσθηση ότι μπορούν να αποκτήσουν ή και να βελτιώσουν τις καλλιτεχνικές τους δεξιότητες, τους ενθαρρύνει να προχωρήσουν και σε άλλες επιλογές και αποφάσεις για τη ζωή τους. Αισθάνονται ότι αξίζουν και είναι σημαντικοί μέσα από την φροντίδα και την προσοχή των εκπαιδευτών τους. Ο θαυμασμός και ο σεβασμός που εισπράττουν από τη δημιουργική τους προσπάθεια ως *καλλιτέχνες* προωθεί τον αυτοπροσδιορισμό και λειτουργεί λυτρωτικά ως προς τις συνέπειες του στίγματος τους ως *φυλακισμένων*³⁰².

Τα προγράμματα είναι πιο αποτελεσματικά όταν υποκινούν και υποστηρίζουν τα ενδιαφέροντα των κρατουμένων³⁰³. Τα προγράμματα εκπαίδευσης ενηλίκων στη φυλακή που εστιάζουν, στενά,

*Φωτο: Balamos Teatro,
Κατάστημα Κράτησης Γυναικών
Giudecca στη Βενετία*

στην απόκτηση γνωστικών δεξιοτήτων παρουσιάζουν χαμηλότερα ποσοστά μείωσης της υποτροπής σε σχέση με εκείνα που επικεντρώνονται στην τέχνη. Ίσως, αυτό, οφείλεται στο γεγονός ότι η τέχνη με τη δημιουργικότητα και την ολιστική προσέγγιση της μάθησης ενθαρρύνει τον αυτοέλεγχο και την αυτοδυναμία των κρατουμένων, αναγκαίες προϋποθέσεις στη διεργασία της αλλαγής τους³⁰⁴.

Οι κρατούμενοι χρειάζεται να μετακινηθούν σε

³⁰⁰ Kett, (1995, όπ. αναφ. στο Δημητρούλη, Θεμελή & Ρηγούτσου, 2011)

³⁰¹ Δημητρούλη Θεμελή & Ρηγούτσου, 2012

³⁰² Johnson, 2008

³⁰³ Vacca, 2004

³⁰⁴ Johnson, 2008

έναν άλλο εαυτό που είναι δημιουργικός και ικανός, μπορούν να μάθουν και να αποδείξουν στους άλλους αυτή τη δυνατότητα. Η διάκριση της προσπάθειας, αποτελεί στόχο που συνομιλεί με μια βαθύτερη ανάγκη για αποδοχή. Η ομάδα τέχνης παρέχει ασφάλεια, προστασία, ικανοποίηση, ανακούφιση, επουλώνει πληγές, απαλύνει την πραγματικότητα, δίνει την ευκαιρία στους κρατούμενους να ανήκουν σε μια ομάδα χωρίς ντροπή, να προσδιορίζονται «αλλιώς».

4B.1.4.1. Η τέχνη μέσα στη φυλακή

Αναδεικνύεται ότι η συμμετοχή σε ομάδες θεάτρου και γενικότερα η ενασχόληση με τις παραστατικές τέχνες, αν και απαιτεί μεγαλύτερο βαθμό συνεργασίας βρίσκει τη μεγαλύτερη απήχηση στις ομάδες των κρατουμένων³⁰⁵.

*«Το Θέατρο στην πιο αρχαϊκή του έννοια είναι η ικανότητά μας να παρατηρούμε τον εαυτό μας εν δράσει.
Είμαστε σε θέση να βλέπουμε τον εαυτό μας να κοιτά!
Αυτή η δυνατότητα, να είμαστε ταυτόχρονα ο Πρωταγωνιστής και ο κύριος Θεατής των δράσεών μας, μας επιτρέπει την επιπλέον δυνατότητα να σκεφτόμαστε εναλλακτικές πραγματικότητες, να φανταζόμαστε δυνατότητες, να συνδυάζουμε τη μνήμη και τη φαντασία -τις δύο αδιαχώριστες ψυχικές διαδικασίες, να ανακαλύπτουμε ξανά το παρελθόν και να εφευρίσκουμε το μέλλον.
Εκεί βρίσκεται η τεράστια δύναμη που φέρει το θέατρο.»³⁰⁶*

Η ανάπτυξη των δράσεων με αντικείμενο την τέχνη μέσα στη φυλακή καθορίζεται από:

- ✚ το πλαίσιο της φυλακής (ύπαρξη κατάλληλων χώρων και εξοπλισμού στα καταστήματα κράτησης, διαθεσιμότητα του προσωπικού, εύκολη προσβασιμότητα της φυλακής από τους εκπαιδευτές και τους καλλιτέχνες που θα αναλάβουν τη δημιουργία και τον συντονισμό των ομάδων τέχνης)
- ✚ το πλαίσιο των δομών που βρίσκονται εντός των τειχών και έχουν ως αντικείμενο την εκπαίδευση και τη θεραπεία των κρατουμένων και έχουν εντάξει στους παιδαγωγικούς και τους θεραπευτικούς τους στόχους την συμμετοχή των κρατουμένων σε ομάδες τέχνης
- ✚ τις συνεργασίες των καταστημάτων κράτησης με φορείς τέχνης και πολιτισμού
- ✚ τη δημιουργία ομάδων τέχνης και πολιτισμού με τη συμμετοχή των κρατουμένων που έχουν διάρκεια και συνέχεια

³⁰⁵ Duguid & Pawson, 1998· Duguid, 2000

³⁰⁶ Boal, 1998

- ✚ τη δυνατότητα παρουσίασης του αποτελέσματος των δράσεων των ομάδων σε άλλους κρατούμενους
- ✚ τη δυνατότητα παρουσίασης και έκθεσης των αποτελεσμάτων των ομάδων τέχνης των κρατουμένων σε εκπροσώπους φορέων και μελών της τοπικής κοινωνίας

Οι δράσεις πολιτισμού μέσα στις φυλακές αφορούν σε όλες τις μορφές της τέχνης: *θέατρο, φωτογραφία, δημιουργική γραφή, ζωγραφική, ψηφιακή παραγωγή βίντεο και animation, μουσική, χορός.*

Στόχος της παιδαγωγικής διεργασίας των ομάδων τέχνης μέσα στη φυλακή αποτελούν:

- ✚ η μείωση της υποτροπής
- ✚ η προετοιμασία για την κοινωνική επανένταξη των κρατουμένων
- ✚ η απόκτηση και η βελτίωση της αυτοεκτίμησης των κρατουμένων και η συναισθηματική ενδυνάμωσή τους
- ✚ η απόκτηση κοινωνικών δεξιοτήτων
- ✚ η καλλιέργεια της αίσθησης του «ανήκειν» σε μια ομάδα, η αλληλεπίδραση μεταξύ των μελών της, η ανάληψη ευθυνών, η τόνωση της εμπιστοσύνης των κρατουμένων στη σχέση τους με τους άλλους
- ✚ η γεφύρωση του χάσματος του «μέσα» με το «έξω», εντός και εκτός των τειχών

Στη διάρκεια του εγκλεισμού τους στην συντριπτική πλειοψηφία των φυλακών, οι κρατούμενοι έχουν τη δυνατότητα να παρακολουθήσουν παραστάσεις, μουσικές εκδηλώσεις κλπ.. Σε αριθμό φυλακών οι κρατούμενοι έχουν τη να συν-δημιουργούν ένα θεατρικό δρώμενο, μια παράσταση, να ζωγραφίζουν, να γράφουν ποίηση, συμμετέχουν σε λέσχη ανάγνωσης, να βλέπουν κινηματογράφο, να παίζουν μουσική, να παράγουν καλλιτεχνικό video, να συμμετέχουν ενεργά στη ενός έργου τέχνης, να ανακουφίζουν το άγχος και τους στη λειτουργία και τη δυναμική της ομάδας, να απομακρύνονται, έστω πρόσκαιρα, από το αίσθημα του φόβου, της απειλής και του κινδύνου που ενυπάρχει στη ζωή της φυλακής.

Γ. Μ. Αρετζο (παπαρόνες),
ακρυλικό σε καμβά, 60Χ90εκ.
«Τέχνη και Φυλακή»

μικρότερο
δυνατότητα
θεατρική
να

ένα
δημιουργία
την αγωνία

Το σύστημα της φυλακής μετακινήθηκε προς την ανάγκη δημιουργίας ομάδων τέχνης, των έργων των κρατουμένων, αλλά και της συνεργασιών και συμπράξεων με φορείς τέχνης πολιτισμού. Στα καταστήματα κράτησης αναπτύσσονται συνεργασίες με τοπικούς και πολιτιστικούς φορείς για την ανάπτυξη δημιουργίας και πολιτισμού.

Όπου υπάρχουν και λειτουργούν εκπαιδευτικές δομές δημιουργούνται καλλιτεχνικές ομάδες, αναπτύσσονται δραστηριότητες που παρουσιάζονται στο τέλος της σχολικής χρονιάς. Στο πλαίσιο των σχολείων, οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί μεριμνούν για τη δημιουργία των ομάδων, αλλά παράλληλα συνεργάζονται με άλλους οργανισμούς, ΜΚΟ, φορείς τέχνης, εθελοντές κ.ά. Τα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας, τα δημοτικά και τα γυμνάσια, τα θερινά σχολεία και οι θεραπευτικές κοινότητες ανάδειξαν τη σημαντική συμβολή της τέχνης στην προσπάθεια των κρατουμένων να αλλάξουν, να προσδιοριστούν ως δημιουργοί και καλλιτέχνες.

Η Γενική Γραμματεία Αντεγκληματικής υποστηρίζοντας την ύπαρξη δράσεων μέσα στη φυλακή ξεκίνησε τη συνεργασία με *Θέατρο* (δημιουργία **θεατρικής ομάδας** στο Κράτησης Κορυδαλλού), το *Εθνικό Μουσείο Τέχνης*, την *Εθνική Λυρική Σκηνή* (εκπαιδευτικά εργαστήρια **μουσικής** σε δύο Καταστήματα Κράτησης, Κορυδαλλού και Ελεώνα), τη «*Διεθνή Εταιρεία Φίλων Νίκου Καζαντζάκη*» (πραγματοποίηση **διαλέξεων** και εκδηλώσεων στα καταστήματα κράτησης της χώρας με θέμα τον Νίκο Καζαντζάκη και το έργο του).

Η συμμετοχή του ΥΔΑΔ στη Διεθνή Συνάντηση Σύγχρονης Τέχνης “Art-Athina 2016” εκπροσωπήθηκε με τα έργα **ζωγραφικής** καλλιτεχνών – κρατουμένων και κάποια από αυτά κοσμούν την έκδοση της Γενικής Γραμματείας Πολιτικής.

Σ. Μ., Απύλο, (κόμα),
ακρυλικό σε καμβά, 40X 40 εκ.
«Τέχνη και Φυλακή»

θετικότερα
προβολής
εδραίωσης
και
κοινωνικούς
δράσεων

Φωτο: σε συνεργασία με το Εθνικό θέατρο
Κατάστημα Κράτησης Κορυδαλλού
«Τρικυμία» του Ο. Σαϊξπηρ

Πολιτικής
πολιτισμού
το Εθνικό
Κατάστημα
Σύγχρονης

Γυναικών

Αντεγκληματικής

Με την παρουσίαση έργων κρατουμένων, επίσης, αναβίωσε μετά από 8 χρόνια και πραγματοποιήθηκε η υλοποίηση της 31ης Πανελλήνιας Έκθεσης Έργων Κρατουμένων και Προϊόντων Φυλακών (Οκτώβριος, 2016) ενώ απονεμήθηκαν και χρηματικά βραβεία στους συμμετέχοντες καλλιτέχνες- κρατούμενους.³⁰⁷

Εδώ και 3, περίπου, χρόνια η εθελοντική δράση της **δημιουργικής γραφής** που ξεκίνησε από το Σχολείο Δεύτερης Ευκαιρίας στο κατάστημα Κράτησης Θεσσαλονίκης, επεκτάθηκε στη Λάρισα, στον Κορυδαλλό και στο Δομοκό. Αποτυπώθηκε με την έκδοση συλλογών των ποιημάτων των κρατουμένων.

Απόσπασμα από το ποίημα της συλλογής «Έξω φύλλα»

«Η χαμένη Ελπίδα», Δημήτρης, 2016

2^ο ΣΔΕ Θεσσαλονίκης

Κατάστημα Κράτησης Θεσσαλονίκης

*«Ψάχνω σ' έναν κόσμο απελπισμένο για επιστροφή
σε κάθε του στροφή
Αντικρίζω κομμάτια απ' τη χαμένη μου ζωή.
Προσπαθώ και πάλι να τα ενώσω
Και τις ελπίδες μου να επουλώσω,
Και νόημα σε όλα αυτά να δώσω
Που θέλησα από την καρδιά μου να ξεριζώσω. Όσο και αν
πονάει, πρέπει να παλέψω. Και μες στη μάχη τη χαμένη μου
ελπίδα να ξαναζωντανέψω.
Πρέπει πάλι να προσπαθήσω*

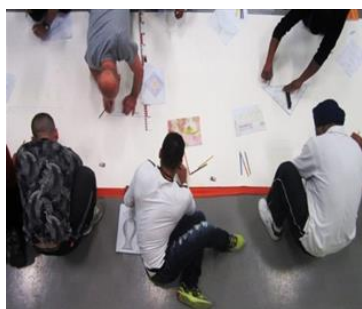
³⁰⁷ «Τέχνη και Φυλακή»³⁰⁷ Κείμενα εισηγήσεων από την εκδήλωση «Τέχνη και Φυλακή» στη Διεθνή Συνάντηση Σύγχρονης Τέχνης «Art-Athina 2016», έκδοση της Γενικής Γραμματείας Αντεγκληματικής Πολιτικής του ΥΔΑΔΑ, επιμέλεια Σοφία Γιοβάνογλου.

Και ποτέ ξανά να μην τα παρατήσω»

Το μουσείο *SMART (Small Museum of ART)*, το μικρότερο μουσείο της χώρας και το πρώτο σε κατάσταση κράτησης δημιουργήθηκε στο Σχολείο Δεύτερης Ευκαιρίας του Καταστήματος Κράτησης Λάρισας.

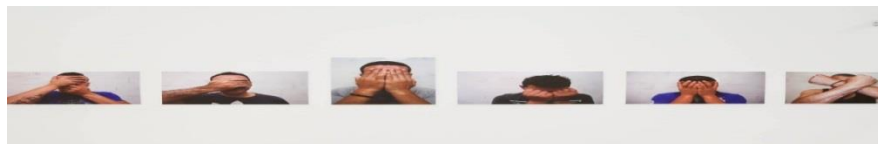
Το Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης (ΕΜΣΤ) θέλοντας να τονίσει τον κοινωνικό ρόλο της τέχνης και τη δυνατότητα των θεσμών, φιλοξένησε, το 2016, το Μουσείο Ελεύθερης Σκέψης Ανθρώπων (Μ.Ε.Σ.Α).

Κατά την προετοιμασία: οι κρατούμενοι μέσα

<http://www.naftemporiki.gr/story/1120735/to-mouseio-eleutheris-skepsis-anthropon-filokseneitai-sto-emst>

Η έκθεση: το κοινό έξω

<http://www.emst.gr/events/prolegomena/mesa>

Το Μ.Ε.Σ.Α. δημιουργήθηκε από τους μαθητές των ΣΔΕ των Καταστημάτων Κράτησης Τρικάλων, Θεσσαλονίκης και Κορυδαλλού και του Δημοτικού Σχολείου του ΕΚΚΝΑ. Πρόκειται για ένα νομαδικό Μουσείο σύγχρονης τέχνης, το οποίο σχεδιάστηκε από τους ίδιους τους κρατούμενους και διαμορφώθηκε με τα δικά τους έργα, με στόχο την επικοινωνία των «μέσα» με τους «έξω».

Η Επάνοδος εδώ και μια πενταετία περίπου, υιοθετώντας την άποψη ότι η τέχνη ενδυναμώνει τους πρώην κρατούμενους στη μετακίνησή τους σε έναν καλύτερο εαυτό λειτουργεί ομάδες θεάτρου, μουσικής, φωτογραφίας, χορού και κατασκευής κοσμημάτων. Το 2015 σε συνεργασία με φορείς απεξάρτησης, ΚΕΘΕΑ και 18 ΑΝΩ, διοργάνωσε διήμερο *«Η τέχνη διώχνει τη σκιά του φόβου μέσα και έξω από τη φυλακή»* στη Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών.

5.1.4.2 Το θέατρο στη φυλακή μέσα από το βλέμμα των πρωταγωνιστών και των δασκάλων τους

3^η Μελέτη Περίπτωσης
Παρακολουθώντας την εξέλιξη μιας παράστασης

Φωτογραφία από την θεατρική ομάδα στο Ε.Κ.Κ.Ν.Α

<http://www.parasklipsis.gr/theatiki-parastasi-apo-efinovs-filaki/>

Στο Κατάστημα Κράτησης Γ για πρώτη φορά πραγματοποιείται θεατρική παράσταση με την συνεργασία του σχολείου που λειτουργεί στη φυλακή και έναν θεατρικό οργανισμό, ο οποίος έχει δώσει και άλλες παραστάσεις σε φυλακές και ιδρύματα ανηλίκων. Ενώ οι συντελεστές της παράστασης και ο υπεύθυνος του πολιτιστικού οργανισμού φθάνουν έγκαιρα στη φυλακή και η προετοιμασία του στησίματος της παράστασης ολοκληρώνεται σε σύντομο χρονικό διάστημα, παρατηρείται μεγάλη καθυστέρηση στην προσέλευση των κρατουμένων στον χώρο πραγματοποίησης της εκδήλωσης. Έχει ήδη αποφασιστεί από τη διοίκηση και το συμβούλιο της φυλακής να παρακολουθήσουν την παράσταση όσοι κρατούμενοι το επιθυμούν, έτσι ώστε να ψυχαγωγηθούν όχι μόνο οι κρατούμενοι που είναι μαθητές του σχολείου, αλλά και ένας μεγαλύτερος αριθμός εγκλείστων που δεν συμμετέχει σε καμιά παιδαγωγική δραστηριότητα και επομένως έχει πολύ λιγότερες ευκαιρίες για επικοινωνία με ανθρώπους εκτός φυλακής.

Την εκδήλωση θα παρακολουθήσουν και οι εκπαιδευτικοί του σχολείου, η υπεύθυνη πολιτιστικών του δήμου της περιοχής, εκπρόσωποι φορέων και εθελοντικών οργανώσεων που επισκέπτονται τη φυλακή και προσφέρουν στους κρατούμενους μέσω της κοινωνικής υπηρεσίας πράγματα που αρκετοί έχουν μεγάλη ανάγκη (είδη υγιεινής, ρούχα, φάρμακα, τηλεκάρτες κλπ.).

Μετά από δίωρη καθυστέρηση η παράσταση αρχίζει. Ο αριθμός των κρατουμένων που παρακολουθεί είναι πάνω από 200. Οι περισσότεροι δεν έχουν ξαναδεί θέατρο, δεν έχουν συμμετάσχει σε άλλη εκδήλωση μέσα στη φυλακή, δεν γνωρίζουν το περιεχόμενο του έργου, αλλά και αρκετοί από αυτούς έμαθαν για την παράσταση λίγο πριν κληθούν να συμμετέχουν. Η παράσταση αρχίζει με τους

ηθοποιούς να προσπαθούν να προσελκύσουν την προσοχή των κρατουμένων, οι οποίοι συζητούν δυνατά σε παρέες και αρκετοί έχουν γυρίσει την πλάτη στη σκηνή.

Καθώς η παράσταση εξελίσσεται αρκετοί παρακολουθούν με απορία, πολλοί δεν καταλαβαίνουν τη γλώσσα, ορισμένοι συνεχίζουν να μιλούν μεταξύ τους.

1. Ποιες πιστεύετε ότι ήταν οι σκέψεις και ποια τα συναισθήματα των κρατουμένων κατά τη διάρκεια και στο τέλος της παράστασης;
2. Ποιες πιστεύετε ότι ήταν οι σκέψεις και ποια τα συναισθήματα των παρευρισκομένων εκτός φυλακής κατά τη διάρκεια και στο τέλος της παράστασης;
3. Ποια κατά τη γνώμη σας θα ήταν η ενδεδειγμένη στάση των σωφρονιστικών υπαλλήλων κατά την προετοιμασία, την εξέλιξη και το τέλος της παράστασης;
4. Σε περίπτωση που οι κρατούμενοι εκδήλωναν διάθεση για αποχώρηση κατά τη διάρκεια της παράστασης, πως θα αντιδρούσατε;
5. Ποιος θεωρείτε ότι είναι ο ρόλος της εξωτερικής φρουράς σε μια εκδήλωση σαν αυτή που περιγράψαμε;
6. Θα μπορούσατε να αναλογιστείτε τη δυνατότητα συνέχειας της οργάνωσης παρόμοιων εκδηλώσεων; Με ποιες συγκεκριμένες ενέργειες θεωρείτε ότι θα μπορούσατε να υποστηρίξετε την επιτυχή έκβασή τους;

Οδηγίες: Ο χρόνος εργασίας της ομάδας είναι 30 λεπτά.

Ο συντονιστής που θα ορίσουν τα μέλη της ομάδας θα παρουσιάσει και το αποτέλεσμα της δουλειάς της

Δραστηριότητα 3

Το θέατρο στη φυλακή λειτουργεί ως συλλογική και απελευθερωτική προσπάθεια

Αναλογιστείτε τις συνθήκες που επικρατούν εντός των καταστημάτων κράτησης, στη συνέχεια προσπαθήστε να απαντήσετε στα παρακάτω ερωτήματα:

- ✓ Πόσοι από τους κρατούμενους έχουν παρακολουθήσει θέατρο πριν από τον εγκλεισμό τους;
- ✓ Πόσες φυλακές διαθέτουν χώρο ειδικό για την πρόβα της ομάδας;
- ✓ Πόσες φυλακές διαθέτουν ένα χώρο όπου θα μπορεί να παιχτεί μια θεατρική παράσταση;
- ✓ Ποια είναι τα κίνητρα για τη συμμετοχή των κρατουμένων α) σε μια θεατρική ομάδα και β) σε μια θεατρική παράσταση;

A. Το πρώτο πρόγραμμα θεατρικής παράστασης που επιμελήθηκαν κρατούμενοι

στις ελληνικές φυλακές

Το 1998 παρουσιάστηκε από ομάδα κρατουμένων, η θεατρική παράσταση το «Τάβλι» του Κεχαΐδη. Το κείμενο του προγράμματος επιμελήθηκαν οι κρατούμενοι.

«Αξιοποιώντας την ευκαιρία που μας δόθηκε κατά το διάστημα της κράτησής μας, ασχοληθήκαμε με το θέατρο για πρώτη φορά όλοι μας και για αυτό πιστεύουμε ότι το θέατρο, όπως και όλες οι μορφές τέχνης, δίνει τη δυνατότητα στον άνθρωπο να εξωτερικεύσει ορισμένα στοιχεία του ψυχικού του κόσμου σ' όποιο χώρο και αν βρίσκεται ακόμα και στη φυλακή. Είναι δεδομένο ότι η φυλακή σαν χώρος και σαν κατεστημένο έχει την τάση να ισοπεδώνει τους χαρακτήρες. Έτσι στην προσπάθεια του ο καθένας να περισώσει και να προβάλει κάποια στοιχεία της προσωπικότητάς του, έρχεται αντιμέτωπος με τους ανθρώπους που κινούνται σ' αυτόν, παρόλο που θα 'πρεπε να τους ενώνει η κοινή τους μοίρα. Εξαίρεση σ' αυτό τον κανόνα, όπως αποδείχθηκε αποτελούν οι κάποιες καλλιτεχνικές ενασχολήσεις και κυρίως το θέατρο που απαιτεί ομαδική εργασία και μας έδωσε έτσι μια ευκαιρία επαφής και επικοινωνίας. Στο «Τάβλι» βγαίνουν χαρακτήρες, καθόλου σπάνιοι για τα δεδομένα του τόπου μας, ακόμα και τα σημερινά. Επισημαίνεται η ανάγκη του ανθρώπου να ξεφύγει από το αδιέξοδο έστω και μέσα από τα μονοπάτια του ονείρου και της αυταπάτης. Στην παράσταση που θα δείτε μπορεί να μη διακρίνετε επαγγελματισμό. Ελπίζουμε, όμως να διακρίνετε κάτι από ανθρώπους ειλικρινείς, που έχουν την τάση να εμβαθύνουν στην καθημερινότητα και να την κριτικάρουν. Ανθρώπους που δεν απορρίπτουν κανένα και τίποτα και αντιμετωπίζουν το κάθετι ανθρώπινα, όχι απάνθρωπα».

Κ.Δ. - Τ.Κ. - Κ.Α. - Β.Μ. - Δ.Χ. ΝΑΥΔΕΤΟ, τ. 6. Περιοδικό για τις Τέχνες και τον Πολιτισμό.

B. «Το μάθημα του θεάτρου»

Ο Victor Hassine³⁰⁸, πρώην κρατούμενος, συγγραφέας, επισημαίνει ότι το θεατρικό δρώμενο στη φυλακή είναι κάτι πολύ περισσότερο από διασκέδαση. Είναι άποψη, ένα σημαντικό μάθημα ότι μπορούν να μαθαίνουν αυτοί που δεν γράφουν, ούτε διαβάζουν. Ο μόνος αποτελεσματικός τρόπος να αποκτήσουν καινούριες σκέψεις και ιδέες στη φυλακή είναι να δράσουν θεατρικά.

Γ. Προετοιμασία για το έξω:

Οι κρατούμενοι παίζουν θέατρο εκτός των τειχών

Μέσα από τη θεατρική πράξη οι κρατούμενοι μαθαίνουν πώς να παίρνουν σοφότερες αποφάσεις, μπορούν να λειτουργούν αποτελεσματικότερα όταν αποφυλακίζονται. Όταν δίνουν παραστάσεις κατά τη διάρκεια της ημέρας είναι ελεύθεροι να περπατήσουν χωρίς να φρουρούνται στον χώρο της παράστασης στον εξωτερικό χώρο μιας πλατείας. Είναι ελεύθεροι

³⁰⁸ Thompson, 1998

να κοινωνικοποιηθούν σε καφεενία. Και το βράδυ παίζουν μπροστά στο κοινό.

Όταν ρωτήθηκε ένας κρατούμενος γιατί κανείς δεν προσπάθησε να διαφύγει αφού είχαν πιθανότητες. Είπε, «Γιατί θα πρέπει να τρέχω; Πού θα πάω; Είκοσι χρόνια έχω ζήσει στη φυλακή. Τώρα έχω κάτι να ζήσω. Η ζωή έχει νόημα»³⁰⁹.

Δ. Η σημασία του θεάτρου στην επανένταξη των κρατουμένων

Φωτο: Θεατρική παράσταση από το ΕΚΚΝΑ,

<http://tvxs.gr/news> (18/4/2011)

Στόχος της θεατρικής πράξης μέσα στη φυλακή.

«Νομίζω ότι το θέατρο στη φυλακή δίνει την ευκαιρία στους κρατούμενους να μάθουν από τους χαρακτήρες που παίζουν, να ασκήσουν τη φαντασία τους και να αποκτήσουν μια αίσθηση ελευθερίας στη σκηνή, ξεφεύγοντας έτσι από τα όρια και την πραγματικότητα της καθημερινής τους ζωής. Υπάρχει επίσης η συγκίνηση του κοινού - των κρατουμένων και των γονιών τους – που είναι μάρτυρες αυτού του μετασχηματισμού. Είναι μια ευκαιρία για αυτούς. Μια αρνητική πτυχή της εμπειρίας ήταν η θλίψη και η απώλεια που νοιώθουν μετά την παράσταση». (...)

«Η μέχρι πρότινος αδράνεια και η απραγία καταπολεμείτε άμεσα με δημιουργικές εργασίες που βάζουν τους κρατούμενους σε ένα πρόγραμμα απασχόλησης πέρα από το καθημερινό πρόγραμμα του σχολείου. Έτσι πολλοί από αυτούς αρχίζουν να βρίσκουν νέα ενδιαφέροντα στη ζωή τους. Τα ερεθίσματα αυτά τους προκαλούν να σκέφτονται πιο δημιουργικά, πιο ομαδικά, πιο θετικά... διαφορετικά από πριν.

Το θέατρο μέσα σε ένα σωφρονιστικό σύστημα είναι θετικότατο, και αποτελεσματικό. Όχι όμως αποσπασματικά, π.χ. σε μορφή γιορτής. (...). Το να περιμένει ένας φυλακισμένος μια φορά το χρόνο να συμμετέχει σε μια θεατρική παράσταση ενώπιον κάποιων επισκεπτών αλλά και άλλους φυλακισμένους, βασίζεται σε ένα τεράστιο ρίσκο εκείνης της στιγμής. Αν αποτύχει το πείραμα, έχει εκτεθεί, έχει χάσει όποιο θάρρος βρήκε να ανέβει πάνω στη σκηνή, έχει επίσης να το αντιμετωπίσει για αρκετό καιρό ακόμα και θα τον στοιχειώνει σαν εφιάλτης αντί να του δώσει ώθηση στην αυτοπεποίθηση και αυτοεκτίμηση του.

Αν πετύχει αυτό το πείραμα του 'μια φορά' θα κερδίσει την εκτίμηση κάποιων, θα έχει

³⁰⁹

Armando Punzo θεατρικός συγγραφέας, σκηνοθέτης και ιδρυτής της Compagnia della Fortezza στη Volterra

να λέει την εμπειρία του, και γενικώς θα ανέβει ψυχολογικά. Όμως, όπως ξέρουν και πολλοί συνάδελφοί μου, όταν 'σβήνουν τα φώτα' και προσγειώνονται στην καθημερινότητα, αρχίζουν άλλα προβλήματα, και ένας κρατούμενος έχει αρκετά στο μυαλό του». (...)

Η δυναμική της ομάδας του θεάτρου

«Στην ομάδα υπάρχουν παιδιά από το Αφγανιστάν, το Πακιστάν, το Ιράκ, την Τουρκία, την Αλβανία και επίσης Έλληνες και ανάμεσά τους Τσιγγάνοι. Ο καθένας είναι ξεχωριστός και έχει το δικό του τρόπο να εκφράζεται και να συμμετέχει. Μερικοί δεν έχουν πάει σχολείο ούτε στην πατρίδα τους. Όλα εξελίχθηκαν τόσο ομαλά που ο καθένας πήρε την θέση στην οποία ένιωθε άνετα. Άλλοι βγαίνουν μπροστά και αναλαμβάνουν μια ευθύνη, άλλοι συμμετέχουν απόλυτα σωστά σαν μέλη της ομάδας, άλλοι επίσης θυσιάζονται για το καλό της ομάδας. Συμπεριφορές επαγγελματιών που θα ζήλευαν πολλές ομάδες. Στα διαλείμματα, η αίθουσα της βιβλιοθήκης στην οποία δουλεύουμε γεμίζει με νέους που παίζουν μπάλα, τραγουδούν και παίζουν μουσική, γελάνε και ξεχνάει κανείς ότι είναι φυλακισμένοι. Μετά τους ζητάω να αρχίσουμε την δουλειά μας και το κλίμα αλλάζει. Τους ζητάω βασικά πράγματα, όχι όμως απλά. Τους ζητάω την αλήθεια τους και όχι να παραστήσουν κάτι που δεν είναι. Είναι ένα μάθημα για πολλούς από μας. Βέβαια σε μια τέτοια συνθήκη αναγκάζεται κανείς να ζητάει και να πιέσει τόσο, όσο του επιτρέπει ο κρατούμενος. Γιατί, τον κρατούμενο δεν τον σηκώνεις από το κρεβάτι του αν δεν θέλει αυτός. Στις συναντήσεις μας οι απουσίες που προκύπτουν είναι από μεταγωγές, δικαστήρια, ή άλλες υπηρεσίες εντός του καταστήματος και όχι οικιοθελώς. Αν υπολογίσει κανείς την συνθήκη στην οποία βρισκόμαστε εκεί μέσα, θα καταλάβει ότι η ψυχική κατάσταση των νέων αυτών είναι εύθραυστη και περίπλοκη. Κι όμως μέσα από το θεατρικό εργαστήριο και τις παρουσιάσεις μας νιώθουν ελεύθεροι, νιώθουν ότι αξίζουν παραπάνω απ' ό,τι τους έχουμε άλλοτε δείξει ως κοινωνία...». ³¹⁰

4B.1.5 Ενημέρωση, ψυχαγωγία, αθλητισμός

Η ενημέρωση των κρατουμένων μπορεί να γίνει μέσα από εφημερίδες, περιοδικά, ραδιοφωνικές και τηλεοπτικές εκπομπές (άρθρο 37 Σ.Κ.). Το Συμβούλιο της Φυλακής προσδιορίζει τις λεπτομέρειες άσκησης του δικαιώματος αυτού. Επιπλέον, ενθαρρύνονται οι ομαδικές συζητήσεις των κρατουμένων με τη συμμετοχή ειδικών επιστημόνων. Η ψυχαγωγία των κρατουμένων ρυθμίζεται από το άρθρο 39 Σ.Κ. και μπορεί να πραγματοποιηθεί σε κατάλληλα διαμορφωμένο υπαίθριο ή εσωτερικό χώρο του καταστήματος.

Οι κρατούμενοι συμμετέχουν σε ατομικές ή ομαδικές καλλιτεχνικές εκδηλώσεις, σε οργάνωση

ών ομάδων ενηλίκων και ανηλίκων, εμπειρία από τη θεατρική ΝΑ. <http://tvxs.gr/news> (18/4/2011)

θιάσου, χορωδίας, έκθεσης ζωγραφικής και χειροτεχνημάτων, κινηματογραφικών και άλλων προβολών. Όπου είναι δυνατό, γίνονται προβολές μέσα στο κατάστημα.

Η λειτουργία προγραμμάτων άθλησης σε συνεργασία με τη Γενική Γραμματεία Αθλητισμού επεκτείνεται σε όλα τα καταστήματα κράτησης το έτος 2017-18.

Ποδοσφαιρικός αγώνας στο Κατάστημα Κράτησης Δομοκού

4B.2. Ο ρόλος των σωφρονιστικών υπαλλήλων στην υποστήριξη δράσεων κοινωνικής επανένταξης των κρατουμένων

4B.2.1 Οι διαφορετικές ανάγκες της φυλακής και η δυσκολία του ρόλου

Οι αλλαγές στο σωφρονιστικό σύστημα που στοχεύουν στην αύξηση των προσπαθειών επανένταξης και μείωσης της υποτροπής των κρατουμένων οδήγησαν στην ανάγκη αλλαγής του ρόλου του προσωπικού των φυλακών. Οι σωφρονιστικοί υπάλληλοι καλούνται να επιλέξουν ποιο ρόλο θα υιοθετήσουν στην καθημερινή τους πρακτική, τον *τιμωρητικό* ή τον *κοινωνικό*; Η σχέση προσωπικού και κρατουμένων καθορίζεται περισσότερο από την ηλικία, το μορφωτικό και πολιτισμικό υπόβαθρο του προσωπικού και των κρατουμένων σε συνδυασμό με το είδος, την υποδομή και την χωροταξική θέση του Καταστήματος Κράτησης και λιγότερο από την φύση του αδικήματος των κρατουμένων. Σημαντική επίδραση αποτελούν και οι κανόνες που τίθενται από την εκάστοτε υιοθετούμενη σωφρονιστική πολιτική³¹¹.

Με τα άρθρα 65 και 66 Σ.Κ. καθορίζονται έμμεσα τα καθήκοντα των σωφρονιστικών υπαλλήλων σχετικά με τη μεταχείριση των κρατουμένων. Τα καθήκοντα των σωφρονιστικών υπαλλήλων, αλλά και της λήψης ειδικών μέτρων για την αντιμετώπιση δυσμενών καταστάσεων, που θέτουν σε κίνδυνο την τάξη και την ασφάλεια της φυλακής αναφέρονται στο άρθρο 65 Σ.Κ. Σύμφωνα με τον Coyle³¹² τα μέλη του σωφρονιστικού προσωπικού χρειάζεται να κατανοήσουν ότι δεν είναι απλώς και μόνο *φύλακες*, ο μόνος ρόλος των οποίων είναι να στερούν από ορισμένους ανθρώπους την ελευθερία τους. Αντίθετα, οι σωφρονιστικοί υπάλληλοι οφείλουν να συνδυάζουν τα καθήκοντα τους, σχετικά με τη διατήρηση της τάξης και της ασφάλειας στη φυλακή, με ένα ρόλο αναμορφωτικό, εφόσον είναι αυτοί που έρχονται σε συχνότερη επαφή με τους κρατούμενους κατά τη διάρκεια του ωραρίου τους.

Οι υπάλληλοι βρίσκονται σε συνεχή επαφή με τους κρατούμενους καθώς αντιμετωπίζουν κάθε ζήτημα που προκύπτει στην καθημερινότητα της φυλακής, από την τήρηση του προγράμματος μέχρι και τα προσωπικά θέματα των κρατουμένων, φέροντας το κύριο βάρος για την ομαλή

³¹¹ Αρφαράς, 2011

³¹² Coyle, 2009

λειτουργία της φυλακής³¹³. Υπάρχουν πολλά προβλήματα μεταξύ των κρατουμένων και το 80 έως 90% αυτών των προβλημάτων ουδέποτε θα φτάσει στο επιστημονικό προσωπικό, έτσι ώστε να μεριμνήσει για την επίλυσή τους³¹⁴. Τα προβλήματα των κρατουμένων που αναφέρονται στο προσωπικό είναι εκείνα που οι κρατούμενοι δεν μπορούν να επιλύσουν μεταξύ τους και απαιτείται εξωτερική παρέμβαση και καθοδήγηση για τη διαχείρισή τους.

Δραστηριότητα 4

Η ανάγκη συνεργασίας και η αλλαγή αντίληψης

Οδηγίες: Συζητείστε σε ομάδες την άποψη που έχουν εκφράσει α) ο σωφρονιστικός υπάλληλος, που έχει αναλάβει την ευθύνη επίβλεψης της λειτουργίας του Σχολείου Δεύτερης Ευκαιρίας (ΣΔΕ), β) η διευθύντρια του ΣΔΕ και γ) η υπεύθυνη για την εκπαίδευση στο συγκεκριμένο Κατάστημα Κράτησης, για τον ρόλο των σωφρονιστικών υπαλλήλων σε σχέση με τη λειτουργία του ΣΔΕ και την εκπαίδευση των κρατουμένων.

Με ποιον τρόπο θεωρείτε ότι θα μπορούσε να αναπτυχθεί μια ουσιαστικότερη συνεργασία μεταξύ του Καταστήματος Κράτησης και του ΣΔΕ μέσα από την καθημερινή λειτουργία των σωφρονιστικών υπαλλήλων;

Στόχος: να κατανοήσουν οι εκπαιδευόμενοι την ανάγκη συνέργειας με φορείς που αναλαμβάνουν δράσεις κοινωνικής επανένταξης των κρατουμένων.

Διάρκεια: 20΄

«[...] υπάρχει μόνο ένας φύλακας απ' έξω χωρίς οπτικό πεδίο μέσα στον χώρο του μαθήματος, ο οποίος παρεμβαίνει μόνο σε περίπτωση που τον καλέσει ο καθηγητής ή ακουστούν φωνές, δηλαδή όταν κάτι συμβαίνει και απειλεί την ασφάλεια.» (σωφρονιστικός υπάλληλος)

«[...] παίρνει φύλλο από την υπηρεσία του πριν ξεκινήσει, όπου έχει τα ονόματα για να ξέρει ποιους θα έχει, για ποιους είναι υπεύθυνος δηλαδή εκεί, γιατί είναι κρατούμενοι, άρα αυτός είναι για την ασφάλειά μας εκεί, αυτός πρέπει να μεριμνήσει για οτιδήποτε συμβαίνει.» (διευθύντρια ΣΔΕ)

³¹³ (International Centre for Prison Studies, Guidance Notes on Prison Reform, Guidance Note 8, Prison Staff and Their Training) Κουλούρης, 2009

³¹⁴ Barabás, Fellegi & Windt, 2012

«[...] Ο φύλακας του σχολείου έχει μια λίστα με τους εκπαιδευόμενους, τηλεφωνεί στην πτέρυγα του καθενός και ζητά ονομαστικά τον καθένα να έρθει στο σχολείο. Άλλωστε με την καθημερινή μετακίνησή τους από την πτέρυγα στο σχολείο, γνωρίζουν και οι φύλακες της πτέρυγας ποιος πάει σχολείο. Δε γίνεται κάποιος να ξεκινήσει για το σχολείο και να πάει αλλού. [...]» (σωφρονιστικός υπάλληλος).

«[...] Το ημερομίσθιο έχει να κάνει με το αν ήρθε στο σχολείο και το κανονίζει η φυλακή. Δηλαδή αυτό είναι θέμα των σωφρονιστικών υπαλλήλων, ο υπάλληλος μπαίνει και παίρνει παρουσίες.» (διευθύντρια ΣΔΕ).

«[...] Και αυτός (ενν. ο φύλακας) κανονίζει (ενν. τα ημερομίσθια), μπαίνει κάποια στιγμή, κάποιες φορές, δε μπορεί να ξαναμπει μετά, και σε αυτόν πρέπει να λένε αν θέλουν να φύγουν. Αν θέλουν να πάνε κάπου, πρέπει οπωσδήποτε να μιλήσουν με τον υπάλληλο και να του πουν ότι «Εγώ θα φύγω.», «Θα λείψω τόσο.», «Θα ξανάρθω.»... Αυτός είναι υπεύθυνος ή αυτός πρέπει να πάρει τηλέφωνο μετά να πει κάτω, πέρασε ο τάδε, ήρθε;» (διευθύντρια ΣΔΕ).

«Ο φύλακας αποτελεί τον συνδετικό κρίκο μεταξύ σχολείου και φυλακής, καθώς είναι ο υπεύθυνος για την ημερήσια προσέλευσή τους στο σχολείο, την οποία και επιβεβαιώνει από την πλευρά της φυλακής. Πιο συγκεκριμένα, ο φύλακας είναι επιφορτισμένος να καλεί στο σχολείο τους εκπαιδευόμενους,» (όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η υπεύθυνη του Καταστήματος Κράτησης για την εκπαίδευση των κρατουμένων)³¹⁵

WINNER Photoclass

2 ΣΔΕ Κορυδαλλού, «Γέφυρας Ζωγανέλης»

Οι κρατούμενοι στη σχέση τους με τους υπαλλήλους, νιώθοντας να απειλούνται από το σύστημα της φυλακής αναπτύσσουν χειριστικές συμπεριφορές. Από την άλλη οι υπάλληλοι υιοθετούν μια σκληρή στάση που συνδέεται με τον ρόλο που πιστεύουν ότι η κοινωνία περιμένει από αυτούς να εκπληρώσουν.

Ένας σωφρονιστικός υπάλληλος αναφέρει χαρακτηριστικά ότι: «εάν δώσεις σε ένα κρατούμενο λίγα

³¹⁵ Νικολακάκης, 2015

εκατοστά, αυτός θα πάρει χιλιόμετρα. Οι κρατούμενοι εκμεταλλεύονται την καλοσύνη των υπαλλήλων και θεωρούν ότι είναι ένδειξη αδυναμίας του υπαλλήλου»³¹⁶

Πολλές φορές η ευθύνη για την αποτυχία του σωφρονιστικού συστήματος συνδέεται με τη στάση των σωφρονιστικών υπαλλήλων με συνέπεια τη μείωση της αυτοεκτίμησή τους, την επαγγελματική εξουθένωση και την παραίτησή τους. Οι διαφορετικοί και συχνά αντικρουόμενοι ρόλοι που αναλαμβάνουν είναι αποτέλεσμα των αντιφατικών στόχων της λειτουργίας ενός Καταστήματος Κράτησης, δηλαδή:

- ❖ η τήρηση της ασφάλειας και της πειθαρχίας
- ❖ η κοινωνική επανένταξη των κρατουμένων.

4B.2.2. Η αναγκαιότητα εκπαίδευσης του προσωπικού

Η συνήθης πρακτική στην ελληνική πραγματικότητα της φυλακής διαμορφώθηκε ως εξής: *υπάλληλοι με πολλά χρόνια υπηρεσίας να εκπαιδεύουν τους νεότερους: πώς να αντιλαμβάνονται τις προθέσεις των κρατουμένων, να προβλέπουν συγκρούσεις ή αποδράσεις, να χειρίζονται και να ελέγχουν τους κρατούμενους.* Επικρατεί η άποψη ότι τα μέλη του προσωπικού γνωρίζουν τον «πραγματικό κόσμο» των κρατουμένων, εφόσον συνυπάρχουν αναγκαστικά μαζί τους και τα προγράμματα που υλοποιούνται μέσα στις φυλακές συμβάλλουν ελάχιστα στην αλλαγή των κρατουμένων.

Σύμφωνα με τους διεθνείς κανόνες³¹⁷ οι σωφρονιστικοί υπάλληλοι πρέπει να συνειδητοποιήσουν ότι η εργασία τους αποτελεί κοινωνική υπηρεσία μεγάλης σημασίας. Το προσωπικό της φυλακής χρειάζεται να διακρίνεται για την ωριμότητα, την ανθρωπιά, την προσωπική και επαγγελματική του ικανότητα (Nelson Mandela Rule, 74), να συμπεριφέρεται και να εκπληρώνει τα καθήκοντά του, σε όλες τις περιπτώσεις, κατά τρόπο ώστε να ασκεί με το παράδειγμά του ευεργετική επίδραση στους κρατουμένους και να προκαλεί το σεβασμό τους (Nelson Mandela Rule, 77).

Η σχέση μεταξύ υπαλλήλων και κρατουμένων είναι το κλειδί για μια καλή διαχείριση της φυλακής με ανθρωπιστικό πνεύμα. Η κατάλληλη εκπαίδευση μπορεί να μετατρέψει τους υπαλλήλους των φυλακών από παθητικούς εκτελεστές εντολών σε δημιουργικούς συμβούλους και

³¹⁶ Crawley 2004, όπ. αναφ. στο Αρφαράς, 2011

³¹⁷ Nelson Mandela Rules. United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners. United Nations Office on Drugs and Crime. UNODC.

οργανωτές πρωτοβουλιών. Η οικοδόμηση εμπιστοσύνης και η ανάπτυξη ικανοτήτων βοηθούν το προσωπικό να στέκεται δίπλα στους κρατουμένους³¹⁸.

Η εισαγωγική εκπαίδευση κρίνεται απαραίτητη πριν από την ανάληψη των καθηκόντων των σωφρονιστικών υπαλλήλων, αλλά εξίσου σημαντική θεωρείται και η συνέχεια της εκπαίδευσής τους που στοχεύει στην απόκτηση γνώσεων, αλλά και επαγγελματικής ικανοποίησης (Nelson Mandela Rule, 75). Μεταξύ των άλλων η εκπαίδευση απαιτείται να εστιάζει στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του προσωπικού των φυλακών κατά την άσκηση των καθηκόντων τους, στην ανάγκη σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας όλων των κρατουμένων, στην απαγόρευση ορισμένων συμπεριφορών, ιδίως των βασανιστηρίων και άλλων σκληρών μέτρων, όπως η απάνθρωπη ή ταπεινωτική μεταχείριση ή η τιμωρία. Στο πλαίσιο της διαχείρισης συγκρούσεων και βίαιων περιστατικών χρειάζεται να λαμβάνονται τα αναγκαία μέτρα πρόληψης και εκτόνωσης με τεχνικές, όπως η διαπραγμάτευση και η διαμεσολάβηση. Ζητούμενα στην εκπαίδευση των υπαλλήλων αποτελούν, επίσης, θέματα όπως οι πρώτες βοήθειες, η κοινωνική μέριμνα και η έγκαιρη ανίχνευση ζητημάτων ψυχικής υγείας των κρατουμένων (Nelson Mandela Rule 76,1).

Στη χώρα μας η έλλειψη εκπαίδευσης του σωφρονιστικού προσωπικού σε διαπολιτισμικά ζητήματα και ανάπτυξη επικοινωνιακών δεξιοτήτων είναι πρωταρχικής σημασίας εξαιτίας της ανθρωπογεωγραφίας των ελληνικών φυλακών, του μεγάλου αριθμού των αλλοδαπών κρατουμένων.

Επιπλέον το προσωπικό χρειάζεται εκπαίδευση για να μπορέσει να ανταποκριθεί στις ανάγκες διαφορετικών ομάδων κρατουμένων (Nelson Mandela Rule 76,2). Την ίδια επισήμανση κάνουν και οι Ευρωπαϊκοί Σωφρονιστικοί Κανόνες. Συγκεκριμένα αναφέρεται ότι ειδική εκπαίδευση πρέπει να προβλέπεται για τα μέλη του προσωπικού τα οποία πρόκειται να εργασθούν με ευάλωτες ομάδες κρατουμένων, όπως με αλλοδαπούς, με γυναίκες, με ανηλίκους ή με ψυχικά ασθενείς κρατουμένους κ.ά. Μέρος της εκπαίδευσης του προσωπικού χρειάζεται να αφορά στα ανθρώπινα δικαιώματα και την επανένταξη των κρατουμένων.

Σε μέλη του προσωπικού, τα οποία έχουν εκτεθεί σε τραυματικές εμπειρίες κατά την άσκηση των καθηκόντων τους θα πρέπει να υπάρξει μέριμνα συμβουλευτικής υποστήριξής τους σύμφωνα με τη Recommendation Rec(97)12.

³¹⁸ Κουλούρης, 2009

4^η Μελέτη Περίπτωσης
Η συνεργασία με στόχο την επανένταξη

Φωτογραφία από την παγκόσμια ημέρα θεάτρου στην Ιταλία,

<http://www.teatrocarcere.it/>

Στο Κατάστημα Κράτησης Χ πραγματοποιείται εκδήλωση και συγκεκριμένα θεατρική παράσταση, ενόψει της παγκόσμιας ημέρας για το θέατρο (27 Μαρτίου). Την εκδήλωση έχουν προσκληθεί να παρακολουθήσουν εκπρόσωποι οργανισμών, κρατικών δομών, εθελοντικών οργανώσεων, συνεργάτες του Καταστήματος Κράτησης καθώς και φοιτητές από ένα τμήμα του ΤΕΙ που λειτουργεί σε πόλη που βρίσκεται κοντά στη φυλακή. Την θεατρική ομάδα αποτελούν **πρώην κρατούμενοι** και ερασιτέχνες ηθοποιοί, οι οποίοι εθελοντικά συμμετέχουν στην ομάδα πάνω από 3 χρόνια. Οι πρώην κρατούμενοι είχαν ξεκινήσει να ασχολούνται με το θέατρο και τη μουσική μέσα στη φυλακή και τους δόθηκε η ευκαιρία να το συνεχίσουν βγαίνοντας. Ήδη ο ένας από αυτούς είναι φοιτητής, ο άλλος εργάζεται στην ΚΟΙΝΣΕΠ (Κοινωνική Συνεταιριστική Επιχείρηση) που ιδρύθηκε και λειτουργεί από πρώην κρατούμενους με την υποστήριξη της ΕΠΑΝΟΔΟΥ, ο τρίτος δουλεύει περιστασιακά στη ΣΧΕΔΙΑ και ο τέταρτος προσπαθεί να βρει εξαρτημένη εργασία με όλες τις δυσκολίες που αυτό σήμερα συνεπάγεται.

Οδηγίες: Συζητείστε μεταξύ μας σχετικά :

1. με τη συνέχεια της πορείας των πρώην κρατουμένων που συμμετέχουν στη θεατρική παράσταση, βήμα – βήμα, αμέσως μετά την αποφυλάκισή τους και μέχρι σήμερα.
2. με τη δυνατότητα των υπηρεσιών της φυλακής, αλλά και των οργανισμών θεραπείας, συμβουλευτικής και επανένταξης να ανταποκριθούν στο ζητούμενο της μη υποτροπής και της επανένταξης των πρώην κρατουμένων

Αναλογιστείτε τη δική σας συμβολή στην προσπάθεια των κρατουμένων να αλλάξουν και μοιραστείτε τις σκέψεις σας με την ομάδα. Ο συντονιστής που θα ορίσουν τα μέλη της ομάδας θα παρουσιάσει και το αποτέλεσμα της δουλειάς της.

Στόχος: να εκτιμήσουν οι εκπαιδευόμενοι τη σημασία της συνεργασίας των διαφορετικών φορέων που στοχεύουν στην προετοιμασία των κρατουμένων για τη ζωή τους μετά τη φυλακή και να αναλογιστούν το δικό τους ρόλο στην υποστήριξη των συνεργασιών αυτών.

4B.3 Ανάλυση στοιχείων συσχέτισης επανένταξης και υποτροπής

Οι πρώην κρατούμενοι, ως κοινωνικά αποκλεισμένοι απομακρύνονται από ευκαιρίες εκπαίδευσης, απασχόλησης, από τη συμμετοχή τους σε κοινωνικά δίκτυα και δραστηριότητες και οδηγούνται σε πλήρη αδυναμία να καθορίσουν τις αποφάσεις που επηρεάζουν τη ζωή τους. Προσαρμόζονται στην αδράνεια, αποκτούν καταπιεσμένη συνείδηση, γίνονται μοιρολάτρες, πιστεύουν στην ανικανότητά τους να αλλάξουν την πραγματικότητά τους, εφόσον συνδέεται με τη δύσκολη κοινωνική τους κατάσταση.

Ως παράγοντες που δημιουργούν πιθανότητες **προοπτικής επανένταξης** και απομακρύνουν την εμπλοκή των πρώην κρατουμένων σε παραβατικές συμπεριφορές³¹⁹ προσδιορίζονται:

- ✚ η επανασύνδεσή τους με την εκπαιδευτική διαδικασία
- ✚ τα προγράμματα μέσα τη φυλακή που συνδέουν τους κρατούμενους με την αγορά εργασίας και τη ζωή στην κοινότητα
- ✚ η εύρεση και διατήρηση της απασχόλησης μετά τη φυλακή
- ✚ η αποχή από τη χρήση
- ✚ η ύπαρξη λειτουργικής οικογενειακής σχέσης
- ✚ η ύπαρξη και διατήρηση καλής σχέσης με τα παιδιά τους (των κρατουμένων που είναι γονείς)
- ✚ η αποφυγή διατήρησης σχέσεων που οδηγούν στην παραβατικότητα
- ✚ η σταθερή δυνατότητα παραμονής σε ασφαλές περιβάλλον
- ✚ η καλλιέργεια εμπιστοσύνης στην ικανότητά τους να αλλάξουν.

Οι υπότροποι παραβάτες χαρακτηρίζονται ως *άνεργοι ή ανεκπαίδευτοι, ή με χαμηλό μορφωτικό επίπεδο*. Η απασχόληση μετά την αποφυλάκιση, η ηλικία και η εκπαίδευση των παραβατών αποτελούν τους σημαντικότερους παράγοντες πρόβλεψης της υποτροπής ανεξάρτητα από το είδος της παραβατικής συμπεριφοράς.

Το επίπεδο της εκπαίδευσης των κρατουμένων λειτουργεί ως ενδιάμεσος παράγοντας μεταξύ της απασχόλησης μετά την αποφυλάκιση και της υποτροπής. Δηλαδή, η εκπαίδευση έχει ταυτόχρονη επίδραση τόσο στην απασχόληση μετά την αποφυλάκιση όσο και στην υποτροπή. Κρατούμενοι που δεν έχουν τελειώσει το γυμνάσιο, παρουσιάζουν σταθερά υψηλότερο ποσοστό υποτροπής και

³¹⁹ Nelson, Deess & Allen, 1999, Stephen, Harker, Guild, Paul & James, 2005

χαμηλότερο ποσοστό απασχόλησης. Νεαροί κρατούμενοι που δεν συνέχισαν την εκπαίδευσή τους μέσα στη φυλακή, συχνά περιπλανούνται από την κοινότητα στη φυλακή και αντίστροφα. Οι ανεκπαίδευτοι κρατούμενοι υποτροπιάζουν περισσότερο και πιο σύντομα από τους κρατούμενους με υψηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης, έχοντας να αντιμετωπίσουν μια ποικιλία προκλήσεων για να βρουν δουλειά και να τη διατηρήσουν. Τα προγράμματα εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης διαδραματίζουν καίριο ρόλο όσον αφορά την αύξηση της απασχολησιμότητας, μειώνοντας την υποτροπή μεταξύ των παραβατών³²⁰.

Ως σημαντικότερη ανάγκη των κρατουμένων στις ευρωπαϊκές φυλακές εμφανίζεται η **εκπαίδευση, η επαγγελματική κατάρτιση και η απασχόληση**, ακολουθούν η *ανάγκη για στέγη και απεξάρτηση, η αλλαγή του τρόπου ζωής, του κοινωνικού περιβάλλοντος, του τρόπου σκέψης, στάσης και συμπεριφοράς*³²¹.

Η εκπαίδευση και η επανένταξη των κρατουμένων έχουν κοινούς στόχους ως προς :

- ✚ την καλλιέργεια του σεβασμού στην ανθρώπινη αξία και στην αυτοδυναμία του ατόμου
 - ✚ την αναγνώριση των κρίσιμων παραγόντων στη διαδικασία της αλλαγής
- την κατανόηση των κοινωνικών και πολιτισμικών παραγόντων
πρόκλησης της παραβατικότητας³²².

WINNER Photolass

2ο ΣΔΕ Κορυδαλλού. «Γεώργιος Ζωννανέλης»

Η απομάκρυνση από την παραβατική συμπεριφορά συνδέεται με εκπαιδευτικές παρεμβάσεις που καλλιεργούν την κριτική σκέψη και στοχεύουν στην ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων. Ο

³²⁰ Nally, Lockwood, Taiping & Knutson, 2012

³²¹ Moore, 2011, όπ. αναφ. στο ExOCOP, 2012

³²² Δημητρώλη, 2017

σημαντικός ρόλος της τέχνης αναγνωρίζεται στην ενδυνάμωση της αυτοεκτίμησης, στην ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων και επομένως, στην επανένταξη των πρώην κρατουμένων³²³.

Η αποτυχία επανένταξης των κρατουμένων συσχετίζεται με την έλλειψη εργασιακής εμπειρίας. Η πλειοψηφία των κρατουμένων παρουσιάζει μεγάλα ποσοστά ανεργίας πριν τη φυλακή,

«Τέχνη και Φυλακή»

με το ποσοστό να ανεβαίνει στο 76,3% στους κρατούμενους με υποτροπή³²⁴. Η σταθερή και νόμιμη απασχόληση, ιδίως εάν προσφέρει ικανοποίηση, μπορεί να υποστηρίξει την αλλαγή της παραβατικής συμπεριφοράς. Οι πρώην κρατούμενοι, οι οποίοι μπορούν να καλύψουν σημαντικό μερίδιο του κόστους διαβίωσής τους από νόμιμη εργασία είναι δύο φορές πιο πιθανό να παραμείνουν χωρίς να επιστρέψουν σε παραβατικές συμπεριφορές σε σύγκριση με τους πρώην κρατούμενους που κερδίζουν ελάχιστα³²⁵. Η διάρκεια και η διατήρηση της απασχόλησης αποτελεί αποφασιστικό παράγοντα για τη μείωση της υποτροπής³²⁶.

Εμφανίζεται μια σταθερά ισχυρή συσχέτιση μεταξύ της χρήσης ουσιών, της παραβατικής δραστηριότητας και της υποτροπής, ως αποτέλεσμα των προβλημάτων και της στάσης ζωής των εξαρτημένων κρατουμένων. Σύμφωνα με ερευνητικά δεδομένα πάνω από το 50% των χρηστών κρατουμένων βρίσκονται στη φυλακή για 2^η ή/και 3^η φορά, ενώ υπάρχουν κρατούμενοι που υποτροπιάζουν για 4^η έως 15^η φορά³²⁷.

Εάν και σημαντικές παρεμβάσεις των θεραπευτικών προγραμμάτων στοχεύουν στη μείωση της βλάβης, στην πρόληψη των θανάτων, στην ασφαλή χρήση και την πρόληψη της υποτροπής, τα ποσοστά επανένταξης των χρηστών κρατουμένων αγγίζουν μόνο το 4,90% των συμμετεχόντων σε υποστηρικτικές παρεμβάσεις μέσα στη φυλακή³²⁸. Η μείωση του αριθμού των χρηστών κρατουμένων και η παράλληλη αύξηση της συμμετοχής τους σε θεραπευτικά προγράμματα έξω στην κοινότητα,

³²³ Έκθεση του Υπουργείου Δικαιοσύνης στην Μ. Βρετανία *Making Prisons Work: Skills for Rehabilitation*. Department for Business Innovation and Skills, Ministry of Justice. London: 2011.

³²⁴ Borzycki, 2005

³²⁵ Transforming Rehabilitation: a summary of evidence on reducing reoffending (2013). Ministry of Justice Analytical Series. ISBN 978-1-84099-608-1 Crown copyright 2013.
<http://www.justice.gov.uk/publications/researchand-analysis/moj>

³²⁶ Nally, Lockwood, Taiping & Knutson, 2012

³²⁷ Maerkl & Σπύρου, 2012

³²⁸ ΕΚΤΠΕΝ, 2017

όταν συνδυάζεται με την απόκτηση των κατάλληλων τυπικών προσόντων μέσα από την εκπαίδευση και την κατάρτιση αυξάνει τις πιθανότητες μείωσης της υποτροπής.

Μετά την πάροδο ενός σύντομου χρονικού διαστήματος από την αποφυλάκιση, *οι ανάγκες μεταποπίζονται* στην επίλυση προβλημάτων που αφορούν, κυρίως στην επιβίωση, όπως οικονομικά προβλήματα, προβλήματα υγείας κ.ά. Η προοπτική επανένταξης των πρώην κρατουμένων χρειάζεται να στοχεύει σε μια ολοκληρωμένη στρατηγική κοινοτικής παρέμβασης, εξαιτίας της πολυπλοκότητας των αναγκών τους για *ιατρική φροντίδα, θεραπεία απεξάρτησης, απασχόληση, επανασύνδεση με την οικογένεια, τροφή, στέγη και ρούχα, συμβουλευτική υποστήριξη*³²⁹.

Πίνακας 2. Τι βοηθά τα άτομα να απέχουν από το έγκλημα;³³⁰

Παράγοντες μείωσης της υποτροπής	Σχέση με την αποχή από την παραβατικότητα και τη μη υποτροπή
Ωριμότητα και υπευθυνότητα	Συνήθως, η παραβατικότητα κορυφώνεται στα τέλη της εφηβείας ή στις αρχές των 20 ετών και στη συνέχεια μειώνεται σταθερά πριν από την απότομη πτώση της γύρω στην ηλικία των 30 ετών. Αυτό παρατηρείται, κυρίως, σε πρώην παραβάτες που δίνουν μεγαλύτερη προσοχή στην οικογένεια και τις σχέσεις τους με τους άλλους. Η πιθανότητα υποτροπής μετά την αποφυλάκιση μειώνεται με την αύξηση της ηλικίας.
Οικογένεια και σχέσεις	Υπάρχουν ενδείξεις ότι η διαμόρφωση ισχυρών και υποστηρικτικών στενών δεσμών με άλλους φαίνεται να συμβάλλει στην απομάκρυνση από το έγκλημα, παρόλο που απαιτείται πιο σύγχρονη έρευνα για το θέμα αυτό. Η στενή σχέση των πρώην κρατουμένων με τα παιδιά τους μετά τη φυλακή δημιουργεί την αίσθηση ότι έχουν κάτι να χάσουν υποτροπιάζοντας. Η ενασχόληση με την οικογένεια μπορεί να δώσει στους παραβάτες την αίσθηση της υπευθυνότητας. Τα άτομα που αφιερώνουν χρόνο και δεσμεύονται στην ανάπτυξη των παιδιών τους ή στη φροντίδα των ηλικιωμένων γονέων μπορούν να διαπιστώσουν ότι το έγκλημα και η φυλάκιση είναι ασυμβίβαστα με τέτοιους ρόλους
Απεξάρτηση	Η απεξάρτηση είναι μια βασική λειτουργία στη διεργασία της επανένταξης. Ορισμένοι μπορούν να απέχουν από τις ουσίες αλλά όχι από το έγκλημα ή και αντίστροφα.

³²⁹ Visher & Travis, 2011

³³⁰ Transforming Rehabilitation: a summary of evidence on reducing reoffending (2013). Ministry of Justice Analytical Series. ISBN 978-1-84099-608-1 Crown copyright 2013
<http://www.justice.gov.uk/publications/researchand-analysis/moj>

Εργασία	Η σταθερή και νόμιμη απασχόληση, ιδίως αν προσφέρει ικανοποίηση μπορεί να υποστηρίξει την αλλαγή της παραβατικής συμπεριφοράς. Η απασχόληση έχει εντοπιστεί ως σημαντικός παράγοντας για την υποστήριξη της μη υποτροπής των παραβατών. Ωστόσο, η απασχόληση από μόνη της δεν μπορεί να αποτρέψει την υποτροπή.
Κίνητρο	Οι έρευνες αποδεικνύουν ότι τα άτομα που εγκαταλείπουν το έγκλημα έχουν συνήθως κίνητρα και πιστεύουν ότι μπορούν να αλλάξουν τη ζωή τους. Ο αντίκτυπος αυτών των κινητήριων παραγόντων έχει βρεθεί ακόμα και σε μακροχρόνιες μελέτες, δέκα χρόνια μετά την αποφυλάκιση.
Έχοντας κάτι να δώσουν στους άλλους	Οι άνθρωποι που αισθάνονται και δείχνουν συμπάθεια για τους άλλους είναι πιο πιθανό να εγκαταλείψουν το έγκλημα. Οι παραβάτες που βρίσκουν τρόπους να συμβάλλουν στην κοινωνία, στην κοινότητά τους ή στην οικογένειά τους φαίνεται να βρίσκονται πιο κοντά στην αποχή από παραβατικές συμπεριφορές. Εάν τα κοινωνικά ή/και τα οικογενειακά, αυτά, επιτεύγματα αναγνωριστούν, το αποτέλεσμα μπορεί να είναι ακόμα πιο θετικό.
Έχοντας μια θέση μέσα σε μια εκπαιδευτική/ομάδα τέχνης/κοινωνική ομάδα	Όσοι αισθάνονται ότι συνδέονται με άλλους σε μια (μη παραβατική) κοινότητα/ομάδα είναι πιο πιθανό να μείνουν μακριά από το έγκλημα. Τα κοινωνικά δίκτυα που υποστηρίζουν τη μη υποτροπή έχουν, συνήθως, την έννοια της <i>διευρυμένης οικογένειας</i> για τους παραβάτες, είναι ομάδες αυτοβοήθειας, θεραπείας, εκπαιδευτικές ομάδες, ομάδες τέχνης ή άλλες, με τους θεραπευτές και τους εκπαιδευτές να αποτελούν θετικά πρότυπα συμπεριφοράς.
Δεν προσδιορίζονται από εγκληματική ταυτότητα	Οι άνθρωποι με ποινικό μητρώο που δεν ορίζουν τους εαυτούς τους ως «παραβάτες», αλλά θεωρούν ότι είναι «καλοί άνθρωποι» που έκαναν κάποιο λάθος, μπορεί να οδηγηθούν ευκολότερα στην εγκατάλειψη της παραβατικής συμπεριφοράς.
Πεποίθηση ότι μπορούν να αλλάξουν	Έρευνα έχει εντοπίσει ότι πρώην παραβάτες καλλιεργώντας την πεποίθηση ότι μπορούν να αλλάξουν, νιώθοντας δημιουργικοί, επικοινωνώντας με άλλους και προσφέροντας σε άλλους ανθρώπους, δεν υποτροπιάζουν.

4B.3.1 Το «νόνημα» της «αλλαγής» στη ζωή των πρώην κρατουμένων

Οι πρώην κρατούμενοι καταφεύγουν στην ίδια στερεοτυπική αντίληψη για τους εαυτούς τους, όπως ακριβώς, αυτή, εκφράζεται και στη φυλακή. Η αυτοεκπληρούμενη προφητεία ότι «δεν μπορεί να αλλάξει» αυτός που φέρει το στίγμα του αποφυλακισμένου, δυναμιτίζει την προοπτική και τη δυναμική της αλλαγής με την επικόλληση του χαρακτηριστικού μιας ταυτότητας υψηλού κινδύνου, αλλά, ταυτόχρονα, αποκαλύπτει την αδυναμία του κοινωνικού συστήματος³³¹.

Ευκαιρίες για αλλαγή της ανθρώπινης δράσης δημιουργούνται, ακόμα και σε συνθήκες απελπισίας όπως ο εγκλεισμός και αυτό υποστηρίζεται από σχετικές μελέτες που αποδεικνύουν ότι οι παραβάτες μπορούν να αλλάξουν διαδρομή ζωής μέσα σε συνθήκες που δεν υπόσχονται κάτι παρόμοιο³³². Η αλλαγή εκφράζεται με μια επώδυνη απόφαση για ένα ταξίδι που εμπεριέχει τη θέληση να αφήσουν την παραβατικότητα πίσω και *«να αποκτήσουν μια σταθερή δουλειά»*, *«να είναι καλοί»* *«να αποτελέσουν μέλη μιας κοινωνίας»*³³³.

Η άρνηση της παραβατικής συμπεριφοράς είναι και συχνά χρονοβόρα διαδικασία, όχι, μόνο, ένα διαδρομή της αλλαγής της παραβατικής συμπεριφοράς ακολουθεί πολλά “zig-zag”³³⁴ και η χρειάζεται να γίνει σταδιακά, γιατί οποιαδήποτε βίαιη εφαρμογή μέτρων μπορεί να δημιουργήσει προβλήματα σε βάθος χρόνου. Ως *ικανότητα* αλλαγής πρώην παραβατών προσδιορίζεται η *ελευθερία*, οι *ευκαιρίες* και οι *λειτουργίες* που σχετίζονται με την *ευημερία*³³⁵.

Οι ικανότητες, στις οποίες, κυρίως, ο άνθρωπος να υπάρχει και να δρα, συνδέονται με συγκεκριμένες ανάγκες, όπως να μπορεί:

❖ *«να τρέφεται επαρκώς»*

«Τέχνη και Φυλακή»

«να
άνθρωποι»,

μια δύσκολη
γεγονός. Η

επανένταξη
αυτόματη και
περισσότερα
στάσης των
πραγματικές
ανθρώπινη

δίνει αξία για

³³¹ Δημητρούλη, 2017

³³² στο ίδιο

³³³ στο ίδιο

³³⁴ Farrall, Bottoms, & Shapland, 2010

³³⁵ στο ίδιο

- ❖ «να έχει καλή υγεία»
- ❖ «να έχει αυτοσεβασμό»
- ❖ «να υπάρχει στο κοινωνικό πλαίσιο χωρίς ντροπή»³³⁶.

Οι λειτουργίες συνδέονται με την κοινωνική ένταξη, όπως για παράδειγμα κάποιος «βρίσκει ένα σύντροφο», «γίνεται καλός πατέρας», «ζει σε ασφαλές σπίτι», «έχει ένα επάγγελμα», «είναι ένας κανονικός άνθρωπος» ή «ένας καλός πολίτης».

Εάν οι άνθρωποι διαθέτουν τις ικανότητες ή τις πολύτιμες ευκαιρίες να λειτουργήσουν και να αξιολογήσουν τη δράση τους, θα μπορέσουν να ανακαλύψουν την πηγή της πραγματικής ελευθερίας και τη δύναμη να γίνουν το άτομο που θα ήθελαν να είναι. Η αντικειμενική αλλαγή της πραγματικότητας, δεν μπορεί να προκληθεί με την υπομονετική αναμονή ή την ακινησία αυτών που υφίστανται την αλλαγή, χωρίς τη δική τους υποκειμενική δράση³³⁷.

³³⁶

στο ίδιο

³³⁷

Freire, 1977

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Αλοσκόφης, Ο. (2016).** Νέες προοπτικές για την τριτοβάθμια εκπαίδευση των κρατουμένων: Η περίπτωση των κρατουμένων του Κ.Κ. Κορυδαλλού. Εισήγηση στο πλαίσιο της συζήτησης *Εκπαίδευση στη φυλακή: Σύγχρονες προοπτικές* (6/10/2016) στην 31η Πανελλήνια Έκθεση Έργων Κρατουμένων και Προϊόντων Φυλακών, η οποία διοργανώθηκε από τη Γενική Γραμματεία Αντεγκληματικής Πολιτικής του ΥΔΔΑΔ.
- Αρφαράς, Α. (2011).** *Η επαγγελματική κοινωνικοποίηση των σωφρονιστικών υπαλλήλων και ο ρόλος τους στην άσκηση σωφρονιστικής πολιτικής.* Διδακτορική διατριβή στο Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών. Τμήμα Κοινωνιολογίας.
- Δημητρούλη, Κ. (2017).** Ενδυναμώνοντας τη συνέχεια ... εκτός των τειχών. *Καλές εκπαιδευτικές πρακτικές: Κριτική σκέψη και δημιουργικότητα.* 6ο Επιστημονικό Συνέδριο της Επιστημονικής Ένωσης Εκπαίδευσης Ενηλίκων, Αθήνα, 23-25 Ιουνίου 2017.
- Δημητρούλη, Κ., Θεμελή, Ό., & Ρηγούτσου, Ε. (2011).** Εκπαίδευση και συμβουλευτική υποστήριξη κρατουμένων. Στο Πρακτικά του Διεθνούς Συνεδρίου: «*Εκπαίδευση και Κοινωνική Ένταξη Ευάλωτων Ομάδων*», Θεσσαλονίκη, 24-26/06/2011. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας, 471- 482.
http://www.uom.gr/media/docs/ekp/conf_2011/PROCEEDINGS_25_6_2011.pdf
- Δημητρούλη, Κ., Θεμελή, Ό., & Ρηγούτσου, Ε. (2012).** Φωτίζοντας σκοτεινές κάμαρες: Εργαστήριο ευαισθητοποίησης για την εκπαίδευση στη φυλακή. Στο 4ο Συνέδριο της Επιστημονικής Ένωσης Εκπαιδευτών Ενηλίκων (Ε.Ε.Ε.Ε.) *Καλές Πρακτικές στην Εκπαίδευση Ενηλίκων*, 27 – 29/04/2012, Αθήνα: Επιστημονική Ένωση Εκπαιδευτών Ενηλίκων.
- Ελληνική Εταιρεία Ψυχικής Υγιεινής και Νεύρο ψυχιατρικής του Παιδιού (1994)**
Διεπαγγελματική Συμβουλευτική, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα
- ΕΚΤΕΠΝ (2017)-** Ετήσια έκθεση για την κατάσταση του προβλήματος των ναρκωτικών και των οιοπνευματωδών στην Ελλάδα (2017). Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης και Πληροφόρησης για τα Ναρκωτικά. Αθήνα: Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγιεινής.
<http://www.ektepn.gr/Documents/PDF/Cover.pdf>
- Θανοπούλου, Μ., Φρονίμου, Ε. και Τσιλιμιγκάκη, Β. (1997).** *Αποφυλακίζόμενες γυναίκες: Το δικαίωμα στην επαγγελματική επανένταξη.* Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα.

- Θεμελή, Ό.** (2008). Διαχείριση κρίσης σε «ολοπαγή ιδρύματα». Το παράδειγμα της φυλακής. Στο Ο. Γιωτάκος (επιμ.). *Παρέμβαση στην κρίση. Επείγοντα ψυχολογικά προβλήματα* (σελ. 339-354). Αθήνα: Εκδόσεις Αρχιπέλαγος.
- Κουλούρης, Ν.** (2009). Η κοινωνική (επαν)ένταξη της φυλακής. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Maerkl, C. & Σπύρου, Σ.** (2012). Απεξάρτηση κρατουμένων. Κέντρο Απεξάρτησης Τοξικομανών Κρατουμένων. *Άτη*, 4, 21-24.
- Μαλικιώση-Λοΐζου, Μ.** (1997). *Συμβουλευτική Ψυχολογία*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Μητροσύλη, Μ. & Φρονίμου, Ε.** (2006). Οικογενειακή, κοινωνική και επαγγελματική επανένταξη ειδικών ομάδων πληθυσμού. Η περίπτωση των γυναικών κρατουμένων. Αθήνα: ΕΚΚΕ, 2006.
- Νικολοπούλου, Β., & Δημητρούλη, Κ.** (2011). Η εκπαίδευση σε συνθήκες εγκλεισμού. Φυλακή και σχολείο δεύτερης ευκαιρίας. Στο Π. Ζαγούρα (Επιμ.), *Διεπιστημονικότητα, διεισδυτικότητα και κοινωνική επανένταξη του νεαρού παραβάτη*. Αθήνα – Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 511 – 533.
- Νικολακάκος, Ν.** (2015). *Μία μελέτη περίπτωσης: Η εκπαίδευση των κρατουμένων του Καταστήματος Κράτησης Πάτρας στο παράρτημα του Σχολείου Δεύτερης Ευκαιρίας Πάτρας*. Πανεπιστήμιο Πατρών. Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Σπουδών. Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης. Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών σπουδών. Κατεύθυνση Διά Βίου Εκπαίδευσης: Πολιτικές Επιμόρφωσης Και Τεχνολογίες Πληροφορίας και Τεχνολογιών.
- Ρόγκα, Ε.** (2016). Εκπαιδευτικές δομές στα καταστήματα κράτησης και μορφωτικό status των κρατουμένων. Εισήγηση στο πλαίσιο της συζήτησης *Εκπαίδευση στη φυλακή: Σύγχρονες προοπτικές* (6/10/2016) στην 31η Πανελλήνια Έκθεση Έργων Κρατουμένων και Προϊόντων Φυλακών, η οποία διοργανώθηκε από τη Γενική Γραμματεία Αντεγκληματικής Πολιτικής του ΥΔΑΔ.

Μεταφρασμένη

- Freire, P.** (1977). *Η αγωγή του καταπιεζομένου*. Μτφρ. Γ. Κρητικός. Αθήνα: Ράππα.
- Freire, P.** (1985). Μερικές παρατηρήσεις για την κριτική συνειδητοποίηση. Στο *Για μια απελευθερωτική αγωγή*. Μτφρ. Μ. Κατσούλης. Αθήνα: ΚΕΜΕΑ, 94–103.
- Freire, P., & Shor, I.** (1987 [2010]). Δημιουργικό κύρος των διδασκόντων: δημοκρατικό και κατευθυνόμενο. Εισ. Σχόλιο και Μτφρ. Μ. Παπαχρήστου. Απόσπασμα από το Freire P. &

Shor, I. (1987). *A pedagogy for liberation*. Connecticut: Bergin and Carvey, 81-86. *Εκπαίδευση Ενηλίκων*, 21, 39-42.

Goffman, E. (1961 [1994]). *Άσυλα. Δοκίμια για την κοινωνική κατάσταση των ασθενών του ψυχιατρείου και άλλων τροφίμων*. Μτφρ. Ξ. Κομνηνός. Αθήνα: Ευρύαλος.

Smith, Ph. (2006). *Πολιτισμική θεωρία: Μια εισαγωγή*. Επιμ. Ν. Μπούμπαρης. Μτφρ. Θ. Κατσίκερος. Αθήνα: Κριτική.

Spring, J. (1985). Η ανάπτυξη της συνείδησης: από τον Μαρξ στον Φρέϊρε. Στο *Για μια απελευθερωτική αγωγή*. Μτφρ. Μ. Κατσούλης. Αθήνα: ΚΕΜΕΑ, 45- 66.

Ξενόγλωσση

Barabás, T., Fellegi & Szandra Windt, S. (eds.) (2012). Responsibility-taking, Relationship-building and Restoration in *Prisons Mediation and Restorative Justice in Prison Settings*. Budapest National Institute of Criminology.

Boal A. (1998) *Legislative Theatre: Using per performance to make politics*. Tran. Adrian Jackson London: Routledge.

Borzycki, M. (2005). *Interventions for Prisoners Returning to the Community* Canberra: Australian Government Attorney-General's Department. **Connolly, R.** (1985). Ο Φρέϊρε, η πρακτική αγωγή. Στο *Για μια απελευθερωτική αγωγή*. Μτφρ. Μ. Κατσούλης. Αθήνα: ΚΕΜΕΑ, 15-29.

Coyle, A. (2009). *A Human Rights Approach to Prison Management Handbook for Prison Staff*. London: International Centre for Prison Studies.

Duguid, S. (2000). Theory and the Correctional Enterprise. In D. Wilson & A. Reuss (eds). *Prison (er) Education. Stories of Change and Transformation*. London: Waterside Press, 49-62.

Duguid, S. & Pawson, R. (1998). Education, Transformation and Change. *Evaluation Review*, 22 (4), 470-495.

Davis, L. M., Steele, J. L., Bozick R., Malcolm V., Williams, M. V., Turner, S., Jeremy Miles, J. N. V., Saunders J., & Steinberg, P. S. (2014). *How Effective is Correctional Education, and Where do We Go from Here? The Results of a Comprehensive Evaluation*. RAND Corporation in cooperation with Justice, Infrastructure and Environment.

- Eikeland, O. J., Manger, T. & Asbjørnsen, A.** (Eds.). (2009). *Prisoners' Educational Backgrounds, Preferences and Motivation*. Copenhagen: TemaNord.
- Farrall, A., Bottoms, S. & Shapland, J.** (2010). Social Structures and Desistance from Crime. *European Journal of Criminology*, 7 (6), 546–570.
- Graffam, J., Shinkfield, A. & Hardcastle, L.** (2007). The Perceived Employability of Ex-Prisoners and Offenders he Perceived Employability of Ex-Prisoners and Offenders. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 2, 1.
- Harlow, C. W.** (2003). *Education and Correctional Population, US Department of Justice*. Bureau of Justice Statistics. Washington, DC: 2003, NCJ195670.
- Johnson, L. M.** (2008). A place of Art in Prison: Art as a Tool for Rehabilitation and Management. *Southwest Journal of Criminal Justice*, 5 (2): 100-120.
- Knepper, P.** (1989). Selective Participation, Effectiveness and Prison College Programs. *Journal of Offender Counseling, Services & Rehabilitation*, 14, 109-135.
- Kratcoski, P.C.** (1981). *Correctional Counselling and Treatment*. California, Duxbury Press.
- Mears, D., & Aron, L.** (2003). *Addressing the Needs of Youth with Disabilities in the Juvenile Justice System: The Current State of Knowledge*. Washington, DC: Urban Institute.
- Moore, R.** (2011). *The Offender Assessment System (OASys): Development, Validation and Use in Practice*. Paper presented at the Conference “Positionslichter 2011”, Binz, Germany
- LESSONS LEARNED No.2. *The Workshop Reports of Practice Directorate General for Employment, Social Affairs and Inclusion* European Commission (2012). Bremen: ExOCOP.
- Nally, J., Lockwood, S., Taiping H. & Knutson, K.** (2012). The Post-Release Employment and Recidivism among Different Types of Offenders With A Different Level of Education: A 5-Year Follow-Up. Study in Indiana. *Justice Policy Journal* 9.
- Nelson, M., Deess, P. & Allen, C.** (1999). *The first month out: Post incarceration experiences in New York City*. New York: Vera Institute of Justice.
- Nelson Mandela Rules.** United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners. United Nations Office on Drugs and Crime. UNODC. Justice Section, Division for Operations Vienna International Centre.
- Page, N. & Czuba, C.** (1999). Empowerment: What is It? *Journal of Extension* 37 (5), 1-6.

- Stephens, R.** (1992). To What Extent and Why do Inmates Attend School in Prison. *Journal of Correctional Education*, 43 (1), 52-56.
- Stephen, J., Harker, A., Guild, B., Paul, E. & James, K.** (2005). The reentry process: How parolees adjust to release from prison. *Fathering*, 3(3), 243-266.
- Thompson, J.** (ed) (1998). *Prison Theatre: Perspectives and Practices*, London, Jessica Kingley.
- Transforming Rehabilitation: a summary of evidence on reducing reoffending (2013). Ministry of Justice Analytical Series. ISBN 978-1-84099-608-1 Crown copyright 2013. <http://www.justice.gov.uk/publications/researchand-analysis/moj>
- Vacca, J. S.** (2004). Educated Prisoners are less Likely to Return to Prison. *The Journal of Correctional Education*, 55 (4): 297-305.
- Visher, C. A., & Travis, J.** (2011). Life on the Outside: Returning One After Incarceration. *The Prison Journal*, 9 (3), 102 – 119
- Winters, C.** (1997). Learning Disabilities, Crime Delinquency and Special Education Placement. *Adolescence*, 32, 451- 462.

Συστάσεις του Συμβουλίου της Ευρώπης

Recommendation No. R(89)12 Education in Prison. Council of Europe (1990). Adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 13th October 1989 and explanatory memorandum, 18-31. Strasbourg: Council of Europe.

<http://pip->

[eu.coe.int/documents/3983922/6970334/CMRec+\(89\)+12+on+education+in+prison.pdf/9939f80e-77ee-491d-82f7-83e62566c872](http://eu.coe.int/documents/3983922/6970334/CMRec+(89)+12+on+education+in+prison.pdf/9939f80e-77ee-491d-82f7-83e62566c872)

Recommendation No. R (2006)2 of the Committee of Ministers to member states on the European Prison Rules. Adopted by the Committee of Ministers on 11 January 2006 at the 952nd meeting of the Ministers' Deputies. (http://www.coe.int/t/dgi/criminallawcoop/Presentation/Documents/European-Prison-Rules_978-92-871-5982-3.pdf)

ΕΝΟΤΗΤΑ 5. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΚΑΙ Η ΑΝΑΠΤΥΞΗ-ΔΙΑΤΗΡΗΣΗ- (ΕΠΑΝΑ)ΣΥΝΔΕΣΗ ΤΩΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΩΝ ΔΕΣΜΩΝ

Στόχος

Στόχος της ενότητας αυτής είναι να κατανοηθεί ο ρόλος της οικογένειας στη ζωή του ανθρώπου και η συμβολή της στην επανένταξη κρατουμένων στην κοινωνία. Επίσης να κατανοηθούν οι ιδιαιτερότητες που παρουσιάζει ο γονεϊκός ρόλος σε συνθήκες εγκλεισμού καθώς και η συμβολή του προσωπικού των Καταστημάτων Κράτησης στην ενίσχυση των οικογενειακών δεσμών δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στη διαδικασία επισκέψεων των παιδιών μέσα στη φυλακή.

Σύντομη περιγραφή της ενότητας

Η ενότητα επιχειρεί να τονίσει τη σημασία των οικογενειακών δεσμών στη ζωή του ανθρώπου και την επίδραση της οικογένειας στη διαδικασία της κοινωνικής επανένταξης των κρατουμένων. Επίσης τονίζεται η γονεϊκότητα μέσα από τη φυλακή ,τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της, και η σημασία ενίσχυσής της, συμβάλλοντας στην προστασία της ψυχικής υγείας και ισορροπίας τόσο των παιδιών όσο και του γονέα κρατούμενου. Τέλος δίνεται έμφαση στο ρόλο που μπορεί να διαδραματίσει το σωφρονιστικό προσωπικό στην ενίσχυση των οικογενειακών δεσμών του κρατουμένου και την προστασία των παιδιών κατά την επίσκεψή τους στα Σωφρονιστικά Καταστήματα..

Προσδοκώμενα αποτελέσματα

Με την ολοκλήρωση αυτής της ενότητας οι συμμετέχοντες σωφρονιστικοί υπάλληλοι θα είναι σε θέση :

- Να κατανοούν το βασικό θεωρητικό πλαίσιο της θεωρίας των δεσμών (attachment)
- Να αναγνωρίζουν την συμβολή των σημαντικών άλλων (π.χ. οικογένεια) στην αλλαγή ή διατήρηση μιας (ανεπιθύμητης) συμπεριφοράς
- Να αναγνωρίζουν την συμβολή τους στην διατήρηση και (επανα)σύνδεση κρατουμένων με την οικογένειά τους
- Να έρθουν σε επαφή με τις δυνατότητες και δυσκολίες των γονέων, που ασκούν την γονεϊκότητα εξ απόστασης (distant parenting)
- Να αναγνωρίζουν την συμβολή τους σε αποφυγή ψυχικού τραυματισμού παιδιών κατά την διάρκεια επισκεψής τους στο Κατάστημα Κράτησης.

Έννοιες - κλειδιά

Οικογένεια-οικογενειακοί δεσμοί- «θεωρία της προσκόλλησης» ή «θεωρία του δεσμού»-μορφές προσκόλλησης –ρόλος της οικογενειας στην ενήλικη ζωή-επανένταξη κρατουμένων- φυλακτικό προσωπικό - ενίσχυση των οικογενειακών δεσμών των κρατουμένων- γονεϊκότητα-“εξ αποστάσεως γονεϊκότητα”-σεβασμός και προστασία του παιδιού.

5.1 Η σημασία των οικογενειακών δεσμών για την ομαλή εξέλιξη του ανθρώπου και η σημασία της οικογένειας στην ενήλικη ζωή.

“...η συμπεριφορά της προσκόλλησης χαρακτηρίζει τα ανθρώπινα όντα από το λίκνο μέχρι το τάφο”

J. Bowlby|

Η οικογένεια αποτελεί πρωταρχικό παράγοντα στην ανάπτυξη του ατόμου .Μέσα σ’ αυτή πραγματοποιούνται οι πρώτες εμπειρίες κοινωνικοποίησης του ατόμου και ικανοποιούνται οι βασικές ανάγκες του συμβάλλοντας στη θετική και ισόρροπη ανάπτυξη της προσωπικότητας, της ταυτότητας, και της αυτονομίας του. (Beavers, Hampson, 1990, Mazzoleni 2004).

Η σημασία αυτών των πρώιμων εμπειριών και βιωμάτων του ατόμου ,δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στους δεσμούς που αναπτύσσει τα πρώτα χρόνια της ζωής του με τα σημαντικά γι αυτό πρόσωπα, τονίζεται στη θεωρία του «Δεσμού προσκόλλησης» (Attachment theory) που ανέπτυξε ο άγγλος ψυχίατρος και ψυχαναλυτής John Bowlby. Σύμφωνα με τη «θεωρία της προσκόλλησης» ή «θεωρία του δεσμού» (attachment theory. Bowlby, 1969. 1979. 1988) το βρέφος αναζητά ενστικτωδώς την εγγύτητα με μια ασφαλή «φιγούρα προσκόλλησης». Αυτή η εγγύτητα είναι απαραίτητη προκειμένου το μωρό να αισθάνεται ασφαλές συναισθηματικά αλλά και βιολογικά (τροφή,επιβίωση). Τα βρέφη σχηματίζουν δεσμό από την ηλικία των 6-8 μηνών μέχρι την ηλικία των 18-24 μηνών (φάση του σαφούς δεσμού: Bowlby, 1969) με πρόσωπα που είναι ευαίσθητα και ανταποκρίνονται με επάρκεια σε κοινωνικές αλληλεπιδράσεις. Η γονεϊκή ανταπόκριση στο βρέφος ενεργοποιεί πρότυπα δεσμού τα οποία σταδιακά μετατρέπονται σε εσωτερικευμένα μοντέλα εργασίας και τα οποία καθοδηγούν τα αισθήματα, τις σκέψεις και τις προσδοκίες στις ύστερες διαπροσωπικές σχέσεις του ατόμου (Bretherton, 1992).

Κατά τη διάρκεια αυτού του αναπτυξιακού σταδίου, το βρέφος αναμένεται να δημιουργήσει ένα συναισθηματικό δεσμό και μια σχέση εμπιστοσύνης (Johnston, 1995) με το πρόσωπο που το φροντίζει, προκειμένου να προετοιμαστεί για το επόμενο αναπτυξιακό στάδιο κατά το οποίο θα εξερευνήσει ενεργά και με ασφάλεια το περιβάλλον μέσα και από τις πέντε αισθήσεις του.

Πριν τους 6 μήνες, τα περισσότερα βρέφη ανταποκρίνονται εξίσου σε καλοπροαίρετους ξένους και στους γονείς τους. Στους 6 ή 7 μήνες, τα μωρά ξεκινάνε να δείχνουν σημάδια

άγχους αποχωρισμού όταν οι γονείς τα αφήνουν. Οι συμπεριφορές που υιοθετούν τα παιδιά όταν τα “εγκαταλείπουν” θεωρούνται ενδεικτικές του είδους συναισθηματικής προσκόλλησης που αναπτύσσουν.

Η M.Ainsworth (1970) εξέλιξε περαιτέρω τη θεωρία δεσμού του Bowlby και μετά από έρευνα οδηγήθηκε στη διάκριση τριών μορφών προσκόλλησης: την **ασφαλή**, την **ανασφαλής** και την **αδιαφοροποίητη προσκόλληση**.

Στην περίπτωση της **ασφαλούς προσκόλλησης** το μωρό είναι ανήσυχο όταν η μητέρα απουσιάζει, είναι χαρούμενο όταν επιστρέφει, είναι θετικό με τους αγνώστους μόνο όταν είναι η μητέρα παρούσα και χρησιμοποιεί τη μητέρα ως ασφαλή βάση για εξερεύνηση του κόσμου γύρω του.

Στην περίπτωση της **ανασφαλούς προσκόλλησης** το μωρό παρουσιάζει έντονη ανησυχία όταν η μητέρα απουσιάζει, δεν δείχνει τη χαρά όταν επιστρέφει, μπορεί και να την απομακρύνει, αποφεύγει οποιαδήποτε επαφή με τους ξένους και τους φοβάται και εξερευνά τον κόσμο γύρω του πολύ λιγότερο από ότι κάνουν τα μωρά στις άλλες δύο περιπτώσεις.

Η ασφαλής ή ανασφαλής προσκόλληση επηρεάζει το πώς βλέπει το άτομο τον εαυτό του ως βρέφος αλλά και αργότερα ως ενήλικας. Σύμφωνα με τον Bowlby, τα άτομα αναπτύσσουν εσωτερικευμένες αναπαραστάσεις των άλλων και του εαυτού τους, τα «εσωτερικευμένα λειτουργικά μοντέλα», που χρησιμοποιούνται από το άτομο για να αξιολογεί και να κατευθύνει τη συμπεριφορά του σε νέες καταστάσεις και σχέσεις. Αυτές οι δομές είναι ανεπαίσθητες νοητικές αναπαραστάσεις του εαυτού και των άλλων με βάση τις πρώιμες εμπειρίες στην πρώτη σχέση. Θέτουν τη βάση για αλληλεπιδράσεις με νέους κοινωνικούς συντρόφους και έχουν μακροπρόθεσμες συνέπειες για τη διαμόρφωση της προσωπικότητας, την οργάνωση της συμπεριφοράς και την ανάπτυξη στενών διαπροσωπικών σχέσεων. Ο **ασφαλής τύπος** ενήλικα έχει αυτοπεποίθηση, καλές διαπροσωπικές σχέσεις, αισιόδοξη στάση, πλησιάζει εύκολα τους ανθρώπους, δε

φοβάται την απόρριψη ή τη στενή σχέση και έχει ένα θετικό μοντέλο του εαυτού του και των άλλων.

Στην τρίτη περίπτωση, το μωρό δε δείχνει σημάδια άγχους αποχωρισμού, δε χαίρεται όταν η μητέρα επιστρέφει, έχει θετική στάση απέναντι στους αγνώστους και μπορεί να παρηγορηθεί εξίσου από αυτούς ή τη μητέρα του.

Ο **αγχώδης αποφευκτικός** τύπος είναι επιφυλακτικός στο να εμπιστευτεί, αποφεύγοντας τις στενές σχέσεις γιατί τον αγχώνουν, αφού ως βρέφος έχει μάθει να μπλοκάρει και να καταπιέζει τα δυσάρεστα συναισθήματά του. Συχνά, δεν ανοίγεται εύκολα και αποφεύγει την κοινωνική επαφή. Δείχνει αποστασιοποιημένος και ανεξάρτητος, και δεν προσφέρει, αλλά ούτε δέχεται υποστήριξη. Ο αμφιθυμικός τύπος ενήλικα εκδηλώνει ανησυχία για την ειλικρίνεια των άλλων και πιστεύει ότι οι άλλοι διστάζουν να τον πλησιάσουν. Συχνά, παρουσιάζει την ανάγκη ελέγχου στις σχέσεις, γιατί φοβάται την εγκατάλειψη και αναρωτιέται για τη δέσμευση του συντρόφου του.

Και οι τρεις μορφές προσκόλλησης εξαρτώνται από την ανταπόκριση της μητέρας ή του βασικού προσώπου φροντίδας. Στο πρώτο είδος προσκόλλησης η μητέρα είναι παρούσα και ανταποκρίνεται στις ανάγκες του παιδιού της. Στο δεύτερο είδος δεν υπάρχει σταθερή ανταπόκριση από τη μητέρα. Πότε ανταποκρίνεται στις ανάγκες του παιδιού και πότε όχι. Στο τρίτο είδος προσκόλλησης η μητέρα αποτυγχάνει πλήρως να δημιουργήσει ένα ασφαλές περιβάλλον για το παιδί και δεν ικανοποιεί τις ανάγκες του.

		ΘΕΤΙΚΟ	ΑΡΝΗΤΙΚΟ
ΘΕΤΙΚΟ	Μοντέλο του Άλλου	Μοντέλο Εαυτού	
		Ασφαλής	Αμφιθυμικός/Αγχώδης/Εμμονής
		Χαμηλό άγχος για τις σχέσεις Χαμηλή τάση αποφυγής της εγγύτητας Καλές διαπροσωπικές επαφές Έλεγχος συναισθημάτων Οικειότητα-αυτονομία	Υψηλό άγχος για τις σχέσεις Χαμηλή τάση αποφυγής Ανασφάλεια για τις σχέσεις Έμφαση σε αρνητικά συναισθήματα Υπερ-ενεργοποίηση
		Απορριπτικός/Αποφευκτικός	Φοβικός
ΑΡΝΗΤΙΚΟ	Μοντέλο του Άλλου	Χαμηλό άγχος για τις σχέσεις Υψηλή τάση αποφυγής της εγγύτητας Αποφυγή επαφών Επιδίωξη αυτονομίας Καταπίεση συναισθημάτων	Υψηλό άγχος για τις σχέσεις Υψηλή τάση αποφυγής Φόβος για την οικειότητα Αποφυγή επαφών Καταπίεση συναισθημάτων/άγχος

Η ποιότητα της σχέσης, λοιπόν, του βρέφους με τους γονείς και κυρίως με τη μητέρα στα πρώτα χρόνια της ζωής επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό το άτομο ψυχολογικά, συναισθηματικά και κοινωνικά καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του.

Η ιδιαίτερη σημασία της θεωρίας της προσκόλλησης βρίσκεται στο γεγονός ότι δεν αφορά μόνο την παιδική ηλικία αλλά με διαφορετικούς σκοπούς «χαρακτηρίζει τα

ανθρώπινα όντα από το λίκνο μέχρι το τάφο» όπως χαρακτηριστικά τονίζει ο Bowlby. Ο σχηματισμός του δεσμού αποτελεί ένα σημαντικό θεμέλιο και της μετέπειτα συναισθηματικής και προσωπικής ανάπτυξης του ατόμου ενώ η συμπεριφορά δεσμού του βρέφους παρουσιάζει σχετική συνάφεια με την κοινωνική συμπεριφορά κατά τις κοινωνικές αλληλεπιδράσεις αργότερα. Καταστάσεις απότομου αποχωρισμού από τα σημαντικά άλλα πρόσωπα ή καταστάσεις όπου τα πρόσωπα αναφοράς δεν δείχνουν επαρκείς συμπεριφορές στοργής προς το βρέφος συνδέονται με πιθανές δυσκολίες στον διαπροσωπικό τομέα κατά την ενήλικη ζωή.

Η έλλειψη του προσώπου με το οποίο θα συνάψει συναισθηματικό δεσμό και σχέσεις εμπιστοσύνης , όπως συμβαίνει στις περιπτώσεις με γονείς κρατούμενους , έχει πολλαπλές συνέπειες στη ζωή του νέου ατόμου.

Για την Dallaire (2007) είναι σαφές ότι ο αποχωρισμός του παιδιού από τη μητέρα του κατά τη βρεφική και νηπιακή ηλικία αποτελεί σημαντικό παράγοντα κινδύνου το παιδί να εμφανίσει στο μέλλον προβλήματα προσαρμογής. Ωστόσο, σύμφωνα με τους Bowlby και Ainsworth, οι αντιδράσεις του παιδιού εξαιτίας του αποχωρισμού από το πρόσωπο πρόσδεσης εξαρτώνται από τη φύση του αποχωρισμού και από την ποιότητα του δεσμού τους πριν από τον αποχωρισμό (Kobak, 1999, όπως αναφέρεται στο Murray & Farrington, 2008).

Όπως είδαμε κατά τη διάρκεια της βρεφικής ηλικίας, το βρέφος αναμένεται να δημιουργήσει ένα συναισθηματικό δεσμό και μια σχέση εμπιστοσύνης (Johnston, 1995) με το πρόσωπο που το φροντίζει, προκειμένου να προετοιμαστεί για το επόμενο αναπτυξιακό στάδιο κατά το οποίο θα εξερευνήσει ενεργά και με ασφάλεια το περιβάλλον μέσα και από τις πέντε αισθήσεις του. Τα βρέφη όμως, που έχουν αποχωριστεί τη μητέρα τους λόγω της φυλάκισής της μπορεί να υποστούν σοβαρό τραυματισμό (Goldstein, Freud, Solnit, 1973 όπως αναφέρεται στο Moore, 1995), κυρίως σε πρακτικό επίπεδο, καθώς διαταράσσεται η καθημερινή τους ρουτίνα. Επιπλέον, οι αλλαγές στα πρόσωπα που φροντίζουν τα παιδιά , λόγω της απουσίας του γονέα, και τα οποία έχουν διαφορετικό στυλ γονεϊκής φροντίδας φαίνεται να διαταράσσουν την αίσθηση ασφάλειας του παιδιού (Hanlon, 2007), με συνέπεια σοβαρές επιπτώσεις στην ανάπτυξη των παιδιών εξαιτίας της ρήξης στο δεσμό γονιού-παιδιού (Johnston, 1995). Η αποτυχία δημιουργίας ασφαλών συναισθηματικών δεσμών αποτελεί ένα ακόμη επιβαρυντικό παράγοντα για την εμφάνιση μελλοντικής παραβατικής συμπεριφοράς από το παιδί (Green & Scholes, 2004).

Τα παιδιά προσχολικής ηλικίας με φυλακισμένους γονείς έχει παρατηρηθεί ότι υποφέρουν από ένα πλήθος αρνητικών συνεπειών, αντίστοιχες με τα ευρήματα για τις επιπτώσεις που έχει στα παιδιά ο ανασφαλής δεσμός (Johnston, 1995 όπως αναφέρεται στο Parke & Clarke-Stewart, 2002). Η φυλάκιση του γονιού φαίνεται να δυσκολεύει τη διαδικασία ταύτισης του παιδιού με τις προσδοκίες, τις απαιτήσεις και τις κοινωνικές ιδέες του γονιού του (Moore, 1995). Ανάλογες παρατηρήσεις γίνονται και στα παιδιά σχολικής ηλικίας που μπορεί να βιώνουν συναισθηματικά, κοινωνικά και ψυχολογικά προβλήματα (Dallaire, 2007).

Η Dallaire (2007) υποστηρίζει ότι οι έφηβοι των οποίων η μητέρα είναι στη φυλακή βρίσκονται σε μεγαλύτερο κίνδυνο να συμμετέχουν με ομάδες συνομηλίκων με παραβατικές δραστηριότητες, όπως οι συμμορίες.

Στις περιπτώσεις των εφήβων των οποίων η μητέρα κρατείται, η αναζήτηση της αυτονομίας και της ανεξαρτησίας πολλές φορές δίνουν τη θέση τους σε ψευδο-ενήλικους ρόλους, δηλαδή σε ρόλους που δεν αντιστοιχούν σε αυτή την αναπτυξιακή φάση, όπως η φροντίδα των μικρότερων αδερφιών (Cunningham & Baker, 2003· Henriques, 1982· Shaw, 1987).

Οι Murray, Farrington, Sekol και Olsen (2009), βασιζόμενοι σε περιγραφικές και μετα-αναλυτικές μελέτες, επισημαίνουν ότι τα παιδιά φυλακισμένων γονέων έχουν δύο φορές μεγαλύτερο κίνδυνο να εμφανίσουν αντικοινωνική συμπεριφορά, συμπεριλαμβανομένης και της παραβατικής συμπεριφοράς, σε σύγκριση με παιδιά που οι γονείς τους δεν είναι φυλακισμένοι.

Σε μια άλλη διαχρονική έρευνα για την παραβατικότητα (Huizinga, Loeber & Thornberry, 1995, όπως αναφέρεται στο Alvarado & Kumpfer, 2000) φάνηκε ότι οι πιο σημαντικοί προστα-τευτικοί παράγοντες για να αποτραπεί η τάση προς την παραβατικότητα σε νέους υψηλού κινδύνου είναι η γονεϊκή εποπτεία, ο δεσμός με το γονιό και η συνέπεια στην πειθαρχία. Ο σημαντικός ρόλος που παίζει ο συναισθηματικός δεσμός γονιού-παιδιού στις σχέσεις των εφήβων με ομάδες συνομηλίκων παραβατών τονίζεται ιδιαίτερα στη βιβλιογραφία (Marcos et al., 1986· Warr, 1993, όπως αναφέρεται στο Ingram, Patchin, Huebner, Cluskey and Bynum, 2007), στοιχείο που υποδεικνύει ότι οι νέοι που έχουν ισχυρούς δεσμούς με τους γονείς τους είναι μάλλον απίθανο να συμμετέχουν σε παρέες παραβατών, παρόλο που το δείγμα της εν λόγω έρευνας δεν περιλάμβανε παιδιά φυλακισμένων γονιών.

Σύμφωνα με τη θεωρία της βιωματικής διαδρομής η οποία πραγματεύεται την επίδραση των γονεϊκών πρακτικών και των οικογενειακών σχέσεων και ιδιαίτερα της σχέσης

μητέρας-παιδιού στην εμφάνιση παραβατικών συμπεριφορών, οι ισχυρές οικογενειακές σχέσεις μπορεί να αποτρέψουν κάποιον από την εγκληματικότητα (Sampson & Laub, 1993, όπως αναφέρεται στο Sandifer, 2008). Αντίθετα, η φυλάκιση του γονιού μπορεί να προκαλέσει μια σειρά από συμβάντα στη ζωή του παιδιού που μπορεί να το κατευθύνουν προς την εγκληματικότητα (Hagan & Palonni, 1990, όπως αναφέρεται στο Sandifer, 2008).

Τέλος και η θεωρία της κοινωνικής μάθησης τονίζει ότι η φυλάκιση του γονιού μπορεί να προκαλέσει την αντικοινωνική συμπεριφορά του παιδιού, καθώς είναι πολύ πιθανό το παιδί να μιμηθεί την αντικοινωνική συμπεριφορά του γονιού που παρατηρούσε πριν από τη φυλάκισή του. Τα ευρήματα μιας μικρής κλίμακας κλινικής έρευνας (Sack, 1977) έδειξαν ότι ορισμένα αγόρια των οποίων οι πατέρες ήταν στη φυλακή μιμήθηκαν το έγκλημα του πατέρα τους.

Οι επιπτώσεις δηλαδή του αποχωρισμού λόγω της φυλάκισης του γονιού μπορούν να γίνουν κατανοητές από τις στάσεις, τις συμπεριφορές και τις συναισθηματικές αντιδράσεις που έχουν συνδεθεί με την άσκηση του γονεϊκού ρόλου (Chase-Lansdale & Pittman, 2002). Αυτές είναι: «η ζεστασιά και η ανταπόκριση» του γονιού στις ανάγκες του παιδιού ή τα πρότυπα σχέσης που βοηθούν στην ανάπτυξη «ασφαλούς δεσμού», «ο έλεγχος και η πειθαρχία», όπου τίθενται όρια στο παιδί ενώ παράλληλα διευκολύνεται η αυτονομία του, «τα γνωστικά ερεθίσματα» που προσφέρει ο γονιός εκπαιδευόντας το παιδί σε βασικές δεξιότητες, «η αναπαράσταση στάσεων, αξιών και συμπεριφορών», όταν ο γονιός μεταφέρει τις δικές του στάσεις και αξίες στο παιδί, «η διαμεσολάβηση», όταν ο γονιός γίνεται ο συνδετικός κρίκος του παιδιού με τον έξω κόσμο, για παράδειγμα με το σχολείο, την κοινότητα κλπ, και «οι οικογενειακές συνήθειες και παραδόσεις», όταν δημιουργείται μια καθημερινή ρουτίνα και οικογενειακές παραδόσεις που βοηθούν το παιδί να δομήσει τις δικές του προσδοκίες

Σε μια εποχή κρίσης, θεσμών και αξιών, η ανάπτυξη και διατήρηση ενός βασικού συναισθήματος ασφάλειας και εμπιστοσύνης, μπορεί να αποτελέσει ένα γερό θεμέλιο της προσωπικότητας, δίνοντας στο άτομο ένα γερό αντιστάθμισμα για να αντιμετωπίσει τις όποιες αντιξοότητες και «κρίσεις», χωρίς να καταρρέει.

Δραστηριότητα 1

Παρακολουθείστε με προσοχή την παρακάτω ολιγόλεπτη ταινία, με τίτλο «Harlow's study on monkeys' attachment»

<https://www.youtube.com/watch?v=hsA5Sec6dAI>

Στο 1^ο στάδιο

Παρακολουθήση της ολιγόλεπτης ταινίας.

Οι εκπαιδευόμενοι εκφράζουν τις σκέψεις τους σχετικά με το πείραμα της ταινίας.

Ακολουθεί συζήτηση .

Στο 2^ο στάδιο

«Μοιράζομαι προσωπικές εμπειρίες». Οι εκπαιδευόμενοι καλούνται να ανακαλέσουν στη μνήμη τους και να μοιραστούν εμπειρίες που άκουσαν ή που έζησαν με περιστατικά «προσκόλλησης».

Στο 3^ο στάδιο

Συζήτηση σχετικά με εμπειρίες τους. Άλλα ερωτήματα που τυχόν προκύψουν.

Στόχος: Να κατανοήσουν οι εκπαιδευόμενοι τη σημασία του θεσμού προσκόλλησης στη ζωή του ανθρώπου και το σημαντικό ρόλο της γονεϊκής φιγούρας .

Διάρκεια: 30΄

a. Η συμβολή της οικογένειας στην διαδικασία της επανένταξης

Ιστορικά, ο θεσμός της φυλακής έχει κάνει μια μετάβαση, από ένα σύστημα καταστολής πέρασε σε ένα σύστημα με σκοπό την αποκατάσταση και την κοινωνική επανένταξη των κρατουμένων.

Δεδομένου ότι ο νόμος έχει ως στόχο την αποκατάσταση, την αναμόρφωση και την εκ νέου κοινωνικοποίηση του κρατουμένου, αυτό σημαίνει και την υποστήριξη σε όλα τα προβλήματα που προκύπτουν από τις φυσιολογικές συναισθηματικές και κοινωνικές ανάγκες, οι οποίες αποτελούν μέρος του πυρήνα της προσωπικότητας του και, κατά συνέπεια, επηρεάζουν τη ζωή του κρατουμένου. Από πρόσφατες μελέτες (Gentile, 2006, Mastropasqua, 2007) προκύπτει ότι οι κρατούμενοι, κατά τη διάρκεια της φυλάκισης τους, αισθάνονται την ανάγκη να διατηρήσουν τις συναισθηματικές και οικογενειακές τους σχέσεις και ότι μια παρέμβαση στο πλαίσιο της φυλακής πρέπει να βασίζεται κατά κύριο λόγο στην ενίσχυση των δεσμών με τις οικογένειες τους, καθώς αποτελούν σημεία αναφοράς πάνω στις οποίες μπορούν να χτιστεί η διαδικασία αναθεώρησης της εγκληματικής συμπεριφοράς του.

Τα τελευταία χρόνια πολλές έρευνες δείχνουν ενδιαφέρον στη σημασία των κοινωνικών και οικογενειακών δεσμών κατά τη διάρκεια της κράτησης και κατά τη στιγμή της επανένταξης, υποστηρίζοντας ότι η παρουσία των κοινωνικών και οικογενειακών δεσμών είναι η καρδιά της παρέμβασης με τους κρατούμενους που επιστρέφουν στην κοινωνία. Μελέτες δείχνουν υψηλά ποσοστά υποτροπής, ιδίως σε εκείνους τους κρατούμενους που δεν λαμβάνουν συναισθηματική υποστήριξη και δεν έχουν σημαντικούς κοινωνικούς δεσμούς κατά τη διάρκεια της κράτησής τους. Η αποτυχία επίσης διατήρησης των συναισθηματικών δεσμών αποτελεί την κύρια αιτία προσωπικής δυσφορίας και μία αιτία ενός υψηλού κινδύνου αυτοκτονίας.

Κατά την αποφυλάκισή του ο κρατούμενος συνήθως βρίσκει λιγότερους πόρους και ανθρώπους στηρίγματα ,από όσους είχε αφήσει κατά την είσοδο του στη φυλακή ,προκειμένου να πραγματοποιήσει μια πορεία κοινωνικής, συναισθηματικής και επαγγελματικής επανένταξης.

Η ρήξη των οικογενειακών σχέσεων αποτελεί για τον ίδιο τον κρατούμενο έναν επιβαρυντικό παράγοντα που δυσχεραίνει την κοινωνική του επανένταξη.. Άλλες μελέτες,

(Brodsky, 1975), δείχνουν ότι κρατούμενοι που διατήρησαν τους οικογενειακούς δεσμούς έχουν λιγότερες πιθανότητες υποτροπής, και δεν έρχονται αντιμέτωποι με πειθαρχικά παραπτώματα εντός της φυλακής. (Bouregba, 2002).

Αντίθετα, στηρίζοντας τις οικογενειακές σχέσεις, βοηθώντας τους κρατούμενους να θεωρήσουν τους εαυτούς τους ως ενεργά μέλη των οικογενειών τους και των κοινωνιών τους, προωθούμε την επίδραση της αποασυλοποίησης, δηλαδή διευκολύνουμε τη θετική επανένταξη τους στην κοινωνία μειώνοντας τις ανάγκες κοινωνικής παρέμβασης μετά την αποφυλάκιση τους.

Δραστηριότητα 2

Εργασία σε ομάδες

Συζητείστε στην ομάδα σας « σύμφωνα με την καθημερινή σας επαφή και εμπειρία σας με τους κρατούμενους ποιος είναι ο ρόλος που διαδραματίζει η οικογένεια τους στη ζωή τους;»

Συζήτηση στην ολομέλεια των απόψεων της κάθε ομάδας.

Συζητείστε την ομάδα σας « κρατούμενοι χωρίς στενό οικογενειακό περιβάλλον στη ζωή τους πως νιώθουν μέσα στη φυλακή; Πως νιώθετε γι αυτούς; Τι σκέφτεστε για τη μετέπειτα ζωή τους μετά την αποφυλάκιση τους;»

Σύζησηση στην ολομέλεια των απόψεων της κάθε ομάδας

Στόχος: Να επισημανθεί ο σημαντικός ρόλος της οικογένειας στη ζωή των κρατουμένων τόσο στην ενθάρρυνση τους για τη έκτιση της ποινής τους αλλά και την επανένταξη τους στην κοινωνία. .

Διάρκεια: 30' Λεπτά

5.2 Η συμβολή του φυλακτικού προσωπικού στην ενίσχυση των οικογενειακών δεσμών του κρατούμενου.

Η διατήρηση των οικογενειακών δεσμών αποτελεί το θεμελιώδες μέσο πρόληψης της εκ νέου διάπραξης εγκλημάτων και αρωγό της κοινωνικής επανένταξης.

Πολύ σημαντικός κρίνεται ο ρόλος του Σωφρονιστικού προσωπικού στην ενίσχυση των οικογενειακών δεσμών των κρατουμένων. Αρχικά πρέπει να ξεπεράσουμε την ιδέα ότι η κράτηση είναι μια μόνιμη κατάσταση. Μιλάμε για «γονείς κρατούμενους» και όχι για «κρατούμενους γονείς». Πρέπει να είμαστε πολύ προσεκτικοί ώστε να μην συγχέουμε ένα μόνιμο ρόλο με μια προσωρινή κατάσταση. Το να είσαι γονιός στη φυλακή δεν είναι εύκολο και γι 'αυτό θα πρέπει να σχεδιαστούν και να εφαρμοστούν στρατηγικές προκειμένου να βοηθηθούν οι κρατούμενοι να διατηρήσουν και να ενισχύσουν τη σχέση τους με τα παιδιά τους και την οικογένεια γενικότερα.

Οι γυναίκες κρατούμενες χρειάζονται ιδιαίτερη μέριμνα, διότι στις περισσότερες κοινωνίες οι γυναίκες επωμίζονται το μεγαλύτερο μερίδιο της ευθύνης για τη φροντίδα των παιδιών τους και οι κρατούμενες μητέρες συχνά χωρίζονται από αυτά. Έτσι, όταν μια μητέρα φυλακίζεται, θα αισθάνεται κατά κανόνα μεγάλη ανησυχία για την πρόνοια που έχει ληφθεί για τα παιδιά της τα οποία, με τη σειρά τους, θα αισθάνονται αναστάτωση και αποπροσανατολισμό. Το προσωπικό της φυλακής θα πρέπει να καταβάλλει κάθε δυνατή προσπάθεια για την παροχή αρωγής στις μητέρες και στα παιδιά τους, καθώς και για τη λήψη ειδικών μέτρων τα οποία θα στοχεύουν στη διατήρηση των μεταξύ τους δεσμών· όλα αυτά θα πρέπει να γίνονται όχι μόνο για την ευημερία αυτών των ατόμων, αλλά και προς όφελος της εύρυθμης λειτουργίας της φυλακής.

Μερικές φορές είναι απαραίτητο οι φυλακισμένοι γονείς να υποστηρίζονται στο ρόλο τους. Όταν αυτό δεν συμβαίνει, μπορούν να παρουσιάσουν διάφορες διαταραχές που πρέπει, όσο είναι δυνατόν, να εξουδετερωθούν. Πολλές από τις αυτοκτονίες στη φυλακή οφείλονται στη μοναξιά και στην αίσθηση της εκμηδένισης της προσωπικότητάς, αποτέλεσμα της έλλειψης των οικογενειακών σχέσεων.

Ιδιαίτερη προσοχή πρέπει να δίνεται στους χώρους πραγματοποίησης των επισκέψεων, οι οποίοι πρέπει να προσφέρουν όσο το δυνατόν περισσότερη ιδιωτικότητα και ανεπισημότητα.

Η δημιουργία κατάλληλων χώρων υποδοχής των παιδιών αλλά και των υπολοίπων μελών της οικογένειας αποτολεί ένα πρώτο βήμα προς το σκοπό της ενίσχυσης των οικογενειακών δεσμών. Δεν αρκεί όμως μόνο αυτό. Η κατάλληλη υποδοχή από το προσωπικό κατά την είσοδο των μικρών επισκεπτών στη φυλακή αλλά και η κατάλληλη προετοιμασία τσών μελών της οικογενείας όσo και των ίδιων των κρατουμένων γονέων, αποτελούν σημαντικά κομμάτια μιας συνολικότερης στρατηγικής πρόσεγγισης. Για να προσπαθήσουμε να βελτιώσουμε τις συνθήκες υποδοχής των παιδιών και των οικογενειών τους στις φυλακές και να μειώσουμε τις τραυματικές επιπτώσεις ενός περιβάλλοντος που γίνεται αντιληπτό ως εχθρικό, εκτός της ανάγκης ύπαρξης κατάλληλα διαμορφωμένων δωματιών για τα παιδιά και για τις οικογένειες τους είναι απαραίτητο να δώσουμε έμφαση και στην εκπαίδευση του σωφρονιστικού προσωπικού. Η ενίσχυση των οικογενειακών δεσμών έχει θετικό αντίτυπο τόσο στο παιδί όσο και στον κρατούμενο γονέα ενώ παράλληλα οι άνθρωποι που διατηρούν τις οικογενειακές τους σχέσεις, κατά τη διάρκεια της κράτησής τους, είναι άτομα που παρουσιάζουν λιγότερες πιθανότητες κινδύνου υποτροπής μετά την αποφυλάκισή τους. Σύμφωνα με τις μαρτυρίες σωφρονιστικών υπαλλήλων, κρατούμενοι που διατηρούν σχέσεις με τα μέλη της οικογένειάς τους είναι πιο εύκολα χειραγωγήσιμοι κατά τη διάρκεια της κράτησης. Τα επεισόδια βίας και ανυποταξίας αυτών των κρατουμένων είναι πολύ μικρότερης έκτασης και σημασίας σε σύγκριση με αυτές των κρατουμένων που έχουν παύσει να έχουν οικογενειακές σχέσεις (Bouregba, 2005).

Δραστηριότητα 3

Συζητείστε από την εμπειρία σας : «Θυμηθείτε την πρώτη φορά που βρεθήκατε ως φύλακες σε ένα επισκεπτήριο κρατουμένου με την οικογένεια του. Τι σκέψεις κανατε; Πως αισθανθήκατε; Πως αντιδράσατε;»

Στόχος: Να αντιληφθούν τη σημασία των οικογενειακών επισκέψεων στους κρατούμενους αλλά και στην ίδια την οικογένεια. .

Διάρκεια: 20' Λεπτά

5.3 Γονεϊκότητα «πίσω από τα κάγκελα- Τα χαρακτηριστικά και οι δυνατότητες της “εξ αποστάσεως γονεϊκότητας”

«Ο όρος γονεϊκότητα προέρχεται από τη λέξη γονέα, αυτός που δημιουργεί, που γεννά ένα παιδί, το τρέφει το φροντίζει να αναπτυχθεί, μια μορφή που ασκεί ένα προστατευτικό ρόλο. Μπορούμε να μιλούμε για γονική ταυτότητα όταν το ζευγάρι αρχίζει να φαντασιώνει γύρω από την ιδέα το να έχουν ένα παιδί» (Pirone, Tomassini, 2007, σελ.19). Σύμφωνα με τον Winnicott (1984), ο ρόλος του γονέα είναι κάτι που το ζευγάρι αρχίζει ως παιχνίδι και κατορθώνει αργότερα μόνο να κατανοήσει τις δυσκολίες.

Ένα μεγάλο ποσοστό κρατουμένων είναι γονείς. Οι κρατούμενες γυναίκες στην Ευρώπη αποτελούν το 4,5% με 5% κατά μέσο όρο του συνολικού πληθυσμού των κρατουμένων (από 2,9% στην Πολωνία έως 7,8% στην Ισπανία). Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2008) αναφέρει ότι περισσότερες από τις μισές κρατούμενες στις φυλακές της Ευρώπης είναι μητέρες ενός τουλάχιστον παιδιού. Ιδιαίτερα στην Ελλάδα και την Ισπανία το ποσοστό κρατούμενων μητέρων αναφέρεται ως «ιδιαίτερα υψηλό», χωρίς ωστόσο στην συγκεκριμένη έκθεση να αναφέρονται συγκεκριμένα στατιστικά στοιχεία για το ποσοστό των κρατούμενων μητέρων.

Όταν η μητέρα φυλακίζεται, το ψυχικό τραύμα που δημιουργείται στο παιδί της είναι μεγάλο. Στη χώρα μας ο Σωφρονιστικός Κώδικας επιτρέπει (Σωφρ. Κ., άρθρο 13) στις κρατούμενες μητέρες με παιδιά κάτω των τριών ετών να τα έχουν μαζί τους, σε ειδικό χώρο.

Η πλειοψηφία όμως των παιδιών κρατουμένων γυναικών ζουν με συγγενείς ή σε ιδρύματα, ξενώνες, στέγες για παιδιά διαταράσσοντας σημαντικά την καθημερινότητά τους ενώ το κοινωνικό στίγμα τα ακολουθεί στη ζωή τους.

Ο αποχωρισμός της κρατούμενης μητέρας από τα παιδιά της εξαιτίας της φυλάκισης συνυφαίνεται με τη διπλή διαδικασία του πένθους για την απώλεια του γονιού λόγω θανάτου ή διαζυγίου και της προσαρμογής σε καινούριες συνθήκες διαβίωσης, τόσο για την κρατούμενη μητέρα όσο και για το παιδί της (Browne, 1989· Parke & Clarke-Stewart, 2002).

Θεωρείται ότι ο χωρισμός από τα παιδιά εξαιτίας της φυλάκισης προκαλεί στην κρατούμενη μητέρα έντονη ανησυχία ως προς τη γονεϊκή φροντίδα των παιδιών της, που εκδηλώνεται με την ψυχολογική και συμπεριφορική της δυσπροσαρμοστικότητα στη φυλακή (Houck and Loper, 2002, όπως αναφέρεται στο Kennon, Mackintosh & Myers, 2009) και απειλεί την αυτοεκτίμηση της μητέρας (Dodge & Pogrebin, 2001). Οι Houck και Loper (2002, όπως αναφέρεται στο Kennon et al., 2009) εξέτασαν το γονεϊκό άγχος σε δείγμα κρατούμενων μητέρων και βρήκαν ότι τα συμπτώματα αυξημένου άγχους και κατάθλιψης σχετίζονται με το άγχος που είχαν οι κρατούμενες αναφορικά με τη γονεϊκή τους επάρκεια.

Ο σημαντικότερος στρεσογόνος παράγοντας κατά τη διάρκεια της φυλάκισης ήταν ο χωρισμός από την οικογένεια τους και το άγχος για τα παιδιά τους.

Άλλα ευρήματα (Browne, 1989) προτείνουν ότι οι κρατούμενες μητέρες αποτελούν ομάδα υψηλού κινδύνου ως προς τις γονεϊκές πρακτικές που εφαρμόζουν, εξαιτίας της

χαμηλής τους αυτοεκτίμησης και της έλλειψης ενσυναίσθησης προς τα παιδιά τους. Από την άλλη, ο χωρισμός από τα παιδιά τους, η περιορισμένη ή ανύπαρκτη επικοινωνία μαζί τους, τα περιορισμένα επισκεπτήρια και το άγχος για την ανατροφή των παιδιών τους όσο εκείνες κρατούνται φαίνεται να έχουν σοβαρές επιπτώσεις στη διαγωγή που θα επιδείξει η κρατούμενη μητέρα μέσα στη φυλακή (Covington, 2002).

Η ταμπέλα της «κακής μητέρας» (Burkhart, 1973) γίνεται ασήκωτη για τη κρατούμενη μητέρα που βιώνει τον πόνο του κοινωνικού στιγματισμού και της «αυτο-επιβαλλόμενης τιμωρίας», δηλαδή της εσωτερικευμένης ντροπής ή ενοχής που σχετίζεται με εσωτερικευμένα και εξωτερικά πρότυπα (Cochran, Chalin, Wood & Sellers, 1999, Grasmick & Bursik, 1990, όπως αναφέρεται στο Dodge & Pogrebin, 2001),

Πιο συγκεκριμένα, το περιβάλλον της φυλακής δεν θεωρείται ασφαλές και δεν ευνοεί την συναισθηματική έκθεση και έκφραση των βαθύτερων συναισθημάτων της κρατούμενης σε σχέση με το γονεϊκό της ρόλο της με την ιδέα ότι με τον τρόπο αυτό θα γίνει ευάλωτη. Επιπρόσθετα, το πλαίσιο της φυλακής ευνοεί και προάγει την εξάρτηση των κρατουμένων προκαλώντας «συμπεριφορές που δε συνάδουν με την διαμόρφωση υπεύθυνης στάσης προς τα παιδιά» (Baunach, 1979 όπως αναφέρεται στο Browne, 1989, σελ. 212), γεγονός που περιορίζει ακόμη περισσότερο το μητρικό ρόλο.

Πολλές κρατούμενες μεγάλωσαν σε δυσλειτουργικές οικογένειες, κυρίως εξαιτίας της χρήσης αλκοόλ και ναρκωτικών από τους γονείς τους, της σωματικής και σεξουαλικής κακοποίησης και της φυλάκισης του ενός γονέα (Chesney-Lind, 1997· USDJ, 1994, 1999 όπως αναφέρεται στο Sandifer, 2008). Η διαγενεακή μεταβίβαση δυσλειτουργικών προτύπων οικογενειακών σχέσεων είναι ευρέως αποδεκτή, και στηρίζεται στην υπόθεση ότι τα άτομα που έχουν δεχτεί ελλιπή γονεϊκή φροντίδα ως παιδιά, μπορεί να συμπεριφερθούν ως γονείς απέναντι στα δικά τους παιδιά με τρόπο τέτοιο που να ευνοεί την ανάπτυξη αντικοινωνικής ή πα-ραβατικής συμπεριφοράς (Sandifer, 2008).

Οι Kennon, Mackintosh και Myers (2009), αναφέρουν ότι οι περισσότερες κρατούμενες μητέρες θα αναλάβουν ξανά το ρόλο του βασικού προσώπου φροντίδας των παιδιών τους μετά την αποφυλάκιση τους. Επιπρόσθετα, τα μέλη της οικογένειας που λειτουργούσαν ως αντικα-ταστάτες ή ως προσωρινά πρόσωπα φροντίδας των παιδιών κατά τη διάρκεια της κράτησης της μητέρας, συχνά περιμένουν από εκείνη να αναλάβει την ευθύνη των παιδιών της αμέσως μετά την αποφυλάκιση της (Young & Smith, 2000 όπως αναφέρεται στο O'Brien & Young, 2006). επισημαίνεται η σημασία να αναπτύξουν μία σειρά από ιδιαίτερες γονεϊκές δεξιότητες μέσα Ανεξάρτητα από την

ποιότητα της σχέσης που είχαν οι μητέρες με τα παιδιά τους πριν από τη φυλάκιση, από την φυλακή και για όσο διάστημα κρατούνται (Loper & Tuerk, 2006 όπως αναφέρεται στο Kennon et al., 2009)

Χρειάζονται υποστήριξη ως προς την άσκηση του γονεϊκού τους ρόλου, επειδή τα παιδιά τους χρειάζονται βοήθεια, δεδομένου ότι τα παιδιά κρατούμενων μητέρων ανήκουν σε ευάλωτες ομάδες εξαιτίας του αποχωρισμού τους από το βασικό πρόσωπο φροντίδας τους, αλλά και άλλων επιβαρυντικών παραγόντων (Kennon et al., 2009). Επιπρόσθετα, ο τρόπος με τον οποίο οι ίδιες οι μητέρες διαχειρίζονται τα συναισθήματά τους σε σχέση με τη φυλάκιση επηρεάζει τον τρόπο με τον οποίο τα παιδιά τους προσαρμόζονται στις καινούριες συνθήκες (Hairston, 2007). Και, σε τελική ανάλυση, η κράτηση δε συνεπάγεται ότι ένας γονιός, ειδικά μια μητέρα, δεν μπορεί να συνεχίσει να έχει μια σχέση στοργής με το παιδί ή τα παιδιά της. Αντιθέτως, είναι πολύ σημαντικό αυτές οι σχέσεις να διατηρηθούν ή να αναδομηθούν μετά την αποφυλάκιση της μητέρας, στο βαθμό που η διατήρηση της σχέσης μητέρας-παιδιού είναι προς το συμφέρον του παιδιού (O'Brien & Young, 2006).

Η φυλάκιση λοιπόν απειλεί ή και καταστρέφει τη δυνατότητα να είναι ή και να κάνει κάποιος το γονέα, είτε πρόκειται για μητέρα είτε για πατέρα. Η επίπτωση της φυλάκισης στη γονεϊκότητα και τη διακοπή των διαπροσωπικών σχέσεων, μας δείχνει πόσο πρέπει να ενθαρρύνουμε τη δυνατότητα να πραγματοποιείται η συνάντηση μεταξύ γονέα και παιδιού. Αν αυτή δεν πραγματοποιηθεί, τίθεται σε κίνδυνο η ικανότητα του γονιού, ιδιαίτερα του πατέρα να παραμείνει γονιός.

Πολλοί επίσης κρατούμενοι έχουν βιώσει την απουσία του πατέρα τους είτε λογο κράτησης είτε απουσίαζαν, και βρίσκονται στη θέση να ασκήσουν το ρόλο του πατέρα χωρίς να έχουν μια εκπαίδευση από τη δική τους εμπειρία. Τους λείπουν οι εμπειρίες που θα ανατρέξουν, ή, αν έχουν εμπειρίες συχνά είναι αρνητικές.

Η σημερινή εικόνα της γονεϊκής φυγούρας αποκλείει τους κρατούμενους. Αυτός ο αποκλεισμός κάνει τους κρατούμενους να πιστεύουν και να ενεργούν ως γονείς δεύτερου επιπέδου, τόσο που οσα πράγματα και να κάνουν δύσκολα μπορούν να θεωρηθούν αξιόπιστοι γονείς. Δεν ξέρουν αν πρέπει ή όχι να έχουν έναν αυταρχικό ρόλο. «Για έναν κρατούμενο το να επιδείξει αυταρχικότητα, να δώσει στο παιδί του κανόνες και συμβουλές, στην τήρησή των νόμων είναι αρκετά περίπλοκο, γιατί φοβάται ότι δεν θα είναι αξιόπιστος» (Bouregba, 2005, σελ. 102).

Μία ακόμη επίσης δυσκολία που αντιμετωπίζουν οι πατέρες κρατούμενοι, όπως αναφέρει ο Bouregba (2011), προέρχεται από την κοινωνική κρίση, η οποία ποικίλλει

ανάλογα με τον πολιτισμό. Είναι δύσκολο να πιστέψει κανείς ότι ένας κρατούμενος μπορεί να είναι ένας καλός γονέας: η κοινωνία αναρωτιέται τι θα μπορούσε να προσφέρει στα παιδιά του, αυτός που δεν μπορεί καν να επιλέξει ανάμεσα στο καλό και το κακό. Ο κρατούμενος ταυτίζεται με το ίδιο το αδίκημα. «Οι γονείς κρατούμενοι, στη συλλογική φαντασίωση, αποκλείονται εντελώς επειδή δεν σέβονται τους κανόνες της γενικής συμπεριφοράς» (Bouregba, 2005, σ. 98). Το πρόσωπο ταυτίζεται με το αδίκημα, και εξαλείφεται κάθε πιθανότητα ανάκαμψης. «Οι κρατούμενοι γονείς έχουν μια αρνητική εικόνα και μία αίσθηση αποκλεισμού από την κοινωνία

Έχει αποδειχτεί ότι, αν κατά τους πρώτους έξι μήνες φυλάκισης ο κρατούμενος δεν διατηρεί σχέσεις με τα παιδιά του δύσκολα, θα έχει την ευκαιρία να ανακάμψει αργότερα (Bouregba, 2011).

Για τον κρατούμενο γονιό η φυλάκιση σημαίνει χάσιμο της ευκαιρίας αναπτύξει σχέσεις και να μοιραστεί αγάπη. «Η φυλακή μπορεί να αντιπροσωπεύει για τον κρατούμενο, μια σοβαρή απειλή για τους στόχους της ζωής του, για την αυτοεκτίμησή του, για το αμυντικό του σύστημα, μια απειλή που σταδιακά μεταφράζεται σε μια προοδευτική αποδιοργάνωση της προσωπικότητας» (Bargiacchi, 2006).

Η διατήρηση λοιπόν των οικογενειακών σχέσεων είναι πολύ σημαντική για τον κρατούμενο, το παιδί αλλά και για την κοινωνία. Η αναγνώριση και η προστασία του δικαίωματος να είναι γονιός είναι ένα σημαντικό βήμα: το άτομο που βλέπει να γίνονται σεβαστά τα δικαιώματά του, θα είναι περισσότερο επικεντρωμένο στην πορεία της απανένταξης του και πιο συνειδητοποιημένο στην τέλεση των καθηκόντων του. Το προσωπικό των φυλακών οφείλει να ενισχύσει αυτή την προσπάθεια ενίσχυσης των οικογενειακών δεσμών και ιδιαίτερα τη γονεϊκή σχέση

5.4 Η ανάγκη προστασίας των παιδιών που έρχονται στα επισκεπτήρια στην φυλακή

Ο εγκλεισμός στη φυλακή ενός γονέα είναι ένα τραυματικό γεγονός για την οικογένεια, δεδομένου ότι επηρεάζει έντονα τις ισορροπίες στις σχέσεις, την οργάνωση της καθημερινής ζωής, τις κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες της οικογένειας (Ghetti, 2000, Valverde Molina, 1991, Morris, 1965). Ιδιαίτερα σε κίνδυνο εμφανίζονται οι σχέσεις μεταξύ των γονέων και η ικανότητα των έγκλειστων γονέων να διατηρήσουν σημαντικούς δεσμούς με τα παιδιά τους (Leone, 2014, Head, 2013, Martynowicz, 2011). Οι συνέπειες της κράτησης είναι επίσης εμφανείς στην εξέλιξη των παιδιών που βιώνουν την απουσία της πατρικής φιγούρας ως μια «ποινή» (Vanna Iori, 2012), επιζήμια για την πορεία της ανάπτυξης τους.

Τα παιδιά των κρατουμένων, αναφέρονται συχνά στη βιβλιογραφία ως «ξεχασμένα παιδιά», «κρυμμένα θύματα της φυλάκισης», «ορφανά της δικαιοσύνης» ή «αόρατα θύματα της εγκληματικότητας και του σωφρονιστικού συστήματος» διότι παρόλο ότι βιώνουν τις συνέπειες των πράξεων των γονιών τους, κατά τρόπο που κανένα παιδί δεν θα έπρεπε, (SCCYP, 2008, Martynowicz, 2011) παραμένουν αόρατα από τους νόμους και τους κανόνες που διαμορφώνουν το ποινικό σύστημα και δύσκολα αναγνωρίζονται ως μία ομάδα με πολλαπλές δυσκολίες, αντιξοότητες και ειδικές ανάγκες (Martynowicz, 2011, EUROCHIPS, 2006).

Να είσαι παιδί φυλακισμένων γονέων αποτελεί μια δυσάρεστη κατάσταση. Αυτά τα παιδιά συχνά στιγματίζονται, περιθωριοποιούνται, απομόνωνονται, αισθάνονται ντροπή και φόβο. Συχνά αναπτύσσουν άγχος αποχωρισμού και άλλα προβλήματα επιβλαβή για την ψυχική και σωματική τους υγεία και ανάπτυξη. Μερικές φορές η εικόνα της σύλληψης ενός γονέα, αποτελεί ψυχολογικό τραύμα για τα παιδιά τα οποία πολλές φορές γίνονται θύματα εκφοβισμού στο σχολείο. Τα παιδιά με ένα γονέα στη φυλακή, όπως και άλλα παιδιά που για διάφορους λόγους βρίσκονται στο περιθώριο, διατρέχουν τον κίνδυνο του κοινωνικού αποκλεισμού και της ανάπτυξης μιας αποκλίνουσας πορείας ή τον κίνδυνο να βρεθούν σε συνθήκες φτώχειας.

Τα παιδιά χρειάζονται χρόνο για να προσαρμοστούν στο χωρισμό που προκαλείται όταν ο γονιός μπαίνει στη [φυλακή](#). Εκτός όμως από χρόνο, τα παιδιά χρειάζονται και να κατανοήσουν τι συμβαίνει σε εκείνα αλλά και τι συμβαίνει στους γονείς τους, και σε εκείνον που μπαίνει στη φυλακή και σε εκείνον που μένει πίσω και τα μεγαλώνει.

Τα παιδιά που ζούν με αναπάντητα ερωτηματικά, είτε επειδή οι απαντήσεις δεν είναι ικανοποιητικές είτε επειδή δεν παίρνουν καθόλου απαντήσεις, συνήθως αποκτούν σοβαρά τραύματα. Πολύ συχνά τα παιδιά αυτά αποκτούν μια έλλειψη εμπιστοσύνης απέναντι στις μορφές εξουσίας, ειδικά στο νομικό σύστημα ενώ με τον καιρό, καταλήγουν να κατηγορούν τον εαυτό τους για την απουσία του γονέα ή να πιστεύουν ότι είναι και εκείνα προδιαγεγραμμένα να ακολουθήσουν τη μοίρα του πατέρα ή της μητέρας τους. Άλλα παιδιά θυμώνουν και δεν θέλουν να δούν το γονιό τους ή αρνούνται το ενδεχόμενο επικοινωνίας μαζί του. Ωστόσο, παρά αυτή την άρνηση, είναι σημαντικό για τα παιδιά, να επισκέπτονται τον γονιό τους όσο το δυνατόν περισσότερο.

Το θέμα επικοινωνίας παιδιών με κρατούμενο γονέα τους είναι ιδιαίτερης σημασίας και λαμβάνει όλο και αυξανόμενη προσοχή σε επίπεδο διεθνών οργανισμών που ασχολούνται με τα θέματα των δικαιωμάτων των παιδιών.

Πάρα πολλές μελέτες ασχολήθηκαν, εκτός από τις αρνητικές επιπτώσεις που έχει η φυλάκιση ενός γονιού στο παιδί, και με τις θετικές επιπτώσεις που έχει και στους δυο όταν διασφαλίζεται η επικοινωνία μεταξύ τους. Αφενός, η επικοινωνία του παιδιού με τον κρατούμενο γονιό, έχει άμεσες επιπτώσεις στην ψυχολογική κατάσταση και ευημερία του παιδιού, στην ψυχολογική κατάσταση του γονέα και στη δημιουργία δεσμού μεταξύ τους (Robertson, 2007, SCIE, 2008, SCCYP, 2008 Martynowicz, 2011, EUROCHIPS, 2006, Robertson, 2011). Έρευνες διαπιστώνουν ότι, τα παιδιά που επισκέπτονται τακτικά τους γονείς από τους οποίους χωρίζονται, δείχνουν καλύτερη συναισθηματική προσαρμογή, υψηλότερο IQ και μεγαλύτερη βελτίωση στη συμπεριφορά, από εκείνα που δεν το κάνουν (EUROCHIPS, 2006).

Οι αρνητικές και θετικές επιπτώσεις που μπορεί να έχει η επικοινωνία ενός παιδιού με τον κρατούμενο γονιό, επηρεάζεται από πάρα πολλούς παράγοντες. Μερικοί από αυτούς τους παράγοντες, οι οποίοι εντοπίζονται στην βιβλιογραφία είναι:

(α) Η στάση της διεύθυνσης και του προσωπικού των φυλακών οι οποίοι στις πλείστες των περιπτώσεων αντιμετωπίζουν τα θέματα επικοινωνίας των παιδιών με τους κρατούμενους γονείς ως προνόμιο των κρατουμένων παρά ως δικαίωμα των παιδιών (Robertson, 2007, SCCYP, 2011).

(β) Οι συνθήκες στους χώρους των επισκεπτηρίων οι οποίοι σε πολλές χώρες δεν είναι διαμορφωμένοι, με φιλικό τρόπο προς τα παιδιά, διότι οι εγκαταστάσεις έχουν σχεδιαστεί ώστε να εξυπηρετούνται οι ενήλικες κρατούμενοι (εξοπλισμένα μόνο με τραπέζι και καρέκλες, χωρίς αρκετό χώρο για να παίζουν τα παιδιά) και να διασφαλίζονται θέματα ασφάλειας των φυλακών (Martynowicz, 2011, Robertson,

2011). Αρκετοί δε από τους χώρους των επισκεπτηρίων, τόσο σε θέματα υποδομής, όσο και ως προς τις συνθήκες, κρίνονται και ακατάλληλοι για τις ιδιαίτερες ανάγκες των παιδιών (Martynowicz, 2011, EUROCHIPS, 2006). Η επικοινωνία μέσα από το γυαλί και η χρήση τηλεφώνου για συνομιλία είναι από τις πιο τραυματικές συνθήκες που μπορεί να βιώσει ένα παιδί κατά την επικοινωνία του με τον κρατούμενο γονιό (Robertson, 2007).

(γ) Η συμπεριφορά του προσωπικού των φυλακών. Τα παιδιά επισκέπτες χρειάζονται διαφορετική προσέγγιση και αντιμετώπιση από τους ενήλικες επισκέπτες, κάτι το οποίο σε αρκετές περιπτώσεις δεν είναι κατανοητό από το προσωπικό των φυλακών κατά την εποπτεία των επισκέψεων. Τα παιδιά μπορεί να κουραστούν, να βαρεθούν ή να συμπεριφερθούν άσχημα, ιδιαίτερα αν πρέπει να παραμείνουν καθισμένα ή να περιμένουν σε ένα μέρος για πολύ ώρα ή αν πρέπει να διανύσουν μεγάλες αποστάσεις για να φτάσουν στην φυλακή. Το προσωπικό πρέπει να είναι εκπαιδευμένο στο να χειρίζεται θέματα που μπορεί να προκύψουν από τα παιδιά κατά τις επισκέψεις στους γονείς τους καθώς και τους κατάλληλους τρόπους αντιμετώπισης σύμφωνα με τις ανάγκες και τα συμφέροντά τους (Robertson, 2007).

(δ) Πρακτικά θέματα όπως είναι η απόσταση, η απουσία του παιδιού από το σχολείο, οι περιορισμοί σχετικά με τη διάρκεια και τους κανονισμούς που διέπουν τις επισκέψεις, προσθέτουν στο γενικότερο άγχος των παιδιών που σχετίζεται με την εμπειρία της φυλάκισης του γονιού (Robertson, 2007, Robertson, 2011, SCCYP, 2011).

(ε) Η σχέση μεταξύ των δύο γονέων ή μεταξύ των κρατούμενων γονέων και των άλλων συγγενών που συνοδεύουν το παιδί για την επίσκεψη καθώς και τα συναισθήματα του ίδιου του παιδιού σχετικά με το έγκλημα που διέπραξε ο γονέας (Martynowicz, 2011).

Κατά τις επισκέψεις παιδιών στη φυλακή, πρέπει να εξασφαλίζεται ισορροπία μεταξύ της διατήρησης της ασφάλειας και του σεβασμού των δικαιωμάτων των παιδιών για επικοινωνία με τον κρατούμενο γονιό (SCCYP, 2008).

Οι διαδικασίες ελέγχου (ηλεκτρονικού και σωματικού) θα πρέπει να είναι φιλικές προς τα παιδιά και να διασφαλίζουν το δικαίωμά τους για ιδιωτική ζωή, σωματική ακεραιότητα, προστασία και ασφάλεια. Το προσωπικό ασφαλείας στις Φυλακές θα πρέπει να εκπαιδευτεί σε θέματα που σχετίζονται με αποδεκτές, σύγχρονες, μεθόδους ελέγχου σε παιδιά και, γενικότερα, σε θέματα που αφορούν τα παιδιά που έχουν τον κρατούμενο γονιό (SCIE, 2008, Martynowicz, 2011).

Σε πολλές περιπτώσεις όπου ο άλλος γονέας αδυνατεί ή αρνείται να συνοδεύσει το παιδί στο επισκεπτήριο, η βοήθεια του προσωπικού ή των κοινωνικών λειτουργών θα

αποτελέσει ένα σημαντικό βοήθημα τόσο για το παιδί όσο και για τον κρατούμενο γονέα

Σε γενικές γραμμές, στους χώρους που πραγματοποιούνται τα επισκεπτήρια στη φυλακή, σύμφωνα με τους ισχύοντες κανονισμούς, υπάρχει ο οπτικός έλεγχος από το φυλακτικό προσωπικό, και οι επισκέψεις γίνονται από το «τζάμι». Η κατάσταση αυτή, έλλειψης των κατάλληλων χώρων και εγκαταστάσεων, της έλλειψης εκπαιδευμένου προσωπικού, μη έμφασης στην ευαίσθητη παρουσία του παιδιού και κατασυνέπεια της έλλειψης προστασίας έρχεται σε αντίθεση με το άρθρο 3 της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού, η οποία εγκρίθηκε από τη « Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών το 1989. Όπως ορίζει το άρθρο 3 θα έπρεπε να είναι υψίστης και πρωταρχικής σημασίας η προστασία και το ενδιαφέρον για το παιδί.

Η φιλοξενία των παιδιών κατά τη διάρκεια της επίσκεψής τους προκειμένου να δούν το γονέα τους, σε ένα χώρο φιλόξενο, με ομορφα διακοσμημένους τοίχους, παιχνίδια, τραπεζάκια και γενικά γεμάτο αντικείμενα που να θυμίζουν ένα πιο οικείο και λιγότερο «εχθρικό» περιβάλλον, είναι υποχρέωση του Σωφρονιστικού Καταστήματος και του προσωπικού σ' αυτές τις ευαίσθητες ψυχές των παιδιών.

Οι επισκέψεις των παιδιών σ'έναν τέτοιο χώρο εντός του Καταστήματος Κράτησης επιτρέπει:

- τη δημιουργία μιας οικειότητας και τη δυνατότητα μείωσης του άγχους στο παιδί καθώς εισέρχεται σ'ένα χώρο ιδιαίτερο και υπερελέγχομενο,
- την άσκηση του γονεϊκού ρόλου από τον κρατούμενο κατανοώντας και την ανακαιότητα συνέχισης του ρόλου αυτού και μετά την αποφυλάκιση,
- την αναγνώριση, την κατανόηση ύπαρξης ενός τέτοιου χώρου όπου ο «ρόλος του κρατούμενου», τα νομικά θέματα, οι δικηγόροι και η ρουτίνα της φυλακής, μένουν έξω και παραχωρούν τη θέση τους στο γονέα, που θέλει να μείνει μαζί, να κάνει πράγματα μαζί με το παιδί του.

«Παιδότοπος» Κατάστημα Κράτησης Γρεβενών

Παιδικό Επισκεπτήριο Καταστήματος Κράτησης Πάτρας.

Οι επισκέψεις στη φυλακή έχουν συγκεκριμένη διάρκεια ,ώρες και μέρες που πραγματοποιούνται, σύμφωνα με τον εσωτερικό κανονισμό λειτουργίας του Καταστήματος. Στις προϋποθέσεις που θα διευκολύνουν τη συνάντηση των παιδιών με το φυλακισμένο γονέα τους, εκτός της επιλογής των κατάλληλα διαμορφωμένων χώρων για τα επισκεπτήρια των παιδιών με τους γονείς τους θα ήταν χρήσιμο να ληφθούν υπόψη οι ιδιαίτερες ανάγκες που προκύπτουν από τις οικογενειακές και σχολικές υποχρεώσεις, διευκολύνοντας κατά κάποιο τρόπο την επίσκεψη τους, προσαρμόζοντας τις ώρες επισκέψεων.

Επίσης είναι χρήσιμο για τον γονέα κρατούμενο να προετοιμάζεται κατάλληλα για την κάθε συνάντηση. Γι αυτό το σκοπό οι συνεδρίες με τους ειδικούς επιστήμονες βοηθούν τον κρατούμενο να προετοιμάζεται για την ερχόμενη συνάντηση, πολλές φορές φαίρνοντας μαζί τους ζωγραφιές, γράμματα, φωτογραφίες ,αντικείμενα που μοιράζονται με τα παιδιά τους και αποτελούν κομμάτια του ενός στα χέρια του άλλου.

Ο τόπος και ο χρόνος της συνάντησης στη φυλακή διασταυρώνονται για να σχηματίσουν ένα χώρο γεμάτο σκέψεις, χειρονομίες, λέξεις και συναισθήματα.

**Παιδικό επισκεπτήριο Κατάστημα Κράτησης Γυναικών Ελεώνα
Θήβας**

Σημαντικές προσπάθειες στη δημιουργία κατάλληλων χώρων επισκέψεων των παιδιών στις φυλακές έγιναν τα τελευταία χρόνια στη χώρα μας. Στα Καταστήματα Κράτησης Γρεβενών, Πάτρας, Αγυιάς και στο Κατάστημα Κράτησης Γυναικών Ελεώνα Θήβας, ήδη βρίσκονται σε λειτουργία τα πρώτα «παιδικά επισκεπτηρία», μικροί «παιδότοποι» όπου το παιδί επισκέπτεται το γονέα κρατούμενο σε ένα χώρο που του προσφέρει χαλαρότητα και διευκολύνει την επαφή μεταξύ γονέα και παιδιού.

Πολύ σημαντική κρίνεται η συμβουλευτική διαδικασία που προηγείται της επίσκεψης του κρατούμενου με το επιστημονικό προσωπικό, υπενθυμίζοντας στοιχεία του γονεϊκού του ρόλου, ενός ρόλου που για πολύ καιρό είχε ξεχάσει.

Σημαντική θα ήταν επίσης η παρουσία επιστημονικού προσωπικού, κατάλληλα εκπαιδευμένου για την υποστήριξη των παιδιών και κατά τη διάρκεια των επισκέψεων. (Martynowicz, 2011).

Ο σεβασμός του δικαιώματος του παιδιού και η ανάγκη του κρατούμενου γονιού για τη μεταξύ τους επικοινωνία και ενίσχυση της σχέσης τους χρειάζεται και την αρωγή των Σωφρονιστικών υπαλλήλων, υπαλλήλων κατάλληλα εκπαιδευομένων και ευαισθητοποιημένων προκειμένου αυτές οι συναντήσεις να αποτελέσουν την αρχή μιας σταθερής επαφής που θα βοηθήσει τον κρατούμενο στη ενσωμάτωση του στην κοινωνία και στο παιδί να νιώσει την ύπαρξη της πατρικής φιγούρας δίπλα του στη ζωή του.

Δραστηριότητα 4

Εργασία σε ομάδες

Συζητείστε στην ομάδα σας

- « ποιος πιστεύετε ότι θα μπορούσε να ήταν ο ρόλος ενός φύλακα κατά τη διάρκεια ενός επισκεπτηρίου οικογένειας στον κρατούμενο και ιδιαίτερα της επίσκεψης μικρών παιδιών;»
- «πως θα ήταν κατά την άποψη σας ο καταλληλότερος χώρος και διάρκεια για μία τετοια επίσκεψη;»

Σύζητηση στην ολομέλεια των απόψεων της κάθε ομάδας.

Στόχος: Να επισημανθεί η ιδιαιτερότητα των οικογενειακών επισκέψεων σε ένα κατάστημα κράτησης και ιδιαίτερα των μικρων παιδιών , η σημασία του χώρου και της στάσης του προσωπικού.

Διάρκεια: 30' Λεπτά

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ainsworth, M. D. S., & Bell, S. M.** (1970). Attachment, exploration, and separation: Illustrated by the behavior of one-year-olds in a strange situation. *Child Development*, 41(1), 49-57.
- Alvarado, R., & Kumpfer, K.** (2000). Strengthening America's families. *Juvenile Justice Journal*, 7 (3).
- Bargiacchi, C.**, Gli effetti della privazione delle relazioni affettive sui soggetti detenuti, in Esecuzione della pena e relazioni familiari, Centro di Documentazione su carcere, devianza e marginalità, 2002, Reperito in www.altrodiritto.unifi.it nel marzo 2014
- Beavers W.R., Hampson R.** (1990): Successful families: Assessment and Intervention. New York: W.W.Norton
- Bowlby, J.** **Attachment and loss.** Vol. 1. Attachment. London: Hogarth, 1969; New York: Basic Books, 1969
- Bouregba, A.**, I legami familiari alla prova del carcere, Bambinisenzasbarre, Milano, 2005.
- Bouregba, A.**, Quando il genitore è in carcere, l'impatto sul bambino, Bambinisenzasbarre, Milano, 2011 .
- Bouregba, A.** (2011): Figli e genitori ancora. Bambini senza sbarre,, Quaderno numero 2.
- Bouregba, A.** Le difficoltà di assumere ruoli e funzioni familiari per i padri detenuti, in Atti della Giornata di studi "Carcere: salviamo gli affetti. L'affettività e le relazioni familiari nella vita delle persone detenute", Casa di Reclusione di Padova, 10 maggio 2002
- Bretherton, I.** (1992). The origins of attachment theory: John Bowlby and Mary Ainsworth. *Developmental Psychology*, 28(1), 51-65.
- Cunningham, A., & Baker, L.** (2003). Waiting for Mommy: Giving a Voice to the Hidden Victims of Imprisonment. London ON: Centre for Children and Families in the Justice System. Retrieved May 2010, from <http://www.lfcc.on.ca/WaitingForMommy.pdf>
- Dallaire, D.H.** (2007). Incarcerated mothers and fathers: A comparison of risks for children and families.

EUROCHIPS. (2006). Children of Imprisoned Parents: European Committee for Children of Imprisoned Parents

G. Anzani, L'isola dei reclusi, in FAMIGLIA OGGI. Legami oltre le sbarre. La famiglia alla prova del carcere, n. 5, Milano, 2006

G. Mastropasqua, Esecuzione della pena detentiva e tutela dei rapporti familiari e di convivenza, Bari, Cacucci ed., 2007, p. 41

Ghetti C. (2000): Carcere e famiglia: gli aspetti del disagio. In W. Nanni, T. Vecchiato (a cura di): La Rete Spezzata. Milano: Feltrinelli.

Green, M., & Scholes, M. (2004). Attachment and Human Survival. New York: Karnac.

Hagan, J., & Palonni, A. (1990). The social reproduction of a criminal class of working class. London circa 1950-80. American Journal of Sociology, 96, 265-297.

Hanlon, T.E., Carswell, S.B., & Rose, M. (2007). Research on the caretaking of children of incarcerated parents: findings and their service delivery implications. Children and Youth Services Review, 29(3), 384-362.

Johnston, D. (1995). Effects of parental incarceration. In Gabel, K., & Johnston, D. (Eds.), Children of Incarcerated Parents. New York: Lexington Books, p. 59-88.

Kobak, R. (1999). The emotional dynamics of disruptions in attachment relationships. In Cassidy, J., & Shaver, P.R. (Eds.) Handbook of attachment. New York: Guilford, p. 21-43.

Leone A. (2014): Le declinazioni dell'essere genitore nelle nuove famiglie e nelle diverse culture. Minorigiustizia, n. 3 pp. 7-156.

Martynowicz, A. (2011). Children of Imprisoned Parents. The Danish Institute for Human Rights, European Network for Children of Imprisoned Parents, University of Ulster and Bambinisenzasbarre.

Mazzoleni C. (2004): Empowerment familiare. Il lavoro psicosociale integrato per promuovere benessere e competenza. Trento: Erickson.

Moore, A.R. (1995). An evaluation of a program for incarcerated mothers: parenting training and the enhancement of self-esteem. Richmond, Virginia: Virginia Commonwealth University. Retrieved April

Morris P. (1965): Prisoners and their families. London: George Allen & Unwin Ltd. Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού, Νέα Υόρκη, 20 Νοεμβρίου 1989

Murray, J., & Farrington, D.P. (2008). Parental imprisonment: long-lasting effects on boys' internalizing problems through the life course. *Development and Psychopathology*, 20, 273-290.

Parke, R.D., & Clarke-Stewart, K.A., (2002). Effects of parental incarceration on young children. Paper pre-sented at the Conference on From Prison to Home: The Effect of Incarceration and Reentry on Children, Families and Communities. U.S. Department of Health and Human Services: The Urban Institute

Pirone, G.M., Tomassini, G., *Il padre, una risorsa sociale*, Edizione Magi, Roma, 2007.

Robertson, O. (2007). *The Impact of Parental Imprisonment on Children*. Quaker United Nations Office.

Robertson, O. (2011). *Collateral Convicts: Children of Incarcerated parents*.

Recommendations and good practice from the UN Committee in the Rights of the child Day of General Discussion 2011. Quaker United Nations Office.

Sack, W.H. (1977). Children of imprisoned fathers. *Psychiatry*, 40, 163-174.

Sandifer, J.L. (2008). Evaluating the efficacy of a parenting program for incarcerated mothers. *The Prison Journal*, 88(3), 423-445. Retrieved from: [http://tpj.sagepub.com/content/88/3/423.full.pdf +html](http://tpj.sagepub.com/content/88/3/423.full.pdf+html)

Schaefer, E., Edgerton, M., and Hunter S. (1984). *Background of the Self-Evaluation Inventory*. Unpublished

Scotland's Commissioner for Children and young People (SCCYP). (2008). Not seen. Not heard. Not guilty. The rights and status of the children of prisoners in Scotland

Scotland's Commissioner for Children and young People (SCCYP). (2011). Review 2011: Not seen. Not heard. Not guilty. The rights and status of the children of prisoners in Scotland.

Social Care Institute for Excellence (SCIE). (2008). *Children of prisoners-maintaining family ties*.

Testa G. (2013): *Genitori nell'ombra. La tutela della persona detenuta nella relazione genitore/figlio*. Milano: Unicopli

Valverde Molina J. (1991): *La carcel y sus consecuencias. La intervenciòn sobre la conducta desadaptada*. Madrid: Editorial Popular.

Winnicott, D.W., *Il bambino deprivato*, Cortina, Milano, 1984

Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ), του Συμβουλίου της Ευρώπης, Ρώμη, [1950](#).

Σωφρονιστικός Κώδικας [N.2776/1999 - ΦΕΚ 291/Α/24-12-1999](#)
<http://www.kevinmd.com/>

ΕΝΟΤΗΤΑ 6. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΥ ΦΥΛΑΞΗΣ ΚΑΙ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΦΡΟΥΡΗΣΗΣ ΣΤΗ ΜΕΤΑΧΕΙΡΗΣΗ ΚΑΙ ΕΠΑΝΕΝΤΑΞΗ ΤΩΝ ΚΡΑΤΟΥΜΕΝΩΝ

Στόχος

Στόχος της ενότητας αυτής είναι να τονίσει τον κίνδυνο της ιδρυματοποίησης των κρατουμένων και την προσπάθεια επανένταξης που μπορεί να ξεκινήσει μέσα από το Κατάστημα Κράτησης με την αρωγή του φυλακτικού προσωπικού καθώς και του προσωπικού εξωτερικής φύλαξης κινητοποιώντας τους κρατούμενους προς μία αλλαγή στην πορεία της ζωής τους.

Σύντομη περιγραφή της ενότητας

Η ενότητα αυτή επιχειρεί να παρουσιάσει τον κίνδυνο της ιδρυματοποίησης των κρατουμένων και να τονίσει την ευκαιρία που δίνεται στον κρατούμενο για την κοινωνική του επανένταξη. Επίσης τονίζεται ο ιδιαίτερος ρόλος των Σωφρονιστικών υπαλλήλων στη διαδικασία της επανένταξης και στην προσπάθεια κινητοποίησης των κρατουμένων προς αυτή την αλλαγή συμπεριφοράς. Δίνεται έμφαση στην ικανότητα αναγνώρισης και διαχείρισης δύσκολων καταστάσεων, αποτέλεσμα της ιδρυματοποίησης και στη χρησιμοποίηση άμεσων μέτρων παρέμβασης. Παρουσιάζονται βασικές αρχές της κινητοποιητικής συνέντευξης προκειμένου να χρησιμοποιείται στην επαφή τους με τους κρατούμενους και εξετάζονται δυνατότητες παραπομπής των κρατουμένων σε ειδικό προσωπικό τόσο εντός όσο και εκτός καταστήματος

Προσδοκώμενα αποτελέσματα

Με την ολοκλήρωση αυτής της ενότητας, οι συμμετέχοντες/-ουσες θα μπορούν:

- Να αναγνωρίζουν τις δυνατότητες και περιορισμούς των παρεμβάσεων τους,
- Να κατανοήσουν τις συνέπειες του ιδρυματισμού στους κρατούμενους,
- Να αντιληφθούν το ρόλο τους στην επανένταξη των κρατουμένων στην κοινωνία,
- Να αναγνωρίζουν βασικές αρχές της κινητοποιητικής συνέντευξης για την μείωση της υποτροπής
- Να γνωρίζουν που και πότε πρέπει να παραπέμπουν έναν κρατούμενο σε ειδικό

Έννοιες - κλειδιά

Ιδρυματισμός –συνέπειες εγκλεισμού-επανένταξη- κινητοποίηση κρατουμένων προς αλλαγή- κινητοποιητική συνέντευξη-ενσυναίσθηση

6.1. Συνέπειες του εγκλεισμού

Η φυλακή, ως ένα από τα πλέον αντιπροσωπευτικά ιδρύματα ολοκληρωτικού χαρακτήρα, επιδρά καταλυτικά την προσωπικότητα των κρατουμένων, καθιστώντας τους μια ιδιαίτερα ευάλωτη κοινωνική ομάδα. Η διαδικασία του εγκλεισμού, μεταβαίνοντας από την ελεύθερη ζωή στον εγκάθειρκτο βίο, συνιστά μια ιδιαίτερα ψυχοφθόρα διαδικασία για τον κρατούμενο.

Η διαδικασία του εγκλεισμού είναι μια περίπλοκη και τραυματική εμπειρία για τον κρατούμενο. Συνεπάγεται:

- τη βίαιη αποκοπή του ατόμου από το οικείο του οικογενειακό και κοινωνικό του περιβάλλον και την εξίσου βίαιη ένταξή του σε ένα άγνωστο ή ένα αναπαριστώμενο αρνητικά περιβάλλον, με πολύ ιδιαίτερα χαρακτηριστικά (π.χ. Η δομή της φυλακής στηρίζεται στην απομόνωση και στο διαχωρισμό)
 - τη διατάραξη των οικογενειακών σχέσεων του κρατούμενου
 - την επαγγελματική και οικονομική κατάρρευση
 - την έλλειψη προοπτικής για κοινωνική ή επαγγελματική αποκατάσταση (ιδιαίτερα στα πρώτα στάδια της φυλάκισης και όταν έχει επιβληθεί μια μεγάλη ποινή) τέλος, και ίσως και το πιο σημαντικό,
- ο εγκλεισμός συνεπάγεται το στιγματισμό του κρατούμενου και την πρόσληψή του ως "κακό", "επικίνδυνο", "εγκληματία", "φυλακισμένο".³³⁸

Όπως αναλύουν έγκυροι εγκληματολόγοι,³³⁹ ο εγκλεισμός στη φυλακή συνεπάγεται διάφορες στερήσεις για το άτομο.

Πέρα από την στέρηση της ελευθερίας του, το άτομο στερείται αγαθά και υπηρεσίες λόγω του υπερπληθυσμού στη φυλακή, στερείται την αυτονομία και την ασφάλειά του. Στη φυλακή υπάρχουν κανόνες που ρυθμίζουν την καθημερινότητα του κρατουμένου, έχοντας ως αποτέλεσμα την αφαίρεση της αυτονομίας του. Οι

³³⁸ Ε. Ρηγούτσου (2005): Συμβουλευτική κρατουμένων, ΙΔΕΚΕ, Αθήνα 2005

³³⁹ Gresham M. Sykes .;The Society of Captives, a Study of a maximum Security Prison, [1958])

κανόνες αυτοί εκτείνονται πέρα από οποιαδήποτε επιθυμία ή συμμετοχή του έγκλειστου, με αποτέλεσμα να εκφράζουν μια έντονη εχθρότητα προς την εξάρτησή τους από τις αποφάσεις του προσωπικού και την περιορισμένη δυνατότητα να έχουν προσωπικές επιλογές και αγαθά.

Παράλληλα ο εγκλεισμός συνεπάγεται την αναγκαστική συμβίωση με εκατοντάδες άτομα που μπορεί να έχουν ιστορικό βίαιης και επιθετικής συμπεριφοράς. Αυτό συνεπάγεται τη διαμονή σε ένα εχθρικό περιβάλλον, γεγονός που προκαλεί αίσθημα συνεχούς άγχους στον έγκλειστο, το οποίο μεγαλώνει, όσο πιο μεγάλη αδυναμία δείχνει σαν χαρακτήρας.

Η εμπειρία λοιπόν, του εγκλεισμού αποτελεί μια έντονη και ριζική αλλαγή στη ζωή του κρατούμενου καθώς αλλάζει η καθημερινότητα του, οι ελευθερίες του περιορίζονται και η ζωή του ελέγχεται και ετεροκαθορίζεται.

Επιπλέον, η εμπειρία του εγκλεισμού συνδέεται με συγκεκριμένες **ψυχολογικές διαταραχές**:

1. Κρίσιμοι θεωρούνται οι πέντε πρώτοι μήνες του εγκλεισμού. Ιδιαίτερα κατά την περίοδο αυτή, οι κρατούμενοι έχουν ελάχιστες ευκαιρίες να μιλήσουν και να «δραπετεύσουν» από αυτή την κατάσταση. Αυτό σε συνδυασμό με εξωτερικούς παράγοντες (π.χ. τιμωρίες, είδος φυλακής) αλλά και ενδογενείς παράγοντες (π.χ. προσωπικότητα, γνωστικά σχήματα), μπορεί να κινητοποιήσει δυσάρεστες ψυχικές καταστάσεις.

Αναφέρονται **τέσσερις τύποι κατάθλιψης**³⁴⁰:

- Αγχώδης κατάθλιψη: τα χαρακτηριστικά της είναι η δύσπνοια, η ευερεθιστικότητα, η ένταση και οι ενοχές.
- Γνωστική κατάθλιψη: τα χαρακτηριστικά της είναι η μη ικανοποίηση, η απαξίωση και η απελπισία.
- Κατάθλιψη που σχετίζεται με τη διατροφή: χαρακτηρίζεται από απώλεια όρεξης και ενέργειας, και αυξημένη κούραση.
- Ενδογενής κατάθλιψη: είναι η πιο σοβαρή επίπτωση. Χαρακτηρίζεται από διακυμάνσεις της διάθεσης κατά τη διάρκεια της ημέρας, από πολύ πρωινό ξύπνημα, από απώλεια βάρους, από ευερεθιστότητα και ένταση.

³⁴⁰ Serra (1994).οπ.αναφ.στο Ε. Ρηγούτσου (2005)

2. **Απόπειρες αυτοκτονίας**, αυτοτραυματισμοί: μπορούν να συμβούν κατά τα πρώτα στάδια εγκλεισμού και συνδέονται άμεσα με την κατάθλιψη. Σε μερικές περιπτώσεις φαίνεται να λειτουργούν ως προσπάθειες ανακούφισης από την ένταση, ενώ γενικά αναγνωρίζονται ως «κραυγές αγωνίας» από τους κρατούμενους.

3. **Ιδρυματισμός**. Είναι η απόλυτη εξάρτηση του ατόμου από τη φυλακή. Ο ιδρυματισμός συνοδεύεται με συγκεκριμένες ψυχοδιανοητικές διαταραχές, όπως πρώιμο γήρας, διαταραχές της σεξουαλικότητας, αναστολή των ψυχοκοινωνικών δραστηριοτήτων, συναισθηματική αδιαφορία, έντονη ερεθιστικότητα.

Οι παραπάνω διαταραχές εμφανίζονται στο άτομο κατά τη διάρκεια του εγκλεισμού και πολλές από αυτές έχουν ανεπανόρθωτα αποτελέσματα για την ίδια του τη ζωή. Βέβαια οι επιπτώσεις του εγκλεισμού δεν περιορίζονται μόνο κατά την παραμονή του ατόμου στη φυλακή. Μετά την αποφυλάκιση ξεκινά μια νέα ζωή για τον πρώην κατάδικο. Ένας από τους στόχους του σωφρονιστικού συστήματος είναι η επίτευξη μιας ομαλής επανένταξης του στην κοινωνία. Κάτι τέτοιο όμως ελάχιστες φορές συμβαίνει. Ο στιγματισμός του ατόμου του δημιουργεί κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα, αισθήματα ντροπής, ενοχής και τύψεις. Αισθάνεται υπεύθυνος για τυχόν στιγματισμό και της οικογένειάς του, ενώ η κοινωνική του θέση καταρρέει. Το άτομο ξεκινώντας από το μηδέν πρέπει να επανενταχτεί στην κοινωνία, η οποία όμως το απορρίπτει. Όλα αυτά το φορτίζουν ψυχολογικά και είναι αιτίες κατάθλιψης και αυτοκαταστροφικών τάσεων.

Εξαιρετικά σημαντικό ρόλο παίζει και η στάση που θα κρατήσει ο ίδιος ο κρατούμενος -νεοεισερχόμενος, πέραν των πρώτων εντυπώσεων.

Ο Αλοσκόφης³⁴¹ συνόψισε τις στρατηγικές προσαρμογής στη ζωή σε καθεστώς εγκλεισμού ως εξής:

1. Στρατηγική της απόσυρσης: Η κατά τον Goffman «απόσυρση» είναι μια κατάσταση οξείας αποπροσωποποίησης στην οποία ο έγκλειστος περιορίζει στο ελάχιστο τις συναναστροφές του. Συνήθως τις συναναστροφές αποφεύγουν οι παιδεραστές, πληροφοριοδότες, περιστασιακοί παραβάτες, μεσοαστοί που δεν αντέχουν την τα-χύτητα της εγκάθειρκτης ζωής, ομοφυλόφιλοι που απειλούνται με βιασμό, ψυχικά διαταραγμένοι. Υπάρχουν και ορισμένοι που επιλέγουν την απόσυρση

³⁴¹ Ου. Αλοσκόφης, *Ο άτυπος κώδικας συμπεριφοράς των κρατουμένων. Στρατηγικές επιβίωσης στη σύγχρονη φυλακή*,

συνειδητά, αποφεύγοντας τη συναναστροφή, άρα και την ενδεχόμενη αντιπαράθεση, με τους συγκατατούμενους τους.

2. Στρατηγική της εναντίωσης: Ορισμένοι κρατούμενοι, κυρίως όσοι έχουν διαπράξει απροσχεδίαστα αδικήματα με ανορθόδοξες μεθόδους και για ασαφείς λόγους, επιλέγουν να μην ακολουθήσουν κανέναν τυπικό κανόνα της φυλακής και εναντιώνονται σε κάθε επιταγή του προσωπικού. Επιθυμούν την αυτονομία τους και δεν τους αφορά να προσπαθήσουν να επισπεύσουν την αποφυλάκισή τους. Η εναντίωση, συνήθως, είναι μια επιλογή βραχύβια, καθώς οι κρατούμενοι αυτοί δεν γίνονται αποδεκτοί από τους υπόλοιπους κρατούμενους. Αντίθετα, θεωρούνται επικίνδυνοι ή τουλάχιστον ενοχλητικοί, καθώς μπορεί να θέσουν σε κίνδυνο τις ισορροπίες που έχουν κατακτηθεί. Μία δεύτερη μορφή εναντίωσης είναι όταν κρατούμενοι –κυρίως μορφωμένοι– χρησιμοποιούν τους υφιστάμενους κανόνες ενάντια στους φορείς εξουσίας που πρώτοι θα έπρεπε να τους τηρούν, προκειμένου να δείξουν ότι παραβιάζονται σε βάρος των κρατουμένων.

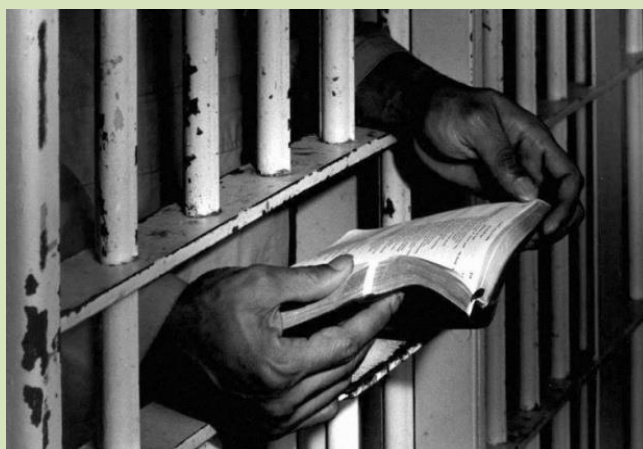
3. Στρατηγική της εποίκησης: Ο κρατούμενος αποδέχεται και προσαρμόζεται στον τρόπο ζωής σε καθεστώς εγκλεισμού και προσηλώνεται στην εξασφάλιση προνομίων, ώστε να αποκτήσει μ' έναν τρόπο και ως ένα βαθμό τον έλεγχο του περιβάλλοντος. Στόχος του είναι να ανέβει γρήγορα στην ιεραρχία της υποκουλτούρας της φυλακής, αποκτώντας κύρος, δύναμη και προνομιακή πρόσβαση σε περιζήτητα αγαθά. Χρησιμοποιεί ιδιωφελείς τακτικές εκμετάλλευσης και χειραγώγησης, αναζητά θέσεις εργασίας για να έχει πληροφόρηση και επιρροή, συμμετέχει σε δίκτυα εμπορίου ναρκωτικών, καταναλώνει επιδεικτικά απαγορευμένα ή ημι-απαγορευμένα είδη. Οι κρατούμενοι αυτοί ενδέχεται να προβούν σε πράξεις που θα παρατείνουν την κράτησή τους, όταν πλησιάζει η στιγμή της αποφυλάκισης.

4. Στρατηγική της μεταστροφής: Υιοθετείται από όποιο κρατούμενο έχει αποδεχτεί την άποψη του ιδρύματος για τον εαυτό του και φέρεται ως ο «τέλειος τρόφιμος». Φυσικά, σε ορισμένες περιπτώσεις η φυλακή λειτουργεί αφυπνιστικά, με αποτέλεσμα οι κρατούμενοι να αναζητούν δημιουργικές δραστηριότητες (αθλητισμός, εργασία, εκπαίδευση, κατάρτιση, αναμόρφωση, θεραπεία κ.ά.), ενώ αντιστέκονται σθεναρά σε κάθε προσπάθεια να θεωρηθεί η συμπεριφορά τους απλό στρατήγημα. Πρόκειται για ιδανικούς, από την άποψη της διοίκησης, κρατούμενους με ισχυρό

αυτοέλεγχο, οι οποίοι αντιλαμβάνονται τη συμμόρφωση με τους τυπικούς κανόνες ως προσωπικό θρίαμβο.

5. Οπορτουνισμός: Ορισμένοι αντιλαμβάνονται τον εγκλεισμό ως προσωρινή διακοπή της κοινωνικής τους ζωής και έτσι διατηρούν την κοινωνική ταυτότητα που είχαν διαμορφώσει πριν μπουν στη φυλακή. Στόχος τους είναι να τελειώνουν με τη φυλακή, γρήγορα και ανώδυνα και έτσι αποφεύγουν το συγχρωτισμό και τις άσκοπες αντιπαραθέσεις.³⁴² Τη στρατηγική αυτή επιλέγουν να την ακολουθήσουν οι παράνομοι (νονοί ή κατ' επάγγελμα διαρρήκτες), οι οποίοι αντιμετωπίζουν ψύχραιμα τη φυλάκιση ως επαγγελματικό κίνδυνο και οι περιστασιακοί παραβάτες, που προέρχονται από τη μεσαία ή την εργατική τάξη και διέπραξαν αξιόποινες ποινές (π.χ. ανθρωπο-κτονία), χωρίς να έχουν επαφές με τα δίκτυα παρανόμων. Αυτοί συντηρούν τους οικογενειακούς και φιλικούς δεσμούς τους, διατηρώντας επαφή με τον «έξω κόσμο» και απορρίπτουν συλλήβδην τον κώδικα, σε σημείο που μπορεί και να συμμαχήσουν με το προσωπικό³⁴³.

Δραστηριότητα 1

Οδηγίες: Συζητείστε σε ομάδες εργασίας ποιες είναι, σύμφωνα με τη δική σας εμπειρία με τους κρατούμενους, οι συνέπειες που έχει ο εγκλεισμός τους στη φυλακή.

Διάρκεια: 10 λεπτά

Συζήτηση στην Ολομέλεια: Συζήτηση των όσων έχουν ειπωθεί στις ομάδες και καταγραφεί αυτών σε πίνακα

Διάρκεια: 10 λεπτά

³⁴² Ν. Κουλούρης, *Επι-φυλακή, Κατάστημα Κράτησης Κορυδαλλού: Λειτουργία, κατάσταση και μεταχείριση των κρατουμένων*, Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα - Κομοτηνή 2009, σ. 28.

³⁴³ J. Irwin, *The felon*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, Νιου Τζέρσεϊ 1970, σ. 32-35.

6.2 "Ιδρυματοποίηση» των κρατουμένων

Οι κυριότεροι παράγοντες που επιλέγει ο κρατούμενος προκειμένου να προσαρμοστεί στο καθεστώς στέρησης της προσωπικής του ελευθερίας, είναι το κοινωνικό υπόβαθρο, τα ασυνείδητα σχήματα αντίληψης και πρακτικής που έχουν αφομοιωθεί, και τα σχέδια που έχει το άτομο για το μέλλον.³⁴⁴

Ο όρος «ιδρυματοποίηση» ανήκει στον Clemmer³⁴⁵, και περιγράφει τη διαδικασία της περισσότερο ή λιγότερο αποδοχής κι εσωτερίκευσης της κουλτούρας της φυλακής.. Είναι μία διαδικασία που λαμβάνει χώρα προκειμένου ο κάθε κρατούμενος να προσαρμοστεί, να συνυπάρξει και ασφαλώς να επιβιώσει στο σκληρό πλαίσιο των φυλακών.

Το εχθρικό περιβάλλον της φυλακής αποτελεί τη νέα πραγματικότητα, στην οποία καλείται να προσαρμοστεί «βίαια» ο κρατούμενος. Οι έρευνες αποδεικνύουν ότι ο κρατούμενος με τη φυλάκιση του εντάσσεται στην «υποπολιτισμική» ομάδα της φυλακής, υιοθετώντας την αντίστοιχη κουλτούρα και τον αντίστοιχο κώδικα των κρατουμένων, υφίσταται, δηλαδή τις συνέπειες της «φυλακοποίησης»³⁴⁶

Η θεωρία της φυλακοποίησης (prisonization) και η θεωρία της αποκατάστασης του εγκληματία (rehabilitation) προσβλέπουν στην επανακοινωνικοποίηση, δηλαδή την υιοθέτηση από το άτομο νέων συμπεριφορών. Με τη διαφορά ότι η αποκαταστατική θεωρία στοχεύει στην αλλαγή συμπεριφοράς του κατάδικου προς μια προ-κοινωνική συμπεριφορά, ώστε να χτίσει θετικές κοινωνικές σχέσεις, ενώ με τη φυλακοποίηση, μέσα από τον εγκλεισμό, επιτυγχάνεται μία αντικοινωνική συμπεριφορά.³⁴⁷

Η διαδικασία της φυλακοποίησης διακρίνεται στα εξής στάδια: α) αποξένωση, δηλαδή αποκοπή από το έως τον εγκλεισμό οικείο περιβάλλον και τα πρόσωπα αναφοράς που συνθέτουν το πλαίσιο κοινωνικών δεσμών και σχέσεων για το κρατούμενο άτομο, β) αποδόμηση, της προσωπικότητας, που επέρχεται με την αποδιάρθρωση της σημασίας και της αξίας που έχουν για το άτομο οι έως τότε

³⁴⁴ Αλοσκόφης, Ο. (2009). *Ο άτυπος κώδικας συμπεριφοράς των κρατουμένων*. Αθήνα., σ.51

³⁴⁵ Clemmer, D. (1958). *The prison community*. New York: Holt, Rinehart & Winston

³⁴⁶ Τσαλίκोगλου, 1996, Χάιδου, 2002, Θεοφίλου, 2004, Βιδάλη, 2008

³⁴⁷ W. Gillespie, *Prisonization: Individual and institutional factors affecting inmate conduct*, LFB Scholarly, Νέα Υόρκη 2003, σ. 2-3.

γνωστοί κανόνες κοινωνικής συμπεριφοράς, γ) επαναδόμηση μιας νέας προσωπικότητας που προκύπτει από τον επαναπροσδιορισμό και αποδοχή από το άτομο νέων κανόνων και όρων συμπεριφοράς, με βάση τις συνθήκες και το καθεστώς εγκλεισμού αλλά και τους σωφρονιστικούς στόχους.³⁴⁸

Στη διαδικασία φυλακοποίησης διακρίνουμε μικρο και μακρο-παράγοντες, που την ενεργοποιούν. Οι **μικρο-παράγοντες** περιλαμβάνουν τα ατομικά χαρακτηριστικά των κρατουμένων, που επηρεάζουν το ποσοστό ένταξης στην υποκουλτούρα των κρατουμένων. Στους μικρο-παράγοντες συγκαταλέγονται: χρόνος εγκλεισμού (Clemmer, Haynes), αναλογία του χρόνου εγκλεισμού (Atchley & MacCabe, Wellford, Wheeler), συγχρωτισμός (Clemmer, Haynes, Wheeler, Stratton), προηγούμενες φυλακίσεις (Morris & Morris, Tittle & Tittle, Wheeler, Sykes), υιοθέτηση κοινωνικών ρόλων (Garabedian, Sykes), επαφή με τον «έξω κόσμο» (Morris & Morris), αυτοεκτίμηση (Faine, Tittle), ηλικία (Jensen & Jones, Schwartz), κοινωνικοδημογραφικά χαρακτηριστικά προ φυλάκισης (Schwartz).³⁴⁹

Οι **μακρο-παράγοντες** αφορούν την οργανωτική δομή των σωφρονιστικών καταστημάτων. Σε αυτούς συγκαταλέγονται κυρίως το είδος της φυλακής και οι δομές και δραστηριότητες που προβλέπονται σε αυτή (Math-iesen, Sykes, Sommer, Flynn, Akers, Street, Burk, Grusky, Thomas & Petersen).³⁵⁰

Όσον αφορά τους μικρο-παράγοντες, ο Haynes³⁵¹ εντόπισε πως η φυλακοποίηση εξαρτάται από: 1) την προσωπικότητα του ατόμου, 2) τους δεσμούς που είχε αναπτύξει όταν ήταν έξω από τη φυλακή, 3) τις σχέσεις που ανέπτυξε με ομάδες κρατουμένων, 4) το με ποιους θα εργαστεί μαζί ή θα συγκατοικήσει σε κελί και 5) την αποδοχή των κωδίκων της κουλτούρας της φυλακής. Πρόσθεσε ακόμα πως σημαντικό ρόλο παίζουν οι παράγοντες της ηλικίας, εγκληματικότητας, εθνικότητας, φύλου και συνθηκών κράτησης.

³⁴⁸ Αλεξιάδη Στέργιο, «Σωφρονιστική», Θεσσαλονίκη 1997, άκκουλας, σελ.288.

³⁴⁹ Όπ.αναφ. στο W. Gillespie, *Prisonization: Individual and institutional factors affecting inmate conduct*, LFB Scholarly, Νέα Υόρκη 2003, σ. 54.

³⁵⁰ Όπ.αναφ. στο W. Gillespie, *Prisonization: Individual and institutional factors affecting inmate conduct*, LFB Scholarly, Νέα Υόρκη 2003, σ. 56.

³⁵¹ G. Haynes, «The sociological study of the prison community», *Journal of Criminal Law & Criminology*, 39, 1948, σ. 432-440.

Ο Clemmer³⁵² αναγνώρισε επτά παράγοντες που επιτείνουν στη φυλακοποίηση: «1) μεγάλες ποινές κάθειρξης, 2) ασταθής προσωπικότητα, 3) έλλειψη επαφών με άτομα εκτός φυλακής, 4) ένταξη σε ομάδες κρατουμένων, 5) πλήρης αποδοχή της υποκουλτούρας των κρατουμένων, 6) ένταξη των συγκεκριμένων στην κουλτούρα της φυλακής, συμμετοχή σε τζόγο ή/και επίδειξη αφύσικης σεξουαλικής συμπεριφοράς

Αργότερα, παράθεσε έξι φάσεις φυλακοποίησης: 1) αποδοχή ενός κατώτερου ρόλου, 2) εμπέδωση του τρόπου οργάνωσης της φυλακής, 3) υιοθέτηση νέων συνηθειών διατροφής, ένδυσης, εργασίας, ξεκούρασης, 4) υιοθέτηση διαλέκτου, 5) αναγνώριση πως καμία ανάγκη δεν ικανοποιείται από το περιβάλλον της φυλακής, 6) ενδεχόμενη διεκδίκηση καλού πόστου εργασίας».³⁵³

Οι έρευνες μικροπαραγόντων φυλακοποίησης εστίασαν και στη στιγμή ένταξης στην υποκουλτούρα των κρατουμένων, η οποία φαίνεται πως αποτελεί συνάρτηση του χρόνου παραμονής στο σωφρονιστικό σύστημα, όσο και της προσωπικότητας του κρατούμενου.

Όσον αφορά τους **μακρο-παράγοντες** «φυλακοποίησης» Οι Thomas και Paterse³⁵⁴ εστίασαν στην «αρχιτεκτονική δομή του καταστήματος, τον τρόπο κατανομής των διαθέσιμων πόρων, την άκαμπτη ιεραρχία, τις γραμμές επικοινωνίας, τον τρόπο λήψης αποφάσεων, τη μονοτονία των δραστηριοτήτων, τον τρόπο αξιολόγησης της διαγωγής των κρατουμένων και τον τρόπο οργάνωσης». Πολλοί μελετητές προσπάθησαν να ερευνήσουν τη σχέση της ιδρυματοποίησης με το είδος της φυλακής και τις δραστηριότητες που προβλέπει το κάθε κατάσταση.

Επίσης έρευνες των Οι Akers, Hayner και Gruninger³⁵⁵ επισημαίνουν πως οι φυλακές απομόνωσης και στις πέντε χώρες εντείνουν στους κρατούμενους τα αισθήματα υποτίμησης και τιμωρίας, τα οποία συνδέονται άμεσα με την ιδρυματοποίηση.

³⁵² D. Clemmer, *The prison community*, Christopher, Βοστόν 1940.

³⁵³ D. Clemmer, «Observations on imprisonment as a source of criminality», *Journal of Criminal Law and Criminology*, 41, 1950, σ. 316.

³⁵⁴ C.W. Thomas, D.M. Petersen, *Prison organization and inmate subculture*, The Bobbs-Merrill Company, Ινδιανάπολη 1977, σ. 37

³⁵⁵ R.L. Akers, N.S. Hayner, W. Gruninger, «Prisonization in five countries: Type of prison and inmate characteristics», *Criminology*, 14, 1977, σ.

Η έρευνα του Street³⁵⁶ κατέληξε πως «στους κρατούμενους στα σωφρονιστικά καταστήματα όπου παρατηρείται συχνότερα θετική στάση απέναντι στο κατάστημα και το προσωπικό, παρατηρείται ταυτόχρονα λιγότερη ιδρυματοποίηση και θετικότερη αυτοεκτίμηση».

Οι κρατούμενοι λοιπόν, όταν φθάνει η χρονική στιγμή να αποχωριστούν το ιδιαίτερα ιδιόμορφο περιβάλλον της φυλακής, δεν είναι πλέον οι ίδιοι άνθρωποι με εκείνους που ήταν όταν παραπέμφθηκαν στη φυλακή. Μέσα σ' αυτή, προσαρμόστηκαν και αναπαρήγαγαν έναν διαφορετικό τρόπο ζωής αφομοίωσαν το άτυπο αυτό κανονιστικό σύστημα και , κατά συνέπεια, να υιοθετήσουν αντίστοιχες στάσεις, αξίες και ρόλους.

Απόρροια της προαναφερόμενης αφομοίωσης, συνιστά η εμφάνιση του ιδρυματισμού, ενός φαινομένου που κατ'έξοχην, αντιστρατεύεται την προοπτική της επανένταξης στην κοινωνία.

Δραστηριότητα 2

Παρακολουθείστε με προσοχή το παρακάτω πείραμα γνωστό και ως «Πείραμα του Σταντφορντ»

<https://www.youtube.com/watch?v=tbWn7dgADUI>

Στο 1^ο στάδιο

Παρακολούθηση της ταινίας.

Οι εκπαιδευόμενοι εκφράζουν τις σκέψεις τους σχετικά με την ταινία.

Ακολουθεί συζήτηση .

Στο 3^ο στάδιο

Συζήτηση σχετικά με εμπειρίες τους. Άλλα ερωτήματα που τυχόν προκύψουν.

Στόχος: Να κατανοήσουν οι εκπαιδευόμενοι τη σημασία της ιδρυματοποίησης στην

³⁵⁶ D. Street, «The inmate group in custodial and treatment settings», *American Sociological Review*, 30, 1966, σ. 49.

ψυχολογία του κρατουμένου αλλά και την επιρροή των δυνθικών εργασίας στους σωφρονιστικούς υπαλλήλους.

Διάρκεια: 30΄

6.2.1 Παράγοντες αποτροπής του "Ιδρυματισμού" των κρατουμένων

Σημαντικός παράγοντας αποτροπής της φυλακοποίησης είναι η διατήρηση των οικογενειακών και φιλικών δεσμών, καθώς έτσι «οι κρατούμενοι επανεντάσσονται πιο εύκολα στην κοινωνία και παρουσιάζουν σημαντικά χαμηλότερα ποσοστά υποτροπής».³⁵⁷

Σε έρευνα των Holt και Miller³⁵⁸ διαπιστώθηκε «η άμεση σχέση μεταξύ τήρησης ισχυρών οικογενειακών δεσμών κατά τη διάρκεια του εγκλεισμού και της μη παραβίασης των όρων αποφυλάκισης υπό επιτήρηση». Μόνο το 50 % των «απομονωμένων» αποφυλακισθέντων (δηλαδή όσων δεν είχαν επικοινωνία με την οικογένειά τους κατά την περίοδο του εγκλεισμού) κατάφεραν να μην εμπλακούν με τις αστυνομικές αρχές για ένα χρόνο, ενώ το 70 % όσων διατήρησαν τους οικογενειακούς τους δεσμούς δεν απα-σχόλησαν τις αρχές στο ίδιο χρονικό διάστημα. Αντίθετα, οι «μοναχικοί» κρατούμενοι είχαν εξαπλάσιες πιθανότητες να βρεθούν ξανά στη φυλακή τον επόμενο χρόνο (12 % επέστρεφαν σε σύγκριση με το 2 % όσων είχαν τρεις ή περισσότερους επισκέπτες). Διαπιστώσαμε ότι όσοι διατήρησαν τους οικογενειακούς τους δεσμούς, τήρησαν και τους όρους επιτήρησης μετά την αποφυλάκισή τους».

Η οικογένεια μπορεί να διαδραματίσει σπουδαίο ρόλο στη στήριξη του ατόμου κατά την αποφυλάκισή του, καθώς τα μέλη της οικογένειας ασκούν κοινωνικό έλεγχο και παρέχουν κοινωνική στήριξη, παράγοντες που αναστέλλουν την εγκληματική δραστηριότητα. Έτσι, του παρέχονται ευκαιρίες για να βρει εργασία, να μορφωθεί ή να εξασφαλίσει διαμονή, που δεν θα τις είχε διαφορετικά. Αντίθετα, όσοι στερούνται αυτών των σχέσεων έχουν περισσότερες πιθανότητες να συνεχίσουν την εγκληματική τους συμπεριφορά.

³⁵⁷ A. Friedmann, «Lowering recidivism through family communication», *Prison Legal News*, 25 (4), Απρίλιος 2014, σ. 24.

³⁵⁸ N. Holt, D. Miller, *Explorations in inmate-family relationships*, Publications Coordinator, ΗΠΑ 1972

Σε έρευνα του Vera Institute of Justice / ΗΠΑ (2012)³⁵⁹ κατέληξε πως «οι κρατούμενοι και οι κρατούμενες, που διατηρούν επαφή με μέλη της οικογένειάς τους που τους συμπαράστέκονται, είναι περισσότερο πιθανό να τηρήσουν τους όρους επιτήρησής τους». Σύμφωνα με έκθεση του Vera Institute of Justice (2011)³⁶⁰ «οι κρατούμενοι που διατηρούν τους οικογενειακούς τους δεσμούς έχουν καλύτερα αποτελέσματα –όπως για παράδειγμα τόπο διαμονής ή εργασία– όταν επιστρέφουν στην κοινότητα».

Επίσης σε άλλη έρευνα του Urban Institute – Justice Policy Center / ΗΠΑ (2003)³⁶¹ καταγράφηκε η «σημασία της επαφής του κρατούμενου με μέλη της οικογένειάς του, κατά τη διάρκεια του εγκλεισμού. Η διευκόλυνση της επικοινωνίας αποδείχθηκε ότι μειώνει τις επιπτώσεις του αποχωρισμού και ταυτόχρονα αυξάνει τις πιθανότητες για επιτυχή επανασύνδεση της οικογένειας. Έρευνες έχουν δείξει ότι όσοι διατηρούν τους οικογενειακούς δεσμούς κατά τη διάρκεια του εγκλεισμού, μέσω αλληλογραφίας ή επισκεπτηρίων, έχουν πολύ χαμηλότερα ποσοστά υποτροπής σε σχέση με αυτούς που αποκόπτονται από την οικογένειά τους».

Ένας άλλος παράγοντας αφορά τη διαχείριση του χρόνου εντός του Καταστήματος. Ο Garabedian³⁶² υποστήριξε ότι ο βαθμός επιτυχούς ανάλωσης του χρόνου του κρατούμενου στη φυλακή εξαρτάται από το βαθμό κοινωνικότητας του κρατούμενου. Σύμφωνα με το Μαυρή,³⁶³ οι κρατούμενοι για να κερδίσουν κάποια στοιχεία ατομικότητας, τα οποία εκμηδενίζει ο θεσμικός χρόνος της φυλακής (τι ώρα θα γίνει η σίτιση, τι ώρα ξεκινά η καταμέτρηση, τι ώρα κλειδώνονται τα κελιά κ.λπ.), δημιουργούν εστίες διαφοροποίησης ενάντια στη συλλογική ρύθμιση του θεσμικού χρόνου, προσπαθώντας να υπενθυμίζουν στους εαυτούς τους πως πρόκειται για μεταβατικό στάδιο και σχεδιάζοντας τη ζωή τους όταν βγουν έξω.

³⁵⁹ R. Shanahan, S. Villalobos Agudelo, «The family and recidivism», *American Jails Magazine*, Σεπτέμβριος/Οκτώβριος 2012, σ. 17-24.

³⁶⁰ M. DiZerega, S. Villalobos Agudelo, *Piloting a tool for reentry. A promising approach to engaging family members*, Vera Institute of Justice, Μάρτιος 2011

³⁶¹ J. Travis, E. Cincotta McBride, A.L. Solomon, *Families left behind: The hidden costs of incarceration and reentry*, Urban Institute, Justice Policy Center, Οκτώβριος 2003

³⁶² P. Garabedian, «Social roles and processes of socialization in the prison community», *Social Problems*, 11, 1963, σ. 139-154.

³⁶³ Μ. Μαυρή, *Το Πανοπτικό του Χρόνου: Η διαχείριση του χρόνου σε συνθήκες μακροχρόνια στέγησης της ελευθερίας*, Τυπωθήτω, Γιώργος Δαρδανός, Αθήνα 2003, σ. 83-86.

Έτσι, χρησιμοποιούν τεχνικές αντίστασης για να μετατρέψουν το χρόνο ποινής σε προσωπικό χρόνο:

1) Η Ονειροπόληση/φαντασίωση, όπου ο κρατούμενος απελευθερώνεται από τους περιορισμούς και τους ελέγχους και αφήνει το νου του να ταξιδέψει. Αυτό γίνεται και με τον ύπνο, γι' αυτό και ο κρατούμενος επιλέγει να κοιμάται αρκετές ώρες (είναι οι δικές του ώρες), 2) Η θετική αντιμετώπιση του μέλλοντος, όπου ο κρατούμενος σκέφτεται τη ζωή του μετά τη φυλακή, 3) Η δημιουργία συλλογικής μνήμης από το παρελθόν, όπου ο κρατούμενος αγκι-στρώνεται στις μνήμες του από την ελεύθερη ζωή του, 4) Η δημιουργία σταθμών/γεγονότων, όπου ο κρατούμενος προσπαθεί να δημιουργήσει γεγονότα που θα του δώσουν την αίσθηση κάποιων ελευθεριών (εξέγερση, στάση, απεργία πείνας), 5) Η κινητικότητα της φυλακής, οι κρατούμενοι μετρούν το χρόνο σε συνάρτηση με την είσοδο νέων κρατουμένων ή την αποχώρηση παλαιότερων, 6) Η επιλογή δραστηριοτήτων, κατά τον ελεύθερο χρόνο, π.χ. διάβασμα, άθληση, επιτραπέζια, 7) Η εργασία, 8) Η συνεχής παρακολούθηση των ΜΜΕ, ως διατήρηση της επαφής με τον «έξω κόσμο».

Πολλοί μελετητές επίσης προσπάθησαν να ερευνήσουν τη σχέση της ιδρυματοποίησης με το είδος της φυλακής. Wilson³⁶⁴, Bronson,³⁶⁵ Farrington και Nuttal³⁶⁶, τον τύπο της φυλακής και τον τρόπο διοίκησης αυτής και τις συνθήκες κράτησης. Άλλες έρευνες έχουν γίνει για τις δραστηριότητες που προβλέπει το κάθε κατάσταση Harvey,³⁶⁷ Akers, Hayner και Gruninger³⁶⁸. τονίζοντας τη σημασία αυτών με τη ζωή των κρατουμένων εντός του Καταστήματος. Οι παραπάνω έρευνες έδειξαν ότι :

- κρατούμενοι που έχουν ζήσει περισσότερο χρόνο σε φυλακή απομόνωσης είναι περισσότερο πιθανό να διαμορφώσουν αρνητική στάση (απέναντι στη φυλακή) σε σχέση με αυτούς που κρατούνται λίγους μήνες.

³⁶⁴ Th.P. Wilson, «Patterns of Management and Adaptations to Organizational Roles: A Study of Prison Inmates», *American Journal of Socio-logy*, 74(2), 1968, σ. 146-157

³⁶⁵ E.F. Bronson, «Medium Security Prisons and Inmate Subcultures: The "Normal Prison"», *The Southwest Journal of Criminal Justice*, 3(2), 2006, σ. 61-85.

³⁶⁶ D.P. Farrington, C.P. Nuttall, «Prison size, overcrowding, prison violence and recidivism», *Journal of Criminal Justice*, 8, 1980, σ. 230.

³⁶⁷ J. Harvey, *Young Men in Prison: Surviving and adapting to life inside*, Willan Publishing, 2007, σ. 55-57.

³⁶⁸ R.L. Akers, N.S. Hayner, W. Gruninger, «Prisonization in five countries: Type of prison and inmate characteristics», *Criminology*, 14, 1977, σ. 527-554.

- Αισθήματα υποτίμησης και τιμωρίας, τα οποία συνδέονται άμεσα με την ιδρυματοποίηση ενεργοποιούνται από τη στιγμή της καταδίκης.
- Κρατούμενοι έγκλειστοι σε Καταστήματα Κράτησης όπου παρατηρείται συχνότερα θετική στάση απέναντι στο κατάστημα και το προσωπικό, παρατηρείται ταυτόχρονα λιγότερη ιδρυματοποίηση και θετικότερη αυτοεκτίμηση.
- Ο βαθμός φυλακοποίησης είναι άμεσα εξαρτημένος και από τις συνθήκες κράτησης, ως συνέπεια του υπερπληθυσμού: Οι κρατούμενοι μπορούν να επηρεαστούν από άλλους κρατούμενους λόγω των συνθηκών υπερπληθυσμού, ενώ είναι πιο δύσκολο να συμμετέχουν στις δραστηριότητες σωφρονισμού,

Ο εγκλεισμός των κρατουμένων και ο ιδρυματισμός που υφίστανται καθιστούν αναγκαίες την εφαρμογή δραστηριοτήτων και προγραμμάτων που αποβλέπουν στη μείωση των συνεπειών και την προετοιμασία τους για την επανένταξή τους στην κοινωνία.

6.3. Η επανένταξη των κρατουμένων στην κοινωνία.

*«Από την έναρξη της ποινής ενός κρατουμένου, θα εξετάζεται το μέλλον του μετά την αποφυλάκιση και θα του προσφέρεται ενθάρρυνση και βοήθεια ώστε να διατηρεί ή να συνάπτει σχέσεις με άτομα ή υπηρεσίες εκτός του καταστήματος που μπορούν να προαγάγουν τα συμφέροντα της οικογένειάς του, καθώς και τη δική του κοινωνική αναπροσαρμογή».*³⁶⁹

Η Έννοια της κοινωνικής επανένταξης εμφανίστηκε στα τέλη του 19^{ου} αιώνα. Η θετικιστική σχολή υποστήριξε πως η ποινή έχει ανθρωπιστικό σκοπό δηλαδή να βελτιώσει τον εγκληματία και όχι το σκοπό της τιμωρίας. Τη δεκαετία του 1970 όπως και τη δεκαετία του 1960 αμφισβήτησαν το ρόλο των προγραμμάτων αυτών και

³⁶⁹ Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 80

εκφράστηκε μια απαισιοδοξία για τη δυνατότητα αναμόρφωσης του δράστη (« nothing works»).

Την δεκαετία του 1980 υπήρξε μία λανθασμένη αντίληψη για την θεωρία της επανακοινωνικοποίησης. Παράλληλα, επισημάνθηκαν « η ετερογένεια του πληθυσμού των φυλακών και οι διαφορετικές ανάγκες των κρατουμένων που αυτή η ετερογένεια συνεπάγεται τις αδυναμίες των προγραμμάτων που εφαρμόστηκαν πάνω σε σημαντικά θεωρητικά και πρακτικά ζητήματα³⁷⁰

Τη δεκαετία του 1990 τα δεδομένα αλλάζουν και υπάρχει κάποιο ενδιαφέρον για τα προγράμματα επανακοινωνικοποίησης μέσα στη φυλακή για τη μείωση της υποτροπής των δραστών και να μπορούν να έχουν αποτέλεσμα τα προγράμματα αυτά («something works»). Πλέον ο σκοπός της κοινωνικής επανένταξης αποδίδεται στην αξιοπρέπεια και στα ανθρώπινα δικαιώματα των κρατουμένων η κοινωνία από τη μεριά της είναι ανάγκη να στηρίζει τα αποφυλακιζόμενα άτομα έτσι ώστε να επανέλθει ομαλά τόσο στο οικογενειακό και κοινωνικό όσο και στο επαγγελματικό περιβάλλον.

Ο όρος «κοινωνική επανένταξη» αναφέρεται στη διαδικασία της κοινωνικής ένταξης των αποφυλακισμένων στο κοινωνικό περιβάλλον

Η κοινωνική επανένταξη δεν αποτελεί μόνον καθήκον της Πολιτείας αλλά θεμελιώδες δικαίωμα των πολιτών. Με την έννοια αυτή ως κοινωνική επανένταξη θεωρείται το δικαίωμα των πολιτών στην ισότητα των ευκαιριών για επανένταξη το οποίο συνεπάγεται την υποχρέωση του κράτους να εξασφαλίσει τις συνθήκες εκείνες που επιτρέπουν την κοινωνική επανένταξη των αποφυλακισμένων. Ως εκ τούτου, η κοινωνική επανένταξη θα μπορούσε να ορισθεί ως το καθήκον του Κράτους να υποβοηθά τον απολυόμενο από τη φυλακή να επανέλθει στην κοινωνική ζωή, έχοντας τη δυνατότητα να αναδημιουργήσει τις οικογενειακές, εργασιακές και κοινωνικές του σχέσεις με ίσες ευκαιρίες με τον μη εγκληματήσαντα³⁷¹.

Η κοινωνική επανένταξη των παραβατών αποτελεί μία σύνθετη διαδικασία με δύο κυρίως παραμέτρους αλληλένδετους μεταξύ τους: την αποχή από το έγκλημα και τη μείωση της υποτροπής. Η αποχή από το έγκλημα αποτελεί μία ατομική διαδικασία κατά

³⁷⁰ Albrecht H.J., Εξελίξεις στο σύγχρονο σωφρονισμό: φυλακή και εγκλεισμός στις σύγχρονες κοινωνίες, μετάφραση Σεράσης Τ, Νομική βιβλιοθήκη, Αθήνα 2002.σ.15

³⁷¹ Βλ. Σ. Γιοβάνογλου, Θεσμικά προβλήματα της κοινωνικής επανένταξης των αποφυλακιζομένων, Σειρά: Κοινωνική αρωγή και ποινική δικαιοσύνη, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη σ. 61

την οποία ο παραβάτης μόνος ή μετά από υποστήριξη διακόπτει την εγκληματική συμπεριφορά. Οι παράγοντες από τους οποίους θα εξαρτηθεί τελικά εάν θα επιστρέψει κάποιος στη φυλακή διακρίνονται συνήθως σε: (α) προ-ιδρυματικούς (ατομικά και κοινωνικά γνωρίσματα πριν από τη φυλάκιση), (β) ιδρυματικούς (εμπειρίες και συνέπειες της φυλάκισης), και (γ) μετα-ιδρυματικούς (καταστάσεις που συναντά ο αποφυλακισμένος και επιλογές που κάνει αμέσως μετά την αποφυλάκιση, αλλά και μακροχρόνια). (αναλύονται στο κεφ 4.)

Ιδιαίτερη σημασία θα δώσουμε στους ιδρυματικούς παράγοντες ,χωρίς να παραγνωρίζουμε τη σημαντικότητα των άλλων , προσπαθώντας να αναγνωρίσουμε καλύτερα το ρόλο της φυλακής και του προσωπικού των Καταστημάτων Κράτησης στην πρόληψη και στην καλύτερη διαχείριση των κρατουμένων προκειμένου η προσπάθεια επανένταξης που ξεκινά μέσα από τη φυλακή να έχει σταθερά και θετικά αποτελέσματα.

Τα προγράμματα για την κοινωνική επανένταξη διακρίνονται σε προγράμματα εντός των φυλακών και προγράμματα εκτός φυλακής. Τα προγράμματα της κοινωνικής επανένταξης των κρατουμένων εντός της φυλακής αποτελούν σημαντικό όρο για την ομαλή κοινωνική επανένταξη των αποφυλακισμένων. στηριζόμενα στη δημιουργία ενός εξειδικευμένου σχεδίου επανένταξης το οποίο είναι αφενός ατομικό αφετέρου προσαρμοσμένο στις ανάγκες του κρατούμενου σχεδιασμένο έτσι ώστε να συμβάλει στην ομαλή κοινωνική επανένταξη του κρατούμενου μετά την αποφυλάκισή του.³⁷²

Μία σειρά παραγόντων μπορεί να συμβάλει στην αποχή από το έγκλημα όπως η εκπαίδευση, η απασχόληση, η ανεξάρτηση, σημαντικοί οικογενειακοί ή κοινωνικοί δεσμοί .Επίσης οι πιθανότητες ομαλής επανένταξης ή ένταξης σύμφωνα ερευνητικά δεδομένα αυξάνονται στις περιπτώσεις που ο αποφυλακισμένος κατά τη διάρκεια του εγκλεισμού του:

- συμμετείχε σε θεραπευτικά προγράμματα (ανεξάρτησης κ.ά.).
- συμμετείχε σε εποικοδομητικές δραστηριότητες (εκπαίδευση, απασχόληση, θρησκευτική λατρεία, καλλιτεχνική έκφραση).
- διατηρούσε επαφές με οικογένεια και φίλους (επισκεπτήρια, αλληλογραφία, τηλεφωνική επικοινωνία).

³⁷² Μηλιώνη Φ. Προγράμματα επανένταξης αποφυλακισμένων στο <http://crime-in-crisis.com/>

- συμμετείχε σε προγράμματα που ενισχύουν τους δεσμούς με τα μέλη της οικογένειας (λ.χ. «σχολές γονέων»).
- απέκτησε στη φυλακή επαγγελματικές (συνήθως τεχνικής φύσεως) δεξιότητες με κάποια ζήτηση στην αγορά εργασίας.³⁷³

Στο περιβάλλον των φυλακών θα πρέπει να εφαρμόζεται ένα πλήρες πρόγραμμα επικοδομητικών δραστηριοτήτων οι οποίες θα βοηθήσουν τους κρατούμενους να βελτιώσουν την κατάστασή τους. Η όλη εμπειρία της φυλάκισης θα πρέπει τουλάχιστον να μην αφήνει τους κρατούμενους σε χειρότερη κατάσταση από αυτή στην οποία βρίσκονταν κατά την έναρξη της κράτησής τους· αντιθέτως, θα πρέπει να τους βοηθά ώστε να διατηρούν και να βελτιώνουν την υγεία τους, καθώς και τις διανοητικές και κοινωνικές τους λειτουργίες.³⁷⁴

«Το σωφρονιστικό σύστημα θα περιλαμβάνει μεταχείριση των κρατουμένων της οποίας ουσιαστικός σκοπός θα είναι η βελτίωση και η κοινωνική τους αποκατάσταση»³⁷⁵.

Όπως αναφέρεται στους Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, (καν. 65-66):

«Η μεταχείριση των ατόμων που έχουν καταδικαστεί σε ποινή στερητική της ελευθερίας ή σε άλλο, παρόμοιο μέτρο θα αποσκοπεί, όσο η διάρκεια της ποινής το επιτρέπει, στην ανάπτυξη της βούλησης και των ικανοτήτων τους που θα τους επιτρέψουν να ζήσουν, μετά την αποφυλάκισή τους, με συμμόρφωση προς τον νόμο και με τη δυνατότητα να ανταποκρίνονται στις ανάγκες τους. Η εν λόγω μεταχείριση θα ενθαρρύνει τον αυτοσεβασμό τους και θα αναπτύσσει το αίσθημα ευθύνης τους».

³⁷³ Αλοσκόφης, Ο. (2013): Το Κοινωνικό Προφίλ Των Κρατουμένων και οι Ανάγκες τους μετά την Αποφυλάκιση- Εισήγηση στο Εργαστήριο Εργασίας του Ν.Π.Ι.Δ. «ΕΠΑΝΟΔΟΣ – Κέντρο Επανεξέλιξης Αποφυλακισθέντων»

³⁷⁴ Andrew Coyle : «Η διοίκηση των φυλακών.Μια θεώρηση υπό το πρίσμα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων».Εγχειρίδιο για το σωφρονιστικό προσωπικό.σ.175

³⁷⁵ Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα., (όπ.αναφ. στο Andrew Coyle) Υιοθετήθηκε και τέθηκε για υπογραφή, επικύρωση και προσχώρηση από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών με την Απόφαση 2200Α (XXI) της 16ης Δεκεμβρίου 1966· τέθηκε σε ισχύ την 23η Μαρτίου 1976. αρθ.10

«Για την εκπλήρωση αυτών των σκοπών, θα χρησιμοποιούνται όλα τα κατάλληλα μέσα, συμπεριλαμβανομένης της θρησκευτικής φροντίδας σε όσες χώρες είναι αυτό εφικτό, της εκπαίδευσης, του επαγγελματικού προσανατολισμού, της επαγγελματικής κατάρτισης, της κοινωνικής εργασίας, της συμβουλευτικής σε θέματα επαγγελματικού προσανατολισμού, της σωματικής ανάπτυξης και της ενίσχυσης ηθικού χαρακτήρα, σύμφωνα με τις ατομικές ανάγκες του κάθε κρατουμένου και λαμβάνοντας υπ'όψιν το κοινωνικό του παρελθόν, το ποινικό του ιστορικό, τις σωματικές και διανοητικές του ικανότητες και κλίσεις, την προσωπική του ιδιοσυγκρασία, το ύψος της ποινής του και τις προοπτικές του μετά την αποφυλάκιση».³⁷⁶

Τα διεθνή κείμενα ορίζουν ότι ο σκοπός της φυλάκισης είναι η προστασία της κοινωνίας από το έγκλημα, όχι μόνο με την απομάκρυνση των παραβατών από το κοινωνικό σύνολο αλλά και με την καταβολή προσπάθειας για την εξασφάλιση της κοινωνικής αναπροσαρμογής τους. Τα προγράμματα που εφαρμόζονται εντός των Καταστημάτων Κράτησης σκοπό έχουν τη βελτίωση και την κοινωνική αποκατάσταση των κρατουμένων ενισχύοντας τις δεξιότητες και τις ικανότητες τους, που είναι αναγκαίες για την κοινωνική τους επανένταξη.

Τέτοια προγράμματα είναι :

- Το πρόγραμμα λειτουργίας **βιβλιοθήκης**, κάνοντας εφαρμογή στην πράξη ενός Κανόνα για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων: «Κάθε κατάσταση θα διαθέτει βιβλιοθήκη για όλους τους κρατουμένους, επαρκώς εξοπλισμένη με βιβλία ψυχαγωγικού και εκπαιδευτικού περιεχομένου. Οι κρατούμενοι θα ενθαρρύνονται να την αξιοποιούν πλήρως».³⁷⁷

³⁷⁶ Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων,(όπ.αναφ. στο Andrew Coyle)
Υιοθετήθηκαν από το Πρώτο Συνέδριο των Ηνωμένων Εθνών για την Πρόληψη του Εγκλήματος και τη Μεταχείριση των Εγκληματιών, το οποίο συνήλθε στη Γενεύη το 1955, και εγκρίθηκαν από το Οικονομικό και Κοινωνικό Συμβούλιο των Ηνωμένων Εθνών με την Απόφαση 663 C (XXIV) της 31ης Ιουλίου 1957 και με την Απόφαση 2076 (LXII) της 13ης Μαΐου 1977. καν.65-66

³⁷⁷ Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων,(όπ.αναφ. στο Andrew Coyle).καν.40

Το «Αναγνωστήριο» -Η Βιβλιοθήκη, χώρος μελέτης του Κ.Κ.Γρεβενών

- Τα **εκπαιδευτικά προγράμματα** (Σ.Δ.Ε. , Ι.Ε.Κ., εκμάθηση γλωσσών, συμμετοχή στην τριτοβάθμια εκπαίδευση κ.α) με σκοπό την παροχή γνώσεων και την ανάπτυξη της προσωπικότητας του ανθρώπου, όπως αναφέρεται και στις Βασικές Αρχές για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, : «Όλοι οι κρατούμενοι θα έχουν το δικαίωμα να συμμετέχουν σε πολιτιστικές δραστηριότητες και σε εκπαίδευση η οποία αποσκοπεί στην πλήρη ανάπτυξη της ανθρώπινης προσωπικότητας».³⁷⁸

Σ.Δ.Ε. Κατάστημα Κράτησης Γρεβενών

³⁷⁸ *Βασικές Αρχές για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων.* (οπ.αναφ. . στο Andrew Coyle). Υιοθετήθηκαν και διακηρύχθηκαν από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών με την Απόφαση 45/111 της 14ης Δεκεμβρίου 1990.αρχ. 6

Πολλοί άνθρωποι από όσους βρίσκονται στη φυλακή έχουν χαμηλό μορφωτικό επίπεδο. Ένας μεγάλος αριθμός από αυτούς στερείται ακόμη και τις βασικές ικανότητες της ανάγνωσης και της γραφής. Το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο αυτών των ανθρώπων έχει επηρεάσει τη ζωή τους ήδη πριν από την έναρξη του εγκλεισμού τους και μπορεί κάλλιστα να έχει συντελέσει στη διάπραξη του εγκλήματος για το οποίο βρίσκονται στη φυλακή. Για ορισμένα άτομα, η φυλάκιση καθ' αυτήν συνιστά ίσως την πρώτη πραγματική ευκαιρία που έχουν στη ζωή τους για την παρακολούθηση ενός αξιόλογου εκπαιδευτικού προγράμματος.

- Παράλληλα με την παροχή τυπικότερης εκπαίδευσης, είναι σημαντικό να προσφέρονται και ευκαιρίες για συμμετοχή σε **αθλητικές, καλλιτεχνικές και πολιτιστικές δραστηριότητες**, εφόσον κάτι τέτοιο θα προσφέρει ένα ευρύτερο πλαίσιο εντός του οποίου θα έχουν

οι κρατούμενοι τη δυνατότητα να αναπτύξουν την αίσθηση της προσωπικής τους

Συναυλία με τη Μουσική Ομάδα Κρατουμένων «Έκφραση». Κ.Κ.Γρεβενών

Η πολυφωνική ορχήστρα της «Εστίας Πιερίδων Μουσών» στο Κ.Κ. Γρεβενών

- Τα **Ειδικά Θεραπευτικά Προγράμματα** (ΚΕΘΕΑ., Προγράμματα πρόληψης υποτροπής για δράστες εγκλημάτων κατά της γενετήσιας ελευθερίας κ.α) .

Σε ένα μεγάλο αριθμό χωρών προσφέρεται βοήθεια σε ανθρώπους οι οποίοι πάσχουν από εθισμούς που συνδέονται συχνά με την εγκληματικότητα, όπως είναι, για παράδειγμα, η υπερβολική κατανάλωση αλκοόλ, τα τυχερά παιχνίδια, η τοξικοεξάρτηση καθώς επίσης προσφέρεται βοήθεια και σε κρατούμενους –δράστες αδικημάτων κατά της γενετήσιας ελευθερίας. Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται αύξηση των προγραμμάτων που απευθύνονται σ' αυτές τις συγκεκριμένες κατηγορίες κρατουμένων (για παράδειγμα, σε δράστες εγκλημάτων κατά της γενετήσιας ελευθερίας).

Στη χώρα μας το ΚΕΘΕΑ παρέχει υπηρεσίες συμβουλευτικής, ψυχολογικής υποστήριξης και επανένταξης σε φυλακισμένους και αποφυλακισμένους χρήστες ουσιών. Με στόχο την ενημέρωση και την κινητοποίηση των έγκλειστων εξαρτημένων για ένταξη σε δομές θεραπείας εντός και εκτός φυλακής (εφόσον πληρούνται οι προϋποθέσεις που θέτει ο νόμος) πραγματοποιεί προγράμματα συμβουλευτικής στα καταστήματα κράτησης .

Στις παρεχόμενες υπηρεσίες της Μονάδας Συμβουλευτικής Κρατουμένων του ΚΕΘΕΑ ΠΡΟΜΗΘΕΑΣ περιλαμβάνονται: ατομική και ομαδική συμβουλευτική, ομάδες κινητοποίησης και ευαισθητοποίησης, ομάδες προσωπικής ανάπτυξης, ψυχοκοινωνική υποστήριξη, εκμάθηση κοινωνικών δεξιοτήτων, νομική συμβουλευτική, ψυχαγωγικές δραστηριότητες, σεμινάρια για την προαγωγή της υγείας και οικογενειακή υποστήριξη.

Στις φυλακές Θεσσαλονίκης το ΚΕΘΕΑ ΠΡΟΜΗΘΕΑΣ δημιούργησε πρόσφατα Θεραπευτική Κοινότητα, μετά τη μετατροπή του καταστήματος κράτησης σε Θεραπευτικό Κατάστημα για Τοξικομανείς Κρατουμένους, ώστε να δώσει τη δυνατότητα της θεραπείας μέσα στη φυλακή.

Το Κέντρο Υποδοχής και Επανένταξης του ΚΕΘΕΑ ΠΡΟΜΗΘΕΑΣ απευθύνεται σε αποφυλακισμένους από όλα τα σωφρονιστικά ιδρύματα της χώρας.

Πρόκειται για θεραπευτικό πρόγραμμα ημερήσιας φροντίδας με στόχο την απεξάρτηση και την ομαλή κοινωνική επανένταξη. Στο πλαίσιο του λειτουργούν ομάδες κινητοποίησης για θεραπεία, ομάδες θεραπείας και ομάδες επανένταξης. Παρέχεται επίσης υποστήριξη και ενημέρωση για νομικά και εργασιακά θέματα, δυνατότητα εκπαίδευσης στο Εναλλακτικό Σχολείο του ΚΕΘΕΑ ΙΘΑΚΗ, καθώς και συμβουλευτική σε άτομα του στενού οικογενειακού περιβάλλοντος των αποφυλακισμένων.

Πολύ σημαντικό μέρος στην καθημερινότητα των κρατουμένων εντός των Καταστημάτων Κράτησης καλύπτει **η εργασία**. Οι κρατούμενοι δεν θα πρέπει να περνούν υποχρεωτικά τον καιρό τους σε κατάσταση απραγίας ή ανίας. Κάτι τέτοιο έχει σημασία όχι μόνο για την προσωπική τους ευεξία, αλλά και για την εύρυθμη λειτουργία της φυλακής. Οι κρατούμενοι που δεν έχουν με κάτι να ασχοληθούν είναι περισσότερο επιρρεπείς στην κατάθλιψη και περισσότερο επίφοβοι για πρόκληση αναστάτωσης.

Η εργασία στη φυλακή μπορεί να έχει δύο βασικούς σκοπούς. Ο πρώτος είναι απλώς η ενθάρρυνση των κρατουμένων να υιοθετήσουν ένα κανονικό καθημερινό πρόγραμμα το οποίο θα περιλαμβάνει αφύπνιση, μετάβαση σε κάποιο εργασιακό χώρο και οργανωμένη εκτέλεση εργασίας μαζί με άλλους ανθρώπους επί αρκετές ώρες κάθε μέρα.

Ο δεύτερος σκοπός της εργασίας στη φυλακή είναι η απόκτηση από τους κρατουμένους αυτοπεποίθησης και ικανοτήτων, έτσι ώστε να εκτελούν μια εργασία με νόημα, με την οποία θα αισθάνονται ότι μαθαίνουν κατά τρόπο τέτοιο ώστε να είναι πολύ πιο πιθανή η εύρεση εργασιακής απασχόλησης μετά την έκτιση της ποινής τους. Αυτό σημαίνει ότι η εργασία στη φυλακή θα πρέπει να συνδέεται με εκπαίδευση η οποία στοχεύει στον εφοδιασμό των κρατουμένων με εργασιακές ικανότητες που θα τους επιτρέψουν να αποκτήσουν τα προσόντα που είναι αναγκαία για την απασχόλησή τους.

«Εκπαίδευση Επιχειρηματικότητας και τεχνολογίας μέσα στις φυλακές». Εκπαιδευτικό Σεμινάριο στο Κ.Κ.Γρεβενών

Η **ενίσχυση των οικογενειακών δεσμών** αποτελεί μία πολύ σημαντική επίσης παρέμβαση εντός των Καταστημάτων Κράτησης (κεφ.6). Η επαφή των κρατουμένων με την οικογένειά τους αποτελεί δικαίωμα όχι μόνο για τον κρατούμενο, αλλά και για τα μέλη της οικογένειάς του, που δεν βρίσκονται στη φυλακή. Τα άτομα αυτά διατηρούν το δικαίωμα της επαφής με τα αγαπημένα τους πρόσωπα ενώ θα πρέπει να λαμβάνονται τα καλύτερα δυνατά μέτρα για τη διατήρηση της επαφής ανάμεσα στους κρατουμένους και την οικογένειά τους. Τα μέλη της οικογένειας και οι φίλοι των κρατουμένων θα πρέπει να έχουν τη δυνατότητα να έρχονται στη φυλακή και να τους επισκέπτονται. Οι επισκέψεις αυτές θα πρέπει να πραγματοποιούνται σε συνθήκες που να είναι όσο πιο συνηθισμένες επιτρέπει το περιβάλλον της φυλακής. Θα πρέπει επίσης να επιτρέπεται κατά τη διάρκειά τους όσο το δυνατόν περισσότερη ιδιωτικότητα. Δεν θα πρέπει ποτέ να λησμονείται ότι οι επισκέψεις, ιδιαίτερα από τα μέλη του στενού οικογενειακού κύκλου, δεν πρέπει να θεωρούνται ως προνόμιο αλλά ως ένα βασικό ανθρώπινο δικαίωμα. Οποιοσδήποτε περιορισμός στη συχνότητα ή στις συνθήκες διεξαγωγής τους πρέπει σε κάθε περίπτωση να αιτιολογείται. Το ζητούμενο είναι η μεγιστοποίηση του αριθμού των επισκέψεων και η πραγματοποίησή τους υπό τις ευνοϊκότερες δυνατές συνθήκες.

Ο «Παιδότοπος» . Ο χώρος του Παιδικού
επισκεπτηρίου στο .Κ.Κ.Γρεβενών

Οι επισκέψεις των παιδιών στο γονέα κρατούμενο , γίνονται πλέον και στις ελληνικές φυλακές στους ειδικά διαμορφωμένους χώρους.(κεφ.6)

Σε ορισμένες χώρες έχουν θεσπιστεί κάποιες επισκέψεις που ονομάζονται συχνά Οικογενειακές Επισκέψεις ή Επισκέψεις Μακράς Διαρκείας. Συχνά συμμετέχουν σε μια τέτοια επίσκεψη τρεις ή τέσσερις επισκέπτες, οι οποίοι μπορεί να περιλαμβάνουν τον ή τη σύζυγο ή σύντροφο, ένα γονέα, παππού, γιαγιά, παιδιά ή αδέρφια. Οι επισκέψεις και εδώ πραγματοποιούνται σε ειδικό διαμορφωμένο χώρο, η διαρρύθμιση του οποίου περιλαμβάνει κουζίνα, σαλόνι και εγκαταστάσεις τουαλέτας και μπάνιου, και θα φιλοξενήσει εκεί τον κρατούμενο και την οικογένειά του για περισσότερες ώρες , συγκριτικά με την προβλεπόμενη διάρκεια ενός κανονικού επισκεπτηρίου.

Επίσης ένα άλλο είδος επισκεπτηρίου προβλέπει τις «συζυγικές επισκέψεις» . Σε αυτές επιτρέπεται η επίσκεψη ενός κρατουμένου από ένα άτομο, το οποίο συνήθως είναι

σύζυγος ή επί μακρόν σύντροφός του, για χρονικό διάστημα έως και τρεις ώρες. Το ζευγάρι περνά αυτό το χρονικό διάστημα κατ' ιδίαν, σε ένα μικρό χώρο που περιλαμβάνει κρεβάτι, ντους και άλλες εγκαταστάσεις υγιεινής.

Οι κρατούμενοι που δεν έχουν τη δυνατότητα να δεχτούν την επίσκεψη των αγαπημένων τους προσώπων, λόγω απόστασης , χρόνου ή οικονομικών προβλημάτων, έχουν τη δυνατότητα να συνομιλήσουν διαδικτυακά με την οικογένειά τους μέσω οπτικοακουστικής σύνδεσης. Το πρόσθετο αυτό μέσο επικοινωνίας είναι χρήσιμο, όταν ο χώρος κράτησης ενός εγκλείστου βρίσκεται σε μεγάλη απόσταση από το σπίτι του ή όταν τα μέλη της οικογένειάς του δυσκολεύονται να ταξιδέψουν μέχρι τον χώρο αυτό.

Το πρώτο «ηλεκτρονικό επισκεπτήριο», «e – επισκεπτήριο» στο Κ.Κ.Γρεβενών

- Ένα ακόμη μέσο επικοινωνίας με τον «έξω κόσμο» είναι η δυνατότητα παρακολούθησης τηλεοπτικών και ενημερωτικών προγραμμάτων , η ανάγνωση έντυπου τύπου προκειμένου να ενημερωθούν για τα τεκταινόμενα στην κοινωνία.

Η επανένταξη λοιπόν των κρατουμένων ξεκινά ήδη από τη στιγμή του εγκλεισμού τους στη φυλακή. Πρόκειται για μία μακρά διαδικασία την οποία καλούμαστε να υποστηρίξουμε ως μέλη του Σωφρονιστικού Προσωπικού, σεβόμενοι τα δικαιώματα και την αξιοπρέπεια των κρατουμένων αλλά και την ανάγκη της κοινωνίας για ασφάλεια και μετά την αποφυλάκιση τους.

Δραστηριότητα 3

« Τι σας έρχεται στο νου όταν ακούτε την έννοια «κοινωνική επανένταξη»;

Οδηγίες: Χρησιμοποιείστε τον καταγισμό ιδεών και καταγράψτε στον πίνακα όσα ειπωθούν από τους συμμετέχοντες.

Στόχος: Να κατανοήσουν την έννοια της «κοινωνικής επανένταξης»

Διάρκεια: 10' Λεπτά

Δραστηριότητα 4

Εργασία σε ομάδες

Συζητείστε στην ομάδα σας

« Ποια είναι η άποψη σας για την επανένταξη των κρατουμένων στην κοινωνία;»

«Ποιες δυσκολίες θα αντιμετωπίσει ο κρατούμενος κατά την επανένταξη;»

Σύζητηση στην ολομέλεια των απόψεων της κάθε ομάδας.

Στόχος: Να επισημανθούν οι δυσκολίες στη διαδικασία της επανένταξης των κρατουμένων και να συνειδητοποιήσουν τη στάση τους απέναντι σ' αυτή.

Διάρκεια: 30' Λεπτά

6.4 Ο Ρόλος του Προσωπικού των Καταστημάτων Κράτησης στην επανένταξη των κρατουμένων.

6.4.1 Σχέσεις προσωπικού –κρατουμένων

Οι άντρες, οι γυναίκες και τα παιδιά που βρίσκονται στη φυλακή παραμένουν άνθρωποι. Η ανθρώπινη φύση τους υπερβαίνει κατά πολύ το γεγονός ότι είναι κρατούμενοι. Παρομοίως, τα μέλη του σωφρονιστικού προσωπικού είναι και αυτά άνθρωποι. Ο βαθμός στον οποίο οι δύο αυτές ομάδες αναγνωρίζουν και σέβονται την κοινή ανθρώπινη φύση τους αποτελεί τη σημαντικότερη διάσταση μιας ευπρεπούς και

ανθρώπινης φυλακής. Όταν δεν υπάρχει αυτή η αναγνώριση, θα ελλοχεύει ο υπαρκτός κίνδυνος παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.³⁷⁹

Όταν οι άνθρωποι φέρνουν στον νου τους τις φυλακές, έχουν την τάση να σκέφτονται την υλική τους πλευρά: τείχη, κιγκλιδώματα, ένα κτήριο με κλειδωμένες πόρτες και παράθυρα με κάγκελα. Η αλήθεια είναι ότι η σημαντικότερη πλευρά μιας φυλακής είναι η ανθρώπινη διάστασή της, εφόσον οι φυλακές σχετίζονται, κατά κύριο λόγο, με ανθρώπους. Οι δύο σημαντικότερες ανθρώπινες ομάδες σε μια φυλακή είναι οι κρατούμενοι και το προσωπικό που τους προσέχει.

Η οργάνωση κάθε σωφρονιστικού καταστήματος ως «ολοκληρωτικού» συστήματος, επιδρά τόσο στην ομάδα των κρατουμένων όσο και στην ομάδα των κρατούντων (σωφρονιστικών υπαλλήλων) και κατά συνέπεια στις μεταξύ τους σχέσεις. Είναι αδιαμφισβήτητο ότι η φυλακή προκαλεί στα μέλη της αρνητικά συναισθήματα, τα οποία πηγάζουν από το γεγονός ότι υψώνει ένα συμβολικό τείχος μεταξύ φυλακισμένων-σωφρονιστικών υπαλλήλων που δεν τους επιτρέπει να έρθουν σε ουσιαστική επαφή, γιατί επιτείνει διαρκώς τις λεκτικές και φυσικές συγκρούσεις.³⁸⁰

Αυτό σημαίνει ότι η αλληλεπίδραση, έστω και αναγκαστική, των τροφίμων με τους σωφρονιστικούς υπαλλήλους διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο, γιατί επηρεάζει την πορεία ζωής και των δύο μέσα στη φυλακή. Οι φυλακισμένοι δεν υποχρεούνται απλώς να συμβιώσουν με το σωφρονιστικό προσωπικό αλλά να συγκροτήσουν δύο «μικροκοινωνίες» που αλληλεξαρτώνται και αλληλεπιδρούν.³⁸¹

Η σχέση λοιπόν του προσωπικού και των κρατουμένων μέσα στη φυλακή καθορίζεται από τα ατομικά - κοινωνικά χαρακτηριστικά των υπαλλήλων σε συνδυασμό με τον προσανατολισμό και το είδος του εκάστοτε σωφρονιστικού καταστήματος, αλλά και της κυρίαρχης σωφρονιστικής πολιτικής. Επίσης, η σχέση αυτή καθορίζει σε μεγάλο βαθμό την τάξη και την ασφαλή λειτουργία της φυλακής και εντάσσεται στο πλαίσιο των καθηκόντων του φυλακτικού προσωπικού³⁸².

³⁷⁹ Βλ. Andrew Coyle, σελ.19

³⁸⁰ Ν. Κουράκης, *Εγκληματολογικοί Ορίζοντες: Θεωρία και Πρακτική της Ποινικής Καταστολής*, ό.π., σελ. 10.

³⁸¹ Ν. Κουράκης, *Εγκληματολογικοί Ορίζοντες: Θεωρία και Πρακτική της Ποινικής Καταστολής*, ό.π., σελ. 11.

³⁸² . Wahler κ.ά. 1985, σελ.70-74.

Επιπρόσθετα, η κοινωνία διαμόρφωσε μια απαξιώτική αντίληψη για το επάγγελμα του σωφρονιστικού υπαλλήλου, θεωρώντας ότι οι υπάλληλοι εκμεταλλεύονται και μεταχειρίζονται απάνθρωπα τους κρατούμενους³⁸³. Η αρνητική αντίληψη της κοινής γνώμης επηρέασε την εικόνα που διαμόρφωσαν οι υπάλληλοι για τον εαυτό τους και τροφοδότησε την κοινωνικοποίηση των νέων υπαλλήλων με μια αρνητική στάση προς τους κρατούμενους.

Σύμφωνα με έρευνες του James Jacobs, αυτή η στερεοτυπική αρνητική αντίληψη για τους κρατούμενους δεν ισχύει για το φυλακτικό προσωπικό το οποίο έρχεται σε καθημερινή επαφή με τους κρατούμενους.

Άλλες έρευνες όπως αυτή του John Ramirez το 1983, κατέληξαν ότι προσωπικό και κρατούμενοι έχουν παρόμοιες συμπεριφορές και στάσεις ως αποτέλεσμα της κοινής συμβίωσης μέσα σε μια φυλακή όπου αναπτύσσονται σχέσεις αλληλεπίδρασης.³⁸⁴

Ο Erving Goffman αναφέρει ότι υπάρχει μια τυπική απόσταση που διακρίνει τις θέσεις του φυλακτικού προσωπικού και των κρατουμένων και ένα σύνολο ανταγωνιστικών στερεοτύπων, τα οποία προκύπτουν από τους διαφορετικούς ρόλους των δυο ομάδων στο ίδρυμα. Οι κρατούμενοι αποτελούν το *ανθρώπινο υλικό*, το οποίο έχει από την μια την ικανότητα να αντιλαμβάνεται και να ακολουθεί τα σχέδια του προσωπικού και από την άλλη μπορεί να φέρνει εμπόδια στο προσωπικό με αποτελεσματικό τρόπο. Επίσης, ένα σημείο στο οποίο το *ανθρώπινο υλικό* παρουσιάζει μοναδικά προβλήματα είναι το γεγονός ότι όση απόσταση κι αν προσπαθήσει να κρατήσει το προσωπικό από αυτό, είναι αδύνατον να αποφευχθεί η ανάπτυξη συντροφικών αισθημάτων.

Ο Goffman παρατηρεί ότι σε όλα τα ολοπαγή ιδρύματα δημιουργείται ένας Κύκλος σύνδεσης ανάμεσα στους κρατούμενους και το προσωπικό. Ενώ στην αρχή υπάρχει απόσταση από τους τροφίμους, σταδιακά το μέλος του προσωπικού ανακαλύπτει πως δεν έχει κανένα λόγο να μη συνάψει ένα δεσμό με μερικούς τροφίμους. Ωστόσο, η σύνδεση αυτή φέρνει το μέλος του προσωπικού σε δύσκολη θέση όπου μπορεί να αισθανθεί άσχημα από αυτά που οι τρόφιμοι κάνουν. Φέρνει επίσης τον

³⁸³ Λαμπάκη 2009

³⁸⁴ . Ramirez 1983, σελ.413-427.

υπάλληλο σε μία θέση από όπου είναι πιθανό να απειληθεί η γενικότερη απόμακρη στάση από τους τροφίμους που υιοθετούν οι συνάδελφοί του.³⁸⁵

6.5 Ο Ρόλος του Προσωπικού των Καταστημάτων Κράτησης στην επανένταξη των κρατουμένων.

Πολλές έρευνες έχουν τονίσει την σπουδαιότητα της συμβολής του προσωπικού στην επιτυχία ή την αποτυχία των βελτιωτικών προγραμμάτων³⁸⁶. Οι γνώσεις του επιστημονικού προσωπικού σε συνδυασμό με τις εμπειρίες του φυλακτικού προσωπικού θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε μια σχέση εμπιστοσύνης και συνεργασίας, που να ενδυναμώνει το ρόλο των υπαλλήλων και να συμβάλει στην αποτελεσματικότερη άσκηση σωφρονιστικής πολιτικής. Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια σαφώς θετική μεταστροφή του φυλακτικού προσωπικού για την εκπαίδευση των κρατουμένων και τα προγράμματα βελτιωτικής μεταχείρισης³⁸⁷

Η αναδρομή στην ιστορία των σωφρονιστικών καταστημάτων καταδεικνύει ότι οι αλλαγές στο σωφρονιστικό σύστημα και η μετάβαση από την τιμωρία στο σωφρονισμό και την κοινωνική επανένταξη των κρατουμένων επιφέρουν μεταβολές στο ρόλο και τη θέση των σωφρονιστικών υπαλλήλων.

Ο προσδιορισμός του επαγγέλματος τους διαφαίνεται και στην ονομασία που χρησιμοποιείται κάθε φορά. Στην Ελλάδα από το *δεσμοφύλακας* μεταβήκαμε στο *φύλακας* και στη συνέχεια υιοθετήθηκε το προοδευτικότερο *σωφρονιστικός υπάλληλος*³⁸¹. Αντίστοιχα, στο εξωτερικό το *guard* αντικαταστάθηκε από το *prison officer*, ενώ αργότερα καθιερώθηκε το *correctional staff*, ως απόρροια του εκάστοτε προσανατολισμού της σωφρονιστικής πολιτικής.³⁸⁸

³⁸⁵ Goffman (1961) 1994, σελ. 92 .οπ.αναφ. στο Αρφαρας Αλ.:«Η επαγγελματική κοινωνικοποίηση των σωφρονιστικών υπαλλήλων και ο ρόλος τους στην άσκηση σωφρονιστικής πολιτικής».Διδακτ. Διατριβή.Πάντειον Παν. Αθήνα.2011

³⁸⁶ Βλ. Carlson 1971, Morris 1968, Murton 1973, Sutherland κ.ά. 1970, οπ.αναφ.στο. Αρφαρας Αλ.:«Η επαγγελματική κοινωνικοποίηση των σωφρονιστικών υπαλλήλων και ο ρόλος τους στην άσκηση σωφρονιστικής πολιτικής».Διδακτ. Διατριβή.Πάντειον Παν. Αθήνα.2011,σελ.61

³⁸⁷ Βλ. Braggins κ.ά. 2005, σελ. 25-53 οπ.αναφ.στο. Αρφαρας Αλ.:«Η επαγγελματική κοινωνικοποίηση των σωφρονιστικών υπαλλήλων και ο ρόλος τους στην άσκηση σωφρονιστικής πολιτικής».Διδακτ. Διατριβή.Πάντειον Παν. Αθήνα.2011,σελ.61

³⁸⁸ Αρφαρας Αλ.:«Η επαγγελματική κοινωνικοποίηση των σωφρονιστικών υπαλλήλων και ο ρόλος τους στην άσκηση σωφρονιστικής πολιτικής».Διδακτ. Διατριβή.Πάντειον Παν. Αθήνα.2011,σελ.50

Ο ρόλος του σωφρονιστικού προσωπικού όπως τονίζει ο Andrew Coyle συνίσταται στο να:

- μεταχειρίζεται τους κρατούμενους με τρόπο ευπρεπή, ανθρώπινο και δίκαιο,
- εξασφαλίζει ότι όλοι οι κρατούμενοι είναι ασφαλείς,
- εξασφαλίζει ότι οι επικίνδυνοι κρατούμενοι δεν θα αποδράσουν,
- διασφαλίζει την ύπαρξη ευταξίας και ελέγχου στις φυλακές,
- προσφέρει στους κρατούμενους την ευκαιρία να αξιοποιούν εποικοδομητικά τον χρόνο παραμονής τους στη φυλακή, έτσι ώστε να μπορέσουν να επανενταχθούν στην κοινωνία μετά την αποφυλάκισή τους.

Αν και ο κύριος ρόλος των σωφρονιστικών υπαλλήλων είναι η συμμετοχή τους στον σωφρονισμό και την κοινωνική επανένταξη των κρατουμένων, το βασικό τους καθήκον είναι διαφύλαξη της τάξης, η επιτήρηση, αλλά και η αποτροπή αποδράσεων. Συχνά αναλαμβάνουν και άλλα καθήκοντα, πέρα από αυτά που καθορίζει τυπικά ο εσωτερικός κανονισμός λειτουργίας του καταστήματος κράτησης, όπως να βοηθούν τους κρατούμενους σε δύσκολες προσωπικές στιγμές.

Τα μέλη του ένστολου σωφρονιστικού προσωπικού πρέπει να κατανοήσουν ότι δεν είναι απλώς και μόνο φύλακες. Αντιθέτως, οφείλουν να συνδυάζουν τα φυλακτικά τους καθήκοντα με ένα ρόλο εκπαιδευτικό και αναμορφωτικό. Ο συνδυασμός αυτός απαιτεί ιδιαίτερο προσωπικό χάρισμα αφενός και επαγγελματική ικανότητα, αφετέρου. Τα μέλη του προσωπικού πρέπει να έχουν τέτοια προσωπικά χαρακτηριστικά που θα τα καθιστούν ικανά να μεταχειρίζονται όλους τους κρατούμενους, ακόμη και τους δύστροπους και επικίνδυνους, με τρόπο αμερόληπτο, ανθρωπιστικό και δίκαιο.³⁸⁹

Πάνω απ' όλα, πρέπει να κατανοήσουν τη σημασία που έχει η άμεση επαφή τους με τους κρατούμενους. Η ασφάλεια που προέρχεται από τις κλειδαριές και τα κλειδιά είναι κάτι που πρέπει να συμπληρώνεται από την ασφάλεια που απορρέει από τη γνώση τόσο της προσωπικότητας όσο και της συμπεριφοράς του κάθε κρατουμένου. Όλα αυτά είναι ζητήματα τα οποία άπτονται της έννοιας της δυναμικής ασφάλειας.³⁹⁰

Πλέον της σημασίας που έχουν η «**υλική ασφάλεια**» (αρχιτεκτονική των κτηριακών εγκαταστάσεων μιας φυλακής, την αντοχή των τειχών αυτών των

³⁸⁹ Βλ. Andrew Coyle, σελ.25

³⁹⁰ Βλ. Andrew Coyle, σελ.43

εγκαταστάσεων, τα κάγκελα των παραθύρων, τις πόρτες των χώρων διαμονής, τις προδιαγραφές του περιμετρικού τείχους και των κιγκλιδωμάτων, τις σκοπιές κ.λπ) και η «**διαδικαστική**», (οι διαδικασίες που πρέπει να τηρούνται για την αποτροπή του ενδεχομένου απόδρασης και για τη διατήρηση της τάξης και της ασφάλειας) η «**δυναμική ασφάλεια**» αποκτά ένα ιδιαίτερο ρόλο στο χώρο των Καταστημάτων Κράτησης . Η ασφάλεια ,πλέον των δύο προαναφερομένων, στηρίζεται και στην επαγρύπνηση του προσωπικού, στην επίγνωσή του για το τι συμβαίνει στη φυλακή, στην αλληλεπίδρασή του με τους κρατούμενους και στη διασφάλιση, από την πλευρά του, της διατήρησης και του εποικοδομητικού τρόπου έκφρασης της ενεργητικότητάς τους. Όλα αυτά συνθέτουν την έννοια της «**δυναμικής ασφάλειας**». ³⁹¹ (βλ.κεφ.9)

Σύμφωνα με τον Goffman, η υποχρέωση του προσωπικού να τηρεί ορισμένα ανθρωπιστικά πρότυπα στη μεταχείριση των τροφίμων δημιουργεί πρόβλημα, καθώς οδηγεί σε μια διαρκή σύγκρουση ανάμεσα στην ανθρωπιστική μεταχείριση από τη μια και την αποτελεσματικότητα του ιδρύματος από την άλλη. ³⁹²

Όσοι πιστεύουν στην αυστηρή τήρηση των κανόνων και τη τιμωρία των κρατουμένων δεν αναπτύσσουν σχέσεις με τους συναδέλφους τους και του κρατούμενους. Αντιθέτως, όσοι πιστεύουν στην αποκατάσταση και κοινωνική επανένταξη των κρατουμένων αποκτούν στενότερους δεσμούς μεταξύ τους και με τους κρατούμενους ³⁹³.

Οι καλές επαγγελματικές σχέσεις μεταξύ του προσωπικού και των κρατουμένων αποτελούν ουσιώδες στοιχείο της δυναμικής ασφάλειας. Όταν οι σχέσεις αυτές είναι καλές, μπορούν να αξιοποιηθούν για την αποσόβηση επεισοδίων ή και για την αποκατάσταση της τάξης, μέσα από μια διαδικασία διαλόγου και διαπραγμάτευσης. ³⁹⁴

Τα διεθνή κείμενα ορίζουν ότι ο σκοπός της φυλάκισης είναι η προστασία της κοινωνίας από το έγκλημα, όχι μόνο με την απομάκρυνση των παραβατών από το κοινωνικό σύνολο αλλά και με την καταβολή προσπάθειας για την εξασφάλιση, στο μέτρο του δυνατού, της κοινωνικής αναπροσαρμογής τους. Για την εκπλήρωση αυτού του σκοπού, οι σωφρονιστικές διοικήσεις πρέπει να επιτύχουν την κατάλληλη ισορροπία ανάμεσα στα διάφορα ζητήματα ασφαλείας και στα προγράμματα που

³⁹¹ Βλ. Andrew Coyle, σελ.118

³⁹² Βλ. Andrew Coyle, σελ.134

³⁹³ Βλ. Andrew Coyle, σελ.133

³⁹⁴ Βλ. Andrew Coyle, σελ.141

αποσκοπούν στο να καταστήσουν τους κρατουμένους ικανούς να επανενταχθούν στην κοινωνία.³⁹⁵

Η ανθρωπιστική και αξιοπρεπής μεταχείριση των κρατουμένων από την πλευρά των σωφρονιστικών αρχών καθ' αυτήν, δεν είναι επαρκής. Οι αρχές αυτές πρέπει επίσης να προσφέρουν στους κρατουμένους, οι οποίοι βρίσκονται υπό τη φροντίδα τους, ευκαιρίες για αλλαγή και ανάπτυξη. Κάτι τέτοιο απαιτεί από την πλευρά του προσωπικού ιδιαίτερη ικανότητα και αφοσίωση.³⁹⁶

Η επαρκής εκπαίδευση του προσωπικού αποτελεί μια ανάγκη η οποία υφίσταται από τη στιγμή της αρχικής πρόσληψης μέχρι τη στιγμή της τελικής συνταξιοδότησης.³⁹⁷

Αρκετές έρευνες, από τη δεκαετία του 1980 οπότε έγιναν προσπάθειες για αναδιάρθρωση των σωφρονιστικών καταστημάτων και την αναβάθμιση του μορφωτικού επιπέδου του προσωπικού που τα στελεχώνει, ασχολήθηκαν με τη σχέση εκπαίδευσης και στάσεων των σωφρονιστικών υπαλλήλων και κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι όσο πιο μορφωμένος είναι ένας υπάλληλος τόσο περισσότερο προσανατολίζει την συμπεριφορά του προς τα ανθρωπιστικά πρότυπα και ενδιαφέρεται για την κοινωνική επανένταξη των κρατουμένων. Αντιθέτως, λιγότερο μορφωμένοι υπάλληλοι προσανατολίζονται προς την τιμωρία και την πειθαρχία.³⁹⁸

Επίσης οι νεότεροι ηλικιακά υπάλληλοι είναι υπέρ της επανένταξης και όχι της τιμωρίας, διότι έχουν εκπαιδευτεί με βάση την σύγχρονη σωφρονιστική πολιτική που έχει ως στόχο τον σωφρονισμό και την κοινωνική επανένταξη των κρατουμένων.

Με την εκπαίδευση, το προσωπικό θα αποκτήσει γνώσεις, ικανότητες, θα υιοθετήσει στάσεις για την ενθάρρυνση των κρατουμένων προκειμένου να προβούν στο μεγάλο βήμα της αλλαγής. Στα εκπαιδευτικά τους προγράμματα εκτός των μαθημάτων για την ασφάλεια, ιδιαίτερη σημασία δίνεται πλέον στη δυναμική ασφάλεια, στην ενίσχυση των κρατουμένων για επανένταξη τους στην κοινωνία και γενικότερα στην ιδιαίτερη

³⁹⁵ Βλ. Andrew Coyle, σελ.141

³⁹⁶ Βλ. Andrew Coyle, σελ.174

³⁹⁷ Βλ. Andrew Coyle, σελ.44

³⁹⁸ Βλ. Jurik κ.ά. 1986, επίσης Farkas 1999 και Teske κ.ά. 1979.οπ.αναφ. στο. Αρφαρας Αλ.:«Η επαγγελματική κοινωνικοποίηση των σωφρονιστικών υπαλλήλων και ο ρόλος τους στην άσκηση σωφρονιστικής πολιτικής».Διδακτ. Διατριβή.Πάντειον Παν. Αθήνα.2011,σελ.65

επικοινωνιακή σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ του φυλακτικού προσωπικού και των κρατουμένων μέσα σ' έναν ιδιαίτερο χώρο , όπως είναι ο χώρος της φυλακής.

Δραστηριότητα 5

Οδηγίες: Συζητείστε σε ομάδες εργασίας «ποιος μπορεί να είναι ο ρόλος σας για την κοινωνική επενένταξη των κρατουμένων;».

Διάρκεια: 10 λεπτά

Συζήτηση στην Ολομέλεια: Συζήτηση των όσων έχουν ειπωθεί στις ομάδες και καταγραφεί αυτών σε πίνακα

Διάρκεια: 10 λεπτά

6.6. Η Κινητοποιητική Συνέντευξη στο χώρο των Καταστημάτων Κράτησης

6.6.1. Η Επικοινωνία με τον κρατούμενο

Οι σωφρονιστικοί υπάλληλοι είναι απαραίτητο να αποκτήσουν δεξιότητες και ικανότητες που αφορούν στη βέλτιστη διαχείριση και εποπτεία του ανθρώπινου παράγοντα, αλλά και στις αυξημένες ανάγκες αξιοποίησης των σύγχρονων εργαλείων επικοινωνίας και συνεργατικότητας.

Η επικοινωνία είναι η διαδικασία εκείνη κατά την οποία ένας άνθρωπος αποστέλλει ένα μήνυμα σε έναν άλλον, χρησιμοποιώντας έναν κοινό – κατά προτίμηση- κώδικα

επικοινωνίας (μέσο αποστολής του μηνύματος). Συνήθως περιγράφουμε τρεις μορφές επικοινωνίας, τη λεκτική, τη γραπτή και την εξωλεκτική (μέσω νοημάτων, στάσης σώματος, κινήσεων, εκφράσεων κλπ). Κατά τη διαδικασία της επικοινωνίας ανταλλάσσουμε μηνύματα, πληροφορίες, ιδέες, σκέψεις και συναισθήματα. Οι στόχοι της επικοινωνίας μπορεί να είναι πολλοί και διαφορετικοί. Συχνά επικοινωνούμε γιατί θέλουμε να μας καταλάβουν, γιατί θέλουμε να γνωστοποιήσουμε το πώς νοιώθουμε ή τι σκεφτόμαστε. Σε άλλες περιπτώσεις, είναι πιθανό να θέλουμε να επηρεάσουμε/αλλάξουμε ή να τροποποιήσουμε την συμπεριφορά του άλλου ή των άλλων απέναντί μας.

Η αποτελεσματική επικοινωνία, βασίζεται στην προσπάθεια να «ακούσω» τον άλλο άνθρωπο χωρίς να τον κρίνω, περιλαμβάνει τη διεκδίκηση των προσωπικών μου δικαιωμάτων και την υπευθυνότητα που πρέπει να αισθάνομαι για την αποτελεσματικότητά της. Ακούω τους άλλους ανθρώπους κριτικά, αλλά χωρίς κριτική, εκτιμώ και αξιολογώ την άποψή τους, διατυπώνω και υπερασπίζομαι ταυτόχρονα και τη δική μου.

Στο χώρο των Καταστημάτων κράτησης η καθημερινή επαφή των υπαλλήλων με τους κρατούμενους, η κατανόηση των ιδιαιτεροτήτων , ο σεβασμός των αναγκών και της προσωπικότητας των τελευταίων ,καθιστά, την ύπαρξη μιας καλής επικοινωνίας που βασίζεται στο πλαίσιο του αμοιβαίου σεβασμού , απαραίτητη τόσο για τη ανθρώπινη μεταχείριση των κρατουμένων όσο και τη διατήρηση της ασφάλειας του καταστήματος,

Πολλές φορές οι υπάλληλοι , στην καθημερινή τους επαφή με τους κρατούμενους έρχονται σε επαφή με ανθρώπους που αντιμετωπίζουν , προβλήματα

απόρροιας του εγκλεισμού τους, συναισθηματικά και οικογενειακά προβλήματα, ανθρώπους που βρίσκονται στο μεταίχμιο αποφάσεων σημαντικών για τη συνέχεια της ζωής τους, που νιώθουν αμφιθυμία και αμφιταλαντεύονται μπροστά σε αποφάσεις ανάμεσα στην αλλαγή και στη «βολική» στάσιμη κατάσταση στην οποία βρίσκονται. Είναι το σημείο εκείνο ,που η παρέμβαση ενός ανθρώπου μπορεί να τους ταρακουνήσει, να τους παρακινήσει, να τους δώσει εκείνη την ώθηση για την προσωπική τους αλλαγή, διευκολύνοντας έτσι και την κοινωνική τους επανένταξη.

Σημαντική σ' αυτό το σημείο είναι αυτή η προσέγγιση να γίνει με τρόπο τέτοιο ώστε ο κρατούμενος να αισθανθεί άνθρωπος, αποδεκτός, με προσωπικότητα ,να αισθανθεί ότι κάποιος τον «ακούει» , είναι δίπλα του και έτοιμος να τον στηρίξει.

Η Κινητοποιητική Συνέντευξη (Σ.Κ.) είναι μία αποτελεσματική παρέμβαση από μόνη της , που ,μπορεί να χρησιμοποιήσει ο σωφρονιστικός υπάλληλος, βοηθώντας τον κρατούμενο να εντοπίσει το κίνητρο για αλλαγή , να του το ενισχύσει ή ακόμα και να το αλλάξει .

6.6.2. Η Κινητοποιητική Συνέντευξη : Ορισμός

Η **Κινητοποιητική Συνέντευξη** (Miller & Rollnick, 1991³⁹⁹) είναι ένας τρόπος να μιλήσουμε με τους ανθρώπους για την αλλαγή , αναπτύχθηκε αρχικά για τον τομέα των εξαρτήσεων αλλά διευρύνθηκε ως προσέγγιση για χρήση με πληθυσμούς σε ποικίλα περιβάλλοντα (Burke, Arkowitz & Dunn, 2002),⁴⁰⁰ όπως αυτό των Καταστημάτων Κράτησης. Μπορεί να βοηθήσει στην οικοδόμηση κινήτρων για να συμμετάσχουν σε ένα πρόγραμμα (π.χ., ένα πρόγραμμα απεξάρτησης ή σ ένα

³⁹⁹ Miller, William R. & Rollnick, Stephen. (1st Edition) *Motivational Interviewing: Preparing People For Change*. New York: Guildford Press (1991).

⁴⁰⁰ Burke, Brian, L., Arkowitz, Hal, & Dunn, Christopher "The Efficacy of Motivational Interviewing and Its Adaptations: What We Know So Far" In W. Miller & S. Rollnick (Eds.) *Motivational Interviewing: Preparing People For Change*. (2nd edition) New York: Guildford Press (2002).

⁴⁰⁰ Ν. Κουράκης, *Εγκληματολογικοί Ορίζοντες: Θεωρία και Πρακτική της Ποινικής Καταστολής*, ό.π., σελ. 11.

⁴⁰⁰ . Wahler κ.ά. 1985, σελ.70-74.

⁴⁰⁰ Λαμπάκη 2009

⁴⁰⁰ . Ramirez 1983, σελ.413-427.

πρόγραμμα σεξουαλικών παραβατών για την πρόληψη της υποτροπής), ή μπορεί να χρησιμοποιηθεί μαζί με άλλες παρεμβάσεις, όπως η γνωσιακή-συμπεριφορική θεραπεία.

Η Κινητοποιητική συνέντευξη (Κ.Σ.) είναι μια προσέγγιση συμβουλευτικής που χρησιμοποιείται για να βοηθήσει έναν ασθενή (ή πελάτη) να κάνει ή να προετοιμαστεί για θετική αλλαγή συμπεριφοράς. Η (Κ.Σ.) ορίζεται ως "...μια συνεργατική, ανθρωποκεντρική μορφή καθοδήγησης για την πρόκληση και την ενίσχυση των κινήτρων για αλλαγή".⁴⁰¹

Έχει αποδειχθεί ότι είναι μια αποτελεσματική παρέμβαση για μια σειρά από συμπεριφορές (Lundahl, Kunz, Brownell, Tollefson & Burke, 2010; Arkowitz, Westra, Miller & Rollnick, 2008)⁴⁰², συμπεριλαμβανομένης και των παραβατικών (McMurran, 2009)⁴⁰³. Είναι ένα μέσο εργασίας με την αμφιθυμία, διατηρεί τη συζήτηση εστιασμένη στην αλλαγή, θέτοντας την ευθύνη για αλλαγή στον κρατούμενο. Παρέχει έναν τρόπο εργασίας με παραβάτες οι οποίοι διαφορετικά θα μπορούσαν να θεωρηθούν χωρίς διάθεση κινητοποίησης ή ως αντιδραστικοί στην αλλαγή (Clark, 2005; Fabring & Johnson, 2008, National Institute of Corrections, 2012).⁴⁰⁴

Η Συνέντευξη Κινητοποίησης τους βοηθά να αναγνωρίσουν το πρόβλημά τους και να κάνουν κάτι γι' αυτό. Σκοπός της είναι να ενεργοποιήσει τους ασθενείς να ασχοληθούν με την αμφιταλάντευσή τους, να καταλήξουν και να δεσμευτούν σε μια απόφαση αλλαγής, αν αυτό είναι εφικτό (Miller & Rollnick, 2002)⁴⁰⁵

Η αμφιταλάντευση και τα αντικρουόμενα συναισθήματα απέναντι στην αλλαγή που τους προτείνεται είναι στοιχεία φυσιολογικά (Rollnick, Kinnersley, & Stott, 1993).

⁴⁰¹ SAMHSA Training, Motivational Interviewing, <http://www.samhsa.gov/co-occurring/topics/training/motivational.aspx>

⁴⁰² Arkowitz, H., Westra, H.A., Miller, W.R. & Rollnick, S. (2008). *Motivational Interviewing in the Treatment of Psychological Problems*. New York: The Guilford Press .οπ.αναφ.στο Britt Eil.: "Motivational Interviewing: A useful skill for correctional staff?" Practice – The New Zealand Corrections Journal – VOLUME 2, ISSUE 2: AUGUST 2014

⁴⁰³ McMurran, M. (2009). Motivational Interviewing with Offenders: A systematic review. *Legal and Criminological Psychology*, 14, 83-100.

⁴⁰⁴ Οπ. αναφ. στο Britt Eil.: "Motivational Interviewing: A useful skill for correctional staff?" Practice – The New Zealand Corrections Journal – VOLUME 2, ISSUE 2: AUGUST 2014

⁴⁰⁵ Οπ.αναφ. στο Britt Eil.: "Motivational Interviewing: A useful skill for correctional staff?" Practice – The New Zealand Corrections Journal – VOLUME 2, ISSUE 2: AUGUST 2014

Η Συνέντευξη Κινητοποίησης τους βοηθά να αναγνωρίσουν το πρόβλημά τους και να κάνουν κάτι γι' αυτό. Σκοπός της είναι να ενεργοποιήσει τους ασθενείς να ασχοληθούν με την αμφιταλάντευσή τους, να καταλήξουν και να δεσμευτούν σε μια απόφαση αλλαγής, αν αυτό είναι εφικτό (Miller & Rollnick, 2002)⁴⁰⁶

6.6.3. Τεχνικές της Συνέντευξης Κινητοποίησης

Οι πιο συχνά χρησιμοποιούμενες τεχνικές παρουσιάζονται με το ακρωνύμιο OARS και είναι οι ακόλουθες:

- **Open-ended Question: Ανοικτή ερώτηση**
- **Affirmation: Δήλωση**
- **Reflection: Ανακλαστική ακρόαση**
- **Summary: Ανακεφαλαίωση**
- **Ανοικτές ερωτήσεις:** Είναι οι ερωτήσεις στις οποίες ο κρατούμενος μπορεί να δώσει ευρύτατες απαντήσεις, παρέχοντας πλήθος πληροφοριών, σε αντίθεση με τις κλειστές ερωτήσεις, στις οποίες οι δυνατότητες απαντήσεων είναι συγκεκριμένες (ναι/όχι ή συγκεκριμένη πληροφορία σε ένα θέμα). Αν και οι τελευταίες μπορεί να είναι χρήσιμες για να διευκρινιστούν ή να αποσαφηνιστούν θέματα, οι ανοικτές ερωτήσεις παρέχουν συχνά το μέσο για να θέσει ο κρατούμενος τους προβληματισμούς του και να διερευνηθούν κίνητρα και πιθανότητες για αλλαγή.

Πώς κάνετε ανοικτές ερωτήσεις;

Ξεκινήστε την ερώτηση με "Τι, ποιος ή πώς" 4:

"Ποιο είναι το όνειρό σας ..."

"Ποιες είναι οι ιδέες σας ..."

"Τι μέτρα μπορείτε να πάρετε ..."

"Ποιος σας βοήθησε ..."

Προσπαθήστε για περισσότερες πληροφορίες:

⁴⁰⁶ .: "Motivational Interviewing: A useful skill for correctional staff?" Practice – The New Zealand Corrections Journal – VOLUME 2, ISSUE 2: AUGUST 2014

Επεξεργαστείτε λιγάκι το θέμα....

Πες μου περισσότερα για ...

Κάνετε γενικές ανοικτές ερωτήσεις:

"Πώς αυτό σας κάνει να αισθανθείτε;"

"Πώς νιώθεις γι 'αυτό;"

Αλλά, αποφύγετε να ρωτήσετε "γιατί"

Το "Γιατί" μπορεί να ακούγεται κρίσιμο ή απειλητικό

Μερικά ακόμη παραδείγματα ανοικτών ερωτήσεων5:

"Τι συνέβη από την τελευταία συνάντησή μας;"

"Τι σε κάνει να νομίζεις ότι είναι καιρός να κάνεις μια αλλαγή;"

"Τι σας έφερε σήμερα;"

"Τι συμβαίνει όταν συμπεριφέρεσαι έτσι;"

"Πείτε μου περισσότερα για το πότε ξεκίνησε αυτό το πρώτο".

"Τι είναι διαφορετικό για εσάς αυτή τη φορά;"

"Τι ήταν αυτό για εσάς;"

Σημείωση: Είναι επίσης σημαντικό να αποφύγετε τις «κύριες ερωτήσεις» που θα κατευθύνουν τη συνομιλία . Για παράδειγμα: ";Είστε αντίθετος με τη βία , σωστά;"

Πρακτική! Προσπαθήστε να επαναπροσδιορίσετε μερικές ερωτήσεις κλειστού τύπου σε ανοιχτές ερωτήσεις:

Ήταν δύσκολο να αλλάξετε τρόπο ζωής και συνήθειες;

Προσπαθήσατε να κάνετε οποιεσδήποτε αλλαγές αυτήν την εβδομάδα;

Πιστεύετε ότι πρέπει να κάνετε μια αλλαγή στη ζωή σας;

- Δηλώσεις: Αποτελούν ισχυρισμούς για τις ικανότητες και, γενικά, για τα δυνατά σημεία του κρατούμενου, στην προσπάθεια για την αλλαγή της συμπεριφοράς του. Υποστηρίζουν τη διαμόρφωση σχέσης εμπιστοσύνης και βοηθούν τον κρατούμενο να δει τον εαυτό του και την επίλυση του προβλήματός του με «άλλο μάτι». Η σωστή χρήση τέτοιων δηλώσεων βοηθά τον κρατούμενο να

σκεφτεί ότι η αλλαγή μπορεί να είναι εφικτή, ακόμα και αν οι προηγούμενες προσπάθειες δεν ήταν επιτυχημένες. Συχνά, αναφέρονται στην αναδιατύπωση του πλαισίου μιας συμπεριφοράς ή ενός προβληματισμού, με την προοπτική να δοθεί στον κρατούμενο μια θετική ανατροφοδότηση.

Πώς δίνεις «επιβεβαιώσεις»:

Μπορείτε να χρησιμοποιήσετε θετικές εκφράσεις όπως⁴⁰⁷ :

"Είμαι πραγματικά ευτυχής που το έφερα αυτό."

"Νομίζω ότι αυτό που κάνεις είναι πραγματικά δύσκολο, είμαι πραγματικά υπερήφανος που δουλεύουμε μαζί για αυτό".

"Εκτιμώ ότι είσαι πρόθυμος να μιλήσεις γι 'αυτό."

"Αυτή είναι μια καλή ιδέα."

Η έμφαση στις προηγούμενες επιτυχίες μπορεί να σας βοηθήσει να αποδείξετε τα δυνατά του σημεία.

"Έχετε αγωνιστεί, αλλά είχατε κάποιες πραγματικές επιτυχίες"

"Είστε σαφώς ένα πολύ επινοητικό πρόσωπο"

"Έχετε χειριστεί καλά αυτή την κατάσταση"

"Αν ήμουν στη θέση σου, δεν ξέρω αν θα μπορούσα να τα καταφέρω το ίδιο καλά."

Οι συμπεριφορές τους ή οι ανησυχίες τους ως ένδειξη δυναμισμού , για παράδειγμα⁴⁰⁸:

"Πολλοί άνθρωποι αποφεύγουν να ζητήσουν βοήθεια. Είναι σημαντικό για εσάς ότι είστε πρόθυμος να κάνετε αυτό το βήμα."

"Είχατε μια οπισθοδρόμηση, αλλά προσπαθείτε πραγματικά. Κοιτάζτε την πρόοδο που κάνετε "

⁴⁰⁷ SAMHSA Training, Motivational Interviewing <http://www.samhsa.gov/occurring/topics/training/motivational.aspx>

⁴⁰⁸ Principles of Motivational Interviewing, motivational interviewing.org <http://www.motivationalinterviewing.org/Documents/1%20A%20MI%20Definition%20Principles%20&%20Approach%20V4%20012911.pdf>

Κάντε ρωτήσεις για να του ζητήσετε να δώσει δικές του δηλώσεις, για παράδειγμα⁴⁰⁹:

"Τι έχετε παρατηρήσει για εσάς τους τελευταίους μήνες από τότε που αρχίσατε να σκέφτεστε ότι θέλετε να αλλάξετε κάτι στη ζωή σας;"

Αλλά, να είστε ρεαλιστές και ειλικρινείς . Η σχέση σας μαζί του θα πρέπει να βασίζεται στον αμοιβαίο σεβασμό και την εμπιστοσύνη

- **Ανακλαστική ακρόαση:** Η τεχνική της ανακλαστικής ακρόασης έχει τη μορφή ενός ισχυρισμού, με τον οποίο ο σωφρονιστικός υπάλληλος «ανακλά» τα λεγόμενα του κρατουμένου, προσπαθώντας να διευκρινίσει ή να «μαντέψει» αυτό που εννοεί ο κρατούμενος. Μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως έκφραση ενσυναίσθησης-κατανόησης ή/και ως έλεγχος για την ενεργή επικοινωνία («ενεργή ακρόαση»).

Η **Ενσυναίσθηση** έχει να κάνει με τη συναισθηματική ταύτιση με την ψυχική κατάσταση ενός άλλου ατόμου και κατανόηση της συμπεριφοράς και των κινήτρων του. Ουσιαστικά, αποτελεί την ικανότητά μας αντιλαμβανόμαστε τα συναισθήματα και τις ανάγκες των άλλων και να συμπεριφερόμαστε ανάλογα. Η ικανότητα ενσυναίσθησης σαφώς εμπεριέχει μια στάση αλτρουισμού, καθώς επίσης και μια στάση υπευθυνότητας και ενεργού, πραγματικού ενδιαφέροντος για τον άλλο.

Επίσης, κάνοντας μια δήλωση, έναν ισχυρισμό, δηλαδή αποφεύγοντας την ερώτηση, είναι μικρότερες οι πιθανότητες να εμφανιστεί αντίσταση από τη μεριά του κρατουμένου. Ο σωφρονιστικός υπάλληλος ενισχύει την εσωτερική κινητοποίηση του κρατουμένου , ανακλώντας τους ισχυρισμούς αυτοκινητοποίησής του. Η ανακλαστική ακρόαση θα μπορούσε, επίσης, να χρησιμοποιηθεί από τον σωφρονιστικό υπάλληλο είτε για να «κόψει» σειρά ερωταποκρίσεων είτε για να αποφύγει τις πολλές ανοικτές ερωτήσεις.

Η ανακλαστική ακρόαση μπορεί να έχει τη μορφή της επανάληψης 2-3 λέξεων που είπε ο κρατούμενος, της επανάληψης «λέξεων-κλειδιών», της παράφρασης των λεγομένων του, της περίληψης ή ανακεφαλαίωσης ή ακόμα και της χρήσης «νέων» λέξεων για τα μη σαφώς εκφρασμένα μηνύματα και θέματα. Μπορεί να

⁴⁰⁹ Βλ. SAMHSA Training, Motivational Interviewing

αναφέρεται στο περιεχόμενο των όσων είπε ο κρατούμενος, στο νόημα των λεγομένων του, στα συναισθήματα που υπάρχουν πίσω απ' αυτά ή και στη διαδικασία της παρέμβασης.

Πώς ακούτε χρησιμοποιώντας την αντανάκλαση:

Υπάρχουν τρία επίπεδα αντανάκλαστικής ακρόασης⁴¹⁰:

Επανάληψη ή επαναδιατύπωση

Με την επανάληψη των ίδιων λέξεων ο κρατούμενος μπορεί να ακούει και να διευκρινίζει ή να εμβαθύνει καλύτερα ένα θέμα. Για παράδειγμα:

Κρατούμενος : "Νιώθω ότι είναι πολύ δύσκολο να αποφύγω τις αρνητικές σκέψεις"

Η απάντησή σας: "Ακούγεται σαν να είναι δύσκολο για σένα να αποφύγεις τις αρνητικές σκέψεις "

Ασθενής Α: "Ναι, νομίζω ότι είναι επειδή ..."

Πώς ξεκινάτε την αντανάκλαστική φράση ώστε να μην ακούγεστε σαν ρομπότ;

Έτσι νιώθεις ...

Ακούγεται σαν εσένα ...

Αναρωτιέσαι αν ...

Ακούω να λες ότι είναι ...

Παράφραση

Κάνετε μια δήλωση που να αντικατοπτρίζει σε κάτι που εμμένει ο ασθενής. Για παράδειγμα:

Κρατούμενος: "Ξέρω ότι πρέπει να εργαστώ κάπου, απλά δεν μπορώ να ξεκινήσω"

⁴¹⁰ Reflective Listening, Michigan Tech, <http://www.mtu.edu/dean/conduct/officer/docs/Reflective-Listening.pdf>

Η απάντησή σου: "Γνωρίζεις όλους τους λόγους για τους οποίους πρέπει να εργαστείς, ακούγεται σαν να ήταν δύσκολο να βρεις το κίνητρο για να ξεκινήσεις"

Αντανάκλαση συναισθημάτων

Μπορεί να είστε σε θέση να πείτε τι αισθάνεται ένας κάποιος (από λεκτικές ή μη λεκτικές ενδείξεις) και να του μιλήσετε με λόγια για αυτά τα συναισθήματα

Κρατούμενος : (Εμφανίζεται απελπισμένος, μετά από ένα τηλεφώνημα με τον εργοδότη του)

Η απάντησή σας: " Νιώθετε ότι έχετε χάσει την ελπίδα;"

Μπορείτε να εκφράσετε την ενσυναίσθηση για τα συναισθήματα τους

- **Ανακεφαλαίωση:** Θα μπορούσε να είναι και ένας ειδικός τύπος ανακλαστικής ακρόασης που συμβαίνει κατά τη διάρκεια μιας συνεδρίας, στην αρχή της ή στο τέλος της. Περιλαμβάνει περιοδική ανακεφαλαίωση, σύνδεση ανακεφαλαιώσεων ή/και ενσωμάτωση και άλλων πληροφοριών στην ανακεφαλαίωση. Υποδεικνύει κατανόηση και μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως ένας τρόπος για να αναδειχθούν τα σημαντικά θέματα της συζήτησης. Μπορεί, επίσης, να λειτουργήσει και ως μέσο για να στραφεί το ενδιαφέρον της συζήτησης προς ένα συγκεκριμένο θέμα ή για να προχωρήσει η συζήτηση παρακάτω. Η ανακεφαλαίωση αποτελεί και μια τεχνική για να αναδειχθεί η αμφιταλάντευση του κρατουμένου και να αναπτυχθεί η ασυμφωνία μεταξύ της τρέχουσας συμπεριφοράς και των απώτερων στόχων (αρκεί να γίνει προσεκτική επιλογή των όσων θα ανακεφαλαιωθούν).

Μια περίληψη μπορεί:

να ενθαρρύνει τον ασθενή να εξετάσει τα δυνατά σημεία του

να δώσει μια εναλλακτική άποψη για τις επιλογές του

να προετοιμάσει τον ασθενή για να μετακινηθείτε⁴¹¹

⁴¹¹ O.A.R.S.: 4 Strategies of motivational interviewing in the early stages of treatment, Adult Mental Health Division <http://www.amhd.org/About/ClinicalOperations/MISA/Training/MI%20H2%20Strategies%20and%20Principles.pdf>

να βοηθήσει να δει και τις δύο πλευρές της αμφιθυμίας του για αλλαγή⁴¹²

Πώς συνοψίζετε τη συνομιλία σας;

Συγκεντρώστε μαζί τις πληροφορίες που πήρατε στη συνέντευξη

Δημιουργήστε την ιστορία – ποια είναι:

Τα προβλήματα / ανησυχίες / προκλήσεις

Οι πιθανές λύσεις,

Οι δυνάμεις του ασθενούς

Τα εκφραζόμενα συναισθήματα

Πώς ξεκινάτε την περίληψη;

"Αν προσθέσουμε τα κομμάτια του παζλ και τα βάλουμε μαζί ..."

"Η εικόνα που βλέπω είναι ..."

Πώς ενθαρρύνετε το άτομο, με μια περίληψη;

Επιδείξτε την κακή ευθυγράμμιση στις σκέψεις, τα συναισθήματα και τις ενέργειες του - μπορείτε να τον βοηθήσετε να δει τους λόγους της αμφιθυμίας του.

Μη συμπεριλαμβάνετε όσα έχετε μάθει στην περίληψη, χρησιμοποιήστε τις πληροφορίες που θα ενθαρρύνουν τον ασθενή⁴¹³

Τέλος, προκειμένου ο κρατούμενος να προβάλλει ο ίδιος τα επιχειρήματά του για την αλλαγή, ο σωφρονιστικός υπάλληλος καλείται να τον βοηθήσει στην έκφραση/διατύπωση των δικών του δηλώσεων κινητοποίησης με διάφορες τεχνικές και μέσα, όπως οι υποβλητικές ερωτήσεις, ερωτήσεις που προκαλούν την κινητοποίηση (evocative questions)], η διερεύνηση, η χρήση των άκρων, η χρήση του παρελθόντος ή η χρήση του μέλλοντος, η χρήση του παράδοξου ή της αντίφασης.

⁴¹² Βλ. Principles of Motivational Interviewing, motivational interviewing.org

⁴¹³ Βλ. Principles of Motivational Interviewing, motivational interviewing.org

.Δραστηριότητα 6

Παρακολουθείστε με προσοχή την παρακάτω ολιγόλεπτη ταινία, με τίτλο

«Ενσυναίσθηση: Ο καλύτερος τρόπος να κάνεις έναν άνθρωπο να νιώσει καλύτερα...» <https://www.youtube.com/watch?v=1SETRABZNtQ>

Στο 1^ο στάδιο

Παρακολούθηση της ολιγόλεπτης ταινίας.

Οι εκπαιδευόμενοι εκφράζουν τις σκέψεις τους σχετικά με την ενσυναίσθηση.

Ακολουθεί συζήτηση .

Στο 2^ο στάδιο

«Μοιράζομαι προσωπικές εμπειρίες». Οι εκπαιδευόμενοι καλούνται να ανακαλέσουν στη μνήμη τους και να μοιραστούν εμπειρίες τους.

Στο 3^ο στάδιο

Συζήτηση σχετικά με εμπειρίες τους. Άλλα ερωτήματα που τυχόν προκύψουν.

Στόχος: Να κατανοήσουν οι εκπαιδευόμενοι τη σημασία ενσυναίσθησης στην επικοινωνία και στην κατανόηση των άλλων στη ζωή του ανθρώπου και το σημαντικό ρόλο της γονεϊκής φιγούρας .

Διάρκεια: 30΄

Δραστηριότητα 7

Άσκηση σε ζευγάρια

Στο 1^ο στάδιο

Χωριστείτε σε ζευγάρια και κάνετε μία πρόταση της αρεσκείας σας , δείχνοντας ένα διαφορετικό συναίσθημα (χαρά, λύπη, θυμό , απελπισία).

Στο 2^ο στάδιο

Συζητείστε την εμπειρία με το ζευγάρι σας και μετά όλοι μαζί για την εμπειρία σας.

Στόχος: Να κατανοήσουν οι εκπαιδευόμενοι τη σημασία της αναγνώρισης των συναισθημάτων στην ενσυναίσθηση.

Διάρκεια: 20΄

Δραστηριότητα 8

Άσκηση σε ομάδες

Οδηγίες: Για την ακόλουθη δήλωσης δημιουργήστε όσες εναλλακτικές υποθέσεις θέλετε . Χρησιμοποιήστε το στέλεχος της φράσης «Εννοείς ότι...». για να ξεκινήσει κάθε πρόταση. Αυτή η διατύπωση είναι μια αρχική μορφή **αντανακλαστικής ακρόασης**.

Είμαι ένα οργανωμένο άτομο.

Εννοείς ότι . . .

Εννοείς ότι. . .

Εννοείς ότι. . .

Εννοείς ότι . . .

Εννοείς ότι . . .

Στόχος: κατανόηση και εφαρμογή της αντανακλαστικής ακρόασης.

Διάρκεια: 15 λεπτά

6.7. Η Παραπομπή κρατουμένων

Η παρέμβαση αυτή των σωφρονιστικών υπαλλήλων ,πολλές φορές από μόνη της δεν αρκεί να υποστηρίξει τον κρατούμενο σε μία επικείμενη αλλαγή που θα επιδιώξει να φέρει στη ζωή του και στον τρόπο σκέψης του.

Άλλοτε πάλι υπάρχει ανάγκη για μία παρέμβαση που αφορά και άλλους ειδικούς που θα ενισχύσουν τον κρατούμενο σε νέες στάσεις που επιθυμεί να υιοθετήσει. Η παραπομπή στο Ειδικό επιστημονικό προσωπικό, ψυχολόγους κοινωνικούς λειτουργούς κ.α.. προκειμένου να τονιστεί η αυτοεκτίμηση και η αυτόεικόνα του κρατούμενου, Η ανάπτυξη της θετικής αυτοεικόνας έχει πολύ μεγάλη σημασία για τους κρατουμένους. Οι συνθήκες εγκλεισμού, η αποκοπή τους από το οικογενειακό, κοινωνικό τους περιβάλλον και η αναγκαστική τους ένταξη σε ένα άγνωστο περιβάλλον με αυστηρό σύστημα κανόνων και ρόλων, δεν αφήνει πολλά περιθώρια αυτονομίας και διατήρησης ελέγχου στη ζωή τους. Για αυτό ακριβώς η ανάπτυξη μια θετικής αυτοεικόνας αποτελεί προϋπόθεση για να προβάλουν μια θετική στάση, να γνωρίσουν τους εαυτούς τους και να αναπτύξουν σχέσεις εμπιστοσύνης με τους άλλους ανθρώπους.

Επίσης η ψυχολογική στήριξη και η διευκρίνιση των συναισθημάτων στην αμφιθυμία του κρατουμένου αποτέλεσμα του εγκλεισμού και της κοινωνικής απομόνωσης που νιώθει είναι σημαντική και χρήζει παρέμβασης των ειδικών. Με τη χρήση της Γνωσιακής Θεραπείας που αναπτύχθηκε αρχικά για τη θεραπεία της κατάθλιψης, και στη συνέχεια χρησιμοποιήθηκε εκτενώς στην επίλυση προβλημάτων, καθώς και στην τροποποίηση δυσλειτουργικών σκέψεων, ο κρατούμενος αναγνωρίζει, να αξιολογεί και να αντιδρά στις δυσλειτουργικές σκέψεις και πεποιθήσεις . (Beck, 1995).⁴¹⁴ Αναδομείται ως άτομο και τα προβλήματα του σε γνωσιακό επίπεδο,. συνεργάζεται , συμμετέχοντας σε μία διαδικασία που έχει ως στόχο να διδάξει τον ασθενή να είναι ο ίδιος θεραπευτής του εαυτού του, και δίνει έμφαση στην πρόληψη υποτροπής.

Πολύ σημαντική είναι επίσης η αναγνώρισης άμεσης ανάγκης ψυχιατρικής βοήθειας του κρατουμένου και έγκαιρης παραπομπής για την αποτελεσματική αντιμετώπιση, γνωστικών διαταραχών της διάθεσης και γενικότερα ψυχικών διαταραχών που μπορούν να αποβούν μοιραίες για τη ζωή τους (κίνδυνος αυτοκτονιών, αυτοτραυματισμών,κ.α.). Η ενεργητική ακρόαση από έναν υπάλληλο, πριν παραπέμψει έναν κρατούμενο στο υπόλοιπο προσωπικό, όπως οι νοσηλευτές, οι γιατροί κλπ. μπορεί να μειώσει

⁴¹⁴ Beck, J. S. (1995). *Cognitive therapy: basics and beyond* (1 ed.). New York, N.Y.: The Guilford Press.

σε πρώτη φάση το έντονο συναίσθημα να θέλει κάποιος να κάνει κακό στον εαυτό του. Η θετική ακρόαση ανακουφίζει τον πόνο και η εξωτερίκευση των αρνητικών συναισθημάτων αυτοκαταστροφής επιδρά θετικά μέχρι την κύρια θεραπευτική παρέμβαση. Η ύπαρξη ειδικευμένου προσωπικού εντός του καταστήματος και η παρέμβαση τους δρα καταλυτικά. Σε περίπτωση έλλειψης ειδικευμένου προσωπικού θα πρέπει να ζητηθεί βοήθεια από αρμόδιες υπηρεσίες

Βιβλιογραφία

Αλεξιάδη Στέργιο, «Σωφρονιστική», Θεσσαλονίκη 1997, άκκουλας, σελ.288.

Αλοσκόφης, Ο. (2010). *Ο άτυπος κώδικας συμπεριφοράς των κρατουμένων: Στρατηγικές επιβίωσης στη σύγχρονη φυλακή*. Αθήνα: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα.

Αλοσκόφης, Ο. (2013). *Το κοινωνικό προφίλ των κρατουμένων και οι ανάγκες τους μετά την αποφυλάκιση*. Εισήγηση στο εργαστήριο εργασίας του Ν.Π.Ι.Δ. ΕΠΑΝΟΔΟΣ - Κέντρο Επανάταξης Αποφυλακισμένων.

A. Friedmann, «Lowering recidivism through family communication», *Prison Legal News*, 25 (4), Απρίλιος 2014, σ. 24.

Andrew Coyle : «Η διοίκηση των φυλακών.Μια θεώρηση υπό το πρίσμα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων».Εγχειρίδιο για το σωφρονιστικό προσωπικό.σ.25,43,44,118,133,134,141,174,175,

Arkowitz, H., Westra, H.A., Miller, W.R. & Rollnick, S. (2008). *Motivational Interviewing in the Treatment of Psychological Problems*. New York: The Guilford Press

Αρφαρας Αλ.(2011): «Η επαγγελματική κοινωνικοποίηση των σωφρονιστικών υπαλλήλων και ο ρόλος τους στην άσκηση σωφρονιστικής πολιτικής».Διδακτ. Διατριβή. Πάντειον Παν. Αθήνα.2011,σελ.50.σελ.61

Beck, J. S. (1995). *Cognitive therapy: basics and beyond* (1 ed.). New York, N.Y.: The Guilford Press.

Britt Eil.: “Motivational Interviewing: A useful skill for correctional staff?” Practice – The New Zealand Corrections Journal – VOLUME 2, ISSUE 2: AUGUST 2014

Burke, Brian, L., Arkowitz, Hal, & Dunn, Christopher "The Efficacy of Motivational Interviewing and Its Adaptations: What We Know So Far" In W. Miller &

S. Rollnick (Eds.) *Motivational Interviewing: Preparing People For Change*. (2nd edition) New York: Guildford Press (2002).

C.W. Thomas, D.M. Petersen, *Prison organization and inmate subculture*, The Bobbs-Merrill Company, Ινδιανάπολη 1977, σ. 37

Clemmer, D. (1958). *The prison community*. New York: Holt, Rinehart & Winston

Crouch B.-Alpert G., «Prison guard's attitudes toward components of the criminal justice system», *Criminology*, τ. 18, αρ. 2, Αύγουστος 1980(α).

D.P. Farrington, C.P. Nuttall, «Prison size, overcrowding, prison violence and recidivism», *Journal of Criminal Justice*, 8, 1980, σ. 230.

D. Street, «The inmate group in custodial and treatment settings», *American Sociological Review*, 30, 1966, σ. 49.

D. Clemmer, *The prison community*, Christopher, Βοστώνη 1940.

D. Clemmer, «Observations on imprisonment as a source of criminality», *Journal of Criminal Law and Criminology*, 41, 1950, σ. 316.

Ε. Ρηγούτσου (2005): Συμβουλευτική κρατουμένων, ΙΔΕΚΕ, Αθήνα 2005

E.F. Bronson, «Medium Security Prisons and Inmate Subcultures: The “Normal Prison”», *The Southwest Journal of Criminal Justice*, 3(2), 2006, σ. 61-85.

G. Haynes, «The sociological study of the prison community», *Journal of Criminal Law & Criminology*, 39, 1948, σ. 432-440

Gresham M. Sykes ;The Society of Captives, a Study of a maximum Security Prison, [1958])

J. Harvey, *Young Men in Prison: Surviving and adapting to life inside*, Willan Publishing, 2007, σ. 55-57.

J. Irwin, *The felon*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, Νιου Τζέρσεϊ 1970, σ. 32-35.

J. Travis, E. Cincotta McBride, A.L. Solomon, *Families left behind: The hidden costs of incarceration and reentry*, Urban Institute, Justice Policy Center, Οκτώβριος 2003

Λαμπάκη Κ., *Άνδρες-Γυναίκες Σωφρονιστικοί Υπάλληλοι: Μελέτη της επίδρασης του κοινωνι-κού φύλου στην εικόνα που διαμορφώνουν για το ρόλο τους και τους κρατούμενους*, Διδακτορική Διατριβή στο Πάντειο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Ψυχολογίας, Αθήνα 2009.

M. Μαυρής, *Το Πανοπτικό του Χρόνου: Η διαχείριση του χρόνου σε συνθήκες μακροχρόνια στέρησης της ελευθερίας*, Τυπωθήτω, Γιώργος Δαρδανός, Αθήνα 2003, σ. 83-86.

Μηλιώνη Φ. Προγράμματα επανένταξης αποφυλακισμένων στο <http://crime-in-crisis.com/>

M. DiZerega, S. Villalobos Agudelo, *Piloting a tool for reentry. A promising approach to engaging family members*, Vera Institute of Justice, Μάρτιος 2011

McMurrin, M. (2009). Motivational Interviewing with Offenders: A systematic review. *Legal and Criminological Psychology*, 14, 83-100.

Miller, William R. & Rollnick, Stephen. (1st Edition) *Motivational Interviewing: Preparing People For Change*. New York: Guilford Press (1991).

N. Κουράκης, *Εγκληματολογικοί Ορίζοντες: Θεωρία και Πρακτική της Ποινικής Καταστολής*, ό.π., σελ. 11.

N. Κουλούρης, (2009). *Επι-φυλακή, Κατάστημα Κράτησης Κορυδαλλού: Λειτουργία, κατάσταση και μεταχείριση των κρατουμένων*, Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα - Κομοτηνή 2009, σ. 28.

N. Holt, D. Miller, *Explorations in inmate-family relationships*, Publications Coordinator, HPIA 1972

P. Garabedian, «Social roles and processes of socialization in the prison community», *Social Problems*, 11, 1963, σ. 139-154.

R. Shanahan, S. Villalobos Agudelo, «The family and recidivism», *American Jails Magazine*, Σεπτέμβριος/Οκτώβριος 2012, σ. 17-24.

R.L. Akers, N.S. Hayner, W. Gruninger, «Prisonization in five countries: Type of prison and inmate characteristics», *Criminology*, 14, 1977, σ. 527-554.

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 80

Τσαλίκoglou, Φ. (1996). *Μυθολογίες Βίας και Καταστολής*. Αθήνα: Παπαζήση.

Th.P. Wilson, «Patterns of Management and Adaptations to Organizational Roles: A Study of Prison Inmates», *American Journal of Sociology*, 74(2), 1968, σ. 146-157

W. Gillespie, *Prisonization: Individual and institutional factors affecting inmate conduct*, LFB Scholarly, Νέα Υόρκη 2003, σ. 2-3.

O.A.R.S.: 4 Strategies of motivational interviewing in the early stages of treatment, Adult Mental Health Division

<http://www.amhd.org/About/ClinicalOperations/MISA/Training/MI%20H2%20Strategies%20and%20Principles.pdf>

Principles of Motivational Interviewing, motivational interviewing.org.
<http://www.motivationalinterview.org/Documents/1%20A%20MI%20Definition%20Principles%20&%20Approach%20V4%20012911.pdf>

Tips for Mentors: Open-Ended Questions, EverydayLearners.org
<http://www.everydaylearners.org/sites/uwucdev.org/files/attachments/Open%20Ended%20Questions.pdf>

SAMHSA Training, Motivational Interviewing. <http://www.samhsa.gov/co-occurring/topics/training/motivational.aspx>

Motivational Interviewing Strategies and Techniques: Rationales and Examples NOVA
Southeastern University http://www.nova.edu/gsc/forms/mi_rationale_techniques.pdf

Reflective Listening, Michigan Tech, <http://www.mtu.edu/dean/conduct/officer/docs/Reflective-Listening.pdf>

ΕΝΟΤΗΤΑ 7. ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΑΣΦΑΛΕΙΑ. ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΤΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΤΥΠΑ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ ΣΤΙΣ ΦΥΛΑΚΕΣ

Στόχος

Στόχος της ενότητας είναι η συνοπτική περιγραφή της έννοιας της δυναμικής ασφάλειας, των σύγχρονων τάσεων εφαρμογής της καθώς και η σημασία της θετικής σχέσης του προσωπικού με τους κρατούμενους και του ανοίγματος της φυλακής στην κοινωνία στο πλαίσιο της δυναμικής ασφάλειας.

Σύντομη περιγραφή της ενότητας

Η ενότητα περιλαμβάνει την ανάλυση της δυναμικής ασφάλειας μέσα σε μια ευρύτερη έννοια ασφάλειας, τη διάκριση από την έννοια της στατικής ασφάλειας, τις βασικές αρχές της δυναμικής ασφάλειας, δίνει έμφαση στην ανάγκη της δημιουργίας θετικών σχέσεων του προσωπικού των φυλακών με τους κρατούμενους στο πλαίσιο της δυναμικής ασφάλειας, αλλά και τη σημασία μιας «ανοιχτής» προς την κοινωνία φυλακής με κρατούμενους που απασχολούνται κατάλληλα και ικανοποιούνται οι ανάγκες τους με την παράθεση σχετικών παραδειγμάτων.

Προσδοκώμενα αποτελέσματα

Με την ολοκλήρωση αυτής της ενότητας γίνεται προσπάθεια, οι εκπαιδευόμενοι, ες να έχουν:

- αντιληφθεί τις βασικές αρχές της δυναμικής ασφάλειας στο σωφρονιστικό σύστημα
- κατανοήσει την έννοια της δυναμικής ασφάλειας όπως εφαρμόζεται στο εσωτερικό και εξωτερικό
- αναλύσει το επίπεδο της δυναμικής ασφάλειας στην φυλακή που εργάζονται

Έννοιες - κλειδιά

δυναμικής ασφάλειας, στατική ασφάλεια, δημιουργία θετικών σχέσεων, δραστηριότητες και «άνοιγμα» της φυλακής

7.1 Διάκριση στατικής και δυναμικής ασφάλειας - Σύγχρονες τάσεις.

Σύμφωνα με τη Σύσταση της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης. Rec (2003)2, η διατήρηση του ελέγχου στη φυλακή θα πρέπει να βασίζεται στη χρήση της δυναμικής ασφάλειας, δηλαδή στην ανάπτυξη θετικών σχέσεων μεταξύ του προσωπικού και των κρατουμένων, έχοντας ως βάση τη συνέπεια και τη δικαιοσύνη, σε συνδυασμό με την κατανόηση της προσωπικής κατάστασης των κρατουμένων, αλλά και του κινδύνου που αναπτύσσεται από μεμονωμένους κρατούμενους.⁴¹⁵ Επιπρόσθετα οι Ευρωπαϊκοί Κανόνες για τις Φυλακές [European Prison Rules, Σύσταση της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης Rec (2006)2], στον Κανόνα 51.2, τονίζουν ότι η ασφάλεια η οποία επιδιώκεται με φυσικά εμπόδια και άλλα τεχνικά μέσα θα συμπληρώνεται με δυναμική ασφάλεια, η οποία επιδιώκεται με προσωπικό που βρίσκεται σε εγρήγορση και γνωρίζει τους κρατούμενους οι οποίοι τελούν υπό τον έλεγχό του.

Σε λόγο που εκφώνησε ο Nelson Mandela κατά την επίσημη έναρξη ενός προγράμματος της νοτιοαφρικανικής σωφρονιστικής υπηρεσίας με αντικείμενο τη μετεκπαίδευση και τα ανθρώπινα δικαιώματα (Kroonstad, 25 Ιουνίου 1998), τόνισε τη σημασία που έχει για τη διοίκηση των φυλακών τόσο η **ασφάλεια** όσο και η **δικαιοσύνη**: «Η ασφάλεια στις φυλακές είναι απαραίτητη για να καταστήσουμε το δικαίό μας σύστημα αποτελεσματικό όπλο κατά του εγκλήματος. Όταν οι κρατούμενοι - κατάδικοι ή υπόδικοι - εναποτίθενται στη φροντίδα σας, πρέπει να γνωρίζουν, τόσο οι ίδιοι όσο και το ευρύτερο κοινό, ότι θα παραμείνουν εκεί μέχρι να ανακτήσουν την ελευθερία τους με νόμιμα μέσα» (Coyle, 2009).

⁴¹⁵ Recommendation Rec(2003)23 of the Committee of Ministers to member states on the management by prison administrations of life sentence and other long-term prisoners.

https://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/ochrana_osob/Umluvy/vezenstvi/R_2003_23_management_of_life_sentence_and_long-term_prisoners.pdf

Οι Στοιχειώδεις Κανόνες του ΟΗΕ για τη μεταχείριση των κρατουμένων

- αναγνωρίζουν την έννοια της δυναμικής ασφάλειας
- τονίζουν τον κανόνα της πρόληψης των συγκρούσεων και της εναλλακτικής επίλυσης των διαφορών στις φυλακές

Έχει σημειωθεί μετά από συγκρουσιακές καταστάσεις ότι η εισαγωγή αποτελεσματικών στοιχείων δυναμικής ασφάλειας, όπως η αυξημένη επαφή και αλληλεπίδραση μεταξύ του προσωπικού και των κρατουμένων, μπορεί να αντισταθμίσει τα περιορισμένα στοιχεία της στατικής ασφάλειας της φυλακής⁴¹⁶.

Η **δυναμική ασφάλεια είναι πολύ πιο ποιοτική από τα μέτρα στατικής, φυσικής και διαδικαστικής ασφάλειας**. Όταν υπάρχει τακτική επαφή με τους κρατούμενους, ένας υπάλληλος που βρίσκεται σε ετοιμότητα μπορεί να ανταποκρίνεται σε καταστάσεις διαφορετικές από τις συνήθεις και οι οποίες ενδέχεται να αποτελούν απειλή για την ασφάλεια. Το προσωπικό που ασχολείται με τους κρατουμένους σύμφωνα με όσα υπαγορεύει η δυναμική ασφάλεια μπορεί να αποτρέπει την εκδήλωση αποδράσεων και άλλων περιστατικών. ***Η έμφαση στην ανάγκη της δημιουργίας θετικών σχέσεων του προσωπικού των φυλακών με τους κρατουμένους είναι το κλειδί για τη δυναμική ασφάλεια.*** Η ιδέα αυτή βασίζεται στην άποψη ότι η δημιουργία σχέσεων με τους κρατουμένους και η γνωριμία μαζί τους μπορούν να επιτρέψουν στο προσωπικό να προβλέψει και να προετοιμαστεί καλύτερα, ώστε να ανταποκριθεί αποτελεσματικά σε κάθε περιστατικό που μπορεί να απειλήσει την ασφάλεια της φυλακής και την ασφάλεια του προσωπικού και των κρατουμένων⁴¹⁷. Η δυναμική ασφάλεια στις φυλακές στοχεύει στην καλύτερη κατανόηση των κρατουμένων και την αξιολόγηση των κινδύνων καθώς και στη διασφάλιση της ασφάλειας, της προστασίας

⁴¹⁶ Essex paper 3: Initial guidance on the interpretation and implementation of the UN Nelson Mandela RulePenal Reform International (2017). UK: Penal Reform International Head Office & Human Rights Centre University of Essex.

<https://cdn.penalreform.org/wp-content/uploads/2016/10/Essex-3-paper.pdf>

⁴¹⁷ Australian Capital Territory, Corrections Management (Management of Prisoners) Policy, 2011.

και της ευταξίας⁴¹⁸, συμβάλλοντας στην αποκατάσταση και την προετοιμασία των κρατουμένων για την αποφυλάκιση.⁴¹⁹

Η έννοια της δυναμικής ασφάλειας χρειάζεται να γίνει κατανοητή μέσα σε μια ευρύτερη έννοια ασφάλειας, η οποία περιλαμβάνει επίσης **τη δομική (structural), οργανωτική (organisational) και στατική (static) ασφάλεια** (τοίχους, εμπόδια, κλειδαριές, φωτισμό και εξοπλισμό που χρησιμοποιείται για τον περιορισμό των κρατουμένων, όταν είναι απαραίτητο)⁴²⁰.

Οι επιμέρους μορφές ασφάλειας θα πρέπει να λειτουργούν συμπληρωματικά η μία ως προς την άλλη. Σύμφωνα με τον Coyle (2009) οι έννοιες «Υλική», «Διαδικαστική» και «Δυναμική ασφάλεια» περιγράφονται αναλυτικά ως :

1. Υλική ασφάλεια: Περιλαμβάνει την αρχιτεκτονική των κτηριακών εγκαταστάσεων μιας φυλακής, την αντοχή των τειχών αυτών των εγκαταστάσεων, τα κάγκελα των παραθύρων, τις πόρτες των χώρων διαμονής, τις προδιαγραφές του περιμετρικού τείχους και των κιγκλιδωμάτων, τις σκοπιές κ.λπ. Περιλαμβάνει επίσης και τα υλικά μέσα τα οποία συμβάλλουν στη διατήρηση της ασφάλειας, όπως είναι οι κλειδαριές, οι κάμερες, τα συστήματα συναγερμού, τα μέσα ραδιοεπικοινωνίας κ.ά. Κατά τον σχεδιασμό των επιμέρους πλευρών της υλικής ασφάλειας, είναι αναγκαία η διατήρηση της ισορροπίας ανάμεσα στα μέσα για την επίτευξη του απαιτούμενου επιπέδου ασφαλείας και στην ανάγκη σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Πρέπει επίσης να λαμβάνεται υπόψη η ατομική ασφάλεια των κρατουμένων. Το σχέδιο κατασκευής ενός μεγάλου αριθμού φυλακών έχει ως αποτέλεσμα τη δημιουργία χώρων στους οποίους μπορούν να συναθροίζονται κρατούμενοι χωρίς επιτήρηση. Το γεγονός αυτό μπορεί να αποτελέσει πηγή δυνητικών απειλών για την ασφάλεια τόσο της φυλακής όσο και του κάθε κρατουμένου, ατομικά.

2. Διαδικαστική ασφάλεια: Σχετίζεται με τις διαδικασίες που πρέπει να τηρούνται για την αποτροπή του ενδεχομένου απόδρασης και για τη διατήρηση της ευταξίας. Από

⁴¹⁸ Η **ευταξία (good order)** αποτελεί μια όψη της οργάνωσης της ζωής των κρατουμένων και της εργασίας του προσωπικού των φυλακών που συνδέεται με τα αυταρχικά χαρακτηριστικά του θεσμού και με τον μετριασμό τους. Ο τελευταίος συνδέεται με την εισαγωγή της λεγόμενης δυναμικής ασφάλειας και με τις παρεμβάσεις που επιχειρούνται για τη διατήρηση της ευταξίας, θέτει δε ζητήματα σχετικά με την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου (Van Zyl Smit. & Snacken, 2009, σ.263-264).

⁴¹⁹ Σύμφωνα με τις οδηγίες του Συμβουλίου της Ευρώπης (2016) προς τις υπηρεσίες φυλακών και επιμελητών που αντιμετωπίζουν περιπτώσεις ριζοσπαστικοποίησης και βίαιου εξτρεμισμού. https://search.coe.int/cm/pages/result_details.aspx?objectid=09000016805c1a69

⁴²⁰ Council of Europe Handbook for Prison and Probation Services regarding Radicalisation and Violent Extremis (2017). https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016806f4fbd#_Toc468976014

αυτές τις διαδικασίες, ορισμένες εκ των πλέον σημαντικών αφορούν στην έρευνα των χώρων και των ανθρώπων. Σε κάθε φυλακή θα πρέπει να υπάρχει ένα σύνολο από σαφείς και κατανοητές διαδικασίες που να προσδιορίζει λεπτομερώς τις περιπτώσεις στις οποίες πρέπει να διενεργούνται έρευνες, όπως επίσης και τους τρόπους καθώς και τη συχνότητα διεξαγωγής τους. Θα πρέπει να υπάρχουν διαδικασίες για την τακτική διεξαγωγή ερευνών σε όλους τους χώρους όπου ζουν, εργάζονται ή συναθροίζονται κρατούμενοι. Σε αυτές θα πρέπει να βεβαιώνεται ότι δεν έχει παραβιασθεί η λειτουργία των μέσων ασφαλείας, των θυρών, των κλειδαριών, των παραθύρων και των κιγκλιδωμάτων. Τα προσωπικά αντικείμενα των κρατουμένων θα πρέπει, κατά διαστήματα, να υποβάλλονται και αυτά σε έρευνα, ανάλογα με το καθεστώς ασφαλείας στο οποίο υπάγεται καθένας εξ αυτών. Τα μέλη του προσωπικού πρέπει, επίσης, να είναι ειδικά εκπαιδευμένα, έτσι ώστε να διενεργούν τις εν λόγω έρευνες με τρόπο που θα επισημαίνει και θα προλαμβάνει οποιαδήποτε απόπειρα απόδρασης ή απόκρυψης παράνομων ειδών, ενώ, συγχρόνως, θα σέβεται την αξιοπρέπεια των κρατουμένων και τα προσωπικά τους αντικείμενα, επιτρέποντας στον κρατούμενο να είναι παρών κατά τη διενέργεια της έρευνας. Θα πρέπει, τέλος, να υπάρχουν διαδικασίες οι οποίες θα ρυθμίζουν πόσο τακτικά διεξάγονται οι έλεγχοι του αριθμού των κρατουμένων και με ποιον τρόπο διενεργούνται. Το ίδιο ισχύει και για τους ελέγχους των κρατουμένων κατά τη διάρκεια των μετακινήσεών τους από ένα χώρο της φυλακής σε έναν άλλο.

3. Δυναμική ασφάλεια: Είναι η επαγρύπνηση του προσωπικού, η επίγνωσή του για το τι συμβαίνει στη φυλακή, η αλληλεπίδρασή του με τους κρατουμένους και η διασφάλιση, από την πλευρά του, της διατήρησης και του εποικοδομητικού τρόπου έκφρασης της ενεργητικότητάς τους.

Η δυναμική ασφάλεια υποστηρίζεται ή συμπληρώνεται με την αποτελεσματική φυσική ασφάλεια (εγκαταστάσεις και περίμετρο), τις καθημερινές διαδικασίες ελέγχου και έρευνας, τις συνθήκες κράτησης (υλικοί όροι διαβίωσης με σεβασμό στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια, ευκαιρίες για προσωπική ανάπτυξη), την πραγματιστική ελπίδα για την επιτυχή κοινωνική αποκατάσταση των κρατουμένων, το κατάλληλο προσωπικό, τη διαφανή πολιτική ασφάλειας και την επαγγελματική ταυτότητα του προσωπικού, το επαρκές επίπεδο στελέχωσης των υπηρεσιών, την επιλογή, την εκπαίδευση και την επαγγελματική δεοντολογία του προσωπικού, την επαγγελματική επάρκεια των υπαλλήλων (συνδυασμό γνώσεων, τεχνογνωσίας και δεξιοτήτων), την ακριβοδικία, την ευταξία και την πειθαρχία, την αλληλεπίδραση με τους αλλοδαπούς κρατουμένους, την

εκμάθηση ξένων γλωσσών, τις δεξιότητες επικοινωνίας, την κατανόηση των διαφορετικών πολιτισμών, της ιστορίας των μεταναστεύσεων, του πολιτικού υπόβαθρου και των συγκρούσεων στις χώρες προέλευσης των αλλοδαπών κρατουμένων καθώς και τις εξατομικευμένες αξιολογήσεις των κρατουμένων ως προς τους κινδύνους, τις ανάγκες, την ανταπόκριση και τη διαχείριση των κινδύνων⁴²¹.

Η ανισορροπία εξουσίας μεταξύ του προσωπικού των φυλακών και των κρατουμένων σ' αυτές, τις καθιστά έναν αυταρχικό θεσμό, όπου η υπακοή και η συμμόρφωση επιτυγχάνονται με την απειλή βίας. Η αναζήτηση τρόπων συμβιβαστικής συνύπαρξης και συνεννόησης σηματοδοτεί τη μετάβαση στη «μετα-αυταρχική» φυλακή, όπου η διαλεκτική του ελέγχου μετατοπίζεται από την «παθητική ασφάλεια» των τοίχων, των συρματοπλεγμάτων και της επιτήρησης με ηλεκτρονικά μέσα, στη «δυναμική ασφάλεια» των ποιοτικών σχέσεων, των επαφών και της επικοινωνίας των υπαλλήλων με τους κρατουμένους. Τα φυσικά εμπόδια και τα τεχνικά μέσα αποτροπής των ταραχών και των αποδράσεων συμπληρώνονται με το προσωπικό που βρίσκεται συνεχώς σε ετοιμότητα και γνωρίζει τους κρατουμένους που τελούν υπό τον έλεγχό του⁴²².

Οι καλές επαγγελματικές σχέσεις μεταξύ του προσωπικού και των κρατουμένων αποτελούν ουσιώδες στοιχείο της δυναμικής ασφάλειας. Όταν οι σχέσεις αυτές είναι καλές, μπορούν να αξιοποιηθούν για την αποκατάσταση της ευταξίας, μέσα από μια διαδικασία διαλόγου και διαπραγμάτευσης. Μόνο όταν αυτή η διαδικασία αποτύχει ή κριθεί ακατάλληλη, θα πρέπει να εξετάζεται το ενδεχόμενο αποκατάστασης της ευταξίας με υλικά μέσα (Coyle, 2009).

Όσον αφορά στους βίαιους εξτρεμιστές κατηγορούμενους ή δράστες, η αποτελεσματική δυναμική ασφάλεια μπορεί να έχει ακόμη μεγαλύτερη σημασία. Με γνώμονα τις ιδέες και την ιδεολογία, οι βίαιοι εξτρεμιστές κατηγορούμενοι ή δράστες μπορεί να είναι ιδιαίτερα ευαίσθητοι στη μεταχείριση από το προσωπικό (επιβεβαιώνοντας ή αναθεωρώντας τις απόψεις τους για τον κόσμο). Από την άλλη πλευρά, ορισμένοι βίαιοι εξτρεμιστές κατηγορούμενοι ή δράστες είναι πολύ μορφωμένοι και μπορούν να είναι χειριστικοί. Η γνώση και η ευαισθητοποίηση σχετικά με τη ριζοσπαστικοποίηση και τον δυνητικό κίνδυνο στρατολόγησης είναι σημαντικές

⁴²¹ Σύμφωνα με τις οδηγίες του Συμβουλίου της Ευρώπης (2016) προς τις υπηρεσίες φυλακών και επιμελητών που αντιμετωπίζουν περιπτώσεις ριζοσπαστικοποίησης και βίαιου εξτρεμισμού. https://search.coe.int/cm/pages/result_details.aspx?objectid=09000016805c1a69

⁴²² (Van Zyl Smit. & Snacken, 2009, σ.263-264).

για την αποφυγή ανάρμοστων σχέσεων μεταξύ των κατηγορουμένων ή δραστών και των υπαλλήλων και της διαφθοράς και ριζοσπαστικοποίησης του προσωπικού⁴²³.

Ένα σημαντικό στοιχείο του έργου που αφορά την ασφάλεια είναι ότι είναι πολυδιάστατο, πράγμα που σημαίνει ότι δεν βασίζεται αποκλειστικά σε φυσικά και τεχνικά μέσα διαφόρων ειδών (**στατική ασφάλεια**), αλλά και σε προσωπική επικοινωνία και γενική γνώση του τι συμβαίνει στο κατάστημα κράτησης (**δυναμική ασφάλεια**)⁴²⁴.

⁴²³ Prison Administration, Ministry of Justice, Republic of Croatia, Dynamic Security in Penal Institutions, Presentation at 7th conference of European Penitentiary Training Academies, 25—27 June 2014, Barcelona, Spain

⁴²⁴ Handbook on Dynamic Security and Prison Intelligence. Criminal Justice Handbook Series. (2015). Vienna:United Nations Office on Drugs and Crime.

https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/UNODC_Handbook_on_Dynamic_Security_and_Prison_Intelligence.pdf

7.2 Βασικές αρχές της δυναμικής ασφάλειας – Η σημασία της θετικής σχέσης του προσωπικού με τους κρατούμενους

Ένα σύστημα το οποίο αξιοποιεί τη δυναμική ασφάλεια που απορρέει από την αλληλεπίδραση μεταξύ κρατουμένων και προσωπικού και από την πληροφόρηση, ενδέχεται να είναι πιο αποτελεσματικό από ένα σύστημα που βασίζεται εξ ολοκλήρου στη χρήση ιδιαιτέρως περιοριστικών υλικών και τεχνολογικών μέσων ασφάλειας (Coyle, 2009).

Σύμφωνα με μια από τις σπουδαιότερες διαπιστώσεις της έκθεσης την οποία συνέταξε ο Λόρδος Woolf (κατόπιν ορισμένων πολύ σοβαρών ταραχών που ξέσπασαν σε αγγλικές φυλακές το 1990), η βάση για μια αποτελεσματικά διοικούμενη φυλακή είναι η διατήρηση της σωστής ισορροπίας ανάμεσα στην ασφάλεια, τον έλεγχο και τη δικαιοσύνη. Στην έκθεσή του, ο όρος «**ασφάλεια**» αναφέρεται στην υποχρέωση την οποία έχει η σωφρονιστική υπηρεσία να αποτρέπει το ενδεχόμενο απόδρασης κρατουμένου. Ο όρος «**έλεγχος**» αναφέρεται στην υποχρέωση που έχει η σωφρονιστική υπηρεσία να εμποδίζει την πρόκληση ταραχών από κρατούμενους. Τέλος, ο όρος «**δικαιοσύνη**» αναφέρεται στην υποχρέωση της σωφρονιστικής υπηρεσίας να μεταχειρίζεται τους κρατούμενους με ανθρωπισμό και αμεροληψία, και να τους προετοιμάζει για την επιστροφή τους στην κοινωνία. Η σημασία την οποία έχει η επίτευξη και η διατήρηση της ισορροπίας αυτής πρέπει να γίνει κατανοητή από όλα τα στελέχη της διοίκησης των φυλακών. Είναι εντελώς λανθασμένη η άποψη κατά την οποία η μεταχείριση των κρατουμένων με ανθρωπισμό και αμεροληψία είναι κάτι που επιφέρει μείωση της ασφάλειας και του ελέγχου. Αντιθέτως, ο αντικειμενικός σκοπός της αποτροπής των αποδράσεων και της διασφάλισης του ελέγχου μπορεί να επιτευχθεί με τον καλύτερο δυνατό τρόπο μέσα σε ένα περιβάλλον στο οποίο επικρατεί τάξη και το οποίο είναι ασφαλές τόσο για τους κρατούμενους όσο και για το προσωπικό (Coyle, 2009).

Πολλές φυλακές έχουν ήδη υιοθετήσει την προσέγγιση της δυναμικής ασφάλειας. Οι κατευθυντήριες γραμμές του Συμβουλίου της Ευρώπης για τις φυλακές και τις υπηρεσίες επιμελητών όσον αφορά τη ριζοσπαστικοποίηση και τον βίαιο εξτρεμισμό προτείνουν έναν ορισμό αυτού του όρου.

Η δυναμική ασφάλεια είναι μια έννοια και μια μέθοδος εργασίας με την οποία το προσωπικό δίνει προτεραιότητα στη δημιουργία και τη διατήρηση καθημερινής επικοινωνίας και αλληλεπίδρασης με τους κρατούμενους με βάση την επαγγελματική δεοντολογία.

Στόχος της δυναμικής ασφάλειας είναι η από την πλευρά του προσωπικού η καλύτερη κατανόηση των κρατουμένων και η εκτίμηση των κινδύνων που οι τελευταίοι ενδέχεται να αποτελούν, καθώς και η διατήρηση της ασφάλειας, της προστασίας και της ευταξίας, συμβάλλοντας στην κοινωνική αποκατάσταση και την προετοιμασία για τη ζωή μετά τη φυλακή⁴²⁵.

Προστιθέμενη στη δομική, την οργανωτική και τη στατική ασφάλεια, **η δυναμική ασφάλεια βασίζεται:**

- ✓ στις θετικές σχέσεις
- ✓ στην επικοινωνία και στην αλληλεπίδραση μεταξύ προσωπικού και κρατουμένων
- ✓ στον επαγγελματισμό των υπαλλήλων
- ✓ στη συλλογή σχετικών πληροφοριών
- ✓ στη διορατικότητα των υπαλλήλων
- ✓ στη βελτίωση του κοινωνικού κλίματος στο κατάστημα κράτησης
- ✓ στη συνεπή και δίκαιη μεταχείριση των κρατουμένων
- ✓ στην κατανόηση της προσωπικής κατάστασης κάθε κρατουμένου
- ✓ στην ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ όλων των εργαζομένων⁴²⁶.

Το προσωπικό της φυλακής θα πρέπει να αναπτύσσει και να διατηρεί επαγγελματικές σχέσεις με τους κρατούμενους. Οι προσπάθειες των υπαλλήλων να εργάζονται εποικοδομητικά με τους κρατούμενους και να ασκούν την κρίση και τη διακριτική τους ευχέρεια προς αυτήν την κατεύθυνση αποτελούν δείκτες επιτυχίας του σωφρονιστικού συστήματος. *Η δυναμική ασφάλεια εφαρμόζεται όταν οι υπάλληλοι των καταστημάτων κράτησης αλληλεπιδρούν και ασχολούνται με τους κρατούμενους κατά τη διάρκεια της εργασίας τους:*

¹¹ Council of Europe Handbook for Prison and Probation Services regarding Radicalisation and Violent Extremis (2017).
https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016806f4fbd#_Toc468976014,
https://search.coe.int/cm/pages/result_details.aspx?objectid=09000016805c1a69

⁴²⁶ (το ίδιο)

- ✓ περπατώντας τακτικά στους χώρους, στους οποίους είναι τοποθετημένοι οι κρατούμενοι
- ✓ μιλώντας μαζί τους, κερδίζοντας την εμπιστοσύνη τους και δημιουργώντας σχέσεις
- ✓ ασχολούμενοι με τη φυσική ευεξία των κρατουμένων κατά τη διάρκεια των συγκεντρώσεων και των καταμετρήσεων
- ✓ επιδεικνύοντας μια συνεπή στάση σε περιπτώσεις μη ενδεδειγμένης συμπεριφοράς των κρατουμένων
- ✓ ενθαρρύνοντας τη θετική συμπεριφορά και μη αποδεχόμενοι την αρνητική συμπεριφορά
- ✓ συμμετέχοντας στις διαδικασίες διαχείρισης των περιστατικών
- ✓ μεριμνώντας για την έγκαιρη εξέταση των αιτημάτων των κρατουμένων
- ✓ παραμένοντας ψύχραιμοι κατά τη διάρκεια περιστατικών⁴²⁷.

Οι ρυθμίσεις για τη **φυσική (physical)** και τη **διαδικαστική (procedural)** **ασφάλεια** είναι ουσιώδη στοιχεία κάθε φυλακής, αλλά δεν επαρκούν από μόνες τους για να διασφαλίσουν ότι οι φυλακισμένοι δεν θα αποδράσουν.

Η ασφάλεια εξαρτάται επίσης από προσωπικό

- ❖ που βρίσκεται σε ετοιμότητα
- ❖ που αλληλεπιδρά με τους κρατουμένους και τους γνωρίζει
- ❖ που αναπτύσσει θετικές σχέσεις με τους κρατουμένους
- ❖ που έχει επίγνωση του τι συμβαίνει στη φυλακή
- ❖ που φέρεται στους κρατουμένους με δίκαιο τρόπο και ενδιαφέρεται για την «ευημερία» τους
- ❖ που φροντίζει οι κρατούμενοι να απασχολούνται με εποικοδομητικές και σκόπιμες δραστηριότητες που συμβάλλουν στη μελλοντική επανένταξή τους στην κοινωνία.

Αυτή η έννοια συχνά περιγράφεται ως δυναμική ασφάλεια και αναγνωρίζεται όλο και περισσότερο παγκοσμίως⁴²⁸.

⁴²⁷ UNDPKO—Prison Incident Management Handbook, 2013
https://www.un.org/ruleoflaw/files/Prison_Incident_Management_Handbook_OROLSI_Mar2013.pdf

⁴²⁸ Handbook on Dynamic Security and Prison Intelligence. Criminal Justice Handbook Series. (2015). Vienna:United Nations Office on Drugs and Crime.

Τα διδάγματα που αντλήθηκαν από την εμπειρία των τελευταίων 60 ετών δείχνουν ότι η προστασία και η ασφάλεια στις φυλακές εξαρτώνται από τη δημιουργία ενός θετικού κλίματος που ενθαρρύνει τη συνεργασία των κρατουμένων με το προσωπικό και ότι η ενασχόληση των υπαλλήλων με ενδιαφέρον για τους κρατούμενους και η γνωριμία μαζί τους μπορεί να διευκολύνουν το προσωπικό να προετοιμαστεί καλύτερα ώστε να ανταποκριθεί επαρκώς στις καταστάσεις που μπορεί να αποτελέσουν απειλή για την ασφάλεια της φυλακής και την ασφάλεια του προσωπικού και των κρατουμένων **(την προστασία των ανθρώπων που ζουν και εργάζονται στη φυλακή)**. Οι τεχνικές επίλυσης συγκρούσεων και διαμεσολάβησης διασφαλίζουν τον σεβασμό και την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου και είναι πιο αποτελεσματικές και αποδοτικές όσον αφορά την προστασία και την ασφάλεια των κρατουμένων και του προσωπικού των καταστημάτων κράτησης. Η προσέγγιση αυτή αποδίδεται με τον όρο «δυναμική ασφάλεια», που περιγράφει την ανάπτυξη θετικών σχέσεων του προσωπικού με τους κρατούμενους.

Επιπλέον, η προσέγγιση της δυναμικής ασφάλειας φαίνεται ότι βελτιώνει τους όρους και το επίπεδο της ασφάλειας. Αντίθετα από τις συγκρουσιακές σχέσεις μεταξύ κρατουμένων και προσωπικού, οι δημιουργικές σχέσεις τους συμβάλλουν στη μείωση της έντασης που είναι εγγενής στο περιβάλλον κάθε φυλακής και μειώνουν σημαντικά την πιθανότητα εκδήλωσης βίαιων περιστατικών και της συνακόλουθης κακομεταχείρισης. Όταν οι κρατούμενοι έχουν εύκολα πρόσβαση στο προσωπικό, ενισχύεται η εμπιστοσύνη τους προς τους υπαλλήλους και αναπτύσσεται μια αίσθηση ομαλότητας και βεβαιότητας που συμβάλλει στην αποφυγή των συγκρούσεων.⁴²⁹

Η πρόληψη είναι πάντοτε καλύτερη από την καταστολή (Coyle, 2009).

Η «**αρχή της πρόληψης**» έχει τονιστεί από τον Ειδικό Ανταποκριτή του ΟΗΕ για τα Βασανιστήρια, ο οποίος έχει δηλώσει ότι *«είναι σημαντικό οι κανόνες που διέπουν τη*

https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/UNODC_Handbook_on_Dynamic_Security_and_Prison_Intelligence.pdf

⁴²⁹ Essex paper 3: Initial guidance on the interpretation and implementation of the UN Nelson Mandela RulePenal Reform International (2017). UK: Penal Reform International Head Office & Human Rights Centre University of Essex.

<https://cdn.penalreform.org/wp-content/uploads/2016/10/Essex-3-paper.pdf>,

λειτουργία των καταστημάτων κράτησης να προβλέπουν την υποχρέωση της διοίκησης των φυλακών να προσφεύγει στη χρήση πειθαρχικών μέτρων, μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις και μόνο όταν η χρήση της διαμεσολάβησης και άλλες αποτρεπτικές μέθοδοι για την επίλυση των διαφορών αποδεικνύονται ανεπαρκείς για τη διατήρηση της απαιτούμενης τάξης».

Υπάρχουν πολλοί τεκμηριωμένοι και αποτελεσματικοί τρόποι για την τήρηση και την αποκατάσταση της ασφάλειας και της τάξης σε χώρους κράτησης, όπως

- η διαμόρφωση και οι υποδομές των εγκαταστάσεων
- ο επαρκής αριθμός καλά εκπαιδευμένων υπαλλήλων
- ένα αξιόπιστο σύστημα κατηγοριοποίησης και διαχωρισμού των κρατουμένων
- οι θετικές σχέσεις προσωπικού - κρατουμένων⁴³⁰.

Το πρώτο μήνυμα που πρέπει να λάβει και να μάθει το προσωπικό είναι ότι η πρόληψη είναι πάντοτε καλύτερη από τη θεραπεία. Είναι εξαιρετικά σπάνιο το ενδεχόμενο να συμβεί ένα σοβαρό περιστατικό χωρίς προειδοποίηση. Σε όλες σχεδόν τις περιπτώσεις δίνονται εκ των προτέρων κάποιες ενδείξεις που μαρτυρούν την ύπαρξη συσσωρευμένης έντασης, είτε ατομικά είτε ομαδικά. Στις περιπτώσεις αυτές γίνονται εμφανή τα πλεονεκτήματα της δυναμικής ασφάλειας. Μόλις ένα μέλος του προσωπικού, που βρίσκεται σε επαγρύπνηση, εισέλθει σε χώρο των κρατουμένων (για παράδειγμα, διαμονής ή εργασίας) στον οποίο υποβόσκει ένταση, θα αντιληφθεί αμέσως ότι κάτι δεν πάει καλά. Θα αισθανθεί αυτή την ένταση στον αέρα. Τη στιγμή, μάλιστα, που γνωρίζει όλους τους κρατουμένους, θα είναι σε θέση να προσδιορίσει ποιος από αυτούς είναι αναστατωμένος ή επίφοβος για ξέσπασμα βίας και θα τον αντιμετωπίσει με τρόπο που θα προλάβει αυτό το ξέσπασμα. *Επίσης εάν η γενική αντιμετώπιση των κρατουμένων από το προσωπικό είναι συνεπής και δίκαιη, θα είναι πιο δύσκολο για τους ταραχοποιούς κρατουμένους να ξεσηκώνουν τους υπολοίπους.* Το ενδεχόμενο, ωστόσο, να ενσκήψει ατομική ή συλλογική βία υπάρχει ακόμη και όταν η δυναμική ασφάλεια βρίσκεται σε καλό επίπεδο (Coyle, 2009).

⁴³⁰ (το ίδιο)

Δραστηριότητα 1

Η ανάγκη ενσυναίσθησης και η αλλαγή αντίληψης

Οδηγίες: Συζητείστε σε ομάδες και ανταλλάξτε απόψεις με αφορμή τη σχέση του κρατούμενου Νέλσον Μαντέλα με τους σωφρονιστικούς υπαλλήλους στη φυλακή του Robben Island.

Στόχος: να κατανοήσουν οι εκπαιδευόμενοι το μέγεθος της αλλαγής μέσα από την ύπαρξη καλών σχέσεων και σεβασμού μεταξύ των κρατουμένων και των υπαλλήλων

Διάρκεια: 15΄

Ο Νέλσον Μαντέλα ανέπτυξε ανθρώπινη, φιλική σχέση κατά τη διάρκεια του μακρόχρονου εγκλεισμού του με ορισμένους από τους λευκούς Αφικάνερ σωφρονιστικούς υπαλλήλους, οι οποίοι τον φρουρούσαν. Όπως συνάγεται από δηλώσεις του ίδιου του Νέλσον Μαντέλα, καθώς και από μαρτυρίες των βιογράφων του, η ανθρώπινη αυτή σχέση, αλλά και η γενικότερη επικοινωνία του με το σωφρονιστικό προσωπικό κατά τη διάρκεια της παραμονής του στη φυλακή, συνετέλεσε στο να κατανοήσει καλύτερα τους Αφρικάνερ (τους λευκούς που βρίσκονταν στην εξουσία), στο να μάθει να διαπραγματεύεται μαζί τους, να έρθει σε επαφή με την ανθρώπινή τους πλευρά και να συνειδητοποιήσει αφενός ότι μπορούσε να τους πείσει πως ο αγώνας του ήταν δίκαιος και αφετέρου ότι τελικά υπήρχε περιθώριο για ειρηνική συνύπαρξη μεταξύ των μαύρων και των λευκών. Η ανθρώπινη αυτή σχέση συνέβαλε, με τον τρόπο της, στην αναίμακτη κατάργηση του απαρχαίντ, στην ομαλή μετάβαση της νοτιοαφρικανικής κοινωνίας προς την ελευθερία, αλλά και στη μετεξέλιξη του ίδιου του Νέλσον Μαντέλα σε παγκόσμιο σύμβολο ειρήνης και συμφιλίωσης.⁴³¹

⁴³¹

«Οιονεί...Κρατούμενος», 2014, τ. 18, 11-18

http://www.osye.org.gr/arxeiadb/OIONEI_KRATOUMENOS_18_pdf_08cd60c66decee46bd7b1cc55882ebe0.pdf

Σύμφωνα με τη Σύσταση Rec(2012)5 του Συμβουλίου της Ευρώπης (2012), σχετικά με τον Ευρωπαϊκό Κώδικα Ηθικής του Προσωπικό των Φυλακών⁴³² οι υπάλληλοι θα πρέπει :

- ✓ να σέβονται τη διαφορετικότητα των κρατουμένων
- ✓ να μην κάνουν διακρίσεις εξαιτίας του φύλου, της ηλικίας, της γλώσσας, των θρησκευτικών, πολιτικών πεποιθήσεων των κρατουμένων
- ✓ να προσπαθούν για την αντιμετώπιση συμπεριφορών ρατσισμού και ξενοφοβίας
- ✓ να προωθούν την ευαισθησία σε θέματα του φύλου και να αποτρέπουν τη σεξουαλική παρενόχληση οιασδήποτε μορφής τόσο σε σχέση με το προσωπικό, όσο και σε σχέση με τους κρατούμενους
- ✓ να είναι ευαίσθητοι στις ειδικές ανάγκες των κρατουμένων, όπως οι νέοι, οι γυναίκες, οι μειονότητες, οι αλλοδαποί, οι ηλικιωμένοι και οι ανάπηροι, αλλά και κάθε κρατούμενου που είναι ευάλωτος,
- ✓ να καταβάλουν κάθε δυνατή προσπάθεια για την κάλυψη των αναγκών τους
- ✓ να εξασφαλίζουν την πλήρη προστασία της υγείας των κρατουμένων
- ✓ να προωθούν ένα πνεύμα συνεργασίας, υποστήριξης, αμοιβαίας εμπιστοσύνης και κατανόησης μεταξύ των συναδέλφων τους
- ✓ να εργάζονται με στόχο την επανένταξη των κρατουμένων και την δημιουργική ενασχόληση του χρόνου τους κατά τη διάρκεια του εγκλεισμού μέσα από προγράμματα, εποικοδομητικές δραστηριότητες, ατομική υποστήριξη
- ✓ να διευκολύνουν τη συνεργασία με κυβερνητικούς ή μη κυβερνητικούς οργανισμούς και ομάδες της τοπικής κοινωνίας που εργάζονται για την ευημερία των κρατουμένων.

⁴³²

Recommendation CM/Rec(2012)5 of the Committee of Ministers to member States on the European Code of Ethics for Prison Staff
http://www.prisonstudies.org/sites/default/files/resources/downloads/cmrec_2012_5_on_the_european_code_of_ethics_for_prison_staff.pdf

7.3 Η «ανοιχτή» προς την κοινωνία φυλακή στην πραγματικότητα της φυλακής

Η ορολογία που χρησιμοποιείται στο πλαίσιο της δυναμικής ασφάλειας αφορά τέσσερεις βασικούς τομείς έργου της διοίκησης των φυλακών και του προσωπικού τους:

✚ τη **φύλαξη**, νοούμενη ως ασφάλεια που επιτυγχάνεται με την αποτροπή αποδράσεων

✚ την **τάξη**, νοούμενη ως προστασία ή ως ομαλή διαβίωση μέσα στη φυλακή

✚ τη **μέριμνα**, νοούμενη ως παροχή

α) προγραμμάτων και δραστηριοτήτων.

β) υγειονομικής περίθαλψης.

γ) επικοινωνίας με το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον.

δ) ψυχικής ευεξίας

✚ τη **δικαιοσύνη**, νοούμενη ως ακριβοδίκαιη μεταχείριση⁴³³.

Στις Η.Π.Α. οι φυλακές που λειτουργούν με βάση τις αρχές της δυναμικής ασφάλειας ονομάζονται ενίοτε «φυλακές άμεσης επίβλεψης». Η συγκεκριμένη μορφή ασφάλειας στηρίζεται στην έννοια της ποιότητας σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό από όσο στηρίζεται η στατική ασφάλεια. Όταν υπάρχει τακτική επαφή με τους κρατούμενους, ένα μέλος του προσωπικού που βρίσκεται σε επαγρύπνηση θα μπορεί να ανταποκριθεί σε καταστάσεις που αποκλίνουν του φυσιολογικού και συνιστούν, ενδεχομένως, απειλή για την ασφάλεια, έχοντας επίγνωση των όσων συμβαίνουν στη φυλακή προτού ακόμη συμβεί ένα επεισόδιο. Η αξία της δυναμικής ασφάλειας έγκειται στο ότι επιτρέπει την αναγνώριση μιας απειλής για την εν γένει ασφάλεια όταν η απειλή αυτή βρίσκεται ακόμη σε πρώιμο στάδιο (Coyle, 2009).

⁴³³ (Smit, D., V., Z. & Snacken, S., 2009, σ.263-264).

Εκπαίδευση του προσωπικού των φυλακών

Η δυναμική ασφάλεια συνεπάγεται ότι το προσωπικό της φυλακής ασχολείται άμεσα με τους κρατούμενους και αυτό απαιτεί επαρκή εκπαίδευση. Οι προσωπικές δεξιότητες των υπαλλήλων αποτελούν σημαντικό στοιχείο για την αποτελεσματική εφαρμογή της δυναμικής ασφάλειας. Το προσωπικό πρέπει να κατανοεί τη συνάφεια της λεκτικής και της μη λεκτικής συμπεριφοράς και να γνωρίζει τις διάφορες ομάδες που δημιουργούνται και δραστηριοποιούνται στη φυλακή, συμπεριλαμβανομένων των διαφορετικών θρησκευτικών, εθνικών και πολιτισμικών ομάδων⁴³⁴.

Η εκπαίδευση του προσωπικού πρέπει να περιλαμβάνει την έννοια της δυναμικής ασφάλειας καθώς και «τη χρήση βίας και μέσων συγκράτησης και τη διαχείριση των βίαιων δραστών», με ιδιαίτερη προσοχή στις τεχνικές πρόληψης και εκτόνωσης, όπως η διαπραγμάτευση και η διαμεσολάβηση. Η εκπαίδευση ειδικά για ζητήματα σχετικά με την ασφάλεια και την προστασία περιλαμβάνεται στους Στοιχειώδεις Κανόνες του ΟΗΕ. Η εκπαίδευση πρέπει να περιλαμβάνει σαφή έμφαση στα ανθρώπινα δικαιώματα και στον τρόπο με τον οποίο αυτά ασκούνται.

Διευκρινίζεται ότι τα μαθήματα εκπαίδευσης πρέπει να παρέχονται όχι μόνο πριν από την είσοδο στην υπηρεσία, αλλά **συνεχώς με σκοπό τη διατήρηση και τη βελτίωση της γνώσης και της επαγγελματικής ικανότητας του προσωπικού.** Επιπλέον το προσωπικό των φυλακών είναι αναγκαίο να εκπαιδεύεται σε μη βίαια μέσα επίλυσης των συγκρούσεων και να λαμβάνει πρακτική εκπαίδευση σε ένα ευρύ φάσμα χρήσης τεχνικών βίας, χωρίς ή με τη χρήση όπλων, έτσι ώστε να διασφαλιστεί ότι δεν θα χρησιμοποιείται περισσότερη βία από όση είναι απολύτως απαραίτητη⁴³⁵

Στοχεύοντας στην επανένταξη των κρατούμενων. Δραστηριότητες και «άνοιγμα» της φυλακής

Περισσότεροι από το 50% των σωφρονιστικών υπαλλήλων έχουν υιοθετήσει κοινωνικό προσανατολισμό στη συμπεριφορά τους προς τους κρατούμενους και στηρίζονται ο ένας

⁴³⁴ Essex paper 3: Initial guidance on the interpretation and implementation of the UN Nelson Mandela RulePenal Reform International (2017). UK: Penal Reform International Head Office & Human Rights Centre University of Essex.

<https://cdn.penalreform.org/wp-content/uploads/2016/10/Essex-3-paper.pdf>,

⁴³⁵ (το ίδιο)

στον άλλο για την ασφάλεια και την ήρεμη συνύπαρξη μέσα στη φυλακή⁴³⁶. Οι υπάλληλοι με περισσότερα χρόνια υπηρεσίας είναι περισσότερο αρνητικοί στην υλοποίηση προγραμμάτων, ενώ οι υπάλληλοι με υψηλό μορφωτικό επίπεδο εμφανίζουν θετική στάση⁴³⁷.

Οι φυλακές ανήκουν στην κοινωνία και γι' αυτό πρέπει κατά το δυνατόν να συνεργάζονται με τις κοινωνικές δομές. Οι σωφρονιστικοί υπάλληλοι έχουν

Φωτο: 2^ο ΣΔΕ Τρικάλων

επιφορτιστεί από την τήρηση του προγράμματος της φυλακής μέχρι και τα προσωπικά θέματα των κρατουμένων. Για να υπάρξει επιτυχία στην προσπάθεια επανένταξης των κρατουμένων αναγκαία

προϋπόθεση είναι η αλλαγή νοοτροπίας και αντιλήψεων, η ανάπτυξη της συναίσθησης ευθύνης και αμοιβαίου σεβασμού⁴³⁸. Η λειτουργία σχολείων, θεραπευτικών προγραμμάτων και θεραπευτικών κοινοτήτων μέσα στη φυλακή, η δημιουργία ομάδων τέχνης και πολιτισμού αποτελούν πρωταρχικά χαρακτηριστικά ενός ανθρωπιστικά προσανατολισμένου σωφρονιστικού συστήματος, το οποίο στηρίζεται στις υγιείς και συνεργατικές σχέσεις των υπαλλήλων του.

Η επαγγελματική ικανοποίηση των υπαλλήλων και η ενδυνάμωση του ρόλου τους επιδρά θετικά στη διαμόρφωση της στάσης τους και αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση για τη βελτίωση των συνθηκών εργασίας τους, αλλά και κράτησης των κρατουμένων. Ειδικότερα χρειάζεται να προωθηθεί:

- ✚ η καλλιέργεια θετικού κλίματος συνεργασίας σε όλες τις κατηγορίες και βαθμίδες των υπαλλήλων των φυλακών
- ✚ η ανάπτυξη σχέσεων εμπιστοσύνης και συνεργασίας μεταξύ των σωφρονιστικών υπαλλήλων και του επιστημονικού προσωπικού
- ✚ ο συνδυασμός των γνώσεων του επιστημονικού προσωπικού με την εμπειρία των σωφρονιστικών υπαλλήλων
- ✚ η βελτίωση της αυτοεκτίμησης των σωφρονιστικών υπαλλήλων
- ✚ η συνεχής εκπαίδευση των υπαλλήλων
- ✚ η στήριξη των υπαλλήλων από τη διοίκηση της φυλακής
- ✚ η συμμετοχή τους στη λήψη αποφάσεων

⁴³⁶ Lombardo, 1982, όπ. αναφ. στο Αρφαράς, 2011

⁴³⁷ Teske & Williamson 1979, όπ. αναφ. στο Αρφαράς, 2011

⁴³⁸ Κουλούρης, 2009

η συνεργασία με τους εκπροσώπους και το προσωπικό φορέων εκπαίδευσης, θεραπείας, συμβουλευτικής, τέχνης και πολιτισμού, άλλων οργανισμών και οργανώσεων που παρεμβαίνουν στις φυλακές καθώς και εθελοντών

Δραστηριότητα 2

Περιγράψτε τις δικές σας ενέργειες σχετικά με τις παρακάτω περιπτώσεις:

5. Η διευθύντρια του *σδε* σας ενημερώνει ότι ο κρατούμενος Ρομά Ε δεν έχει εμφανιστεί αρκετές ημέρες στο σχολείο, γεγονός που έχετε διαπιστώσει και εσείς λόγω της καθημερινής σας παρουσίας στο χώρο του *σδε*.
6. Η λειτουργία του σχολείου αργοπορεί κάθε πρωί επειδή οι κρατούμενοι μεταφέρονται από διαφορετικές πτέρυγες και μέχρι σήμερα δεν έχει προταθεί κάποια λύση για την έγκαιρη πρωινή έναρξη των μαθημάτων.
7. Ο κρατούμενος Φ εμφανίζει αδικαιολόγητα επιθετική συμπεριφορά τόσο προς τους συναδέλφους σας, όσο και ως προς τους συγκρατημένους του. Αναρωτιέστε πού να απευθυνθείτε για να είναι πιο άμεση και αποτελεσματική η παρέμβασή σας, στον θεραπευτή του ΚΕΘΕΑ ή στην ψυχολόγο της φυλακής;
8. Ενώ βρίσκεστε έξω από τον χώρο του σχολείου, ξαφνικά ακούγονται φωνές κρατουμένων που διαπληκτίζονται έντονα. Εικάζεται ότι έρχονται μέσα από την αίθουσα διδασκαλίας. Ποια θα είναι η πρώτη σας αντίδραση;
9. Η ομάδα θεάτρου έχει ξεκινήσει εδώ και 2 μήνες με τη συμμετοχή 12 κρατουμένων. Μια από τις εκπαιδευτριες της ομάδας κάθε φορά επιμένει να έχει μαζί της για κάποιους συγκεκριμένους κρατούμενους της ομάδας ένα βιβλίο, μια αφίσα, ένα CD, γραφική ύλη κλπ. Τι θα λέγατε στην εκπαιδευτρια που έχει εκδηλώσει με αυτόν τον τρόπο τη διάθεσή της να προσφέρει στους κρατούμενους;

Οδηγίες: Συζητείστε σε ομάδες εργασίας. Ο συντονιστής που θα ορίσουν τα μέλη της ομάδας θα παρουσιάσει και το αποτέλεσμα της δουλειάς της.

Στόχος: Να εκτιμήσουν οι εκπαιδευόμενοι τη σπουδαιότητα της δικής τους στάσης στην αποτελεσματική λειτουργία παρεμβάσεων επανένταξης μέσα στη φυλακή

Διάρκεια: 20΄

Περισσότερα παραδείγματα για δράσεις που έχουν ως στόχο το άνοιγμα της φυλακής στην Ελλάδα περιγράφονται αναλυτικά στην **Ενότητα 5**.

Παραδείγματα από χώρες της Ε.Ε. για δράσεις που έχουν ως στόχο το άνοιγμα της φυλακής:

Το σωφρονιστικό σύστημα στη **Δανία** έχει υιοθετήσει ότι η εξατομίκευση, η οικοδόμηση σχέσεων και οι δραστηριότητες συγκροτούν την έννοια της δυναμικής ασφάλειας. Αυτή η σύγκλιση της δημόσιας ασφάλειας (πρόληψη των αποδράσεων) και της ασφάλειας μέσα τη φυλακή (εσωτερική τάξη) βασίζεται στη παραδοχή ότι και οι δύο μορφές ασφάλειας είναι δυνατό να επιτευχθούν μόνο μέσω της ανάπτυξης σχέσεων μεταξύ του προσωπικού και των κρατουμένων.

Δυναμική ασφάλεια είναι να γνωρίζουμε τι συμβαίνει σε μια φυλακή, και ταυτόχρονα να παρέχουμε ένα πλαίσιο ασφάλειας και προστασίας όπου λαμβάνει χώρα όλο το φάσμα των δραστηριοτήτων που συνθέτουν τη ζωή σ' αυτήν. Η έννοια της δυναμικής ασφάλειας παρουσιάζει το πλεονέκτημα της προσωπικής δέσμευσης των κρατουμένων και του συνδυασμού υλικών και συναισθηματικών στοιχείων της λειτουργίας της φυλακής.

Όταν εφαρμόζεται αποτελεσματικά, η δυναμική ασφάλεια επιτρέπει στους κρατούμενους να αισθάνονται άνετα όταν πλησιάζουν το προσωπικό της φυλακής πριν από την κλιμάκωση των προβλημάτων. Η δυναμική ασφάλεια μπορεί επίσης να είναι χρήσιμη σε ένα σύστημα φυλακών που δεν διαθέτει επαρκείς πόρους για να εφαρμόσει μέτρα φυσικής ασφάλειας.

Σε πολλές καταστάσεις που ακολουθούν την εκδήλωση συγκρούσεων, οι φυλακές γενικά δεν διαθέτουν επαρκή στοιχεία στατικής ασφάλειας και οι υπάλληλοι αντισταθμίζουν αυτό το έλλειμμα περιορίζοντας τις κινήσεις των κρατουμένων και κλειδώνοντάς τους στα κελιά για παρατεταμένες περιόδους. Η εισαγωγή αποτελεσματικών στοιχείων δυναμικής ασφάλειας, όπως η αύξηση της επαφής του προσωπικού με τους κρατουμένους και η αλληλεπίδραση μπορεί να αντισταθμίσει τις ελλείψεις της στατικής ασφάλειας της φυλακής⁴³⁹.

Στις περισσότερες Ευρωπαϊκές χώρες επιχειρείται η θέσπιση λειτουργίας εκείνων των μηχανισμών που βοηθούν προς την κατεύθυνση της επανένταξης των κρατουμένων

⁴³⁹ Rentzmann, W. (2008). Danish Prison and Probation—Prison policy, prison regime and prisoners' rights in Denmark. Proceedings of the Colloquium of the IPPF, Stavanger, Norway, 25-28 June 2008, Nijmegen, Wolf Legal Publishers.

και η επανένταξη τίθεται σε εφαρμογή μέσα από δραστηριότητες όπως η εκπαίδευση, η κατάρτιση και η εργασία.

Στην **Ισπανία** οι ποινές και τα πειθαρχικά μέτρα αποσκοπούν στη διασφάλιση της επανεκπαίδευσης και της κοινωνικής αποκατάστασης για να μην οδηγούνται οι πρώην κρατούμενοι σε καταναγκαστική εργασία.

Στη **Γερμανία** η κοινωνική επανένταξη αποτελεί αναφαίρετη συνταγματική αρχή που απορρέει από την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και την αρχή του κράτους πρόνοιας. Οι κρατούμενοι όταν αποφυλακιστούν θα πρέπει να προσαρμοστούν στα νέα δεδομένα για να ενταχθούν και πάλι στην οικογένειά τους και γενικότερα στην κοινωνία, οπότε και πρέπει να έχουν προετοιμαστεί κατάλληλα για να έχει διάρκεια η επανένταξή τους και να μην υποτροπιάσουν.

Στη **Δανία** οι κρατούμενοι μπορούν να βγουν από τη φυλακή για να παρακολουθήσουν μαθήματα. Εντός τεσσάρων εβδομάδων από την έναρξη της ποινής τους, οι κρατούμενοι κάνουν οργανώνουν σχέδιο δράσης με τη βοήθεια των κοινωνικών λειτουργών ή του προσωπικού της φυλακής, που αφορούν θέματα όπως είναι οι άδειες εξόδου τους από τη φυλακή, η αποφυλάκισή τους και η επανεγκατάστασή τους. Οι κρατούμενοι πρέπει να έχουν σταθερό μέρος να μείνουν και να έχουν εργασία ή να παρακολουθούν ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα για να θεωρηθούν κατάλληλοι προς επιτήρηση (αποφυλάκιση με περιοριστικούς όρους). Οι κρατούμενοι μπορούν να μεταφερθούν σε μια «ανοικτή φυλακή» για να εκτίσουν το τελευταίο μέρος της ποινής τους, ενώ υπάρχουν και σπίτια για προσωρινή διαμονή όταν αποφυλακιστούν.

Στη **Σουηδία** τα εκπαιδευτικά προγράμματα των φυλακών έχουν ανατεθεί εκτός της φυλακής σε διάφορα Κέντρα Εκπαίδευσης Ενηλίκων.

Στην **Ιρλανδία** οι υπαίθριες δραστηριότητες περιλαμβάνουν ακόμα και ορειβασία, κατάβαση και κανό. Οργανώνονται εκθέσεις, συζητήσεις και επισκέψεις κρατουμένων εκτός φυλακής.

Στη **Γαλλία** υπάρχουν κρατούμενοι, οι οποίοι εργάζονται σε ιδιωτικές επιχειρήσεις κερδίζοντας κατά μέσο όρο 350 € το μήνα.

Στη **Ρουμανία** οι κρατούμενοι δεν είναι υποχρεωμένοι να εργάζονται, αλλά για κάθε δύο έως τέσσερις ημέρες εργασίας αφαιρείται μια μέρα από την ποινή τους. Επίσης, μπορούν να εργαστούν και σε εταιρείες έξω από τη φυλακή ή στο αγρόκτημα της φυλακής.

Στη **Γερμανία** προσφέρονται δραστηριότητες όπως χειροτεχνία, ομάδες συζήτησης και αθλητισμός από τη φυλακή, αλλά και από ομάδες εκτός φυλακής.

Στην **Αγγλία** η εκπαίδευση αποτελεί εργαλείο για την ομαλή κοινωνική επανένταξη των κρατουμένων και θεμελιώδες ανθρώπινο δικαίωμα. Επομένως, παρέχεται εκπαίδευση στους κρατούμενους μέχρι 25 ώρες την εβδομάδα. Προτεραιότητα δίνεται στην παροχή βασικής εκπαίδευσης για όλους, καθώς και στην επαγγελματική ειδίκευση σε ένα επάγγελμα με ζήτηση στην αγορά εργασίας.

Στη **Φινλανδία** η εκπαίδευση στις φυλακές, περιλαμβάνει τη βασική εκπαίδευση, τη μεταδευτεροβάθμια εκπαίδευση και την τριτοβάθμια εκπαίδευση. Περιλαμβάνει, επίσης, την επαγγελματική κατάρτιση, την εκπαίδευση των αλλοδαπών κρατουμένων στη φινλανδική ως ξένη γλώσσα και την παροχή εκπαίδευσης στους Ρομά.

Βασική εκπαίδευση προσφέρεται στην **Τσεχία**, στη **Γερμανία**, στη **Δανία**, στην **Εσθονία**, στην **Ουγγαρία**, στην **Ιρλανδία**, στην **Ιταλία**, στη **Λετονία**, στο **Λουξεμβούργο**, στην **Πορτογαλία**, στη **Σλοβενία**, στην **Σουηδία** και στην **Αγγλία**.

Σειρά μαθημάτων αλφαριθμητισμού, προγραμμάτων εκπαίδευσης ενηλίκων και επαγγελματικής κατάρτισης προσφέρονται στις **ελληνικές φυλακές**. Λειτουργούν, επίσης, μονοθέσια Δημοτικά σχολεία, Γυμνάσια και Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας. Προγράμματα μεταδευτεροβάθμιας εκπαίδευσης είναι διαθέσιμα στην **Αγγλία**, στη **Γαλλία**, στο **Λουξεμβούργο**, στη **Σλοβενία**, στην **Ιρλανδία** και στην **Ιταλία**. Πανεπιστημιακή εκπαίδευση προσφέρεται στη **Γαλλία**, στην **Αγγλία**. Με πρόσφατες ρυθμίσεις εξελίσσεται με και αυτή η εκπαιδευτική δυνατότητα και στην **Ελλάδα**.

Δραστηριότητα 3

Καταγράψτε τις απόψεις σας σχετικά με τα παρακάτω παραδείγματα, τα οποία αναδεικνύουν καινοτόμες προσπάθειες «ανοίγματος» των φυλακών στην κοινωνία, όσον αφορά στα προβλήματα ασφάλειας που ενδεχόμενα χρειάζεται να προβλεφθούν από το προσωπικό της φυλακής.

Ποιες θα ήταν οι δικές σας ενέργειες στις παρακάτω περιπτώσεις:

1. «Στο Ρατζαστάν και σε ορισμένες άλλες ομόσπονδες πολιτείες της Ινδίας έχουν ιδρυθεί ανοικτές φυλακές που ομοιάζουν με χωριά και προορίζονται για βαρυνποινίτες κρατούμενους οι οποίοι έχουν εκτίσει ένα μέρος της ποινής τους και έχουν αποδείξει ότι δεν αποτελούν κίνδυνο. Οι κρατούμενοι αυτοί μπορούν να διαμένουν στις εν λόγω φυλακές σε ατομικές κατοικίες μαζί με την οικογένειά τους και να απασχολούνται είτε με αγροτικές εργασίες είτε με άλλες δραστηριότητες στη γειτονιά τους. Για τα μέλη της οικογένειάς τους υπάρχουν σχολεία καθώς και άλλες υπηρεσίες» (Gary Hill, «Η αξία των ανοικτών φυλακών στην Ινδία», 2008, όπ. αναφ. στο Coyle, 2009).
2. «Η φυλακή Boronia, στην οποία κρατούνται γυναίκες που πρόκειται να αποφυλακιστούν (και οι οποίες συνιστούν περίπου το ένα τέταρτο του συνόλου των έγκλειστων γυναικών στη Δυτική Αυστραλία), διαθέτει ένα σύστημα τηλε-επίσκεψης που χρησιμοποιείται από κρατούμενες γυναίκες των οποίων ο τόπος κατοικίας βρίσκεται μακριά από τον προαναφερθέντα χώρο κράτησής τους». Έκθεση αποστολής του Διεθνούς Κέντρου Σωφρονιστικών Μελετών [ICPS], 2008, όπ. αναφ. στο Coyle, 2009).
3. «Η Ομοσπονδιακή Υπηρεσία Φυλακών των Η.Π.Α. έχει εισαγάγει ένα σύστημα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου για κρατούμενους. Το Σύστημα Ηλεκτρονικών Υπολογιστών για Κρατούμενους της Trust Fund Limited (TRULINCS) παρέχει τη δυνατότητα αποστολής και λήψης μηνυμάτων ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, χωρίς να απαιτείται πρόσβαση στο Διαδίκτυο. Οι κρατούμενοι μπορούν να ανταλλάσσουν ηλεκτρονικά μηνύματα μόνο με άτομα που συμπεριλαμβάνονται στον εγκεκριμένο κατάλογο των επαφών τους. Αν το προσωπικό εγκρίνει το αίτημα ενός κρατούμενου για ανταλλαγή ηλεκτρονικών μηνυμάτων με κάποιο άτομο, το εν λόγω σύστημα αποστέλλει στο άτομο αυτό ένα μήνυμα με το οποίο το ενημερώνει για το αίτημα του κρατούμενου και του δίνει την επιλογή να αποδεχθεί ή να

απορρίψει τόσο το αίτημα αυτό όσο και την αποστολή οποιουδήποτε άλλου ηλεκτρονικού μηνύματος στο μέλλον από τον συγκεκριμένο κρατούμενο». (Απόσπασμα από τον διαδικτυακό τόπο της Ομοσπονδιακής Υπηρεσίας Φυλακών, Η.Π.Α., όπ. αναφ. στο Coyle, 2009).

4. «Στη Νότιο Αφρική οι κρατούμενοι έχουν το νομοθετημένο δικαίωμα να διατυπώνουν παράπονα απευθείας στους Ανεξάρτητους Επισκέπτες Φυλακών, οι οποίοι διορίζονται από τον δικαστή – επόπτη των φυλακών μέσω δημόσιας υποψηφιότητας και κατόπιν διαβούλευσης με κοινωνικές οργανώσεις. Μέσα στο 2007, οι Ανεξάρτητοι Επισκέπτες Φυλακών έλαβαν και κατέγραψαν συνολικά 158.362 παράπονα από κρατούμενους». (Δικαστικό Σώμα Επιθεώρησης Φυλακών, Ετήσια Έκθεση, 2008, όπ. αναφ. στο Coyle, 2009).
5. «Κατόπιν αλλαγών στη νομοθεσία το 2006, η Ιαπωνία συνέστησε Επιτροπές Επισκεπτών για τη Διενέργεια Επιθεωρήσεων στις Φυλακές». Με τις επιτροπές αυτές συμμετέχουν στο έργο των φυλακών απλοί πολίτες, οι οποίοι θέτουν την οπτική τους υπόψη του σωφρονιστικού προσωπικού. Στα μέλη κάθε τέτοιας επιτροπής θα πρέπει να περιλαμβάνεται ένας δικηγόρος ο οποίος προτείνεται από τον τοπικό δικηγορικό σύλλογο, ένας ιατρός που προτείνεται από τον τοπικό ιατρικό σύλλογο, ένας αξιωματούχος των δημοτικών αρχών και μέχρι επτά μέλη τα οποία είναι απλοί πολίτες. Έργο μιας Επιτροπής Επισκεπτών είναι η πραγματοποίηση επισκέψεων σε φυλακές, η ενημέρωση της διεύθυνσης της φυλακής για το έργο της και, τέλος, η συζήτηση με τους κρατούμενους, όταν είναι αναγκαία. Έργο της επίσης είναι η σύνταξη μιας ετήσιας έκθεσης με την οποία εκφέρει την άποψή της για τη φυλακή». (Ομοσπονδία Δικηγορικών Συλλόγων Ιαπωνίας, Πληροφορίες για τους τροφίμους των φυλακών, 2006, όπ. αναφ. στο Coyle, 2009).
6. «Οι αλλαγές που έχουν πραγματοποιηθεί στο Queensland, προκειμένου να καταστεί η σωφρονιστική πολιτική καταλληλότερη για τις γυναίκες, περιλαμβάνει: την εφαρμογή ειδικών διαδικασιών για τη συνοδεία εγκύων γυναικών καθώς και μητέρων που θηλάζουν, τη σκοπούμενη τοποθέτηση του 70% των γυναικών - μελών του προσωπικού σε γυναικείες φυλακές, την απουσία φυλακών υψίστης ασφαλείας για γυναίκες κρατούμενες, τη μη υπαγωγή γυναικών κρατουμένων σε καθεστώς υψίστης ασφαλείας, την ισότιμη πρόσβαση σε δραστηριότητες». (Διεύθυνση Σωφρονιστικής Υπηρεσίας του Queensland, Εγκύπτοντας στις ανάγκες των γυναικών κρατουμένων, 2003, όπ. αναφ.

στο Coyle, 2009).

7. «Οι ενήλικες και ανήλικες γυναίκες που στερούνται την ελευθερία τους θα έχουν το δικαίωμα πρόσβασης σε εξειδικευμένη ιατρική περίθαλψη, η οποία ανταποκρίνεται στα σωματικά και βιολογικά τους χαρακτηριστικά και εκπληρώνει επαρκώς τις ανάγκες τους σε θέματα αναπαραγωγικής υγείας. Ειδικότερα, θα έχουν πρόσβαση σε γυναικολογική και παιδιατρική φροντίδα πριν, κατά τη διάρκεια και μετά τον τοκετό, η οποία θα παρέχεται, στο μέτρο του δυνατού, όχι στο εσωτερικό του χώρου κράτησης αλλά σε νοσοκομεία ή σε κατάλληλα, για τον σκοπό αυτό, ιδρύματα». (Διαμερικανική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, Οι Αρχές και οι Καλύτερες Πρακτικές για την Προστασία των Ατόμων τα οποία Στερούνται την Ελευθερία τους στην Αμερικανική Ήπειρο, Αρχή X, 2008, , όπ. αναφ. στο Coyle, 2009).

8. «Στην Ιταλία μέσα στη φυλακή γυναικών Giudecca στη Βενετία λειτουργούν 4 παραγωγικά εργαστήρια σε συνεργασία με κοινωνικές επιχειρήσεις. Καθημερινά στη φυλακή βρίσκονται οι υπεύθυνοι των εργαστηρίων από την κοινωνική επιχείρηση, των οποίων οι ειδικότητες συνάδουν με το αντικείμενο των εργαστηρίων. Την ευθύνη συντονισμού των εργασιών των κρατουμένων στα εργαστήρια αναλαμβάνουν κρατούμενες της φυλακής. Οι κρατούμενες εργάζονται από το πρωί και αρκετές φορές μέχρι και τις 18:30, εφόσον η φυλακή είναι ανοιχτή όλες αυτές τις ώρες και αμείβονται με 5 ευρώ την ώρα. Παράλληλα με την αμοιβή προβλέπεται και μείωση της ποινής τους.

Συγκεκριμένα στη φυλακή υπάρχει ένας λαχανόκηπος στον οποίο καλλιεργούνται βιολογικά λαχανικά εποχής, αλλά και αρωματικά φυτά. Τα λαχανικά πωλούνται από τις κρατούμενες στους πολίτες της Βενετίας, μια φορά το μήνα σε πάγκο που στήνεται έξω από τη φυλακή. Επίσης μια φορά το χρόνο το κοινό έχει την ευκαιρία να τα αγοράσει μέσα τη φυλακή. Οι κρατούμενες από τα αρωματικά φυτά κατασκευάζουν προϊόντα κοσμετολογίας υψηλής ποιότητας τα οποία διοχετεύονται στην τοπική αγορά, στα ξενοδοχεία. Την ευθύνη των εργαστηρίων έχει η κοινωνική επιχείρηση “Rio Tera' dei Pensieri”.

Το εργαστήριο ραπτικής απασχολεί κρατούμενες που προετοιμάζουν κοστούμια για τη Λυρική Σκηνή της Βενετίας, αλλά και ρούχα υψηλής ραπτικής, τα οποία πωλούνται αποκλειστικά σε κατάσταση στο κέντρο της Βενετίας. Μία φορά το χρόνο γίνεται επίδειξη μόδας με τις δημιουργίες των κρατουμένων έξω από τη φυλακή. Για πρώτη φορά τον Ιούνιο του 2015 η φυλακή πραγματοποίησε την επίδειξη μόδας μέσα στη

φυλακή. Το γεγονός αυτό παρακολούθησε πλήθος κόσμου, δημοσιογράφοι και εκπρόσωποι κοινωνικών επιχειρήσεων και οργανισμών από άλλα κράτη της Ευρώπης (Ισπανία, Νορβηγία, Ρουμανία, Ελλάδα, Ιρλανδία, Μάλτα κ.ά.). Στην επίδειξη μόδας, η οποία πραγματοποιήθηκε στην κεντρική αυλή της φυλακής τα μοντέλα ήταν κρατούμενες και προσωπικό των φυλακών.

Σημαντικότερο όλων των εργαστηρίων στα οποία εργάζονται οι κρατούμενες της φυλακής είναι το πλυντήριο και το σιδερωτήριο, στο οποίο εργάζονται οι περισσότερες κρατούμενες και το οποίο έχει αναλάβει εργασίες για επώνυμα ξενοδοχεία όπως το Χίλτον. Την ευθύνη αυτών των εργαστηρίων έχει η κοινωνική επιχείρηση 'Cerchio'.

Η συγκεκριμένη κοινωνική επιχείρηση λειτουργεί εστιατόριο στο αθλητικό κέντρο της Βενετίας, στο οποίο βρίσκει κανείς την παραδοσιακή βενεζιάνικη κουζίνα. Οι εργαζόμενοι είναι αποφυλακισμένοι.

Κρατούμενες, οι οποίες συμμετέχουν στη θεατρική ομάδα, μπορούν να παίρνουν άδεια και συμμετέχουν σε θεατρική παράσταση που πραγματοποιείται εκτός φυλακής στο πλαίσιο του festival θεάτρου» (Δημητρούλη, 2015).⁴⁴⁰

Οδηγίες: Συζητείστε σε ομάδες εργασίας. Ο συντονιστής που θα ορίσουν τα μέλη της ομάδας θα παρουσιάσει και το αποτέλεσμα της δουλειάς της.

Στόχος: Να εκτιμήσουν οι εκπαιδευόμενοι τη σπουδαιότητα της δικής τους στάσης στην αποτελεσματική λειτουργία παρεμβάσεων επανένταξης μέσα στη φυλακή

Διάρκεια: 40΄

⁴⁴⁰ Δημητρούλη, Κ (2015). Έκθεση για τη συνάντηση συνεργασίας της Επανόδου.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Αρφαράς, Α. (2011).** *Η επαγγελματική κοινωνικοποίηση των σωφρονιστικών υπαλλήλων και ο ρόλος τους στην άσκηση σωφρονιστικής πολιτικής*. Διδακτορική διατριβή στο Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών. Τμήμα Κοινωνιολογίας.
- Κουλούρης, Ν. (2009).** *Η κοινωνική (επαν)ένταξη της φυλακής*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Μεταφρασμένη

- Coyle, A. (2009).** *Human Rights Approach to Prison Management*, International Centre for Prison Studies, London 2009 [μετάφραση στην ελληνική γλώσσα Ν. Βαρβατάκος, επιστ. επιμέλεια Ν. Κουλούρης, «Η διοίκηση των φυλακών. Μια θεώρηση υπό το πρίσμα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων», Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 2012.

Ξενόγλωσση

- Australian Capital Territory, Corrections Management (Management of Prisoners) Policy, 2011
- Council of Europe Handbook for Prison and Probation Services regarding Radicalisation and Violent Extremis (2017).
https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016806f4fbd#_Toc468976014
- Council of Europe Handbook for Prison and Probation Services regarding Radicalisation and Violent Extremis (2017).
https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016806f4fbd#_Toc468976014,
https://search.coe.int/cm/pages/result_details.aspx?objectid=09000016805c1a69
- Essex paper 3: Initial guidance on the interpretation and implementation of the UN Nelson Mandela RulePenal Reform International (2017). UK: Penal Reform International Head Office & Human Rights Centre University of Essex.
<https://cdn.penalreform.org/wp-content/uploads/2016/10/Essex-3-paper.pdf>
- Handbook on Dynamic Security and Prison Intelligence. Criminal Justice Handbook Series. (2015). Vienna:United Nations Office on Drugs and Crime.
https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison_reform/UNODC_Handbookon_Dynamic_Security_and_Prison_Intelligence.pdf

Prison Administration, Ministry of Justice, Republic of Croatia, Dynamic Security in Penal Institutions, Presentation at 7th conference of European Penitentiary Training Academies, 25—27 June 2014, Barcelona, Spain

Rentzmann, W. (2008). Danish Prison and Probation—Prison policy, prison regime and prisoners' rights in Denmark. Proceedings of the Colloquium of the IPPF, Stavanger, Norway, 25-28 June 2008, Nijmegen, Wolf Legal Publishers.

UNDPKO—Prison Incident Management Handbook, 2013,
https://www.un.org/ruleoflaw/files/Prison_Incident_Management_Handbook_OR_OLSI_Mar2013.pdf

Van Zyl Smit, D. & Snacken, S. (2009). Principles of European Prison Law and Policy, Penology and human rights. Oxford: Oxford University Press.

Συστάσεις του Συμβουλίου της Ευρώπης

Recommendation Rec(2003)23 of the Committee of Ministers to member states on the management by prison administrations of life sentence and other long-term prisoners.

https://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/ochrana_osob/Umluvy/vezenstvi/R_2003_23_management_of_life_sentence_and_long-term_prisoners.pdf

Recommendation CM/Rec(2012)5 of the Committee of Ministers to member States on the European Code of Ethics for Prison Staff

http://www.prisonstudies.org/sites/default/files/resources/downloads/cmrec_2012_5_on_the_european_code_of_ethics_for_prison_staff.pdf

